

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 1 (2022)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/NIUS7438>

Бас редакторы – главный редактор
Бурдина Е. И.
д.п.н., профессор

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Абыкенова Д. Б., *PhD доктор*
Нургалиева М. Е., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Пфейфер Н. Э., *д.п.н., профессор*
Жумагаева Е., *д.п.н., профессор*
Абибулаева А. Б., *д.п.н., профессор*
Мирза Н. В., *д.п.н., профессор*
Фоминных Н. Ю., *д.п.н., профессор (Россия)*
Снопкова Е. И., *к.п.н., профессор (Беларусь)*
Кудышева А. А., *к.п.н., ассоц. профессор*
Омарова А. Р., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

МАЗМҰНЫ

**БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ,
ІТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

- Зулкарнаева Ж. А., Кусаинова А. Ж.,
Аргимбаева А. К., Шубаева Н. М.**
Студенттердің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруда
жобалық оқыту технологиясының мүмкіндіктерін іске асыру..... 15
- Кажикенова Г. М., Тулкина Р. Ж.**
Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі ретінде
педагогикалық рефлексияны дамыту технологиясы27
- Махмутова З. А.**
«Шет тілі» пәні бойынша білімді бақылау және бағалау
кезінде ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесі 39
- Маусумбаев Р. С., Толеубекова Р. К.**
Цифрлық технология жағдайындағы қашықтықтан оқытуды
іске асыруда болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлау
мен оқытудың ерекшеліктері51
- Мухтарқызы К., Абыкенова Д. Б.,
Асаинова А. Ж., Абильдинова Г. М.**
Білім беру саласындағы толықтырылған
шынайылық әдебиеттеріне шолу65
- Шумейко Т. С., Божевольная Н. В., Жарлыкасов Б. Ж.,
Жиенбаева А. А., Зубко Н. Н.**
Оқушылардың техникалық шығармашылығын дамытудағы
қашықтықтан оқыту технологиялары: мәселенің жай-күйін талдау 75
- Кенжебекова Р. И., Молдабек Қ., Нишанова К. С.**
Ақпараттық технологиялар – сөйлеу дағдысын
қалыптастырудың тиімді әдісі.....88

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

- Таш М., Сапажанов Е. С., Сыдыхов Б. Д., Сармурзин Е. Ж.**
Жоғары оқу орындарында кәсіпкерлікке дайындаудың жолдары . 102
- Шертаева Н. Т., Әсіл А. А.,
Гюльмамедова Ш. Г., Батынова А. З.**
Химияны оқыту үдірісіндегі интеграцияланған сабақтар 114

Аубакирова С. С., Жумабекова Г. А., Кожамжарова М. Ж., Артыкбаева Г. Т., Жаябаева Р. Г.	
Кәсіпкерлік университеттердің ерекшеліктері мен білім беру траекториясы	123
Борисенко В. И.	
Ағылшын тіліндегі лексикалық жаттығуларды дамытуда лингвокогнитивтік тәсілді қолдану	138
Жумаханова А. Ж., Ускенбаева С. Т.	
Неміс тілі дәрісінде Каллан әдісін қолдану	150
Мейрбеков А. К., Әбжекенова Б. Ғ.	
Сөздік қорын кеңейту әдістерінің ағылшын тілі сабағында қолданылуы	162

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Попандопуло М. П.	
Музыкалық шығармашылықтың мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтенуіне әсері	175
Мурзатаева А. К., Нурмагамбетова Б. А., Исинова К. С.	
Дуальды оқыту үдерісінде арнайы білім берудің болашақ педагогтарының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру процесін модельдеу	188

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮРДІСТЕГІ ИДЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ

Абаева С. Е.	
Курсанттардың көшбасшылық әлеуетін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттар	203
Абдыхалықова Ж. Е., Мәлік Ү. Б.	
Аралас оқыту ортасындағы метатанымдық инструкция	215
Адилжан К., Ташкеева Г. Қ., Жолдыбай Ж. М., Сейдраманова С. И.	
Зерттеу қызметіне түрткі болатын танымдық қызығушылық	228
Дауенов Е. Н., Комарова И. А.	
Аксиологиялық парадигманың білім кеңістігінде құрылуының әдіснамалық негізі	239

Кариев А. Д., Акрамова А. С., Абдуллаева А. Т.	
Жоғары сынып оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі	252
Тамаева Б. Г., Сулейменов А. К.	
Курсанттарды тәрбиелеуде отандық педагогикалық мұраны пайдаланудың тиімділігі	267

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ҮРДІСІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Асанова Ж. С., Тилеубай С. Ш., Бисенбаева Ж. Қ., Токсанова С. К.	
Кәсіптік білім беру проблемасы ретінде болашақ мұғалімдердің креативті әлеуетін қалыптастыру	279
Жумашева А. Ш., Демесинова Г. Х., Жетпісбай Ә. Қ.	
Қазақстан Республикасында қолданбалы бакалавриат білім беру бағдарламаларын құру туралы (мәселенің қойылуы) ..	290
Накыпова Г. К., Жамансариева Л. Д., Баймаганбетова Ж. Т., Керейбаева А. У.	
Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің танымдық белсенділігін дамыту	305
Нурмагамбетов А. А., Садыков Е. Т., Нурмагамбетов Ж. А., Иватова Л. М.	
Пандемия жағдайында білім беруді интернационалдандырудың жаңа форматы (Қазақстан тәжірибесі)	313
Уразбаева Г. Т., Албытова Н. П.	
ЖОО-ның инновациялық даму контексіндегі әлеуметтік серіктестік	334
Құсайынов А. Қ., Саметова Ф. Т.	
Оқу әдебиеті сапасын бағалау критерийлерінің жүйесі	347
Уалиева Н. Т., Мурзалинова А. Ж., Альмагамбетова Л. С., Уаисова С. К.	
Болашақ педагогтер үшін кәсіби-бағдарлы білім траекториясын жобалау үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау ...	359
Куватов А. Ж., Жұматаева Е., Балтабаев Е. С., Омаров Т. С., Кистаубаев Е. А.	
Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары	373

**Кульбеков А. М., Цой В. И., Кирхмаер А. А.,
Уалиева Р. М., Елубай М. А.**

Білім беру жүйесінің теңгерімділігін қамтамасыз етудің
функционалдық және кәсіби қызмет 384

Курманова А. К., Курманбаева Ш. К.

Қатысымдық бағдарлы оқыту мәселесінің зерттелуі..... 400

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ПЕДАГОГИКА

Мукатаева К. Б., Масталир Я.

Интернационализацияландыру білім беру сапасын арттыру
және білім берудің мәдениетаралық байланыстарын
дамыту құралы ретінде 413

Жомартова А. Д., Бурдина Е. И., Аубакирова С. Д.

Педагогтарды шетелде инклюзивті
білім беруге даярлау тәжірибесінен 427

Наурызбаева Э. К., Бежина В. В.

Форсайт негізіндегі VUCA әлемнің гуманитарлық саласындағы
білім беру бағдарламалары (халықаралық тәжірибе)..... 440

Авторлар туралы ақпарат 453

Авторларға арналған ережелер..... 482

Жарияланым этикасы..... 495

СОДЕРЖАНИЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

**Зулкарнаева Ж. А., Кусаинова А. Ж.,
Аргимбаева А. К., Шубаева Н. М.**

Реализация возможностей технологии проектного обучения в
формировании исследовательской компетентности студентов 15

Кажикенова Г. М., Тулкина Р. Ж.

Технология развития педагогической рефлексии как
профессиональной компетенции будущего педагога 27

Махмудова З. А.

Опыт применения информационных технологий при контроле
и оценке знаний по дисциплине «Иностранный язык» 40

Маусумбаев Р. С., Толеубекова Р. К.

Особенности подготовки и обучения будущих социальных
педагогов при реализации дистанционного обучения
в условиях цифровых технологий 51

**Мухтарқызы К., Абыкенова Д. Б.,
Асаинова А. Ж., Абильдинова Г. М.**

Обзор литературы дополненной реальности
в области образования 65

**Шумейко Т. С., Божевольная Н. В.,
Жарлыкасов Б. Ж., Жиенбаева А. А., Зубко Н. Н.**

Дистанционные технологии в развитии технического
творчества школьников: анализ состояния проблемы..... 75

Кенжебекова Р. И., Молдабек Қ., Нишанова К. С.

Информационные технологии – эффективный метод
формирования речевых навыков 88

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

Таш М., Сапажанов Е. С., Сыдыхов Б. Д., Сармурзин Е. Ж.

Способы подготовки к предпринимательству в вузах 102

**Шертаева Н. Т., Әсіл А. А.,
Гюльмамедова Ш. Г., Батынова А. З.**

Интегрированные уроки в процессе обучения химии 114

Аубакирова С. С., Жумабекова Г. А., Кожамжарова М. Ж., Артыкбаева Г. Т., Жаябаева Р. Г.	
Особенности и образовательная траектория предпринимательских вузов	123
Борисенко В. И.	
Применение лингвокогнитивного подхода при разработке лексических упражнений по английскому языку ...	138
Жумаханова А. Ж., Ускенбаева С. Т.	
Использование метода Каллана на занятиях немецкого языка	150
Мейрбеков А. К., Абжекенова Б. Г.	
Использование методов расширения словарного запаса на уроках английского языка	162

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Попандопуло М. П.	
Влияние музыкального творчества на социализацию детей с ограниченными возможностями	175
Мурзатаева А. К., Нурмагамбетова Б. А., Исинова К. С.	
Моделирование процесса формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения	188

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

Абаева С. Е.	
Психолого-педагогические условия развития лидерского потенциала курсантов	203
Абдыхалыкова Ж. Е., Мәлік Ү. Б.	
Метакогнитивная инструкция в смешанной среде обучения	215
Адилжан К., Ташкеева Г. К., Жолдыбай Ж. М., Сейдраманова С. И.	
Познавательный интерес как мотивация к исследовательской деятельности	228
Дауенов Е. Н., Комарова И. А.	
Методологическая основа построения аксиологической парадигмы в образовательном пространстве	239

Кариев А. Д., Акрамова А. С., Абдуллаева А. Т.	
Проблема формирования здорового образа жизни старшеклассников	252
Тамаева Б. Г., Сулейменов А. К.	
Эффективность использования отечественного педагогического наследия в воспитании курсантов	267

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

Асанова Ж. С., Тилеубай С. Ш., Бисенбаева Ж. Қ., Токсанова С. К.	
Формирование креативного потенциала будущих учителей как проблема профессионального образования	279
Жумашева А. Ш., Демесинова Г. Х., Жетпісбай Ә. Қ.	
О создании образовательных программ прикладного бакалавриата в Республике Казахстан (к постановке проблемы) .	290
Накыпова Г. К., Жамансариева Л. Д., Баймаганбетова Ж. Т., Керейбаева А. У.	
Развитие познавательной активности студентов педагогического вуза	305
Нурмагамбетов А. А., Садыков Е. Т., Нурмагамбетов Ж. А., Иватова Л. М.	
Новый формат интернационализации образования в условиях пандемии (опыт Казахстана)	313
Уразбаева Г. Т., Албытова Н. П.	
Социальное партнерство в контексте инновационного развития вуза	334
Кусаинов А. К., Саметова Ф. Т.	
Система критериев оценки качества учебной литературы	347
Уалиева Н. Т., Мурзалинова А. Ж., Альмагамбетова Л. С., Уаисова С. К.	
Создание психолого-педагогических условий для проектирования профессионально-ориентированной образовательной траектории будущих педагогов	359
Куватов А. Ж., Жуматаева Е., Балтабаев Е. С., Омаров Т. С., Кистаубаев Е. А.	
Педагогические условия повышения внутреннего интеллектуального потенциала студентов	373

Кульбеков А. М., Цой В. И., Кирхмаер А. А., Уалиева Р. М., Елубай М. А. Функциональный механизм обеспечения сбалансированности образовательной и профессиональной деятельности	384
Курманова А. К., Курманбаева Ш. К. Исследование проблемы коммуникативной направленности обучения.....	400

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Мукатаева К. Б., Масталир Я. Интернационализация как средство повышения качества образования и развития межкультурных связей образования.....	413
Жомартова А. Д., Бурдина Е. И., Аубакирова С. Д. Из опыта подготовки педагогов к инклюзивному образованию за рубежом	427
Наурызбаева Э. К., Бежина В. В. Образовательные программы в гуманитарной сфере мира VUCA на основе форсайта (международный опыт)	440
Сведения о авторах.....	453
Правила для авторов	482
Публикационная этика	495

CONTENT

MODERN TECHNOLOGIES AND TEACHING METHODS

Zulkarnaeva Zh. A., Kusainova A. Zh., Argimbayeva A. K., Shubayeva N. M. Implementation of the possibilities of project training technology in the formation of research competence of students.....	15
Kazhikenova G. M., Tulkina R. Zh. Technology of pedagogical reflection development as a professional competence of a future teacher.....	27
Makhmutova Z. A. Experience in the usage of information technology in the assessment of knowledge in the discipline «Foreign language».....	40
Mausumbaev R. S., Toleubekova R. K. Features of training and education of future social educators in the implementation of distance learning in digital technology	51
Mukhtarkyzy K., Abykenova D. B., Assainova A. Zh., Abildinova G. M. Literature review of augmented reality in education	65
Shumeiko T. S., Bozhevolnaya N. V., Zharlykassov B. Zh., Zhiyenbayeva A. A., Zubko N. N. Distance technologies in the development of technical creativity of schoolchildren: analysis of the state of the problem.....	75
Kenzhebekova R. I., Moldabek K., Nishanova K. S. Information technologies – an effective method of forming speech skills	88

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

Tas M., Sapazhanov Y. S., Sydykhov B. D., Sarmurzin Y. Ways of teaching for entrepreneurship in higher education institutions	102
Shertayeva N. T., Asil A. A., Gylmamedova Sh., Batynova A. Z. Integrated lessons in chemical education.....	114
Aubakirova S. S., Zhumabekova G. A., Kozhamzharova M. Zh., Artykbayeva G. T., Zhayabaeva R. G. Features and educational trajectory of entrepreneurial universities....	123

Borissenko V. I.

Application of a linguocognitive approach to the development of lexic exercises in English..... 138

Zhumakhanova A., Uskenbayeva S.

Using the Callan method in German language classes..... 150

Meirbekov A. K., Abzhekenova B. G.

The usage of vocabulary expanding methods in English lessons..... 162

INCLUSION

Popandopulo M. P.

The influence of musical creativity on the socialization of children with disabilities 175

Murzataeva A. K., Nurmagambetova B. A., Issinova K. S.

Modelling of the process of professional competency formation in future special education pedagogues in the dual education process..... 188

IDEOLOGY AND UPBRINGING OF THE PEDAGOGICAL PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abayeva S.

Psychological and pedagogical conditions for the development of leadership potential of cadets 203

Abdykhalykova Zh. E., Malik U. B.

Metacognitive instruction in blended learning environment..... 215

Adilzhan K., Tashkeyeva G. K.,

Zholdybai Zh. M., Seydramanova S. I.

Cognitive interest inspiring for research activities 228

Dauenov E. N., Komarova I. A.

Methodological basis for the construction of an axiological paradigm in the educational space 239

Kariyev A., Akramova A., Abdullayeva A.

The problem of forming a healthy lifestyle of high school students..... 252

Tamaeva B. G., Suleimenov A. K.

The effectiveness of using the national pedagogical heritage in the education of cadets..... 267

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF EDUCATION AND TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Assanova Zh. S., Tileubay S. Sh.,**Bissenbayeva Zh. K., Toxanova S. K.**

Formation of the creative potential of future teachers as a problem of professional education..... 279

Zhumasheva A. Sh., Demessinova G. Kh., Zhetpisbay A. K.

About the creation of educational programs of the applied bachelor's degree in the Republic of Kazakhstan (on the statement of the problem) 290

Nakypova G. K., Zhamansarieva L. D.,**Baimaganbetova Zh. T., Kereibayeva A. U.**

Development of the cognitive activity of students of a pedagogical university 305

Nurmagambetov A. A., Sadykov E. T.,**Nurmagambetov Zh. A., Ivatova L. M.**

A new format of internationalization of education in the context of a pandemic (Kazakhstan's experience) 313

Urazbayeva G. T., Albytova N. P.

Social partnership in the context of innovative development of the university 334

Kussainov A. K., Sametova F. T.

System of criteria for evaluating the quality of educational literature .. 347

Ualieva N. T., Murzalinova A. Zh.,**Almagambetova L. S., Uaisova S. K.**

Creation of psychological and pedagogical conditions for designing a professionally oriented educational trajectory of future teachers 359

Kuvatov A., Zhumataeva E., Baltabaev E.,**Omarov T., Kistaubaev E.**

Pedagogical conditions for increasing the internal intellectual potential of students..... 373

Kulbekov A. M., Tsoi V. I., Kirchmaier A. A.,**Ualiyeva R. M., Yelubay M. A.**

Functional mechanism for ensuring the balance of educational and professional activity..... 384

Kurmanova A. K., Kurmanbayeva Sh. K.

Research of the problem of communicative orientation of learning..... 400

HISTORY OF PEDAGOGY, ETHNOPEDAGOGY
AND COMPARATIVE PEDAGOGY

Mukatayeva K. B., Mastalir J. Internationalization as a means of improving the quality of education and the development of intercultural relations of education	413
Zhomartova A. D., Burdina E. I., Aubakirova S. D. From the experience of preparing teachers for inclusive education abroad.....	427
Nauryzbayeva E. K., Bezhina V. V. Educational programmes for students of humanitarian sphere in VUCA world via foresight (international experience)	440
Information about the authors.....	453
Rules for authors	482
Publication ethics.....	495

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ

FTAMP 14.31.07

<https://doi.org/10.48081/EPZB5640>

***Ж. А. Зулкарнаева¹, А. Ж. Кусаинова²,
А. К. Аргимбаева³, Н. М. Шубаева⁴**
^{1,2,3,4}Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті,
Қазақстан Республикасы, Көкшетау

**СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ
ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУ**

Осы жұмыста студенттердің ғылыми құзыреттілігін қалыптастыруда жобалық оқыту технологиясының мүмкіндігі қарастырылады. Дидактикалық құралдарды негіздеу және жобалық оқыту процесінде студенттердің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру – мақаланың мақсаты болып табылады. Мақала авторлары ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарының анықтамаларын нақтылады. Зерттеу құзыреттілігі студенттердің когнитивтік, пәндік-практикалық және жеке тәжірибесінің күрделі синтезі ретінде әрекет ететіні көрсетілген. Зерттеу құзыреттілігінің жетекші функциялары анықталды және сипатталды. Дидактикалық құралдар және дайындық түрлеріне (теориялық, практикалық) байланысты жобалық оқытудың дамушы мүмкіндіктерін іске асыру шарттары белгіленді. Зерттеу құзыреттілігін дамыту деңгейлері айқындалып, мазмұнды сипатталған. Зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің көпшілігінде зерттеу құзыреттілігін дамыту деңгейінің төмендігі және оқуды бітіруші курс студенттерінің 25 %-ында құзыреттіліктің осы түрін дамытудың жоғары деңгейі бар екендігі анықталды. Бұл қазіргі заманғы жоғары мектеп түлектерінің көп жағдайда заманауи тез және қарқынды өзгеретін еңбек нарығында табысты қызмет етуге дайын еместігін білдіреді. Жобалық оқытудың даму әлеуетін күшейту студенттердің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға айтарлықтай әсер

етеді. Зерттеушілік білігі мен дағдылары бүгінгі күні ғылыммен айналысатын адамдарға ғана тән емес, түрлі саладағы әрбір адамның әрекетіне қажет.

Кілтті сөздер: технология, жобалық оқыту, қалыптастыру, зерттеу құзыреттілігі, студенттер, дидактикалық құралдар, шарттар.

Кіріспе

Қазіргі қоғамның дамуы үнемі өсіп келе жатқан қарқынмен, табиғат танымының жаңа деңгейлеріне енуімен, әлеуметтік құрылымның өзгеруімен және бұрын белгісіз салаларда сапалы жаңа қызмет түрлерінің пайда болуымен сипатталады. Мұндай жағдайларда қазіргі заманғы маман үшін қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуге қабылеттілік пен ұмтылыстың болуы, кәсіби қызметтің теориялық негіздерін құрайтын іргелі білімді игеру, мінез-құлық пен қызметтің жаңа стратегияларын құру және іске асыру ерекше маңызды болады. Зерттеу компонентасы маманның кәсіби және әлеуметтік қызметке дайындығы құрылымындағы жетекші компоненттердің біріне айналады. Сондықтан зерттеу құзыреттіліктерін қалыптастыру және дамыту туралы мәселе жоғары мектеп түлектеріне қойылатын өзекті талаптардың қатарына қойылады.

Бұл жағдайда жоғары кәсіптік білім мамандарды даярлаудың қатаң жүйесінен еңбек саласындағы өзгерістерге бейім, белгісіздік пен үйлесімсіздік жағдайында шешім қабылдауға және әрекет етуге қабілетті, іске шығармашылықпен қарауға бағытталған, жоғары ойлау мәдениетіне ие маман қалыптастыруға мүмкіндік беретін икемді жүйеге көшу қажеттілігіне келеді [1, 2].

Мәдениеттің жаңа, жобалық-технологиялық түрін қалыптастыру жағдайында студенттердің зерттеу құзыреттілігін дамытуда жобалық оқыту технологиясының педагогикалық мүмкіндіктерін жүзеге асыру жолдарын іздеу өте өзекті болып көрінеді. Алайда, зерттеушілер осы контексте жобалық оқыту технологиясының педагогикалық әлеуетін зерттеуге және ашуға әзірге аз көңіл бөледі.

Зерттеудің мақсаты: жобалық оқыту процесінде дидактикалық құралдарды және студенттердің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру шарттарын негіздеу.

Материалдар мен әдістер

«Құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарын белгілеуге әртүрлі көзқарастардың талдауы көрсеткендей, дефинициялардағы айырмашылықтарға қарамастан, зерттеушілердің көпшілігі құзыреттілікті адамның оған және іс-әрекет

мәніне жеке көзқарасын қоса алғанда, тиісті құзыретке ие болу және игеру сияқты өмірлік және кәсіби мәселелерді шешудегі талдап қорыту қабілеті ретінде анықтайды [3, 4].

Құзыреттілік, өз кезегінде, объективті тұлғалық емес көрсеткіш ретінде, бөлектелген, оқушының дайындық деңгейіне алдын ала белгіленген норма болып белгіленеді, бұл білім берудің мақсаты болып табылады.

Құзыреттілік жүйе болып табылады және негізгі өзара байланысты және өзара бір-бірін толықтырушы компоненттерді қамтиды: білім, икемділіктер, дағдылар, қызмет әдістері, жүйенің өзі талап ететін жеке қасиеттер.

Практикалық жағы: икемділіктер, дағдылар, қызмет әдістері негізге алынатын компонент болып табылады.

Құзыреттіліктің аталған компоненттерін кіріктіру құзыреттілікті жеке сипаттама ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді (1-сурет).

Сурет 1 – Құзыреттіліктің жеке сипаттама ретіндегі сұлбасы

Оны іске асыру үшін мынадай шарттар принципті түрде қажетті болып табылады:

– мақсат қоюдың өзіндік ішкі уәжді рәсімі процесі ретінде мақсат қоюға көзқарасты өзгерту;

– студенттің құзыреттілігін қалыптастыруға қажетті білім мазмұнын белгілеу және іріктеу;

– оқытушы рөлінің – білімнің және іс-әрекет тәсілдерінің трансляторынан білім беру үдерісін ұйымдастырушыға өзгеруі;

– студенттердің жеке бейімділіктеріне байланысты білім беру құзыреттіліктерін белгілеуге және қалыптастыруға ықпал етуі тиіс оқыту әдістерінің өзгеруі;

– әрбір білім алушыда өз тәжірибесі (құзыреттер жиынтығы) болатын, игерілетін тәжірибенің ерекшеліктерін ескеруге тиіс бағалау рәсімдерін қолдану;

– басты құзыреттерді қалыптастыруға ынталандыратын білім беру ортасын құру.

Әрі қарай, зерттеу логикасы бойынша «зерттеу құзыреттілігі» ұғымының талдауы қажет болады [5, 6].

Осы ұғым бойынша жазылған әдебиет көздеріне жасалған талдау анықтама негізіне алынған әртүрлі тұжырымдаманы зерттеудің бірнеше тәсілдерін көрсетуге мүмкіндік берді (2-сурет).

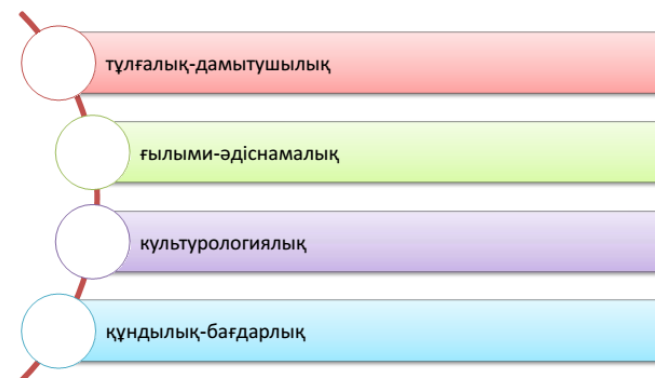
Сурет 2 – «Зерттеу құзыреттілігі» ұғымын зерттеу тәсілдері

Сұлбадан көрініп тұрғандай, бірінші тәсілді жақтаушылар құзыреттілік тұжырымдамасына сүйенеді және зерттеу құзыреттілігін басты құзыреттіліктің бірі ретінде қарастырады. Екінші тәсілдің өкілдері негізге іс-әрекет ұғымын алады және зерттеу құзыреттілігін адамның зерттеу қызметін жүзеге асыруға дайындығы ретінде қарастырады.

Зерттеушілердің үшінші тобы негізгі ұғым ретінде «зерттеуді» алады және осыған сәйкес зерттеу құзыреттілігін адамның зерттеуді дайындауға және жүргізуге дайындығы ретінде белгілейді (педагогикалық, психологиялық және т.б.) [7, 8].

Біздің ойымызша, барлық үш тәсілдің кемшілігі – «зерттеу құзыреттілігі» ұғымының ұсынылған түсіндірмелерінің сенімді негіздемесінің болмауы.

Осы жұмыста зерттеу құзыреттілігінің жетекші функциялары анықталды (3-сурет).

Сурет 3 – Зерттеу құзыреттілігінің жетекші функциялары

Бұл функцияларды былайша сипаттау қажет: тұлғалық-дамытушылық (танымдық үдерістерді, эмоциялық-еріктік саланы дамыту, болашақ педагогтердің интеллектуалдық өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру тәсілдерін игеруі); ғылыми-әдіснамалық (әлемнің қазіргі ғылыми бейнесі туралы тұтас түсінікті қалыптастыру, ғылыми таным әдістерін меңгеру, ойлаудың ғылыми стилін қалыптастыру); мәдениеттану (ғылыми қоғамдастықтың мәдениеті мен дәстүрлері арқылы мәдениет әлеміне ену, ғылыми мектептердің мәдениетімен, зерттеу мәдениетімен танысу, қазіргі ғылым мен техниканың дамуын кең әлеуметтік-мәдени контекстіге тарту); құндылыққа бағдарлау (оқытуда жеке мағынаны іске асыру шарты ретінде өзінің зерттеу қызметінің құндылығын түсіну қабілеті, жеке тұлғаның білімнен алшақтауын еңсеру құралы) [9].

Зерттеу құзыреттіліктерін дамыту-бұл оның ажырамас байланысты жақтарын: құндылық-мотивациялық және операциялық қалыптастырудың бірыңғай процесі. Зерттеу құзыреттерінің қалыптасу деңгейі білім алушылардың зерттеу қызметінің мотивациялық және операциялық тараптары

арасында өзара тәуелділіктің бар екендігін түсіну дәрежесімен анықталады. Осыны ескере отырып, зерттеу құзыреттілігін дамыту деңгейлері (төмен, орташа, ортадан жоғары, жоғары) бөліп көрсетіліп, мазмұнды сипатталған.

Сонымен, зерттеудің негізгі әдістері: теориялық (зерттеу пәні мен проблемаларын талдау; оқыту процесін модельдеу және жобалау, зерттеу нәтижелерін қорытып талдау және т.б.), эмпирикалық (студенттердің қызметін байқау, сауалнама, ауызша және жазбаша сауалнамалар арқылы зерттеу; тестілеу, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс, оқу жоспарлары мен жұмыс бағдарламаларының құжаттарын, студенттердің үлгерімі туралы аттестаттау құжаттарын талдау және т.б.) және зерттеу нәтижелерін өңдеудің математикалық, статистикалық әдістері.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Зерттеу барысында зерттеу құзыреттілігін дамытудың үш негізгі кезеңі анықталды: ситуациялық белсенділік, ситуация талаптары деңгейінен жоғары белсенділік және шығармашылық белсенділік. Сонымен қатар, біз жобалық технология үш деңгейлі жобаларды орындауды қамтиды деген идеяға сүйендік: ситуациялық белсенділікке сәйкес келетін бірінші деңгейдегі шағын минижобалар (мысалы, дәстүрлі оқу мәселелерін шешу); тұлғаның ситуациядан жоғары белсенділігіне сәйкес келетін екінші деңгейдегі неғұрлым ірі, орта жобалар (мидижобалар) (мысалы, рефераттар, баяндамалар дайындау, ойын модельдеу және т.б.); тұлғаның шығармашылық белсенділігіне сәйкес келетін үшінші деңгейдегі ірі оқу жобалары (максижобалар) (мысалы, курстық және дипломдық жұмыстар) [10].

Жобалық оқытуды іске асыру процесінде студенттердің зерттеу құзыреттілігін тиімді қалыптастырудың мынадай дидактикалық шарттары белгіленді: проблемалық сипат беру арқылы міндеттер мен тапсырмалардың зерттеу әлеуетін күшейту; студенттердің өзіндік жобалық қызметінің үлес салмағы мен пәнаралық сипатын дәйекті түрде арттыру; студенттерді кәсіби қызметтің нақты жағдайларына барынша жақындатылған жағдайларға енгізу; ЖОО-да жобалық оқытуды іске асырудың әртүрлі нысандарын үйлестіру; студенттердің зерттеу құзыреттілігінің қалыптасу деңгейлерін мониторингілеу [11].

Теориялық оқыту процесінде студенттердің дәстүрлі оқу тапсырмалары мен тапсырмалары түрінде шағын жобаларды орындауы жобалық оқытудың ерекшелігі болды. Осындай міндеттер мен тапсырмалардың зерттеу әлеуетін күшейту мақсатында оларға проблемалық сипат беру қажет болды, ал қызметтің мазмұндық негізі ретінде кәсіби-бағытталған материал пайдаланылды. Теориялық оқыту процесінде курстан курсқа көшкен сайын студенттердің өзіндік жобалық іс-әрекетінің үлес салмағы артты, олардың

пәнаралық сипаты мен нақты өмірлік және кәсіби тәжірибемен байланысы күшейе түсті.

Жеке критерийлер бойынша эксперименттік жұмыстың нәтижелері және тұтастай алғанда зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру I және 2 кестелерінде келтірілген.

Кесте 1 – Эксперименттік және бақылау топтары студенттерінің зерттеу қызметі мотивациясының динамикасы (%-бен)

Деңгейлер	I		II		III		IV	
Топтар	Басы	Соңы	Басы	Соңы	Басы	Соңы	Басы	Соңы
Экспер. топ	4,2	0,0	61,7	43,0	24,6	33,7	13,8	26,7
Бақылаушы топ	0,0	6,2	64,2	46,3	23,4	31,8	14,6	12,4

Бұл кестелер эксперименттік топта мотивация деңгейі жоғары студенттер саны (үшінші және төртінші деңгейлер) эксперименттің басында 34,0 %-дан 56,0 %-ға дейін өскенін көрсетті, яғни педагогикалық әсер 23 %-ды құрады. Бақылау тобында тиісінше 36,7 %-дан 42,0 %-ға дейін өсті, бұл 8,0 %-ға өсуді байқатады. Көріп отырғанымыздай, эксперименттік және бақылау топтарындағы мотивациясы жоғары студенттер санының айырмашылығы 14,0 %-ды құрайды.

Мотивациялық саладағы өзгерістерді сапалы талдау эксперименттік топ студенттерінің мотивтер құрамында (атап айтқанда, танымдық қызығушылықтың рөлі артты), олардың бағыты мен динамикалық қасиеттерінде өзгерістер болғанын көрсетеді. Эксперименттік топ студенттерінің мотивациясының құрамында мектептегі жұмысқа тікелей байланысты мотивтер басым бола бастады. Мысалы, мен мектеп оқушыларын жақсырақ зерттеп, түсінуді үйренгім келеді; маған проблемаларды шешудің әртүрлі нұсқаларын табу ұнайды, педагогикалық іс-әрекеттің шығармашылық сипаты ұнайды және басқалар. Бақылау тобының респонденттерінде зерттеу қызметімен тікелей байланысты емес себептер басым болды. Оларға: өзін-өзі тануға деген ұмтылыс, гуманитарлық пәндерге деген қызығушылық, жоғары білім алуға деген ұмтылыс және т.б.

Жалпы алғанда, «зерттеу құзыреттілігі» сияқты жеке тұлғаның қасиетін қалыптастыруға келетін болсақ, зерттеудегі бұл мәселе кешенді тестіні қолдану арқылы шешілді. Бұл бізге зерттеу құзыреттілігінің сандық сипаттамаларын алуға мүмкіндік берді. Эксперименттің басындағы және соңындағы диагностиканың нәтижелері 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2 – Эксперименттің басы мен соңындағы студенттердің зерттеу құзыреттілігінің қалыптасу деңгейінің қарқыны (%-бен)

Топ (іріктеу)	Зерттеу құзыреттілігінің деңгейлері							
	I		II		III		IV	
	Басы	Соңы	Басы	Соңы	Басы	Соңы	Басы	Соңы
Экспер. топ	8,0%	0,0%	37,0%	13,0%	46,0%	59,6%	8,0%	26,0%
Бақылаушы топ	12,4%	12,4%	38,5%	34,3%	41,4%	31,8%	8,5%	8,6%

Эксперимент барысында екі топта да зерттеу құзыреттілігінің жоғары (үшінші және төртінші) деңгейлері бар студенттер санының өсуі байқалады. Алайда эксперименттік және бақылау топтарының деректерін салыстыру өзгерістер диапазонында айтарлықтай айырмашылықтың болуын көрсетеді. Эксперименттің басында эксперименттік топтарда зерттеу құзыреттілігінің төмен деңгейлерінде оқушылардың 44,0 %-ы, респонденттердің жартысына жуығы, ал бақылау топтарында тиісінше 50,0 % болды. Эксперимент соңында эксперименттік топтарда зерттеу құзыреттілігінің төменгі деңгейлерінде респонденттердің тек 12,0 %-ы (оның ішінде ең төменгі деңгейде – 0,0 %), ал бақылау тобында 45,8 %-ы, яғни эксперименттік топтарға қарағанда әлдеқайда (33,8 %-ға) көп болды. Зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың жоғары деңгейі бар респонденттерге келетін болсақ, эксперименттің басынан аяғына дейін олардың саны былайша өзгерді: эксперименттік топтарда – 56,0 %-ан 88,0 %-ға дейін, ал бақылаушы топтарда – 50,0 %-дан 54,2 %-ға дейін.

Қорытынды

Осылайша, зерттеу барысында жоғары оқу орнында жобалық оқытудың даму әлеуетін ғылыми негізделген күшейту бойынша мақсатты жұмыс студенттердің зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға айтарлықтай әсер ететіні анықталды. Бұл ретте зерттеу құзыреттілігінің ең төменгі деңгейі (бірінші) және тиісті құзыреттіліктің жоғары (үшінші) деңгейі бар студенттерде ең жоғары нәтиже байқалады.

Әр түрлі көрсеткіштердің динамикасын салыстыру (мотивация деңгейлері, сыни ойлау, жалпы зерттеу құзыреттілігі) тәуелсіз эксперимент факторларының тұтас, кешенді әсерінің ықпалын анықтауға мүмкіндік береді.

Жобалық оқыту технологиясын және дидактикалық құралдар мен оның даму әлеуетін күшейту шарттарын қолдану студенттердің зерттеу қабілеттерін жандандыратыны және оларға зерттеу қызметі саласындағы білім мен дағдыларды іс жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік беретіні, яғни студенттердің зерттеу құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Байденко, В.** Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) [Текст] // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3–13.

2 **Щукин, А. Н.** Компетенция или компетентность [Текст] // Русский язык за рубежом. – 2008. – № 8. – С. 14–20.

3 **Серозудинова, Г. В., Волостных, Р. Г., Галета, М. А.** Проектное обучение и деятельность студенческого научно-исследовательского сообщества [Текст] // Образование. Карьера. Общество. – 2018. – № 1 (56). – С. 45–48.

4 **Безукладников, К. Э.** Формирование компетенций в процессе профессиональной подготовки работников сферы социально-педагогической деятельности [Текст] // Педагогическое образование и наука. – 2011. – № 6. – С. 65–70.

5 **Чернилова, Н. Г.** Система проектного обучения как инструмент развития самостоятельности старшеклассников [Текст]. – Саратов, 1997. – 130 с.

6 **Емельянова, Н. В.** Проектная деятельность студентов в учебном процессе [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2011. – № 3. – С. 82.

7 **Зимняя, И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.

8 **Колесникова, И. А., Горчакова-Сибирская, М. П.** Педагогическое проектирование [Текст]. – М.: Академия, 2008. – 288 с.

9 **Манзук, В. И.** Развитие проектно-исследовательской компетентности педагогов колледжа как фактор подготовки конкурентоспособных специалистов [Текст] // Человек и образование. – 2012. – № 3 (32). – С. 113.

10 **Зеер, Э. Ф.** Компетентностный подход в образовании [Текст] // Образование и наука. – 2005. – № 3(33). – С. 27–35.

11 **Середенко, П. В.** Формирование исследовательских компетенций у выпускников педвузов [Текст]. – Южно-Сахалинск: Изд-во СахГУ, 2013. – 161 с.

REFERENCES

1 **Baidenko, V.** Kompetensii v professionalnom obrazovanii (k osvoeniiu kompetentnostnogo podkhoda) [Competencies in vocational education (for the development of a competency-based approach)] [Text] // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2004. – № 11. – P. 3–13.

2 **Shchukin, A. N.** Kompetentsiia ili kompetentnost [Competence or Competency] [Text] // Russkii iazyk za rubezhom. – 2008. – № 8. – P. 14–20.

3 **Serozudinova, G. V., Volostnykh, R. G., Galeta, M. A.** Proektnoe obuchenie i deiatel'nost' studencheskogo nauchno-issledovatel'skogo soobshchestva [Project learning and student research community activities] [Text] // Obrazovanie. Karera. Obshchestvo. – 2018. – № 1(56). – P. 45–48.

4 **Bezukladnikov, K. E.** Formirovanie kompetentsii v protsesse professionalnoi podgotovki rabotnikov sfery sotsialno-pedagogicheskoi deiatel'nosti [Formation of competencies in the process of professional training of workers in the sphere of social and pedagogical activity] [Text] // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka. – 2011. – № 6. – P. 65–70.

5 **Chernilova, N. G.** Sistema proektnogo obucheniia kak instrument razvitiia samostoiatel'nosti starsheklassnikov [The system of project-based education as a tool for developing the independence of high school students] [Text]. – Saratov, 1997. – 130 p.

6 **Emelianova, N. V.** Proektnaia deiatel'nost' studentov v uchebnom protsesse [Project activities of students in the educational process] [Text] // Vysshee obrazovanie segodnia. – 2011. – № 3. – P. 82.

7 **Zimniaia, I. A.** Kliuchevye kompetentsii – novaia paradigma rezultata obrazovaniia [Key competencies – a new paradigm of educational outcomes] [Text] // Vysshee obrazovanie segodnia. – 2003. – № 5. – P. 34–42.

8 **Kolesnikova, I. A., Gorchakova-Sibirskaiia, M. P.** Pedagogicheskoe proektirovanie [Pedagogical design] [Text]. – Moscow : Akademiia, 2008. – 288 p.

9 **Manzuk, V. I.** Razvitie proektno-issledovatel'skoi kompetentnosti pedagogov kolledzha kak faktor podgotovki konkurentosposobnykh spetsialistov [Development of design and research competence of college teachers as a factor in the preparation of competitive specialists] [Text] // Chelovek i obrazovanie. – 2012. – № 3(32). – P. 113.

10 **Zeer, E. F.** Kompetentnostnyi podkhod v obrazovanii [Competence approach in education] [Text] // Obrazovanie i nauka. – 2005. – № 3(33). – P. 27–35.

11 **Seredenko, P. V.** Formirovanie issledovatel'skikh kompetentsii u vypusnikov pedvuzov [Formation of research competencies among graduates of pedagogical universities] [Text]. – Iuzhno-Sakhalinsk : Izd-vo SakhGU, 2013. – 161 p.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*Ж. А. Зулкарнаева¹, А. Ж. Кусаинова², А. К. Аргимбаева³, Н. М. Шубаева⁴
^{1,2,3,4}Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова,
Республика Казахстан, г. Кокшетау.
Материал поступил в редакцию 17.03.22.

РЕАЛИЗАЦИЯ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

В настоящей работе рассматривается возможность технологии проектного обучения в формировании исследовательских компетенций студентов. Целью статьи является обоснование дидактических средств и условий формирования исследовательской компетентности студентов в процессе проектного обучения. Авторами статьи уточнены определения понятия «компетенция», «компетентность» на основе анализа научной литературы. Показано, что исследовательская компетентность выступает как сложный синтез когнитивного, предметно-практического и личностного опыта студентов. Определены и охарактеризованы ведущие функции исследовательской компетентности. Выявлены дидактические средства и условия реализации развивающих возможностей проектного обучения в зависимости от видов подготовки (теоретическая, практическая). Выделены и содержательно описаны уровни развития исследовательской компетентности. По результатам исследования, было установлено, что большинство респондентов имеют низкие уровни развития исследовательской компетентности и у 25 % студентов выпускных курсов имеют место высокие уровни развития данного вида компетентности. Это означает, что выпускники современной высшей школы в большинстве своем недостаточно готовы к успешной деятельности и современному быстро и динамично меняющемуся рынку труда. Усиление развивающего потенциала проектного обучения влияет существенным образом на формирование исследовательской компетентности студентов.

Ключевые слова: технология, проектное обучение, формирование, исследовательская компетентность, студенты, дидактические средства, условия.

*Zh. A. Zulkarnaeva¹, A. Zh. Kusainova², A. K. Argimbayeva³, N. M. Shubayeva⁴

^{1,2,3,4}Sh. Ualikhanov Kokshetau University,

Republic of Kazakhstan, Kokshetau.

Material received on 17.03.22.

IMPLEMENTATION OF THE POSSIBILITIES OF PROJECT TRAINING TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF STUDENTS

This paper examines the possibility of project-based learning technology in the formation of research competencies of students. The purpose of the article is to substantiate the didactic means and conditions for the formation of students' research competence in the process of project learning. The authors of the article clarified the definitions of the concepts of «competence», «competency» based on the analysis of scientific literature. It is shown that research competence acts as a complex synthesis of cognitive, subject-practical and personal experience of students. The leading functions of research competence are determined and characterized. The didactic means and conditions for the implementation of the developmental possibilities of project training are revealed, depending on the types of training (theoretical, practical). The levels of development of research competence are highlighted and substantively described. According to the results of the study, it was found that the majority of respondents have low levels of development of research competence and 25 % of graduate students have high levels of development of this type of competence. This means that the majority of graduates of modern higher education are not sufficiently prepared for successful work in the modern rapidly and dynamically changing labor market. Strengthening the developmental potential of project-based learning significantly affects the formation of students' research competence.

Keywords: technology, project-based learning, formation, research competence, students, didactic tools, conditions.

FTAMP 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/ARHO2733>

*Г. М. Кажикенова¹, Р. Ж. Тулкина²

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ РЕТІНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКСИЯНЫ ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Мақалада педагогикалық рефлексияны дамыту технологияларымен, болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуы мен дамуында осы технологияларды тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін жағдайлармен байланысты мәселелердің өзектілігі негізделген. Даму технологиясын іске асыруды анықтайтын негізгі идея білім алушыларды білім беруді ізгілендіру аясында педагогикалық қызметке даярлау олардың кәсіби қызметін болжау, жобалау, жүзеге асыру және талдау қабілетін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кәсіби рефлексия негіздерін мақсатты түрде қалыптастыру жағдайында тиімді жүзеге асырылуы мүмкін деген ережеге негізделген. Осылайша, біз рефлексивті оқыту технологиясын қолдануды теориялық және практикалық талдауға, белгілі бір принциптерді сақтай отырып, оны жүзеге асыру үшін кеңістікті қамтамасыз ету тәсілдеріне баса назар аудардық.

Зерттеудің аналитикалық кезеңінің нәтижелері білім алушыларды өзінің мақсаты туралы ойлауға, жеке тұлғаның, қоғамның және болашақ кәсіби қызметтің қажеттіліктеріне сәйкес өзін-өзі дамыту және кәсіби даму бойынша жұмысты жүзеге асыру қабілетін дамытуға үйрете алатын оқу кезеңінде кәсіби рефлексия негіздерін қалыптастыру технологиясын енгізу қажеттілігі туралы қорытындыға әкелді. Бұл технологиялар арнайы рефлексивті кеңістік жасайды, онда мұғалім кәсіби даралықты тиімді түсінеді және мұғалімдердің білім беру процесінде рефлексияны кеңінен қолдануға технологиялық дайындығы дамиды.

Кілтті сөздер: педагогикалық рефлексия, диагностика әдістері, рефлексияны дамыту технологиялары, білім беру процесі, кәсіби құзыреттер, рефлексия механизмдері.

Кіріспе

Қазіргі әлемдегі тұлғаға бағытталған білім сөзсіз әлеуметтік тәжірибенің жеке тұлғаға айналуына әкеледі, осылайша білім беру процесінің мәні болады. Өмірлік және кәсіби тәжірибе көрінісінде қазіргі заманғы кәсіпқой өзін-өзі танудың жоғары деңгейін, өзін-өзі ұйымдастыру қабілетін, өзіне сенімділік пен тәуелсіздікті игереді.

Қазіргі заманғы кәсіпқойды дамытуда өзін-өзі дамытудың тиімді тәсілдерін табудағы тәуелсіздігін көрсетудің шарттарының бірі – өз іс-әрекетін көрсету қабілеті. Рефлексиялық қабілеттерді кез-келген іс-әрекетте, оның ішінде кәсіби қызметте жетістікке жету шарты ретінде дамыту қажеттілігі әдебиеттерде жеткілікті сипатталған, алайда біз жоғары нәтижелерге қол жеткізуге ықпал ететін формалар, әдістер мен оқыту құралдары жүйесін түсінетін технологияларды жетілдіру қажеттілігі әлі де өзекті болып қала береді. Осыған байланысты, бұл мәселенің өзектілігін А. Эйнштейннің тұжырымынан келесі дәйексөзбен жеткізуге болады: «Біз кездестіретін ең маңызды мәселелерді біз оларды жасаған кезде болған ойлау деңгейінде шешу мүмкін емес». Бұл толығымен білім беру жағдайлары тез өзгеретін педагогикалық іс-әрекеттерге қатысты, ал мұғалім әрқашан сәтке сәйкес шешімдер қабылдауға дайын емес.

Рефлексия қазіргі зерттеулерде әдіснамалық принцип ретінде де, мета-құзыреттілік ретінде де, жеке қабілеттің элементі ретінде де қарастырылады. Педагогикалық рефлексия мәселесінің өзектілігі қазіргі білім беру кеңістігінде педагогикалық рефлексияны дамыту технологиясын жетілдіру қажеттілігімен расталады.

Материалдар мен әдістер

Жоғары білім берудің оқу бағдарламасын игеру рефлексияны дамытуға көңіл бөлінген кезде ғана жүзеге асырылады. Оның арқасында оқу іс-әрекетінің модельдері қалыптасады. Оларды кәсіби компонентке бағыттаған кезде практикалық мәселелерді оң шешуге қол жеткізуге болады. Жана білімді игеру рефлексивті процестің белгілі бір нәтижесі болатыны сөзсіз.

В. А. Метаева атап өткендей, «рефлексия жұмысының заңдылықтары, ол іс-әрекеттегі қиындықтарды жеңуге ықпал етеді, кәсіби қабілеттердің дамуын анықтайды, кәсіби тәжірибені талдау механизмі болып табылады, жеке және кәсіби дамуға жағдай жасайды, адамның акмеологиялық жетістіктеріне әсер етеді» [1].

Рефлексивті процестер мен құбылыстардың ең егжей-тегжейлі жіктелуі, оларды зерттеудің негізгі тәсілдерінің көпшілігін ескере отырып, И. Н. Степанов пен С. Ю. Семенов ұсынған [2]. Авторлардың көзқарасы бойынша рефлексиялық іс-әрекеттің мақсаты барынша жан-жақты және

объективті ақпарат алу емес, зерттеуге қатысушылар үшін экзистенциалды шындықты толық түсіну және қайта қарастыру, онымен шығармашылық қарым-қатынас үшін қолайлы жағдай жасау үшін «рефлексивті айна» құру.

Б. А. Тұрғынбаева [3], Қ. Қ. Шалғынбаева [4] сияқты заманауи қазақстандық зерттеушілер рефлексия – бұл жүйенің өзін-өзі ұйымдастыру қабілетіне ие болатын механизм екенін атап өтті. Рефлексивті қабілеттер неғұрлым дамыған болса, тезаурустың рефлексивті модельдері (әдістері) соғұрлым көп болады, даму мен өзін-өзі дамыту мүмкіндіктері соғұрлым көп болады.

М. Н. Оспанбекова «Рефлексия – адамның өзіне сындарлы көзқараспен қарап, өз мүмкіндігін өмір талабына сәйкес бағалай білуі, өз мақсатын нақтылауға, ойын түйіндеуге қабілеттілігі», – деп түсіндіреді. Демек бұл, болашақ мұғалімдер үшін қажетті қабілеттілік екендігін аңғарамыз [5].

Ал, К. О. Казиев «Рефлексивтік іс-әрекет үшін субъектілер арасындағы тиімді қарым-қатынас көрсеткіштерінің қатары тән, олар: адекваттығы, бірлескен ұстанымның келісімділігі, бірбіріне қызығушылық тудыруы, өзара байланысты жауапкершілік пен қолдау көрсетуі», – деп рефлексивті іс-әрекетті сипаттайды. Яғни, болашақ мұғалімдердің рефлексивті іс-әрекетінде тиімді қарым-қатынас орната білудің мәні басым екендігі айтылады [6].

Қазіргі жағдайда мұғалім нақты жағдайларда оқытудың тиісті әдістері мен тәсілдерін таңдап қана қоймай, сонымен қатар білім алушылардың рефлексивтілігін дамыту үшін уақытқа сәйкес технологияларды жасауы керек. Егер мұғалім тиісті дайындық алса, өз қызметіне қатысты рефлексия құралдары мен әдістерін білсе, іс-әрекетті сипаттаудан оны сынға және нормалауға, сондай-ақ ол жасаған әдістерді қолда бар әдістермен салыстыруға көшу құралдарын иеленсе, бұл мүмкін.

Осылайша, зерттелген ғылыми әдебиеттерді талдау болашақ мұғалімнің кәсіби рефлексиясын қалыптастыру процесі өзін-өзі тану сатысында технологияны қолдана отырып жүргізілуі және келесі мақсаттарға бағытталуы керек екенін көрсетеді:

– дайындықтағы олқылықтарды анықтау және оқытудағы табысты нәтижелерді растау;

– оқытудың келесі кезеңдерін жоспарлау.

Сондай-ақ, педагогикада технологияны оқытуда қолданылатын тәсілдер, принциптер және реттеушілер жүйесі ретінде қолдану (Г. К. Селевко бойынша), атап айтқанда педагогикалық процесте рефлексивті қызметті ұйымдастыру мұғалімге:

– білім алушылардың қызметін әр түрлі тұрғыдан; өз қызметін білім алушылар тұрғысынан талдау және бағалау;

– оқушылардың өздерін белсенді қызметке қосу мақсатында оқу сабақтарында тиімді өзара іс-қимылды ұйымдастырудың жаңа бағыттарын анықтау [7].

Зерттеу барысында зерттеу тақырыбына сәйкес келетін *әдістер кешені* қолданылды:

– рефлексивті диалог тұжырымдамасын негіздеу үшін философиялық, тарихи, педагогикалық, психологиялық әдебиеттерді теориялық талдау және синтездеу (салыстырмалы талдау, логикалық, ретроспективті) ;

– праксиметриялық әдістер (қосымша және жоғары оқу орындарын дайындау үдерісінде педагогтар мен білім алушылардың жұмыс тәжірибесін зерттеу және қорыту);

– тұжырымдамалық талдау (ғылыми ақпаратты өндеудің сапалық және сандық тәсілдері);

– зерттеу барысында алынған ғылыми материалдарды өндеу нәтижелерін түсіндірудің құрылымдық және генетикалық әдістері.

Нәтижелер мен талқылаулар

Оқу іс-әрекеті процесінде білім алушыда педагогикалық рефлексияны дамыту технологиясының негізгі ережесі оған жеке тұлғаның, қоғамның және болашақ кәсіби қызметтің қажеттіліктеріне сәйкес өзін-өзі дамыту және кәсіби қалыптастыру бойынша жұмысты жүзеге асыра алатын белсенді тұлға ретінде қарау болып табылады. Технология әр білім алушының ерекше екендігіне және әлемді қабылдаудың субъективті көрінісіне, ақпаратты өндеудің субъективті әдістеріне және рефлексияның жеке формаларына бағытталған.

Әрі қарай, біз болашақ мұғалімнің кәсіби рефлексиясын қалыптастыру процесі ретінде технологияның сипаттамасына жүгінеміз, біз білім алушылардың рефлексиясын қалыптастыру және одан әрі дамыту үшін оқытушылық практикада, оқу сабақтарында және психологиялық-педагогикалық семинарда қолданамыз.

Бұл процесс кәсіби рефлексияны қалыптастырудың бірнеше кезеңдерін қамтиды, олар әрі қарай жұмыс істеу үшін қажетті негіз болып табылады.

Бірінші кезеңнен бастап, белсенді өзара әрекеттесу процесінде мұғалім және әр білім алушы өзінің рухани-адамгершілік, физикалық, ақыл-ой мүмкіндіктерін анықтауға тырысады. Әрі қарай білім алушыны жан-жақты диагностикалау және оның қызметі осы оқыту технологиясының және рефлексивті қабілеттерін дамытудың қажетті негізі болады.

Топтық жұмыс жетінші, сегізінші кезеңдерде басталады, онда білім алушылар топтың басқа мүшелерімен өзара әрекеттесу арқылы рефлексия дағдыларын қолдануды үйренеді. Біз білім алушылар тобын шығармашылық

кіші топтарға бөлдік, олардың әрқайсысы қатысушылардың қалауы бойынша құрылады. Кіші топтарға бөліну әр мүшенің де, бүкіл команданың да қажетті танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді.

Бірінші кезең – рефлексивті әрекетке деген ынтаны түсіну және қолдау. Кәсіби рефлексияны дамытуға ынталандыру білім алушылардың кәсіби қызметте өзін толық жүзеге асыруға деген ұмтылысы, жетістікке деген қажеттілік, өзін-өзі түсінуге деген ұмтылыс болуы мүмкін.

Дәл осы бастапқы кезеңде білім алушылардың рефлексиясы оң эмоциялар мен бағалаулармен сүйемелденеді, бұл оқу іс-әрекетінде нәтижелілік пен жетістік сезімін тудырады. Педагогикалық іс-әрекеттегі сәтсіздіктің келесі кезеңдерінде және проблемалық жағдайларда рефлексия механизмі іске қосылады, ал рефлексия процесінде қабылданған шешім неғұрлым тез және тиімді болса, соғұрлым білім алушы рефлексияны одан әрі қолдануға бағытталған болады.

Екінші кезең – рефлексивті әрекеттердің реттілігін білу.

Рефлексивті әрекет механизмін дамыту кез-келген әрекетті орындау барысында жүзеге асырылады және жағдайды рефлексивті түсінудің келесі алгоритмін білдіреді:

1) қазіргі уақытта қандай сезімдер бар (эмоционалды өзін-өзі қабылдау) және оларға деген көзқарас қандай?

2) неліктен бұл жағдай пайда болды?

3) бұл жағдайға қандай әрекеттер әкелді?

4) келесі сәтте не істегісі келеді және болашақ әрекеттердің мүмкін тиімділігі қандай?

Рефлексивті әрекеттерді орындау барысында рефлексивті талдаудың дәйектілігіне назар аудару, сананың толықтығын нақтылау, кез-келген жеке көріністерді қабылдау, білім алушы – болашақ мұғалімнің тәжірибесі мен іс-әрекеті үшін жауапкершілікке бағыттау маңызды.

Үшінші кезең – эмоционалды көріністер туралы хабардар болу. Бұл кезеңде эмоционалды көріністердің болуы, оларға деген қарым-қатынастың көрінісі, белгілі бір эмоциялардың пайда болу себептерін табу, оң эмоционалды күй мен көңіл-күйді сақтауға бағытталған олардың өзгеру қажеттілігі туралы хабардар болу ескеріледі.

Төртінші кезең – іс-әрекет процесін білу.

Бұл кезең іс-әрекеттің компоненттерін бөлуді, олардың нақты орындалуының тиімділігін бағалауды, қызметтің тиімділігіне кедергі келтіретін мәселелерді білуді қамтиды.

Қызмет процесін рефлексиялау алгоритмі сұрақтарға жауап түрінде ұсынылуы мүмкін:

- 1) мен не істегім келеді? Қандай нәтиже алу керек?
- 2) мен мұны неге істеуім керек?
- 3) соңында мен қандай сезім алғым келеді?
- 4) қандай әрекеттер бар? Нәтиже алу үшін не істеу керек?
- 5) мен қандай әрекеттерді және қандай мерзімде жасауым керек, олардың салдары қандай?

6) мен нақты жағдайға байланысты іс-қимыл жоспарын жүзеге асыру үшін не істеуге шешім қабылдадым?

7) мен не істедім және бұл менің шешіміммен қалай байланысты болды, мен қандай ауытқуларға жол бердім және олар неден туындады?

8) мен өзімді қалай бағалаймын? Мен жоспарды орындағаннан кейін қандай сезімдерді сезінемін? Сәйкеседі менің бағалау ойларымен және бағаларымен басқа? Бұл айырмашылықтар неде? Мен бұған қалай қараймын? Менің бағалауым үшін қандай дәлелдер келтіре аламын?

9) болашақта қандай мақсаттар мен міндеттер қоямын?

Бесінші кезең – тұлғааралық қабылдаудың сипатын түсіну.

Бұл кезең серіктестердің бір-бірімен қарым-қатынас жасау ерекшеліктерін түсінуге және осы негізде өзара түсіністік орнатуға бағытталған.

Тұлғааралық қабылдау сипатын рефлексиялау алгоритмі сұрақтарға жауап түрінде ұсынылуы мүмкін:

- 1) бұл адам маған қандай сезім тудырады?
- 2) ол қандай әрекеттер жасайды?
- 3) қандай байланыс құралдары қолданылады?
- 4) оның ауызша және ауызша емес үлгілері қаншалықты сәйкес келеді?
- 5) мен одан қалаған нәрсеге қол жеткізу үшін не істей аламын?

Алтыншы кезең – арнайы жасалған жағдайларда рефлексиялық механизмді дамыту.

Бұл кезең ұзақ, өйткені ол жасанды түрде жасалған жағдайларда педагогикалық рефлексия мазмұнын дамытуға бағытталған. Рефлексия мазмұнын кеңейтудің негізгі құралы – арнайы тандалған жаттығулар жүйесі. Оларды орындау кезінде білім алушылардың тәжірибесінде болған проблемалық жағдайларға баса назар аударылады; білім алушының өзін сол қалпында эмпатикалық, бағалаусыз қабылдауы іске асырылады; білім алушыны диалог, шығармашылық, өзін-өзі ашу үшін босату қамтамасыз етіледі; қабылданған шешімдер мен орындалатын әрекеттер үшін жауапкершілік сақталады.

Жетінші кезең – психологиялық тексеру нәтижелерін рефлексивті талдау.

Бұл кезеңде әрбір білім алушы педагогтің, психологтің басшылығымен немесе психологиялық және педагогикалық тестілерді пайдалана отырып, өзін-өзі диагностикалауды дербес жүзеге асырады.

Өздерінің жеке ерекшеліктері туралы психологиялық ақпарат алу кезінде сәтті рефлексияның негізгі шарттары:

- өзі туралы кез-келген ақпаратты қабылдай білу, оған оң сәттерді табу;
- тестілеу нәтижелеріне жұмыс істеу қажет материал ретінде қарау;
- өзіңізді дұрыс бағытта өзгерту мүмкіндігінен қанағат алу;
- алынған ақпаратқа кәсіби көзқараспен талқылау мүмкіндігі;
- білім алушының өзі туралы алынған ақпаратқа қатынасын белгілеу қажеттілігі.

Тестілеу нәтижелерін рефлексиялау алгоритмі сұрақтарға жауап түрінде ұсынылуы мүмкін:

- 1) Психологиялық тестілеу қандай сезім тудырды?
- 2) Алынған нәтижелер сіз туралы идеяңызбен сәйкес келе ме?
- 3) Күтілетін нәтижемен сәйкессіздіктер қандай сипатта болады?
- 4) Сіз үшін қандай ақпарат маңызды?
- 5) Алынған нәтижелерге сенесіз бе?
- 6) Нәтижелерді өз пайдаңызға өзгерту үшін қандай әрекеттер жасайсыз деп ойлайсыз?

Психологиялық тексерудің нәтижелері туралы ақпарат алғаннан кейін білім алушылардың келесі әрекеттері рефлексиялық қабілеттерін одан әрі дамыту үшін тиімді болады:

- алынған нәтижелер бойынша рефлексивті қорытындылар;
- өзін-өзі өзгертуге арналған іс-қимыл бағдарламасын әзірлеу туралы шешім қабылдау;
- өзгерістер бағдарламасын бекіту;
- білім алушының өзін өзімен жұмыс істеу процесіне қосу;
- жасалған әрекеттердің тиімділігін талқылау және талдау.

Осы іс-әрекеттердің нәтижелері білім алушының психологиялық қолдау картасына енгізіледі.

Сегізінші кезең – педагогикалық практика.

Педагогикалық практика білім алушылардың рефлексивті санасының маңызды нысаны болып табылады, оның барысында оқытушы білім алушының педагогикалық қызметінің мазмұнын кеңейтеді, сондай-ақ мынадай іс-қимыл схемасын ұсына отырып, рефлексия процесіне оқытуды жалғастырады:

- 1) Педагогикалық жұмысты жүргізу барысында қандай сезіндіңіз?

- 2) Қандай сәттер қанағат сезімін тудырды және неге?
- 3) Қандай сәттер жағымсыз сезімдерді тудырды және неге?
- 4) Педагогикалық жағдайды дамытудың қандай тамаша нұсқасын көргіңіз келеді?

- 5) Осы жағдайда қандай мақсаттар қойдыңыз,
- 6) Сізге не байланысты болды?
- 7) Сіздің жоспарыңызды жүзеге асыруға не кедергі болды?
- 8) Сіз қалай ойлайсыз, басқаларға қандай нұсқа керек еді?
- 9) Бұл қиындықтар қайталанбауы үшін не ескеру керек?

Рефлексивті талдау орындалған іс-әрекеттің сипатын түсінуге, проблемаларды анықтауға, олардың себептерін, барлық қатысушылардың іс-әрекеттерінің сипатын, эмоцияларын, нақты және жасырын себептерін талдауға, ұқсас жағдайда іс-әрекеттің жаңа әдісін табуға көмектеседі.

Тогызыншы кезең – рефлексивті әрекеттерді білім алушының академиялық жұмысына қосу.

Бұл кезең білім алушыларды оқу материалын, жеке бөлімдерді, проблемалық мәселелер мен міндеттерді зерттеу арқылы оқу процесін жүзеге асыруға қосу арқылы мүмкін болады. Яғни, білім алушыларды оқу пәні, сабақ, тақырып болып табылатын логикалық, тақырыптық іс-әрекетке қосу.

Әрі қарай, білім алушы өзін саналы түрде сұрақтар қоюға және оларға жауап беруге үйретуі керек:

- 1) Оған мен қол жеткізуіме болады ма? Қандай нәтиже алу керек?
- 2) Неліктен мен бұл пәнді оқып, оқу тапсырмаларын орындауым керек?
- 3) Мен қандай сезім алғым келеді?
- 4) Қандай әрекеттер бар?
- 5) Мен қандай әрекеттерді және қандай мерзімде жасауым керек?
- 6) Нақты жағдайға байланысты менің іс-қимыл жоспарымды іске асыру кезінде не істеуім керек?
- 7) Мен не істедім және бұл менің шешіміммен қалай байланысты болды, мен қандай ауытқуларға жол бердім, олар неден туындады?
- 8) Мен өзімді қалай бағалаймын? Тақырыпты зерттегеннен кейін мен қандай сезімдерді сезінемін?
- 9) Педагогтың қойған бағасына қанағаттанамын ба? Менің өзін-өзі бағалауым қандай?
- 10) Әрі қарай оқуға қандай мақсаттар мен міндеттер қоямын?
- 11) Оқу үдерісін ұйымдастыру бойынша менің ұсыныстарым.

Бұл жұмыс мұғалімнің басшылығымен жеке жүргізілуі мүмкін немесе алынған нәтижелер негізінде ұжымдық пікірталас түрінде психологиялық-педагогикалық семинар сабақтарында жүзеге асырылуы мүмкін.

Білім алушылардың оқу сабақтары үдерісіндегі рефлексивті әрекеті туралы есеп беру нысаны жазбаша және ауызша есептер және оларға оқытушының пікірлері болып табылады, содан кейін рефлексияға баға береді, туындаған мәселелерді шешуге көмектеседі.

Оныншы кезең – педагогикалық іс-әрекеттің мағынасын түсіну.

Бұл кезеңде педагогикалық іс-әрекеттің мағыналарын талқылау, құндылық бағдарларын және олардың пәндік-практикалық мүмкіндіктерін анықтау. Жұмыс жобалар мен проблемалық семинарлар құру түрінде өткізіледі, онда кәсіби таңдау мәселесі қайта шешіледі.

Он бірінші кезең – жеке және топтық жұмыс шеңберінде төмен рефлексивті білім алушылармен түзету жұмысы. Бұл жұмыс рефлексияны дамытуға арналған тренинг бағдарламасы бойынша психологиялық топта жүргізілуі мүмкін.

Қорытынды

Сонымен, рефлексияның арқасында мұғалім топтың әр мүшесінің және бүкіл топтың жағдайына байланысты оқу сипаттамаларын түзетеді. Білім алушылар өздерінің және бірлескен іс-әрекеттерін сезіне отырып, танымдық және шығармашылық іс-әрекеттің сәтті болуына әкелетін әдістерді игереді.

Осылайша, болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі ретінде педагогикалық рефлексияны дамытудың бұл технологиясы білім алушылардың, сондай-ақ мұғалімдердің өзін-өзі дамыту процесін құрылымдық және функционалды ұйымдастыруды белгілейді, оларды рефлексиялық қабілеттер дамитын кәсіби іс-әрекет тәсілдерімен қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде жалпы оқытудың тиімділігін арттырады.

Зерттеудің аналитикалық кезеңінің нәтижелері білім алушыларды өзінің мақсаты туралы ойлауға, жеке тұлғаның, қоғамның және болашақ кәсіби қызметтің қажеттіліктеріне сәйкес өзін-өзі дамыту және кәсіби даму бойынша жұмысты жүзеге асыру қабілетін дамытуға үйрете алатын оқу кезеңінде кәсіби рефлексия негіздерін қалыптастыру технологиясын енгізу қажеттілігі туралы қорытындыға әкелді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Метаева, В. А.** Профессиональная рефлексия в последипломном образовании : Учеб. пособие / Рос. гос. проф-пед. ун-т. – Екатеринбург, 2005. – 85 с.

2 **Степанов, С. Ю., Семенов, И. Н.** Проблема формирования типов рефлексии в решении творческих задач // Вопросы психологии, 1982. – № 1. – С. 99–104.

3 **Тұрғынбаева, Б. А.** Педагогические технологии как условие перехода к компетентностному образованию // Нач. шк. Казахстана. – 2006. – № 1. – С. 12–14.

4 **Шалғынбаева, Қ. Қ., Албытова, Н. П., Сламбекова, Т. С.** Жоғары мектеп педагогикасы. – Электрондық оқулық : РМЭБ. – Алматы, 2017.

5 **Оспанбекова, М. Н.** Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау : философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындалған диссертация. – Алматы, 2018. – 192 б.

6 **Казиев, К. О.** Рефлексияны дамытудың негіздері : оқу құралы. – Атырау : Х. Досмұхамедов ат. АТМУ «Ақпараттық технологиялар орталығы» типографиясы, 2019. – 132 б.

7 **Селевко, Г. К.** Энциклопедия образовательных технологий. – М. : Изд-во НИИ школьных технологий, 2006.

8 **Вазина, К. Я.** Природно-рефлексивная технология развития человека. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та печати, 2002.

9 **Сизикова, Т. Э., Волошина Т. В., Повещенко А. Ф.** Обзор исследований рефлексии в психологии. Педагогическая рефлексия // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2016. – № 3. – С. 98–110.

10 **Краевский, В. В.** Методологическая рефлексия в научной и учебной работе // Педагогика. – 1989. – № 2. – С. 72–79.

11 **Kazhikenova, G., Zhumataeva, E., Kozhamzharova, M., Aubakirova, S.** The effectiveness of reflective dialogue in the development of reflective thinking in rising teachers // Thinking Skills and Creativity, 2021. – 41. – 100902.

REFERENCES

1 **Metajeva, V. A.** Professionalnaja refleksija v poslediplomnom obrazovanii: Uchebnoje posobie [Professional reflection in postgraduate education : Tutorial] / Ros. Gos. Prof-ped. Un-t. – Ekaterinburg, 2005. – 85 p.

2 **Stepanov, S. Ju., Semenov, I. N.** Problema formirovanija tipov refleksii v reshenii tvorcheskih zadach [The problem of forming types of reflection in solving creative problems]. In Voprosy psihologii, 1982. – № 1. – P. 99–104

3 **Turgymbajeva, B. A.** Pedagogicheskiye tehnologii kak uslovije perehoda k kompetentnostnomu obrazovaniju [Pedagogical technologies as a condition for the transition to competence-based education] // Nach. Shk. Kazahstana. – 2006. – № 1. – P. 12–144.

4 **Shalgymbajeva, K. K., Albytova, N. P., Slambekova, T. S.** Zhogary mектеp pedagogikasy : Elektronдық okulyk : RMEB [High school pedagogy : Electronic textbook]. – Almaty, 2017.

5 **Ospanbekova, M. N.** Bolashak bastaуysh synyp mugalimderin innovatsiyalyk tehnologijalar negizinde okushylardyn refleksijasyn damytuga dajarlau [Preparation of future primary school teachers for the development of students' reflection on the basis of innovative technologies] : filosofija doktory (PhD) darezhesyn alu ushin oryndalghan dissertatsija. – Almaty, 2018. – 192 p.

6 **Kaziev, K. O.** Refleksijany damytudyn negizderi : oku kuraly [Basics of reflection development: textbook]. – Atyrau : H. Dosmuhamedov at. AtMU «Akparattyk tehnologijalar ortalygy» tipografijasy, 2019. – 132 p.

7 **Selevko, G. K.** Entsiklopedija obrazovatelnyh tehnologij [Encyclopedia of educational technologies]. – Moscow : Izd-vo NII shkolnyh tehnologij, 2006.

8 **Vazina, K. J.** Prirodno-refleksivnaja tehnologija razvitija cheloveka [Natural-reflexive technology of human development]. – Moscow : Izd-vo Mosk, gos. un-ta pechani, 2002.

9 **Sizikova, T. E., Voloshina, T. V., Poveschenko, A. F.** Obzor issledovaniy refleksii v psihologii. Pedagogicheskaja refleksija [Review of reflection studies in psychology. Pedagogical reflection]. In Nauchoje obozrenije. Pedagogicheskije nauki. – 2016. – № 3. – P. 98–110.

10 **Krajevskij, V. V.** Metodologicheskaja refleksija v nauchnoi i uchebnoi rabote [Methodological reflection in scientific and educational work] // Pedagogika. 1989. – № 2. – P. 72–79.

11 **Kazhikenova, G., Zhumataeva, E., Kozhamzharova, M., Aubakirova, S.** The effectiveness of reflective dialogue in the development of reflective thinking in rising teachers // Thinking Skills and Creativity, 2021. – 41. – 100902.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*Г. М. Кажикенова¹, Р. Ж. Тулкина²

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье обоснована актуальность вопросов, связанных с технологиями развития педагогической рефлексии, условиями, обеспечивающими результативное использование этих технологий в профессиональном становлении и развитии будущего педагога. Основная идея, определяющая реализацию технологии развития, опирается на положение о том, что подготовка будущих педагогов к педагогической деятельности в рамках гуманизации образования может эффективно осуществляться при условии целенаправленного формирования у них основ профессиональной рефлексии, позволяющей реализовывать способность к прогнозированию, проектированию, осуществлению и анализу своей профессиональной деятельности. Таким образом, нами сделан акцент на теоретический и практический анализ использования технологии рефлексивного обучения, способов обеспечения пространства для ее осуществления при соблюдении определенных принципов.

Результаты аналитического этапа исследования привели к выводу о необходимости реализации технологии формирования основ профессиональной рефлексии на этапе обучения, которая может научить будущих специалистов задумываться о своем предназначении, развить способность осуществления работы по саморазвитию и профессиональному становлению в соответствии с потребностями самой личности, социума и будущей профессиональной деятельности. Данные технологии создают особое рефлексивное пространство, в котором более результативно осознаётся педагогом профессиональная индивидуальность и развивается технологическая готовность педагогов к широкому использованию рефлексии в образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогическая рефлексия, методы диагностики, технологии развития рефлексии, образовательный процесс, профессиональные компетенции, механизмы рефлексирования.

**G. M. Kazhikenova¹, R. Zh. Tulkina²*

*^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 17.03.22.*

TECHNOLOGY OF PEDAGOGICAL REFLECTION DEVELOPMENT AS A PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHER

The article substantiates the relevance of issues related to technologies for the development of pedagogical reflection, conditions that ensure the effective use of these technologies in the professional formation and development of the future teacher. The main idea that determines the implementation of development technology is based on the provision that the training of students for pedagogical activity within the framework of humanization of education can be effectively carried out provided that they purposefully form the foundations of professional reflection, which allows them to realize the ability to predict, design, implement and analyze their professional activities. Thus, we have focused on the theoretical and practical analysis of the use of reflexive learning technology, ways to provide space for its implementation in compliance with certain principles.

The results of the analytical stage of the study led to the conclusion that it is necessary to implement the technology of forming the foundations of professional reflection at the training stage, which can teach students to think about their purpose, develop the ability to carry out work on self-development and professional formation in accordance with the needs of the individual, society and future professional activity. These technologies create a special reflective space in which the teacher is more effectively aware of his professional individuality and develops the technological readiness of teachers for the wider use of the reflective process in teaching.

Keywords: pedagogical reflection, diagnostic methods, reflection development technologies, educational process, professional competencies, reflection mechanisms.

МРНТИ 16.31.51

<https://doi.org/10.48081/BWXP2393>***З. А. Махмұтова**

Пограничная академия КНБ РК,
Республика Казахстан, г. Алматы

**ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
ПРИ КОНТРОЛЕ И ОЦЕНКЕ ЗНАНИЙ ПО ДИСЦИПЛИНЕ
«ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК»**

В статье рассмотрен вопрос использования компьютерных информационных технологий при контроле и оценке знаний. Оценка знаний обучаемых, а вместе с этим и качества всего процесса обучения является одним из основных факторов повышения эффективности образовательного процесса, то есть именно тем ключевым моментом, к чему стремится каждый преподаватель. Процесс обучения иностранному языку в военном вузе отличается от общепринятого (гражданского), так как присутствует важный компонент – необходимость обеспечения индивидуального подхода к каждому обучаемому, особенно при проведении качественного и количественного анализа знаний и умений курсантов. Как бы ни фатально звучало в XXI веке, но военный вуз в связи со своей ведомственной режимностью не может позволить использование повсеместно распространённых ELT технологий в связи с ограниченностью (отсутствием) интернета, и соответственно всех компьютерных онлайн технологий, завязанных на использовании и применении разработанных ресурсов. Поэтому, анализ знаний и умений, а вместе с этим и оценивание качества обучения – это сложный, трудозатратный и длительный процесс. Использование компьютерных технологий значительно облегчает проведение анализа и повышает информативность результатов.

В статье раскрываются формы и методы контроля, предлагаются варианты использования программных оболочек для создания тестовых и иных заданий по дисциплине «Иностранный язык». Статья носит более информативный характер с целью распространения опыта применения информационных технологий при контроле и оценке знаний по дисциплине «Иностранный язык».

Ключевые слова: учебный процесс, контроль знаний, виды контроля, тестовый контроль, тест.

Введение

В целях реализации Послания главы государства народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» в вузах ведется реформа по цифровизации учебного процесса, целью которой является построение единого информационного пространства, автоматизации учебно-воспитательного процесса, повышения качества обучения военных специалистов [1].

Учитывая переход мирового сообщества к глобальному цифровому информационному пространству и возникновению новых знаний, модернизация учебного процесса Академии также основывается на нововведениях, преобразованиях в содержании и технологиях подготовки будущих офицеров, на активном внедрении различных эффективных форм и методов, так как переход от традиционных форм обучения и контроля к применению информационных компьютерных технологий соответствует требованиям современного общества и общей концепции модернизации и компьютеризации всей системы образования.

В последнее время особенно в условиях пандемии «Covid-2019» в Пограничной академии КНБ РК отмечается тенденция к более широкому использованию тестирования как формы контроля.

Современные компьютерные информационные технологии находят широкое применение в образовательном процессе, в том числе и в ходе обучения иностранным языкам. Неслучайно образовательная сфера стоит на одном из первых мест по внедрению новейших компьютерных мультимедийных систем обучения [2].

Современные информационные и коммуникационные технологии повышают эффективность освоения использованного материала. Применение информационных технологий на контрольно-оценивающем этапе (тесты и тестовые задания) должно быть активно внедрено в процесс обучения по всем дисциплинам, так как они дают возможность выполнять различные виды контроля: входной, промежуточный и итоговый.

Несмотря на то, что техническая оснащенность кафедр и классов Академии специализированными техническими средствами достаточная, не все преподаватели в полной мере используют потенциал имеющихся технических средств, сводя проблему к одному – отсутствию постоянного и масштабного доступа к интернету. Руководством Академии принимаются меры по совершенствованию данной работы: организуются разнообразные

курсы для преподавателей, мастер-классы с демонстрацией инновационных методик, но все еще остается проблемой, то, что современное интерактивное оборудование используется только для демонстрации слайдов, а в рамках текущего контроля знаний ограниченно используются «летучки», письменные работы и в лучшем случае тесты с использованием самых простых элементов программной оболочки My Test.

В данной статье раскрывается одно из перспективных направлений развития компьютерных технологий в образовании – порядок разработки и использования специализированных тестов для проверки знаний. Рассмотрены возможные варианты использования информационно-коммуникационных технологий на этапе контроля и оценки в процессе образовательной деятельности, применяемые на кафедре иностранных языков, принципы которых также успешно могут быть внедрены в учебный процесс по другим дисциплинам.

Материалы и методы

Так как цель данной статьи заключается в распространении имеющего опыта применения ряда информационных технологий при контроле и оценке знаний по дисциплине «иностраный язык», а также принципов разработки тестов и тестовых заданий, то основным методом исследования является анализ публикаций различных авторов, метод обобщения, синтеза и др.

Отмечая многоаспектность проблемы оценки качества обучения в преподавании иностранных языков интересны исследования И. Ю. Ессиной [3] и Е. Н. Вороновой [4]. В исследованиях данных авторов указывается, что «контроль с использованием информационных технологий и систем обеспечивает возможность самоконтроля и мотивации самообучения, но этот вид контроля уступает письменному и устному контролю в отслеживании индивидуальных способностей и креативного потенциала обучаемого. Его желательнее сочетать с устной беседой»

Исследуя тему использования информационных технологий при контроле и оценке знаний по дисциплине «иностраный язык» в различных источниках, интересны утверждения Антиповой А. Н., Квашниной С. И., Новиковой С. О. о том, что «автоматизированный контроль знаний позволяет решать многие проблемы: работать практически с любым количеством обучаемых, проводить различные виды контроля знаний, быстро анализировать результаты контроля, контролировать качество обучения и повышать объективность контроля знаний» [5].

Абрамов Е. В., Смыковская Т. К. при создании тестовых оболочек как средств оперативного рубежного контроля предлагают пользоваться программой MS Excel, как одним из самых простых инструментов для создания тестирующих продуктов [6].

Результат и обсуждение

Иностраный язык занимает особое место в ряду общеобразовательных дисциплин, так как именно он позволяет приобщиться к культуре, истории и традициям стран изучаемого языка, речевым особенностям людей, говорящих на нем. Цель обучения иностранному языку в Пограничной академии построено на овладении курсантами языковыми, речевыми, социокультурными навыками и знаниями, которые обеспечат эффективное общение будущего офицера в профессиональной среде посредством письменной и устной коммуникации. Очевидно, что информационно-коммуникативные технологии предлагают выгодные варианты воплощения целевых установок и творческих идей, поэтому в учебном процессе большое значение уделяется их применению. Основными направлениями их использования при изучении английского языка на кафедре являются:

– применение компьютерных образовательных программ, которые позволяют обучать письму, грамматике, произношению, а также осуществлять контроль усвоения грамматических тем и лексики: Essential grammar in Use, Headway I-Tools.

– использование презентаций как для объяснения нового материала, закрепления с сопровождением тематического рисунка или фотографии, и как формы контроля знаний, например презентаций-проектов учащихся, в которых отражены их знания по изученной теме;

– творческие проекты в форме электронных презентаций на основе [7].

Контроль знаний обучаемых – один из важных элементов обучения является. Объектом контроля является уровень сформированности коммуникативной компетенции обучаемых, т.е. их умение пользоваться всеми видами речевой деятельности: чтением, аудированием, говорением, письмом. Следовательно, ведущими составляющими контроля здесь выступают речевые умения в области говорения, аудирования, чтения и письма на основе материалов по лингвострановедческой направленности изучаемого языка, а также материала по специальности.

Рассматривая понятие «контроль» в методике обучения иностранным языкам встречаются такие термины, как «**evaluation**» – наиболее общий термин, подразумевающий систематический сбор информации о ходе учебного процесса, при этом функция контроля, в основном, управляющая, корректирующая. «**assessment**» – оценка уровня иноязычной письменной компетенции, при которой функция контроля – оценочная, осуществляемая по итоговым работам и «**testing**» – в широком значении используется в англоязычной методике как синоним всех вышеупомянутых терминов и соответствует русскому слову «контроль» [4, с. 190–192].

Безусловно, самым распространенными средствами контроля и оценки образовательных результатов обучающихся являются тесты и тестовые задания. Они дают возможность выполнять такие виды контроля, как: входной, промежуточный и итоговый. В научной литературе по данной теме существует следующая классификация тестов: электронные, обучающие и аттестующие тесты [4, с. 192].

В педагогической литературе постоянно обсуждается качество и эффективность применения тестирования. Противники приводят свои доводы [8]. Сторонники же – выделяют преимущества тестирования. Вариантом решения является использование тестирования в сочетании с традиционными методами проверки.

На сегодняшний день в условиях интеграции военных специальных учебных заведений КНБ РК учеными Академии организована работа по переходу к новому способу организации учебного процесса. Сущность данного способа заключается в том, что содержание обучения структурируется в автономные организационно-методические блоки-модули, содержание и объем которых могут варьироваться в зависимости от целей. Ключевым элементом модульного обучения является системный контроль достижений обучаемых, где формой контроля, как правило, выступает тест. Предварительная итоговая оценка складывается из общего количества оценок в результате текущего, промежуточного, рубежного и итогового тестового контроля, проводимого на протяжении и в конце каждого модуля, а также всех модулей.

В связи с повсеместной компьютеризацией образовательного процесса чаще практикуется компьютерное тестирование. Орел Е. и Прохоров А. предлагают следующие варианты тестовых контрольных мероприятий: «автоматический», «полуавтоматический», «автоматизированный» [9].

Одним из доступных и применяемых на кафедре инструментов является компьютерная программа «Reward», и созданная по ее подобию автономная программа-база имеющихся материалов и заданий, списка личного состава и графика проведения всех контролей. Примечательно, что в ней имеется электронный журнал учета работы. В учебный процесс включены виды и средства обучения иностранному языку при изучении модуля: рабочий учебник, материалы, обучающие компьютерные программы, слайды, задания для работы с текстами, электронная библиотека, тесты.

Оптимально в данной программе проводится промежуточный контроль. Он представляет собой общую сумму процентов от выполненных заданий, полученную между первым и последним модульными уроками. При его проведении разрешается проверить себя по «ключу», но за повторное использование снимаются баллы. Это стимулирует курсантов к

самостоятельному поиску решения проблемы и способствует систематизации знаний по теме. К сожалению, использование данной программы ограничено тематикой и возможностью применения в условиях отсутствия локальной сети, связывающей все рабочие станции курсантов, но замысел, программное исполнение и алгоритм работы очень познавателен [4, с. 195].

Тесты по дисциплине составляются по программе или пройденному языковому материалу и содержат задания на знание лексики, грамматики, военной терминологии, и используются для проведения текущего, промежуточного и итогового контроля. Проверка и оценка знаний выполняет три основные функции: контролирующую, обучающую и воспитательную [10].

«Тесты только тогда будут способствовать достижению задач обучения, когда они хорошо и грамотно составлены, тщательно отобран материал и выбран формат тестовых заданий, исключены технические дефекты тестовых заданий, т.е. исключены слишком сложные или слишком простые задания» – утверждают зарубежные методисты Кейс Сьюзан М., Свэнсон Дэвид Б. [11]. Для выполнения данных требований необходимо всегда помнить правила их составления.

Одним из самых простых инструментов для создания тестов является программа MS Excel. Подробное описание методики создания тестирующего электронного образовательного ресурса средствами MS Excel, с помощью которой можно составить различные виды тестов, по разнообразным дисциплинам [6, с. 14]. Подобные тесты и внедрить их в учебный процесс совершенно не трудно, даже начинающему пользователю компьютера.

Также активно применяется и при создании различных тестовых заданий и контрольных упражнений доступная на кафедре электронная оболочка Hot Potatoes. Хотелось отметить, что использование тестов, созданных в программе Hot Potatoes, изменяют привычное проведение учебного процесса, как для курсантов, так и для преподавателей. Преподаватель сможет сразу увидеть результаты работы обучаемых, так как в конце прохождения каждого из тестов появляется оценка в процентах. В ходе выполнения можно пользоваться автоматическими подсказками, которые, правда, снижают итоговый результат. Программа Hot Potatoes добавит в учебный процесс больше интерактивности, упростит его [12].

Выводы

Необходимо отметить, что применение информационных технологий в учебном процессе Академии стимулирует не только курсантов, но и преподавателей на творческое проявление своих способностей, генерирование новых идей, создание новых, интересных заданий. Правильное, корректное составление тестов является диагностическим, отражающим креативность и уровень интеллекта преподавателя, степень его профессиональных знаний и педагогического мастерства, способности вычленять главное как при

обучении, так и в контрольно-оценочной деятельности. Как верно подметила Л. В. Кочергина: «Удачно составленный тест – вершина методического творчества педагога. Применение тестов в обучении – тест на умение преподавателя создать творческую атмосферу в процессе учебы, внести состязательность, заинтересованность, включать самооценку обучаемого как мотив к познанию, активной работе на занятии» [2, с. 44].

Внедряемая в образовательную деятельность система контроля качества, разработка оценочных средств должна основываться на продуманной системе предварительного, текущего, промежуточного и итогового контроля. Применение различных форм контроля на основании использования информационных технологий последовательно реализуемая по дисциплине «Иностранный язык», не только способствует успешности обучения, но и повышает уровень мотивации при изучении иностранного языка. В таком амплуа тестирование – вариант организации учебного процесса, когда воплощаются все функции и обучение и воспитание являются неразрывным целым.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 [Электронный ресурс]. – <https://sarbaz.kz/country/obrazovatelnyy-process-v-voennyh-uchebnyh-zavedeniyah-kazahstana-18881611> (Дата обращения 11.01.2022).

2 **Кочергина, Л. В.** Тестовый контроль как важная составная часть обучения иностранному языку // Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции «Современные технологии обучения иностранным языкам», 25 января 2012 года. – Ульяновск : УлГТУ, 2012.

3 **Ессина, И. Ю.** Совершенствование методов контроля в учебном процессе // Лингводидактические и межкультурные аспекты преподавания иностранных языков в вузе. – Саратов : Изд-во Саратов.ин-та РГТЭУ, 2011. – С. 56–58.

4 **Воронова, Е. Н.** Самостоятельная работа студентов в условиях перехода на двухуровневую систему ВПО : Материалы докладов Региональной научно-практической интернет-конференции «Самостоятельная работа студентов в условиях перехода на двухуровневую систему ВПО» (6–9 ноября 2012 года). – Саратов : РИЦ «Студия развития лидерства», 2012. – С. 189–197.

5 **Антипова, А. Н., Квашнина, С. И., Новикова, С. О.** Оценка качественных показателей тестовых материалов с целью повышения эффективности контроля знаний // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 4. – С. 57–59.

6 **Абрамов, Е. В., Смыковская, Т. К.** Создание тестовых оболочек средства оперативного рубежного контроля // Новые образовательные технологии в вузе. Ч. 2. – Екатеринбург, 2010. – С. 12–16.

7 **Ниматуллаев, Ш. М.** Использование информативно-коммуникативных технологий при изучении английского языка // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. – № 6. – 2009. – С. 50–52.

8 **Алещанова, И. В., Фролова, Н. А.** Педагогическое тестирование как средство повышения качества контроля и оценки эффективности учебного процесса в вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2007. – № 6 – С. 13–17.

9 **Орел Е., Прохоров А.** Создание тестов и компьютерное тестирование // Компьютер Пресс. – 2006. – № 7. – С. 94–99.

10 **Давыдова, Н. С., Русяева, Л. В., Ретюнский, К. Ю.** Повышение качества обучения студентов высшей школы с помощью дидактических тестовых заданий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://expertnica.ru/sbornik/articles_doc/DavydovaRusyaevaRetunsky.doc

11 **Кейс Сьюзан М., Свэнсон Дэвид Б.** Создание письменных тестовых вопросов по базисным и клиническим дисциплинам. – Филадельфия, 1996. – 117 с.

12 **Махмутова, З. А.** Применение инновационных информационных технологий в создании тестов на примере программы Hot Potatoes // Сборник материалов межведомственной научно-практической конференции от 25.05.2011 «Актуальные проблемы и направления развития образования и совершенствования учебного процесса в военном вузе». – Алматы : ПА КНБ РК, 2011. – С. 139–146.

REFERENCES

1 [Electronic resource]. – <https://sarbaz.kz/country/obrazovatelnyy-process-v-voennyh-uchebnyh-zavedeniyah-kazahstana-18881611> (Access date 11.01.2022).

2 **Kochergina, L. V.** Testovy`j kontrol` kak vazhnaya sostavnaya chast` obucheniya inostrannomu yazy`ku [Test control as an important component of foreign language teaching] // Sbornik nauchny`kh trudov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Sovremennyy`e tekhnologii obucheniya inostranny`m yazy`kam», 25 yanvarya 2012 goda. – Ul`yanovsk : UIGTU, 2012.

3 **Essina, I. Yu.** Sovershenstvovanie metodov kontrolya v uchebnoy proczesse [Improvement of control methods in the educational process] // Lingvodidakticheskie i mezhkul`turny`e aspekty` prepodavaniya inostranny`kh yazy`kov v vuze. – Saratov : Izd-vo Sarat.in-ta RGTE`U, 2011. – P. 56–58.

4 **Voronova, E. N.** Samostoyatel`naya rabota studentov v usloviyakh perekhoda na dvukhurovnevuyu sistemu VPO [Independent work of students in the transition to two-level system of higher professional education] //

Materialy` dokladov Regional`noj nauchno-prakticheskoy internet-konferenczii «Samostoyatel`naya rabota studentov v usloviyakh perekhoda na dvukhurovnevuyu sistemu VPO» (6-9 noyabrya 2012 goda) – Saratov : RICz «Studiya razvitiya liderstva», 2012. – P. 189–197.

5 **Antipova, A. N., Kvashnina, S. I., Novikova, S. O.** Ocenka kachestvenny`kh pokazatelej testovy`kh materialov s czel`yu pov`sheniya e`ffektivnosti kontrolya znanij [Evaluation of qualitative indicators of test materials in order to increase the effectiveness of knowledge control] // *Sovremenny`e problemy` nauki i obrazovaniya*. – 2008. – № 4. – P. 57–59.

6 **Abramov, E. V., Smy`kovskaya, T. K.** Sozdanie testovy`kh oboloček sredstva operativnogo rubezhnogo kontrolya [Creation of test shells for operational midterm control] // *Novy`e obrazovatel`ny`e tekhnologii v vuze*. P. 2. – Ekaterinburg, 2010. – P. 12–16.

7 **Nimatullaev, Sh. M.** Ispol`zovanie informativno-kommunikativny`kh tekhnologij pri izuchenii anglijskogo yazy`ka [The use of informative and communicative technologies in learning English] // *Municipal`noe obrazovanie: innovaczii i e`ksperiment*. – № 6. – 2009. – P. 50–52.

8 **Aleshhanova, I. V., Frolova, N. A.** Pedagogicheskoe testirovanie kak sredstvo pov`sheniya kachestva kontrolya i ocenki e`ffektivnosti uchebnogo processa v vuze [Pedagogical testing as a means of improving the quality of control and evaluation of the effectiveness of the educational process at the university] // *Sovremenny`e problemy` nauki i obrazovaniya*. – 2007. – № 6 – P. 13–17.

9 **Orel E., Prokhorov A.** Sozdanie testov i komp`yuternoe testirovanie [Create tests and computer testing] // *Komp`yuter Press*. – 2006. – № 7. – P. 94–99.

10 **Davy`dova N. S., Rusyaeva, L. V., Retyunskij, K. Yu.** Pov`shenie kachestva obucheniya studentov vy`sshej shkoly` s pomoshh`yu didakticheskikh testovy`kh zadaniy [Improving the quality of training of students of higher schools with didactic test tasks] [Electronic resource]. – Access mode : http://expertnica.ru/sbornik/articles_doc/DavydovaRusyaevaRetunsky.doc

11 **Kejs S`yuzan, M., Sve`nson De`vid B.** Sozdanie pis`menny`kh testovy`kh voprosov po bazisny`m i klinicheskim disciplinam [Creation of written test questions on basic and clinical disciplines]. – Filadel`fiya, 1996. – 117 p.

12 **Makhmutova, Z. A.** Primenenie innovacionny`kh informacionny`kh tekhnologij v sozdanii testov na primere programmy` Hot Potatoes [Application of innovative information technologies in the creation of tests on the example of the Hot Potatoes program] // *Sbornik materialov mezhdvedomstvennoj nauchno-prakticheskoy konferenczii ot 25.05.2011 «Aktual`ny`e problemy` i napravleniya razvitiya obrazovaniya i sovershenstvovaniya uchebnogo processa v voennom vuze»*. – Almaty` : PA KNB RK, 2011. – P. 139–146.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*3. *А. Махмутова*

ҚР ҰҚК Шекара академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 17.03.22 баспаға түсті.

«ШЕТ ТІЛІ» ПӘНІ БОЙЫНША БІЛІМДІ БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ КЕЗІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Осы мақалада білімді бақылау және бағалау кезінде компьютерлік ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі қарастырылады. Оқушылардың білімін бағалау, сонымен бірге бүкіл оқу процесінің сапасы білім беру процесінің тиімділігін арттырудың негізгі факторларының бірі болып табылады, яғни әр мұғалімнің ұмтылатын негізгі мәселе. Әскери білім беру орнында университетте шет тілін оқыту процесі жалпы қабылданған (азаматтық) процесстен тілден ерекшеленеді, өйткені онда маңызды компонент бар – әр оқушыға жеке тіл табуды көзқарасты қамтамасыз ету қажеттілігі, әсіресе курсанттардың білімі мен дағдыларына сапалы және сандық талдау жүргізу кезінде. ХХІ ғасырда қанишалықты қайғылы көрінсе де, әскери жоғары оқу орны өзінің ведомстволық тәртібіне байланысты Интернеттің шектеулілігі (болмау) салдарынан байланысты барлық жерде таралған ELT технологияларын және тиісініне әзірленген ресурстарды пайдалануға және қолдануға байланысты барлық компьютерлік онлайн технологияларды пайдалануға мүмкіндік бере алмайды. Сондықтан білім мен дағдыларды талдау, сонымен бірге оқыту сапасын бағалау – бұл күрделі, көп еңбекті қажет ететін және ұзақ процесс. Компьютерлік технологияны қолдану талдауды жеңілдетеді және нәтижелердің ақпараттық мазмұнын арттырады.

Мақалада бақылаудың нысандары мен әдістері ашылады, «Шет тілі» пәні бойынша тестілік және өзге де тапсырмаларды жасау үшін бағдарламалық қабықшаларды пайдалану нұсқалары ұсынылады. Мақала «Шет тілі» пәні бойынша білімді бақылау және бағалау кезінде ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесін тарату мақсатында ақпараттық сипатқа ие.

Кілтті сөздер: оқу процесі, білімді бақылау, бақылау түрлері, тесттік бақылау, тест.

*Z. A. Makhmutova

Border Academy of the National Security Committee
of the Republic of Kazakhstan,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 17.03.22.

EXPERIENCE IN THE USAGE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE ASSESSMENT OF KNOWLEDGE IN THE DISCIPLINE «FOREIGN LANGUAGE»

The article reveals the usage of computer information technologies in the control and evaluation of knowledge. The assessment of students' knowledge, and at the same time the quality of the entire learning process, is one of the main factors in improving the effectiveness of the educational process, that is, exactly the key point that every teacher focuses on. The process of teaching a foreign language in a military university differs from the generally accepted (civilian) one, since there is an important component – the need to ensure an individual approach to each student, especially when conducting a qualitative and quantitative analysis of the knowledge and skills of cadets. No matter how fatal it may sound in the XXI century, but a military university, due to its departmental regime, cannot allow the use of ubiquitous ELT technologies due to the limited (lack of) Internet, and accordingly all online computer technologies tied to the use and application of developed resources. Therefore, the analysis of knowledge and skills and at the same time the assessment of the quality of training is a complex, labor-intensive and lengthy process. The use of computer technology greatly facilitates the analysis and increases the information content of the results.

The article reveals the forms and methods of control, offers options for using software shells to create test and other tasks in the discipline «Foreign language». The article is more informative in order to disseminate the experience of using information technologies in the control and assessment of knowledge in the discipline «Foreign language»

Keywords: educational process, knowledge control, types of control, test control, test.

FTAMP 14.37.27

<https://doi.org/10.48081/ALPI1364>

*P. С. Маусумбаев¹, P. К. Толубекова²

^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр- Сұлтан қ.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ІСКЕ АСЫРУДА БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІ ДАЯРЛАУ МЕН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жоғары білім берудің бұдан әрі дамуы білім алушыларды дайындау және олардың білім деңгейлерін бақылау процесіне ауқымды түрде компьютерлік және ақпараттық технологияларды, ақпараттық жүйелерге қосуды қамтамасыз ететін жаппай цифрландыру, нарыққа компьютерлік оқу бағдарламаларын, оқу бағдарламалары бар платформаларын көптеп енгізу арқылы жүзеге асырылады. Осыған сәйкес, аталмыш мақалада цифрлық технологиялар жағдайындағы қашықтықтан оқытуды іске асыруда болашақ әлеуметтік мамандардың қоғам талаптарына сай дамуын қамтамасыздандырып, бұл сапаны өздігінен тиімді дамытудың педагогикалық-психологиялық шарттарын айқындауға мүмкіндік беретін цифрлық платформалардың қызметі қарастырылған. Материалдар мен әдістер бөлімінде қолданыстағы онлайн-білім беру және интерактивті платформалардың құрылымы мен мазмұнын талдау негізінде «Nearpod» және «ZOOM» платформаларында болашақ әлеуметтік педагогтерді оқыту дәрістері әзірленіп, ұйымдастыру тәжірибесі ұсынылады. Сондай-ақ, болашақ әлеуметтік педагогтерді оқытуда аталмыш платформалардың тиімділігі мен мүмкіндіктері үш кезеңде жүргізілген эксперименттік жұмыс барысында тексерілді: айқындаушы, қалыптастырушы және бақылау-бағалау. Аталмыш платформаларды қолдана отырып, педагогтің цифрлық құзыреттіліктерді меңгеру бөлігіндегі іскерлігі біздің еліміздің экономиканың барлық салаларын, соның ішінде білім беру саласын жаппай цифрландыруға көшу жағдайында тек қажеттілікке ғана емес, сонымен қатар шұғыл және де маңызды қажеттілікке айналып отыр. Бұл жағдайда оқытушының міндеті

студенттерге өз пәні бойынша қажетті білім берумен қатар, сондай-ақ, цифрландырумен және білім беру процесіне цифрлық технологияны кеңінен енгізумен байланысты еліміздің білім беру жүйесін модернизациялау жағдайында сапалы білім беретін сандық мәдениетті қалыптастыру болып табылады.

Кілт сөздер: цифрлық технология, болашақ әлеуметтік маман, қашықтықтан оқыту, әлеуметтік педагог, оқу процесі, «ZOOM» платформасы, «Nearpod».

Кіріспе

Қазіргі кезде егемен еліміз Қазақстан Республикасында жоғары сапалы білім берудің жаңаша әрі заманауи жүйесі қалыптасуда. Бұл үдерістің жүзеге асырылуы мемлекетіміздің әлемдік білім беру орталықтарына енуіне бағыттайды, бастама береді. Жалпы білім беру жүйесі деп әр елдің даму болашағын айқындайтын, халықаралық дәрежеге жетудің негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылымды атайды. Осы білім беру жүйесінің алдында үлкен бір мақсат тұр. Ол мақсат – қазіргі заман қоғамының қарқынды өзгерістерінің артынан ілесе алатын және бәсекеге қабілетті жаңа ұрпақ тәрбиелеу, жаңа адам қалыптастыру және олардың сана-сезімдерін дамыту болып табылады.

Заманауи қоғамның қалыптасу дәуірінде адамның зияткерлік және шығармашылық әлеуетінің маңызы едәуір артқан кезде, цифрлық технологиялар жағдайындағы қашықтықтан оқыту үдерісі білім беруде елеулі орын алып отыр. Осыған сәйкес, қазіргі уақытта заманауи болашақ әлеуметтік педагогтерді оқыту теориясы мен әдістемесі саласындағы көптеген зерттеулер креативтілікті, дербестікті дамытуға және ең алдымен құзыреттіліктерді арттыру үшін, сондай-ақ қашықтықтан оқытуда студенттермен жұмыс істеу кезінде оң нәтижелерге қол жеткізу үшін ең оңтайлы цифрлық технологияларды пайдалануға арналған. Мұның бәрі болашақ әлеуметтік педагогтердің өздігінен білім алуына, өзіндік жұмыс процесінде жеке және кәсіби түрде өзгеруіне мүмкіндік беретін дидактикалық жағдайларды табуының қажетті шарты болып табылады [1, б. 32–34].

Педагог болашақ әлеуметтік студенттерге ғаламдық интернет желісінен қосымша білім алу үшін цифрлық технологияларды сауатты пайдалану дағдыларын, ең бастысын үлкен көлемдегі ақпараттан бөліп көрсете білу, әртүрлі мәселелерді шешу кезінде қажетті материалдарды таба білу қабілеттерін үйрете білуі керек. Мұның бәрі болашақ әлеуметтік педагогтің тұлғасының үнемі өзін-өзі жетілдіруі және өзін-өзі дамытуы үшін қажет. Бұл процесс болашақ әлеуметтік педагогтің өзі цифрлық технологияны

қолдана отырып, технологиялық дағдыларды және практикалық дағдыларды жетік меңгерген, оларды оқу процесінде қолдану үшін ақпараттық-коммуникациялық құралдармен жұмыс істеу әдістемесін білетін және қолдана алатын жағдайда ғана тиімді болады [2].

Қазіргі уақытта әлемде қоғам өмірінің барлық саласында инновациялық қызмет маңызды орын алады. Заманауи білім беру жүйесі бастамашылығын, шығармашылық тұрғыдан ойлай білуі мен стандартты емес шешімдерге қабілетін таныта отырып, өзінің бәсекеге қабілеттілігін таныта алатын экономикалық қарым-қатынасқа қатысушыларды тәрбиелеуде жетекші орын алады. Қазіргі әлемде, жас ұрпақ интернетте яғни, көп уақытты компьютерлер, планшеттер, смартфондар алдында өткізеді. Сондықтан болашақ әлеуметтік педагогтерді цифрлық технологиялар жағдайында қашықтықтан оқытуда онлайн-білім беру платформаларын пайдалану мәселесі өзекті болып отыр [3].

Интернетте оқу процесінде дұрыс және ұтымды пайдалануға мүмкіндік беретін онлайн оқыту платформаларының әртүрлі формалары мен түрлері бар.

Қашықтықтан оқытудың жетістігі оқытушының студенттерді оның қатысуынсыз алаңдатпау қабілетіне байланысты. Жаңа тақырып бойынша материал электронды түрде немесе электронды оқулық түрінде қашықтықтан оқыту курсына баспа түрінде ұсынылады. Дәрістің негізгі элементі форум немесе чат болып табылады, осылайша оқытушы жаңа тақырыпты студенттер назарына ұсына алады [4, б. 58].

Материалдар мен әдістер

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қолданыстағы онлайн-білім беру және интерактивті платформалардың құрылымы мен мазмұнын талдау негізінде «Nearpod» және де «ZOOM» тиімді және қарапайым құралын таңдауға мүмкіндік бергенін атап өткен жөн. Zoom-бұл бейнеконференцияларға, вебинарларға және басқа да ұқсас онлайн-шараларға арналған платформа. Кездесуді тіркелген кез келген адам ұйымдастыра алады [5]. Тегін тіркелу 40 минутқа созылатын бейнеконференцияны өткізуге мүмкіндік береді. Бағдарлама жеке және топтық сабақтарға жарайды. Студенттер түрлі құрылғылардан – компьютерлерден, планшеттерден, телефондардан қол жеткізе алады. Бейнеконференцияға немесе конференция идентификаторына сілтеме бар кез келген адам қосыла алады.

Сонымен қатар, «Nearpod» – бұл оқытушыларға дәріс барысында презентациялар жасауға және студенттермен бөлісуге мүмкіндік беретін онлайн-платформа. Яғни, жай ғана электрондық пошта немесе әлеуметтік желілер арқылы презентация кодын жіберу қажет, ал студенттер ұялы телефондары немес ноутбук арқылы жалпы әрекетке қосылады. Оқытушы

слайдтарды аралап, сабақтың қарқынын белгілейді, студенттерді шығармашылық тапсырмаларды орындауға тартып және нақты уақыт режимінде нәтижені қадағалайды [6, б. 32–34].

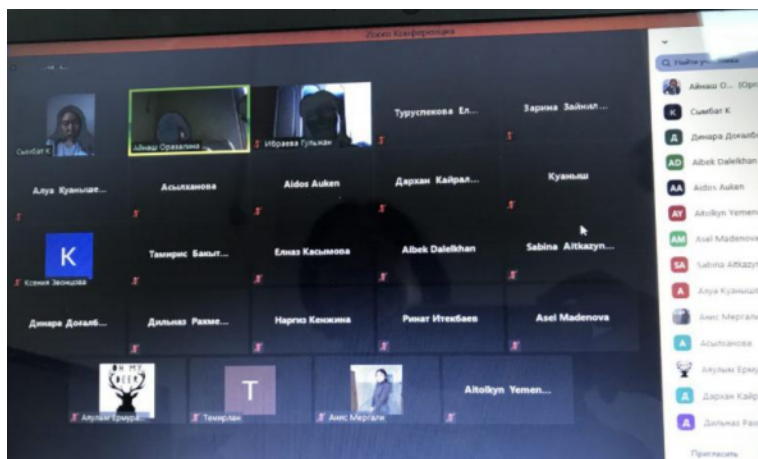
Зерттеу барысында цифрлық платформаларға («Nearpod» және «ZOOM») кешенді талдау жасалынды.

Болашақ әлеуметтік педагогтердің дайындау үдерісінің нәтижесін анықтауда келесі эмперикалық әдістер қолданылды: оқу үдерісін бақылау, сауалнама. Студенттермен жүргізілген әдістерге математикалық статистикалық өңдеу қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Осы құралдардың платформаларында болашақ әлеуметтік педагогтерді оқыту дәрістері әзірленіп, тәжірибелік жұмыс ұйымдастырылды. Аталмыш жұмыс барысы Л. Н. Гумилев атындағы Евразия Ұлттық университетінде студенттермен практикалық жұмыс барысында пайдаланылды. Сондай-ақ, білім беру платформаларының тиімділігі мен мүмкіндіктері үш кезеңде жүргізілген эксперименттік жұмыс барысында тексерілді. Экспериментке Евразиялық ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасында» СпС-31 топ студенттері (11 студент) қатысты.

Қалыптастыру кезеңінде студенттер екі топқа бөлінді (әр топта 6 және 5 адамнан). Бірінші топқа «ZOOM» платформа арқылы арнайы дайындалған дәріс және олар үшін нақты уақыт режимінде тапсырмаларды орындау үшін өздерінің смартфондары мен планшеттік компьютерлерін пайдалану ұсынылды (1-сурет).

Сурет 1 – «ZOOM» платформа арқылы арнайы дайындалған дәріс

Екінші топқа келесідей тапсырма берілді, яғни бірінші топқа берілген тапсырмаларды (жазбаша немесе ауызша) дәстүрлі түрде орындау. Айта кету керек, бірінші топ студенттерінің мотивациясының бастапқы деңгейі әлдеқайда жоғары болды, өйткені оларға жаңа жұмыс түрі ұсынылды, сонымен қатар олардың қолында өз гаджеттері болды (1-кесте). Екінші топта студенттер тапсырмаға ынта-жігерсіз жауап берді, өйткені жаңа ақпаратты үйренудің бұл әдісі дәстүрлі дәрістерде жиі қайталанған болатын. Студенттердің бірінші айдағы өзіндік жұмысының нәтижелерін, оларды бағалауды талдай отырып, студенттердің оқудағы жетістіктері туралы келесі мәліметтерді бөліп көрсете аламыз (1-диаграмма).

Кесте 1 – 2021 жылдың наурыз айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

№	Студенттердің тапсырмаларды орындау нәтижелері	Топтар бойынша орташа балл	
		1 топ (6 студент)	2 топ (5 студент)
1	Жазбаша тапсырмалардың нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	15 ұпай	11 ұпай
2	Тақырыпты талқылаулардың нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	11 ұпай	10 ұпай
3	Тақырып бойынша тапсырмаларды құрастыру (ең көбі 20 ұпай)	14 ұпай	11 ұпай
4	Аяқталған бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	15 ұпай	9 ұпай
5	Қорытынды тапсырма негізінде презентация жасау (ең көбі 20 ұпай)	17 ұпай	12 ұпай
Жалпы ұпай саны		72 ұпай	53 ұпай

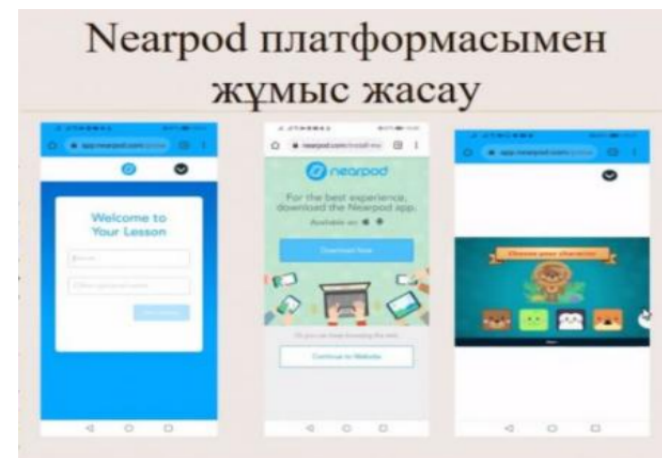
Диаграмма 1 – 2021 жылдың наурыз айындағы 1 топ студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

Айта кету керек, 4 аптадан кейін студенттерге жаңа материалдарды ұсынудың жаңа әдісі өзгертілді. Зерттеудің екінші қалыптастырушы кезеңінде эксперименттік топтың білім беру бағдарламасына дәстүрлі емес сабақтары мен салауатты өмір салтын, бала құқығы, болашақ әлеуметтік мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру туралы білім негіздерін, сондай-ақ әлеуметтік негіздер туралы білімді қамтитын теориялық сабақтар енгізілді.

Студенттердің дәрістерде жағымды уәждерін қалыптастыру үшін бәсекелестік сипаттағы ойындар, слайд дайындау, жаттығу сабағы, тест сұрақтары және т.б. элементтер қосылған болатын.

Бұл мәселені шешудің кешенді тәсілі ғана емес, дәстүрлі емес сабақтарды өткізудегі ең бастысы – студенттерге сабақтың мазмұнын кәсіби түрде жеткізе алу, яғни оқу материалын байытып, студенттердің өткен тақырыптарды бекітуге деген қызығушылығын ояту қажет. Осыған орай, екінші топ студенттері (8 адам) «Nearpod» жаңа бағдарламасымен жұмыс істеу ұсынылды.

Сурет 2 – «Nearpod» платформасы

Студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері (салыстырмалы нәтижелер) төменде келтірілген (2-кесте).

Кесте 2 – 2021 жылдың сәуір айындағы студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

№	Студенттердің тапсырмаларды орындау нәтижелері	Топтар бойынша орташа балл	
		1 топ (6 студент)	2 топ (5 студент)
1	Жазбаша тапсырмалардың нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	15 ұпай	14 ұпай
2	Тақырыпты талқылаулардың нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	11 ұпай	13 ұпай
3	Тақырып бойынша тапсырмаларды құрастыру (ең көбі 20 ұпай)	14 ұпай	13 ұпай
4	Аяқталған бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (ең көбі 20 ұпай)	15 ұпай	12 ұпай
5	Қорытынды тапсырма негізінде презентация жасау (ең көбі 20 ұпай)	17 ұпай	15 ұпай
Жалпы ұпай саны		72 ұпай	67 ұпай

Кестелерден көрініп тұрғандай, Nearpod платформасын қолдана отырып, студенттердің өзіндік жұмысының тиімділігі жоғары болды.

Диаграмма 2 – 2021 жылдың сәуір айындағы 2 топ студенттердің өзіндік жұмысының нәтижелері

Сондай-ақ, студенттердің анонимді сауалнамасы жүргізілді, бұл студенттердің 95%-дан астамы күнтізбелік жоспарда белгіленген тақырыптар бойынша дидактикалық материалдарды дәстүрлі түрде ұсынатын «Nearpod» платформасында жұмыс істеуді таңдағанын көрсетті.

Жалпы, ағылшын тілі сабақтарында «Nearpod» интерактивті онлайн-платформасын пайдалану барысында оқу бағдарламасының мақсаттарына сәйкес студенттер үшін тұтас курс құруға мүмкіндік туды. Оқудың кез келген кезеңінде студенттің академиялық үлгеріміне сәйкес курстарды өзгертуге немесе толықтыруға болады. Мысалы, студент белгілі бір тақырыпты мерзімінен бұрын игерген кезде, қалған уақытты игерілген тақырыпқа жұмсамай, жаңа мазмұнды таңдай алады. Сондай-ақ, онлайн-платформа бейне сабақтарды сақтауға және көруге мүмкіндік берді. Бейнелерден басқа, платформа студенттің жұмысына толық талдау жасайды: оның аудиторияда сөйлеуі, реакция жылдамдығы, сөйлеу қарқыны, сөйлеудегі психоэмоционалды жағдай, тілдің әртүрлі аспектілерінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және тағы басқалар. Осылайша, біздің жағдайда «ZOOM», «Nearpod» онлайн-білім беру платформасын пайдалану: білім беру процесі субъектілерінің шығармашылық әлеуетін (оқытушы-студент), оқу уақытын пайдалану тиімділігін (тайм-менеджмент), жалпы студенттердің

эмоционалды-психологиялық жағдайын арттыруға және оң әсер етуге мүмкіндік берді.

Сауалнама нәтижелерін талдау көрсеткендей, қашықтықтан оқытуда да сабақтар мен бәсекелестік сипаттағы ойындарды, саяхат сабағын, жаттығу сабағын, слайд жасау, ашық ойындарға негізделген сабақты көптеген студенттердің дәрістерге деген негізгі уәждерінің мен қызығушылықтарының артуына ықпал етті. Студенттердің көбісінің тапсырмаларды орындау ұпай сандарының 9–11-ден 14–15-ке артқанын аңғаруға болады.

Жалпы, болашақ әлеуметтік мамандарды қашықтықтан оқытуда «ZOOM», «Nearpod» онлайн интерактивті платформасын пайдалану барысында оқу бағдарламасының мақсаттарына сәйкес студенттер үшін кез келген курсты құру мүмкіндігі пайда болды. Оқытудың кез-келген кезеңінде студенттің үлгеріміне сәйкес курстарды өзгертуге немесе толықтыруға болады. Мысалы, студент белгілі бір тақырыпты жоспарланған мерзімнен бұрын игерген кезде, қалған уақытты игерілген тақырыпқа жұмсамай, жаңа мазмұнды таңдай алады. Сондай-ақ, мысалға «Nearpod» онлайн-платформа бейне сабақтарды сақтауға және көруге мүмкіндік берді. Видеодан басқа, платформа оқушының жұмысына толық талдау жасайды: оның сабақта сөйлеуі, реакция жылдамдығы, сөйлеу қарқыны, сөйлеудегі психоэмоционалды жағдай, тілдің әртүрлі аспектілерінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және тағы басқалар [7, б. 53].

Сондықтан, жалпы алғанда, соңғы кезеңде, дәстүрлі типтегі сабақтармен салыстырғанда қашықтықтан оқытуда онлайн платформаны дұрыс пайдалану кезінде келесі ерекшеліктерді атап өтуге болады:

- оқытушының ас, студенттің де шығармашылық әлеуеті артты;
- оқу уақытын дұрыс пайдалану тиімділігі артты;
- ақпарат алмасу жылдам қарқынмен жүзеге асырылды;
- студент жай тыңдаушы емес, белсенді қатысушы болды;
- тақырыпты ашу, оқу материалының мазмұндық-мағыналық мағынасын жете меңгеру мүмкіндігі;
- дидактикалық материалдың түрлі формалары кеңінен қолданылды;
- оқу материалын меңгеруде студенттердің есте сақтау қабілеті артты;
- анимацияны, аудио және бейнематериалдарды пайдалана отырып, студенттерге эмоционалды-психологиялық әсер етті.

Жалпы, тәжірибелік кезеңде «ZOOM», «Nearpod» онлайн-платформасының артықшылығы ретінде оның студенттерге өз бетінше жұмыс істеуге, шығармашылық, логикалық ойлау қабілетін қоса алғанда, оқытуға студенттердің қызығушылығы мен белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретін функцияларын атауға болады.

Студенттердің сабақ өткізудегі түрлі әдістерге ынталандыру деңгейі К. Чернышенко әдісімен де анықталған болатын. Студенттермен жүргізілген әр сабақ арнайы фото-бейнелері, «ZOOM», «Nearpod» онлайн-платформаларында жұмыс жасау барысында арнайы скриншот бейнелері де түсірілген болатын. Содан кейін ауқымды тәжірибе жұмысы жүргізілген соң, студенттерге фотосуреттер ұсынылған болатын. Содан кейін студенттерге қандай дәрістер көңілдерін шыққан суреттерді атауға ұсындым. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, әр студент тек дәстүрлі дәрістер қана емес, сонымен қатар қашықтықтан оқытуда белсенді түрде «ZOOM», «Nearpod» онлайн-платформасында жүргізілген дәрістердерді таңдады.

Айта кету керек, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында студенттердің жауаптары оқуға деген мотивацияның күші оның құрылымы мен оқу мотивациясын басқаруда, сонымен қатар оқытушының кәсіби құзыреттілігін кәсіби игеруде жатыр [8, б. 83]

Қорытынды

Қорытындылай келе, қоғамның басты бағыттарының бірі-білім беру процесін ақпараттандыру екенін атап өткен жөн. Білім беру процесінде жаңа ақпараттық технологиялар мен онлайн – платформаларды пайдалану білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді [9].

Оқытудағы жаңа тәсілдер ең қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін іздеуді, ойлау еңбегін арттыруды, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Қашықтықтан оқу процесінде жаңа технологияларды қолданудың басты ерекшелігі – бұл оқытушылар мен студенттерге тәуелсіз және бірлескен шығармашылық жұмыс үшін көбірек мүмкіндіктер береді, ал оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың интеллектіне, сезімдеріне, көзқарастарына әсер ете отырып, зияткерлік мүмкіндіктерін арттыруға ықпал етеді.

Қашықтықтан оқу процесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және оқу-тәрбие процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану студенттердің өз мамандығына деген қызығушылығын арттыруға, шығармашылық шабытқа, ғылыми дүниетанымды қалыптастыруға, кәсіптің сапасын арттыруға, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға ықпал етеді. Сондықтан оқу процесінде жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, білім беру процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетістіктерін енгізу, әлемдік білім беру кеңістігіне толық ену және халықаралық деңгейге шығу қоғам дамуының жоғары тиімді технологияларына негізделген жаңа білім беру стратегиясына көшу болып табылады [10, б. 124].

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Мусаева, Г. А.** Ақпараттық технологияларды дәріске қызығушылығын арттыру құралы ретінде пайдалану [Мәтін] // Мектептегі Технология. – 2016. – № 5. – Б. 32–34.

2 **Краевский, В. В.** Инновациялар мен дәстүрлер – білім әлемінің екі полюсі [Мәтін] // «Эйдос» Интернет-журналы. – 2018.

3 **Назарбаев, Н. Ә.** «Қазақстан халқына жолдауы: болашақтың іргесін бірге қалаймыз» [Мәтін] // Егемен Қазақстан, 29.01.2011 жыл.

4 **Иманбаева, А.** Оқу-тәрбие процесін ақпараттандырудың менталитеті [Мәтін] // Қазақстан мектебі. – 2000. – №2 – б. 58.

5 **Исаева, Г.** Сабақтарда инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері [Мәтін] // Жаңа үлгідегі мұғалімді даярлаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференция материалдары. – 2006.

6 **Бөрібеков, Қ. Қ.** «Қазақстан Республикасындағы техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі жүйелі шаралар қабылдауды қажет етеді» [Мәтін]. – Алматы, 2016. – № 5. – Б. 32–34.

7 **Рулиене, Л. Н.** Цифровая грамотность и гуманитарная культура педагога в инновационной образовательной практике [Текст] / Л. Н. Рулиене // Открытое и дистанционное образование. – 2016. – № 4(64). – С. 53.

8 **Прокудин, Д. Е.** Цифровая культура [Текст] / Д. Е. Прокудин, Е. Г. Соколов // Вестник СПбГУ. – Сер. 17. – 2013. – Вып. 4. – С. 83.

9 Nearpod – приложение для эффективного мобильного обучения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://didaktor.ru/nearpod-prilozhenie-dlya-effektivnogo-mobilnogo-obucheniya>.

10 **Халитова, І. Р.** Әлеуметтік педагогика [Мәтін] // Қазақстан мектебі. – 2017. – №3. – Б. 124.

REFERENCES

1 **Mysaeva, G. A.** Aqparattyq tehnologialardy dáriske qyzygýshylygyn arttyrý quraly retinde paidalaný [The use of Information Technologies as a means of increasing interest in lectures] [Text] // Mekteptegi Tehnologiya. – 2016. – № 5. – P. 32–34.

2 **Kraevskii, V. V.** Inovasiolar men dástúrler – bilim áleminiń eki polúsi [Innovations and traditions-two poles of the world of knowledge] [Text] // «Eidos» Internet-jýrnaly. – 2018.

3 **Nazarbaev, N. Á.** «Qazaqstan halqyna joldaуy: bolashaqtyn irgesin birge qalaımyz» [Address to the people of Kazakhstan: together we build the future] [Text] // Egemen Qazaqstan, 29.01.2011.

4 **Imanbaeva, A.** Oqy-tarbie prosesin aqparattandyrdyn mentaliteti [Mentality of informatization of the educational process] [Text] // Qazaqstan mektebi. – 2000. – № 2 – P. 58.

5 **Isaeva, G.** Sabaqtarda inovasiyalyq tehnologialardy qoldandyryn kebir erekshelikleri [Text] [Some features of the use of innovative technologies in the classroom] // Jańa ulgidegi mugalimdi dajarlaıdyrn ozekti maseleler. – 2006.

6 **Boribekov, Q. Q.** Qazaqstan Respıblıkasyndaғы tehnikalıq jáne kasiptik bilim berı júesi júeli sharalar qabyldaıdy qajet etedi [The system of technical and vocational education in the Republic of Kazakhstan requires systematic measures] [Text]. – Almaty. – 2016. – № 5. – P. 32–34.

7 **Ryliene, I. N.** Inovasiyalyq bilim berı praktıkasyndaғы pedagogıyn sıfırlıq saıattylyғы jáne gymanıtarlyq mädenieti [Digital literacy and humanitarian culture teacher in innovative educational practice] [Text] / L. N. Ryliene // Ashyq jáne qashyqyqtan bilim berı. – 2016. – № 4(64). – P. 53.

8 **Prokudin, D. E.** Sifrovaia kultura [Digital Culture] [Text] D. E. Prokudin, E.G. Sokolov // Vestnik SPbGU. – Ser. 17. – 2013. – Vyp. 4. – P. 83.

9 Nearpod – prilozhenie dlya effektivnogo mobilnogo obucheniya [Nearpod-attachment for effective mobile training] [Electronic resource]. – Rejim dostupa: <http://didaktor.ru/nearpod-prilozhenie-dlya-effektivnogo-mobilnogo-obucheniya>.

10 **Halitova, I.R.** Aleymettik pedagogıka [Social Pedagogy] [Text] // Qazaqstan mektebi. – 2017. – № 3 – P. 124.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*P. C. Mausumbayev¹, P. K. Toleubeкова²

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.
Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ И ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Дальнейшее развитие высшего образования будет осуществляться через повсеместную цифровизацию, повсеместное внедрение на рынок компьютерных учебных программ, платформ с учебными программами, обеспечивающих масштабное включение компьютерных и информационных технологий, информационных систем в процесс подготовки и контроля уровня знаний обучающихся. В соответствии с этим, в данной статье рассмотрена деятельность цифровых платформ, позволяющих определить психолого-педагогические условия эффективного саморазвития этого качества, обеспечивая развитие будущих социальных специалистов в соответствии с требованиями общества при реализации дистанционного обучения в условиях цифровых технологий. В разделе «Материалы и методы» на основе анализа структуры и содержания существующих онлайн-образовательных и интерактивных платформ будут разработаны и предложены организационные практики обучения будущих социальных педагогов на платформах «Nearpod» и «ZOOM». Также эффективность и возможности данных платформ в обучении будущих социальных педагогов были проверены в ходе экспериментальной работы, проведенной в три этапа: констатирующий, формирующий и контрольно-оценочный. Умения педагога в части овладения цифровыми компетенциями с использованием данных платформ становятся не только необходимостью, но и насущной и важной необходимостью в условиях перехода к массовой цифровизации всех отраслей экономики нашей страны, в том числе сферы образования. В данном случае задачей учителя является формирование цифровой культуры, обеспечивающей качественное образование в условиях модернизации системы образования страны, связанной не только с предоставлением студентам необходимых знаний по своему предмету, но и с цифровизацией и широким внедрением цифровых технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: цифровые технологии, будущий социальный специалист, дистанционное обучение, социальный педагог, учебный процесс, платформа «ZOOM», «Nearpod».

*R. S. Mausumbaev¹, R. K. Toleubekova²

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

FEATURES OF TRAINING AND EDUCATION OF FUTURE SOCIAL EDUCATORS IN THE IMPLEMENTATION OF DISTANCE LEARNING IN DIGITAL TECHNOLOGY

Further development of higher education will be carried out through widespread digitalization, widespread introduction of computer training programs, platforms with training programs to the market, providing large-scale inclusion of computer and information technologies, information systems in the process of training and monitoring the level of knowledge of students. In accordance with this, this article examines the activities of digital platforms that allow determining the psychological and pedagogical conditions for effective self-development of this quality, ensuring the development of future social specialists in accordance with the requirements of society when implementing distance learning in digital technology. In the section «Materials and Methods», based on the analysis of the structure and content of existing online educational and interactive platforms, organizational practices for training future social educators on the «Nearpod» and «ZOOM» platforms will be developed and proposed. Also, the effectiveness and capabilities of these platforms in the training of future social educators were tested during experimental work carried out in three stages: ascertaining, forming and control and evaluation. The skills of a teacher in terms of mastering digital competencies using these platforms are becoming not only a necessity, but also an urgent and important necessity in the context of the transition to mass digitalization of all sectors of our country's economy, including education. In this case, the task of the teacher is to form a digital culture that provides high-quality education in the conditions of modernization of the country's education system, associated not only with providing students with the necessary knowledge in their subject, but also with digitalization and the widespread introduction of digital technologies into the educational process.

Keywords: digital technologies, future social specialist, distance learning, social pedagogue, educational process, «ZOOM» platform, «Nearpod».

FTAMP 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/RZVC7863>

*К. Мухтарқызы¹, Д. Б. Абыкенова²,
А. Ж. Асаинова³, Г. М. Абильдинова⁴

^{1,4}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

^{2,3}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРІНЕ ШОЛУ

Білім беру саласында толықтырылған шынайылыққа (AR) көп көңіл бөлінуде. Көптеген AR жүйелері оқу зертханалық жағдайда жиі жүргізілетін эмпирикалық зерттеулер барысында кеңінен қолданылуда. Соңғы жылдары ерекше білім беру жағдайларын жасау үшін толықтырылған шынайылықты қолдануға қызығушылық артып келеді. Бұл мақалада білім беру мекемелеріндегі толықтырылған шынайылықтың қолданылуы, артықшылықтары, ерекшеліктері мен тиімділігі сияқты факторларды ескере отырып, білім беру мекемелеріндегі толықтырылған шынайылық туралы әдебиеттерге шолу жасалды. Web of Science, Scopus, Google Scholar әлеуметтік ғылымдардың дәйексөз индексінің деректер базасында 2019 жылдан 2021 жылға дейін жарияланған 30 зерттеу жұмыстары талданды. Білім беру саласындағы қосымшалардың қолжетімділігіне қатысты зерттеулердің одан арғы тақырыптары айқындалды. Шолудың нақты мақсаты білім беру сценарийлерінде AR қосымшасын қолдануға қатысты әдебиеттерді зерттеу болды. Тиісті ғылыми зерттеулерді қамту үшін келесі зерттеу сұрақтары қойылды: Соңғы жылдарда AR мақалаларына сұраныстар бар ма? AR қолдану салалары қандай? AR-мен байланысты тағы қандай технологиялар қолданылады? Білім беру мекемелерінде AR қосымшаларын қолданудың қандай артықшылықтары мен кемшіліктері бар? Сонымен қатар, білім берудегі кеңейтілген шындық технологиясын қолданатын эмпирикалық зерттеулерді қарастырамыз.

Кілтті сөздер: толықтырылған шынайылық, оқыту, білім беру, сандық технологиялар, пандемия, әдебиетке жүйелі шолу.

Кіріспе

COVID-19 пандемиясы білім беру жүйесіне үлкен өзгеріс әкелді, мектептер мен университеттер есіктерін тарс жабуға мәжбүр болды. 2020 жылдың наурызынан бастап ДДҰ COVID-19 пандемиясын жариялаған кезде 190-нан астам елде және барлық континенттерде 1,6 миллиард оқушы зардап шекті. Мектептер мен басқа оқу орындарының жабылуы әлемдегі оқушылардың 94 %, табысы төмен және орташа елдердегі 99 %-ға әсер етті [1].

Пандемияның әсері мектептерді жабу шараларымен қатар, білім беру жүйелеріне үлкен қысым көрсетіп, оларды үздіксіз білім алу үшін шұғыл өзгерістер енгізуге мәжбүрледі. Бұл электронды оқытудың айтарлықтай өсуіне әсерін тигізді, оқыту қашықтықтан және сандық платформаларда жүзеге асырылып, білім беру саласындағы инновациялар айтарлықтай дамыды [2].

Онлайн платформалар дамыған елдердің барлығында дерлік пайдаланылды. Қашықтықтан оқыту құралдары білім алушыларға түсінікті, қолданысқа ыңғайлы болатындай етіліп таңдалынып алынды. Онлайн платформаларды пайдаланып мұғалімдер нақты уақыт режиміндегі сабақтарды жүргізуге мүмкіндік алды. Мысалы, Францияда бұрыннан бар қашықтан оқыту бағдарламасы «Ma classe à la maison» (Менің үйдегі сабақтарым) бастауыш және орта мектептердің барлық оқушылары үшін қолжетімді болды [3]. Грекияда мұғалімдер онлайн оқу құралдарымен бірге виртуалды сабақтар жүргізді [4].

Көптеген елдерінде оқытудың тағы бір танымал тетігі оқушыларға оқуын жалғастыру үшін білім беру контентін беретін телевизиялық бағдарламалар болды. Тікелей эфирлер сонымен қатар онлайн режимінде оқуға жеткілікті ресурстары жоқ оқушыларға қол жеткізудің тәсілі болып табылды (Білім және ғылым министрлігі, 2020 [30]).

Қазақстанда қашықтықтан білім беру мынадай үш негізгі технологиялар бойынша жүзеге асырылды: желілік технология (автономды желілік курстар немесе виртуалды кафедралар, интернетті пайдаланатын университеттер); кейс-технологиялар негізінде қашықтықтан оқыту; ТВ-технологиялар негізінде қашықтықтан оқыту [5].

Қашықтықтан оқыту кезінде онлайн платформалармен қатар виртуалды технологиялар қарқынды дамыды. Виртуалды шынайылық пен толықтырылған шынайылық технологиялары сыныпта оқу, техникалық бағыттарды зерттеу немесе оқуға көмекші құрал ретінде пайдаланылды [6]. Нағыз пандемия уақытында толықтырылған шынайылық тереңдетіле зерттеліп, оқу сапасын арттыру құралы ретінде пайдаланылды. AR технологиясына негізделген оқыту ортасы зерттелген мазмұнды ұзақ

мерзімді білім алушының жадқа сақтау қабілетінің арқасында белсенді оқыту әдісі ретінде тиімді екені дәлелденді [7]. Оқытушыларға AR-мен қызықты оқу тәжірибесін құру үшін құралдар мен ресурстар қолжетімді. Сол себепті технологияларды кеңірек қолдану COVID-19-дың білім беру жүйесіне тигізетін әсеріне инновациялық жауап болып табылды.

Цифрлық технологиялар саласындағы жетістіктер дәстүрлі оқу сыныбының құрылымын өзгертіп, оқу бағдарламасын жаңа деңгейге шығарды. Толықтырылған шынайылық технологиясы оқытушылар мен студенттерге уақыт пен кеңістіктен тыс мамандандырылған материалдарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Соңғы онжылдықта AR технологиясы коммерциялық және ғылыми жобалар үшін тез арада өміршен бола бастады. Медицина, білім беру және имитациялық оқыту сияқты әртүрлі салаларда кеңінен қолданысқа енді [8].

Материалдар мен әдістер

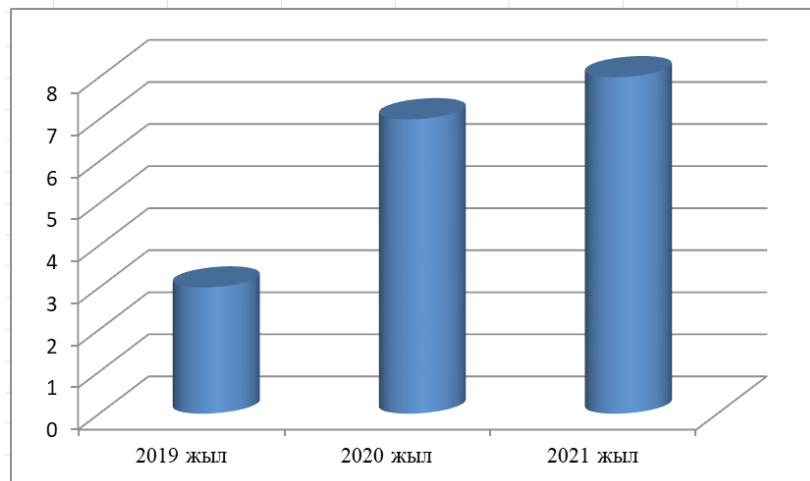
Оқу бағыттары мен білім беру деңгейінің кең спектрі үшін білім беру контекстінде AR қосымшалары өте тиімді болып табылады. Сол себепті болар AR қосымшалары туралы әдебиеттер күн өткен сайын артуда. Бұл мақаланың нақты мақсаты соңғы жылдарда жарияланған білім беру мекемелерінде толықтырылған шынайылықты қолдануға қатысты әдебиеттерге шолу жасау болып табылады. Осы мақала арқылы білім беруде қолданылатын AR технологиясы туралы әдебиеттерге жүйелі шолу жасау арқылы сапалы зерттеу жұмысын жүргізу. Әдебиеттерге шолу – тақырып бойынша барлық тиісті зерттеулерді жан-жақты анықтап, бағалап, қорытындылау [9].

Бұл шолуға арналған әдебиеттер көзі Web of Science, Scopus, Google Scholar дәйексөз индекстейтін танымал мәліметтер базасы болды. Уақыт аралығы 2019 жылдан 2021 жылға дейін белгіленді. Біз іздеу үшін «толықтырылған шынайылық» кілт сөзін қолдандық және 30 мақала осы шолудың зерттеу үлгісі ретінде таңдалынып алынды. Зерттеу нәтижелерін қамтуы мүмкін соңғы немесе қазіргі әдебиеттерді зерттеуді жалпылау жүргізілді. Ол жан-жақты іздеу мен сапаны бағалауды қамтамасыз етеді. Жалпылау әдетте баяндау сипатына ие, ал талдау хронологиялық, тұжырымдамалық және тақырыптық болады [10]. Мазмұнды талдау әр мақаладан ақпарат алу үшін қолданылды. Біз іріктеу топтарын, негізгі қатысушы елдерді, пәндік салаларды, AR түрін, қолданылатын зерттеу әдістерін және осы зерттеудегі 30 мақаласындағы AR тиімділігін талдадық және жіктедік.

Нәтижелер және талқылау

Алғашқы қадам сипаттамалық талдау жасау. Бұл қадамда соңғы үш жылда AR технологиясын қолданған зерттеу жұмыстары қарастырылды. Web of Science, Scopus, Google Scholar сияқты танымал дәйексөз алу базаларын

зерттей отырып тандалған 30 AR зерттеулерінің тек 6-ы 2019 жылы, ал 10-ы 2020 жылы, ал 14-і 2021 жылы жарық көрген (1-сурет). Осыған қарап жылдан жылға AR мақалаларына деген сұраныстың қаншалықты артқанын, әсіресе пандемия кезінде AR технологияларына байланысты мақалаларға өте көп дәйексөз келтірілгенін көруге болады.

Сурет 1 – Жарық көрген AR мақалалар

30 ғылыми зерттеу жұмыстарын мазмұнды талдау әдісін қолдана отырып 2-суретте көрсетілгендей AR қолдану салалары жинақталды және бір-бірімен салыстыра отырып қазіргі таңда қай салада AR технологиялары жайлы мақалалардың өзекті екені қарастырылды.

Сурет 2 – AR технологияларын қолдану аясы

30 мақаланың 40 %-ы білім беру саласындағы зерттеулерге арналған және бұл сала толықтырылған шынайылықты қолданудың ең көп зерттелген саласы болып табылды. Сондықтан AR – бұл жаңа тақырып және білім берудегі AR зерттеуі бастапқы сатыда [11]. 2013 жылы Буджак: «Толықтырылған шынайылық (AR) білім беру қосымшаларында енді ғана пайда бола бастады», – деп атап өтті [12]. Математика, геометрия, география, экология, физика, химия пәндерінде зертханалық эксперименттерде AR технологияларын қолдану нақты әлемде немесе арнайы құрылғысыз көре алмайтын нәрселерді оқып, дерексіз немесе күрделі ұғымдарды үйренетін сабақтар үшін тиімділігін көрсетті. Сонымен қатар, AR денсаулық сақтауда, инженерлік зерттеулерде және жеке кәсіптерде де кеңінен қолданысқа енген.

Осы зерттеулердегі AR-дің негізгі артықшылықтары:

- кез-келген сандық құрылғыны пайдалана отырып үйрену мүмкіндігі;
- мобильді құрылғының салыстырмалы түрде төмен бағада болуы;
- білім беру контентінің ықшамдылығы мен көрнекілігі;
- оқу контентімен интерактивті өзара үйлесімі;
- практикаға бағытталған оқыту;
- білім алушы өзінің немесе оқу орны ұсынатын гаджетті пайдалана отырып қолжетімді білім алуы;
- қоршаған ортадағы болып жатқан процестер туралы түсініктің кеңеюі;
- типтік емес білім беру міндеттерін модельдеу мүмкіндіктерінің қалыптасуы;

- ғылыми эксперименттерді жүргізуге ыңғайлығы;
- техникалық құрылғыларды және т.б. штаттық зертханалық жабдықтарды қажет етпеуі;
- өмір мен денсаулық үшін қатерсіздігі;
- әртүрлі процестер мен құбылыстарды зерттеуде арнайы ортаны қажетсінеуі;
- сезім органдары арқылы қабылданатын оқудың білім алушылардың ынтасы мен қызығушылығын арттыруы;
- қашықтықтан оқу кезінде зертханалық жұмыстарды білім алушының өз бетімен жүргізуге ыңғайлығы;
- Артықшылықтарымен қоса бірқатар кемшіл тұстары да бар:
- кейбір студенттерде ұялы телефондар мен планшеттердің болмауы;
- мобильді құрылғылардың шағын экрандары, батареяның тез зарядсыздануы;
- IT құрылғыларының жылдам өзгеретін нарығы, мобильді құрылғылардың ескірген үлгілері соңғы технологияларды қолдамауы мүмкіндігі;
- студенттің ұялы телефонын бақылаудың болмауы;
- қазақша толықтырылған шындықпен білім беру қосымшаларының болмауы;
- мұғалімдердің білім беруде AR технологиясын қолдануға психикалық дайын еместігі;
- студенттердің де, мұғалімдердің де AR жобаларымен жұмыс істеу тәжірибесінің болмауы.

Қорытынды

Бұл мақалада біз 2019 жылдан 2021 жылға дейін Web of Science, Scopus, Google Scholar индекстейтін дәйексөз базаларында жарияланған мақалаларға шолу жасай отырып білім беру мекемелеріндегі AR технологияларына эмпирикалық зерттеулерді қарастырдық. Әдебиеттердің осы ауқымды шолуының нәтижелері AR білім беруде виртуалды оқыту үшін өзінің ерекше артықшылықтарын ұсынады деген болжамды қолдайды. AR қосымшасында әр түрлі салаларда көптеген әдебиеттер жарияланды. Алайда, білім беру саласы үшін қазіргі AR зерттеулерінің жағдайы әлі де жас кезеңде. Осы саладағы зерттеулер жалғасуы және білім берудегі AR қосымшаларының шынайы әлеуетін ашуға бағытталуы керек. Қорытындылай келе, біз осы зерттеудің нәтижелері білімге тиімді AR енгізудің маңыздылығын көрсете алады және болашақ зерттеулерге ықтимал бағыттар бере алады деп күтеміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 United Nations, 2020. Policy Brief : Education during COVID-19 and beyond [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: https://www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid19_and_education_august_2020.pdf (Өтініш берген күні 01.10.2021).
- 2 Li, C., Lalani, F. 2020. The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how. The World Economic Forum COVID Action Platform [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> (Өтініш берген күні 01.10.2021)
- 3 Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse (2020), Ma classe à la maison : mise en œuvre de la continuité pédagogique [My class at home: Implementing educational continuity] [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: <https://www.education.gouv.fr/ma-classe-la-maison-mise-en-oeuvre-de-la-continuitepedagogique-289680> (Өтініш берген күні 20.10.2021).
- 4 Schleicher, A., Reimers, F. (2020), Schooling Disrupted, Schooling Rethought : How the COVID-19 Pandemic is Changing Education, OECD [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=133_133390-1rtuknc0hi&title=Schooling-disruptedschooling-rethought-How-the-Covid-19-pandemic-is-changing-education (Өтініш берген күні 03.06.2021).
- 5 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 24 қарашадағы № 590 бұйрығымен бекітілген [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V070005054_
- 6 Challenor, J., Ma, M. A Review of Augmented Reality Applications for History Education and Heritage Visualisation // Multimodal Technologies and Interaction, 3(2), 39. – 2019.
- 7 Santos, M.E.C., Chen, A., Taketomi, T., Yamamoto, G., Miyazaki, J., Kato, H. Augmented Reality Learning Experiences: Survey of Prototype Design and Evaluation // IEEE Trans. Learn. Technology, 7, 2014. – P. 38–56.
- 8 Yilmaz, R. M. Educational magic toys developed with augmented reality technology for early childhood education. Computers in Human Behavior, 54, 2016. – P. 240–248.
- 9 Petticrew, M., Roberts, H. Systematic Reviews in the Social Sciences : A Practical Guide. – Blackwell Pub : Hoboken, NJ, USA, 2006.
- 10 Grant, M. J., Booth, A. A typology of reviews : An analysis of 14 review types and associated methodologies // Health Inf. Libr. J., 26, 2009. – P. 91–108.

11 AR.TEAM. Приложения дополненной реальности категории образование [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: <https://augmentedreality.by/apps-education/>.

12 **Марковский, Г.** 11 приложений с дополненной реальностью на ARKit и ARCore / [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: – URL: https://contented.cd/media/ar_apps_2.

REFERENCES

1 United Nations, 2020. Policy Brief : Education during COVID-19 and beyond [Electronic resource]. – Access mode: https://www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid19_and_education_august_2020.pdf (Access date 01.10.2021).

2 **Li, C., Lalani, F.** 2020. The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how. The World Economic Forum COVID Action Platform [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/> (Access date 01.10.2021)

3 Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse (2020), Ma classe à la maison : mise en œuvre de la continuité pédagogique [My class at home: Implementing educational continuity] [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.education.gouv.fr/ma-classe-la-maison-mise-en-oeuvre-de-la-continuitepedagogique-289680> (Access date 20.10.2021).

4 **Schleicher, A., Reimers, F.** (2020), Schooling Disrupted, Schooling Rethought : How the COVID-19 Pandemic is Changing Education, OECD [Electronic resource]. – Access mode: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=133_133390-1rtuknc0hi&title=Schooling-disruptedschooling-rethought-How-the-Covid-19-pandemic-is-changing-education (Access date 03.06.2021).

5 Kazakstan Respublikasy bilim zhane gylym ministrinin 2007 zhylygy 24 karashadagy №590 buirygy men bekitilgen [Order №590 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan of November 24, 2007] [Electronic resource]. – Access mode: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V070005054_

6 **Challenor, J., Ma, M.** A Review of Augmented Reality Applications for History Education and Heritage Visualisation // Multimodal Technologies and Interaction, 3(2), 39. – 2019.

7 **Santos, M.E.C., Chen, A., Taketomi, T., Yamamoto, G., Miyazaki, J., Kato, H.** Augmented Reality Learning Experiences: Survey of Prototype Design and Evaluation // IEEE Trans. Learn. Technology, 7, 2014. – P. 38–56.

8 **Yilmaz, R. M.** Educational magic toys developed with augmented reality technology for early childhood education. Computers in Human Behavior, 54, 2016. – P. 240–248.

9 **Petticrew, M., Roberts, H.** Systematic Reviews in the Social Sciences : A Practical Guide. – Blackwell Pub : Hoboken, NJ, USA, 2006.

10 **Grant, M. J., Booth, A.** A typology of reviews : An analysis of 14 review types and associated methodologies // Health Inf. Libr. J., 26, 2009. – P. 91–108.

11 AR.TEAM. Prilozheniya dopolnennoy real'nosti kategorii obrazovaniye [AR.TEAM. Augmented Reality Apps category education] [Electronic resource]. – Access mode: <https://augmentedreality.by/apps-education/>.

12 **Markovskiy, G.** 11 prilozheniy s dopolnennoy real'nost'yu na ARKit i ARCore [11 augmented reality apps powered by ARKit and ARCore] Retrieved from: https://contented.cd/media/ar_apps_2.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*К. Мухтарқызы¹, Д. Б. Абыкенова², А. Ж. Асаинова³, Г. М. Абильдинова⁴

^{1,4}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

^{2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

В последние годы растет интерес к использованию дополненной реальности (AR) для создания особых образовательных условий. В данной статье представлен обзор литературы о дополненной реальности в образовательных учреждениях с учетом таких факторов, как использование, преимущества, особенности и эффективность дополненной реальности в образовательных учреждениях. В базе данных индекса цитирования социальных наук Web of Science, Scopus, Google Scholar проанализировано 30 исследовательских работ, опубликованных с 2019 по 2021 год. Определены дальнейшие темы исследований, касающихся доступности приложений в сфере образования. Реальной целью обзора было изучение литературы, связанной с использованием приложения AR в образовательных сценариях. Чтобы охватить

соответствующие научные исследования, были заданы следующие исследовательские вопросы: есть ли запросы на статьи AR в последние годы? Каковы области применения AR? Какие еще технологии используются, связанные с AR? Каковы преимущества и недостатки использования AR-приложений в образовательных учреждениях? Кроме того, мы рассмотрим эмпирические исследования, которые используют технологию дополненной реальности в образовании.

Ключевые слова: дополненная реальность, преподавание, образование, цифровые технологии, литературный обзор.

*К. Mukhtarkyzy¹, D. B. Abykenova², A. Zh. Assainova³, G. M. Abildinova⁴

^{1,4}L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

^{2,3}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 17.03.22.

LITERATURE REVIEW OF AUGMENTED REALITY IN EDUCATION

In recent years, there has been a growing interest in using augmented reality (AR) to create specific educational environments. This article provides an overview of the literature on augmented reality in educational institutions, taking into account such factors as the use, benefits, features and effectiveness of augmented reality in educational institutions. In the database of the citation index of social sciences Web of Science, Scopus, Google Scholar 30 research papers published from 2019 to 2021 were analyzed. Further research topics have been identified regarding the accessibility of applications in education. The real purpose of the review was to examine the literature related to using the AR app in educational scenarios. To cover relevant academic research, the following research questions were asked: Are there requests for AR articles in recent years? What are the applications for AR? What other technologies are used related to AR? What are the advantages and disadvantages of using AR apps in educational institutions? In addition, we will look at empirical research that uses augmented reality technology in education.

Keywords: augmented reality, teaching, education, digital technologies, systematic review of literature.

МРНТИ 14.27.09

<https://doi.org/10.48081/ILHU7317>

***Т. С. Шумейко¹, Н. В. Божевольная², Б. Ж. Жарлыкасов³,
А. А. Жиенбаева⁴, Н. Н. Зубко⁵**

^{1,2,3}Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова,
Республика Казахстан, г. Костанай;

⁴Аркалыкский педагогический институт имени И. Алтынсарина,
Республика Казахстан, г. Аркалык;

⁵Школа технического творчества детей и юношества
отдела образования города Костаная,
Республика Казахстан, г. Костанай

ДИСТАНЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ТЕХНИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА ШКОЛЬНИКОВ: АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ПРОБЛЕМЫ

В статье обоснована актуальность развития технического творчества детей и молодежи, обусловленная потребностью современного общества в высококвалифицированных инженерно-технических кадрах в связи с внедрением инновационных технологий в технической и производственной сферах. Автор подчеркивает значимость дополнительного образования в развитии технического творчества школьников. Представлен ретроспективный анализ использования дистанционных образовательных технологий в дополнительном образовании, сравнительный анализ кейс-технологии и сетевой технологии дистанционного обучения. Перечислены традиционные и новые направления технического творчества, наиболее популярные в дополнительном образовании детей и молодежи в Республике Казахстан. Отмечен высокий уровень развития технического творчества детей в Актюбинской, Карагандинской, Павлодарской областях, городах Нур-Султан и Тараз по данным Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования Министерства образования и науки Республики Казахстан. Состояние и проблемы дистанционного обучения в развитии технического творчества школьников раскрыты на примере Костанайской городской школы технического творчества детей и юношества. Представлены результаты бесед с

учителями и школьниками, проведенных с целью изучения практики использования дистанционных образовательных технологий в развитии технического творчества, позволившие сделать вывод о необходимости сотрудничества школ технического творчества с вузами по использованию дистанционных образовательных технологий в развитии технического творчества учащихся.

Ключевые слова: дополнительное образование, техническое творчество школьников, дистанционные образовательные технологии, кейс-технологии, сетевые технологии.

Введение

Актуальность развития технического творчества детей и молодежи определяется потребностью современного общества в высококвалифицированных инженерно-технических кадрах, которая обусловлена внедрением инновационных технологий в технической и производственной сферах. В условиях обновления содержания школьного образования ведущая роль в развитии технического творчества школьников в значительной степени смещается с учебных занятий в школах на дополнительное образование. Поэтому необходимы определенные изменения в профессиональной подготовке будущих педагогов, обеспечивающие формирование их готовности к развитию технического творчества школьников в дополнительном образовании с использованием дистанционного обучения, которое особенно интенсивно начало развиваться в период пандемии коронавируса в 2020 году. В связи с этим одной из задач нашего научного проекта «Формирование готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных образовательных технологий» явился всесторонний анализ проблемы использования дистанционных технологий в развитии технического творчества школьников.

Материалы и методы

Для решения данной задачи использованы теоретические и эмпирические методы исследования. Выполнен теоретический анализ научно-педагогической литературы с целью исследования состояния проблемы использования ДОТ в развитии технического творчества школьников и ретроспективный анализ дистанционных технологий в образовании. Состояние практики использования дистанционных технологий в развитии технического творчества школьников в дополнительном образовании исследовано с применением методов анкетирования и беседы с педагогами, школьниками, администрацией образовательных организаций.

Результаты и обсуждение

Теоретический анализ свидетельствует, что система технического творчества детей в Казахстане сформирована много десятилетий назад и была основана на традициях советского периода: кружки юных любителей науки и техники, детские технические станции, станции юных техников, различные секции авиа и судо-моделирования, детские железные дороги, научные общества учащихся [1]. Развитие технического творчества детей происходило в контексте технологического развития страны и с учетом текущей экономической ситуации, в различные периоды, переживая взлеты и падения. Политические и экономические преобразования в нашей стране в 90-е годы прошлого столетия привели к отсутствию социального заказа на технически компетентную молодёжь. Ослабление внимания к техническому творчеству детей и молодежи, в свою очередь, вызвало снижение качества профессиональной подготовки современного специалиста [2].

Проблема использования дистанционных технологий в образовании изучается учеными с 2000-х годов в контексте возросшего интереса к возможностям информационных технологий и дистанционного обучения. Фундаментальные основы дистанционного обучения на рубеже XX и XXI веков рассмотрены в работах А. Л. Андреева, А. Ю. Андрияшина, Т. Н. Денисовой, И. Г. Захаровой, А. Д. Иванникова, Е. С. Полат и др. Э. В. Самойленко исследован педагогический потенциал дистанционной формы обучения в аспекте развития системы технического творчества в дополнительном образовании детей, при этом для нашего исследования представляет интерес вывод о положительном влиянии дистанционной формы обучения на результативность технического творчества вне зависимости от места жительства ребенка, особенно в условиях ограниченности педагогических ресурсов в сельской местности [3].

В начале 2000-х годов развитие системы технического творчества в дополнительном образовании, как в Казахстане, так и во всех постсоветских странах, испытывало похожие проблемы: отсутствие специализированных зданий и помещений для занятий; скудная материально-техническая база; низкая заработная плата педагогов. Помимо этого, учреждения дополнительного образования, расположенные в городах и районных центрах, не могли предоставить равные возможности школьникам, живущим в отдаленных селах. Поэтому отдельные организации дополнительного образования, предпринимают первые попытки применения корреспондентской модели и кейс-технологии дистанционного обучения. Отличительной особенностью данной модели является отсутствие очных контактов обучающихся с преподавателями и обмен учебными материалами, заданиями, вопросами по

доступным каналам связи – почта, телефон, Интернет. Примером реализации кейс-технологии дистанционного обучения в начале 2000-х годов является работа Малой технической академии Краевого центра детско-юношеского технического творчества Ставропольского края [3].

Несмотря на наличие только асинхронного взаимодействия преподавателя и обучающихся, применение кейс-технологии было прогрессом: у обучающихся появилась возможность заниматься в удобное для них время; получать информацию независимо от места проживания, состояния здоровья и материальной обеспеченности. Это увеличивало ресурсы для развития творческого и интеллектуального потенциала школьников, численность участников образовательного процесса. В дальнейшем доступность сети Интернет и развитие интернет-технологий привели к тому, что сетевая технология существенно потеснила кейс-технологии дистанционного обучения.

Анализ документов и нормативной литературы свидетельствует, что развитию ИТ-технологий в Казахстане всегда уделялось большое внимание на государственном уровне. В частности, Стратегическим планом развития Республики Казахстан до 2020 года предусмотрено создание системы мер государственной поддержки казахстанского сегмента сети Интернет и внедрение системы электронного обучения (e-learning) в среднем, техническом, профессиональном и высшем образовании [4]. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы в русле информатизации образования определены следующие программные цели и задачи [5]: обеспечение равного доступа всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и технологиям; обеспечение функционирования системы обучения в течение всей жизни; создание условий для внедрения автоматизации учебного процесса. Решение поставленных задач в республике во многом было связано с внедрением и развитием технологий дистанционного обучения, созданием цифровых библиотек и актуальных цифровых образовательных ресурсов. В 2009 году принят ГОСО РК 5.03.004-2009 «Организация обучения с применением дистанционных образовательных технологий. Основные положения» [6], требования которого распространяются на организации высшего, послевузовского и дополнительного образования. Утверждены «Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям» (2012 год), регламентирующие требования относительно доступа к информационно-образовательным ресурсам, использования кейс, ТВ-, сетевой технологий обучения; наличие веб-сайта, образовательного портала, электронных учебно-методических комплексов и т.д. [7].

Министерство образования и науки Республики Казахстан определило общую стратегию, цель и задачи государственной политики по расширению возможностей получения дополнительного научно-технического образования. В феврале 2015 года был утвержден документ «Концептуальные подходы к развитию научно-технического творчества детей и молодежи в Республике Казахстан на 2015–2018 годы» [2]. К этому времени в республике действовало 680 организаций дополнительного образования, которые охватывали около 13 тысяч детей. Всего по программам научно-технической направленности в организациях общего среднего и дополнительного образования занималось более 41 тысячи детей из 2,5 миллионов школьников, то есть всего 1,8 %.

Анализ статистических данных свидетельствует, что в настоящее время наблюдается спад в популяризации технических направлений. За последние 5 лет количество государственных станций и центров юных техников в Казахстане, в городе и селе, сократилось с 28 до 19. Вместе с тем, наблюдается рост числа частных студий с кружками технической направленности. В этих 19 школах и станциях кружки ведутся в основном по следующим направлениям: бумажная пластика, начальное техническое моделирование, картинг, автокордовый моделизм, автотрассовый моделизм, судомоделизм, авиамоделизм, ракетомоделирование, макетостроение, образовательная и начальная робототехника, 3D-моделирование, военная техника, общее техническое направление, радиотехника, радиоспорт, стендовый моделизм, технический сувенир, технический дизайн [8]. Как отмечается в отчете Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования Министерства образования и науки Республики Казахстан, наиболее развито техническое творчество детей в Актюбинской, Карагандинской и Павлодарской областях, городах Нур-Султан и Тараз. Наряду с развитием традиционных видов технического творчества в организациях дополнительного образования активно развиваются и новые направления, актуальные для современных школьников; открываются специализированные кабинеты. В 2014 году в Костанайской школе технического творчества открылось перспективное направление «Образовательная робототехника с элементами трехмерного моделирования», в 2017 – группа по начальной робототехнике для младших школьников. В апреле 2018 года в школе открыт кабинет цифровых технологий, оснащенный интерактивным оборудованием, 3D-принтерами, наборами «Электроника» Ардуино, «Умный дом», «Advance», что расширяет возможности обучения по направлениям конструирование, программирование, моделирование физических процессов и явлений.

Проведенный анализ свидетельствует, что организации дополнительного образования становятся более открытыми и доступными, создавая свои Youtube-каналы и аккаунты в социальных сетях (Instagram, Facebook, ВКонтакте). Одним из первых в интернет пространстве заявил о себе Павлодарский дворец школьников им. М. М. Катаева [9], который в 2013 году открыл страницу на Facebook, в 2014 году вышел в сеть ВКонтакте, а в 2016 году – в Instagram. Активизируются и другие учреждения дополнительного образования детей: в 2016 году Костанайская школа детского творчества начинает публиковаться ВКонтакте, а 2019 году открывает свой Instagram.

Несмотря на определенные успехи, в указанный период организации дополнительного образования и развития технического творчества все еще не имели системных основ использования информационно-коммуникационных технологий и дистанционного обучения своих воспитанников. Это существенно ограничивало охват детей услугами дополнительного образования технической направленности, особенно в сельских населенных пунктах, где отсутствуют дворцы и школы детского технического творчества, а иногда нет даже никаких кружков при школе. Но крайняя необходимость массового применения дистанционных технологий возникла в марте 2020 года. Именно с этого времени начинается отчет нового этапа развития дистанционного обучения в системе образования и, в том числе, в дополнительном образовании.

В марте 2020 года в Казахстане было объявлено чрезвычайное положение в связи с пандемией Covid-19, и все образовательные учреждения республики вынужденно перешли на дистанционное обучение. В казахстанских школах и учреждениях дополнительного образования переход на дистанционное обучение обнажил ряд острых проблем: отсутствие нормативного регулирования и практики работы в данном формате; недостаточная ИКТ-подготовка учителей, особенно в сельских школах; нехватка компьютеров и оборудования для коммуникации; отсутствие отечественных IT-платформ для организации одновременных стриминговых соединений большого количества обучающихся; недостаточность цифрового образовательного контента. В авральном порядке готовились материалы, снимались видеоуроки, разрабатывались новые правила обучения и инструкции, проводились обучающие курсы для педагогов. Учебный процесс в четвертой четверти осуществлялся с использованием нескольких технологий: обучение через Интернет; трансляция уроков на телевизионных каналах «Балапан» и «ЕЛ АРНА»; обучение в штатном режиме в малокомплектных отдаленных школах, а также отправка учебных материалов через почту в населенные пункты, где нет школ. Более 2,4 миллиона школьников обучались

на интернет-платформах «Daryn.Online», «Күнделік» и «BilimLand», просматривая видеоуроки и выполняя задания учителей. В некоторых школах педагоги вели уроки через стриминговые системы Microsoft Teams, Discord, Google Hangouts и другие [10].

Развитие технического творчества детей в сложившихся условиях испытывало проблемы, схожие со средней школой, еще более усугубляющиеся спецификой предметной области и значительно меньшей поддержкой республиканских органов управления образованием. До пандемии опыт применения дистанционных технологий в дополнительном образовании был фрагментарный: в отдельных организациях использовались элементы кейс или сетевой технологии. Чтобы в период пандемии не прерывать процесс развития технического творчества, организации дополнительного образования детей преимущественно использовали Интернет-ресурсы. К примеру, на официальном сайте Павлодарского дворца школьников им. М. М. Катаева (<http://dshk.kz/index.php/ru>) создается раздел Дистанционное обучение, где собраны ссылки на интернет-ресурсы и каналы различных творческих объединений, клубов, студий, кружков дворца. Кружок «Робототехника» и клуб юных астрономов «Антарес» записывают и размещают видео на youtube-канале. Творческая студия «Basic Design» в период карантина использует веб-сервис Google Класс, на котором размещаются материалы своих курсов по программированию на Scratch, Python, уроков по HTML и CSS и др.

Костанайская городская школа технического творчества в период пандемии поддерживала взаимодействие с более 400 воспитанниками посредством группового чата WhatsApp, передавая материалы занятий, консультируя и контролируя результаты выполнения. Регулярно создавались обучающие видеоролики для занятий в кружках «Начальное техническое моделирование», «Умелые руки», «Судомоделирование», «Авиамоделирование», «Автотрассовый моделизм». Учебные видеоматериалы размещались на YouTube-канале школы; школа вела свой Telegram-канал.

Теоретический анализ научно-педагогической и нормативной литературы, опыт педагогической деятельности авторов статьи в образовательных организациях разного уровня свидетельствует, что более раннее и системное развитие дистанционного обучения в вузах по сравнению с дополнительным образованием определяет необходимость использования потенциала вузов в организации образовательного процесса в учреждениях дополнительного образования с использованием дистанционных технологий.

С целью изучения практики использования дистанционных технологий в развитии технического творчества школьников были проведены беседы

с педагогами и учащимися. В беседе в ходе показа творческих проектов фестиваля информационных технологий «IT Skills» приняли участие 20 учителей информатики и 34 ученика 5–7 классов из четырех городов и пяти районов Костанайской области. В беседе в рамках летней школы IT-Start участвовали 6 учителей информатики и 18 учеников 7-8 классов. Целью бесед явился анализ эффективности использования дидактического потенциала дистанционного обучения и готовности педагога к развитию технического творчества школьников с применением ДОТ. В качестве основных проблем было отмечено отсутствие единой методики использования программных средств, налаженной системы и опыта ведения занятий в дистанционном формате, что еще раз подтверждает сделанный на основе теоретического анализа вывод о необходимости сотрудничества с вузами в данном направлении.

Информация о финансировании

Статья подготовлена в рамках исследования по проекту AP09261048 «Формирование готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных образовательных технологий» по договору № 186/36-21-23 на реализацию научных, научно-технических проектов по грантовому финансированию Министерства образования и науки Республики Казахстан от 15.04.2021 года.

Выводы

Пандемия ускорила переход в онлайн и процессы цифровизации. Вместе с тем, анализ состояния развития технического творчества в дополнительном образовании с использованием ДОТ позволил выявить следующие недостатки: отсутствие системного подхода и комплексных решений для дистанционного развития технического творчества воспитанников; нехватка качественного цифрового контента по направлениям технического творчества; недостаток квалифицированных педагогических кадров, имеющих базовую подготовку по инженерно-технической деятельности, владеющих ИКТ и инструментами дистанционного обучения; отсутствие в вузах системы профессиональной подготовки кадров для работы в сфере дополнительного образования; низкая вовлеченность детей старшего школьного возраста в техническое творчество, особенно в сельской местности; слабая материально-техническая база организаций дополнительного образования технического профиля. Проведенное в рамках нашего проекта исследование подтверждает необходимость сотрудничества школ технического творчества с вузами по использованию дистанционных технологий в развитии технического творчества школьников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Лупандина, М. В.** Исторический аспект дополнительного образования детей в сфере технического творчества / М. В. Лупандина // Молодой ученый. – 2016. – № 3(107). – С. 871–874. [Электронный ресурс]. – URL: <https://moluch.ru/archive/107/25637/> (Дата обращения 16.04.2021).

2 Концептуальные подходы к развитию научно-технического творчества детей и молодежи в Республике Казахстан на 2015–2018 годы. Утверждены Приказом Министра образования и науки РК № 60 от 10.02.2015.

3 **Самойленко, Э. В.** Развитие системы технического творчества в условиях дополнительного образования детей с использованием дистанционной формы обучения : автореф. дисс. ... к.п.н. : 13.00.01 – Ставрополь, 2004. – 209 с. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.dissercat.com/content/razvitie-sistemy-tekhnicheskogo-tvorchestva-v-usloviyakh-dopolnitelnogo-obrazovaniya-detei-s> (Дата обращения 14.04.2021).

4 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, утвержденный Указом Президента Республики Казахстан № 922 от 1 февраля 2010 года.

5 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан № 1118 от 7 декабря 2010 года.

6 Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан 5.03.004-2009 «Организация обучения с применением дистанционных образовательных технологий. Основные положения». Утвержден Приказом Министра образования и науки Республики Казахстан № 266 от 04.06.2009.

7 Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям. Утверждены постановлением Правительства Республики Казахстан № 112 от 19 января 2012 года.

8 Методические рекомендации «Критерии оценки качества услуг и результативности организаций дополнительного образования, в том числе туристско-краеведческого профиля» – Астана : РУМЦДО МОН РК, 2016. – 117 с.

9 Сайт Дворца школьников им. М. М. Катаева [Электронный ресурс]. – URL: <http://dshk.kz/index.php/ru>.

10 Система образования Казахстана в условиях пандемии. Первые уроки [Электронный ресурс]. – URL: <https://liter.kz/sistema-obrazovaniya-kazahstana-v-usloviyah-pandemii-pervye-uroki/>.

REFERENCES

1 **Lupandina, M. V.** Istoricheskij aspekt dopolnitel'nogo obrazovaniya detej v sfere tekhnicheskogo tvorchestva [Historical aspect of additional education of children in the field of technical creativity] / M.V. Lupandina // Molodoj uchenyj. – 2016. – № 3(107). – P. 871–874. [Electronic resource]. – URL: <https://moluch.ru/archive/107/25637/> (Date of application 16.04.2021).

2 Konceptual'nye podhody k razvitiyu nauchno-tekhnicheskogo tvorchestva detej i molodezhi v Respublike Kazahstan na 2015–2018 gody. Utverzhden Prikazom Ministerstva obrazovaniya i nauki RK № 60 ot 10.02.2015 [Conceptual approaches to the development of scientific and technical creativity of children and youth in the Republic of Kazakhstan for 2015–2018. Approved by the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan № 60 of February 10, 2015].

3 **Samojlenko, E. V.** Razvitie sistemy tekhnicheskogo tvorchestva v usloviyah dopolnitel'nogo obrazovaniya detej s ispol'zovaniem distancionnoj formy obucheniya [Development of the system of technical creativity in the conditions of supplementary education of children using distance learning] : abstract of the diss. ... k.p.s. : 13.00.01 – Stavropol', 2004. – 209 p. [Electronic resource]. – URL: <https://www.disscat.com/content/razvitie-sistemy-tekhnicheskogo-tvorchestva-v-usloviyakh-dopolnitelnogo-obrazovaniya-detei-s> (Date of application: 14.04.2021).

4 Strategicheskij plan razvitiya Respubliki Kazahstan do 2020 goda, utverzhennyy Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan № 922 ot 1 fevralya 2010 goda [Strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2020, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan № 922 of February 1, 2010].

5 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan na 2011–2020 gody, utverzhennaya Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan № 1118 ot 7 dekabrya 2010 goda [State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan № 1118 of December 7, 2010].

6 Gosudarstvennyj obshcheobyazatel'nyj standart obrazovaniya Respubliki Kazahstan 5.03.004-2009 «Organizaciya obucheniya s primeneniem distancionnyh obrazovatel'nyh tekhnologij. Osnovnye polozeniya». Utverzhden Prikazom Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan № 266 ot 04.06.2009 [State Compulsory Education Standard of the Republic of Kazakhstan 5.03.004-2009 «Organization of training with the use of distance learning technologies. Basic Provisions». Approved by the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan № 266 of June 4, 2009].

7 Pravila organizacii uchebnoogo processa po distancionnym obrazovatel'nyim tekhnologiyam. Utverzhdeny postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan № 112 ot 19 yanvarya 2012 goda [Rules for organizing the educational process for distance educational technologies. Approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan № 112 of January 19, 2012].

8 Metodicheskie rekomendacii «Kriterii ocenki kachestva uslug i rezul'tativnosti organizacij dopolnitel'nogo obrazovaniya, v tom chisle turistsko-kraevedcheskogo profilya» [Methodological recommendations «Criteria for assessing the quality of services and the effectiveness of organizations of additional education, including tourism and regional studies»] – Astana : REMCAE MES RK, 2016. – 117 p.

9 Sajt Dvorca shkol'nikov im. M. M. Kataeva [Website of the M. M. Kataev Palace of Schoolchildren] [Electronic resource]. – URL: <http://dshk.kz/index.php/ru>.

10 Sistema obrazovaniya Kazahstana v usloviyah pandemii. Pervye uroki [The education system of Kazakhstan in a pandemic. First lessons] [Electronic resource]. – URL: <https://liter.kz/sistema-obrazovaniya-kazahstana-v-usloviyah-pandemii-pervye-uroki/>.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*Т. С. Шумейко¹, Н. В. Божевольная², Б. Ж. Жарлыкасов³,
А. А. Жиенбаева⁴, Н. Н. Зубко⁵

^{1,2,3}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

⁴Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты,
Қазақстан Республикасы, Арқалық қ.

⁵Қостанай қаласы білім бөлімінің балалар және жасөспірімдер
техникалық шығармашылық мектебі,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ: МӘСЕЛЕНІҢ ЖАЙ-КҮЙІН ТАЛДАУ

Мақалада қазіргі қоғамның техникалық және өндірістік салаларда инновациялық технологияларды енгізуге байланысты жоғары білікті инженерлік-техникалық кадрларға қажеттілігімен негізделген балалар мен жастардың техникалық шығармашылығын дамытудың өзектілігі айқындалған. Автор оқушылардың техникалық шығармашылығын

дамытуда қосымша білім берудің маңыздылығын атап өтеді. Қосымша білім беруде қашықтықтан білім беру технологияларын пайдаланудың ретроспективті талдауы, кейс-технология мен қашықтықтан оқытудың желілік технологиясының салыстырмалы талдауы ұсынылған. Қазақстан Республикасының балалар мен жастарға қосымша білім беру саласындағы техникалық шығармашылықтың ең танымал дәстүрлі және жаңа бағыттары тізімделген. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығының деректері бойынша Ақтөбе, Қарағанды, Павлодар облыстарында, Нұр-Сұлтан және Тараз қалаларында балалардың техникалық шығармашылығының дамуы жоғары деңгейде екендігі атап өтілді. Оқушылардың техникалық шығармашылығын дамытудағы қашықтықтан оқытудың жай-күйі мен проблемалары Қостанай қалалық балалар мен жасөспірімдердің техникалық шығармашылық мектебінің үлгісінде ашылды. Оқушылардың техникалық шығармашылығын дамытуда қашықтықтан білім беру технологияларын пайдалану тәжірибесін зерделеу мақсатында мұғалімдермен және оқушылармен өткізілген әңгімелесу нәтижелері ұсынылды, бұл техникалық шығармашылық мектептерінің оқушылардың техникалық шығармашылығын дамытуда қашықтықтан білім беру технологияларын пайдалану бойынша жоғары оқу орындарымен ынтымақтастық қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Кілттік сөздер: қосымша білім беру, оқушылардың техникалық шығармашылығы, қашықтықтан білім беру технологиялары, кейс-технологиялар, желілік технологиялар.

*T. S. Shumeiko¹, N. V. Bozhevolnaya², B. Zh. Zharlykassov³,

A. A. Zhiyenbayeva⁴, N. N. Zubko⁵

^{1,2,3}A. Baitursynov Kostanay Regional University,
Republic of Kazakhstan, Kostanai;

⁴Arkalyk Pedagogical Institute named after I. Altynsarin,
Republic of Kazakhstan, Arkalyk;

⁵Kostanay School of Technical Creativity for Children and Youth,
Republic of Kazakhstan, Kostanai.

Material received on 17.03.22.

DISTANCE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL CREATIVITY OF SCHOOLCHILDREN: ANALYSIS OF THE STATE OF THE PROBLEM

The article substantiates the relevance of the development of technical creativity of children and youth, due to the need of modern society for highly qualified engineering and technical personnel in connection with the introduction of innovative technologies in the technical and production spheres. The author emphasizes the importance of supplementary education in the development of technical creativity of schoolchildren. Retrospective analysis of the use of distance learning technologies in supplementary education, a comparative analysis of case technology and network technology of distance learning is presented. The traditional and new directions of technical creativity, the most popular in supplementary education of children and youth in the Republic of Kazakhstan, are listed. A high level of development of technical creativity of children in the Aktobe, Karaganda, Pavlodar regions, the cities of Nur-Sultan and Taraz was noted according to the Republican educational and methodological center of supplementary education of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The state and problems of distance learning in the development of technical creativity of schoolchildren are revealed on the example of the Kostanay city school of technical creativity of children and youth. The results of conversations with teachers and schoolchildren, conducted with the aim of studying the practice of using distance learning technologies in the development of technical creativity of schoolchildren, are presented. The results led to the conclusion about the need for cooperation between schools of technical creativity with universities in the use of distance learning technologies in the development of technical creativity of schoolchildren.

Key words: supplementary education, technical creativity of schoolchildren, distance educational technologies, case technologies, network technologies.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/QOQE8632>***Р. И. Кенжебекова¹, Қ. Молдабек², К. С. Нишанова³**^{1,2} Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.³ Орта Азия-инновациялық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ

Мақалада қазіргі кезде ақпараттық технологиялардың пайда болып, жедел дамуының арқасында білімнің қарқынды дамуы қарастырылған. Көптеген мұғалімдер видеофильм, электрондық пошта (e-mail), мультимедиялық презентация, анимациялық суреттер және т.б. көмегімен қазақ тілінде монолог және диалог түрінде сөйлеу дағдысын қалыптастыратын жаттығуларды орындаумен айналысып жатқандығы нақтыланған. Сондықтан, мұғалімнің маңызды тапсырмаларының бірі қазақ тілі сабағында ақпараттық технологиялардың түрлі амалдарын қолдана отырып, сөйлеу дағдысын ақпараттық технологияла арқылы қалыптастыру болып табылады. Қазақ тілін үйрету процесінде ақпараттық технологияларын қолдану сабақты қызықты жолмен өткізуге көмектеседі. Мысалы, анимациялық суреттер, видео-көріністер, кинодан үзінділер, презентациялар және т.б. әртүрлі дыбыстар. Компьютер мониторындағы көріністер оқушының іс-қимылының арқасында өзгеріп отырады. Бұл динамикалық және оқушының бар ойын өзіне бағыттайды, сонымен қатар, оқу процесінде оқушының белсенділігі оянады. Әр сабақта ақпараттық технологияны қолдану: үзіліссіз тілдік қарым-қатынас; бірнеше рет тыңдау мен оқып-білген материалды қайталаудың арқасында дағдыларды машықтандырғанға дейін меңгертіледі; компьютер оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастырады; оқушымен тікелей жұмысты іске асырады; компьютер оқытудың аудио және бейне құралдардың мүмкіндіктерін табысты байланыстырады. Нәтижесінде, оқушы ақпаратты оңай әрі тез қабылдайды және оқушының ынтасы мен қызығушылығы жоғарлап, қазақ тілін меңгеруге ынтасы оянып,

оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда ақпараттық технологиялардың ықпал жасауы анықталды.

Кілтті сөздер: ақпараттық, технология, сөйлеу, дағды, қалыптастыру, тиімді әдіс.

Кіріспе

Жыл сайын дәстүрлі түрде өткізілетін тамыз конференциясындағы өз сөзінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Білім беру жүйесі ізденісте болуы, үнемі дамуы тиіс. Сондықтан басты үміт жаңа және прогрессивті барлық нәрсеге ашық ұрпақты тәрбиелеуге қабілетті мұғалімдерге жүктеледі» [1], – деп өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі идеяны атап өтті

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының білім туралы тұжырымдамасы ойлы, өнерлі, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім жүйесі оқушылардың танымдық белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес белсенді түрін және әдістерін оқу процесіне енгізу бағытында құрылуы тиіс. Білімді дамыту үшін білім берудің үйреншікті әдісінен оқыту процесінде оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыратын білім берудің жаңа белсенді әдісіне көшу керек. Бұл тапсырманы оқыту процесінде тек жаңа технологияларды қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында (3 бап) белгіленгендей, білім беру жүйесін ақпараттандыру, мемлекеттік білім саясатының негізгі қағидаларын жүзеге асырудың маңызды бір механизмі болып табылады. Ақпараттық технологияға негізделген білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру және педагогикалық практикаға жаңа ақпараттық құралдарды, сонымен қатар, басқа да жаңа технологияларды енгізу білім жүйесін дамытудағы стратегиялық тапсырма болып саналады.

Қазіргі кезде жаңа білім жүйесі интернеттің пайда болуының арқасында дамығанын барлығы мойындайды. Көптеген әдіскерлер видеофильм, электрондық пошта (e-mail), мультимедиялық презентация, анимациялық суреттер және т.б. көмегімен қазақ ел тілінде монолог және диалог түрінде сөйлеу дағдысын қалыптастыратын жаттығуларды құрастырумен айналысып жатыр. Сондықтан, мұғалімнің маңызды тапсырмасының бірі қазақ тілі сабағында жаңа технологиялардың түрлі амалдарын қолдана отырып, сөйлеу дағдысының ситуацияларын құру болып табылады.

Қазақ тілін үйрету процесінде компьютер технологияларын қолдану сабақты қызықты жолмен өткізуге көмектеседі. Мысалы, анимациялық суреттер, видео-көріністер, презентациялар және т.б. әртүрлі дыбыстар арқылы көрсетіледі. Компьютер мониторындағы көріністер оқушының іс-

қимылының арқасында өзгеріп отырады. Бұл динамикалық және оқушының бар ойын өзіне бағыттайды, сонымен қатар, оқу процесінде оқушының белсенділігі оянады. Нәтижесінде, оқушы ақпаратты оңай әрі тез қабылдайды және оқушының ынтасы мен қызығушылығы жоғарылайды.

XXI ғасырды қоғамдық ақпараттандыру ғасыры деп жай атамаған. Ақпараттық технологиялар адам іс-әрекетінің барлық салаларында қолданылуда. Экономикалық жағдай, адам өмірінің сапасы, ұлттық қауіпсіздік және мемлекеттің дүниежүзілік қоғамдастықтағы рөлі ақпараттық-технологиялық дамудың және оның даму қарқынының өсу дәрежесіне байланысты. Барлық экономикалық тұрғыдан дамыған және көптеген дамушы елдерде білім беру жүйесінде ақпараттандырудың қарқынды процесі жүріп жатыр. Оқыту процесіне ақпараттық технологиялардың қарқынды енгізілуіне қарамастан, арнайы мультимедиялық оқулықтар мен оларды қолдану техникасы туралы әдістеменің болмауы себепті қазақ тілін үйрету процесінде компьютерлендіру жеткілікті дамымаған. Сондықтан, қазақ тілін оқыту әдістемесінің жеткіліксіз жасалуы, қазақ тіліне оқытуды ақпараттық технологиялар арқылы ұйымдастыру жолдарын жүзеге асыруды және ізденісті қажет ететін, осы зерттеу жұмысының маңызды мәселесі (проблемасы) болып табылады [2].

Қазіргі ғылыми-техникалық прогресс кезеңінде бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың сөйлеу дағдысын дамытуға тікелей байланысты. Демек, оқыту барысындағы сөйлеу дағдысы жоғары, ақпараттық технологияларды жетік меңгерген тұлғаны қалыптастыру – басты міндет. Бұл коммуникативтілік білім беру мақсатына жетудегі шарттардың бірі болып табылады. Оқушылардың сөйлеу дағдысын дамыту барысында олар өздері игерген білімі негізінде пікір алысады, сөз жарыстырып, өзара сынға дайын болады, жеке фактілер мен бақылаулардан ой тұжырымдауға, талқылауға жетеді, өз бетінше шешім қабылдаудың жолдарын, әдістерін қарастырады.

Ақпараттық технологиялар көмегімен сөйлеу дағдысын дамыту дегеніміз – оқушылардың компьютерлік технологияны оқу барысында тиімді пайдаланып, көптеген жаттығуларды орындап, өзара қазақ тілінде қарым-қатынас жасауы.

Адам іс-әрекетінің әртүрлі салаларында, сонымен қатар, білім саласында ақпараттық технологиялардың жаңаша құралдарын қолдану бүгінгі күні үлкен өзектілікке ие болып отыр. Сондықтан Қазақ тіліндегі оқулықтарда білім процесін компьютерлендіру ең өзекті факторлардың бірі ретінде қарастырылуда.

Қазіргі кезде жаңа білім жүйесінде ақпараттық технологиялардың пайда болып, жедел дамуының арқасында білімнің қарқынды дамығанын

барлығы мойындайды. Көптеген мұғалімдер видеофильм, электрондық пошта (e-mail), мультимедиялық презентация, анимациялық суреттер және т.б. көмегімен қазақ тілінде монолог және диалог түрінде сөйлеу қабілетін қалыптастыратын жаттығуларды орындатумен айналысып жатыр. Сондықтан, мұғалімнің маңызды тапсырмаларының бірі қазақ тілі сабағында жаңа технологиялардың түрлі амалдарын қолдана отырып, балалардың сөйлеу дағдысын дамыту болып табылады.

Қазақ тілін үйрету процесінде ақпараттық технологияларын қолдану сабақты қызықты жолмен өткізуге көмектеседі. Мысалы, анимациялық суреттер, видео-көріністер, кинодан үзінділер, презентациялар және т.б. әртүрлі дыбыстар арқылы көрсетіледі. Компьютер мониторындағы көріністер оқушының іс-қимылының арқасында өзгеріп отырады [3]. Бұл динамикалық және оқушының бар ойын өзіне бағыттайды, сонымен қатар, оқу процесінде оқушының белсенділігі оянады. Нәтижесінде, оқушы ақпаратты оңай әрі тез қабылдайды және оқушының ынтасы мен қызығушылығы жоғарлап, қазақ тілін меңгеруге ынтасы оянып, оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал жасайды.

Мұғалімнің қоғам өмірінде алатын орны мен олардың атқарып отырған міндеттердің айрықша маңыздылығын Елбасымыз Н.Назарбаев «Мұғалімдер – қоғамның ең білімді, ең отаншыл, ең ел жанды, ең сынампаз бөлігі болып табылады» [4] деп атап көрсетті. Яғни, әр мұғалім күнделікті сабақта өз ісін зерделеп, заманауи әдіс-тәсілдермен оқушының білім сапасын арттыруда жаңа педагогикалық технологиямен қарулануы қажет. Соның бірі -ақпараттық технология.

Мектептерде ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу өте пайдалы. Өйткені нашар оқитын оқушының өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, себебі балаға компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Сонымен бірге оқушының сөздік қорын байытып, сөйлеу дағдысын арттыра отырып білім нәтижесіне көзін жеткізеді. Заманға сай техникалық құралдарды қазақ тілі сабақтарында қолдану – мұғалім жетістігіне апаратын тиімді жол. Ақпараттық технология – мұғалім мен оқушының арасындағы байланысқа кедергі емес. Көптеген мұғалімдер сабақты компьютер жәрдеммен өткізу кезінде, оқушылар жұмыс жасағанда аудиторияға көбірек қосымша көңіл бөлу керек және компьютерлік сабақ ұзақ жағдайда өтеді деп ұғынады. Мұндай ұғым компьютерлік сабақтарды дұрыс пайдаланбауға негізделген. Керісінше, ақпараттық технология оқушымен арақатынасын бұрынғыдан да күшейтіп, оқушыға мынадай қосымша көмек көрсетеді: бірінші, компьютер оқушылардың реакция қателіктерін ескеріп, көптеген функцияларға бақылау жасайды. Оқушылардың қателігі компьютермен

анықталады, бұл өзінің қателігі мен қайта жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Компьютер алдында отырған оқушылармен жеке-жеке жұмыс жасауға және оқушымен қатынасқа мұғалімнің көп уақыты қалады; екінші, компьютер оқушымен тығыз байланыста болып, мұғалімнің оқушылармен тығыз жұмыс жасағанда жеңілдіктер туғызады. Сыныпта оқушылар «өзімен-өзі» жұмыс жасау нәтижесінде сыныптағы жағдайды мұғалім біліп, анықтауға мүмкіндік береді, осыдан барып мұғалім жекелеген оқушыларға көңіл бөледі. Дегенмен, сыныпта ақпараттық технологиялар сабақ әдістемелерімен қамтамасыз етілуі тиіс, ал мұғалім компьютермен жеткілікті және жалпы жұмыстарды жеңіл түсіне білу керек [5].

Материалдар мен әдістер

Ақпараттық технологиялар арқылы оқыту бастауыш мектепте мынадай міндеттерді қамтиды: оқушылардың компьютерлік сауаттылығын ашу; оқыту, тәрбиелеу үдерісіндегі ақпарат алмасу сипатын айқындау; дайын бағдарламаларды қолдана білу шеберлігін арттыру; ойлау қабілетін дамыту; сөйлеу дағдысын дамыту және қалыптастыру; ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пәндік материалда меңгеруді қолдана қолдана алған. Себебі ақпараттық технология уақытты үнемдеп, күтілген нәтижеге қол жеткізеді; ақпараттық технология оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады; болашақта да, яғни жоғары оқу орындарында, жұмыс барысында ақпараттық технологиялармен еркін жұмыс істеу қабілеттерін қалыптастырған. Осыған орай оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерінің ең күрделі түрі: Ақпараттық технологиялар арқылы қазақ тілінде сабақтар өткізу. Бұл, сөз жоқ, оқушылардың пәнге деген қызығуын арттырады, сөйлеу дағдысын дамытады, тиянақты білім алуына жағдай туғызған. Сабақ үстінде өз бетінше берілген тапсырмаларды орындау барысында оқушының оған қызығуы арта түседі.

Сабақ барысында компьютерді қолданудың жақсы жақтары: түрлі-түсті иллюстрациялар, музыка, видео, анимациялар есте сақтау процесі үшін және көрген материалдарды сипаттап, әңгімелесу үшін тиімді [6].

Бұл арқылы оқушы нақтылыққа дағыланады. Соның негізіне оқытудың мынадай ұтымды жақтарын атап көрсеткен. Олар мыналар: оқушылардың ойлану дәрежесіне, материалды қабылдау ерекшелігіне байланысты әрбір оқушы үшін жеке-жеке ақпараттық технологиялармен бағдарлама құрып, дербес жұмыс жасауға мүмкіндіктер алады; ақпараттық технологиялар арқылы нашар оқитын балаларды оқытудың тиімділігі артады; ақпараттық технологияларын пайдалану уақытты үнемдейді; оқушының сабаққа деген қызығуын арттырады.

Білімді игерудегі барлық материалдың сан-алуан түрлілігі: бейнефрагменттер, аудиомәтіндер, сурет-сызбалар, диаграммалар

т.б; тапсырмалардың әртүрлілігі; өз бетінше жұмыс істеу мүмкіндігі; коммуникативтік дағдыларын дамыту мүмкіндігі; тапсырманың нақты, әрі түсінікті берілуі; игерген жаңа білімді өз бетімен бекітіп, еркін жұмыс істей алуы.

Әр сабақта сөз әрекетінің төрт түрі де қолданылады: тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу. Әр сабақ төмендегілерді қамтиды: компьютермен үзіліссіз тілдік қарым-қатынас; бірнеше рет тыңдау мен оқып-білген материалды қайталаудың арқасында дағдыларды машықтандыруға дейін меңгертіледі; компьютер оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастырады; оқушымен тікелей жұмысты іске асырады; компьютер оқытудың аудио және бейне құралдардың мүмкіндіктерін табысты байланыстырған.

Компьютерде мәтінмен жұмыс жасау барысында тапсырмалар төмендегідей бірнеше бөлімдерден болуы мүмкін: берілген мәтіннің тақырыбын ашу; мәтіндегі кейіпкер тобын ажырату (кейіпкердің аты-жөні, ұнамды ма? ұнамсыз ба?); қызықты оқиғалар бойынша суреттер салу; мәтін мазмұнында кездесетін қанатты сөздерді жазу; мәтін мазмұны бойынша сұрақтар қою; мәтіннің әрбір бөліктеріне тақырып қою; ұнаған тақырыбына қысқаша өз ойын жазу арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысы қалыптасып, өз ойын еркін жеткізуге машықтанған [7].

Оқушылардың қазақ тілі пәнінен білімін бағалау негізінен, екі түрлі шартқа байланысты. Оның бірі – түсінгенін дұрыс айта білу, яғни сөйлемді дұрыс құрастыру, жеке дыбыстарды, сөз тіркестерін дұрыс оқуы, яғни оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырған. Екіншісі, сөз тіркестерін ауызша, жазбаша дұрыс қолданып, ерекше дыбыстарды меңгермейінше, дұрыс сөйлеу, сауатты жазу мүмкін емес екенін көрсеткен. Сонымен қатар оқушылардың білім-білік деңгейін анықтайтын негізгі әдістер төмендегідей:

- Тестік жұмыстар;
- Өздік жұмыстар;
- Бақылау жұмыстары;
- Практикалық тапсырмалар;

Өз жұмысында компьютерді қолданған мұғалім өзінің өткізетін сабағының сапасын арттырып, оқушылардың сөйлеу дағдысының қызметін ұйымдастыруды белсенді түрде жүргізген. Бұл жағдайда қазақ тілі пәні мұғалімінің міндеті оқушыларға әр түрлі жаттығуларды орындауда компьютер көмегімен мүмкіндігін көрсету, өз бетімен компьютерді қолдануды және белгілі бір үлгідегі жаттығулар жиынтығын игеруде арнаулы қолданбалы пакеттерді пайдалануды үйрету болып есептеледі. Сондай-ақ қазақ тілін меңгерту барысында компьютерлік ойындардың да тигізер пайдасы зор екендігін көруге болады. Компьютерлік ойындар

жаттықтыру, оқыту және сөйлеу дағдысын дамыту сипаттарын ескере отырып жасалынса, олардың әрбір жаттықтыру элементтері оқушының білім сапасын арттыруға тигізер пайдасы мол. Сабақ арасында ойын элементтерін тиімді пайдалану олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра түседі, әр баланың бойындағы қабілеттерді, ойлау мүмкіндіктерін анықтауға және сөйлеу дағдысын қалыптастырған. Сол сияқты қазақ тілін игеру барысында білімнің, дағдының маңыздылығын, ақпараттық технологияны қолдану барысында көрнекі құрал екенін оқушылар санасына жеткізе білу де басты мақсаттың бірі болуы қажет. Сабақтың тартымды өтуі үшін ұғымды тәсілдерді дұрыс қолдана білу бүгінгі мұғалімнен ізденісті талап етеді. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттар ағыны артқан заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, оқушының қабілетін, талантын дамыту мектептің басты міндеті. Бүгінгі білім кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару мұғалімнің қажымас іздемпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттеген.

Ақпараттық технологиялар арқылы өтетін оқу үдерісі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, ойлау арқылы олардың сөйлеу дағдылары дамытуға, қалыптастыруға септігін тигізген. Ақпараттық технологиялар оқыту үдерісінде білім сапасын заман талабына сай, жаңашыл бағытта білім алушыларды толық қамтамасыз еткен. Мектептерде компьютерлік технологияны оқулықтың орнына қолдану қазіргі заман талабы екендігі нақтыланған. Сондықтан да бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу үшін білім саласына да жаңаша өзгерістер енгізген. Оқушылардың сабақ өтетін орындарына, яғни сыныптарына көп көңіл бөлген. Мұғалімдердің заман талабына сай жаңа инновациялық технологияларды пайдаланып, оқу үдерісін жандандырған.

Ақпараттық технологиялар арқылы өтетін оқу үдерісі оқушының жаңаша ойлау қабілеті мен сөйлеу дағдысын қалыптастырып, шығармашылық қабілеттерін дамытып, өздерінің кәсіби потенциалдары қалыптасқан. Ақпараттық технологияларды оқытуда білім сапасын заман талабына сай, жаңашыл бағытта білім алушыларды толық қамтамасыз еткен. Сондықтан оқушылардың сөйлеу дағдысын ақпараттық технологиялар арқылы қалыптастырған.

Нәтижелер мен талқылау

Зерттеудің нәтижесі қазіргі білім беру жүйесіндегі оқушылардың білім, білік және дағдыларында кездесетін негізгі кемшіліктердің бірі – сөйлеу

дағдысын қалыптастыру мен дамытуда ақпараттық технологиялардың толық қолданылмауы. Оқушылардың сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейлерінің төмен болу себебін анықтау мақсатында сауалнамалар жүргізу әдісі қолданылды. Мектепте оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруда компьютерлік технологияның тиімділігін анықтадық. Дәстүрлі, дәстүрлі емес шығармашылық сипаттағы сабақтар, сабақтан тыс шаралар өткізілді. Осыған байланысты оқушылардың өз бетінше компьютерлік технология көмегімен орындауына арналған қазақ тілі пәнінің негізгі бөлімін қамтитын тапсырмалар, компьютерлік бағдарламалар жүйесі мен бағдарламалық құралдарды пайдаланды. Оқу барысында компьютерлік технологияның мүмкіндігін қолдану жеткілікті нәтижеде дайындығы бар оқушы ғана емес, қабылдау, ойлау, оқуға және берілген мәліметті қайта жаңғыртуға қабілеті әртүрлі оқушылармен жұмыс жүргізуге мүмкіндік берді. Ақпараттық технологияны пайдалану оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың әдістемесі, жүзеге асыру жолдары мен нысандары, оқу үдерісіне енгізудің мүмкіндіктері, сөйлеу дағдысының мәні мен мазмұнының басты құралы болып табылатынын анықтады. Сөйлеу дағдысы оқу үдерісіндегі жетістікке жетудің негізгі талабы ретінде қаралды.

Оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру әдістемесі бойынша оқушылардың ойлану дәрежесіне, материалды қабылдауға байланысты әрбір оқушы үшін жеке-жеке ақпараттық технология ұсынылады, дербес жұмыс жасауға мүмкіндік беріледі.

Ғылыми-тәжірибелік жұмысымызда қазақ тілін оқытуда замана талабына сай көрнекі құралдар, аудио материалдар қолдану, мультимедиялық құралдарды пайдалануға үлкен мән берілді. Сабақ барысында компьютерді пайдалануда оқушылардың өз ана тілінде сөйлейтін адамдардың тілін тыңдап, оны көзбен көре отыра ақпарат алуына көмегі тиді. Бұл жағдай оқушылардың сөйлеу дағдысын жақсартуға көмектеседі. Тыңдау арқылы олар өздерінің сөйлеудегі қателерін жөндей алды. Бұл «аудиирование» терминінің өзі де қазақ тілін тыңдап, оны түсіну деген мағынаны білдіреді. Аудио немесе бейне таспаларды тыңдағанда коммуникативті жаттығулар жасалды. Алынып отырған тапсырмалардың жеңіл-қиындығын ескере отырып, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін пайдаланып, диалог және монолог құрастыру сияқты жаттығулар орындалды. Бейне фильмді көріп отырып, жаңа сөз немесе сөз тіркестері кездескенде тоқтап, сол сөздерді қайталап және әрбір көріністен кейін сұрақтар қойылып отырылды. Сабақтың қорытындысы ретінде тест сұрақтарын беріп, нәтижесін тексеріп, бағалау жасалды. Сонымен бірге, ғаламдық желінің ақпараттық ресурстарын қолдануда оларды оқу үдерісіне

енгізіп, дидактикалық түсініктеме беру арқылы дидактикалық мәселелерді шешуге болатынын төмендегідей талдап көрсетуге болады:

– сыныпта күрделі материалды тікелей пайдаланып, сөйлеу дағдылары мен оқу, түсіну біліктерін қалыптастырды;

– интернет желісінен алынған материалдармен мәселелік талқылаудың негізінде монологтық және диалогтық сөйлеу дағдысы мен біліктілігін жетілдірді;

– актив және пассив сөздік қорын көбейтіп, соларға байланысты жаттығулар орындау барысында оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруға болатынына көз жеткізді.

Тәжірибелік сабақтың мазмұнына желі материалдарын қосу арқылы ендірілуде қолданылатын келесі мүмкіндіктерді атауға болады:

– мұғалімінің тәжірибелі әрі тиімді сабақ өткізу үшін қандай да бір ауқымды материалды таңдай алуы;

– дыбыстық ақпаратты немесе фильмнен үзіндіні жазып алу мүмкіндігі;

– тіл тасушыларының оқылатын тіл халқының мәдениетінде оның қызмет ету ерекшеліктерін көрсететін сөздер мен сөз тіркестерімен танысып, оларды сөйлеу барысында қолдануы;

– тәжірибелік сабаққа қосу үшін электронды грамматикалық, лексикалық анықтамалардан, сөздіктерден алынған материалдарды пайдалануы.

XXI ғасыр – озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланудың қазақ тілде еркін сөйлей алуға септігін тигізеді.

Алғыс айтамыз

Осы мақаланы жазуға себепші болған ИРН АР09259033 Ғылыми жобаны әділ де, дұрыс бағалағаны үшін ҚР БҒМ Ғылым комитетіне алғысымыз шексіз.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, қай пәнді оқытуда болмасын оқушылардың танымдық, шығармашылық қабілеттерін жетілдіре отырып оқыту олардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, ойлау және сөйлеу қабілетін, ынта - жігерін арттыра түседі. Өз ана тілін қадір тұтып, тілді еркін меңгерген, ертеңгі ел тұтқасын ұстайтын, тәуелсіз мемлекеттің ойшыл ұрпағын тәрбиелеу еліміздің білікті ұстаздарының қарызы мен парызы деп есептеген.

Оқушылардың сөйлеу қабілеттері мен дағдыларын қазақ тілі сабақтарын арттыру мақсатында жүргізілген мұндай жұмыстар олардың тек қана ойлау дағдыларын қалыптастырып қана қоймай, қазақ тіліндегі сөздерді есте сақтауға, образдық кейіпке бойлау мен өз ойын әсерлі жеткізу

дағдыларын бекітуге үлкен көмегін тигізеді. Жоғарыда айтылған тәсілдерді пайдаланудың тиімділігі тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр. Оқушылардың қазақ тілі пәніне деген қызығушылығын артуы мен қазақ тілінде ауызекі тілдесу іс әрекетінің белсенділігінің артуы және лексико грамматикалық материалды меңгеру нәтижелері бұған айқын дәлел болып табылады.

Міне, осындай әдіс-тәсілдерді қазақ тілі сабақтарында пайдалану арқылы оқушылардың тек қана сөйлеу қабілеттері емес, оқу, тындау және жазба тіліндегі білігі мен дағдылары жетіледі. Ақпараттық технология арқылы мұғалім оқушының қандай қабілеті бар екендігін байқап, оқушылардың мүмкіндіктерін, жас және дербес ерекшеліктерін ескеріп, қызығушылықтарын арттыра түседі.

Сонымен, оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруда проблемалық оқытуды ұйымдастырудың, мәселелік жағдайларды жасау мен шешуде компьютерлік технологияны пайдаланудың маңызы ерекше. Жүргізілген зерттеу жұмысы зерттеу мәселесінің өзектілігіне, қазақ тілін оқытуда компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың педагогикалық шарттары мен жасалған үлгісінің әрекеттілігіне көз жеткізді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы [Электронды ресурc]. – https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy

2 **Касимова, Г. М.** Формирование коммуникативной компетентности будущих переводчиков в условиях многоаспектной деятельности : дисс. канд. пед. наук : 13.00.08. – Алматы, 2005.

3 **Сластенин, В. А.** Некоторые признаки педагогических технологий // Ғылыми журнал. Изденіс. – 2012. – № 3. – С. 266–269.

4 **Барсай, Б. Т.** Формирование готовности будущих учителей начальных классов к использованию современных информационных технологий обучения математике : дисс. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2000.

5 Social intelligence as a condition for the development of communicative competence of the future teachers // 5th World conference on Educational Sciences. – Italy, 2013. – P. 2–5.

6 The usage of innovation technologies in formation of professional competence of the future specialists // 2nd Cyprus International Conference on Educational Research. – 2013. – P. 540–543.

7 Tolerance in the System of World-View Culture and Moral Development // Middle-East Journal of Scientific Research. – 2014. – P. 802–804.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

9 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.

10 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университети, 2015. – 246 с.

REFERENCES

1 Qazaqstan Respublikasynyń Prezidenti Qasym-Jomart Toqaievtyń Qazaqstan halqyna joldaýy [President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayeva to the people of Kazakhstan] [Text]. – Astana, 2020.

2 **Kasymova, G. M.** Kóp aspektili qyzmet jaǵdaında bolashaq aýdarmashylardyń kommunikativtik quzyrettiligin qalyptastyruǵy [Formation of communicative competence of future translators in conditions of multidimensional activity] : diss. kand. ped. ǵylym : 13.00.08. [Text]. – Almaty, 2015.

3 **Slastenn, V. A.** Pedagogikalıq tehnologialardyń kebir belgileri [Some signs of pedagogical technologies] [Text] // Ǵylymi jýrnal Izdenis. – 2012. – № 3. – P. 266–269.

4 **Barsai, B. T.** Bolashaq bastaýysh synyp muǵalimderiniń matematikany oqytýdyń zamanaýı aqparattyq tehnologialaryn qoldanuǵa daıyndyǵyn qalyptastyruǵy [Formation of readiness of future primary school teachers to use modern information technologies for teaching mathematics] [Text] : diss. ... kand. ped. ǵylym. – Almaty, 2000.

5 Áleýmettik intellekt bolashaq muǵalimderdiń kommunikativtik quzyrettiligin damytýdyń sharty retinde [Social intelligence as a condition for the development of communicative competence of the future teachers] [Text] // 5-shi Dúnejúzilik Pedagogikalıq Ǵylymdar konferensiasy. – Italia, 2013. – P. 2–5.

6 Bolashaq mamandardyń kásibi quzyrettiligin qalyptastyruǵy da inovatsialyq tehnologialardy paidalaný [The usage of innovation technologies in formation of professional competence of the future specialists] [Text] // bilim berý zertteýleri boıynsha 2-shi kypırlıq halyqaralyq konferensia. – 2013. – 540–543 p.

7 Dúnietanymdyq mádeniet pen adamgershilik damý júesindegi toleranttylyq [Tolerance in the System of World – View Culture and Moral Development] [Text] // Taray Shyǵys ǵylymi-zertteý jýrnaly. – 2014. – P. 802–804.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text] // Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

9 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike : monograph [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

10 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text]. – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

**Р. И. Кенжебекова*¹, *Қ. Молдабек*², *К. С. Нишанова*³

^{1,2}Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Республика Казахстан, г. Шымкент;

³Средне азиатский инновационный университет, Республика Казахстан, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ

В статье рассматривается интенсивное развитие образования в настоящее время благодаря появлению и ускоренному развитию информационных технологий. Уточняется, что многие учителя занимаются выполнением упражнений, формирующих речевые навыки в монологической и диалогической форме на казахском языке с помощью видеofilmа, электронной почты (e-mail), мультимедийной презентации, анимационных рисунков и т.д. Поэтому одной из важных задач учителя является формирование речевых навыков на уроках казахского языка посредством информационных технологий с использованием различных приемов информационных технологий. Использование информационных технологий в процессе обучения казахскому языку поможет провести урок интересным способом. Например, анимационные картинки, видео-сцены, отрывки из кино, презентации и т.д. различные звуки. Представления на мониторе компьютера меняются благодаря действиям ученика. Она динамична и направляет имеющуюся у ученика игру на себя,

кроме того, в процессе обучения пробуждается активность ученика. Использование информационных технологий на каждом уроке: непрерывное языковое общение; овладение навыками до отработки благодаря многократному прослушиванию и повторению изученного материала; компьютер организует самостоятельную работу ученика; осуществляет непосредственную работу с учеником; компьютер успешно связывает возможности аудио и видео средств обучения. В результате учащийся легко и быстро воспринимает информацию, повышается мотивация и интерес учащихся, пробуждается мотивация к овладению казахским языком, выявляется влияние информационных технологий на формирование речевых навыков учащихся.

Ключевые слова: информационная, технология, речь, навыки, формирование, эффективный метод.

*R. I. Kenzhebekova¹, K. Moldabek², K. S. Nishanova³

^{1,2}South Kazakhstan State Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Shymkent;

³Central Asian Innovation University,

Republic of Kazakhstan, Shymkent.

Material received on 17.03.22.

INFORMATION TECHNOLOGIES – AN EFFECTIVE METHOD OF FORMING SPEECH SKILLS

The article considers the intensive development of education at the present time due to the emergence and accelerated development of information technologies. It is specified that many teachers are engaged in performing exercises that form speech skills in monological and dialogical form in the Kazakh language with the help of a video, e-mail, multimedia presentation, animated drawings, etc. Therefore, one of the important tasks of the teacher is the formation of speech skills in the Kazakh language lessons through information technologies using various information technology techniques. The use of information technologies in the process of teaching the Kazakh language will help to conduct the lesson in an interesting way. For example, animated pictures, video scenes, movie excerpts, presentations, etc. various sounds. The views on the computer monitor change due to the actions of the student. It is dynamic and directs the student's existing game to itself; in addition, the student's activity is awakened in the learning

process. The use of information technologies in each lesson: continuous language communication; mastering skills before working out due to repeated listening and repetition of the studied material; the computer organizes the student's independent work; performs direct work with the student; the computer successfully connects the possibilities of audio and video learning tools. As a result, the student easily and quickly perceives information, the motivation and interest of students increases, the motivation to master the Kazakh language awakens, the influence of information technologies on the formation of students' speech skills is revealed.

Keywords: information, technology, speech, skills, formation, effective method.

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/UXDK3683>

***М. Таш¹, Е. С. Сапажанов², Б. Д. Сыдыхов³,
Е. Ж. Сармурзин⁴**

^{1,3,4}Сулейман Демирель университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Нархоз университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА КӘСІПКЕРЛІККЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Жоғары оқу орындарында табысты кәсіпкерлік үлгілеріне негізделген кәсіпкерлікті оқыту тұрақты даму үшін білім беруге ықпал етуі мүмкін. Адами капитал теориясы, кәсіпкерліктің өзіндік тиімділігі және өзін-өзі анықтау теориясы сияқты бірнеше теориялық перспективалар кәсіпкерлік білім студенттердің кәсіпкерлік ниеттерімен оң байланыста болады, өйткені ол адекватты ноу-хау мен дағдыларды қамтамасыз етеді және оларды өз бизнесін дамытуға ынталандырады. кәсіпкерлік мансап. Кәсіпкерлік білім беру бағдарламаларында табысты кәсіпкерлік үлгілерімен танысу студенттердің бизнесті бастау қабілетіне деген сенімін ояту және олардың кәсіпкерлікке деген көзқарасын жақсарту үшін маңызды фактор болуы мүмкін. Кәсіпкерлік білім беру практикалық маңыздылығы мен әлемдік экономиканың әлауқатын жеделдетудегі рөліне байланысты зерттеу саласы ретінде дамыған. Танымалдылығына қарамастан, кәсіпкерлік білім берудің қоғамды өзгерту үшін табиғаты мен әсері толық сипатталмаған. Мақаланың мақсаты – зерттеулерге шолу жасау арқылы кәсіпкерлік білім берудегі қазіргі тенденцияларды көрсету. Бұл зерттеушілерге кәсіпкерліктің ерекше сипатын оны гиг-экономика және жұмыс орнының цифрлық трансформациясы сияқты жаңа дамып келе жатқан жұмыспен қамту тенденцияларымен байланыстыруға көмектеседі. Қазақстанда кәсіпкерлік білім беруді одан әрі

ілгерілету керектігі туралы ұсыныстар саланың болашақ дамуын қалыптастыру тәсілі ретінде берілген.

Кілтті сөздер: кәсіпкерлік, білім беру, жоғары оқу орны, педагогика, дайындық.

Кіріспе

Кәсіпкерлік білім беру – әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан пәндердің бірі. Оның қазіргі бизнес тәжірибесін академиялық теориямен байланыстыру қабілетіне қызығушылық артуда. Тернер мен Джаниодис [1] айтқандай, «кәсіпкерлік білім беру саласы соңғы 20 жылда айтарлықтай жетілді. Негізгі кемшіліктері ретінде кәсіпкерлікті оқытудың мазмұнын, оқытудың тәсілдерін, оқытушыларды және білімгерлерді анықтау». Ғылыми әдебиеттер көп жағдайда өз заманынан артта қалады, сондықтан болашақ зерттеулерге бағыт-бағдар беретін мазмұннан хабардар болудың маңызы – жоғары. Тиімділікті арттыру үшін кәсіпкерлік білімге қаражат, уақыт және күш тұрғысынан айтарлықтай инвестиция қажет. Кәсіпкерлік білім беруді қоғамның қабылдауын өзгертетін жаңа әдіс тәсілдер пайда болды. Бұл мақаланың мақсаты – зерттеу кемшіліктерін анықтау үшін жасалған зерттеу жұмыстарын талдау арқылы Қазақстандағы кәсіпкерліктің болашақ траекториясын түсінуге үлес қосу. Бұл кәсіпкерлік педагогтарына ұжымдық оқытуды жеңілдететін идеялармен алмасуға мүмкіндік береді және зерттеушілердің ағымдағы жағдайы және болашақ зерттеу күн тәртібін қалай әзірлеу керектігі туралы ақпараттандыруға көмектеседі. Бұл мақала болашақ зерттеулер үшін идеяларды ұсыну үшін кәсіпкерлік білім берудегі басым тақырыптарға назар аударады. Бұдан ғылыми жұмыстарға да, қолданушыларға да пайда әкелетін зерттеу, күн тәртібі пайда болуы мүмкін, бұл жаңа зерттеулерді әзірлеуге және қандай өзгерістер қажет екенін түсінуге көмектеседі.

Кәсіпкерлік білім берудің анықтамасы. Кәсіпкерлік білім беру, бизнес пен қоғамдастықтың бастамаларымен байланысты интерактивті оқытумен сипатталады [2]. Бұл тәжірибеге негізделген оқыту тәсіліне байланысты кәсіпкерлік білім беруде салалық байланысы бар дегенді білдіреді. Көп жағдайда қонақ спикерлер мен кейс-стадилер кәсіпкерлік білім беру тәжірибесінің бөлігі ретінде қарастырылады, өйткені оқыту әдістері статикалық емес, динамикалық және оқу тәжірибесінде әлеуметтік медианы пайдаланудың өсуіне байланысты өзгеруі мүмкін. Кәсіпкерлік білім берудің мақсаты – білімгерлердің бизнестегі инновациялық және тәуекелге баратын әрекеттерге қатысты ойларын өзгерту. Кәсіпкерлік білім беру нәтижесінде оқушының мінез-құлқы өзгергенін анықтау үшін аффективті, когнитивті

және дағдыға негізделген нәтижелер тұрғысынан кәсіпкерлік оқытуға назар аудару пайдалы. Аффективті нәтижелер жаңа бизнесті бастау немесе бар бизнестегі инновацияларға қатысу ниеті тұрғысынан көзқарастардағы өзгерістерді білдіреді. Когнитивті нәтижелер қазіргі күрделі іскерлік ортада маңызы зор жаңа білімнен алынған сыни ойлауды қамтиды. Бұған бизнесті бастау себептері туралы түсінік пен алынған ақпарат кіреді. Дағдыға негізделген нәтижелер кәсіпкер болуға қажетті құралдарды қамтиды. Барған сайын цифрлы құралдар кәсіпкерлер үшін маңызды болып келеді. Кәсіпкерлікті оқытудағы бұл тәсіл қазіргі қоғамда маңызды, себебі білімгерлерге жаңа бизнесті қалай бастау керектігі туралы үйретуден кәсіпкерлік мүмкіндіктерді тануға және цифрлық кәсіпорындарды қалай бастауға дейін жетілдіру маңызды орын алады. Кейс-стадилер мен бизнес-жоспар жарыстары сияқты әртүрлі оқыту тәсілдерін біріктіретін аралас оқыту тәсілдерін қолдану білім сапасын жоғарлатады. Кәсіпкерлік білім әртүрлі жолдар арқылы бизнестің дамуына ықпал етеді. Жалпы кәсіпкерлік білім беру мақсаттарына «өзгерістерге ашықтық, жаңа жағдайларға бейімделуге дайын болу және белгісіз ортада жұмыс істеу қабілеті» кіреді. Кәсіпкерлік білім сыни ойлау мен шығармашылық дағдыларға көбірек көңіл бөлуге бет бұрады. Кәсіпкерлік білім тәжірибелік оқытуды қамтиды, өйткені ол әрекетке негізделген. Кәсіпкерлік құзыреттіліктер «жаңа кәсіпорындарға, инновацияларға немесе стратегиялық жаңартуға бағытталған мүмкіндіктерді анықтау және дамыту» ретінде кең түрде анықталады [3].

Материалдар мен әдістер

Мақалада жоғары оқу орындарында кәсіпкерлікке дайындауға қатысты негізгі зерттеулерге жүйелік/систематикалық шолу (systematic review) жүргізілді. Жүйелі шолу – қайталанатын және біржақтылықты болдырмайтын әдістерді қолданатын және алдын ала анықталған қадамдарды пайдалана отырып, зерттелген проблема аясында мәліметтерді сын тұрғысынан талдау, баға беру және қорытынды шығару ниетінде зерттеушілер немесе практик мамандар жүргізген, жарыққа шыққан ғылыми зерттеу жұмыстарына шолу жасауы көздейтін зерттеу әдісі [4].

Кез-келген құбылыс, тақырып немесе мәселе туралы бұрын жүргізілген зерттеулерден не белгілі екенін анықтау үшін шолу жасалады. Сонымен қатар белгілі бір тақырып төңірегінде ғылыми шолу жасау, нақты немесе толық жауабы табылмаған сұрақтарға, назардан тыс қалып қойған мәселелерге жауап алу үшін және бірнеше зерттеулердің нәтижесін жүйелеу мақсатында жүргізіледі. Жалпы, жүйелі шолу негізі төрт кезеңнен тұрады: әдебиеттерді іздеу, оны бағалау, деректерді синтездеу және талдау. Ақпаратты іздеу барысында шетелдік беделді ғылыми басылымдарда жарияланған

материалдар іріктелді. Бағалау кезінде алдын-ала анықталған критерийлерге сәйкес, яғни жоғары оқу орындарындағы кәсіпкерлікті дамыту туралы зерттеу нәтижелеріне қатысты ғылыми жұмысты шолуға қосу немесе қоспау мәселесі, оның сапасы мен тақырыпқа қатыстылығы бағаланды. Синтез деректерді алуды және оларды санаттауды қамтиды, ал талдау кезінде жүргізілген зерттеулердің нәтижелері сипатталып, қорытынды тұжырымдар жасалды [5].

Нәтижелер мен талқылау

Елпсе қиындықтар. Кәсіпкерлікті бағалайтын Америка Құрама Штаттарының білім беру үлгісіне көшудің жаһандық үрдісі байқалды. Азияда шетелде, әсіресе Қытайдан оқитын білімгерлердің саны айтарлықтай артқан. Бұл студенттердің өз елінде іскерлік тәжірибеде қолдануға болатын дағдыларды үйрететін мектептерге баса назар аударуға әкелді. Сонымен қатар, студенттердің жарыстарға қатысулары да артты. Америка Құрама Штаттарында шетелдік студенттердің оқуына байланысты бизнесте рөл атқаруға мүмкіндік беретін кәсіпкердің резиденттік бағдарламасы бар. Әлеуметтік медиа мен онлайн технологияларды пайдаланудың артуына байланысты кәсіпкерлік білім беру тәжірибесі әлі де цифрлық технологияларды қалай енгізу керектігімен айналысады. Бұл болашақтағы белгісіз жағдайларға қатысты зерттеулерде шиеленіс пен наразылық көзін көрсетеді. Қазір тегін онлайн курстар, сондай-ақ білім беру мәселелері туралы YouTube-тегі қысқаша видео ұсынылатын кәсіпкерлік білімін халықаралық және коммерцияланған цифрлық оқыту экожүйесі бар [6]. Бұл студенттермен жеке қарым-қатынас жасау, сонымен қатар ауқымды қол жеткізуге қатысты қиындықтарды білдіреді. Оқытуда голограммалар қолданылады және виртуалды ортаны оқыту әдістері дамиды деп болжануда. Кейбір зерттеулер роботтар мен автоматтандырылған технологияларды инновациялық зерттеулерді білім беру процесінде қолдануды арттыру қажет екенін көрсетті. Бұған сыныпта да, курс аяқталғаннан кейін де кәсіпкерлікті оқытуда бірнеше технологиялық платформаларды қалай пайдалануға болатынын түсіну кіреді. Бұл кәсіпкерлік педагогтарына жұмысқа орналасудың қандай тенденциялары болып жатқанын және мұғалімдер бұл дағдыларды қалай үйрете алатынын зерттеу қажеттілігіне әкеледі. Ашық мазмұнды курстар бұқаралық ақпарат құралдарында назар аударғанымен, жергілікті контексті ескермейтін жаһандық кәсіпкерлік курстары бар. Қазіргі бизнес ортасы адамдардың оқыту мен оқу тәсілін өзгертетін технологиялық жетістіктермен өзгереді. Бұл өтімділік дәуірі белгісіздікке, сонымен қатар өзгерту мүмкіндіктеріне әкеледі. Бұл – тиімділіктің көп бөлігі білім мен қызмет көрсету экономикасына көбірек көңіл бөлудің нәтижесі.

Технологиялық құрылғылардың артуына байланысты мұғалімнің сыныптағы рөлі өзгереді. Кез келген жерде деректерге қол жетімділігі адамдардың қоғамдағы өзара әрекеттесу тәсілін одан әрі өзгертеді. Мобильді технологиялар мен интернет студенттерге кез келген жерден білім алуға және оқуға мүмкіндік берді. Бұл кәсіпкерлік педагогтарына бизнес ортасындағы өзгерістерді ескере отырып, жаңа әдіспен ақпарат беруге жол ашады. Сонымен қатар, Turnitin және Ithenticate сияқты онлайн оқыту құралдары бар жұмыстың үлкен онлайн репозиторийлерін плагиатқа тексеруге болатынын білдіреді. Осылайша, студенттер үлкен көлемдегі деректерге қол жеткізе алады, бірақ олардың жұмысының түпнұсқа үлес екеніне көз жеткізу үшін жаңа технологиялар бар. Осымен қатар, студенттер өз тапсырмаларын аутсорсингке тапсырған сайын өсуде. Болашақта кәсіпкерлік білім көбірек технологияны пайдаланады деген болжам болғанымен, мейкер қозғалысының үрдісі де байқалды. Кездейсоқ жұмысқа орналасу және студенттердің жұмыс өмірінің белгілі бір кезеңдерінде бірнеше жұмыс орнында жұмыс істеу деңгейінің жоғарылауы да өзгерді. Бұл гиг-экономика деп аталады және «экономика талаптарын жасырын немесе айқын келісім-шартсыз немесе ұзақ мерзімді жұмысқа орналасу әлеуетінсіз қажетті жеткізумен сәйкестендіретін цифрлық технологиялар арқылы жеңілдетілген ақылы жұмыс» ретінде анықталады [7]. Гиг экономика, әсіресе жас университет түлектері үшін дәстүрлі жұмысқа орналасу тәжірибесін бұзды. Іскерлік білім беруде сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын көбірек пайдалану бағытында өзгеріс болады, ол аккредиттеу қажеттілігі ретінде студенттерде сыни ойлауды қалыптастыратын колледждік бизнес мектептерін жетілдіру қауымдастығында көрініс тапты. Өртүрлі мүмкіндіктерді дәл бағалау арқылы ақпаратты жақсырақ түсіндіруге болады. Сыни тұрғыдан ойлаудағы когнитивтік қабілеттерді техникалық пайымдау немесе философиялық бағалау ретінде жіктеуге болады.

Техникалық пайымдау шешімдерді алу үшін ғылыми деректерді түсіндіруге бағытталған. «Сыни тұрғыдан ойлау техникалық пайымдау ретінде белсенді өңдеу, логикалық бағалау, аналитикалық ойлау және мәселені шешу сияқты когнитивтік өңдеу әрекеттерінің ауқымын қамтиды». Философиялық бағалау сенім мен қабылдауға негізделген идеялардың құндылығы туралы ойлауды дамытады. Бұл болжамдарды түсінуді, содан кейін оны қоршаған орта факторларына негізделген өзгертуді білдіреді [8].

Кәсіпкерлік білім беру философиясы. Кәсіпкерлік педагогтары үшін назар аударуды қажет ететін жаңа әлеуетті игерілмеген сала болып табылады [9]. Бағалауды қажет етпейтін, тәжірибелік тәсілді қабылдайтын қосымша курстарды әзірлеудің маңызы жоғары. Түлектер оқуды қызықтырақ, сонымен

қатар қауымдастыққа айналдыру үшін осы жаңа курстарда бірлесіп жұмыс істеуге көмектесе алады. Кәсіпкерлік білімнің қабылданатын құндылығы жоғары болғанымен, оқытушылар мен оқушылар практиктермен көбірек серіктес болған кезде жоғарылайды. Түлектердің жұмысқа орналасуына баса назар аударылғандықтан, тәлімгерлері бар студенттер нарыққа өтудің мүмкіндігі жоғары [10].

Кәсіпкерлікті үйрену кейбір адамдар үшін өз ісін бастауға ынталандырады, ал басқаларға ұйымындағы кәсіпкерлік мінез-құлыққа деген көзқарасын өзгертуі мүмкін. Мінез-құлық шаралары мінез-құлық тұрғысынан жеке тұлғаның кәсіпкерлік қарқындылығын қамтиды. Кәсіпкерлік туралы білімді жетілдіретін когнитивті шаралар, оның ішінде бизнес-кәсіпорын құру процесі туралы түсінуді жақсарту кіреді. Когнитивті шаралар кәсіпкерліктің өзіндік тиімділігін бағалауды қамтиды. Дағдыға негізделген шаралар сыни ойлау дағдыларын дамытуды бағалауды және мүмкіндіктерді тануды қамтиды.

Кәсіпкерлік білім берудегі тенденциялар. Кәсіпкерлік білім беруде студенттер қолданатын оқытудың ерекше әдістері олардың кәсіпкерлік көз қарасына қалай әсер ететіні тұрғысынан аз зерттелген [11]. Өзін-өзі жұмыспен қамтуға басымдық беру- студенттің кәсіпкерлік курсынан өту-өтпеу көрсеткіші, бірақ бәсекеге қабілетті еңбек нарығында студенттер өздерінің дағдылары, қабілеттері және көзқарастары бойынша ерекшеленуге тырысады. Бұл студенттің ресми жағдайда алған білімін салыстыратын сабақтан тыс іс-шараларға көбірек қызығушылық тудырды [12].

Сабақтан тыс жұмыстар кәсіпкерлікке тәрбиелеумен бірге сабақта берілген білімді бекітуге көмектеседі. Кәсіпкерлік мұғалімдері аудиторияда не үйретіліп жатқанын нақты көрсету үшін зертханалар, сайттарды қадағалау және экскурсиялар сияқты өзге орталарды жиі пайдаланады. Сабақтан тыс іс-шаралар оқу процесіне әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Жаңа ортаға кіретін студенттер дәстүрлі сыныптағы контексттерден ерекшеленетін бірегей оқу нәтижесіне қол жеткізе алады. Бұл студент пен қауымдастық бірге білім алатын симбиотикалық қарым-қатынасқа әкеледі, осылайша қоғамның әлеуметтік әл-ауқатын арттырады.

Кәсіпкерлік білім берудің қолаңға тұсы. Кәсіпкерлік білім берудің оң жақтарына қарамастан, бәрі бірдей кәсіпкерлік тұрғысынан ойлап, әрекет ете алмайды. Кәсіпкерлік білім берудің оң нәтижелеріне назар аудару үрдісі бар, бірақ теріс әсерлері де болуы мүмкін [13]. Кәсіпкерлік білімге қатысты зерттеулер кез келген құбылыс мүмкін деген стереотиптік көзқарасты ұстанады. Кәсіпкерлік білім берудің жаңа теориялық негіздерін белсенді түрде дамытуға ұмтылу арқылы ол тақырып бойынша зерттеулерді

жақсартады. Woollard [14] кәсіпкерлік білім берудің әртүрлі мағыналары мен контексттеріне байланысты оның нәтижесінде «теориялық» сала пайда болды деп болжайды. Бұл кәсіпкерлік білім берудің біртұтас теориялық негізіне немесе ортақ өзегіне ие болудан гөрі контекстке байланысты екенін білдіреді. Кейбіреулер кәсіпкерлік білім бизнесті қалай құру немесе стартапты дамыту туралы оқу ретінде қабылдайды, яғни оқытылатын теория жаңа кәсіпорын құруға бағытталған. Дегенмен, басқалар үшін олар кәсіпкерлік өмір салтына және оны қазіргі өмір салтына қалай біріктіруге болатынына қызығушылық танытады. Сонымен, оқыту стильдеріндегі ортақ жақтарды, сонымен қатар қарама-қайшылықтарды табу үшін кәсіпкерлік білім беруде әртүрлі перспективаларды қарастыру қажет. Бұл кәсіпкерлік білімнің қандай екендігі туралы жалпы консенсусқа назар аударатын отырып, аномалияларды мойындайтын оқыту мен оқудың жаңа тәсілдерін жетілдіруге ынталандырады. Білім беру курстарының басқа түрлерімен салыстырғанда кәсіпкерлік білім берудің негізгі бағыты – тәжірибеде интуиция сезімін ояту. Бұрын алдын ала белгіленген критерийлер жиынтығына негізделген неғұрлым ұтымды ойлау процестері оқытылды. Бұл бір ой мектебінің барлық жағдайларға сәйкес келмейтінін және кейбір икемділік қажет екенін түсінумен өзгерді. Осылайша, адамдар мүмкіндікті тану, сонымен бірге ресурстарды алу және қолдану үшін интуицияның маңыздылығын білуі керек.

Теорияның қолданылуы. Мақаланың кәсіпкерлікке арналған білім беру әдебиетіне қосқан ерекше үлесі тақырыпқа деген қызығушылықты арттырады. Кәсіпкерлік білімге баса назар аудару әртүрлі теориялық көзқарастардан туындайтын тақырып бойынша жан-жақты зерттеулерге негізделуге бағыттайды [15]. Ғылыми еңбектерді талдау арқылы теория мен практика үшін маңызды нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік берді. Цифрлық технологиялар кәсіпкерлікті оқыту мен үйрену тәсілін өзгертетіні анық. Бұл цифрландыру перспективасын қабылдайтын жаңа теория қажет дегенді білдіреді. Сандық оқыту әдістерінің аномалияларын жақсырақ бағалау үшін цифрлық кәсіпкерлік пен білім арасындағы байланысты одан әрі зерттеген жөн. Кәсіпкерліктің жаңа үлгілері мен түсіндірмелерін алу үшін білім беруді цифрландыруды тереңірек зерттеу қажет. Дәстүрлі білім беру теориялары біртұтас теориялық негіздерді жасау үшін жаңаларымен біріктірілуі мүмкін. Бұл білім берудің түсіндіру күшін арттырады, сонымен қатар түпнұсқа нәтиже береді. Ғалымдар жақсы тексерілген бұрыннан бар теорияларды жаңаларын ұсынумен біріктіруге тырысу керек.

Экономиканы жетілдірудің салдары. Кәсіпкерлік білім беру – үкіметтің өз аймақтарындағы экономикалық өсуді ынталандырудың маңызды әдісі. Кәсіпкерлік білім беру бағдарламаларына көбірек

ресурстар құйылды, әсіресе бизнестің бастапқы сатысында ашылғандарға бағытталған. Дегенмен, жаңа бизнес табысының деңгейі төмен және оны көбірек мақсатты саясат бастамаларымен жақсартуға болады. Бұған кәсіпкерлердің әртүрлі ерекшеліктерін ескеретін тиімдірек саясат кіреді. Осылайша, кәсіпкерлікке арналған білім беру бағдарламаларын оқытудың нақты салалық қажеттіліктерге бейімдеу керек. Біздің қорытындыларымыз кәсіпкерлікті оқытуға қолдау көрсету салалық топтар арасында өзгеретінін көрсетеді, сондықтан дифференциалды бағдарламалар саясаткерлерге бюрократиялық процестерді жақсарту арқылы салалық бастамаларды қолдауда шығармашылықпен айналысуға көмектеседі.

Курстардың қарқындылығы. Кәсіпкерлік білімін арттыру жеке тұлғаның кәсіпкер болу ниетін арттырады деген пікір айтылды. Дегенмен, барлық адамдар кәсіпкер болу немесе кәсіпкерлікпен айналысу үшін бірдей ұзақтық немесе кәсіпкерлік білімнің ұзақтығын талап ете бермейді. Бұл мақала кәсіпкерлікті оқытудың әртүрлі көзқарастары бар екенін көрсете отырып, кәсіпкерлік білім беру туралы қазіргі академиялық білімге ықпал етеді. Осылайша, цифрлық және фрилансерлік экономика сияқты ортадағы өзгерістерді ескеру маңызды. Кәсіпкерлік білім беру жеке адамдардың ой-өрісін өзгертуге мүмкіндік берді. Кәсіпкерлік білім берудің негізгі мақсаты – жаңа кәсіпорын құру немесе құндылық қалыптастыру. Кәсіпкерлік білім беру трансформациялық болуы керек, осылайша студент кезден бастап өзін кәсіпкер ретінде санауға дейін өзгереді. Студенттердің оқуын қолдау үшін жұмыс істеу қажет және кәсіпкерлік жақсы жұмысқа орналасу мүмкіндігін беруі өте маңызды [16]. Кәсіпкерлік білім беру курсы аяқтағаннан кейін іске қосылған жаңа кәсіпорындардың табыстылығын өлшеу үшін қосымша зерттеулер қажет. Білім мен жаңа кәсіпорынның басталуы арасындағы уақыт кідірісі көп ізденуге тұрарлық сала. Сонымен қатар, қазірдің өзінде кәсіпкер болып табылатын студенттер үшін білімнің кірістілікке әсері қажет. Еріктілік немесе халықаралық алмасу кәсіпкерлікке қалай әсер ететінін тереңірек талдау қажет.

Қорытынды

Кәсіпкерлік білім туралы осы мақаланың негізгі түйіні – көптеген зерттеу мүмкіндіктері әлі ашылмаған. Кәсіпкерлік білім беру саласындағы зерттеушілер оқытудың инновациялық әдістерін іздестіру және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуды жалғастыруы керек. Біз болашақ зерттеу бағыттарына қызығушылық субъективті және зерттеушінің тақырыпқа деген көзқарасымен анықталатынын мойындаймыз. Мемлекетіміздің кәсіпкерлік білім беру курстарының табысты нәтижелеріне әкелетін процестерді түсінуді жақсарту үшін нақты нәтижелер туралы ортақ келісім қажет. Бұл

білімгерлерге кәсіпкерлік білім берудің артықшылықтарын көрсету және курсты өтудің нәтижелерін көруде уақыт кідірісі болуы мүмкін екенін білдіру. Білімгерлердің белсенділігін арттыру үшін негізгі оқу мақсаттары кәсіпкерлікті оқытудың оқу бағдарламасына енгізілуі керек. Кәсіпкерлік білім берудің болашақ оқу сценарийлерін және оқу тиімділігін арттыру жолын болжайтын зерттеулер аз. Сыни тұрғыдан ойлаудың оқу нәтижелерін қалай жақсартатынын бағалау үшін кәсіпкерлік білім берудегі әлеуетті жана оқыту әдістері бізді ерекше қуантады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Turner, T., Gianiodis, P.** Entrepreneurship Unleashed : Understanding Entrepreneurial Education outside of the Business School // Journal of Small Business Management. – 2018. – Vol. 56. – № 1. – P. 131–149.

2 **Tas, M., Hayot, B., Kadyrov, Sh.** Impact of collaborative, entrepreneurship education on the financial risk taken by university students // Industry and Higher Education, 2022 [Electronic resource]. – <https://doi.org/10.1177/09504222211068294>.

3 **Chawinga, W. D.** Taking social media to a university classroom : teaching and learning using Twitter and blogs // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2017. – Vol. 14. – № 1. – P. 3.

4 **Newman, M., Gough, D.** Systematic Reviews in Educational Research: Methodology, Perspectives and Application. In: Zawacki-Richter O., Kerres M., Bedenlier S., Bond M., Buntins K. (eds) Systematic Reviews in Educational Research. Springer VS, Wiesbaden, 2020 [Electronic resource]. – https://doi.org/10.1007/978-3-658-27602-7_1.

5 **Gunkel, D. J.** Rage Against the Machine : Rethinking Education in the Face of Technological Unemployment // Surviving the Machine Age. – Cham : Springer International Publishing, 2017. – P. 147–162.

6 **Nguyen, D.** The University in a World of Digital Technologies : Tensions and Challenges // Australasian Marketing Journal. – 2018. – Vol. 26. – № 2. – P. 79–82.

7 **Dahl, A. J., Peltier, J. W., Schibrowsky, J. A.** Critical Thinking and Reflective Learning in the Marketing Education Literature : A Historical Perspective and Future Research Needs // Journal of Marketing Education. – 2018. – Vol. 40. – № 2. – P. 101–116.

8 **Ankrah, S., AL-Tabbaa, O.** Universities-industry collaboration : A systematic review // Scandinavian Journal of Management. – 2015. – Vol. 31. – № 3. – P. 387–408.

9 **Holmes, L.** Competing perspectives on graduate employability : possession, position or process? In Studies in Higher Education. – 2013. – Vol. 38. – № 4. – P. 538–554.

10 **Bonesso, S. et al.** Students' Entrepreneurial Intentions : The Role of Prior Learning Experiences and Emotional, Social, and Cognitive Competencies // Journal of Small Business Management. – 2018. – Vol. 56. – P. 215–242.

11 **Roulin, N., Bangerter, A.** Students' use of extra-curricular activities for positional advantage in competitive job markets // Journal of Education and Work. – 2013. – Vol. 26. – № 1. – P. 21–47.

12 **Woollard, D.** Towards a Theory of University Entrepreneurship // Industry and Higher Education. – 2010. – Vol. 24. – № 6. – P. 413–427.

13 **Clinkard, K.** Are employability and entrepreneurial measures for higher education relevant? Introducing AGILE reflection // Industry and Higher Education. – 2018. – Vol. 32. – № 6. – P. 375–390.

14 **Ratten, V.** Entrepreneurial universities : the role of communities, people and places // Journal of Enterprising Communities : People and Places in the Global Economy. – 2017. – Vol. 11. – № 03. – P. 310–315.

15 **Nixon, E., Scullion, R., Hearn, R.** Her majesty the student : marketised higher education and the narcissistic (dis)satisfactions of the student-consumer // Studies in Higher Education. – 2018. – Vol. 43. – № 6. – P. 927–943.

16 **Sousa, B. B., Magalhães, F. C.** An Approach on Attachment in Public Marketing and Higher Education Management Contexts. – 2019. – P. 151–171.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

**М. Тау¹, Е. С. Сапажанов², Б. Д. Сыдыхов³, Е. Ж. Сармурзин⁴*

^{1,3,4}Университет Сулейман Демиреля,

Республика Казахстан, г. Алматы;

²Университет Нархоз,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

СПОСОБЫ ПОДГОТОВКИ К ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ В ВУЗАХ

Обучение предпринимательству на основе успешных моделей предпринимательства в высшем образовании может способствовать образованию в интересах устойчивого развития. Несколько теоретических подходов, таких как теория человеческого капитала,

теория самоэффективности предпринимательства и теория самоопределения, положительно связаны с предпринимательскими устремлениями студентов, поскольку они обеспечивают адекватные знания и навыки и мотивируют их развивать свой бизнес. предпринимательская карьера. Знакомство с успешными бизнес-моделями в программах обучения предпринимательству может стать важным фактором в формировании у студентов уверенности в своих способностях начать свой бизнес и улучшить их отношения к предпринимательству. Предпринимательство процветает как область изучения из-за практической важности образования и его роли в ускорении процветания мировой экономики. Несмотря на свою популярность, природа и влияние бизнес-образования на изменение общества описаны не полностью. Цель статьи – показать современные тенденции в бизнес-образовании путем представления исследований. Это помогает исследователям связать специфику предпринимательства с новыми тенденциями в сфере занятости, такими как гиг-экономика и цифровая трансформация рабочего места. Рекомендации о необходимости дальнейшего развития предпринимательского образования в Казахстане представлены как способ формирования будущего развития отрасли.

Ключевые слова: предпринимательство, образование, ВУЗ, педагогика, подготовка.

*M. Tas¹, Y. S. Sapazhanov², B. D. Sydykhov³, Y. Sarmurzin⁴

^{1,3,4}Suleyman Demirel University,

Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Narxoz University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 17.03.22.

WAYS OF TEACHING FOR ENTREPRENEURSHIP IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Entrepreneurial education based on successful entrepreneurship models in higher education can contribute to education for sustainable development. Several theoretical approaches, such as human capital theory, self-efficacy theory of entrepreneurship, and self-determination theory, are positively associated with students' entrepreneurial aspirations as they provide adequate knowledge and skills and motivate them to grow their

business. entrepreneurial career. Exposure to successful business models in entrepreneurship programs can be an important factor in building students' confidence in their ability to start a business and improve their attitude towards entrepreneurship. Entrepreneurship thrives as a field of study because of the practical importance of education and its role in accelerating the prosperity of the global economy. Despite its popularity, the nature and impact of business education on changing society has not been fully described. The purpose of the article is to show current trends in business education by presenting research. This helps researchers connect the specifics of entrepreneurship with emerging employment trends such as the gig economy and the digital transformation of the workplace. Recommendations on the need for further development of entrepreneurial education in Kazakhstan are presented as a way to shape the future development of the industry.

Keywords: entrepreneurship, education, university, pedagogy, preparation.

<https://doi.org/10.48081/XJXM9224>

**N. T. Shertayeva¹, A. A. Asil², Sh. Gyulmamedova³,
A. Z. Batynova⁴**

^{1,2,3}South Kazakhstan State Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent;

⁴M. Kh. Dulati Taraz Regional University,
Republic of Kazakhstan, Taraz

INTEGRATED LESSONS IN CHEMICAL EDUCATION

The features of integrated lessons in the chemistry teaching process are described in this article. The opportunities of increasing the effectiveness of teaching chemistry are identified on the basis of the highlighted advantages of this lessons' type teaching. It is shown that an integrated lesson is a specially organized lesson, the purpose of which can be achieved only by combining knowledge from different subjects (biology, physics, mathematics, computer science). It is aimed at considering and solving a problem, allowing to achieve a perceptual, synthesized understanding of the subject under study by students, harmoniously combining the methods of various sciences, having a practical orientation

The article provides information that today in chemistry lessons, in addition to the classroom-specific form of organization of the educational process, it is advisable to use non-traditional forms of education, such as integrated lessons. It is shown that any components of the pedagogical process can be integrated in the lesson: goals, principles, content, methods and means of teaching. When, for example, the content is taken, any of its components can be distinguished for integration in it: concepts, laws, principles, definitions, signs, phenomena, hypotheses, events, facts, ideas, problems, etc. It is also possible to integrate such components of the content as intellectual and practical skills and abilities. These components from different disciplines, combined in one lesson, become system-forming, educational material is collected around them and brought into a new system.

Keywords: integrated lesson, integration, chemistry, technology, interdisciplinary approach, optimization of the learning process.

Introduction

The formation of a general system of students' knowledge about the real world, reflecting the interconnections of various forms of matter movement is one of the main educational functions of integrated lessons. The connections of chemistry with both the subjects of the scientific science and the humanities cycle are strengthened; knowledge transfer skills, their application and versatile comprehension are improved at the integrated lessons.

It is possible to single out the main elements of the education content, to provide the development of systemically important ideas, concepts and general scientific methods of educational activities, the possibility of the integrated application of knowledge from various subjects in the students' training activity during integrated lessons.

The integration of knowledge from different subjects can be done with the help of an integrated lesson. Integrated lesson system is a foundation of integrated learning

Conducting of integrated lessons helps to optimize the learning process, since they allow avoiding duplication of the same material in curricula and textbooks; use the technologies of problem and project learning (for example, drawing up interdisciplinary projects); rationally use time with its limit on the study, using ready-made content from a related or parallel discipline [1].

The practical significance of this article is that integrated teaching of chemistry at school can be used by teachers in teaching practice, with their help such qualities of students' knowledge as consistency, depth, awareness, flexibility is formed, and they also help to overcome the subject inertia of thinking and broaden pupils' outlook.

Materials and methods

Theoretical research methods were used in this work, namely the analysis of pedagogical literature, synthesis, generalization, scientific research. Since integrated learning addresses a variety of interdisciplinary problems, this approach harmoniously combines a variety of teaching methods (teaching and learning methods) used at the interface of subjects: story and conversation, seminar and conference, observation and experience, comparison, analysis and synthesis, play.

Results and discussion

For the effective training of integrated lessons, the following conditions are required [2]:

- correct definition of the lesson's theme, the object of study, careful selection of the lesson's content, its integrative resource;
- high professional qualities of teachers, providing creative integrative cooperation in the preparation of the lesson, during the lesson;

- inclusion of students' self-education in lesson preparation;
- use of various educational technologies: traditional (they are always necessary), project, interactive, informational, problem-based learning, in order to enhance the mental activity of students at all stages of the lesson;
- a thoughtful combination of individual and group forms of work

The need for integrated lessons was dictated by the fact that the material on the structure, properties and functions of many substances is duplicated with related disciplines [3, 4].

Consider some themes and content of the lessons (Table 1), which provide the formation of students' skills to establish and assimilate connections between knowledge from various courses, for example, chemistry and biology.

Table 1 – Integrated lessons on the relationship between chemistry and biology

	Themes	Content
1	Periodic table of chemical elements. Cell structure	The importance of calcium ions for a growing organism's formation
2	Calcium. Bone structure	To show the importance of bones for the human body; to prove the need for Ca salts for the formation of bones, the need for the Ca ions in the food of an adult, adolescent and newborn.
3	Metals. Muscle work	The value of Ca ions for muscle contraction, acceleration of ATP hydrolysis in the presence of calcium and potassium ions, as well as magnesium.
4	Iron. Blood	To show the value of the iron (II) ion in the hemoglobin composition.
5	Aggregate states of substances. Gases. Breath	To give the chemical characteristics of oxygen and carbon dioxide gases, show their importance for the body; to characterize gas exchange (pulmonary and tissular).
6	Carbon. Carbon compounds. The harm of smoking	To prove the harm of smoking, because in addition to nicotine, tobacco smoke contains: soot, carbon monoxide, hydrocyanic acid, etc. The effect of these substances on the human body.
7	Water. The value of water for the human body	To emphasize the role of water in biochemical processes.

Let's consider further the integrated lessons [5, 6] and show the connection between chemistry and physics. In the 8th grade, the theme «The structure of the atom» is studied. Students know a lot from physics: an atom consists of a positive charged nucleus and electrons. Electrons move around the nucleus at different distances and have different energy reserves.

Batteries are studied in physics, the electrolyte for which is sulfuric acid or potassium hydroxide. In medicine and in everyday life, a diluted solution of ammonia, called ammonia, is used, and in agriculture, a more concentrated solution is nitrogen fertilizer, which increases the yield – biology tells us about this. And physics adds a condition under which ammonia goes into a liquid state – increased pressure; with evaporation of liquid ammonia – strong cooling.

In the theme «Nitrogen and Phosphorus», the following task is useful: what industrially important substances can be obtained from air and water? «Nitrogen» means lifeless, and biology refutes this, arguing that nitrogen is an integral part of protein, and «life is a way of existence of protein bodies» (Friedrich Engels).

Any chemical task, equation, problem, dependence, determination of the structure of molecules can be solved only with the help of mathematical skills [7] and acquired logical techniques. In order to solve a chemical task, it is necessary to: determine what is required in the problem, write out the basic chemical formulas for solving the problem, and then use mathematical knowledge to solve chemical tasks.

The connection between chemistry and computer science can be observed every day, the Internet and various programs help students learn more about the current state of science, students are happy to share new information with the teacher. Students should be able to correctly design their reports and abstracts, and in the electronic version this material can be supplemented and processed, as well as the development of the information space [8] increases students' interest in new methods and forms of teaching.

Chemistry is directly related to history, because chemistry, as a science, has not been formed for a single millennium. Thus, any discovery, phenomenon had its date, its own scientist. The economic situation of a particular era influenced the development of chemistry, and often slowed down the most important discoveries

Consider the relationship between chemistry and biology and ecology [9]. Any biological process is based on chemical transformation. An example is the oxidation of glucose in the human body. The other side of the biological process is the final product that is obtained during this process. An example is the oxidation of alcohol in the human body. As a result, oxidation products such as aldehydes have a toxic effect on the body.

Students are first introduced to photosynthesis in biology; in chemistry, this acquaintance is confirmed by the equations of reactions. When studying hydrochloric acid, it must be noted that a lot of students already have known: gastric juice, the cause of heartburn, precautions when working with acids (also when working with caustic alkali) and initial care in case of damage by them.

A questionnaire to determine the effectiveness of the use of integrated tasks and lessons was conducted in teaching chemistry. The analysis showed that the use

of integrated tasks and lessons contributes to better assimilation of new material in the study of chemistry. The results are shown in Figure 1.

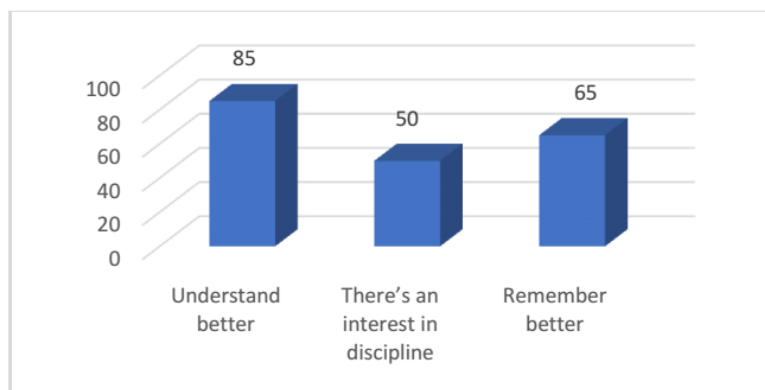

Figure 1 – The impact of the use of integrated tasks and lessons on the assimilation of new material

Among the advantages of integration in Chemistry lessons are the following:

- development of students' mental potential (stimulation to active cognition of the surrounding reality, to comprehend and find causal relationships, the development of communication skills, the formation of the ability to compare, generalize, draw conclusions);

- increasing the students' cognitive interest and motivation through non-standard exciting forms of integrated lessons conducting;

- the ability to reduce students' fatigue and overstrain by changing a variety of activities;

- an opportunity for self-realization, self-expression, creativity of the teacher [10].

Conclusion

Establishing relationships between chemistry and related disciplines expands the amount of basic knowledge necessary for understanding and conscious assimilation of program material in chemistry, allows a person to better navigate and find the relationship of sciences that has disappeared over the past decade. Integration with those subjects that seem quite attractive to schoolchildren, allows you to successfully increase interest in chemistry and develop the motivation to study it. Integration with applied disciplines reveals the possibilities of practical application of the acquired chemical knowledge. Integration is a necessary condition for the modern educational process and its implementation is a transition to a new quality level of education.

REFERENCES

1 **Вавилова, Л. Н.** Интегрированный урок : особенности, подготовка, проведение // Образование. Карьера. Общество. – Кемерово, 2017. – № 3 (54). – С. 46–51.

2 **Шорова, Е. В.** Современная образовательная практика : от узкодисциплинарного подхода к интеграционным парадигмам // Молодой ученый. – 2016. – № 2. – С. 871–873.

3 **Ужан, О. Ю.** Роль и место интегрированных уроков в формировании творческих способностей обучающихся // Профессиональное обучение в России и за рубежом. – 2013. – №1 (9). – С. 87–91.

4 **Шаталов, М. А., Кузнецова, Н. Е.** Обучение химии. Решение интегративных учебных проблем. – М. : Вентана-Граф, 2006. – 256 с.

5 **Алексашина, И.** Интегративный подход в естественнонаучном образовании // Народное образование. – 2001. – № 1. – С. 161.

6 **Деулина, Л. Д.** Интегративные процессы формирования профессионализма студентов в педагогическом университете : Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 2002. – 48 с.

7 **Шестакова, Л. Г., Сурсякова, О. В.** Интегрированный урок «Математика и химия» в среднем профессиональном образовании // Физико-математическое образование. – 2018. – № 3(17). – С. 109–112.

8 **Харунжев, А. А., Харунжева, Е. В.** Интегрированный урок как один из способов формирования информационной культуры // Интеграция образования. – Саранск, 2003. – № 3. – С. 84–89.

9 **Мальшева, Г. И.** Изучение глобальных экологических проблем на основе интеграции химических и биологических знаний // Химия. 2001. – № 29. – С. 6.

10 **Криволапова, Е. В.** Интегрированный урок как одна из форм нестандартного урока // Инновационные педагогические технологии : Материалы II Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2015г.). – Казань : Бук, 2015. – С.113–115.

REFERENCES

1 **Vavilova, L. N.** Integrirovannyj urok : osobennosti, podgotovka, provedenie [Integrated lesson : features, preparation, conducting] // Obrazovanie. Kar'era. Obšestvo [Education. Career. Society]. – Kemerovo, 2017. – № 3(54). – P. 46–51.

2 **Sorova, E. V.** Sovremennaa obrazovatel'naa praktika : ot uzkodisziplinarnogo podhoda k integracionnym paradigmam [Modern educational practice : from a

narrowly disciplinary approach to integration paradigms] // Molodoj učenyj [Young Scientist]. – 2016. – № 2. – P. 871–873.

3 **Užan, O. Ů.** Rol' i mesto integrirovannyh urokov v formirovanii tvorčeskikh sposobnostej obučaušihsâ [The role and place of integrated lessons in the formation of students' creative abilities] // Professional'noe obučenje v Rossii i za rubežom [Professional training in Russia and abroad]. – 2013. – № 1(9). – P. 87–91.

4 **Šatalov, M. A., Kuznecova, N. E.** Obučenie himii. Rešenje integrativnyh učebnyh problem [Chemistry training. Solving integrative educational problems]. – Moscow : Ventana-Graf., 2006. – 256 p.

5 **Aleksašina, I.** Integrativnyj podhod v estestvennonaučnov obrazovanii [Integrative approach in natural science education] // Narodnoe obrazovanie. – 2001. – № 1. – P. 161.

6 **Deulina, L. D.** Integrativnye proçessy formirovanij professionalizma studentov v pedagogičeskom universitete : Avtoref. dis. kand. ped. nauk [Integrative processes of formation of students' professionalism at the pedagogical University : Abstract of the dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences]. – Moscow, 2002. – 48 p.

7 **Šestakova, L. G., Sursâkova, O. V.** Integrirovannyj urok matematika i himiâ v srednem professional'nom obrazovanii [Integrated lesson «Mathematics and Chemistry» in secondary vocational education] // Physico-mathematical Education. – 2018. – № 3 (17). – P. 109–112.

8 **Harunžev, A. A., Harunževa, E. V.** Integrirovannyj urok kak odin iz sposobov formirovaniâ informacionnoj kul'tury [Integrated lesson as one of the ways of forming information culture] // Itegraçiâ obrazovaniâ [Integration of Education]. – Saransk, 2003. – № 3. – P. 84–89.

9 **Malyševa, G. I.** Izučenie global'nyh èkologičeskikh problem na osnove integracii himičeskikh i biologičeskikh znanij [The study of global environmental problems based on the integration of chemical and biological knowledge]. Himiâ [Chemistry]. – 2001. – № 29. – P. 6.

10 **Krivolapova, E. V.** Integrirovannyj urok kak odina iz form nestandartnogo uroka [Integrated lesson as one of the forms of non-standard lesson] // Innočionnye pedagogičeskie tehnologii : Materialy II meždunar.nauč.conf. [Innovative pedagogical technologies : Materials of the II International Scientific Conference]. – Kazan : Buk, 2015. – P. 113–115.

Material received on 17.03.22.

Н. Т. Шертаева¹, А. А. Әсіл², Ш. Г. Гюльмамедова³, А. З. Батынова⁴

^{1,2,3}Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.;

⁴М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДІРІСІНДЕГІ ИНТЕГРАЦИЯЛҒАН САБАҚТАР

Мақалада химияны оқыту үдірісіндегі біріктірілген сабақтардың ерекшеліктері сипатталған. Сабақтың осы түрін өткізудің ерекше артықшылықтарының негізінде химияны оқытудың тиімділігін арттыру мүмкіндіктері анықталды. Интеграцияланған сабақ – бұл арнайы ұйымдастырылған сабақ, оның мақсатына әртүрлі пәндерден (биология, физика, математика, информатика) білімді біріктіру арқылы қол жеткізуге болады, кез-келген мәселені қарастыруға және шешуге бағытталған, студенттердің зерттелетін мәселені тұтас, синтезделген қабылдауына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Әр түрлі ғылымдардың әдістерін үйлестіретін, практикалық бағыты бар.

Мақалада бүгінгі таңда химия сабақтарында оқу процесін ұйымдастырудың сынып-сабағынан басқа, интеграцияланған сабақтар сияқты дәстүрлі емес оқыту формаларын қолданған жөн екендігі туралы мәліметтер келтірілген. Сабақта педагогикалық процесің кез-келген компоненттерін біріктіруге болатындығы көрсетілген: оқу мақсаттары, принциптері, мазмұны, әдістері мен құралдары. Мысалы, мазмұн алынған кезде, оның кез-келген компоненті оған интеграциялануы мүмкін: ұғымдар, заңдар, принциптер, анықтамалар, белгілер, құбылыстар, гипотезалар, оқиғалар, фактілер, идеялар, проблемалар және т.б. Сондай-ақ, зияткерлік және практикалық дағдылар мен дағдылар сияқты мазмұнды компоненттерді біріктіруге болады. Бір сабақта біріктірілген әртүрлі пәндердің бұл компоненттері жүйені құрайды, олардың айналасында Оқу материалы жиналып, жаңа жүйеге енгізіледі.

Кілтті сөздер: интеграцияланған сабақ, интеграция, химия, технология, пәнаралық тәсіл, оқу процесін оңтайландыру.

Н. Т. Шертаева¹, А. А. Әсіл², Ш. Г. Гюльмамедова³, А. З. Батынова⁴

^{1,2,3}Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Шымкент;

⁴Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати,

Республика Казахстан, г. Тараз.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ УРОКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ

В статье описываются особенности интегрированных уроков в процессе обучения химии. На основе выделенных преимуществ проведения такого вида уроков выявлены возможности повышения эффективности обучения химии. Показано, что интегрированный урок – это специально организованный урок, цель которого может быть достигнута лишь при объединении знаний из разных предметов (биологии, физики, математики, информатики), направленный на рассмотрение и решение какой-либо проблемы, позволяющий добиться целостного, синтезированного восприятия учащимися исследуемого вопроса, гармонично сочетающий в себе методы различных наук, имеющий практическую направленность.

В статье приведены сведения о том, что сегодня на уроках химии, кроме классно-урочной формы организации учебного процесса, целесообразно использовать нетрадиционные формы обучения, такие как интегрированные уроки. Показано, что интегрировать на уроке можно любые компоненты педагогического процесса: цели, принципы, содержание, методы и средства обучения. Когда берется, например, содержание, то для интегрирования в нем может выделяться любой его компонент: понятия, законы, принципы, определения, признаки, явления, гипотезы, события, факты, идеи, проблемы и т.д. Можно также интегрировать такие составляющие содержания, как интеллектуальные и практические навыки и умения. Эти компоненты из разных дисциплин, объединяемые в одном уроке, становятся системообразующими, вокруг них собирается и приводится в новую систему учебный материал.

Ключевые слова: интегрированный урок, интеграция, химия, технология, междисциплинарный подход, оптимизация процесса обучения.

FTAMP 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/NSZL1857>

***С. С. Аубакирова¹, Г. А. Жумабекова²,
М. Ж. Кожамжарова³, Г. Т. Артыкбаева⁴, Р. Г. Жаябаева⁵**

^{1,2,3,4,5}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

КӘСІПкерлік университеттердің ерекшеліктері мен білім беру траекториясы

Бұл мақала ҚР Білім және ғылым министрлігінің қаржыландырылу негізінде жазылды (грант АР09058294).

Бұл мақалада университеттердегі кәсіпкерлік білім берудің ерекшеліктері, білім беру траекториясы қарастырылады. Кәсіпкерлік білім беру университеттеріндегі озық модельдердің қалыптасуы мен дамуы, отандық және шетелдік кәсіпкерлік білім беру университеттеріндегі түрлі өзгерістер салыстырылады.

Әлемдік пандемияның салдарынан күшейтілген ХХІ ғасырдағы университеттердің қарқынды трансформациясы әлемдік білім беру кеңістігіндегі жоғары білім беруді басқаруда, стратегияда да, миссия мен құндылық бағдарларында да нақты өзгерістерге әкелді. Шетелдердегі, Ресейдегі және Қазақстандағы кәсіпкерлік білім берудің ерекшеліктері айқындалады. Қазақстандағы кәсіпкерлік білім берудің тәжірибесі зерттеліп, салыстыру жүргізіледі. Кәсіпкерлік білім беру түсінігіне, оның маңыздылығына тоқталып, нәтижелеріне талдау жасалады. Сондай-ақ кәсіпкерлік білім берудегі Торайғыров университетінің моделі мен білім беру траекториясынегізделеді. Стартап, жобалық оқытудың негізінде нақты қандай нәтижелерге қол жеткізгендігі қарастырылады.

«Торайғыров университеті» КЕАҚ Қазақстанның кәсіпкерлік университеттері қауымдастығына енгендігін және өзін көп салалы университет ретінде ғана емес, кәсіпкерлік типтегі университет ретінде де жариялағанына тоқталады, кәсіпкерлік университетті қалыптастыру кәсіпкерлік білім беруді дамытуды көздейтіндігі туралы айтылады. Стартап-академия шеңберінде студенттік

және оқытушылық бизнес-орта қалыптасып, ART-GARAGE жұмыс істейтіндігі, болашақта құрылыс және машина жасау саласындағы IT-мамандар, сәулетшілер мен сарапшылар үшін бір кеңістікте қатар орналасқан бірнеше жобалау компанияларын біріктіруге тиіс коворкингтің құрылғандығы сөз болады.

Кілтті сөздер: кәсіпкерлік білім беру университеттері, кәсіпкерлік модельдер, кәсіпкерлік білім берудің ерекшеліктері, білім беру траекториясы.

Кіріспе

Әлемдік пандемияның салдарынан күшейтілген XXI ғасырдағы университеттердің қарқынды трансформациясы әлемдік білім беру кеңістігіндегі жоғары білім беруді басқаруда, стратегияда да, миссия мен құндылық бағдарларында да нақты өзгерістерге әкелді. Кейбір консерватизмге және барлық елдердің жоғары білім беру жүйесіндегі өзгерістерге, төзімділікке қарамастан, трансформациялық үдерістер әртүрлі жылдамдықпен және сәттілікпен жүзеге асты. Осы әртүрлі іздеулердің себептерін түсіну үшін университеттердің құрылу тарихына, олардың мақсаттары мен мақсаттарына жүгінуді тиімді деп санаймыз.

Университеттік білімге қатысты заманауи зерттеулер университеттердің 4 моделін қарастырады: U1.0 форматты университет моделі, U2.0 форматты, U3.0 форматты, U4.0 форматты [1].

– U 1.0. – бұл университеттің негізгі міндеті білім беру және мамандарды даярлау болып табылады, мұндай университет индустрияға дейінгі дәуірге тән;

– U 2.0. – бұл индустриялық дәуірдің университеті, ол оқытуды және зерттеуді жүзеге асырады, яғни оның ең маңызды міндеті – мамандарды даярлаудан басқа, ғылыми-зерттеу қызметі арқылы жаңа білім шығару. Екінші буынға жататын жоғары білім беру мекемелері ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындайды және кәсіпорындар мен мемлекеттің тапсырысы бойынша жаңа технологиялар әзірлейді;

– U 3.0. (кәсіпкерлік университеті) іlivuz постиндустриалды дәуір, өзін білім экономикасының субъектісі ретінде көрсетеді, оның миссиясы білімді коммерцияландыру болып табылады. U 3.0 моделі үш негізгі қызметті атқарады: жоғары білімі бар мамандарды даярлау, ғылыми-зерттеу қызметі және өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету және білімді коммерцияландыру [2].

U 4.0. – қазіргі сәтке сәйкес, яғни бүкіл әлемдік білім беру кеңістігі U 4.0 – қоғамның дамуының танымдық немесе сандық кезеңіне сай келеді.

Зерттеушілер қазіргі уақытта тек заманауи университеттің сызбаларын беруге болатындығын айтады, өйткені университеттердің жаңа буынының қалыптасуы мен дамуына аса көп көңіл бөлінеді. Виртуалды шындық, жасанды интеллект, гибридті оқыту және цифрлық дәуірдің басқа да ерекше элементтері білім беру ландшафтын түбегейлі өзгертеді [3].

Университеттердің қазіргі заманғы әртүрлілігін зерттеушілер «типтер» немесе «модельдер» ұғымдары арқылы сипаттайды. Егер «тип» термині университеттің табиғи түрде қалыптасқан бейнесін білдірсе, ал «модель» термині университеттің жасанды түрде құрылған ерекшелігін сипаттайды. «Тип» терминін әдетте білім беру тарихын зерттеушілер қолданады, ал «модель» университеттің дамуын басқаруда мақсатты имидж ретінде «модельді» таңдаған менеджерлер мен дизайнерлердің лексикасына тән. Зерттеушілер атап өткендей, кез-келген университет табиғи және жасанды білім болып табылады, сондықтан екі терминді де қолдану заңды және белгілі бір университеттің типке немесе модельге жататындығы белгілі [3].

Зерттеу әдістері

Зерттеу нысанымыз – кәсіпкерлік білім берудің ерекшелігі, зерттеу пәні – кәсіпкерлік университеттердің білім беру траекториясы.

Кәсіпкерлік университеттердің ерекшелігін, түрлерін зерттеуде салыстырмалы талдау әдісі негізге алынды. Зерттеу барысында мынандай зерттеу мақсаттары айқындалды:

- кәсіпкерлік білім берудің ерекшеліктері мен артықшылықтары;
- кәсіпкерлік университеттердің білім беру траекториялары;
- кәсіпкерлік білім берудің нәтижелері.

Аталмыш зерттеу жұмысы КЕАҚ «Торайғыров университетін» «Кәсіпкерлік университет ҚР-дағы жоғары білімді трансформациялау тәсілі ретінде: ауысу мәселелері» тақырыбындағы іргелі зерттеулер жобасының аясында орындалған. Бұл жоба білім беру саласындағы іргелі зерттеулер бағытында бекітіліп, ҚР Білім және ғылым министрлігінің қаржыландыруында.

Ақпарат алу және қазіргі заманғы кәсіпкерлік университеттерді анықтау үшін бұл тақырыпты сандық және сапалық тәсілдермен зерттеу жоспарланды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талдау

Қазіргі ғылыми-зерттеу ғылымындағы университеттерге қатысты келесі модельдер былайша бөлінеді: классикалық университет; кәсіпкерлік университет; университет – мамандар фабрикасы; зерттеу университеті – «ой фабрикасы»; корпоративті университет; желілік университет, виртуалды университет [4]. Бұл зерттеуде кәсіпкерлік университеттерге және оның

модельдеріне, білім беру траекториясына назар аударылады. Тек білім беруге ғана емес, сонымен қатар ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруға, бизнес-жобаларға, стартаптарға, спин-оффтарға, кәсіпкерлік инфрақұрылымды құруға және т.б. бағытталған заманауи университеттер әдетте университеттің кәсіпкерлік түрі ретінде қабылданады. Алайда, әрбір осындай университеттің өзіндік ерекшелігі, қалыптасу және даму ерекшелігі бар. Сондықтан зерттеу тобының міндеттері осы университеттердің кәсіпкерлік типтегі ерекше моделіне қалай келгенін талдау болды.

Жоғарыда келтірілген ескертулерге сүйене отырып, біз АҚШ, Англия, Швеция, Нидерланды, Ресей университеттерін зерттеу негізінде зерттеушілер бөлген университеттердің заманауи модельдерінің келесі типологиясын ұсынамыз [5]. Аталған қосымша ЖОО мен бизнестің өзара іс-қимылына, ЖОО жетістіктерін коммерцияландыруға, ЖОО ПОҚ мен білім алушыларының инновациялық қызметке қызығушылығын ынталандыруға, сондай-ақ цифрлық технологиялар жетістіктерін кеңінен пайдалануға бағытталған университеттердің түрлерін ескере отырып, қысқартылған нұсқада жоба зерттеушілерімен ұсынылған. Қазіргі университеттік жүйеде Еуропа мен Америка университеттері өздерін кәсіпкерлік ретінде сәтті көрсетеді. Сондықтан зерттеу білім беру қызметі мен ғылыми зерттеулерді коммерцияландырудың жоғары деңгейімен, кәсіпкерлік жұмыс стилімен ерекшеленетін еуропалық, американдық университеттердің тәжірибесін қарастырды [6]. Сондай-ақ, Ресей мен Қазақстандағы кәсіпкерлік университеттердің әртүрлі типтерін іздеу және қалыптастыру жолдары қарастырылды.

Зерттеу контекстінде ХХ ғасырдың ортасына қарай бизнеспен, индустриямен және басқару жүйелерімен тығыз байланысты қуатты білім беру, зерттеу және ғылыми-өндірістік корпорацияларға айналған АҚШ университеттерінің тәжірибесі ерекше қызығушылық тудырады. АҚШ-тағы кәсіпкерлік-бұл американдық жоғары білім беру жүйесінің өзегі және іргелі ғылымды дамыту орталығы болып табылатын 235 университет. Оларға мыналар жатады: Гарвард университеті, Йель университеті, Колумбия университеті, Беркли университеті және басқалары, олардың көпшілігі әлемдік рейтингте көш бастап келеді. АҚШ-тағы жоғары білім мен ғылымның өзара әрекеттесуінің сәтті мысалдары: Кремний алқабы, зерттеу үшбұрышы паркі (Солтүстік Каролина), Бостон жолы 128 технопарк және т.б. Кремний алқабының жұмыс істеу табыстылығының негізі фирмаларды құру, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) мемлекеттік қолдау және бизнесті қолдау саясатын әзірлеу бойынша көпжылдық күш-жігер болды. Зерттеу үшбұрышы паркі (Солтүстік

Каролина) 1959 жылы үш университеттің негізінде құрылды. Қазіргі уақытта паркте 130-ға жуық зерттеу мекемелері мен 160 компания жұмыс істейді, олардың жалпы саны 40 мың адамды құрайды. Бұл саябақтың құрылуы Солтүстік Каролинаны АҚШ-тың ең дамыған және білімді аймақтарының біріне айналдыруға мүмкіндік берді.

Американдық университеттер бизнесті де, билік институттарын да өзіне тартты. Бұл олардың құрылымында көрініс тапты, өйткені бизнесті басқару және мемлекеттік басқару бағдарламалары университеттерде өте танымал мамандықтарға айналды. Сонымен қатар, АҚШ-тың университеттік жүйесінде жетекші ғылыми-білім беру корпоративті кешендеріне және тәуелсіз сараптама орталықтарына айналған «зерттеу университеттері» деп аталатын кәсіпкерлік мекемелердің ерекше түрі бөлінді. Уақыт өте келе экономикалық рөлі мен әлеуметтік мәртебесі арта түсті [7]. Мысалы, Стэнфорд ғылыми-зерттеу паркінде (Силикон алқабы) электроника, бағдарламалық жасақтама және биотехнология саласындағы 150 компания бар және бұл компанияларда шамамен 23 мың адам жұмыс істейді. Олардың ішінде танымал әлемдік брендтер: «Cisco Systems», «Cypress Semiconductor», «eBay», «Gap», «Google», «Hewlett-Packard», «Logitech», «Nike», «Orbitz», «Silicon Graphics», «Yahoo!» және т.б. [8]. Бұл университетте 5000-нан астам ғылыми-зерттеу жобалары бар, оларды инвесторлар, меценаттар және федералды үкімет қаржыландырады. Стэнфорд университеті табысының факторлары жоғары технологиялық бизнеспен интеграцияны, инновациялық компанияларды дамыту үшін жағдайлар жасауды, бизнеспен ынтымақтастықта білім беру ортасын құруды, студенттер мен профессорларды академиялық қабілеттер мен жетістіктер критерийлері бойынша ғана емес, сондай-ақ кәсіпкерлік мәдениетке қатыстылық критерийі бойынша іріктеуді, шектеулі экономикалық ресурстарды тиімді басқаруды, пайда әкелетін компанияларды тарту үшін аумақты пайдалануды, білім беру және ғылыми қызметті практикалық жобаларға бағдарлауды, жұмыстың топтық нысандарын пайдалануды, пәнаралық зерттеулерге университет айналасында инновациялық компаниялардың тығыздығы жоғары өңір – қатысушылары бір-бірімен бәсекелесетін және ынтымақтасатын, осының есебінен белсенділіктің жоғары деңгейіне шығатын «экожүйе» қалыптастырды.

Кәсіпкерлік университеттердің Еуропалық модельдерінің ішінде Ұлыбританияның Кәсіпкерлік университеттеріне назар аудару керек: Кембридж университеті, Императорлық колледж, Бирмингем университеті, Оксфорд Университеті, Лондон университетінің колледжі (UCL), Лондон бизнес мектебі (LBS). Мысалы, Кембридж университетінің айналасында бірнеше онжылдықтар бойы жоғары технологиялық фирмалар желісі

кұрылды, негізінен университеттің идеяларының арқасында-бұл құбылыс «Кембридж феномені» деп аталады [9]. Бұл құбылыс алдын-ала ойластырылмаған. Ол өздігінен пайда болды және тек кейінгі кезеңде университет, колледждер мен жергілікті ұйымдардың қолдауына ие болды. Өнеркәсіптік кәсіпорындармен ынтымақтастық университет стратегиясының маңызды бөлігі болып Майкрософт, Глаксо, Хитачи, Тошиба, Сейко, Роллс Ройс және т.б. фирмаларымен ғылыми-зерттеу жұмыстар жүргізілетіні саналады.

Азия университеттері арасында U 3.0 форматындағы (кәсіпкерлік түрі) университеттерді дамыту қызықты Токио университеті (Жапония) болып табылады. Токио университетіндегі зерттеулерді коммерцияландыру процесінің өзегі – университеттің Президентіне бағынатын әкімшілік Департамент құрылымында құрылған университеттің өнеркәсіппен байланыс бөлімі (Division of University Corporate Relations, DUCR). Бұл бөлімше өнеркәсіппен байланыс жөніндегі әкімшілік аппаратты, сондай-ақ екі негізгі – зияткерлік меншікті басқару мен инновациялар мен кәсіпкерлікті басқаруды қамтиды. Біріншісі, негізінен университет құрған Today TLO Ltd компаниясы арқылы университеттің зияткерлік меншігін жан-жақты басқаруды қамтамасыз етеді. Екіншісі, инновациялық кәсіпкерлікті қолдаумен, университеттің көмегімен құрылған компанияларды дамытумен айналысады, сондай-ақ өнеркәсіппен бірлескен зерттеулерді дайындау және жүргізу және жобалардың техникалық-экономикалық негіздемесін (feasibility study) дайындау құралы болып табылатын prorgius бірлескен зерттеулер бағдарламасын іске асыру жолымен Токио университетінің ғалымдары мен өнеркәсіп арасында ғылыми-зерттеу байланыстарын қамтамасыз етеді.

Қазақстанда, ТМД-ның басқа елдеріндегідей, бизнес-білім беру жаңа бағыт ретінде XX ғасырдың 80-жылдарының соңы мен 90-жылдарының басында пайда болды. Дәл осы жылдары елімізде менеджмент және бизнес-әкімшілендіру саласында алғашқы бағдарламалар пайда болды, алғашқы бизнес-мектептер (АШМ, кейіннен ХБА, КИМЭП болып қайта құрылды) ашылды. Қазақстандық бизнес-мектептердің ішінде Халықаралық бизнес академиясын (ХБА), Қазақстандық менеджмент, Экономика және құқық институтын (ҚМЭБИ), Халықаралық бизнес университетін (UIB), Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ Халықаралық Бизнес мектебін (Нархоз) атауға болады. 2012 жылы Астана қаласында (қазіргі Нұр-Сұлтан) Назарбаев Университетінің Жоғары бизнес мектебі ашылды, ол халықаралық стандарттарға сәйкес халықаралық деңгейдегі Бизнес-мектеп болуға тиіс. Жоғары оқу орындарымен, бизнес-мектептермен қатар, бизнес-білім беру нарығы қысқа мерзімді бағдарламаларды, консалтингтік жобаларды, бизнес-

курстарды, семинарлар мен тренингтерді іске асыратын тренингтік және консалтингтік компаниялармен кенінен ұсынылған. Кәсіпкерлік кадрларды оқыту мен даярлауда «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры үлкен рөл атқарады. Қазақстанда кәсіпкерлік пен кәсіпкерлік оқытуды дамытуды «Enactus» халықаралық студенттік әлеуметтік кәсіпкерлік қозғалысының мысалында қарастыруға болады. Жыл сайын бұл байқауға Қазақстанның түрлі жоғары оқу орындарынан 50-ден астам команда қатысады.

Отандық жоғары оқу орындары мен тренингтік компаниялардан басқа, Қазақстанның бизнес-білім беру нарығында қысқа мерзімді бизнес-курстар мен семинарларды іске асыратын шетелдік бизнес-мектептер мен компаниялардың өкілдіктері бар. Халықаралық ұйымдар Қазақстандағы бизнес-білім беруді дамытуға айтарлықтай үлес қосуда. Жүздеген кәсіпкерлер, қазақстандық компаниялардың жоғары және орта буын басшылары халықаралық ұйымдардың гранттары бойынша шетелдегі жетекші шетелдік компанияларда оқытудан және шетелдік тағылымдамалардан өтті. Қазақстанда кәсіпкерлік білім беруді дамытуға мемлекет тарапынан бастамашылық етеді. Қазақстан жаңғыруының стратегиялық мақсаттарының бірі 2050 жылы шағын және орта бизнестің ІЖӨ-нің үлесін кемінде 50 % қамтамасыз ету болып табылады [10]. 2017 жылдан бастап ҚР Тұңғыш Президентінің тапсырмасы бойынша нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы іске асырыла бастады.

2017 жылы ҚР Кәсіпкерлік университеттерінің қауымдастығы құрылды, оның міндеттеріне кәсіпкерлік университеттерді дамыту және қолдау, білім, тәжірибе алмасу және бірлескен жобаларды іске асыру үшін алаң құру, студенттер мен жоғары оқу орындары қызметкерлерінің кәсіпкерлік ойлауын дамыту, кәсіпкерлік білім беруді дамытудың өңірлік саясатын қалыптастыру, кәсіпкерлік білім берудің әдіснамасы мен идеологиясын дамыту [11]. ҚР-да ассоциация құру тарихы 2014 жылдан басталады, сол кезде AlmaU – Қазақстанның алғашқы кәсіпкерлік жоғары оқу орындарының бірі-технологиялар трансферті мен зияткерлік қызмет нәтижелерін коммерцияландыру процестеріне қосу және Ицковица қаласындағы «үштік спираль» моделі шеңберінде мемлекеттік билік органдарымен және бизнеспен тиімді серіктестікті дамыту үшін жоғары оқу орындарының бірлестігін құру қажеттілігі туралы мәлімдеді.

2017 жылы Қазақстанның 8 жоғары оқу орны кәсіпкерлік университеттер болып жарияланды, олардың ішінде AlmaU, Narхоз, Қазтұтынуодағы ҚЭУ, Тұран университеті, UIB, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Тараз инновациялық-гуманитарлық университеті және М. С. Нәрікбаев

атындағы КАЗГЮУ. Қазіргі уақытта кәсіпкерлік университеттер қауымдастығына 20 жоғары оқу орны енеді, олар өз университеттерін дамыту стратегиясына кәсіпкерлікті дамыту блоктарын енгізді. Сондықтан әрбір университет студенттердің кәсіпкерлік білімі мен кәсіпкерлік құзыреттілігін дамыту траекториясын дербес анықтайды. Білім беру бағдарламаларына мамандандыру траекториясы немесе кәсіпкерлік бойынша модульдер енгізіледі. Университеттердің кәсіпкерлік түрлерінің дамуы кәсіпкерлік білімнің дамуымен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн. Университеттердің кәсіпкерлік модельдерін қалыптастыру жолында 2018 жылы көптеген жоғары оқу орындарында «Білім туралы» ҚР Заңының 43-1-бабының негізінде стартап-компаниялар ашылып, технополистер, технопарктер, бизнес-инкубаторлар, инновациялық орталықтар, жобалық конструкторлық бюролар, сондай-ақ технологияларды коммерцияландыру және трансферттеу орталықтары құрыла бастады. Жоғары оқу орындары өз экожүйесін құруға бет бұра бастады.

Кәсіпкерлік білім беруді дамыту шеңберінде ҚР БҒМ 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен жоғары білім берудің мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарына (бұдан әрі – МЖМБС), бакалавриаттың білім беру бағдарламаларына экономика, құқық, кәсіпкерлік, көшбасшылық, инновацияларды қабылдау саласында білім алушылардың құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған жалпы білім беру циклінің пәндері енгізілді. 60-тан астам ЖОО-да «кәсіпкерлік негіздері» пәні енгізілді. Білім беру бағдарламалары базасында «стартаптар және технологиялық кәсіпкерлік», «Кәсіпкерлік құқық», «Инженерлік кәсіпкерлік», «IT-кәсіпкерлік», «әлеуметтік кәсіпкерлік», «логистикадағы кәсіпкерлік», «Startup жобалардың инвестициялық экономикалық модельдері», «Көшбасшылық психологиясы», «инновациялық кәсіпкерлік» сияқты жаңа пәндер пайда болды. Сонымен қатар, ҚР БҒМ 2018 жылғы 13 қазандағы №569 бұйрығымен мамандарды даярлау бағыттарының сыныптаушына жаңа образдар енгізілді.

Қорытынды

Кәсіпкерлік ойлауды қалыптастыруға оқытушылар мен білім алушылардың санасын қайта жүктеу процесі басталды. Мысалы, 2019 жылы 100 мың студент «кәсіпкерлік негіздері» курсынан өтті, оның ішінде 50 000-ы 374 колледжде, 50 000-ы 36 жоғары оқу орнында (3-4 курс). 654 оқытушы «Атамекен» ҚР Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы базасында арнайы біліктілікті арттыру курстарынан өтті. Сонымен қатар, бизнесті жоғары білім беру жүйесіне тартудың нәтижесі 2018 жылы ERG компаниясы бастамашылық еткен, AlmaU және Қазақстан Республикасындағы Тель-Авив университетінің достары қауымдастығымен бірлесіп іске асырылатын

«Студенттік кәсіпкерліктің экожүйесі» жобасы болды, оған Қазақстанның 4 өңірі (Қарағанды, Ақтөбе, Қостанай, Павлодар облыстарының ЖОО-лары мен колледждері) қатысады. 9 қазақстандық жоғары оқу орындары мен колледждер стартаптарды құру және ілгерілету бойынша кәсіпкерлік оқудан және тренингтерден өтті, 6056 студент, 1101 оқытушы білім алды, 114 бизнес-шешім және 315 бизнес-идея қабылданды. Жоба классикалық, өңірлік оқу орындарын кәсіпкерлікке трансформациялау жолымен кәсіпкерліктің экожүйесін құруға, ҚР өңірлерінде кәсіпкерлік қоғамдастықты дамытуға, сондай-ақ білім алушыларда кәсіпкерлік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Қазақстанда кәсіпкерлік университеттер мен кәсіпкерлік білім беруді дамытуға ҚР кейбір заңнамалық актілеріне жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық дербестігін кеңейту бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу ықпал етті. Нәтижесінде қазақстандық жоғары оқу орындарының бір бөлігі жарғылық капиталына мемлекет жүз пайыз қатысатын коммерциялық емес акционерлік қоғам ретінде шаруашылық жүргізудің өзге нысанына көшті. Нәтижесінде ЖОО-лар: білім беру бағдарламаларын әзірлеуде академиялық еркіндікке КЕАҚ-қа көшу арқылы басқарушылық дербестікті кеңейтуге; корпоративтік органдарға есеп беру арқылы қызмет бағыттарының тиімділігін арттыруға; кіріс көздері мен қаржы ағындарын әртараптандыруға; басқару мен бюджеттеудің қазіргі заманғы әдістерін енгізуге; халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуге; ЖОО-ның дамуына инвестициялар тартуға: (эндаумент қоры, шетелдік филиалдар) ие болды.

Жалпы, соңғы 5–10 жылда Қазақстанда өзін кәсіпкерлік ретінде көрсететін жоғары оқу орындары пайда болды, ал басқалары өзін кәсіпкерлік оқыту мен бизнес-бастамаларды ілгерілететін жоғары оқу орындары ретінде жариялайды. Almaty Management University (AlmaU) кәсіпкерлікті қалыптастыру тәжірибесі қызықты болып көрінеді. AlmaU бизнес мектебінің кәсіпкерлікті дамыту тарихы 2014 жылы «Кәсіпкерлікті және инновацияларды дамыту орталығы» ретінде басталады. 2016 жылы Кәсіпкерлік AlmaU барлық мамандықтарына енгізілді. Қазіргі уақытта университет құрылымдық жағынан 7 мектеп пен 1 орталықты қамтиды. 2017 жылы мұнда Е. Тәтішев қорымен бірге «Minorin Entrepreneurship» (кәсіпкерліктегі Майнор) атты алғашқы бағдарлама іске қосылды. 2018 жылы аталған бағдарлама «BBA in Entrepreneurship» (кәсіпкерлік саласындағы Бизнес әкімшілендіру) бағдарламасына ауыстырылды. 2019 жылы олар «BBA in Entrepreneurship» бағдарламасы мен «BBA in Entrepreneurship» бағдарламасы енетін кәсіпкерлік және инновациялар мектебіне айналды.

Кәсіпкерлік және инновациялар мектебінің білім беру траекториясы болашақ бизнесмендер мен кәсіпкерлерді даярлауды мақсат етіп

қоймайды. Ол өзінің басты міндетін білім алушылардың, қызметкерлер мен оқытушылардың кәсіпкерлік ойлау мен дағдыларын қалыптастыруда, қазіргі заманның серпінді жағдайларында креативті кәсіпкерлік шешімдер қабылдау үшін кәсіпкерлік қоғамдастық құруда көреді. «Торайғыров университеті» КЕАҚ Қазақстанның кәсіпкерлік университеттері қауымдастығына енеді және сондықтан да өзін көп салалы университет ретінде ғана емес, кәсіпкерлік типтегі университет ретінде де жариялайды. Жоғарыда айтылғандай, кәсіпкерлік университетті қалыптастыру кәсіпкерлік білім беруді дамытуды көздейді. Алайда, бұл жерде жоғары оқу орнында оқыту бағдарламасына кәсіпкерлік пәндерді және кәсіпкерлік құралдарды (стартаптар, коворкингтер, бизнес-инкубаторлар және т.б.) енгізу тәсілдерін іздеумен байланысты қиындықтар туындайды. Ішкі және сыртқы қиындықтарға қарамастан, университет университетте кәсіпкерлік ойлауды қалыптастыру схемасын құра алды. 2016 жылы С. Торайғыров атындағы ПМУ базасында студенттік және оқытушылық кәсіпкерлікті дамытуға, сондай-ақ жобаларды коммерцияландыруға бағытталған халықаралық стартап-академияның ашылуы өтті. 2015–2016 оқу жылында бакалавриаттың барлық мамандықтарының білім беру бағдарламаларына «көшбасшылық» және «кәсіпкерлік» жаңа модульдері енгізілді, оларға: табыс философиясы, кәсіпкерлік тарихы, көшбасшылық психологиясы, қоғам мен саясаттағы көшбасшылық, тіршілік қауіпсіздігі, Кәсіпкерлік құқық, кәсіпкерлік қызмет негіздері, Startup жобаларының экономикалық негіздемесі, маркетинг және брендинг, экологиялық менеджмент, ақпараттық-коммуникативтік технологиялар, мобильді қосымшалар кірді. Сондай-ақ, үшінші курс студенттері мен I курс магистранттары үшін жұмыс оқу жоспарына қосымша оқу түрі ретінде А. Кролдың «Мансапты жобалау және жетістікке жету технологиясы» курсы (Силикон алқабы, АҚШ) енгізілді. Екіншіден, кәсіпкерлік құзыреттілігі бар базалық және бейінді пәндердің синтезін ұсынатын стартап-магистратура ашылды. Қорытынды аттестаттау өнімнің прототипі бар стартап-жобаларды ұсыну және қорғау форматында өткізілді.

Кейіннен стартап-академия шеңберінде студенттік және оқытушылық бизнес-орта қалыптасты және оның жанында үш коворкинг, оның ішінде ART-GARAGE жұмыс істеді. ART-GARAGE-бұл болашақта құрылыс және машина жасау саласындағы IT-мамандар, сәулетшілер мен сарапшылар үшін бір кеңістікте қатар орналасқан бірнеше жобалау компанияларын біріктіруге тиіс коворкинг. Қаладағы шығармашылық оазистің бір түрі. Бұл формат бір кездері Apple, Google және басқалары сияқты ірі компаниялар пайда болған Калифорнияның классикалық гараждарының арқасында пайда болды. Мұнда «Торайғыров университеті» КЕАҚ-да IT-технологиялар саласындағы

«TKR-Toraighyrov University» компаниясы, арт-галерея орналасқан, онда студенттердің ғана емес, қалалықтардың-ересектер мен балалардың да шығармашылық өз ойын білдіру мүмкіндігі пайда болуы тиіс. ЖОО кәсіпкерлікті қалыптастыру және дамыту бойынша өзінің оңтайлы бағытын үнемі іздеуде. 2017 жылы «Торайғыров университеті» жоғары оқу орнының ғалымдары мен докторанттары арасында кәсіпкерлік ойлауды дамытудың жаңа форматына көшті. Спин-офф жобаларының инновациялық кәсіпкерлік схемасы жас ғалымдардың инновациялық жобаларын нарыққа енгізу мақсатында оларды коммерциялық жылжыту енгізілді. Коммерцияландыру офисінің жанынан бірнеше команда құрылды, олардың әрқайсысында 2–3 жас ғалым: магистранттар мен докторанттар жұмыс істеді.

Университет күткен соңғы нәтиже – бұл нарықтық коммерциялық пайда, пайда әкелетін технология. Айта кету керек, спин-офф жоба Стартапқа қарағанда іргелі және қолданбалы ғылымға жақын, онда инновациялар мен технологиялар көбірек. 2019 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін ЖОО кәсіпкерлікті және кәсіпкерлік білім беруді қалыптастыру бойынша бағыт векторын қайта бағдарлады. «Қуатты жоғары оқу орны – Қуатты өңір» бағдарламасы шеңберінде Академиялық қызмет, атап айтқанда, курстық, дипломдық және магистрлік жұмыстар өңір, бизнес және қоғам проблемаларының нақты міндеттерін шешуге бағдарланды.

Университеттердің ұйымдастырушылық модельдерінің жоғарыда келтірілген сипаттамасына және олардың ұйымдастырушылық даму әдістеріне сүйене отырып, қазіргі уақытта бірқатар сипаттамалары бойынша бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетін университеттердің әртүрлі модельдері бар деп қорытынды жасауға болады: мысалы, американдық, еуропалық, ресейлік; форматтарға сәйкес U-1.0 университеті, U-2.0, U-3.0, U-4.0; түрлері мен модельдері бойынша – классикалық университет, кәсіпкерлік университет, университет – «мамандар фабрикасы», зерттеу университеті – «ой фабрикасы», корпоративті университет, желілік университет, виртуалды университет. Көптеген заманауи университеттер кәсіпкерлік университетті қалыптастырудың өзіндік траекториясын іздеу жолында орналасқандықтан, бұл модельдерде білім беру процесі, ұйымдастырушылық-басқарушылық стиль, корпоративтік мәдениет, білім беру қызметі мен ғылыми зерттеулерді коммерцияландыру және т.б. айтарлықтай ерекшеленеді. Кәсіпкерлік университеттердің, сондай-ақ өзін-өзі көрсететін университеттердің кәсіпкерлік оқыту мен бизнес-бастамаларды ілгерілететін тәжірибесі көрсеткендей, классикалық университеттердегі жағдай өзгеріп отырады, оларда көптеген ұйымдастырушылық конфигурациялар мен модельдер пайда болады, академиялық өмір қайта институционализацияланады және

кәсіпкерлікке бағытталған университеттер ішінде жаңа аралас модельдер мен типтер пайда болады. Қазіргі кезде қазақстандық жоғары оқу орындары кәсіпкерлік университеттердің жеке модельдерін іздеу және қалыптастыру сатысында екендігі белгілі.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Неборский, Е. В.** Реконструирование модели университета : переход к формату 4.0 // Интернет-журнал «Мир науки» – 2017. – Т. 5. – № 4.

2 **Щелкунов, М. Д.** Университеты нового поколения // Вестник экономики, права и социологии. – 2017. – № 1. – С. 189.

3 **Ефимов, В. С., Лаптева, А. В.** Университет 4.0 : философско-методологический анализ // Стратегии университетов. – 2017. – Т. 21. – № 1. – DOI 10.15826/umpa.2017.01.002.

4 Типология университетов, модели и инструменты организационного развития : препринт / под ред. В. С. Ефимова. – Электрон. дан. (716 Kb). – Красноярск : Сиб. федер. ун-т, 2018. – 52 с. – Систем. требования : PC не ниже класса Pentium I; 128 Mb RAM; Windows 98/XP/7/8/10; AdobeReader V8.0 и выше. – Загл. с экрана.

5 **Пономарева, О. Н.** Модели и функции современных университетов // Вестник Евразийской науки. – 2020. – № 5.

6 **Шкуратов, С. Е.** Развитие университета как предпринимательской организации [Электронный ресурс]. – URL: <http://viperson.ru/wind.php?ID=425641>.

7 **Водичев, Е. Г.** «Исследовательские» университеты США и российская университетская система : опыт сравнительного анализа – г. Новосибирск, 21.03.2001 г. [Электронный ресурс]. – http://www.prof.msu.ru/PC/omsk/2_02.htm.

8 **Ицкович, Г.** Тройная спираль. Университеты–предприятия–государство [Электронный ресурс] – <http://old.tusur.ru/export/sites/ru.tusur.new/ru/innovation/triplehelix/ickovic.pdf>.

9 The Cambridge Phenomenon. [Электронный ресурс] – <http://www.cambridgephenomenon.com/>

10 Третья модернизация Казахстана : глобальная конкурентоспособность. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана 31.01.2017 г.

11 **Нуртаева, Д., Нурмуханова, Г., Бугубаева, Р., Бекежанова, Б., Беспяева, Р.** Предпринимательские университеты и инновации // Central Asian Economic Review. – № 2 (125).

REFERENCES

1 **Neborskij, E. V.** Rekonstruirovanie modeli universiteta : perehod k formatu 4.0 [Reconstruction of the university model : transition to format 4.0] // Internet-journal «Mir nauki». – 2017. – Vol. 5. – № 4.

2 **Shchelkunov, M. D.** Universitety novogo pokoleniia [New Generation Universities] // Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii. – 2017. – № 1. – P. 189.

3 **Efimov, V. S., Lapteva A. V.** Universitet 4.0 : filosofsko-metodologicheskii analiz [University 4.0 : philosophical and methodological analysis] // Strategii universitetov. – 2017. – Vol. 21. – № 1. – DOI 10.15826/umpa.2017.01.002.

4 Tipologiiia universitetov, modeli i instrumenty organizatsionnogo razvitiia : preprint [Typology of universities, models and tools of organizational development : preprint] / Ed. by V. S. Efimov. – Electron. data (716 Kb). – Krasnoiarisk : Sib. feder. un-t, 2018. – 52 p. – System requirements : PC not lower than Pentium I class; 128 Mb RAM; Windows 98/XP/7/8/10; Adobe Reader V8.0 and above. – Title from the screen.

5 **Ponomareva, O. N.** Modeli i funktsii sovremennykh universitetov [Models and functions of modern universities] // Vestnik Evraziiskoi nauki. – 2020. – № 5.

6 **Shkuratov, S. E.** Razvitie universiteta kak predprinimatelskoi organizatsii [Development of the university as an entrepreneurial organization]. – [Electronic resource]. – URL: <http://viperson.ru/wind.php?ID=425641>.

7 **Vodichev, E. G.** «Issledovatel'skie» universitety SShA i rossiiskaia universitetskaia sistema : opyt sravnitel'nogo analiza [US «Research» Universities and the Russian University System : Experience in Comparative Analysis]. – Novosibirsk, 21.03.2001. – [Electronic resource] – http://www.prof.msu.ru/PC/omsk/2_02.htm.

8 **Itskovits, G.** Troinaia spiral. Universitety–predpriatiia–gosudarstvo [Triple helix. Universities–enterprises–state] [Electronic resource]. – <http://old.tusur.ru/export/sites/ru.tusur.new/ru/innovation/triplehelix/ickovic.pdf>.

9 The Cambridge Phenomenon [Electronic resource]. – www.cambridgephenomenon.com.

10 Tretia modernizatsiia Kazakhstana : globalnaia konkurentnosposobnost. Poslanie Prezidenta RK N. Nazarbaeva narodu Kazakhstana 31.01.2017 g. [The third modernization of Kazakhstan : global competitiveness. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan of 31.01.2017].

11 **Nurtaeva, D., Nurmukhanova, G., Bugubaeva, R., Begezhanova, B., Bespaeva, R.** Predprinimatelskie universitety i innovatsii [Entrepreneurial Universities and Innovation] // Central Asian Economic Review. – № 2 (125).

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

С. С. Аубакирова¹, Г. А. Жумабекова², М. Ж. Кожамжарова³,Г. Т. Артыкбаева⁴, Р. Г. Жаябаева⁵**^{1,2,3,4,5}Торайғыров университет,**Республика Казахстан, г. Павлодар.**Материал поступил в редакцию 17.03.22.*

ОСОБЕННОСТИ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТРАЕКТОРИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ВУЗОВ

В данной статье рассматриваются особенности предпринимательского образования в вузах, и образовательная траектория. Сопоставляются становление и развитие передовых моделей в университетах предпринимательского образования, различные изменения в университетах отечественного и зарубежного предпринимательского образования. Определяются особенности предпринимательского образования за рубежом, в России и Казахстане. Стремительная трансформация университетов в XXI веке, усиленная мировой пандемией, привела к реальным изменениям в управлении высшим образованием в мировом образовательном пространстве, как в стратегии, так и в миссии и ценностных ориентациях. Несмотря на некоторый консерватизм и устойчивость к изменениям в системе высшего образования всех стран, трансформационные процессы осуществлялись с разной скоростью и успехом.

В ходе исследования были определены особенности и преимущества предпринимательского образования, образовательные траектории предпринимательских университетов, также результаты предпринимательского образования. Были изучены и проводилось сравнение опыта предпринимательского образования в Казахстане, понятие предпринимательского образования, его значение и результаты. Также обоснованы модель и образовательная траектория университета Торайғырова в предпринимательском образовании. На основе стартап, проектного обучения рассматриваются конкретные результаты. НАО «Торайғыров университет» вошел в ассоциацию предпринимательских университетов Казахстана как многопрофильный университет, и университет предпринимательского типа.

Ключевые слова: университеты предпринимательского образования, предпринимательские модели, особенности предпринимательского образования, образовательная траектория.

S. S. Aubakirova¹, G. A. Zhumabekova², M. Zh. Kozhamzharova³,G. T. Artykbayeva⁴, R. G. Zhayabaeva⁵**^{1,2,3,4,5}Toraighyrov University,**Republic of Kazakhstan, Pavlodar.**Material received on 17.03.22.*

FEATURES AND EDUCATIONAL TRAJECTORY OF ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES

This article discusses the features of entrepreneurial education in universities, and the educational trajectory. The rapid transformation of universities in the XXI century, reinforced by the global pandemic, has led to real changes in the management of higher education in the global educational space, both in strategy and in mission and value orientations. We consider it appropriate to refer to the history of the creation of universities, their goals and objectives in order to understand the reasons for these various searches. The formation and development of advanced models in universities of entrepreneurial education, various changes in universities of domestic and foreign entrepreneurial education are compared. The features of entrepreneurial education abroad, in Russia and Kazakhstan are determined.

The experience of entrepreneurial education in Kazakhstan is studied and compared. The concept of entrepreneurial education, its meaning and results are analyzed. The model and educational trajectory of Toraighyrov University in entrepreneurial education will also be substantiated. On the basis of startup, project-based training, specific results are considered. «Toraighyrov University» notes that it joined the Association of entrepreneurial Universities of Kazakhstan and proclaimed itself not only as a multidisciplinary university, but also as a university of entrepreneurial type.

Keywords: universities of entrepreneurial education, entrepreneurial models, features of entrepreneurial education, educational trajectory.

МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.48081/DHVW2208>**В. И. Борисенко**Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар**ПРИМЕНЕНИЕ ЛИНГВОКОГНИТИВНОГО ПОДХОДА ПРИ
РАЗРАБОТКЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ
ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

Проблема качественного преподавания иностранного языка в Казахстане стоит довольно остро на данный момент. Отечественная методика стоит на распутье: преподавать, применяя подходы советской школы или ориентироваться на Запад и продвигаться вперед. Одним из последних подходов в преподавании, становится лингвокогнитивный подход. В его основе лежит постулат о непрерывной связи между языком, в том числе изучаемом, и первыми связями, формирующимися в нашем сознании. Так, с целью повышения языковой компетенции, а именно обогащение лексического запаса учащихся 10 класса на базе Назарбаев Интеллектуальной школы химико-биологического направления г. Павлодар, были разработаны задания, направленные на развитие лексического навыка, а также повышения уровня познавательной активности и метакогнитивных навыков учащихся. Данные задания были разработаны в соответствии с Таксономией Блума и учебной программой данного учебного заведения. В результате эксперимента были выявлены закономерности усвоения языкового материала и его практического применения на практике. В данной статье приводятся примеры заданий и их интерпретация с точки зрения развития лингвокогнитивной компетенции учащихся, а также выводы о применении лингвокогнитивного подхода в обучении иностранному языку.

Ключевые слова: лингвокогнитивный подход, лингвокогнитивная компетенция, лексический навык, Таксономия Блума, пополнение словарного запаса, метакогнитивные навыки.

Введение

Лингвокогнитивный подход прочно вошел в обучение иностранному языку, так как является неотъемлемой частью формирования вторичной языковой личности. Лингвокогнитивная компетенция представляет собой

овладение лексическим запасом изучаемого языка, грамматическими и синтаксическими связями, а также оперирование понятиями, специфичными для культуры изучаемого языка, а также формирование прочных когнитивных связей и «способности проникать в «дух» изучаемого языка» [1].

Данный подход мы применяем в повышении лексических навыков через разработку заданий, направленных на развитие лингвокогнитивной компетенции учащихся. Так, в поисках оптимального пути преподавания учителя обращаются к пособиям, перечитывают методические рекомендации к школьным УМК, ищут вдохновения у других учителей, более опытных, готовых поделиться своим опытом. Таким вдохновителем может стать Пенни Ур, выпускница таких знаменитых западных учебных заведений как Оксфорд, Кембридж и Реддинг. Учитель английского языка с более чем 30-летним стажем преподавания, учитель со своим видением и авторитетом среди методистов по всему миру.

Пенни Ур выступает вразрез традиционным взглядам на изучение языка, считается, что учащиеся могут сами овладеть необходимым лексическим запасом, например, при чтении книг, как это происходит при изучении родного языка, и учить лексику отдельно нет необходимости, главное научить детей читать. Однако, это не совсем верно [2]. Соотношение времени и объема, прочитанного на родном языке и на иностранном никогда не будет близким. Пенни Ур говорит о том, что освоение лексики является ключевым в изучении любого иностранного языка: «You can understand a reading text and make yourself understood with almost no grammar, but you can't get anywhere without vocabulary. It is more important than reading strategies for understanding a text. It is also the best single measure of proficiency» [3].

Больше всего внимания преподаванию лексики Пенни Ур уделяет в своем докладе Teaching vocabulary. Vocabulary in the Curriculum [4]. В данном выступлении приводятся такие данные для размышления: учащимся необходимо знать 95–98 % слов в тексте, чтобы понять его значение, главную мысль данного текста, все остальные слова они могут догадаться по контексту. В среднем, учащиеся должны знать от 5,000 до 8,000 слов, чтобы воспринимать аутентичные (неадаптированные) тексты, тогда как ученики старшей школы знают около 3,000. В качестве решения данной проблемы Пенни Ур видит включение изучения лексики в учебную программу, с минимальными языковыми единицами для каждого года обучения. Критериями отбора такой лексики для обучения и изучения следует считать: частоту употребления, практическая значимость для учащихся, легкость усвоения и актуальность на данном этапе обучения [4].

Также, ученый настаивает на том, что лексику необходимо учить как можно больше на уроках иностранного языка, не в плане количества, а

именно, выполняя задания, направленные на осмысление лексики, например, гнезда слов, фразы, словосочетания, выражения и т.д. Также знания лексики стоит углублять в зависимости от уровня учащихся, например, вводить синонимы, антонимы, коннотативное значение слов, префиксы и суффиксы, ассоциации, устойчивые фразы, этимологию слов и др [4].

Вслед за западными методистами, российские ученые тоже поднимают вопрос о переходе от устаревшего грамматико-переводного метода, «который в наши дни демонстрирует низкую эффективность» [5]. По мнению современных методистов, современный учебник и упражнения должны быть иметь коммуникативную направленность, также «коммуникативным заданиям должна предшествовать работа с лексическим материалом» [6]. В своей статье Носенко Н. В., к.ф.н. Новосибирского Государственного Педагогического Университета, в качестве примера приводит серию последовательных послетекстовых упражнений, где основной упор делается на понимание лексики, поиска эквивалентов на родном языке обучающихся, а также понимание контекста и применения конкретного высказывания. В пособии «English for philologists» авторов Носенко Н. В. и Сапрыгина Б. В. также представлена серия упражнений, направленных на анализ и интерпретацию лексических выражений по тексту и общего понимания текста: объяснение лингвистического феномена с обязательным приведением своих примеров учащимися; поиск эквивалентов и терминов; заполнение пропущенного слова (фразы); составление краткого изложения текста.

Составление заданий базируется на простом принципе от простого к сложному, этого же принципа придерживаются авторы данных пособий Носенко Н. В. и Сапрыгин Б. В. [6]. Казахские авторы Жетпеисова Н. О. и Каримова Б. С. поднимают проблему отечественных УМК, называя конкретные проблемы с заданиями учебников: «нехватка контекстно-ориентированных, продуктивных заданий (context-based tasks, problem solving tasks)» [7]. Также в своей статье авторы предлагают серию рекомендаций для составления контекстно-ориентированных заданий и вопросов к ним: задания должны быть сформулированы интересно для учащихся, не должны содержать единственно верного ответа; личное видение ответа на поставленный вопрос; внепрограммные (творческие) задания [7].

Материалы и методы

В нашей работе мы разработаем конкретные задания для усвоения лексики, полагаясь на рекомендации к обучению лексики Пенни Ур, а также закономерностям лингвокогнитивного подхода. Данные задания будут апробированы на уроках английского языка в параллели 10-х классов на базе НИШ ХБН г. Павлодар. Тексты уже были отобраны с учетом рабочей

учебной программы (English Course Plan Grade 10 Issue 5 April 2017) [8], соответствующей профилю школы, также были учтены возрастные и индивидуальные особенности учащихся.

Особенностями составления заданий является контекст, неоднородность лексического материала. В каждом разделе нами были отобраны лексические единицы, необходимые к усвоению для данного языкового уровня. Данные лексические единицы были разделены по принадлежности к частям речи или иным группам: фразовые глаголы, идиомы, устойчивые выражения. Каждый тип задания построен по принципу усложнения и соответствует когнитивным уровням по Таксономии Блума [9]. От понимания – поиска эквивалента в родном языке, применения в контексте до анализа и выполнения заданий на оценку и создания своего собственного продукта (творческого задания) с использованием отобранной лексики. В качестве примерных заданий приведем упражнения по тексту из первого раздела (Legend or Truth?).

В данном разделе учащиеся знакомятся с такими понятиями как правда или вымысел, а также учатся писать свои собственные истории (часть внешнего экзамена по английскому языку). Для этого им необходим богатый словарный запас и знание художественно-выразительных средств для создания образов в письменных работах, которые оцениваются как СОР\СОЧ.

Текст: Legend or Truth? (English in Mind Level 5, Unit 1, pp12-13 by Cambridge University Press, 2012, Authors Herbert Puchta, Jeff Stranks, Peter Lewis-Jones). Level CEFR: C1.

Wordlist from the text (in order of appearance in the text):

Nouns: investigation, contamination, sewers, compulsion, do-gooder, distress, implication. **Phrasal verbs:** fill smb in, pass on, crop up, make smth up, come across. **Adjectives:** oil-soaked, contemporary, cautionary, reluctant. Set phrases: by word of mouth, time and again, leave for dead.

Exercises with nouns:

1) Which of these words do you think are processes? People? How do you know?

По суффиксам учащиеся могут определить процесс это или человек, выполняющий действие, знание суффиксов и правильное их применение возможно только на уровне B2-C1.

2) Match the words with their definitions. Note: there are 2 more extra definitions than you need. Say why there are not correct and not suitable.

После первичного прочтения текста, учащиеся уже могут полностью определить значение слова по контексту и соотнести их с определением слова, однако в задании есть 2 схожих определения, учащимся необходимо использовать контекст, чтобы определить правильный вариант и доказать почему они не подходят.

*all definitions are taken from Cambridge Online Dictionary; the level of these words – B2, C1, C2

3) *Which word is mainly used in the text ironically? Why? (do-gooder)*

**Learn more phrases that go with this word and tell your classmates which words and expressions you have found particularly useful.

Учащиеся уровня B2-C1 могут различить оттеночные высказывания, иронические и саркастические выражения, знание таких выражений и тонкостей языка поможет им выражать свои мысли более естественно и органично; самостоятельное изучение лексики при помощи современных технологий (Smart vocabulary service on Cambridge Online dictionary) поможет им не только пополнить словарный запас, но и установить прочные ассоциативные связи с данным выражением, тонкостями его употребления, другими идиомами, которые могут быть использованы в данном контексте.

4) *Make up sentences with these words so they are true for you. Share your sentences with your partner(s). You may change the form of the words if necessary.*

Персонализация обучения помогает учащимся усваивать новые слова, как только они начинают использовать новые лексические единицы в контексте своего опыта и вещей, которые им знакомы, они активируют свой пассивный лексический запас; изменения формы слова, например: contamination – contaminate, implication – imply etc. также помогает учащимся запоминать целые гнезда слов.

Exercises with phrasal verbs:

1) *Think of the meanings of particles in, on, up, across, back. Explain in what context you may find these prepositions.*

2) *Think of whether these phrasal verbs are used in literal or figurative way. Prove your answers. Use first example to help you figure out the meaning of the rest of the phrasal verbs.*

a) He asked me to **fill** some water **in** his cup. (= a full water cup)

b) He asked me to **fill** him **in** with that updating situation. (= now the person knows all the necessary information as his colleague has explained him everything)

c) He **passed on** last year. He was sick with a serious case of a lung cancer. (= ...write your ideas here...)

d) Please, **pass** me **on** that paper on my desk. Thanks! (= ...write your ideas here...)

Согласно авторам Nguyen Phu Quynh Nhu и Phan Thanh Bich Huyen [7], а также Daniel Thom [8] когнитивный подход к изучению фразовых глаголов означает ознакомление учащихся с понятием *концептуальной метафоры*, знание переводов глаголов и частиц недостаточно для понимания фразовых глаголов, однако на уроках английского языка учитель не всегда имеет

достаточно времени, чтобы объяснить все тонкости языка, поэтому в данном случае, мы позволим учащимся выполнить упражнение на поиск определения фразовых глаголов дедуктивным методом по контрастному контексту.

3) *Which meanings were used in the text? How do you make sure? Can you paraphrase the sentences with the phrasal verbs in the text?*

Парафраз текста помогает учащимся составлять предложения по аналогии, задействовать дополнительный словарный запас, помогает установить прочные связи между фразовыми глаголами и их словами-заменителями, т.е. закрепить их, например: fill smb in = make smb aware of smth etc.

Exercises with adjectives:

1) *Draw lines to adjectives these nouns can be used with. Explain the logical connection. Then find best synonyms for these adjectives.*

oil-soaked	Art, documents, music
contemporary	Blast, judgement, advice
cautionary	Napkin, engine, food
reluctant	Answer, agreement, glance

Учащиеся должны знакомиться с новой лексикой\частично новой в окружении других языковых единиц, с которыми они могут сочетаться, важно учить не отдельные слова, а сочетания и устойчивые фразы, таким образом, учащиеся смогут анализировать отношения между примерами, контекстом и изучать многозначные слова; работа с синонимами также расширяет словарный запас: contemporary=modern, reluctant=lazy etc.

2) *Which adjectives can be used with a person? Which ones cannot? Imagine the context you can use them.*

Имена прилагательные служат описанием имен существительных, однако, не все прилагательные могут употребляться по отношению к человеку\живому существу, также учащимся необходимо придумать контекст употребления данных прилагательных.

3) *Finish the sentences and continue to write a short story based on the beginning. Compare your answer with the rest of the group\class or a partner.*

a) Mom was making me a dinner, when I came home from school. The whole room was **oil-soaked** that made me mad with my mom ...

b) Recently I have started to be interested in a **contemporary** art and I ...

c) If I were you, I'd take that **cautionary** advice from your mom, so ...

d) My dad keeps telling me that he was not as **reluctant** as I am now when he was my age, but the truth is ...

Написание коротких историй с использованием изучаемой лексики поможет учащимся не только активизировать словарный запас, но и применить свои творческие навыки: придумать сюжет, описать главного героя, более того, целью данного раздела является научить учащихся писать истории, таким образом, такое маленькое упражнение позволит учащимся попрактиковать данный навык.

4) *For extra work: Check the word families with these adjectives. Draw the word tree in your copybook.*

Многие учащиеся запоминают слова и понятия быстрее и лучше, если у них есть возможность графически воспроизвести их, особенно если они могут проявить свое творчество, учитель может объявить конкурс на самое творческое\необычное\функциональное представление синонимов, антонимов, родственных слов, словосочетаний, относящихся к данным прилагательным.

Exercise with set phrases:

1) *Try to match the meaning of these phrases to the Russian equivalents. How easy was it for you? How often do you use them in your mother tongue? How do you know them in Russian?*

by word of mouth	time and again	leave for dead
Обрекать на смерть, бросить умирать	Молва, слухи, сарафанное радио	Раз за разом, то и дело, уж который раз

Учителю не стоит бояться использовать родной язык учащихся, в данном случае мы видим, что только глубокие знания родного языка помогут понять смысл устойчивых выражений, так как в прямом переводе они не имеют никакого значения или это значение ошибочно, важно понимать, что устойчивые выражение очень тесно связаны с историческим и культурным аспектом языка, сравните прямой перевод слов: by word of mouth – «словом рта», time and again – «время и снова», leave for dead – «оставить для мертвого».

2) *Find more set phrases to describe time, speed or human's conditions. Find their equivalents in your native language. Why do you think there are so many expressions to describe these?*

Учащиеся могут найти данное задание увлекательным, так как английский язык теперь не что-то оторванное от жизни, а напрямую связанное с ней, они могут подумывать о простых фразах, они не задумываясь произносят на родном языке, но никогда не употребляли на английском, так как такая лексика относится к редкоупотребимой, учащиеся могут обратиться за помощью к родителям или словарям для точного перевода или поиска эквивалента.

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что лингвокогнитивный подход позволяет учащимся не только овладеть языком в полной мере, но также, повысить свою когнитивную компетенцию. Данный подход актуален и признан эффективным западными и отечественными лингвистами и методистами.

Результаты и обсуждение

Переходя к результатам проведенного эксперимента, стоит отметить, что на протяжении первой четверти данного учебного года (2021–2022), учащиеся выполняли задания на пополнение лексического запаса, в результате которых также был проведен опрос среди учащихся. Опрос был проведен в форме анкетирования, где учащимся предлагалось оценить сложность данных заданий, их полезность, насколько они мотивируют их изучать язык в дальнейшем и насколько они интересны. В эксперименте приняли участие 30 учащихся параллели 10-х классов. Полученные данные можно интерпретировать так: учащиеся, свободно владеющие языком и не испытывающие затруднений в его изучении отметили данный вид заданий как высокомотивирующие, стимулирующие их познавательную деятельность. В то время как, учащиеся, имеющие средние знания по английскому языку, отметили высокую сложность заданий и их низкий интерес. Исходя из данного опроса мы пришли к следующим выводам:

– для полноценного развития лингвокогнитивной компетенции необходим определенный языковой уровень, когда учащиеся могут без особых затруднений выполнять задания на развитие их когнитивных навыков;

– уровень когнитивных навыков в целом не влияет на то, как учащиеся будут выполнять языковые (лексические упражнения);

Также, для осуществления контроля за пополнением словарного запаса учащихся проводились постоянные замеры – традиционный диктанты, где учащимся предлагалось перевести слова с родного языка на английский. В результате данных замеров, учащиеся показали варьирующиеся результаты – от 12 % до 74 % выполнения. Высокие результаты, в основном, обеспечивало не столько успешность применения лексических заданий, сколько личностные характеристики отдельных учащихся: ответственность за свое обучение, высокая мотивация к обучению, направленность на достижение успеха. Так, нашими промежуточными результатами мы посчитали малоэффективность данных упражнений (менее 50 %) запоминания среди учащихся со средними знаниями языка. Однако, после проведения суммативного оценивания за разделы и за четверть, данные оказались противоположными. До 90 % учащихся употребили в своих письменных работах изученные языковые единицы в количестве 10 и более, что, несомненно, можно считать успешным завершением эксперимента по развитию лингвокогнитивной компетенции.

По итогам текущих замеров и контрольного замера использования лексических единиц, мы пришли к следующим выводам:

– об успешности употребления любых изученных лексических единиц можно судить только по применению их в контексте;

– применение лингвокогнитивного подхода не направлено на количественное изменение активного словарного запаса учащихся как таковое, а на его качественное контекстуальное применение на практике.

Выводы

Проведенное нами исследование в области применения лингвокогнитивного подхода при разработке лексических упражнений, их апробация и анализ полученных в ходе данных, позволяет нам сделать следующие выводы:

– учащиеся могут самостоятельно контролировать свой уровень познавательной деятельности через выполнение заданий, направленных на анализ, синтез и оценку, но для этого им необходимо иметь соответствующий уровень языка;

– учитель может разрабатывать упражнения на развитие лингвокогнитивного навыка учащихся, не только с целью повышения языковой компетенции, но для всестороннего развития учащихся, их эффективного обучения в разрезе школьных предметов, упрочнение их метакогнитивных навыков;

Учитель, идущий в ногу со временем, не может не участвовать в современном процессе студентоцентрированного образования, направленного на развитие и становление мыслящей личности. Лингвокогнитивный подход позволяет улучшить показатели по овладению учащимися иностранными языками, а также повышения их познавательной активности в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Кульгильдинова, Т. А., Жаксылыкова, К. Б.** Лингвокогнитивная составляющая межкультурной компетенции [Текст] // ББК 81.2 Рус. – 03я73. – 2011. – С. 415.

2 **Ur, P.** Teaching vocabulary : Going beyond the textbook [Text] // Publisher ETAI, Rishon Lezion, 2009.

3 **Ur, P.** Teaching vocabulary. Vocabulary in the Curriculum Presented in the English Teachers' Conference. Southern Region, Winter, 2014.

4 **Борисова, П. В.** Принципы разработки учебного пособия по английскому языку для специальных целей в техническом вузе [Текст] // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2017. – Т. 6. – № 20. – С. 80–93.

5 **Носенко, Н. В., Краснощекова, Г. А.** Английский язык для специальных целей для гуманитарных специальностей вузов : методические принципы создания учебного пособия [Текст] // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – №. 3. – С. 91–91.

6 **Жетпеисова, Н. О., Каримова, Б. С.** О содержании современных учебников по английскому языку для казахстанских школ [Текст] // Евразийское Научное Объединение. – 2019. – № 6–6. – С. 362–366.

7 English Course Plan. Grade 10. Issue 5. April, 2017.

8 **Рыбин, П. В.** Вопросы к тексту : от простого к сложному. Таксономия образовательных целей Бенджамина Блума как основа разработки учебных заданий по английскому языку для специальных целей [Текст] // Иностранные языки в юридическом вузе : вопросы методики преподавания. – 2014. – С. 5–25.

9 **Nhu, N. P., Huyen, P. T.** Teaching Phrasal Verbs – A Cognitive Approach [Text] // Thesis. – 2009.

10 **Thom, D.** A Cognitive Linguistic Approach to Phrasal Verbs : A Teacher's Guide [Text]. – 2017.

REFERENCES

1 **Kul'gil'dinova, T. A., Zhaksylikova, K. B.** Lingvokognitivnaya sostavlyayushchaya mezhkulturnoi kompetentsii [Linguocognitive component of intercultural competence] [Text] // ББК 81.2 Rus. – 03я73. – 2011. – P. 415.

2 **Ur, P.** Teaching vocabulary: Going beyond the textbook [Text] // Publisher ETAI, Rishon Lezion, 2009.

3 **Ur, P.** Teaching vocabulary. Vocabulary in the Curriculum Presented in the English Teachers' Conference. Southern Region, Winter, 2014.

4 **Borisova, P. V.** Printsipy razrabotki uchebnogo posobiya po angliiskomu yazyku dlya spetsialnykh tselei v tekhnicheskom vuze [Principles for the development of a textbook in English for special purposes in a technical university] [Text] // Voprosy metodiki prepodavaniya v vuze. – 2017. – Vol. 6. – № 20. – P. 80–93.

5 **Nosenko, N. V., Krasnoshechkova, G. A.** Angliiskii yazyk dlya spetsial'nykh tselei dlya humanitarnykh spetsial'nostei vuzov : metodicheskie printsipy sozdaniya uchebnogo posobiya [English for special purposes for humanitarian specialties of universities : methodological principles for creating a textbook] [Text] // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2019. – № 3. – P. 91–91.

6 **Zhetpeisova, N. O., Karimova, B. S.** O soderzhanii sovremennykh uchebnikov po angliiskomu yazyku dlya kazakhstanskikh shkol [On the content of modern textbooks in English for Kazakh schools] [Text] // Evraziiskoe Nauchnoe Ob'edinenie. – 2019. – №. 6–6. – P. 362–366.

7 English Course Plan. Grade 10. Issue 5. April, 2017.

8 **Rybin, P. V.** Voprosy k tekstu : ot prostogo k slozhnomu. Taksonomiya obrazovatel'nykh tselei Bendzhamina Bluma kak osnova razrabotki uchebnykh zadaniy po angliiskomu yazyku dlya spetsial'nykh tselei [Questions to the text : from simple to complex. Benjamin Bloom's Taxonomy of Educational Objectives as a Basis for Developing English Learning Assignments for Specific Purposes] [Text] // Inostrannye yazyki v yuridicheskom vuze: voprosy metodiki преподаvaniya. – 2014. – P. 5–25.

9 **Nhu, N. P., Huyen, P. T.** Teaching Phrasal Verbs – A Cognitive Approach [Text] // Thesis. – 2009.

10 **Thom, D.** A Cognitive Linguistic Approach to Phrasal Verbs : A Teacher's Guide [Text]. – 2017.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*В. И. Борисенко

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 17.03.22 баспаға түсті.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ДАМУДА ЛИНГВОКОГНИТИВТІК ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ

Қазіргі уақытта Қазақстанда шет тілін сапалы оқыту мәселесі өте өткір мәселе болып тұр. Отандық әдістеме жол айрығында тұр: кеңестік мектептің тәсілдерін қолдану немесе Батысқа бағытталып алға қарай жылжу. Оқытудағы соңғы тәсілдердің бірі – лингвокогнитивтік әдіс. Ол тілдің, оның ішінде зерттелетін тіл мен санамызда қалыптасатын жүйелік байланыстардың арасындағы үздіксіз байланыс постулатына негізделген. Сонымен, Павлодар қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінің базасында тілдік құзыреттілігін арттыру үшін, атап айтқанда 10-сынып оқушыларының лексикалық қорын байыту мақсатында лексикалық дағдыларды дамытуға, сонымен қатар танымдық белсенділік пен метатанымдық дағдылар деңгейін арттыруға бағытталған тапсырмалар әзірленді. Бұл тапсырмалар Блум Таксономиясына және осы оқу орнының оқу бағдарламасына сәйкес әзірленген. Эксперимент нәтижесінде тілдік материалды меңгеру және оны тәжірибеде қолдану заңдылықтары анықталды.

Бұл мақалада студенттердің лингвокогнитивтік құзыреттілігін дамыту тұрғысынан тапсырмалар мен оларды түсіндіру мысалдары келтірілген, сонымен қатар шет тілін оқытуда лингвокогнитивтік тәсілді қолдану туралы қорытындылар берілген.

Кілтті сөздер: лингвокогнитивтік тәсіл, лингвокогнитивтік құзыреттілік, лексикалық дағды, Блум таксономиясы, сөздік қорды толықтыру, метакогнитивтік дағдылар.

*V. I. Borissenko

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 17.03.22.

APPLICATION OF A LINGUOCOGNITIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF LEXIC EXERCISES IN ENGLISH

The problem of high-quality teaching of a foreign language in Kazakhstan is quite acute at the moment. The domestic methodology is at a crossroads: to teach using the approaches of the Soviet school or to orientate itself towards the West and move forward. One of the latest approaches in teaching is the linguo-cognitive approach. It is based on the postulate of a continuous connection between the language, including the language being studied, and the neural connections that form in our consciousness. So, in order to increase the language competence, namely the enrichment of the lexical stock of 10th grade students, on the basis of the Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology in Pavlodar, tasks were developed aimed at developing lexical skills, as well as increasing the level of cognitive activity and metacognitive skills. These tasks were developed in accordance with Bloom's Taxonomy and the curriculum of this educational institution. As a result of the experiment, the patterns of assimilation of language material and its practical application in practice were revealed. This article provides examples of tasks and their interpretation from the point of view of the development of students' linguo-cognitive competence as well as conclusions about the use of a linguo-cognitive approach in teaching a foreign language.

Keywords: linguo-cognitive approach, linguo-cognitive competence, lexical skill, Bloom's Taxonomy, vocabulary extension, metacognitive skills.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/HFTO6261>***А. Ж. Жумаханова¹, С. Т. Ускенбаева²**¹Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Республика Казахстан, г. Актобе;²Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА КАЛЛАНА НА ЗАНЯТИЯХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Авторы данной статьи, подчеркивая требования к изучению иностранного языка, прописанные в законодательных документах в области образования, утверждают ее актуальность. В статье рассматриваются вопросы эффективности применения метода Каллана в процессе изучения немецкого языка. Авторы ссылаются на опыт работы школ Каллана, впервые открывшихся в Англии, показавших высокие результаты на практике. Преподаватели высших учебных заведений повсеместно применяют данный метод, обращая внимание на его выигрышные моменты, принося в него некоторые элементы новизны. Авторы считают, что метод Каллана отвечает требованиям времени, так как изучение и овладение иностранным языком при его применении достигается в четыре раза быстрее, чем при применении традиционных методов. В статье приводятся примеры использования заданий, оптимально подходящих для повышения уровня владения иностранным языком. На примере опытной работы в контрольной и экспериментальной группах доказывается эффективность его использования. При проведении бесед со студентами и преподавателями, участвовавшими в экспериментальной работе, авторы убедились в том, что работа с данным методом имеет как выигрышные стороны, так и недочеты, требующие определенного внимания.

Ключевые слова: иностранный язык, метод Каллана, немецкий язык, речевая деятельность, аудирование, говорение, чтение, письмо.

Введение

В настоящее время знание иностранного языка (ИЯ) является необходимым условием востребованности специалиста на международном рынке труда. Для высших учебных заведений Казахстана выпускник, свободно владеющий государственным (казахским – языком титульной нации), русским (официальным языком) и английским (мировым) языками является целью обучения. В результате изучения общеобразовательных дисциплин, согласно Государственному общеобязательному стандарту образования (ГОСО) РК от 31.10.2018 года, студенты должны уметь «вступать в коммуникацию в устной и письменной формах на казахском, русском и иностранном языках для решения задач межличностного, межкультурного и производственного (профессионального) общения, ...осуществлять использование языковых и речевых средств на основе системы грамматического знания; анализировать информацию в соответствии с ситуацией общения» [1]. Вследствие этого актуальность данной статьи, в которой мы намерены осветить вопросы интенсивного обучения иностранному языку, не вызывает сомнения.

Материалы и методы

Целью обучения иностранному языку, обозначенной в типовой учебной программе (ТУП) по данной дисциплине, является формирование межкультурно-коммуникативной компетенции студентов в процессе иноязычного образования на достаточном уровне (А2, общеевропейская компетенция) и уровне базовой достаточности (B1, общеевропейская компетенция). ТУП по дисциплине «Иностранный язык» рассчитана на устное и письменное выражение мыслей на иностранном языке на темы, нацеленные на умение взаимодействовать с людьми в разных ситуациях. Обучающийся должен знать до 1500 лексических единиц, «характеризующихся высокой употребительностью, широкой сочетаемостью и отражающих как нейтральный, так и элементы обиходно-разговорного и публицистического стилей речи» [2].

Главной задачей обучения иностранному языку является обучение практическому овладению им, формирование способности осуществлять иноязычное общение с носителями языка. Вследствие этого мы обратились к активным методам обучения. Методы, способствующие переводу обучающегося из объекта в субъект учебного процесса через побуждение студентов к вовлечённости и самостоятельности, овладению знаниями, умениями и навыками, активной мыслительной и практической деятельности и поэтапности усвоения материала, позволят добиться значимых результатов [3, с. 3, 5], [4, с. 4]. Теоретическими и практическими вопросами использования активных методов обучения занимались:

Ю. С. Арутюнов, Б. Н. Герасимов, Р. Ф. Жуков, А. Л. Лифшиц, А. П. Панфилова, В. И. Рыбальский, А. М. Смолкин, А. В. Хуторской и др.

Активные методы обучения должны отвечать требованиям времени, принципам педагогики, темам, условиям, целям и задачам обучения; учитывать возможности обучаемых и преподавателей. Такие методы способствуют активизации мышления, обеспечивают взаимосвязь, информированность, коллективную ответственность, мотивацию, продуктивность, формирование практических умений и эмоциональность, интерактивность обучаемых [3, с. 8, 9], [5, с. 5].

Так, одним из популярных и действенных методов обучения английскому языку, по мнению педагогов-практиков, является метод Каллана (МК) [6,7]. Обосновывая свое предпочтение данного метода опытом людей, изучавших язык в интенсивном темпе для работы в Англии, они стали применять его в обучении студентов. Е. М. Вишневская отмечает массовое применение метода Каллана во многих странах мира: частных школ, использующих данный метод, насчитывается более 350. Изучение английского языка при использовании МК результативнее обычных методов в четыре раза: для овладения уровнем В1 выделяется 350 часов, при применении метода Каллана этот уровень достигается за 80 часов [8, с. 126]. Согласно методу Каллана, обучение иностранному языку состоит из 12 уровней: уровень 1 предназначен для начинающих – А1, Beginner, 12 уровень – для владеющих широким словарным запасом, знающих нормы и правила ИЯ, способных использовать ИЯ в различных ситуациях – С1, Advanced. По требованиям ГОСО РК результатом изучения ИЯ в вузе является владение студентами уровнем В1.

Результативность метода объясняется, на наш взгляд, тем, что на занятии используются все четыре вида речевой деятельности пропорционально их использованию большинством людей на практике: аудирование, говорение, чтение, письмо. При длительности занятия 50 минут устная вопросно-ответная форма работы занимает 35 минут (70 %), чтение – 10 (20 %), письмо – 5 минут (10 %).

Объяснение нового лексико-грамматического материала проходит в интенсивном режиме в виде вопросно-ответной беседы полностью на иностранном языке. Преподаватель дважды задает один вопрос, студент сразу должен ответить на него, не имея возможности перевести его про себя на родной язык. Если студент задерживается с ответом на пару секунд, преподаватель помогает ему, начиная с первых 2–3 слов ответа. При развернутом ответе студент максимально использует слова из вопроса. Для свободного владения ИЯ необходимо постоянно пополнять словарный запас, так как это самое важное условие овладения им. Если суть данной работы

заключается в механическом заучивании, то слова быстро забываются и выходят из активного словарного запаса. Для эффективности необходимо заучивать их в совокупности смысловых связей, т.е. слова образуют семантические поля и заучивание их согласно смысловым объединениям способствует их долговременному запоминанию. Данный метод ориентирован на то, что лексика изучается в виде целых словосочетаний и предложений. При изучении новой темы важно записывать новые слова и выражения, а также целые предложения в словари или специальные портфолио. По мнению педагогов-практиков, для запоминания слова нужно использовать его более трех раз в разных контекстах: нужно его прочитать, произнести не менее пяти раз вслух и встретить его в контексте [9]. При многократном повторении новых слов на нескольких занятиях студент перенимает их в свой активный словарный запас. Новые слова преподаватель объясняет посредством знакомых слов, а также посредством иллюстраций, жестов и т.д. Студенты, повторяя за преподавателем, улучшают произношение, прорабатывают речевые ошибки. Овладение грамматическими конструкциями идет естественно, подобно усвоению человека родным языком, когда он выражает свои мысли и чувства, не задумываясь о нормах и правилах языка. Преимущество данного метода заключается в том, что студент должен постоянно говорить, вследствие этого происходит непроизвольное овладение нормами грамматики. Слушание и говорение на иностранном языке доводятся до автоматизма. Особенностью этого метода является мгновенное исправление преподавателем грамматических ошибок и ошибок в произношении говорящего, вопреки установившемуся в педагогической практике мнению, что исправление ошибок может впоследствии создать психологический дискомфорт и барьер при выражении мыслей. Этот аспект, вызывающий некоторые сомнения, компенсируется самой прорывной идеей метода, которая заключается в повышении мотивации студентов посредством создания ситуации успеха. Она, ситуация успеха, заложена в том, что так или иначе студент вынужден говорить и говорить активно благодаря полному погружению в иноязычную речь и интенсивному ведению занятия.

Занятие, как и при применении традиционных методов, включает повторение пройденного материала, подачи новых знаний именно в процессе устной вопросно-ответной формы работы, закрепление нового материала посредством чтения и письменной работы (чаще всего это – диктант). Количество занятий, отводимых на повторение определенной темы, зависит от уровня овладения ей на предыдущих занятиях и устанавливается преподавателем самостоятельно. Эффективность данного метода зависит от последовательности применения четырех видов речевой деятельности.

После аудирования и говорения студенты читают текст, включающий новые слова и разнообразные конструкции с ними. При чтении включается зрительная память, что, согласно утверждениям психологов, усиливает эффект восприятия учебного материала. Далее применяется письмо, при котором подключается моторная память и оттачиваются орфографические навыки в использовании новых слов.

Результаты и обсуждение

В практической части нашей деятельности мы апробировали метод Каллана в преподавании немецкого языка и использовали комплекс заданий по лексико-грамматическим темам. Так мы проводили занятия в течение 1 семестра со студентами специальности «Иностранный язык, 2 иностранных языка» 1 года обучения. Для проверки данного метода мы выбрали контрольную (15 студентов) и экспериментальную (16 студентов) группы. В работе участвовали студенты с разным уровнем знаний, задания были рассчитаны на студентов со средним уровнем знаний ИЯ. Результаты диагностики на констатирующем этапе: средний показатель в опытной группе – 78 %, в контрольной группе – 80 %. Между двумя группами различие оказалось в 2 %.

На формирующем этапе опытной работы мы, не меняя количества часов, отведенных на данные темы, кроме того, не меняя логическую и системную последовательность изложения материала, данного в программе и силлабусе, усилили применение метода Каллана. В процессе его активного внедрения в экспериментальной группе проводились упражнения на отработку навыков аудирования и говорения на ИЯ: 1) аудирование аутентичного текста; 2) вопросно-ответная работа на понимание основного смысла; 3) задания на обсуждение интересных вопросов темы. До вопросно-ответной беседы преподаватели со студентами отработывали лексические и фонетические трудности, например, произношение слов вслед за диктором или самим преподавателем, грамматические конструкции, которые встречались в тексте. Вся работа проводилась на ИЯ в быстром темпе. Опишем некоторые из использованных нами заданий.

Задание 1. Beantwortet die Fragen.

- 1 Habt ihr etwas über Österreich gehört? Wo befindet sich dieses Land?
- 2 Wer regiert das Land? Der Präsident oder der König?
- 3 Was ist die Hauptstadt von Österreich?
- 4 Wie ist die Flagge von Österreich?
- 5 Wie viele Bundesländer hat Österreich?
- 6 Welche Sprache sprechen die Österreicher?
- 7 Wie ist der typische Österreicher?

- 8 Was unternehmen sie in der Freizeit?
- 9 Können sie das berühmte Essen der Österreicher nennen?
- 10 Welche Feste feiern die Österreicher?
- 11 Kennen Sie die Sehenswürdigkeiten in Wien?
- 12 Was ist typisch für Wiener?

Задание 2. Sprecht die Wortverbindungen nach und besprecht ihre Bedeutungen gegenseitig.

der geborene Wiener, die Innenstadt, sich Zeit nehmen, der kleine Luxus im Extrazimmer, voll Zigarettenrauch

Задание 3. Lest den Text und vergleicht die Informationen über zwei Cafés.

Text. Man sagt, jeder Wiener hat ein Café. Ich bin keine geborene Wienerin, aber ich bin trotzdem eine richtige Wienerin, denn ich habe zwei.

Das ist das Kaffeehaus in der Innenstadt, im ersten Bezirk, das ich einfach „mein Café im Ersten« nenne. Es ist ein Kaffeehaus für alle, die Kaffeehäuser lieben. Die Besucher nehmen sich Zeit und genießen diesen gleichen Luxus. Die Zeitungen sind international, die Ober sind charmant, wenn sie wollen. Der Kaffee ist ausgezeichnet, die Mehlspeisen auch. Im Extrazimmer spielen ältere Damen Bridge. Ich gehe ins Café im Ersten, wenn ich Gesellschaft brauche.

Dann ist da mein Café im achten Bezirk. Mein Café im Achten ist nicht schön, aber gemütlich. Die Farben sind alt und braun, die Luft ist schlecht und voll Zigarettenrauch, trotzdem fühle ich mich dort wohl. Internationale Zeitungen gibt es nicht. Wenn ich meine Ruhe haben will, gehe ich dorthin.

Задание 4. Beantwortet die Fragen.

- 1 Wann geht Frau Sokolova in das Erste Café?
- 2 Wie ist das Erste Café?
- 3 Was können die Besucher im Ersten Café machen?
- 4 Wo ist das zweite Café?
- 5 Wie nennt Frau Sokolova dieses Café?
- 6 Wie ist das Café? Beschreiben Sie bitte.
- 7 Was ist der Unterschied zwischen ihre zwei Cafés.

Задание 5. Lest den Dialog unten. Über welche Veranstaltungen sprechen Frau Sokolova und ihre Freundin?

Таблица 1

Veranstaltungen	Konzerthaus 3., Lothringerstr.20, Tel. 242 002 Liederabend mit den Wiener Philharmonikern und Montserrat Caballé, 19:30 Uhr	Arena 3., Baumg. 80, Tel. 798 85 95 Gustav, 22:00 Uhr	B72 8., Hernalser Gürtel, Bogen 72, Tel. 409 21 28 Jazz-Gitti und die Discokillers, 20:00 Uhr
	Orangerie im Schloss Schönbrunn 13., Eingang Meidlinger Tor, Tel. 812 50 04 Schönbrunner Schlossorchester mit Solisten und Ballett (Werke von W.A.) Mozart und Johann Strauß), 20:30 Uhr	Mozarthaus 1., Singerstr.7, Tel. 911 90 77 Mozart Quartett mit Werken von Mozart und Schubert, 20:00 Uhr	Metropol 17., Hernalser Hauptstr. 55, Tel. 407 77 407 Dobrek Bistro, 20:00 Uhr

– Ich habe noch Lust auszugehen. Du auch?
 – Gute Idee, ich muss nur schnell zu Hause anrufen, dass es später wird.
 – Worauf hast du Lust? Auf einen Film?
 – Ich weiß nicht so recht. Ich habe eher an Musik gedacht. Ich schaue mal im „Falter« was heute los ist. Ah hier, im Mozarthaus spielt das Mozart Quartett.
 – Das Mozart raus? Nein, das mag ich nicht. Was gibt's denn in den Jazz-Clubs?

– Moment mal, im «B72» spielen „Jazz-Gitti und die Discokiller»....

Задание 6. Лест die Sätze. Vergleicht die Informationen im Dialog. Was ist falsch? Unterstreich.

Gute Idee, ich muss nur schnell zu Hause fragen, ob das geht.

Ich weiß nicht so recht. Ich habe eher an einen Abend im Theater gedacht.

Das Mozart-Haus? Nein, das ist mir zu teuer.

Das ist aber schlecht, die Jazz-Gitti.

Dobrek Bistro! Was, die magst du nicht?

Задание 7. Korrigiert die falschen Sätze und schreibt die richtigen Varianten

Gute Idee, ich muss nur schnell zu Hause anrufen, dass es später wird [10].

Студенты работали индивидуально и в командах по 4 человека. Например, они по 2-3 минуты готовились в парах к выступлению при составлении диалогов, продумывая реплики по заданному вопросу. Посредством применения метода Каллана закрепление лексики и совершенствование навыков использования грамматических конструкций, развитие грамотного письма, диалогической и монологической речи достигло значительных результатов. На контролирующем этапе студенты выполняли задания, аналогичные пройденным во время формирующего этапа. Целью данной работы явилось определение уровня знаний, умений и навыков, приобретенных вследствие целенаправленного воздействия на

виды речевой деятельности. На основе выполнения заданий по определению развития 4 видов речевой деятельности при применении метода Каллана мы выявили уровни развития знаний лексики и грамматики. Задания включали чтение, аудирование, построение монологического и диалогического высказывания, письмо. При оценке результатов мы придерживались тех же показателей, что и на констатирующем этапе. Средний показатель составил 88% в экспериментальной группе и 82 % – в контрольной группе. Сравнив результаты в контрольной и экспериментальной группах, полученные при констатирующем и контролирующем этапах, мы утвердились в том, что благодаря применению данного метода на занятиях немецкого языка значительно улучшились показатели экспериментальной группы. Это объясняется планомерным воздействием на все виды речевой деятельности.

К недостаткам данного метода некоторые педагоги относят отсутствие домашнего задания, так как, по их мнению, самостоятельная внеаудиторная деятельность студентов и выполнение домашнего задания способствует эффективности полученных на занятиях знаний. Кроме того, частое говорение преподавателя вместе со студентом приводит к закономерному сомнению о способности студента к самостоятельному выражению мысли вне аудитории.

При высоком уровне владения ИЯ использование данного метода сомнительно: он прост и часто не соответствует уровню студентов, которые хорошо ориентируются в различных обучающих программах и вступают в общение с носителями языка через различные интернет-платформы, применяя знания о реальной жизни в стране изучаемого языка.

Студенты же при беседе отметили эффективность метода Каллана. Так студент В поделился своими мыслями относительно данного метода, подчеркнув, что заговорил благодаря данному методу, так как в нем обязательное говорение, несмотря на ошибки, моментальное исправление ошибок, чтение интересных текстов, диктанты. Все вместе хорошо работает, есть процесс говорения и отсутствие страха ошибиться.

По мнению студента Н, изучение проходит полностью на иностранном языке. Преподаватель всегда поможет, исправит ошибку, подтолкнет с ответом, дав правильное направление и много других плюсов.

Выводы

Таким образом, метод эффективен, так как несмотря на некоторые сомнения преподавателей, результаты эксперимента подтвердились высокими показателями опытной группы. При использовании метода Каллана обеспечиваются принципы педагогики: системности, последовательности, логичности. Студенты активно участвуют в учебном процессе, так как быстрый темп вопросно-ответной беседы, многократные повторения

не позволяют им оставаться в стороне безучастными. Использование метода Каллана повысило знания студентов в изучении немецкого языка. Опыт нашей работы является одним из решений вопроса повышения эффективности изучения ИЯ посредством применения метода Каллана и рекомендуется к его активному использованию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604 [Электронный ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669>.

2 Об утверждении типовых учебных программ цикла общеобразовательных дисциплин для организаций высшего и (или) послевузовского образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 г. № 603. [Электронный ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651#z319>.

3 **Кашапов, М. М.** Неимитационные активные методы обучения [Текст] : Методические указания / Сост. М. М. Кашапов. – Ярославль : Яросл. гос ун-т, 2001. – 32 с.

4 **Курьянов, М. А., Половцев, В. С.** Активные методы обучения [Текст] : метод. пособие / М. А. Курьянов, В. С. Половцев. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2011. – 80 с.

5 **Курбатова, О. В.** Активные методы обучения: рекомендации по разработке и применению [Текст] : учеб.-метод. пособие / О. В. Курбатова, Л. Б. Красноперова, С. А. Солдатенко. – Металлплощадка, 2017. – 53 с.

6 Callan Method – интенсивная разговорная методика [Электронный ресурс]. – URL: <https://smile-school.kiev.ua/ru/the-callan-method/>

7 Изучение иностранного языка по методу Callan [Электронный ресурс]. – URL: <http://zhzh.com.ua/publ/2-1-0-3446>

8 **Вишневецкая, Е. М.** Специфика технологии обучения иностранному языку по методу Робина Каллана [Текст] // Основные вопросы теории и практики педагогики и психологии. Сб. науч. трудов. – Омск. – 2016. – Вып. 3. – С. 126–128.

9 **Сундалов, М.** Основные проблемы при изучении иностранного языка / М. Сундалов [Электронный ресурс]. – URL: <https://newtonew.com/lifehack/5-prichin-pochemu-vy-uchite-yazyk-bezrezultatno> (Дата обращения 11. 11.2021)

10 Müller, Rusch, Scherling, Schmitz, Wartenschlag. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache. – Langenscheidt KG, Berlin und München, 2006. – P. 40.

REFERENCES

1 Ob utverzhdenii gosudarstvennykh obshcheobyazatel'nykh standartov obrazovaniya vseh urovnej obrazovaniya. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 604 [On the approval of state compulsory education standards for all levels of education. Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2018 No. 604] [Electronic resource]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669>.

2 Ob utverzhdenii tipovykh uchebnykh programm cikla obshcheobrazovatel'nykh disciplin dlya organizacij vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovaniya. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktyabrya 2018 g. № 603 [On the approval of standard curricula for a cycle of general education disciplines for organizations of higher and (or) postgraduate education. Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2018 No. 603]. [Electronic resource]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651#z319>.

3 **Kashapov, M. M.** Neimitacionnye aktivnye metody obucheniya [Non-imitative active teaching methods] [Text] : Metodicheskie ukazaniya / Sost. M. M. Kashapov. – Yaroslavl' : Yarosl. gos un-t, 2001. – 32 p.

4 **Kur'yanov, M. A., Polovcev, V. S.** Aktivnye metody obucheniya [Active teaching methods] [Text] : metod. posobie / M. A. Kur'yanov, V. S. Polovcev. – Tambov : Izd-vo FGBOU VPO «TGTU», 2011. – 80 p.

5 **Kurbatova, O. V.** Aktivnye metody obucheniya: rekomendacii po razrabotke i primeneniyu [Active Learning Methods: Recommendations for Design and Implementation] [Text] : ucheb.-metod. posobie / O. V. Kurbatova, L. B. Krasnoperova, S. A. Soldatenko. – Metallploshchadka, 2017. – 53 p.

6 Callan Method – intensivnaya razgovornaya metodika [Callan Method – Intensive Conversational Method]. [Electronic resource]. – URL: <https://smile-school.kiev.ua/ru/the-callan-method/>

7 Izuchenie inostrannogo yazyka po metodu Callan [Foreign language learning using the Callan method]. [Electronic resource]. – URL: <http://zhzh.com.ua/publ/2-1-0-3446>.

8 **Vishnevskaya, E. M.** Specifika tekhnologii obucheniya inostrannomu yazyku po metodu Robina Kallana [The specifics of the foreign language teaching technology according to the Robin Callan method] [Text] // Osnovnye voprosy teorii i praktiki pedagogiki i psihologii. Sb. nauch. trudov. – Omsk. – 2016. – Vyp. 3. – P. 126–128.

9 **Sundalov, M.** Osnovnye problemy pri izuchenii inostrannogo yazyka [The main problems of foreign language learning] / M. Sundalov [Electronic resource].

– URL: <https://newtonew.com/lifehack/5-prichin-pochemu-vy-uchite-yazyk-bezrezultatno> (data obrashhenija: 11. 11.2021).

10 Müller, Rusch, Scherling, Schmitz, Wartenschlag. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache. – Langenscheidt KG, Berlin und München, 2006. – P. 40.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. Ж. Жумаханова¹, С. Т. Ускенбаева²

¹Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.;

²Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

НЕМІС ТІЛІ ДӘРІСІНДЕ КАЛЛАН ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Осы мақаланың авторлары білім беру саласындағы заңнамалық құжаттарда көрсетілген шет тілін үйренуге қойылатын талаптарды атап өтіп, оның өзектілігін растайды. Мақалада неміс тілін үйрену процесінде Каллан әдісін қолданудың тиімділігі туралы сұрақтар қарастырылады. Авторлар Англияда алғаш рет ашылған, іс жүзінде жоғары нәтижелер көрсеткен Каллан мектептерінің тәжірибесіне сілтеме жасайды. Жоғары оқу орындарының оқытушылары бұл әдісті кеңінен қолданады, оның жеңілдігіне жеткен сәттеріне назар аударады, оған жаңалықтың кейбір элементтерін енгізеді. Авторлар Каллан әдісі уақыт талабына сәйкес келеді деп санайды, өйткені оны қолдану кезінде шет тілін үйрену және меңгеру дәстүрлі әдістерді қолданғанға қарағанда төрт есе тез жетеді. Мақалада шет тілін меңгеру деңгейін көтеруге оңтайлы келетін тапсырмаларды қолдану мысалдары келтірілген. Бақылау және эксперименттік топтардағы тәжірибелік жұмыстың мысалында оны қолданудың тиімділігі дәлелденді. Эксперименттік жұмысқа қатысқан студенттермен және оқытушылармен әңгімелесу кезінде авторлар осы әдіспен жұмыс істеудің тиімді жақтары да, белгілі бір назар аударуды қажет ететін кемшіліктері де бар екеніне көз жеткізді.

Кілтті сөздер: шет тілі, Каллан әдісі, неміс тілі, сөйлеу әрекеті, тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу.

*A. Zhumakhanova¹, S. Uskenbayeva²

¹K. Zhubanov Aktobe Regional University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe;

²The Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

USING THE CALLAN METHOD IN GERMAN LANGUAGE CLASSES

The authors of this article, emphasizing the requirements for foreign language learning prescribed in legislative documents in the field of education, assert its relevance. The article discusses the effectiveness of the Callan method in German language learning. The authors refer to the experience of the Callan schools, which was opened for the first time in England, and showed high results in practice. Teachers of higher educational institutions apply this method everywhere, paying attention to its winning points, bringing some elements of novelty to it. The authors believe that the Callan method meets the requirements of the time, since the study and mastery of a foreign language when using it is achieved four times faster than when using traditional methods. The article provides examples of the tasks usage that are optimally suitable for improving the level of proficiency in a foreign language. On the example of experimental work in the control and experimental groups, the effectiveness is proved. When conducting interviews with students and teachers who participated in the experimental work, the authors were convinced that working with this method has both winning sides and shortcomings that require some attention.

Keywords: foreign language, Callan method, German language, speaking activity, listening, speaking, reading, writing.

SRSTI 14.25.09

<https://doi.org/10.48081/SVYG4340>**A. K. Meirbekov¹, B. G. Abzhekenova²**^{1,2}Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan**THE USAGE OF VOCABULARY EXPANDING
METHODS IN ENGLISH LESSONS**

This article discusses the methods and techniques for developing vocabulary in English lessons for secondary school students. Since good vocabulary development affects the quality of educational process, in our research we focused on discussing methods for the proper development of vocabulary. In writing the article, we used the works of foreign and Kazakh scientists on this topic.

Methods of analysis and synthesis, as well as questionnaires as an empirical study were used in this study.

The purpose of this article is to: a) analyze the methods that enhance the development of the learning process; b) to show the importance of vocabulary work in the classroom. Methods of vocabulary development to achieve this goal were discussed.

Final methods are used in English lessons as a way to expand students' vocabulary. Vocabulary work during the lesson has a significant impact on improving students' language skills. Therefore, through these methods, students not only develop vocabulary, but also learn to speak and write grammatically correct, and increase students' interest in the subject. In addition, the methods obtained increase the creativity of the teacher and improve the quality of lessons. This means increasing the level of learning using new technologies and methods, moving away from the monotony of lessons.

Keywords: vocabulary, methods, efficiency, development, secondary schools, English.

Introduction

Multilingualism is a modern requirement. Including learning English is one of the main goals because, being able to speak English give us many opportunity for the future development. As well as, nowadays number of user English is going increase rapidly. So, making conditions to learn language easily and quickly is important.

Today, as a developed country, our relations with many foreign countries are increasing day by day and our authority is also growing among countries. So, we pay more attention for each our decision which is made. This requires improving the teaching of a foreign language, mastering it in depth.

However, it is known that there are many difficulties in learning a foreign language. One of them is to narrate the content of the text or express one's opinion in a foreign language.

Vocabulary, as one of the knowledge areas in language, plays a great role for learners in acquiring a language [1]. Furthermore, Linse suggested that 'vocabulary development is an important aspect of their language development [2]. Cause of this, One of the main elements of teaching English in schools is vocabulary work. It plays a special role in expanding students' vocabulary. The main principle of the organization of vocabulary work is formed on the basis of teaching students to actively master lexical material, to consolidate them in the spoken language and to use them actively in speech. In turn, Alqahtani describes vocabulary teaching as an important part of foreign language teaching, as we need to pay more attention to it both in the classroom and even in all part of the learning process [3]. That is, to develop language ability, you need to pay more attention to your vocabulary development. Furthermore, English language is the most wide spread language in today's, so we need to pay more attention to increase it.

Having vocabulary knowledge helps them to understand the material easily and correctly and to participate actively in teaching learning process. One more thing that should be mentioned that problems about vocabulary may lead to have low results in learners' further foreign language learning progress. Especially, we have notice that's most of schools where study English as a second language that they have problems about vocabulary building. In our opinion, to solve this problem should be paid more attention on teaching vocabulary in secondary schools.

The purpose of the study is to consider methods that facilitate the process of language learning of students, is to increase the productivity of the learning environment by increasing the vocabulary

Materials and methods

In this research we have used the method of analysis and synthesis, because these methods are effective for individual analysis and summarization of theoretically collected information. The research by the method of analysis is suitable for the analysis of the works of foreign and Kazakh scientists in accordance with the purpose of my work. We think it is optimal to summarize the results obtained by the method of synthesis and to form your own opinion. The research by method of questionnaire is suitable to analyze taken information from respondent. The purpose of using these methods is to reveal the content of

the study, to collect an effective source of information. To present the results as a method used to improve the quality of education.

Vocabulary is often seen as an essential tool for second language learners because the limited vocabulary of the second language interferes with successful communication. That is, lexical knowledge is main feature of communicative balance. In this case, Ainul Akmar Mokhtar explains her opinion about vocabulary learning like: «It seems almost impossible to overstate the power of words. Our ability to function in today's complex social and economic worlds is mightily affected by our language skills and word knowledge» [4]. That's why, as a teacher we need to teach well developed vocabulary which students will be able to use those words in their future life. Because it must be eternal knowledge not disposable this is forgotten after taught.

Nation explains between the knowledge of language and use of language. That, first, knowledge of language give a chance to use the language and the second, use of language increase level of vocabulary and to expand it [5]. The relevance of vocabulary is indicated daily at school and beyond. Successful students in the classroom have the most enough vocabulary. But, what about other students? That is according to level of students some students may not have good vocabulary, for this reason, as a teacher needed to consider that is most useful methods what is can activate all students in the classroom. In addition, Ulfiyah Fajriani states that in teaching vocabulary motivation are also important, that's why teachers should be creative when selecting methods to teach, because taken methods that can effect to students' motivation to learn vocabulary [6]. For instance, in Kazakh classes that English is considered as a second language, cause of this, most of students not to able to speak English very well, that is way, to find out well developed vocabulary building methods is relevant theme in today.

Richards supposed those four reasons, namely (1) language is a system for the expression of meaning; (2) the primary function of language is to allow interaction and communication; (3) the structure of language reflects its functional and communicative uses; and (4) the primary units of language are not merely its grammatical and structural features, but categories of functional and communicative meaning as exemplified in discourse [7]. What we know from this point of view, which is language, is the first step before vocabulary that we know and then vocabulary building will be start. That why, to have full of ability to learn language vocabulary building is important.

We know that there is no one who knows all of words of the language, because ability of human being is going develop day by day, every day we may see most of unknown new words. That's why we need to consider the most suitable methods for learner to learn vocabulary. In this regard, Steven Stahl explains vocabulary

knowledge as knowledge which is not only knowing the definition of the word but also having knowledge how this word fits to the world [8]. The implication is that we need to learn the dictionary not just as a word, but as a new meaning.

Also, Sabyrbayeva A. B., explains that why we need to start teach vocabulary from the secondary schools, because firstly, it is active time of learners, and learners learns materials easily also the last and main step is vocabulary is must be taught before any stages of language learning. Because, learners cannot properly learn and understand grammar without the required amount of vocabulary [9].

In the research of world scientists, we have found many ways to improve the language skills of students and increase the effectiveness of lessons. That is why the abilities of children in modern education are very high. Students can be taught in a variety of ways to make the best use of their time. It is important not only to enrich the vocabulary, but also to make the lesson interesting and useful. For example, organizing various games, discussions during the lesson. that is, the most important thing to create conditions for improving the language skills of students. To conclude my opinion, we considered some researchers work. One of them is describe his opinion like 'Before presenting meaning of vocabulary items, teachers need to notice some considerations such as the type of the vocabulary, the students' level. Teachers are suggested to use real objects technique as often as possible when presenting vocabulary to young learners especially when the words are concrete. Besides interesting to young learners, gesture, pictures can help them remember words better [10]. Sullivan and Alba argued, «Without grammar very little can be conveyed; without vocabulary nothing can be conveyed» [11]. From this we understand that the importance of language is determined by the abundance of vocabulary and the correct use of meaning. No matter how good your grammar is, a lack of vocabulary does not mean a high level of language proficiency. Because school-level language textbooks are measured by vocabulary volume. The more difficult it is, the richer the vocabulary, that is, it is always important to develop vocabulary.

Teaching vocabulary is one of the most talked about parts of teaching English as a foreign language. When teaching and learning takes place, teachers can face challenges. They have problems with how to teach students to achieve satisfactory results. The teacher must prepare and figure out the appropriate techniques that will be applied to the students. A good teacher must prepare with a variety of modern methods. Teachers should be able to assimilate the material so that students can understand it and make them interesting in the process of teaching and learning in the classroom.

Vocabulary is the total number of words that are needed to communicate ideas and express the speakers' meaning. If we noticed this opinion, to have well communication ability, actually belongs to lots of vocabulary. That's why, we should pay more attention to develop vocabulary building, that's find out well

developed methods to learn new words and their meanings, and that will be the best way of learning any language well.

In this regard, we will consider methods which will help us to be expert about vocabulary.

First, the method is the way teachers explain and teach the subject to their students. Second, the teacher's approach will affect students' mastery of the subject. There are different ways to teach vocabulary. The teacher should use a method that helps to achieve the main aim. The reason of teaching vocabulary is to teach students to understand words, recognize them from the text and use them in speech.

In teaching process, the teachers faced the different description of learners' types and styles. Every student has different level of English. Even when classes have been separated into different level, not everyone in group will have the same level of English. For this reason, we need to establish who the different students in our classes are. To ascertain their language level, for example, we can find out according to scores taken from test which is about defining level. This will tell us who needs more or less help in the class. It will notify your decisions about how to group students together and it will guide the type and amount of feedback we give to each student. In total, we will tailor our teaching methods, materials we use and the production we expect to the level we are working with. That is why, we find out some of method which is useful both of students and teachers.

1) *Translation method* this method is very useful and convenient for those who study English as a second language. For example, suppose a student memorizes a word and meets it after a long time, and then he remembers the first translation, and immediately understands its meaning. That is, translation increases students' ability to learn a language. Lessons without translation reduce children's activity and reduce the quality of lessons. Some points about benefits of using translation method. It helps in building vocabulary, that is, student will know what he or she is learning. It saves teacher's labor, also increase quality of the lesson. Comprehension is easily tested, that is feedback will be easy provided. Grammar is easily taught, because, student understand in own language easy. So translation method is always needed. It is an easy method, but according to Angeles Carreres «There is enough evidence to suggest that translation has an important role to play in language teaching, but more empirical research is needed. In particular, we need to gain further insight into its effectiveness relative to other language learning activities» [12]. That's, we know translation method is useful and beneficial but we need to compare how is it work when compared with others.

2) *Mind map* is a visible construct of new vocabulary. It is a well developed method of vocabulary teaching. Vocabulary maps are also called dictionary maps and are organized to show grouping or word relationships. For instance: The

teacher writes a list of words on the board on the topic of food. Students organize the words on a mind map and then compare their ideas on how to group and relate the words. We would like to share in our experience using this method to help students develop vocabulary.

From our personal experience last year that we have been teaching in school practice, we have been faced problems in teaching vocabulary. Most of pupils don't interested to lesson, cause of misunderstanding the lesson. They only do exercises and teacher explain daily theme and translate the new words given to these theme. Pupils just copy all tasks which have done in the lesson, but after the lesson not have a result that They don't use taken materials daily so words they have been learned will have been forgotten day by day. After know about these, we start work with this problem. We know that there are a lot of activities and methods belonged to enrich vocabulary. But the most of we consider well was Mind mapping.

Mind mapping is well known method to increase vocabulary because pupils can learn many words according to one theme. Mind maps can help you develop your vocabulary proficiency by not only learning the definition of words but also making connections between words and their contexts. For example, in the case of food, students categorize foods, vegetables, fruits, sweets, etc. then group the words for each subgroup separately. That is, the student learns not one, but several words related to the same topic. After that, we noticed that the students became interested in the lesson and expanded their vocabulary.

3) *Making sentence*. In this method, students not only learn the word, but also learn to use grammatically correct words in sentences. In general, we think that memorizing a word by composing a sentence is a very simple and easy way. For example, if a topic is covered during a lesson, a few new words will be added. And if we memorize these words in practice, that is, by composing sentences, the student will be able to speak the language fluently and well. We usually not heard about that making sentence is also useful method in vocabulary teaching, but we would say that is well known and well developed method which help students to increase their vocabulary because this method not only expand vocabulary and it also help to make a grammatical true sentence.

4) *Using ICT*. Learning words can be interesting with ICT. As a dictionary teaching tool, it has more advantages. It can manage PPP, increase creativity, provide feedback on learning activities, and remodel easily to any material. When introducing a new word, students should be given interesting material to pay attention to. These learning activities are fun and challenging for lower level students. Instead of reading and memorizing, students can participate directly in action. By watching the videos, students learn many new words in an interesting way. These words are presented in a real context with real pictures. So students can easily remember it. Using ICT

is requirement of nowadays. ICT is very suggested for those who want to teach vocabulary for students. Learning vocabulary with the help of ICT can be fun and interesting that make the students won't easily get bored of the lesson.

Results and discussions

Research for developing learners' vocabulary in secondary schools is discussed as follows:

This research paper explores effective ways to develop vocabulary in secondary school students. Specifically, these studies are intended to look at effective ways to make vocabulary work easier and to highlight the importance of vocabulary development work.

The research results are related to effective methods of vocabulary development, as well as to the responses of secondary school students to a special survey conducted to determine the importance of vocabulary. During the survey, respondents were asked to choose a pre-prepared version of nineteen questions. The questions were made through a special platform and respondents responded via an online link, and the questionnaire was presented in the native language for all students to understand.

The questionnaire included questions to help students find out about the following issues: The pupil's level of English proficiency, as well as the class, and the following topics were divided into two sections:

- Vocabulary work during the lesson
- Methods for developing vocabulary

Sixth, seventh, eighth and ninth grade pupils from several secondary schools were involved in the study. 13.5 % of them were sixth graders, 32.4 % were seventh graders, 14.4 % were eighth graders and 39.6 % were ninth graders. 115 respondents answered the general questionnaire.

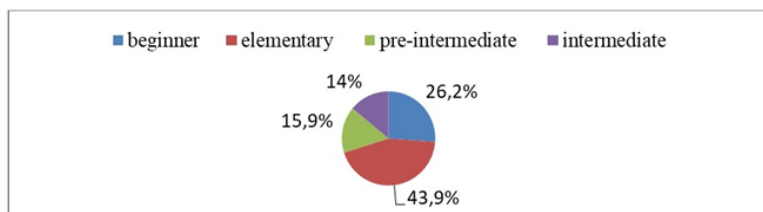

Figure 1 – English language proficiency of students in the survey

The result of the pupil survey was considered as follows:

Level of English language knowledge of students.

26.2 % of students surveyed indicated that they were at the elementary level, 43.9 % at the elementary level, 15.9 % at the intermediate level, and 14 % at the intermediate level (Picture 1). That is, the results of the survey show that the level of elementary among students is a lot. It is clear that this is the result of the level of language teaching in each school, the student's participation in language courses and his motivation to develop language skills.

Vocabulary work during the lesson

Since English is taught as a second language in Kazakh secondary schools, it is clear that there are some difficulties in learning the language. One of them is vocabulary work, it is difficult for students to memorize the words given during the lesson, and then use them. and it needs effective methods to solve problems. In this regard, we asked students during the survey how students' vocabulary work during the lesson.

In order to find out how students are engaged in vocabulary work during the lesson, we asked six questions with five answers in the first part of the questionnaire. The result of these questions was as follows. that is, 44.7 % of students understand the materials presented during the lesson, 66.7 % of students turn to the teacher for help during the lesson, 55.8 % of students translated texts during the lesson with the help of a dictionary, 49.1 % of students understood the video materials shown during the lesson (Picture 2). From these results we can see that students are active during the lesson, and vocabulary allows them to understand the material, However, it is clear that problems that arise during the lesson can be solved with the help of the teacher, as shown above.

In questionnaire we also considered questions to find out the importance of vocabulary among pupils. As a result of 48,7 % pupils chose «strongly agree» and 39,8 % pupils chose «agree». These results show that there is a growing awareness among students about the importance of vocabulary for language learning. That is, it is important to constantly develop vocabulary to learn and speak any language.

Effective methods to improve vocabulary, according to students' opinion

The purpose of our study was to research methods that facilitate the work with the dictionary in the learning process and to provide students with convenient methods to use, as well as to reveal the importance of developing vocabulary.

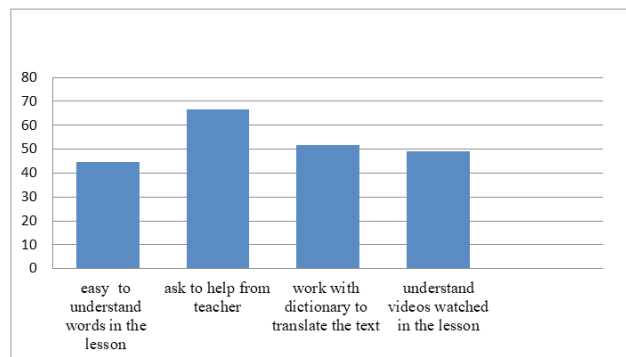

Figure 2 – Vocabulary work in the lesson

Based on these goals, we included a number of questions in our questionnaire to find out how common the methods presented in the theoretical part of the study are among students and how effective these methods are during the learning process. That is, what is the method of sentence construction in teaching the dictionary, and is it effective? Next, what is the translation method, how effective is this method? and are the «Mind map» and methods of learning vocabulary through information and communication tools effective in the learning process? That is, questions were asked about these four different methods. The results of the survey showed the following results.

50.5 % showed that sentence construction, 58 % translation, 41.1 % information and communication technologies, 43.1 % – mind map methods are effective in teaching vocabulary. Among the most common of these methods, we can mention the methods of expanding the vocabulary through sentence construction and translation methods (Illustration 3).

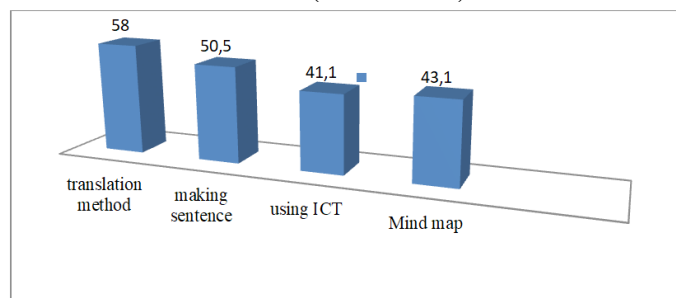

Figure 3 – Effective methods for teaching vocabulary

Conclusion

This study examines ways to develop the vocabulary of secondary school students. Vocabulary development is always important in language teaching. In this regard, in the study we considered several ways to develop the vocabulary of secondary school students. They are the method of translation, mind map, making sentences, the use of ICT. We also conducted a survey among students to determine the effectiveness of these methods. The results were found to facilitate the learning process and the fact that these methods are suitable for the learning process as effective methods.

The results of the survey showed that the development of vocabulary is the basis of language learning. In general, the results of the study suggest that secondary school students consider such requirements for the effective implementation of vocabulary development.

- 1 To pay more attention to improve the vocabulary of students in daily lessons.
- 2 To choose creative methods to develop the students vocabulary.
- 3 To increase the motivation of students to learn vocabulary.
- 4 To try make the lesson interesting which help students to be active in teaching process. That is, being active is also main factor to understand daily materials.

In general, there are obstacles and difficulties in learning any language. Therefore, dictionary work is the basis of any language. and the use of effective methods of creating this vocabulary is a leading factor in improving the quality of education.

All identified methods help to develop students' vocabulary. All the results are used in the development of vocabulary. These methods have a great impact on the development of students' vocabulary. Through these methods, students not only learn vocabulary, but also learn to use it grammatically and become more active in language learning.

The results of the research should be considered as a tool to further improve the learning process of the vocabulary development.

The work was carried out with the financial support of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan in the framework of the scientific project AP08052329.

REFERENCES

- 1 **Cameron, L.** Children learning a foreign language. – Cambridge : Cambridge University press, 2001. – P. 73.
- 2 **Linse Caroline, T.** Practical English language teaching young learners. – London, United States : McGraw Hill Higher Education, 2005. – 216 p.

3 **Alqantani, M.** The importance of vocabulary in language learning and how to be taught // International Journal of Teaching and Education. – 2015. – № 3. – P. 3.

4 **Mokhtar, A. A.** English Vocabulary Learning Strategies Among Malaysian Second Language Tertiary Students // Unpublished PhD thesis, Universiti Sains. – 2009. – P. 41.

5 **Nation, I.S.P.** Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge : Cambridge University press, 2001. – 477 p.

6 **Fajriani, U.** Enriching Students' English Vocabulary Using Hello English Application. – University of Muhammadiyah Makassar. – 2020 – P. 6–23.

7 **Jack, C. R.** Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 278.

8 **Stahl, S. A.** Four problems with teaching word meanings (and what to do to make vocabulary an integral part of instruction) // E. H. Hiebert and M. L. Kamil (eds.), Teaching and learning vocabulary : Bringing research to practice. – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2005. – 288 p.

9 **Sabyrbayeva, A. B.** Importance of vocabulary in language teaching // Vestnik Kazahstansko-Amerikanskogo Svobodnogo Universiteta (EN). – 2014. – № 2. – P. 179.

10 **Awaludin, A.** Techniques in Presenting Vocabulary To Young EFL Learners. – Journal of English and Education. – 2013. – № 1. – P. 81.

11 **Sullivan, R. A., and Alba, J. O.** Las Palmas de Gran Canaria. Criteria for EFL course books' vocabulary selection : Does it have any practical consequences? – № 19. – 2010. – P. 197–210.

12 **Carreres, Á.** Strange bedfellows : Translation and Language teaching // Sixth Symposium on Translation, Terminology and Interpretation in Cuba and Canada, 2006. – № 2. – P. 49.

Material received on 17.03.22.

A. K. Meirbekov¹, B. F. Abjekanova²

^{1,2}Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан Республикасы, Түркістан қ. Материал 17.03.22 баспаға түсті.

СӨЗДІК ҚОРЫН КЕҢЕЙТУ ӘДІСТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Бұл мақалада орта мектеп оқушыларының ағылшын тілі сабағында сөздік қорын дамыту әдістері мен тәсілдеріне талқыланған. Сөздік қорының жақсы дамуы оқу сапасына әсер ететін болғандықтан, біз зерттеу жұмысымызда сөздік қорын дұрыс дамытуға арналған әдістерді талқылауды басты назарға алдық. Мақаланы жазу барысында шетелдік ғалымдар мен қазақстандық ғалымдардың осы тақырып аясында қозғалған еңбектерін пайдаландық.

Бұл зерттеу жұмысында анализ және синтез әдістері, сондай-ақ, эмпирикалық зерттеу ретінде сауалнама қолданылды.

Бұл мақаланың мақсаты: а) оқу процесінің дамуын жоғарлататын әдістерді талдау; б) сабақ барысындағы сөздік жұмысының маңыздығын көрсету. Осы мақсатқа жету үшін сөздік қорын дамыту әдіс-тәсілдері талқыланды.

Қорытынды әдістер ағылшын тілі сабағында білім алушылардың сөздік қорын кеңейту әдістері ретінде қолданылады. Сабақ барысында сөздік жұмысын жүргізу оқушылардың тілдік дағдыларын жақсартуға айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан, осы әдістер арқылы оқушылар тек сөздік қорын дамытып қана қоймай, грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеуді, жазуды үйренеді және оқушылардың пәнге деген қызығушылығының артуына септігін тигізеді. Сонымен қатар, алынған әдістер мұғалімнің шығармашылығын арттырып, сабақтың сапасын жоғарлатады. Бұл дегеніміз – сабақ барысының бірсарынды өткізуден ашақтатып, жаңа технология мен түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланып білім алу көрсеткіштерін арттыру болып табылады.

Кілтті сөздер: сөздік, тіл, әдістер, тиімділік, дамыту, орта мектептер, ағылшын тілі

A. K. Meirbekov¹, B. F. Abjekanova²

^{1,2}Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Республика Казахстан, г. Туркестан. Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ РАСШИРЕНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В этой статье обсуждаются методы и приемы развития словарного запаса на уроках английского языка в средней школе. Поскольку хорошее развитие словарного запаса влияет на качество чтения, в нашем исследовании мы сосредоточились на обсуждении методов правильного развития словарного запаса. При написании статьи мы использовали работы зарубежных и казахстанских ученых по данной теме.

В исследовании использовались методы анализа и синтеза, а также анкетирование как эмпирическое исследование.

Целью данной статьи является: а) проанализировать методы, способствующие развитию учебного процесса; б) показать важность лексической работы в классе. Обсуждались методы развития словарного запаса для достижения этой цели.

Итоговые методы используются на уроках английского как способ расширить словарный запас учащихся. Работа со словарным запасом во время урока существенно влияет на улучшение языковых навыков учащихся. Таким образом, с помощью этих методов учащиеся не только развивают словарный запас, но и учатся говорить и писать грамматически правильно, а также повышают интерес учащихся к предмету. Кроме того, полученные методы повышают творческий потенциал учителя и улучшают качество уроков. Это означает повышение уровня образования с использованием новых технологий и методов, уход от однообразия уроков.

Ключевые слова: словарь, язык, методы, эффективность, развитие, общеобразовательные школы, английский язык.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

МРНТИ 14.29.05

<https://doi.org/10.48081/XAGN8593>***М. П. Попандопуло**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Проблемы социального сосуществования каждого человека, в особенности людей с ограниченными возможностями, была, есть и будет актуальностью номер один, так как именно социальным благополучием человека измеряется благосостояние всего государства в целом. Традиционное общественное мнение часто считает наукоемкие предметы наиболее важными, первостепенными дисциплинами необходимые детям, тогда как музыка, рисование, хореография и театральное искусство, дисциплины эстетического цикла, способствующие формированию музыкальной культуры, остаются на второстепенном уровне. Эти предметы рассматриваются как развлечение, дополняющее основной цикл.

Актуальность выбранной темы показывает важность социального значения и сложность установления полной связи с миром детей с ограниченными возможностями, ограниченность общения с природой, дефицит естественного и мобильного общения со сверстниками и обществом, труднодоступность к культурным ценностям.

В дошкольном и школьном возрастах вместе с получением удовольствия, музыка дает общение и знания, а вокально-хореографическое и театральное искусство, как и вся активная эстетическая деятельность, создают атмосферу свободы самовыражения, выражают радость от коллективного творчества, оказывают влияние на формирование духовно-нравственных и эстетических потребностей детей, является фактом развития его самосознания и самопознания.

Ключевые слова: музыкальное творчество, музыкальный театр, психолого-педагогическая поддержка, эмоционально-познавательная деятельность, музыкальное развитие детей, инклюзивное образование.

Введение

Проблемы социального сосуществования каждого человека, в особенности людей с ограниченными возможностями, была, есть и будет актуальностью номер один, так как именно социальным благополучием человека измеряется благосостояние всего государства в целом. Традиционное общественное мнение часто считает наукоемкие предметы наиболее важными, первостепенными дисциплинами необходимыми детям, тогда как музыка, рисование, хореография и театральное искусство, то есть дисциплины эстетического цикла, способствующие формированию музыкальной культуры, остаются на второстепенном уровне. Эти предметы рассматриваются как развлечение, дополняющее основной цикл. В то же время в раннем возрасте в нем должно преобладать образное мышление, недооценка которого наносит определенный ущерб гармоничному развитию личности. Основная культура человека, основа всех типов мышления, закладывается в младшем школьном возрасте. В нашей работе мы рассмотрим роль музыкального творчества в обогащении детей с ограниченными возможностями, оказание психолого-педагогической поддержки, эмоционально-познавательной деятельности детей с ограниченными возможностями.

Материалы и методы

1 Для молодых людей с ограниченными возможностями образование становится важнейшей предпосылкой успешной работы. (http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml)

2 «Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования» – принята Генеральной конференцией ООН по вопросам образования, науки и культуры 14 декабря 1960 года. (http://www.owl.ru/win/docum/un/edu_conv.htm)

3 «Декларация Генеральной Ассамблеи ООН о правах умственно отсталых лиц» – принята Генеральной Ассамблеей ООН 20 декабря 1971 г. (http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/retarded.shtml)

4 «Декларация ООН о правах инвалидов» – провозглашена резолюцией 3447 (XXX) Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1975 года. (http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml)

5 «Всемирная программа действий в отношении инвалидов» – Принята резолюцией 37/52 Генеральной Ассамблеи ООН от 3 декабря 1982 года.

Методы коррекционной работы и инклюзивного образования, направленные на обеспечение коррекции нарушений в развитии различных категорий детей с ограниченными возможностями, на их разностороннее и гармоничное развитие с учетом адаптации и возрастными-индивидуальными особенностями.

Методы коррекционной работы и инклюзивного образования обеспечивают условия для совместного воспитания и образования детей с разными образовательными потребностями. С помощью этих методов достигается преодоление социальных, психолого-физических барьеров, приобщение к культуре и обществу посредством формирования модели инклюзии, которая должна блокировать и исключать любую дискриминацию детей, формируется толерантное отношение ко всем участникам образовательного процесса, создающего условия для каждого ребенка, имеющего особые образовательные потребности.

Казахстанские педагоги, как и многие мировые ученые, реагируя на актуальные запросы XXI века ведут активные поиски оригинальных подходов в организации системы образования на новой методологической платформе, сутью которой является создание условий для приобретения учащимися «действующих знаний» – знаний и опыта, пригодных к использованию в повседневной жизни, в решении реальных проблем современного социума. Это считается следствием того, что к такой альтернативе инновационной педагогической практике и относится инклюзия интегрированных занятий.

Актуальность данной проблемы показывает важность социального значения и сложность установления полной связи с миром детей с ограниченными возможностями, ограниченность общения с природой, дефицит естественного и мобильного общения со сверстниками и обществом, труднодоступность к культурным ценностям. Задача, поставленная учеными искусствоведами, состоит в значимости музыкального развития и ее роли в адаптации ребенка с ограниченными возможностями к социальному миру, осознания себя, как части общества, усвоение ребенком всех норм и правил социального и культурного общения, принятых в обществе.

К одной из основных проблем можно отнести развитие принятия и эмпатии к детям с особыми образовательными потребностями. В дошкольном и школьном возрастах вместе с получением удовольствия, музыка дает общение и знания, а вокально-хореографическое и театральное искусство, как и вся активная эстетическая деятельность, создают атмосферу свободы самовыражения, выражают радость от коллективного творчества, оказывают влияние на формирование духовно-нравственных и эстетических потребностей детей, является фактом развития его самосознания и самопознания.

Что дают занятия музыкой особым детям и как важно развивать их творческие способности? Эти вопросы, несомненно, имеют место быть. И вот почему.

Через различные жанры творчества детям прививается интерес к изучению новых познаний в привычном и непринужденном для них формате. Еще один весомый аспект в занятиях музыкальной деятельностью – это возможность социализации. Родителям жизненно необходимо увидеть успех своего ребенка, поверить в его положительную динамику развития. И если в это поверят родители, то именно они будут помогать своим «особым детям», закладывать фундамент их адаптации в социуме. Родители, в первую очередь, будут опираться на методическую и практическую базу специального образования, и эта цепочка «родитель – педагог – ребенок» должна быть непрерывна и взаимосвязана.

Что касается музыки, то она позволяет непринужденно создать эту взаимосвязь. В ситуации успеха ребенка, его активного участия в разносторонней деятельности и общения с другими детьми и происходит та самая социализация и адаптация, к которой направлены все наши стремления. Для детей с особыми образовательными потребностями музыка является очень ценным объектом его потребностей.

Музыка – это невидимая тропинка в мир эмоциональных чувств ребенка. Музыкальное творчество для детей с ограниченными возможностями здоровья служит жизненно необходимым трамплином для взаимосвязи человеческого общения. Самовыражение через музыкальное развитие является средством самоутверждения ребенка в социуме.

И вот здесь важным условием для развития эмоционального состояния ребенка и успешного развития его способностей необходим неординарный творческий подход педагога. На занятиях музыкальной коррекции и кружковой деятельности с детьми с ограниченными возможностями не ставится главной целью высокое развитие навыков музыкально-практической деятельности и обретения музыкальных способностей. Главным составляющим компонентом занятий является направленность на решение сугубо важных проблем для адаптации ребенка и преодоления жизненных трудностей:

- развитие творческой личности;
- стимуляция игровой, коммуникативной и речевой активности ребенка;
- коррекция психологических улучшений и моторики;
- формирование произвольной регуляции поведения.

Требуется глубокое осмысление всей важности и эффективности проведения индивидуальных занятий, так как они дают увидеть индивидуальные

возможности и особенности ребенка. С помощью индивидуальных занятий педагог корректирует всю свою работу с данным индивидуумом.

Занятия музыкальной коррекции групповой формы имеют ряд других положительных аспектов:

- максимальный охват количества детей психокоррекционной помощью;
- привитие им коммуникативных навыков;
- выработка волевых черт характера;
- феномен «эмоционального заражения»;
- привитие навыков подражания сверстникам в более короткие сроки.

Необходимы выполнения разнообразных упражнений на гармонию эмоциональной сферы каждого индивидуума и межличностных взаимодействий в группе. Для максимального достижения положительных результатов на групповых музыкальных психокоррекционных уроках необходимо плановое построение равномерного распределения психической и физической нагрузки на организм ребенка. Поэтому любой ребенок, особенно с нарушениями в развитии, нуждается в создании благоприятных условий, комфортных и безопасных.

Чтобы педагог мог эффективно дать знания и адаптировать детей с ограниченными возможностями к реальному социуму, ему следует знать психологические особенности и внимательно ознакомиться с классификацией видов заболеваний. Психологические особенности «особого ребенка» берут исходную от типа заболевания и его личных психических характеристик. Следовательно, к таким детям присущи ниже перечисленные характеризующие их черты:

- низкая степень информированности об окружающей его социальной действительности;
- ограничения в познании;
- рассеянное внимание и отсутствие способности к концентрированному вниманию;
- недостаточные навыки самоконтроля, отсутствие стимула к образовательному процессу;
- ограниченный объем памяти, кратковременное и поверхностное запоминание;
- низкая мотивация к познанию окружающего мира;
- низкая игровая активность, сюжеты игр однотипные и банальные;
- слабая работоспособность, причиной которого является общая ослабленность организма ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Он быстро утомляется и нуждается в отдыхе;

отсутствие мыслительной деятельности, низкая скорость обработки входящей информации;

- инфантильность, запаздывающее формирование от ровестников;
- отличие данных эмоционально-волевой области реальному возрасту;
- недостаточное развитие больших и малых двигательных навыков.

Дети с ограниченными возможностями имеют повышенную тревожность и раздражительность. Они чувствительны, обращают внимание на незначительные перемены в тоне голоса, обидчивы, плаксивы и беспокойны. В некоторых случаях прослеживается мощное эмоциональное перевозбуждение и агрессивные действия.

В дошкольном и школьном возрастах, получая музыкальное воспитание и знание, ребенок получает тот дефицит общения и социализации, который ему так необходим. Например, вокальное искусство, театральное искусство, активная музыкальная деятельность дают благотворную атмосферу свободы самовыражения, выражают радость от коллективного творчества, оказывают влияние на формирование духовно-нравственных и эстетических потребностей детей, являются фактом развития его самосознания и самопознания.

Результаты и обсуждение

Развивая творческие способности детей с особыми образовательными потребностями, мы напрямую влияем на умение приобретать необходимые знания и умения, навыки в будущем. Уже известно, что дети, обладающие музыкальным слухом, имеют большие способности к изучению иностранных языков. Обучение вокалу способствует развитию памяти, потому как ребенок заучивает тексты и стихи. А танец развивает общее физическое развитие и улучшает координацию тела, заставляет работать мышление и сближает во взаимодействии другими детьми.

Каждый ребенок рождается с разными задатками тех или иных способностей, а не с готовыми развитыми данными. И для раскрытия творческих способностей ребенка нужно предоставить эту возможность проявить себя в различных направлениях танцевального, вокального, театрального, игрового искусств.

Необходимо отметить, для того, чтобы в дальнейшем жизнь детей с ограниченными возможностями была полноценной, необходимо обеспечить приемлемые условия для их благополучного вхождения в среду здоровых сверстников уже в дошкольном, а далее в школьном учреждении. Детские годы оказывают огромное влияние на жизнь каждого человека. Обучение и образование ребёнка начинается с самого раннего возраста, и от того, в каких условиях оно проходит и какие образовательные ресурсы ему доступны, во многом зависит его будущая социализация в высших учебных заведениях.

Создание этих условий задача сложная, требующая комплексного подхода и полной отдачи от всех участников образовательного и воспитательного процессов. Для её решения мы не должны принуждать детей с ограниченными возможностями приспосабливаться под имеющиеся условия, а должны быть готовы изменить систему преподавания в обычных общеобразовательных школах. Необходимы проекты новых форм организации образовательного пространства.

Необходимо помогать воспитывать в себе симпатию по отношению к другим детям, взрослым и формировать привычки, позволяющие в будущем хорошо заботиться о себе и об окружающих. При этом взрослым необходимо быть терпеливыми и спокойными. Ребёнок хочет видеть уверенность, что он не одинок в новых условиях, у него есть мудрые взрослые, которые его поймут и помогут. А чтобы добиться наилучших результатов, педагогам необходимо знать и изучить адаптационные возможности детей с отклонениями в развитии.

Ребёнок с ограниченными возможностями здоровья может обучаться как в условиях специализированных (компенсирующего или коррекционного вида) учреждениях, так и в условиях инклюзивного (совместного с нормально развивающимися детьми) обучения.

Одним из эффективных путей решения вопроса социализации детей с ограниченными возможностями мы видим в развитии музыкальных театральных студий, музыкальных театров. Музыкальные театры выполняют не только функцию развития творческого потенциала ребенка с ограниченными возможностями, они положительно влияют на социализацию ребенка, путем приобщения к литературному наследию, декламации, музыкальному и танцевальному искусству, ребенок принимает участие в различных сценических постановках, погружен в совместную творческую работу с другими участниками сценического действия. Сценическое действие (перевоплощение в роль с помощью театрального костюма, использования грима, пластики сценических движений) позволяет проектировать различные ситуации, выражать те мысли и эмоции, которые недоступны в повседневной жизни, «примерить» на себя определенную личность с различными характеристиками, проявить себя.

Необходимо подчеркнуть, что помимо непосредственного участия в самом музыкальном театральном действии, важную роль играет сам процесс подготовки музыкально-театральной постановки, в котором ребёнок должен принимать активное участие. Процесс подготовки может включать в себя следующие этапы:

– распределение ролей среди участников музыкального театра в соответствии с определенными способностями и возможностями юных артистов;

– репетиционная работа и обязательное совместное обсуждение спектакля в целом, отдельных сценических действий;

– разработка и изготовление театральных костюмов, всевозможных декораций к спектаклям;

– искусство накладывания театрального грима.

Графики репетиционных занятий в музыкальном театре могут быть разнообразными, учитывая многие субъективные и объективные условия. Это может быть определение, корректировка времени занятий, учет погодных условий, психических состояний и настроений участников, физическое состояние юных актеров.

Репетиционные занятия могут начинаться с музыкальных игр (распевание, угадывание мелодий, по возможности пение на несколько голосов) и немusикальных игр и упражнений (занимательные игры), в результате которых исполнительский состав делится на необходимое руководителю количество групп для дальнейшей работы.

Успешность и результативность деятельности музыкального театра зависит, прежде всего, от тесной взаимосвязи театрального и музыкального искусства, так как, без развития музыкальных способностей, без навыков ритмично и выразительно двигаться, без определённых вокальных навыков добиться каких-либо значительных результатов в данном творческом направлении невозможно. Поэтому, на начальных занятиях музыкального театра одной из важных задач является раскрытие актёрских, музыкальных задатков и способностей. В дальнейшем базисом работы становится формирование культуры речи, техники вокального (сольного, ансамблевого пения) и хорового пения, активизация познавательных процессов. Участники музыкального театра учатся моделировать своё поведение, восстанавливать и вспоминать полученные знания, впечатления, ощущения и чувства. Далее перед юными актерами музыкального театра ставятся более сложные задачи, увеличивается количество упражнений и творческих заданий.

Особое внимание следует уделить созданию индивидуальных театральных костюмов. Сценический костюм в большей степени позволяет ребенку перевоплощаться, открывать для себя новый мир, компенсируя физические и психологические возможности организма, развивая необходимые навыки самовыражения и общения с другими детьми.

Играя определенную роль в музыкально-театральной постановке, ребенок получает опыт взаимоотношений, которого он лишен в обычной

жизни. Участие в музыкальных театральных постановках способствует развитию духовных, физических способностей ребёнка, установлению комфортного контакта с внешним миром.

Ожидаемые результаты:

– дети становятся более раскрепощенными;

– перевоплощение в театральную роль, работа над речью повысит уровень социальной компетентности;

– возрастает ответственность в работе над ролями в спектаклях;

– возникающий эмоциональный барьер стеснения постепенно будет преодолен благодаря погружению в театральную роль;

– в ходе репетиционной работы у детей будут развиваться такие качества как: милосердие, доброта, взаимопомощь, радость за общие достижения в творческой работе;

– повторяя одни и те же театральные сцены, выверяя моменты-связки между ними, дети станут терпимее относиться друг другу, более активные и сильные дети будут помогать менее активным и слабым в творческой работе над ролями, тем самым придавая стимул уверенности и значимости как личности;

– работа над совместным музыкально-театральным проектом будет способствовать развитию творческих начал и умственных способностей, целеустремленности, настойчивости в преодолении трудностей;

– появится желание принимать активное участие в творческой работе;

– освоют навыки музыкального, актерского мастерства, станут более раскованными и уверенными на сцене.

Выводы

Подводя итоги и делая выводы, с уверенностью можно утверждать, что широко практикуемое распространение таких специальных технологий, как музыкотерапия, трудотерапия, арт-терапия и т.п., направленные на преодоление духовного и физиологического одиночества, повышают самооценку ребенка с ограниченными возможностями, создают условия для актуализации его социальных потребностей и помогают самоутвердиться и признать себя как полноценную личность, стимулирует развитие и реализацию своих творческих потенциалов.

Специально организованная музыкальная деятельность дает возможность структурирования эмоционального мира и музыкальной сферы детей. Атмосфера творчества помогает детям раскрыть себя, формирует уверенность в себе, чувство собственного достоинства, позитивное отношение к миру, понимание эмоционального состояния окружающих людей и потребность в сопереживании. В совместной музыкальной деятельности, воспитывается и

формируется коллектив, дети учатся вместе переживать, у них появляется чувство ответственности, формируется терпение, выдержка и упорство в достижении поставленной цели, формируется организованность, сплочённость, взаимопонимание и уважение, исчезает робость, неуверенность в своих силах, формируется коммуникативная культура. Опираясь на пример взрослого, дети приобщаются к культуре поведения, осваивают общечеловеческие и культурные ценности, что в дальнейшем способствует успешной социализации детей с ограниченными возможностями.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Батова, А. В.** Социально-педагогические условия интеграции детей-инвалидов в социальную среду [Текст]. М., 2001. – 29 с.
- 2 **Королькова, Е. А.** Музыкальное занятие как средство коррекционного развития при обучении и воспитании детей с ограниченными возможностями здоровья [Текст] // Материалы IV Международной научной конференции. – Казань, 2016. – С. 87–90.
- 3 **Ратнер, Ф. Л., Юсупова, А. Ю.** Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей [Текст]. – М. : ВЛАДОС, 2006. – 89 с.
- 4 Рушель Блаво. Музыка здоровья [Текст]. – М. : Издательство «Диля», 2002. – 284 с.
- 5 **Шалмина, И. И.** Театральное искусство как способ адаптации детей с ограниченными возможностями здоровья к полноценной жизни [Текст] // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – Омск, 2016. – С. 331–333.
- 6 **Смирнова, Е. Р.** Семья нетипичного ребенка : Социокультур. аспекты [Текст]. – Саратов, 1996. – 189 с.
- 7 **Наумов, А. А., Соколова, В. Р., Седегова, А. Н.** Интегрированное и инклюзивное обучение в образовательном учреждении. Инновационный опыт [Текст]. – Волгоград, 2012. – 147 с.
- 8 **Медведева, Е. А.** Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика : Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений [Текст]. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 224 с.
9. Инклюзивное образование: методология, практика, технологии : Материалы Международной научно-практической конференции [Текст]. – М., 2011. – 242 с.
10. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/291432-muzykalnoe-tvorchestvo-kak-faktor-socializaci> [Электронный ресурс].

REFERENCES

- 1 **Batova, A. V.** Socialno-pedagogicheskie usloviya integracii detej invalidov v socialnyu sredu [Socio-pedagogical conditions for the integration of disabled children into the social environment] [Text]. – Moscow, 2001. – 29 p.
- 2 **Korolkova, E. A.** Muzikalnoe zanyatie kak sredstvo korrekcionnogo razvitiya pri obuchenii i vospitanii detei s ogranichennimi vozmozhnostyami zdorovya [Music lessons as a means of correctional development in the education and upbringing of children with disabilities] [Text] // Materialy IV Mejdunarodnoi nauchnoi konferencii. – Kazan, 2016. – P. 87–90.
- 3 **Ratner F. L., Yusupova A. Yu.** Integrirovannoe obuchenie detei s ogranichennimi vozmozhnostyami v obschestve zdorovih detei [Integrated education of children with disabilities in a society of healthy children] [Text]. – Moscow : VLADOS_ 2006. – 89 p.
- 4 Rushel Blavo. Muzika zdorovya [Health Music] [Text]. – Moscow : Izdatelstvo «Dilya», 2002. – 284 p.
- 5 **Shalmina, I. I.** Teatralnoe iskusstvo kak sposob adaptacii detei s ogranichennimi vozmozhnostyami zdorovya k polnocennoj jizni [Theatrical art as a way of adaptation of children with disabilities to a full life] [Text] // Mejdunarodnii jurnal prikladnih i fundamentalnih issledovanii. – Omsk, 2016. – P. 331–333.
- 6 **Smirnova, E. R.** Semya netipichnogo rebenka : Sociokultur. aspekti [The family of an atypical child : Sociocultural aspects] [Text]. – Saratov, 1996. – 189 p.
- 7 **Naumov, A. A., Sokolova, V. R., Sedegova, A. N.** Integrirovannoe i inklyuzivnoe obuchenie v obrazovatelnom uchrejdении. Innovacionnii opit [Integrated and inclusive education in an educational institution. Innovative experience] [Text]. – Volgograd, 2012. – 147 p.
- 8 **Medvedeva, E. A.** Muzikalnoe vospitanie detei s problemami v razviti i korrekcionnaya ritmika : Ucheb. posobie dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedenii [Musical education of children with developmental problems and correctional rhythmic : Study guide for students. sred. ped. ucheb. institutions] [Text]. – Moscow : Izdatelskii centr «Akademiya», 2002. – 224 p.
- 9 Inklyuzivnoe obrazovanie : metodologiya, praktika, tehnologii : Materialy Mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii [Inclusive education : methodology, practice, technologies : Materials of the International Scientific and Practical Conference] [Text]. – Moscow, 2011. – 242 p.
- 10 <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/291432-muzykalnoe-tvorchestvo-kak-faktor-socializaci> [Electronic resource].

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*М. П. Попандопуло

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 17.03.22 баспаға түсті.

МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫҢ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНЕ ӘСЕРІ

Әр адамның, әсіресе мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік қатар өмір сүру проблемалары бірінші кезекте өзекті болды және болады, өйткені бұл бүкіл мемлекеттің әл-ауқаты адамның әлеуметтік әл-ауқатымен өлшенеді. Дәстүрлі қоғамдық пікір көбінесе жоғары технологиялық пәндерді балаларға қажет ең маңызды, негізгі пәндер деп санайды, ал музыка, сурет, хореография және театр өнері, музыкалық мәдениеттің қалыптасуына ықпал ететін эстетикалық цикл пәндері екінші деңгейде қалады. Бұл тақырыптар негізгі циклды толықтыратын ойын-сауық ретінде қарастырылады.

Таңдалған тақырыптың өзектілігі әлеуметтік маңыздылықтың маңыздылығын және мүмкіндігі шектеулі балалар әлемімен толық байланыс орнатудың күрделілігін, табиғатпен шектеулі қарым-қатынасты, құрдастарымен және қоғаммен табиғи және мобильді байланыстың жетіспеушілігін, мәдени құндылықтарға қол жетімділіктің қиындығын көрсетеді.

Мектепке дейінгі және мектеп жасында ләззат алумен бірге музыка қарым-қатынас пен білім береді, ал вокалды-хореографиялық және театр өнері, барлық белсенді эстетикалық іс-шаралар сияқты, өзін-өзі көрсету еркіндігінің атмосферасын жасайды, ұжымдық шығармашылықтан қуаныш білдіреді, балалардың рухани-адамгершілік және эстетикалық қажеттіліктерін қалыптастыруға әсер етеді, оның өзін-өзі тану мен өзін-өзі танудың даму фактісі болып табылады.

Кілтті сөздер: музыкалық шығармашылық, музыкалық театр, психологиялық-педагогикалық қолдау, эмоционалды-танымдық қызмет, балалардың музыкалық дамуы, инклюзивті білім беру.

*M. P. Popandopulo

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 17.03.22.

THE INFLUENCE OF MUSICAL CREATIVITY ON THE SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

The problems of social coexistence of each person, especially people with disabilities, have been, are and will be the number one topicality, since it is the social well-being of a person that measures the well-being of the entire state as a whole. Traditional public opinion often considers knowledge-intensive subjects to be the most important, primary disciplines necessary for children, while music, drawing, choreography and theatrical art, disciplines of the aesthetic cycle that contribute to the formation of musical culture, remain at a secondary level. These subjects are considered as entertainment, complementing the main cycle.

The relevance of the chosen topic shows the importance of social significance and the difficulty of establishing a full connection with the world of children with disabilities, the limited communication with nature, the lack of natural and mobile communication with peers and society, the inaccessibility to cultural values.

In preschool and school ages, along with getting pleasure, music gives communication and knowledge, and vocal-choreographic and theatrical art, like all active aesthetic activities, create an atmosphere of freedom of self-expression, express the joy of collective creativity, influence the formation of spiritual, moral and aesthetic needs of children, is a fact of the development of his self-awareness and self-knowledge.

Keywords: musical creativity, musical theater, psychological and pedagogical support, emotional and cognitive activity, musical development of children, inclusive education.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/LIHF4597>***А. К. Мурзатаева¹, Б. А. Нурмагамбетова², К. С. Исинаова³**¹Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда;²Павлодарский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;³Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматривается актуальная проблема, которая посвящена разработке модели формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения. Определены компоненты формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования к исследуемому виду деятельности: мотивационно-ценностный, содержательный, процессуальный. Выявлены критерии, на основании которых производилась оценка степени соответствия личности будущих педагогов специального образования, к предъявляемым требованиям: мотивационная направленность личности будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения; наличие знаний содержания дуального обучения; развитие умений в области дуального обучения. Охарактеризованы показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения. Теоретически обоснована и экспериментально доказана результативность модели формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения. Эмпирическое исследование проводилось на базе двух вузов: Павлодарского педагогического университета и Северо-Казахстанского университета имени М. Козыбаева, со студентами

образовательной программы 6В01900 – «Специальная Педагогика», в количестве 234 человека. Анализ результатов исследования позволил определить, что целенаправленная последовательная работа со студентами, на основе разработанной авторами модели, обеспечила рост профессиональных компетенций у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Ключевые слова: дуальное обучение, моделирование, профессиональная компетентность, педагоги специального образования, педагогический процесс вуза.

Введение

В условиях вхождения в единое мировое образовательное пространство, перед высшими учебными заведениями стоит задача формирования конкурентоспособных педагогов специального образования, владеющих профессиональными знаниями, умениями и навыками, развитыми профессионально-личностными качествами.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы указывается приоритетность влияния педагогов на формирование человеческого капитала, его особая значимость в решении проблем системы образования и качества содержания профессиональной подготовки [1]. В настоящее время на рынке труда востребованным является педагог специального образования, умеющий самостоятельно решать поставленные перед ним производственные задачи и обладающий практико-ориентированными компетенциями, способный к творческому преобразованию действительности, а также профессиональному саморазвитию и самосовершенствованию. В связи с этим, актуальной проблемой в педагогическом образовании является внедрение дуального обучения, в ходе которого осуществляется теоретическая и практическая подготовка в учебном заведении и на производстве.

Необходимо уделять внимание формированию у будущих педагогов профессиональных компетенций, от качества сформированности которых, зависит их реализация как специалистов инклюзивного образования. Подготовка высококвалифицированных педагогов специального образования является актуальной темой в трудах зарубежных и казахстанских исследователей. В работах казахстанских ученых Ж. И. Намазбаевой, Г. Г. Запрыгаева, Р. К. Луцкиной [2], З. А. Мовкебаевой [3], К. Н. Сариевой [4], А. П. Зариной [5], А. Т. Кулсариевой [6], К. Н. Даркуловой [7] рассматриваются общие вопросы подготовки педагогов специального образования, основанные на анализе принципов компетентностного подхода.

Отметим, что в зарубежных исследованиях Robinson D. [8], Chao C. N. G. [9], Alfonso R. [10], рассмотрены актуальные вопросы развития профессиональных компетенций будущих учителей специального образования, ориентированные на обеспечение качества и результативности образовательной деятельности в процессе инклюзивного образования.

Не менее важной составляющей исследуемой проблемы является – дуальное обучение как формы подготовки педагогических кадров. Так, в исследовании Е.Н. Григорьева, Р.М. Латыповой, особая роль отводится отбору организационных форм, методов, приемов и образовательных технологий, обеспечивающих полноту освоения студентами, как системы теоретических знаний, так и конкретных профессиональных умений, навыков на основе взаимодействия учебного заведения и образовательной организации [11].

Важной научно-педагогической основой дуального обучения является исследование Т. Н. Винтаева, Е. А. Чаладзе, ориентированное на выявление недостатков формирования профессиональной компетентности дефектологов, а также с недостаточной их подготовленностью к решению стандартных и нестандартных профессиональных задач [12]. Следовательно, анализ научной литературы, по проблеме исследования показал, что проблема компетентностной подготовки педагогов специального образования в условиях практико-ориентированного взаимодействия приобретает особую актуальность.

Таким образом, формирование профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения до настоящего времени не являлось широким предметом исследования, что позволяет говорить об актуальности разработки данной научной проблемы.

Реальные практические задачи дуального обучения, должны быть отражены в содержании вузовской подготовки студентов специального образования. Возникает проблема необходимости формирования гипотезы исследования. Если в педагогический процесс вуза будет внедрена разработанная нами модель, то это повысит профессиональную компетентность будущих педагогов специального образования, так как студенты будут вовлечены в деятельность, направленную на освоение совокупности знаний, умений и навыков дуального обучения.

Материалы и методы

Целью данного исследования является - обоснование, разработка и экспериментальная проверка модели формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Экспериментальная работа включала в себя констатирующий, формирующий и контрольный эксперимент. В целях диагностики профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения, был организован эксперимент на базе двух вузов: Павлодарский педагогический университет и Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, со студентами образовательной программы 6В01900 – «Специальная Педагогика», в количестве 234 человека.

Эксперимент осуществлялся в период с 2017 по 2021 год, во время которого ставились и решались следующие задачи:

– определить, есть ли интерес у будущих педагогов специального образования к исследуемой проблеме;

– внедрить разработанную нами модель формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения;

– выявить уровень сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Оценка сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения осуществлялась путем выявления уровней сформированности мотивационно-ценностного, содержательного и процессуального компонентов.

Исследование включает теоретические методы: анализ и обобщение научно-теоретических источников по проблеме исследования. Для выявления уровня профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения были использованы следующие эмпирические методики: анкетирование, тестирование.

Результаты и обсуждение

В условиях модернизации системы образования, готовность будущих педагогов специального образования - это возможность путем дуального обучения решать задачи формирования профессиональных компетенций. В исследовании нами выделены следующие компоненты: мотивационно-ценностный, содержательный, процессуальный.

Мотивационно-ценностный компонент - отношение будущих педагогов специального образования к дуальному обучению. Данное отношение мы рассматриваем как единство объективного и субъективного, представляющее собой положение личности студента на ценности будущей профессиональной деятельности. Поскольку одним из важных компонентов сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального

образования в процессе дуального обучения является мотивационно-ценностный компонент, характеризующийся интересами, склонностями, убеждениями, качествами личности, то критериями являются:

- осознание значимости будущей профессии педагога специального образования и необходимости реализации дуального обучения;
- мотивационная связь интересов с будущей профессией;
- наличие мотивов саморазвития у будущих педагогов специального образования.

Содержательный компонент предполагает наличие определенного объема знаний у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения и определяется следующими критериями:

- наличие теоретических знаний, необходимых для дуального обучения;
- знание особенностей дуального обучения;
- знание способов оптимального соотношения теоретической и практической подготовки в процессе дуального обучения.

Процессуальный компонент – представляет собой заранее спроектированный процесс обучения (организация деятельности студентов образовательной программы 6B01900 – «Специальная Педагогика», по усвоению знаний и умений, и навыков дуального обучения). В состав процессуального компонента входят следующие критерии:

- умение использовать возможности дуального обучения;
- умение соотносить теоретическую и практическую подготовку в процессе дуального обучения;
- умение организовать дуальное обучение.

Данные компоненты сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Компоненты сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения

Компонент	Критерии	Показатели
1	2	3
Мотивационно-ценностный	Профессиональная мотивация	1. Осознание значимости будущей профессии педагога специального образования и необходимости реализации дуального обучения. 2. Мотивационная связь интересов с будущей профессией. 3. Наличие мотивов саморазвития у будущих педагогов специального образования.

Содержательный	Знание содержания дуального обучения	1. Наличие теоретических знаний, необходимых для дуального обучения. 2. Знание особенностей дуального обучения. 3. Знание способов оптимального соотношения теоретической и практической подготовки в процессе дуального обучения.
Процессуальный	Развитие компетентности в области дуального обучения	1. Умение использовать возможности дуального обучения. 2. Умение соотносить теоретическую и практическую подготовку в процессе дуального обучения. 3. Умение организовать дуальное обучение.

Таким образом, разработанные критерии и показатели каждого из компонентов позволили определить дефиницию «сформированность профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения» как целостное качество личности, основанное на совокупности профессиональной мотивации, сформированности профессионально-личностных качеств, знаний содержания дуального обучения, а также непрерывного развития уровня профессионализма. Анализ критериев и показателей компонентов позволяет выделить три уровня ее сформированности: высокий, средний, низкий.

Низкий уровень характеризуется частичной не сформированностью профессиональных компетенций у будущих педагогов специального образования к дуальному обучению. Студенты с низким уровнем не осознают социальной значимости профессии; их характеризует отсутствие интереса не только к дуальному обучению и особенностям его внедрения, но и к будущей профессиональной деятельности, которые отражаются на всех остальных показателях данного уровня. Данных студентов отличает использование общих приемов и способов организации профессиональной деятельности; отсутствие умений самостоятельно планировать, определять цели и задачи дуального обучения; личная неорганизованность и низкая самооценка. В целом, деятельность будущих педагогов специального образования с низким уровнем сформированности профессиональных компетенций в процессе дуального обучения носит репродуктивный характер.

Средний уровень сформированности профессиональных компетенций у будущих педагогов специального образования к дуальному обучению характеризуется: усвоением знаний особенностей дуального обучения; способов оптимального соотношения теоретической и практической подготовки в процессе дуального обучения; недостаточной сформированностью умений применять полученные теоретические знания в

практической деятельности; осознанием социальной значимости профессии педагога специального образования как необходимости; не ярко выраженной потребности совершенствовать знания о дуальном обучении; неумением адекватно оценивать результаты своей профессиональной деятельности; невысокой инициативностью и организованностью.

Студенты с высоким уровнем сформированности профессиональных компетенций характеризуются устойчивой положительной направленностью на будущую профессиональную деятельность; осознанием социальной значимости профессии в целом. У данных студентов проявляется постоянная потребность приобретать и совершенствовать знания в области дуального обучения; студенты данного уровня активно применяют знания содержания дуального обучения. Будущие педагоги специального образования умеют определять целесообразность дуального обучения и адекватно оценивать результаты своей работы. Деятельность будущих педагогов социального образования с высоким уровнем сформированности профессиональных компетенций отличается умением использовать возможности дуального обучения, а также носит продуктивный характер, который проявляется в умении осмысленно планировать и анализировать свою профессиональную деятельность.

Сущность профессиональных компетенций педагогов специального образования в процессе дуального обучения выявлена на основе анализа научной литературы, что привело к выводу о том, что исследуемый феномен рассматривается как совокупность интегративных профессионально значимых личностных качеств, способствующих реализации соответствующих знаний, умений, навыков, опыта профессиональной деятельности.

Анализ содержания компонентов, позволил нам сконструировать модель сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения, которая схематически представлена на рисунке 1.

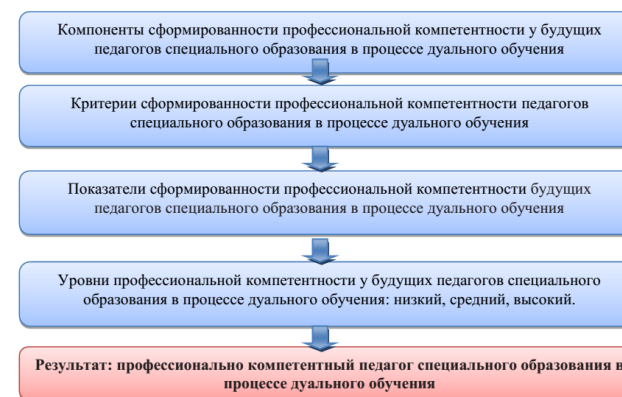

Рисунок 1 – Модель сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения

Теоретическая модель сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения имеет следующую структуру:

1 Компоненты сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

2 Критерии сформированности профессиональной компетентности педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

3 Показатели сформированности профессиональной компетентности будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

4 Уровни профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения: низкий, средний, высокий.

5 Профессионально компетентный педагог специального образования в процессе дуального обучения – как результат.

В ходе эксперимента, для удобства обработки большого количества данных и систематизации полученных данных, нами был выведен средний показатель сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Констатирующий этап эксперимента показал, что результаты распределения по уровням сформированности профессиональной

компетентности педагогов специального образования в процессе дуального обучения отличаются незначительно и соответствуют низкому уровню (78,3 % студентов в контрольной группе и 85,4 % в экспериментальной).

Во время формирующего эксперимента производилась апробация разработанной нами модели сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

На контрольном этапе исследования были определены итоговые уровни сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Динамика уровней сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения представлена в таблице 2.

Таблица 2 – Динамика сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения (%)

Уровни сформированности профессиональной компетентности	Экспериментальная группа		Контрольная группа	
	Констатирующий эксперимент	Контрольный эксперимент	Констатирующий эксперимент	Контрольный эксперимент
высокий	32,1	67,9	40,3	59,7
средний	20,3	79,7	17,5	82,5
низкий	77,4	22,6	80,2	19,8

Таким образом, сравнение уровней сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения до и после проведения формирующего эксперимента показало, что в экспериментальной группе 67,9 % испытуемых достигли высокого уровня сформированности профессиональной компетентности, тогда как в контрольной группе данного уровня достигли лишь 59,7 % студентов. Приведенные данные свидетельствуют о том, что результаты сформированности профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения стали выше, после внедрения разработанной нами модели.

Выводы

В статье представлено моделирование процесса формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения. Реализация разработанной нами модели, позволила в значительной мере повысить уровень сформированности

искомой готовности. Следовательно, проведенное исследование подтвердило эффективность разработанной нами модели. Оригинальность результатов исследования заключается в том, что мы доказали, что разработка и реализация модели и полученные результаты обеспечивают эффективную подготовку будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения.

Разработанная модель, научные результаты, полученные в ходе исследования, могут быть использованы в практике работы вузов, в целях совершенствования профессиональной подготовки будущих педагогов специального образования в процессе дуального обучения, а также в системе повышения квалификации педагогических кадров.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://online.zakon.kz> (Дата обращения: 25.07.2021).

2 **Намазбаева, Ж. И., Запргяев, Г. Г., Луцкина, Р. К.** Истоки развития психологии и дефектологии в Казахстане [Текст]. – Алматы : «Print-Express», 2012. – 423 с.

3 **Мовкебаева, З. А.** Современные подходы в подготовке учителей-дефектологов в Республике Казахстан [Текст] // Вестн. Казах. нац. пед. ун-та им. Абая. Сер. Спец. пед. – 2014. – 4 (39). – С. 2–8.

4 **Сариева, К. Н.** Развитие профессиональных компетенций педагога-дефектолога как основа повышения качества специального образования [Текст] // Инновации в науке. – 2014. – № 32. – С. 78–80.

5 **Zarin, A. P.** Development of the system of training teachers-defectologists in Russia at the turn of the 20th century [Текст] // Special Education. – 2015. – № 3. – P. 81–92.

6 **Кулсариева, А. Т.** Инклюзивное образование: нормативно-правовая база интегрированных процессов [Текст] // Зрелое управление - основа стабильности и развития: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. (10-12 декабря 2016 г.). – Изд-во: Вост.- Сиб. откр. акад., 2016. – С. 6–15.

7 **Даркулова, К. Н.** Логопедия в Казахстане: история становления и современное состояние [Текст] // Специальное образование и социокультурная интеграция – 2019: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (20–25 сентября 2019 г.). – Саратов : Саратовский источник, 2019. – С. 146–153.

8 **Robinson, D.** Effective inclusive teacher education for special educational needs and disabilities: some more thoughts on the way forward [Text] // *Teach. Educ.*, 2017, (61). – P. 164–178. – doi: 10.1016/j.tate.2016.09.007

9 **Chao, C. N. G., Sze, W., Chow, E., Forlin, C., and Ho, F.C.** Improving teachers' self-efficacy in applying teaching and learning strategies and classroom management to students with special education needs in Hong Kong [Text] // *Teaching Teacher Educ.*, 2017, (66). – P. 360–369. – doi: 10.1016/j.tate.2017.05.004

10 **Alfonso, Rodríguez-Oramas, Pilar, Alvarez, Mimar, Ramis-Salas and Laura, Ruiz-Eugenio** The Impact of Evidence-Based Dialogic Training of Special Education Teachers on the Creation of More Inclusive and Interactive Learning Environments [Text] // *Front. Psychol.*, 2021 – doi: 10.3389/fpsyg.2021.641426

11 **Григорьев, Е. Н., Латыпова, Р. М.** Реализация элементов дуального обучения в образовательном процессе вуза [Текст] // Экспериментальные и теоретические исследования в современной науке: сб. ст. по матер. XI междунар. науч.-практ. конф. – № 2(11). – Новосибирск : СибАК, 2018. – С. 42–47.

12 **Вингаева, Т. Н., Чаладзе, Е. А.** Формирование профессиональных компетенций в подготовке бакалавров по направлению подготовки специальное (дефектологическое) образование с использованием интерактивных методов обучения [Текст] // Проблемы современного педагогического образования. Сборник научных трудов. – Ялта : РИО ГПА, 2018. – № 4. – С. 86–88.

REFERENCES

1 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan [The State Program for the development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988] [Text]. [Electronic resource]. – Access mode: <https://online.zakon.kz>. (Date of application 25.07.2021).

2 **Namzabayeva, Zh. I., Zapryagayev G. G., Lutskina R. K.** Istoki razvitiya psikhologii i defektologii v Kazakhstane [The origins of the development of psychology and defectology in Kazakhstan] [Text]. – Almaty : «Print-Express». – 2012. – 423 p.

3 **Movkebayeva, Z. A.** Sovremennyye podkhody v podgotovke uchiteley-defektologov v Respublike Kazakhstan [Modern approaches in the training of

teachers-defectologists in the Republic of Kazakhstan] [Text] // *Vestn. Kazakh. nats. ped. un-ta im. Abaya.* – 2014. – №4 (39). – P. 2–8.

4 **Sariyeva, K. N.** Razvitiye professionalnykh kompetentsiy pedagoga-defektologa kak osnova povysheniya kachestva spetsialnogo obrazovaniya [Development of professional competencies of a teacher-defectologist as a basis for improving the quality of special education] [Text] // *Innovations in science.* – 2014. – № 32. – P. 78–80.

5 **Zarin, A. P.** Development of the system of training teachers-defectologists in Russia at the turn of the 20th century [Text] // *Special Education.* – 2015. – № 3. – P. 81–92.

6 **Kulsariyeva, A. T.** Inklyuzivnoye obrazovaniye: normativno-pravovaya baza integrirovannykh protsessov [Inclusive education: regulatory and legal framework of integrated processes] [Text] // *Zreloye upravleniye – osnova stabilnosti i razvitiya : materialy IX Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (10–12 dekabrya 2016 g.).* – Izd-vo: Vost.- Sib. otkr. akad. – 2016. – P. 6–15.

7 **Darkulova, K. N.** Logopediya v Kazakhstane : istoriya stanovleniya i sovremennoye sostoyaniye [Speech therapy in Kazakhstan: the history of its formation and the current state] [Text] // *Spetsialnoye obrazovaniye i sotsiokulturnaya integratsiya* – 2019: sb. materialov Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (20–25 sentyabrya 2019 g.). – Saratov : Saratovskiy istochnik, 2019. – P. 146–153.

8 **Robinson, D.** Effective inclusive teacher education for special educational needs and disabilities: some more thoughts on the way forward [Text] // *Teach. Educ.* – 2017. (61). – P. 164–178. – doi: 10.1016/j.tate.2016.09.007

9 **Chao, C. N. G., Sze, W., Chow, E., Forlin, C., and Ho, F. C.** Improving teachers' self-efficacy in applying teaching and learning strategies and classroom management to students with special education needs in Hong Kong [Text] // *Teaching Teacher Educ.* – 2017. (66). – P. 360–369. – doi: 10.1016/j.tate.2017.05.004

10 **Alfonso, Rodríguez-Oramas, Pilar Alvarez, Mimar Ramis-Salas and Laura, Ruiz-Eugenio** The Impact of Evidence-Based Dialogic Training of Special Education Teachers on the Creation of More Inclusive and Interactive Learning Environments [Text] // *Front. Psychol.* – 2021. – doi: 10.3389/fpsyg.2021.641426

11 **Grigoryev, E. N., Latypova R. M.** Realizatsiya elementov dualnogo obucheniya v obrazovatel'nom protsesse vuza [Implementation of the elements of dual training in the educational process of the university] [Text] // *Ekspperimentalnyye i teoreticheskiye issledovaniya v sovremennoy nauke: sb. st. po mater. XI mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* – № 2(11). – Новосибирск : СибАК, 2018. – P. 42–47.

12 **Vintayeva, T. N., Chaladze E. A.** Formirovaniye professionalnykh kompetensiy v podgotovke bakalavrov po napravleniyu podgotovki spetsialnoye (defektologicheskoye) obrazovaniye s ispolzovaniyem interaktivnykh metodov obucheniya [Formation of professional competencies in the preparation of bachelors in the field of special (defectological) education using interactive teaching methods] [Text] // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. Sbornik nauchnykh trudov. – Yalta : RIO GPA. 2018. – № 4. – P. 86–88.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. К. Мурзатаева¹, Б. А. Нурмагамбетова², К. С. Исинаова³

¹Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

²Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасы, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ДУАЛЬДЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРОЦЕСІН МОДЕЛЬДЕУ

Мақалада дуальды оқыту үдерісінде арнайы білім берудің болашақ педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделін әзірлеуге арналған өзекті мәселе қарастырылады. Арнайы білім беру болашақ педагогтерінің зерттелетін қызмет түріне кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру компоненттері анықталды: мотивациялық-құндылық, мазмұндық, процессуалдық. Арнайы білім беру болашақ педагогтерінің жеке тұлғасына қойылатын талаптарға сәйкестігі дәрежесін бағалауды жүргізуге негіз болған критерийлер көрсетілген: дуальды оқыту процесінде арнайы білім беру болашақ педагогтері жеке тұлғасының мотивациялық бағыты; дуальды оқыту мазмұнында білімінің болуы; дуальды оқыту саласында іскерлікті дамыту. Дуальды оқыту үдерісінде арнайы білім беру болашақ педагогтерінің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу деңгейлері мен көрсеткіштері сипатталған. Дуальды оқыту процесінде арнайы білім берудің болашақ педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделінің нәтижелілігі

эксперименталды түрде дәлелденген және теориялық негізделген. Эмпирикалық зерттеу екі жоғары оқу орнының базасында жүргізілді: Павлодар педагогикалық университеті және М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, 6В01900-«Арнайы Педагогика» білім беру бағдарламасының студенттерімен, саны 234 адам. Зерттеу нәтижелерін талдау авторлармен әзірленген модель негізінде студенттермен мақсатты дәйекті жұмыс дуальды оқыту процесінде арнайы білім беру болашақ педагогтерінің кәсіби құзыреттілігінің осуін қамтамасыз еткенін анықтауға мүмкіндік берді.

Кілтті сөздер: дуальды оқыту, модельдеу, кәсіби құзыреттілік, арнайы білім беру педагогтары, ЖОО педагогикалық процесі.

*А. К. Мурзатаева¹, Б. А. Нурмагамбетова², К. С. Исинаова³

¹Academician E. A. Buketov Karaganda University, Republic of Kazakhstan, Karaganda;

²Pavlodar Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³The library of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbassy, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

MODELLING OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL COMPETENCY FORMATION IN FUTURE SPECIAL EDUCATION PEDAGOGUES IN THE DUAL EDUCATION PROCESS

The article discusses an actual problem that is devoted to the development of a model for the formation of professional competence among future teachers of special education in the process of dual education. The components of the formation of professional competence among future teachers of special education for the type of activity under study are defined: motivational and value, meaningful, procedural. The criteria on the basis of which the degree of compliance of the personality of future teachers of special education with the requirements were assessed: motivational orientation of the personality of future teachers of special education in the process of dual education; knowledge of the content of dual education; development of skills in the field of dual education have been identified. Indicators and levels of professional competence of future teachers of special education in the process of dual

education are characterised. The effectiveness of the model of formation of professional competence among future teachers of special education in the process of dual education has been theoretically substantiated and experimentally proven. The empirical study was conducted on the basis of two universities: Pavlodar Pedagogical University and M. Kozybayev South Kazakhstan University, with students of the educational program 6B01900 – «Special Pedagogy», in the number of 234 people. The analysis of the study results made it possible to determine that purposeful consistent work with students, based on the model developed by the authors, ensured the growth of professional competences among future teachers of special education in the process of dual education.

Keywords: dual education, modelling, professional competence, special education teachers, the pedagogical process of the university.

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

FTAMP 15.81.35

<https://doi.org/10.48081/PYEZ5909>

***С. Е. Абеева**

Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара академиясы,
Қазақстан республикасы, Алматы қ.

КУРСАНТТАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАР

Мақалада көшбасшылық, көшбасшылық әлеует феномені қарастырылады, осы тұжырымдаманы түсіндірудің әртүрлі амалдары ашылып, көшбасшылық туралы идеялардың даму тарихына қысқаша шолу жасалады. Курсанттардың көшбасшылық әлеуетін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттарын ашатын отандық, ресей және шетел ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалып, аталған феноменнің табиғатын түсіндіретін концепцияларға өзіндік көз-қарас түзілді. Ұйымдық құрылымдарды басқарудағы көшбасшылық қабілеттердің, әлеуеттің маңыздылығы дәлелденеді. Әскери істердегі көшбасшылық әлеуетін құрайтын қасиеттер талданады. Сөйтіп, жүйелік талдау көшбасшылық феноменін оның құрылымдық құрамдас бөліктерінен қарастыруға мүмкіндік береді. Курсанттардың көшбасшылық әлеуетін дамыту үшін педагогикалық шарттарды анықтау қажет. Көшбасшылық әлеуетін дамыту бойынша жүйелі, бірізді жұмыс жүргізбес бұрын, ең алдымен курсанттардың бастапқы психикалық қасиеттерін, мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау қажет. Мақалада курсанттардың көшбасшылық әлеуетін құрайтын қасиеттердің авторлық классификациясы айқындалған. «Көшбасшылық қабілеттерін диагностикалау» (Е. Жариков, Е. Крушельницкий), сонымен қатар «Көшбасшының баланс шеңбері» әдістерін қолдану арқылы жүргізілген көшбасшылық қабілеттердің кіріс диагностикасының нәтижелері берілген. Курсанттардың көшбасшылық қабілеттерінің

көріну дәрежесіне сыртқы әсер ету мүмкіндігіне қатысты қорытынды тұжырымдалады. Курсанттардың көшбасшылық әлеуетін дамытуға бағытталған жұмыс түрлері, нысандары және кезеңдері көрсетілген.

Кілтті сөздер: көшбасшы, көшбасшылық, әлеует, қабілет, даму, диагностика, курсант, эмоционалды интеллект, креативтілік.

Кіріспе

Ғасырлар тоғысында Қазақстан Республикасында орын алған әлеуметтік-экономикалық өзгерістер болашақ мамандардың маңызды сипаттамаларын қайта қарастыру қажеттілігін туғызды, бұл осы саланы реттейтін құқықтық және нормативтік құжаттарда көрініс тапты. Педагогикалық кадрларды жетілдіру және көшбасшылық әлеуетті дамыту қажеттігі Қазақстандық білім берудің ұзақ мерзімді перспективалық дамуына арналған Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының ережелерінде атап өтілген [1]. Бұл тәсілдерді жүзеге асыру курсанттарды кәсіби даярлаудың жаңа оқу үлгісін жасауды талап етті.

Осы орайда, курстанттардың көшбасшылық әлеуетін дамыту мәселесі ерекше орын алуда, себебі көшбасшылық қабілеті күрделі кәсіби қызметін ұтымды, сәтті жүргізуді қамтамасыз ететін көптеген қасиеттердің жиынтығы. Қоғам, әлем, бүгінгі күн жас мамандар алдына күрделі, шешімі қиын міндеттерді қояды, сонымен қатар курсанттардың тұлғасына да қойылатын талаптар күннен күнге артуда. Курсанттар жаңа талаптарға тез бейімделу, кәсіби ойлауы жетік дамыған, стресске төзімділігі артқан, көп көлемді ақпаратты өңдеп тез шешім қабылдау, уақытты ұтымды және өнімді пайдалану, ораторлық қабілет, табандылық, өжеттілік сынды қабілеттеріне ие болуы тиіс.

Көшбасшы мәселесі төңірегінде ерте заманнан бастап философтар, ғалымдар, педагогтар, психологтар, әскери істе көрнекті тұлғалар және т.б. зерттеу жүргізіп, аталған тақырып бойынша көптеген құнды тұжырымдар қалдырған. Дей тұра, көшбасшы қабілеті айқын көрінген немесе арнайы салада айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізген тұлғалар назарға ілікті, ал тар мамандықтардағы білім алушылардың бойында осы қабілетті дамыту жолдары мен шарттары жеткілікті талданбаған.

Материалдар мен әдістер

Кәсіби саладағы табыс көбіне адамның ішкі, жасырын резервтеріне байланысты, көбінесе оны әлеует деп атайды. Бұл көзқарасты А. Адлердің В. А. Ананьев, А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, Л. И. Иванко, М. С. Каган,

Д. А. Леонтьев, И. П. Маноха, А. Маслоу, В. С. Мерлин, В. Г. Нестеров, К. Роджерс, В. Н. Шердаков, Б. Г. Юдин, К. Юнг және т.б. ғалымдардың психологиялық-педагогикалық еңбектерінде табуға болады.

«Әлеует» ұғымының өзі бұл кәсіби табыстың кепілі болатын белгілі бір педагогикалық шарттардың көмегімен дамытылған арнайы мүмкіндіктер, қабілеттер, бірақ мақсатты, алдын ала жобаланған жұмысты жүргізбеген жағдайда әлеуетті іске асыру мүмкіндігі өте аз болатынын ғалымдар дәлелдеген [2]. Көшбасшылық әлеует жоғары кәсіби білім берудің негізгі ұғымдарының біріне айналмай, оны дамыту орталық міндет болып табылмай, еліміздің барлық салаларында айтарлықтай өзгерістер мен ауысымдарды зарығып тосатынымыз айдан анық.

20–21 ғасырлар тоғысында индустриялық қоғамның постиндустриалды қоғамға айналуымен байланысты «көшбасшылық» анықтамасын түсіндірудің өзгеруі болды. Көшбасшының жеке басының рөлінен, оның топтағы мәртебесінен және ол қамтамасыз ететін функциялардан топ мүшелерінің қарым-қатынасы, бірлескен қызметі мен бірлігі үдерісіне баса назар аудару байқалды. «Көшбасшы» терминінен алшақтап, осы рөлге «таңдалған» адамға сілтеме жасамай, «көшбасшылық» ұғымын қарастыруға мүмкіндік берді [3]. Бұл тәсіл топтық жұмысты ұйымдастырудың табыстылығы үшін аспаптық дағдылардың, ынтымақтастық және бірлесіп құру дағдыларының маңыздылығын атап өтуге мүмкіндік берді.

Көшбасшылық мәселесі бойынша ғылыми зерттеулерді саралау барысында көшбасшылық табиғатын, оның түрлерін анықтауда түрлі амалдар бар екені және оның кәсіби бағытына, жынысына, орны мен уақытына тәуелді екені анықталды, зерттеушілердің жіктелуі 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Көшбасшылық әлеуетін зерттеу бағыттарының жіктелуі

	Зерттеу бағыты	Зерттеушілердің аты-жөні
1	Көшбасшылық әлеуетін жүзеге асыру мәселесі	Э. Богардус, К. Бэрд, К. Левин, Р. Стогдилл, Э. Хартли, Дж. Шнейдер, Г. К. Ашин, Ю. Н. Емельянов, Н. С. Жеребова, Т.Н. Мальковская, Б. Д. Парыгин, А. В. Петровский және басқалары
2	Көшбасшылық кәсіби жетістіктің өлшемі ретінде	А. И. Давлетов и Г. В. Угляница
3	Студенттердің көшбасшылық әлеуетін жүзеге асыру шарттары	А. Б. Голубь и А. В. Зорин

4	Білім берудегі көшбасшылықтың аспектілері	Л. А. Лесин и В. И. Гам
5	Студенттердің өзін-өзі басқару бөлімшелердің қызметі студенттерде көшбасшылық қасиеттерді дамыту факторы ретінде	Л. Н. Коньшев и Л. П. Шигапов
6	Студенттердің көшбасшылық әлеуетін жоо оқу барысында белсендіру үдерісі	И. В. Дрыгина
7	Студенттердің көшбасшылық әлеуетін сабақтан тыс әрекеті барысында белсендіру үдерісі	А. Б. Иванова

Заманауи ғылыми еңбектерді талдау курсанттардың көшбасшылық әлеуетін дамыту психологиялық-педагогикалық теория мен тәжірибеде толық көрсетілмегенін, жоғары кәсіби білім беру жүйесінде көшбасшылық әлеуетті дамыту үшін нақты тәсілдерінің әзірленбегенін көрсетті. Дегенмен, мұндай қажеттілік бар және оның өзектілігі күннен күнге артуда.

Е. Жуматаева «Көшбасшылық» полисемантикалық түсініктерге жататынын, яғни бірнеше мағынаға ие екеніне назар аударып, оны зерттеу тәжірибесінде қолданылуында қиындық туғызатынын және қолдану алдында аталған түсініктің заттық мазмұнды анықтама беру қажеттілігіне тоқталған [4].

«Көшбасшы» терминінің өзі, Avolio, В.М. Bass айтуынша, ағылшын тілінде шамамен 1300 жылдары пайда болған, ал «көшбасшылық» (leadership) термині шамамен 1800 жылдары [5]. Англо-саксондық этимологияда «lead» сөзі жол дегенді білдіреді. «leaden» етістігі саяхаттауды білдіреді. Осылайша, көшбасшы – көштің басында жүріп, саяхатшыларына жол көрсететін адам.

Жаңа жағдайда Қазақстан жоғары кәсіби маман болып табылатын курсанттарға ғана емес, жаңашыл ойлауға қабілетті, ұйымдастырушылық, командалық, коммуникативті, тәрбиелеу қабілеттері жетік дамыған және дағдыланған, қарамағындағы адамдарды немесе/және өзіндей курсанттарды өз артынан ертуге, сендіруге, баурап алуға қабілетті тұлғаларға мұқтаж. Дәл сондай курсанттар нағыз тәлімгер, зерек және қамқоршы, кәсіби шеберліктің үлгісі болуы керек.

Жоғарыда айтқанымыздай, көшбасшылық табиғаты көптеген факторларға тәуелді болады, бірақ біздің зерттеу тақырыбымыз үшін көшбасшылықтың кәсіби қызметпен байланысы, атап айтқанда, әскери істегі көшбасшылық үлкен қызығушылық тудырады.

Әскери зерттеуші Т. В. Бендас [6] курсанттардың қызметтік және жауынгерлік іс-әрекеті оның жеке басының кәсіби құрылымын құра отырып,

сонымен бірге ұжымдағы басшылықтың негізі болып табылатын белгілі бір қасиеттердің жиынтығын талап етеді деп тұжырымдайды. Олардың ең маңыздыларының қатарында ол жоғары интеллект, мақсаттылық, психоанализ және рефлексияға қабілеттілік, күйзеліске төзімділік, эмоционалды тепе-теңдік, өзін-өзі басқара білу, эмпатия, ұйымдастырушылық көрегендік, талапшылдық, кәсібилік, коммуникативті дағдылар және т.б.

О. И. Скрыпников курсант-көшбасшы беделінің негізі ретінде келесі қасиеттер жиынтығын келтіреді: «бөлімшенің қоғамдық өміріндегі белсенділік; кәсіби дайындық, әскери істерді терең білу, жақсы әскери техникалық дайындық; өз кәсібіне деген сүйіспеншілік, еңбекке жауапкершілік және шығармашылық қатынас; күнделікті өмірде, отбасында лайықты ілтипат жүріс-тұрыс, адамгершілік, адалдық, шыншылдық, еңбексүйгіштік, қарапайымдылық, әдепті мінез-құлық; ұйымдастырушылық қабілет, тиімділік, практикалық түсінік, жаңашылдықты, озықтықты дер кезінде байқап, қолдау көрсету қабілеті; тәртіптілік, мақсаттылық, бастамашылдық, төзімділік, ұстамдылық, табандылық, батылдық, әскери қызметтің қиыншылықтар мен тауқыметтеріне төзе білу; ұқыптылықпен, әділдікпен және адамның жеке қадір-қасиетін құрметтеумен үйлесетін әдептілік, жоғары талапшылдық; күдік, ашушандық, ашуланшақтық және менмендіктің болмауы; педагогикалық ойлау және педагогикалық шеберлік [7].

А. Н. Ашихмин курсанттардың келесі кәсіби көшбасшылық қасиеттерінің даму динамикасын бөліп көрсетті: «елгезектік, тұлғааралық қарым-қатынас жасау қабілеті, өзара көмек, өз күшіне сенімділік, бастамашылық, табандылық, тапсырмаларды шешудегі табандылық, шешімділік, ынта-ықыласы курстас студенттерді басқару және оларға жетекшілік етуге ықылас таныту, берілген тапсырмаға жауапкершілік сезімі, адалдық, әділдік, батылдық [8].

Г. Б. Кодекова көшбасшылыққа коммуникативтілік, жауапкершілік, жоғары эмоционалды интеллект, өз-өзіне сенімділік, үздіксіз өзін-өзі білімін ұштауға икемділік, нәтижелерді болжау, команданы құра алу қабілеттілік, креативтілік және т.б. іспетті қабілеттерді жатқызды [9].

Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде, біз курсанттың көшбасшылық қасиеттерінің құрылымдарындағы еңбексүйгіштік, қатал иерархия, жетекшілік етуге қабілет, әскери қызметтің қиыншылықтарына төзімділік пен табандылық және т.б. бірқатар ұқсас қасиеттерді анықтадық. Бұл бізге көшбасшы-курсанттың нәтижелі кәсіптік қызмет ету үшін қажетті қасиеттер мен қабілеттердің авторлық классификациясын жасауға мүмкіндік берді (Сурет 1).

Сурет 1 – Көшбасшы-курсант бойындағы қабілеттер

Зерттеу базасы: ҚР ҰҚК Шекаралық Академия.

Екінші курс курсанттарының бойында көшбасшылық қабілетін қалыптастырып дамытуға бағытталған зерттеу жүргізілді.

Зерттеудің мақсаты - екінші курс курсанттарының көшбасшылық қабілетін, коммуникативтілік, жауапкершілік, жоғары эмоционалды интеллект, өз-өзіне сенімділік, нәтижелерді болжау, команданы құра алу қабілеттілік, креативтілік деңгейін анықтау.

Тестілеу қазақ және орыс тілдерінде өткізілді (екінші курс курсанттарының қалауы бойынша).

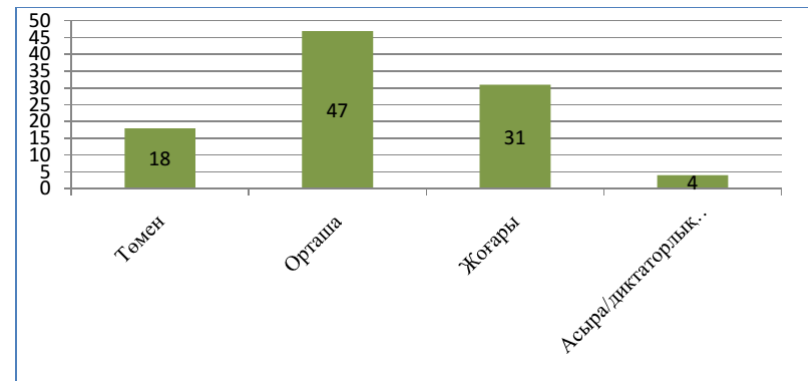
Екінші курс курсанттарының көшбасшылық деңгейін диагностикалау әдістемелері:

1 Көшбасшылық қабілетінің диагностикасы (Е. Жариков, Е. Крушельницкий) [10].

2 «Көшбасшылықтың баланс шеңбері» диагностикалау әдістемесі [9, 117 б.].

Нәтижелер мен талқылау

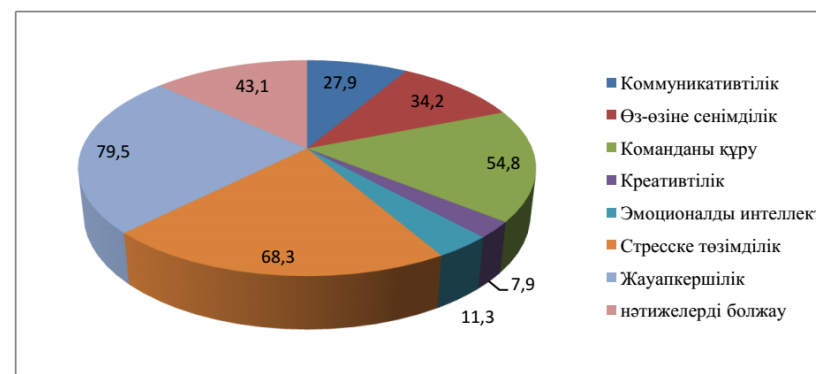
Екінші курс курсанттарының көшбасшылық деңгейін диагностикалау (Е. Жариков, Е. Крушельницкий) әдістемесі бойынша алынған нәтижелер 2 суретте ұсынылған.

Сурет 2 – Көшбасшылық қабілетінің диагностикасы (Е. Жариков, Е. Крушельницкий) әдістемесі бойынша алынған зерттеу нәтижелері

Диаграммадан көріп отырғанымыздай, көшбасшылықтың төмен деңгейдегі 18 %, орташа 47 %, жоғары 31 %, көшбасшылық қабілетінің өте жоғары (диктаторлық) деңгейдегі 4 % курсант айқындалды. Яғни, ерік-жігері, стресске төзімділік, бастамашылдық, сенімділік және т.б. қабілеттіліктер орташа деңгейде екені анықталды.

«Көшбасшылықтың баланс шеңбері» диагностикалау әдістемесі бойынша алынған нәтижелер 3 суретте келтірілген.

Сурет 3 – «Көшбасшылықтың баланс шеңбері» диагностикалау әдістемесі бойынша алынған зерттеу нәтижелері

Диаграммадан көріп отырғанымыздай, курсанттарнәтижелерді болжау, стресске төзімділік бойынша жоғары көрсеткіштерге ие болып, креативтілік, эмоционалды интеллект бойынша төмен көрсеткіштерге ие болды.

Қорытынды

Жоғарыдағы екі зерттеу әдістемесі бойынша алынған нәтижелер бізге төмен дамыған қабілеттіліктерді жетілдіруге бағытталған жоспарлы, жүйелі жұмыс жүргізу қажет етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл топтарды ерекше назар аударуды, ерекше жеке тәрбиелік тәсілді және психокоррекцияны қажет ететін және жеке тәрбиелеуді мен алдын алу шараларын қажет ететін деп бөлу ұтымды болмақ.

4 ай ішінде осы санаттағы курсанттармен көшбасшылық қабілеттерінің даму деңгейін арттыруға бағытталған іс-шаралар өткізу жоспарлануда.

Өткізілетін іс-шаралар:

- жеке әңгімелер;
- коммуникативті дағдыларды дамытуға арналған психологиялық тренингтер;
- стресстік жағдайлармен күресу дағдыларын дамытуға арналған психологиялық тренингтер;
- стресске төзімділікті, өзіне деген сенімділікті дамыту жаттығулары;
- эмоционалды интеллект дамытуға бағытталған психологиялық тренингтер;
- креативтілікті дамытуға бағытталған психологиялық тренингтер;
- психоконсультациялар.

Көшбасшылық әлеуеті деңгейінің индикаторларының өзгеруін зерттеу үшін курсанттарды қайта тексеру сол әдістердің көмегімен жүргізіледі.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Об утверждении Гос. программы развития образования и науки РК на 2020-2025 г. от 27.12.2019 года № 988. [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>. (Дата обращения 15.11.2020).

2 **Дрыгина, И. В.** Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза : Дис. канд. пед. наук. [Мәтін] – Красноярск, 2003.

3 **Кударова, Н. А.** Жоғары оқу орнында студенттердің көшбасшылық қасиеттерін өркендетуде ұлттық кодтың атқарар рөлі : 6D010300 Педагогика және психология фил.докт.ғыл. дәреж. (PhD) алу үшін дисс. [Мәтін] – Павлодар, 2020. – 162 б.

4 **Жуматаева, Е.** Сайланушының құзыреттілігін өркендетудің тағылымдылық негіздері [Мәтін] // Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия, 2020. – № 4. – С. 96–103.

5 **Avolio, B. M.** Bass Developing Transformational Leadership : 1992 and Beyond Journal of European Industrial Training, 14 (5) (1990). – P. 21–27.

6 **Бендас, Т. В.** Психология лидерства : гендерный и этнические аспекты : автореф. дис. ...докт. психол. наук. [Мәтін]. – СПб, 2002. – 48 с.

7 **Скрыпников, О. И.** Психолого-педагогические условия формирования качеств лидера у курсантов военных институтов : автореф. дис. ...канд. пед. наук. [Мәтін]. – Саратов, 1999.

8 **Ашихмин, А. Н.** Развитие профессиональных лидерских качеств у курсантов вузов МВД России средствами физической подготовки и спорта : Дис. канд. пед. наук. [Мәтін]. – СПб., 2006.

9 **Кодекова, Г. Б.** Студенттердің кәсіби ойлау қабілетін ғылыми-теориялық негізі : 6D010300 Педагогика және психология фил.докт.ғыл. дәреж. (PhD) алу үшін дисс. [Мәтін] – Павлодар, 2020. – 154 б.

10 **Аллахвердова, О. В., Доценко, А. Н., Степанова, И. И.** Комплекс методов групповой психодиагностики для комплектования малых групп / Методики исследования и диагностики функционального состояния и работоспособности человека-оператора в экстремальных условиях. [Мәтін]. – М. : ИП АН СССР, 1989.

REFERENCES

1 Ob utverzhdenii Gos. programmy` razvitiya obrazovaniya i nauki RK na 2020-2025 g. ot 27.12.2019 № 988. [About the approval of the State program for the development of education and science of the RK]. [Electronic resource] – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>. (Date of application 15.11.2020).

2 **Drygina, I. V.** Aktivizatsia liderskogo potentsiala lichnosti stýdenta v obrazovatelnom protsesse výza : Dis. kand. ped. naýk [Activation of the leadership potential of the student's personality in the educational process of the university : Dis. cand. ped. sciences] [Text]. – Krasnoyarsk, 2003.

3 **Kýdarova, N. A.** Joǵary oqý ornynda stýdentterdiń kóshbasshylyq qasietterin órkenetýde ulttyq kodtyń atqarar róli : 6D010300 Pedagogika jáne psihologua mamandyǵy boıynsha filosofua doktory ǵylymı dárejesin (PhD) alý úshin dissertatsıa [The role of the national code in the development of leadership qualities of students in higher education : Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in 6D010300 Pedagogy and Psychology] [Text]. – Pavlodar, 2020. – 162 p.

4 **Jýmataeva, E.** Saılanýshynyń quzyrettiligin órkendetýdiń taǵylymdylyq negizderi [Learning bases for the development of the competence of the electorate] [Text] // Bulletin of Toraighyrov University. Pedagogical series, 2020. – № 4. – P. 96–103.

5 **Avolio, B. M.** Bass Developing Transformational Leadership [Text] : 1992 and Beyond Journal of European Industrial Training. – 14 (5) (1990). – P. 21–27.

6 **Bendas, T. V.** Psihologiya liderstva: genderny i etnicheskije aspekty : avtoreferat dissertatsii na soiskanie ýchenoi stepeni doktora psihologicheskikh naýk. [Psychology of leadership: gender and ethnic aspects : abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Psychological Sciences.] [Text]. – St. Petersburg, 2002. – 48 p.

7 **Skrypnikov, O. I.** Psihologo-pedagogicheskie ýsloviya formirovaniya kachestv lidera ý kýrsantov voennyh institýtov : avtoreferat. dis. ...kand. ped. naýk [Psychological and pedagogical conditions of formation of the quality of the leader in cadets of military institutes : abstract of the dissertation of the candidate of pedagogical sciences] [Text]. – Saratov, 1999.

8 **Ashhmin, A. N.** Razvitiye professionalnyh liderских kachestv ý kýrsantov v ýzov MVD Rossii sredstvami fizicheskoi podgotovki i sporta : Dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh naýk [Development of professional leadership qualities in cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Russia by means of physical training and sports : Dissertation of the candidate of pedagogical sciences] [Text]. – St. Petersburg, 2006.

9 **Kodekova, G. B.** Stýdentterdiń kásibi oilay qabiletin ǵylym-teornalyq negizi : 6D010300 Pedagogika jáne psihologiya mamandyǵy boıynsha filosofiya doktory ǵylymı dárejesin (PhD) alý úshin dissertatsiya [The role of the national code in the development of leadership qualities of students in higher education : Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in 6D010300 Pedagogy and Psychology] [Text]. – Pavlodar, 2020. – 154 p.

10 **Allahverdova, O. V., Dotsenko, A. N., Stepanova, I. I.** Kompleks metodov grýppovoi psihodiagnostiki dlia komplektovaniya malyh grýpp / Metodiki issledovaniya i diagnostiki fýnktsionalnogo sostoianiya i rabotosposobnosti cheloveka-operatora v ekstremalnyh ýsloviyah. [Complex methods of group psychodiagnostics for completing small groups / Methods of research and diagnostics of functional state and the ability of the operator-operator in extreme conditions.]. – Moscow : IP AN USSR, 1989.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*С. Е. Абаева

Пограничная академия КНБ Республики Казахстан,
Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КУРСАНТОВ

В статье рассматривается феномен лидерства, лидерского потенциала, раскрываются различные подходы к трактовке данного понятия, производится небольшой экскурс в историю развития представлений о лидерстве. Анализ работ отечественных, российских и зарубежных ученых, раскрывающих психолого-педагогические условия развития лидерского потенциала курсантов, выработаны собственные взгляды на концепции, объясняющие природу этого явления. Обосновывается значимость лидерских способностей, лидерского потенциала в управлении организационными структурами. Проанализированы качества составляющие лидерство в военном деле. Поэтому системный анализ дает нам возможность рассмотреть феномен лидерства со стороны ее структурных компонентов. Для формирования лидерского потенциала курсантов требуется выявить педагогические условия. Прежде всего, необходимо определить начальные психические качества, особенности характера курсантов перед проведением планомерной, системной работы по развитию лидерского потенциала. В статье определена авторская классификация качеств составляющих лидерский потенциал курсантов. Приводятся результаты входной диагностики лидерских способностей, проведенной при помощи методики «Диагностика лидерских способностей» (Е. Жариков, Е. Крушельницкий), а так же «Колесо баланса лидера». Формулируется вывод относительно возможности внешнего воздействия на степень выраженности лидерских способностей курсантов. Указаны виды, формы и этапы работ направленных на развитие лидерского потенциала курсантов.

Ключевые слова: лидер, лидерство, потенциал, способности, развитие, диагностика, курсант, эмоциональный интеллект, креативность.

*S. Abayeva

Border Academy of National Security Committee
of the Republic of Kazakhstan,
Republic of Kazakhstan, Almaty.
Material received on 17.03.22.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL OF CADETS

The article considers the phenomenon of leadership, leadership potential, reveals different ways to explain this concept, and gives a brief overview of the history of the development of ideas about leadership. An analysis of the works of domestic, Russian and foreign scientists, revealing the psychological and pedagogical conditions for the development of leadership potential of cadets, developed their own views on the concepts that explain the nature of this phenomenon. The importance of leadership skills in the management of organizational structures is proven. The qualities that make up the leadership potential in military affairs are analyzed. Thus, system analysis allows us to consider the phenomenon of leadership from its structural components. It is necessary to determine the pedagogical conditions for the development of leadership potential of cadets. Before carrying out systematic, consistent work on the development of leadership potential, it is necessary to first determine the initial mental characteristics and behavioral characteristics of cadets. The article identifies the author's classification of qualities that make up the leadership potential of cadets. The results of input diagnostics of leadership skills conducted using the methods of «Diagnosis of leadership skills» (E. Zharikov, E. Krushelnitsky), as well as «Leadership Balance Circle». Conclusions are made on the possibility of external influence on the degree of visibility of cadets' leadership skills. The types, forms and stages of work aimed at developing the leadership potential of cadets are indicated.

Keywords: leader, leadership, potential, ability, development, diagnostics, cadet, emotional intelligence, creativity.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/VVMP5535>

Ж. Е. Абдыхалыкова¹, *Ү. Б. Мәлік²

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

МЕТАКОГНИТИВНАЯ ИНСТРУКЦИЯ В СМЕШАННОЙ СРЕДЕ ОБУЧЕНИЯ

Статья освещает опыт интеграции двух методов работы над метапознанием в смешанный формат обучения и обосновывает роль метакогнитивной инструкции в смешанной среде обучения. Цель данной статьи – развитие метакогнитивных навыков с фокусированием внимания на формате обучения студентов, для создания сознательного и целенаправленного восприятия образовательной среды в ходе метода «Исследования в действии».

Работа над метакогнитивными качествами студентов проводилась посредством двух стратегий: 1) рефлексия смешанного обучения 2) метакогнитивный опыт в общей виртуальной среде, где приняли участие в исследовании 29 студентов Таразского регионального университета. Для получения результатов был применен качественный и количественный анализ ответов студентов.

В ходе экспериментальной работы рефлексия смешанного обучения позволила выявить тенденции и перспективы развития метакогнитивных навыков среди студентов именно в среде смешанного обучения. Посредством анализа ответов респондентов было выявлено «стереотипное» негативное восприятие смешанной среды обучения; работа с электронными ресурсами, информационно-коммуникационные технологии в обучении, работа с информацией, источниками информации, тайм-менеджмент и дисциплина выделены как перспективные направления развития на стыке метапознания и смешанного обучения. Деление метакогнитивным опытом в виртуальной среде стало шагом в продвижении коллективного метапознания данных учащихся, было рассмотрено вторично восприятие смешанного обучения студентами, при этом стереотипное негативное отношение к смешанному обучению

сменилось рассуждениями о преимуществах и недостатках, как онлайн, так и традиционных сред обучения.

Ключевые слова: метапознание, метакогнитивные навыки, метакогнитивные инструкции, рефлексия, смешанное обучение, студент.

Введение

Термин метапознание сложился в педагогической психологии еще в прошлом веке и важен именно для процесса обучения. Исследователи определяют его как «познание о познании», и одной из основополагающих целей метапознавательного развития является научить человека учиться, выработать умение осознанно регулировать учебный процесс, иметь индивидуальные цели обучения, быть осознанным и целенаправленным обучающимся. Смешанное обучение предполагает объединение двух моделей обучения, в случае данного исследования это сочетание традиционного оффлайн обучения с синхронным дистанционным в условиях обучения в вузе. В связи с этим, развитие метакогнитивных навыков актуально как в целом [1], так и для электронных и дистанционных сред обучения.

Один из самых крупных ученых, работающих на стыке метапознания и электронных сред обучения – Roger Azevedo [2]. Им разрабатываются вопросы развития метапознания, саморегулируемого обучения в компьютерных, гипермедиа, обогащенными технологиями средах обучения. Исследователями рассматриваются такие качества дистанционного обучающегося как мотивация и целеполагание, компетентность в использовании электронных инструментов, тайм-менеджмент, стратегии определения физической среды обучения, поиска помощи. Эти качества проектируемы как универсальные метакогнитивные качества обучающегося, не имеющие предметно-дисциплинарного оттенка. Метакогнитивный контекст в электронном обучении поможет эффективизации обучения, «встроенность» метакогнитивных подсказок улучшит учебный процесс, констатируют авторы, имеющие опыт в проведении исследований на стыке метапознания и электронных сред обучения [3], [4]. В идеальных условиях смешанное обучение педагогически проектируется и основывается на программах, с тщательно организованными педагогическими технологиями, встроенными чатами, подсказками, акцентированием внимания на определенных аспектах, будь то коллаборативная работа, чат [5]. При этом для активизации самостоятельности, субъектности можно использовать метакогнитивные триггеры, рефлексия. Краткие инструкции, наталкивающие обучающегося на метакогнитивные размышления придают

смешанному обучению, полностью дистанционным формам обучения нужную форму, студент принимает больше самостоятельных решений относительно обучения, самооценивает свои достижения, чаще имеет право выбора, а отсутствие живого контакта с преподавателем и другие минусы онлайн обучения компенсируются метакогнитивным фоном. Таким образом, психолого-педагогическую основу смешанного обучения может составить метапознание: смешанное обучение педагогически поддерживается метакогнитивными по природе инструкциями. В условиях 2014 года, проецируя развитие исследований в контексте смешанного обучения, в первую очередь авторы упоминают именно принципы проектирования саморегулирования, далее мотивационный и коллаборативный аспекты в обучении. Постановка целей, планирование, саморефлексия важны для смешанного обучения [6]. В то же время исследователями отмечается «недостаток практики в подготовке учителей в преподавании смешанного образования, а также недостаток исследований в смешанном обучении» в центральноазиатских странах [7]. Разработанность и продуманность различных электронных сред обучения приобретает актуальность и в условиях пандемии. Перечисленные выше аргументы обосновывают актуальность настоящего исследования, заключающегося в проектировании метакогнитивных практик на смешанную среду обучения.

Материалы и методы

Концепция данной статьи определяется практикой, методологией action research, «исследования в действии». Схожая с данной исследовательская работа на основании серии метакогнитивных инструкций была проведена в 2005 году Jing H. среди студентов филологических специальностей в Китае [8].

В настоящем исследовании приняли участие 29 студентов первого курса образовательной программы «Психология» НАО Таразский региональный университет им. М. Х. Дулати. Исследование проводилось на казахском языке, для статьи ответы студентов были переведены. Исследование проводилось в смешанной среде обучения: студенты в связи с условиями пандемии были задействованы как в онлайн, так и оффлайн форматах обучения. Основные методы исследования реализовывались дистанционно, после предварительной очной встречи со студентами. Исследователь не являлся преподавателем дисциплин данных студентов, что обусловило обращение внимания только на метакогнитивные проявления мышления, а также проектирование метакогнитивных методик вне учебного процесса, не привязанных к дисциплине.

Первый метод. Зарубежные ученые предвидели перспективные направления изучения смешанного обучения в принципах проектирования

саморегулирования, разработке мотивационного аспекта. Такое обучение призвано находить смысл в целеполагании, стратегическом планировании, саморефлексии. Метакогнитивные знания и навыки дистанционных обучающихся – все еще подлежащий изучению аспект электронного обучения. Исследования фиксируют использование большего количества метакогнитивных стратегий, наблюдаются особенности и различия в характере применения метакогнитивных стратегий в дистанционных и традиционных учебных средах. Метапознание в дистанционной образовательной среде рассматривается в контексте индивидуального обучения, когда учащиеся не имеют доступа к тому, что можно назвать динамично реагирующими инструкциями и указаниями; в контексте социального взаимодействия, дистанционный студент не имеет непосредственного обращения к планированию, мониторингу и оценке, выполняемым преподавателем, и поэтому должен столкнуться с рядом проблем [9]. В связи с этим, первым методом работы с метакогнитивными навыками студентов стала письменная рефлексия. Рефлексия – один из основных методов развития и активации метапознания. Цель письменной рефлексии через вопросы о смешанном обучении состояла в том, чтобы обратить и сконцентрировать внимание студентов на образовательной среде, в которой они обучались в условиях 2 семестра через вопросы метакогнитивного характера. Студентам было задано четыре открытых вопроса, на которые они отвечали посредством Google forms:

«Ваши сильные стороны как студента, обучающегося в условиях смешанного обучения»; «Ваши слабые стороны как студента, обучающегося в условиях смешанного обучения»; «Как можно улучшить результаты вашего обучения в условиях смешанного обучения? Какие учебные стратегии можно применять?»; «В каких случаях ухудшаются ваши результаты обучения в условиях смешанного обучения?».

Обоснуем и представим второй метод. Исследователи метакогнитивной инструкции обращали внимание на тот факт, что метакогнитивные действия и стратегии сформированные и инициируемые самими студентами оказываются наиболее эффективными, чем те, которые привнесены извне, то есть инструктированы преподавателем [10]. Природа метапознания заключается в том, чтобы стратегии исходили от самих обучающихся, либо, чтобы инструкции были восприняты ими как полезные, нужные. Основываясь на данном заключении, мы попросили студентов поделиться в общем электронном документе созданном в docs.google.com учебным опытом, о том как они выполняют тот или иной учебный процесс в университете. В инструкции было отмечено, что это может быть выполнение домашнего задания, подготовка к экзамену, обучение в онлайн и оффлайн

среде, выполнение каких-либо заданий, особенности поиска информации, чтения книг, либо электронных материалов, осуществления учебной коммуникации. При этом студенты отвечали в общем документе и имели возможность позаимствовать друг у друга идеи для эффективного обучения, в чем и заключалась преследуемая нами цель – обогащение метакогнитивных знаний посредством деления индивидуальным опытом (1-таблица).

Таблица 1 – Второй метод исследования

Имя студента	Поделитесь с одноклассниками учебной стратегией, которую вы используете при выполнении заданий, подготовке к экзаменам, в онлайн и оффлайн средах обучения, на лекционных и семинарских занятиях, при поиске информации, чтении книг и электронных материалов, для коммуникации при обучении и др.	Прочитайте и прокомментируйте ответы одноклассников
--------------	--	---

Результаты и обсуждение

Качественный анализ ответов на вопросы по первому методу, которые представлены в материалах и методах, выявил несколько тенденций среди студентов в смешанной среде обучения, с помощью вопросов были зафиксированы метакогнитивные проявления в мышлении студентов. Результаты опроса мы представили в виде сформулированных тезисов.

Во-первых, при ответе на четыре вопроса, часть студентов устойчиво выражали свое восприятие смешанного обучения, в частности онлайн-составляющей ее в неопозитивном ключе, традиционная среда устраивала интересы обучающихся больше и они выражали желание к переходу к традиционной системе обучения. Респонденты часто концентрировали внимание на возникновении технических проблем и неудобств, возникающих при дистанционном обучении и влияющих на ее результаты. Это отражает в некоторых случаях стереотипное неопозитивное восприятие студентами смешанного обучения.

Во-вторых, в наиболее конкретных, но единично встречающихся ответах, можно выделить несколько сфер, на которые было направлено внимание студентов, они актуальны и универсальны в плане метакогнитивного развития.

Работа с электронными ресурсами, информационно-коммуникационные технологии в обучении – способность работать с инструментами обучения (электронным порталом), возникающие сложности при работе с компьютером, выполнении презентаций к некоторым дисциплинам,

необходимость работать с компьютером, связанные с этим вопросы возникают среди студентов в рамках смешанного обучения.

Работа с информацией, источниками информации. Осознанное восприятие своих способностей и неспособностей в работе с информацией - «добывать» новую информацию при выполнении задания; умение работать с дополнительной литературой, неумение работать с книгами; чтение как ключ к улучшению результатов обучения, ответы студентов были сконцентрированы на важном для учебного процесса навыке – работе с информацией.

Тайм-менеджмент и дисциплина. «Как можно улучшить результаты вашего обучения в условиях смешанного обучения?» «Какие учебные стратегии можно применять?», «В каких случаях ухудшаются ваши результаты обучения в условиях смешанного обучения?». Эти два вопроса были направлены на то, чтобы студенты осуществили метакогнитивный мониторинг процесса и выявили закономерности своего обучения. С ухудшением результатов студенты ассоциировали в целом то, что мы объединили под фразой общая недисциплинированность, в то время как выполнение заданий вовремя ассоциировалось с улучшением результатов. Такие ответы не являлись массовой тенденцией, но были выделены нами, как осознание студентами роли регуляции в обучении, как почвы для формирования стратегий тайм-менеджмента в частности.

Мышление студента-первокурсника, направленное на связь результатов обучения с «внешними причинами». В то время как первые два вопроса были напрямую направлены на обучающегося, и вторые два были сформулированы как общие, студенты связывали свой ответ с внешними причинами во всех четырех случаях, что обуславливает необходимость метакогнитивного развития для формирования большей самостоятельности студента вуза и осознания себя в активной роли в ходе учебного процесса. К примеру, влияние на результаты обучения могло связываться с ролью преподавателя, интересной подаче материала, методиках, оснащенной медиа материалами – музыкой, постерами, отмеченными студентами в ответах; загруженностью за исключением учебного процесса. Таким образом, результаты обучения связывались зачастую исключительно с внешней средой.

Третий аспект, выделенный нами, ответы на первый и второй вопросы: «Ваши сильные стороны как студента, обучающегося в условиях смешанного обучения» и «Ваши слабые стороны как студента обучающегося в условиях смешанного обучения», которые были направлены на осмысление своих качеств, связанных с обучением. При конструировании вопроса, мы решили не ограничивать студента понятием интеллектуальные качества, так как

хотели рассмотреть в целом, как самоопределяет свои качества студент, кроме того понятие метапознание обширно, и подразумевает не только интеллектуальную природу, но и к примеру выбора места обучения, просьбы помощи в учебе. Среди ответов можно выделить «способность устно излагать свои мысли»; «активность на занятиях», «быстрое уставание от умственной работы», «забывчивость», «неспособность выразить свои мысли»; среди эмоционально-психологических – стимул, заинтересованность, терпение и напротив нетерпеливость, стеснение при учебном процессе. В целом полученный материал был не разнообразным, что определяет перспективу развития знаний о себе, как об обучающемся среди студентов первокурсников.

Результаты второго примененного в исследовании метода также выявили особенности и закономерности метакогнитивного мышления студентов. Исследователи называют одной из особенностей дистанционного обучения – доступность информации в большом объеме. Онлайн обучающиеся могут обратиться к самым разным источникам информации, и для умелого обращения с ней важны и необходимы метакогнитивные навыки [11]. Студенты поделились друг с другом способами того, как работают с информацией. Основная стратегия работы с информацией выражалась в выписывании важной и необходимой информации, это было отмечено в ответах 5 студентов группы.

17 студентов поделились тем, откуда предпочитают брать информацию при подготовке к занятиям (из ответов – из книг, электронных книг, учебной литературы по дисциплинам или интернета), обосновывая свои предпочтения.

При анализе ответов студентов нами были выделены метакогнитивные суждения студентов о трудности-легкости выполнения задания, представления о своей памяти, о своем процессе учения, применении стратегий в обучении:

«Нужную информацию выписываю в тетрадь. Потому что запоминаю через письмо».

«Я не уделяю много времени учебе, потому что выполнение заданий не является трудным для меня».

«У меня есть хорошее качество – прочитанное раз запоминается, достаточно лишь хорошо читать».

«Я усердно готовлюсь к экзаменам, потому что способность запоминать низкая, поэтому я повторяю материал много раз».

«Если есть темы, которые я не понял, я просматриваю и прочитываю их заново».

Студенты выражали свое отношение к средам обучения, отмечая плюсы онлайн обучения – удобство и экономию времени, оффлайн обучения – возможность установления контакта с преподавателем, что выражалось в

единичных ответах. Но большинство студентов уже не были категоричны в своих ответах, и рассуждали как о плюсах, так и о минусах обоих сред:

«Конечно, хорошо обучаться офлайн, но, так же и в онлайн мы и сами ищем знания, рассказываем понятное, разница лишь в том, что нужно приходить в университет, чтобы рассказать. Сейчас, по моему мнению, лучше обучаться онлайн, по причине вируса. Онлайн обучение удобно как для преподавателей, так и для студентов, экономит время».

«Если говорить о процессе обучения, по моему мнению, правильно обучаться онлайн. Потому что, во-первых, экономите время. Во-вторых, не возникает финансовых проблем. Минусы, некоторые студенты, в случае онлайн, не относятся с ответственностью к учебе».

«Мне нравится как офлайн, так и онлайн, преимущество офлайна в том, что нравится изучать темы приходя, обмениваясь опытом с учителями. А если онлайн, удобно брать информацию с интернета и докладывать задания по зум».

«В онлайн возможно не понять много информации или не успеть рассказать. В офлайн обучении таких сложностей не возникает. Есть польза и онлайн обучения. В онлайн есть возможность самому найти и изучить сведения с разных сторон. По моему мнению есть недостатки и преимущества обоих видов обучения».

Вызвали отдельный интерес при анализе две записи студентов. Студентка описала процесс подготовки к экзамену, начинающийся с работы с содержанием вопросов и далее вопросами, на которые она не знает ответа. Таким образом, обучающийся продемонстрировал последовательность и логику своей подготовки. В другой записи студент показал индивидуальный и серьезный подход к обучению, поделившись тем, что ведет отдельную тетрадь, где записывает важную для себя информацию: *«есть специальная тетрадь, в которой записываю нужные мне вещи, вещи, которые могут не остаться в памяти».*

Подводя итоги того, как студенты делились тем, как они осуществляют тот или иной учебный процесс, нужно отметить, что стратегия не достигла конкретно поставленной цели, полученные результаты выдали очень мало конкретных рассуждений относительно заданного вопроса. Но полученный материал стал ценным как источник мнений студентов о форматах обучения. В ранее проведенных беседах и опросах студенты были категоричны в своих мнениях о смешанной, онлайн средах обучения, последние ответы продемонстрировали новую тенденцию – осознание преимуществ и минусов обоих сред обучения. Кроме того, в содержаниях ответов выделялись метакогнитивные рассуждения о своих качествах как обучающегося.

Наиболее интересным, полемичным для студентов стал вопрос источников информации, используемых для обучения.

Подводя итоги, актуальность исследования определило и то, что инструкция проводилась среди студентов первого курса обучения. Начало обучения в новой образовательной среде не всегда является полностью осознанным со стороны студентов. Здесь студент осваивает среду профессионального обучения впервые и сталкивается с незнакомыми учебными ситуациями. В этих условиях метапознание представляется важным и в какой-то степени универсальным инструментом для студентов первого курса. В случае удачного исхода развития универсальных метакогнитивных качеств, это будет иметь потенциал воздействия на последующие годы обучения в университете. Метакогнитивная деятельность, если уделять ей время, помогает обучающемуся развить метакогнитивные навыки и представления. Развитие метакогнитивных навыков и качеств студентов первого курса можно выделить в отдельное перспективное направление для дальнейших исследований.

Контингент исследуемых состоял из студентов образовательной программы «Психология», поэтому мы ожидали от студентов активного участия и интереса в связи с тематикой исследования, но студенты в целом не были заинтересованными. Основная сложность проведенного эксперимента выразилась в том, что метакогнитивные практики, дискуссии, рефлексивные размышления не были «по вкусу» студентам, эксперименты нуждались в том, чтобы быть интересными с точки зрения студентов первого курса. Фраза, «работа учителя – учить, а задача студента – слушать», в целом характеризовала позицию данной группы студентов. Поэтому результатами проведенного исследования, определяется актуальность, практическая потребность развития метакогнитивных навыков студентов первого курса бакалавриата.

Также является необходимым отметить, что смешанная среда обучения, в контексте которой проводилось исследование, не является подготовленной, педагогически спроектированной. Были исследованы временные учебные условия смешанного обучения, сочетающие онлайн и оффлайн, в контексте регионального вуза.

Выводы

Основываясь на результатах данной статьи, мы можем утверждать, что, развитие метапознания студентов необходимо в смешанной среде обучения, так как онлайн-составляющая смешанного обучения выделяет перспективу работы над особой группой метакогнитивных навыков. Согласно результатам конкретно данного исследования, во многом схожими с результатами

зарубежных исследований, представленных в данной статье, для онлайн обучения требуются развитые метакогнитивные навыки. Онлайн среда диктует свои условия, студенты больше работают с электронными ресурсами самостоятельно, чаще имеют возможность самим выбрать источник информации, отчасти сами регулируют свою посещаемость, ответственность за обучение в целом увеличивается, в то же время не каждый студент оказывается готовым принять большую, чем прежде ответственность за свое обучение, представляя себя пассивным звеном в обучении.

«Направление мышления» студентов высших учебных заведений в сторону самостоятельности, осознания ответственности за итоги обучения, встроенность в учебный процесс метакогнитивных по природе инструкций, предоставления ситуаций выбора для осознания своих качеств как обучающегося, интеллектуальных качеств сформирует основу смешанного обучения, для этого рекомендуется развивать метакогнитивные навыки посредством рефлексии обучения, обсуждений о применяемых учебных стратегиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Lin, X.** Designing metacognitive activities [Text] / X. Lin // Educational Technology Research and Development. – 2001. – Vol. 49. – № 2. – P. 23–40.

2 **Azevedo, R.** Computer environments as metacognitive tools for enhancing learning [Text] / R. Azevedo // Educational Psychologist. – 2005. – Vol. 40. – № 4. – P. 193–197.

3 **Mair, C.** Using technology for enhancing reflective writing, metacognition and learning [Text] / C. Mair // Journal of Further and Higher Education. – 2012. – Vol. 36. – № 2. – P. 147–167.

4 **Sánchez-Alonso, S., Vovides, Y.** Integration of metacognitive skills in the design of learning objects [Text] / S. Sánchez-Alonso, Y. Vovides // Computers in human behavior. – 2007. – Vol. 23. – № 6. – P. 2585–2595.

5 **Hoic-Bozic, N., Mornar, V., Boticki, I.** A blended learning approach to course design and implementation [Text] / N. Hoic-Bozic, V. Mornar, I. Boticki // IEEE transactions on education. – 2008. – Vol. 52. – № 1. – P. 19–30.

6 **Bernard, R. M.** A meta-analysis of blended learning and technology use in higher education: From the general to the applied [Text] / R. M. Bernard // Journal of Computing in Higher Education. – 2014. – Vol. 26. – № 1. – P. 87–122.

7 **Anayatova, D., Kostaubayeva, Z.** Applying project-based learning principles on blended learning classroom : students' perception [Text] /

D. Anayatova, Z. Kostaubayeva // S. Demirel university bulletin : pedagogy and teaching methods. – 2020. – № 1 (52). – P. 11–24.

8 **Jing, H.** Metacognition training in the Chinese university classroom: An action research study [Text] / H. Jing // Educational Action Research. – 2005. – Vol. 13. – № 3. – P. 413–434.

9 **White, C. J.** The metacognitive knowledge of distance learners [Text] / C. J. White // Open Learning : The Journal of Open, Distance and e-Learning. – 1999. – Vol. 14. – № 3. – P. 37–46.

10 **Gourgey, A. F.** Metacognition in basic skills instruction [Text] / A. F. Gourgey // Instructional science. – 1998. – Vol. 26. – № 1. – P. 81–96.

11 **Minnaar, A.** Metacognition in distance learning [Text] / A. Minnaar // Trends and Issues in Distance Education : International Perspectives. – 2012. – P. 239.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*Ж. Е. Абдыхалыкова¹, *Ү. Б. Мәлік²*

^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 1.03.22 баспаға түсті.

АРАЛАС ОҚЫТУ ОРТАСЫНДАҒЫ МЕТАТАНЫМДЫҚ ИНСТРУКЦИЯ

Мақала метатаныммен жұмыс жасаудың 2 әдісінің аралас оқыту жүйесіне ендіру тәжірибесін көрсетуге арналған және метатанымдық инструкцияның аралас оқыту ортасына қажеттілігін дәлелдейді.

Мақаланың мақсаты – оқу форматына ерекше мән бере отырып, метатанымдық қасиеттерді дамыту, «белсенді» зерттеу әдісі арқылы білім беру ортасын саналы және мақсатты түрде қабылдауға бағыттау. Зерттеуге Тараз өңірлік университетінің 29 студенті қатысып, студенттердің метатанымдық қасиеттерін дамыту мақсатында бірнеше стратегиялар жүзеге асырылды: 1) аралас оқыту рефлексиясы 2) ортақ виртуалды ортада метатанымдық тәжірибемен бөлісу. Зерттеу нәтижелерін анықтау мақсатында студенттердің жазбаша жауаптары сапалы және сандық жағынан сарапталды. Аралас оқыту рефлексиясы студенттер арасында метатанымдық дағдыларды дамытудағы

үрдістерді және перспективаларды анықтауға мүмкіндік берді. Респонденттердің жауаптарының талдауы студенттердің аралас оқыту ортасының негативті түрде қабылдауын анықтады; сонымен қатар электронды ресурстармен жұмыс жасау, оқудағы ақпараттық коммуникативтік технологиялар, ақпарат көздерімен жұмыс жасау, тайм-менеджмент және тәртіп метатаным мен аралас оқуды байланыстыратын тақырыптар ретінде анықталды. Виртуалды ортада метатанымдық тәжірибемен бөлісу студенттердің ұжымдық метатаным деңгейімен байланыстырылды, екінші кезеңде аралас оқытуды қабылдау тағы да қарастырылып, студенттердің көзқарастарының өзгеруін анықтады, студенттер онлайн, және дәстүрлі оқудың артықшылық пен кемшіліктерін талқылады.

Кілтті сөздер: метатаным, метатанымдық дағдылар, метатанымдық инструкция, рефлексия, аралас оқыту, студент.

Zh. E. Abdykhalykova¹, *U. B. Malik²

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

METACOGNITIVE INSTRUCTION IN BLENDED LEARNING ENVIRONMENT

The article highlights the experience of integrating two methods of working on metacognition into a blended learning format and substantiates the role of metacognitive instruction in a blended learning environment. The purpose of this article is to develop metacognitive skills with a focus on the format of teaching students, to create a conscious and purposeful perception of the educational environment during the «Action research» method.

The work on the metacognitive qualities of students was carried out through two strategies: 1) reflection of blended learning 2) metacognitive experience in a virtual environment, where 29 students of Taraz Regional University participated in the study. To obtain the results, a qualitative and quantitative analysis of the students' responses was applied.

In the course of the experimental work, the reflection of blended learning made it possible to identify trends and prospects for the development of metacognitive skills among students in this learning environment. By analyzing the responses, a «stereotypical» negative perception of a blended learning environment was revealed; work with

electronic resources, information and communication technologies in training, work with information, information sources, time management and discipline were identified as promising areas of development at the intersection of metacognition and blended learning. The sharing of metacognitive experience in a virtual environment became a step in promoting the collective metacognition of these students, the perception of blended learning by students was considered a second time, while the stereotypical negative attitude to blended learning was replaced by arguments about the advantages and disadvantages of both online and traditional learning environments.

Keywords: metacognition, metacognitive skills, metacognitive instructions, reflection, blended learning, student.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/FUQO8510>

***К. Адилжан¹, Г. Қ. Ташкеева², Ж. М. Жолдыбай³,
С. И. Сейдраманова⁴**

^{1,2,3,4}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан республикасы, Алматы қ.

ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІНЕ ТҮРТКІ БОЛАТЫН ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚ

Қызығушылықты зерттеу мәселесіне қалай айналдыруға болады және зерттеу мәселесіне қалай қызығушылық танытуға болады?

Қызығушылық – айқындыққа қарама-қарсы құбылыс. Қызықты құбылыс – кутпеген, жаңа көзқарас пен жаңа түсінік береді. «Ең қызықты теория – бұл ең аз ықтимал нәрсені нақты және сөзсіз дәлелдейтін теория» [1].

Зерттеу қызығушылығының қайнар көзі – бұл белгілі бір таным немесе көзқарас, ол белгілі болып көрінетін нәрселерге күмән келтіруге мүмкіндік береді. Зерттеу мәселесі – бұл құбылыстың өзінде болатын қайшылық емес, зерттеуші белгілі бір құбылыста қорықатын қарама-қайшылық.

Білімге деген қызығушылық зерттеудің қозғаушы күші болып табылады. Кейбір адамдар ғылымға деген қызығушылығымен ерекшеленеді. Қызығушылық адам үшін өте маңызды күрделі ұғым. Бұл адамның рухани байлығын қамтамасыз ететін ерекше сапа, ол бізді қоршаған шындықтан маңызды таңдау жасауға мүмкіндік беретін құндылық. Қызығушылықтың жалпы түсінігін зерттеу жеткіліксіз, егер біз оның маңызды салаларының біріне тоқталмасақ.

Танымдық қызығушылық – оқу іс-әрекетіне қатысты және біздің зерттеу мәселесіне тікелей қатысы бар. Ғылыми қызығушылықтар көбінесе жеке тұлғаның жеке зерттеу түрі қалыптасқан кезде пайда болады.

Адамның қызығушылығы әртүрлі және қызығушылықтың бірнеше түрі бар. Осы түрлеріне жеке – жеке тоқталып және олардың білім алу саласымен байланысын анықтау керек. Біз анықтаған оқу саласына қатысты танымдық қызығушылықтан

басқа тағы қандай түрлері білім алуға оңтайлы әсерін беретінін әлі де зерттеуді талап етеді.

Кілтті сөздер: қызығушылық, зерттеу, танымдық қызығушылық, зерттеушілік қызығушылық, білім.

Кіріспе

Қызығушылық ғылыми білім берудегі орталық ұғым болып табылады. Білім ордалары ғылым мен техникаға қызығушылықты арттыруға ұмтылуы тиіс. Бір жағынан, бұл студенттердің ғылым мен техникаға қарай жақындауна мүмкіндік береді. Екінші жағынан, білім ордасы қызығушылықты анықтауға өз үлесін қосады. Студенттердің қандай салалар мен қандай тақырыптарға қызығатынын анықтап, жігерлендіру, олардың немен айналысқысы келетінін және олар қандай жетістіктерге қол жеткізгісі келетіні – білім беруде де, болашақ кәсіби өмірде де маңызды. Ғылым мен техникадағы күнделікті жаңалыққа деген жоғары сұранысты ескере отырып, білім ордасы, ғылыми-зерттеу институттары алдындағы ғылым мен техниканың маңыздылығын айқындау, сондай-ақ осы салалардағы ішкі ынталандырулар мен ғаламдық мәселелерді айқын ету міндеті тұр.

Қызығушылық басқа жағынан ғылыми білім берудің негізгі ұғымы болып табылады: *білім ордасы студенттердің қызығушылығын оятады және дамытады* яғни оқытудың шешуші шарты болып табылады. Педагогтің міндеті – *білім алушылардың өздерімен бірге әкелетін қызығушылығын дамыту, оқу бағдарламасының талаптары мен олардың арасында байланыс орнату*. Бұл қызығушылықтар мазмұны және қызметі жағынан контекстке жатады. Осылайша, қызығушылықтың күрделі тұжырымдамасы және заттарға диагностикалық көзқарас таныту, жаратылыстану ғылымдары мұғалімдерінің құзыреттілігінің маңызды аспектісі болып табылады. Осылайша білім алушылардың қызығушылығын оятып, зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру және дамыту арқылы ғылыми зерттеулер жасап, жаңалық ашуға ынталандыру маңызды сипатқа ие.

Материялар мен әдістер

Мақалада қызығушылық туралы ғалымдардың көзқарасы мен пікірлері және зерттеу нәтижелері қарастырылады. Талдау, гипотезаны құру және тексеру, зерттеудің себеп – салдарын іздеу, студенттер арасында сауалнама жүргізу, студенттерге әртүрлі тапсырма беру және студенттермен бірге зертханалық жұмыстар орындау. Біздің мақсатымыз үлкен жетістікке жеткен тұлғалардың және басқа да адамдардың іс-әрекетін зерттеп, жастардың ғылымға қызығушылығын ояту және зерттеушілік қызығушылықты

калыптастыру. Қызығушылық ұғымының мағанасын ашу үшін ғалымдардың зерттеулеріне сүйендік.

Қызығушылық жеке тұлғаның күрделі сапасы болып табылады. Сондықтан педагогика мен психологияда оның әртүрлі белгілері бар. А. Н. Прядёхо қызығушылық белгілеріне мыналарды жатқызады:

– объективті-субъективті сипат, яғни қызығушылық арқылы объективтік Әлеммен байланыс орнатылады;

– қызығушылықтың эмоциялық түрі;

– қызығушылықтың саналы болуы (сезімдік дәрежесі оның көріну күші мен орнықтылығын сипаттайды);

– қызығушылықтың таңдаулы сипаты;

– қызығушылықтың интеллектуалды және практикалық қызметке, тұлғаның ерік - жігеріне оң әсері [2, б. 12].

Адамда қызығушылықтың болмауы мүмкін емес: әр адам бір нәрсеге қызығушылық танытады [3]. Қызығушылықтың күнделікті өмірдегі мағанасы туралы көптеген ғылыми мақалалар жарияланған. Жалпы қызығушылықтың құрлымын орталық сипаттамаларына қатысты да табуға болады. Мысалы, бұл құрлымы көп өлшемді құбылыс, оның танымдық және эмоциялық категориялары нақты анықтамасын талап етеді [4–6].

Ғалымдардың ғылыми құбылыстарды зерттеп, бүкіл өмірін ғылымға арнауына не мәжбүр етеді? Зерттеулер бойынша бұл сұраққа әдеттегі жауап: «Біз зерттелетін объектілерді түсінгіміз және заттардың қалай жұмыс істейтінін білгіміз келеді, бұл бізге қызықты». Яғни зерттеушілік қызығушылықтан басталады. **Білімге деген қызығушылық – зерттеудің қозғаушы күші.**

Жастарды ғылыми сұрақтармен айналысуға және ғылым мен технология туралы ізденуге не итермелейді? Ересек ғалымдар бір кездері балалар болған еді, мүмкін оларды жас кезінен бастап белгілі бір танымдық қызығушылық итермелеген шығар. Кейбір адамдар ғылымға деген қызығушылығымен ерекшеленеді, болашақ ғалымдар осылай қалыптасады.

Күрделі мәселелер неге ғылыми дәлелдеулерді қажет етеді? Яғни көптеген ғалымдардың зерттеуін талап етеді. Зерттеу нәтижесінде шындыққа көз жеткізеді.

Қызығушылық – зейіннің жоғары деңгейімен және ұзақ уақыт сол қызметпен айналысумен қатар табандылықпен сипатталатын психологиялық жағдай. Оқытуда бұл психологиялық күй үйренуші мен мазмұнның өзара әрекеттесуінен туындайды [7].

Қызығушылық тұжырымдамасы психологияны, педагогикалық психологияны, әлеуметтануды, ғылыми-техникалық білім берумен қоса алғанда, зерттеудің әртүрлі салаларында қолданылады [8].

Қызығушылық жалғасын табу процестері білім алудың жаңа жолдарын талап етеді.

Дегенмен қызығушылықтың маңызы «білімге құштарлық» пен теңестірілмейді. Құштарлық көптеген себептер бойынша болуы мүмкін және бұл қызығушылық – олардың бірі ғана. Бір қызығушылық әрдайым объектіге, қызметке, білім саласына немесе мақсатқа бағытталған. Адамда тек қызығушылық болып қана қоймайды: ол бір нәрсеге тәуелді болуы керек [8, б. 6]. Қарым-қатынас пен қызығушылық түсініктері арасында өзара байланыс ұғым ретінде қарастырады және объектінің белгілі саласымен сипатталатын, қарым-қатынастың ерекше нысаны ретінде қызығушылықты түсіндіру үшін екі ұғымды да пайдалануды ұсынады. Алайда Гарднер [9–11] және басқа авторлар, екі тұжырымдаманың да болуы мүмкін екенін және бір-бірінен анық ерекшеленетінін айтады. Басты назардағы бағалау критерилеріне байланысты айқын айырмашылық туындайды. Жалпы, қандай да бір топтың бағалау көзқарасы белгілі бір объектіге қарым-қатынас үшін анықтаушы болып табылады, ал бұл объект туралы білім беретін субъективті құндылық қызығушылық үшін маңызды. Бағалаудың осы екі аспектісі бір-біріне тәуелді. Мысалы, мәселеге айқын негативты көзқарастың болуы, бұл тақырыпты түсінуге деген күшті және тұрақты қызығушылықтың бар екенін анықтайды.

Қызығушылық іс-әрекеті мәселесі көптеген зерттеушілердің назарынан тыс қалмады (Б. Г. Ананьев, Ю. К. Бабанский, Л. И. Божович, В. Б. Бондаревский, Л. А. Гордон, В. Г. Иванов, А. Г. Ковалев, А. Н. Леонтьев, И. Я. Лернер, А. К. Маркова, Н. Г. Морозова, В. Н. Мясищев, М. Н. Скаткин, Г. И. Шукина және т.б.).

Танымдық мотивацияның пайда болуымен адамның психикалық қабылдау, есте сақтау, ойлау және басқа да мүмкіндіктерін қайта құру, қызығушылық тудырған іс-әрекетті орындауға ықпал етеді. Алайда, білім беру жүйесі көбінесе қол жеткізу мотивациясын ынталандыруға бағыттаған: жақсы баға алу, емтихандарды сәтті тапсыру және т.б. Бұл психологиялық-педагогикалық жағдайларды анықтаудың өзекті мәселесі туындайды, онда танымдық мотивация алдымен пайда болады, содан кейін кәсіби мотивацияға айналады.

Танымдық қызығушылықтың мәнін, оның ең маңызды жақтарын белгілей отырып, біз оның оқыту мен тәрбиелеудегі рөлін айқын көреміз:

– болашақ оқу ортасында, ол оқу-тәрбие үдерісін ынталандыру түрінде, білімнің ең маңызды элементтерін белсендіруге, шеберлік пен дағдыларды табысты қолдануға ықпал етуге мүмкіндіктер береді;

– оқу мотиві бола отырып, танымдық қызығушылық білім алушының оқу процесінің табысты болуы үшін қажетті білім алуына ықпал етеді;

– мінездің тұрақты сипаты болғанда, танымдық қызығушылық тұлғаның белсенді, шығармашыл болып қалыптасуына ықпал етеді.

Нәтижелер және талқылау

Қызығушылық күрделі және адам үшін өте маңызды ұғым. Бұл адамның рухани байлығын қамтамасыз ететін ерекше сапа, ол бізді қоршаған шындықтан маңызды таңдау жасауға мүмкіндік беретін құндылық. Қызығушылық педагогика ғылымында кәсібиліктің қалыптасуы тұрғысынан – маманның кәсіби дайындығының маңызды нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады. Алайда, *психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі талдау көрсеткендей, қазіргі уақытқа дейін қызығушылықтың мағанасын түсіндіретін бірыңғай пікір жоқ*. Қызығушылық мазмұны мен қасиеттерін анықтауда және оның пайда болу мәселесінде де айырмашылықтар бар. Мұндай жағдай **екі ережемен түсіндіріледі**: бір жағынан, қызығушылық қасиеттерінің күрделілігімен және көптүрлілігімен, екінші жағынан, ғылыми мектептердің қызығушылығын зерттеуде басшылыққа алатын әдіснамалық ұстанымдардың айырмашылығымен ерекшеленеді. Л. А. Гордон анықтамасына сәйкес «қызығушылық – бұл адамның санасы мен іс-әрекетінің белсенділігін арттыратын эмоциялық-еріктік және интеллектуалды процестердің жиынтығы» [10, б. 176].

Соңғы теориялардан, *қызығушылық көбінесе жеке адамның өзінің қоршаған ортамен өзара әрекеттесуінен пайда болатын құбылыс* ретінде түсіндіріледі [11–13]. Бұл постулат әдетте қызығушылық таным теориясының бастауы болып табылады, тұлға қызығушылықтың объектілік теориясы деп аталады. Осы теорияға сәйкес қызығушылық әлеуметтік және қоғамдық өмірде адамдар мен объектілер арасындағы көп қатынастардан туындайды. **Қызығушылық адам мен объект арасындағы нақты және ерекше қатынасты білдіреді**. Объект нақты заттарды, тақырыпты, тақырыптық мәселені немесе абстракт идеяны көрсетіп бере алады, когнитивті берілген ортаның белгілі бір бөлігі. Адам кейбір объектілерге деген қызығушылығын қысқа және ұзақ уақыт аралығында дамытады. Объектіге деген қызығушылықтың қатынасы белгілі танымдық және әсерлі компоненттерімен сипатталады.

Кез келген қызығушылықтың өз алдына сапасы және маңыздылығы бар, яғни бұл оң әсерлі эмпирикалық жағдайларға байланысты. Осылайша, қоршаған ортамен өзара байланыс қызығушылыққа негізделген дұрыс танымдық қасиеттер мен оң әсерлі қасиеттерді үйлестіретін оңтайлы эмпирикалық режимдерді қамтамасыз етеді. Берілген оңтайлы жағдайларда,

қызығушылыққа негізделген іс-әрекеттер тәжірибелерге алып келеді. Тәжірибе адам өмірінде маңызды орын алады.

Қызығушылықтың тағы бір маңызды ерекшелігі – оның ішкі құрылымы. Қызығушылыққа негізделген іс-әрекет «өзін-өзі бағалау» критерийіне сәйкес келеді, бұл қызығушылыққа байланысты мақсат болып табылады, адамның артықшылықтары мен құндылықтарының бір – бірімен үйлесуі.

Қызығушылықтың маңызды аспектісі оның пәндік ерекшелігі болып табылады. Объект немесе қызығушылықтың мазмұны білім саласының немесе қоршаған ортамен өзара әрекеттесу мүмкіндіктері туралы сипатталады, немесе нақты тақырыптарды, қызмет түрлерін және т.б. сипаттай отырып, адам шынымен қызығады. *Ғылыми қызығушылықтар көбінесе жеке тұлғаның жеке зерттеу түрі қалыптасқан кезде пайда болады*. Ғылымдағы қызығушылықтар неғұрлым жалпылама немесе неғұрлым нақты деңгейде анықталады. **Бірінші жағдайда**, ғылыми қызығушылықтың мазмұнды саласы ғылыммен байланысты және адам хабардар болатын заттардың барлық жиынтығын қамтиды. **Екінші жағдайда**, жеке тұлғаның ғылыми қызығушылығы нақты мектеп пәнімен (мысалы, физика, бірақ биология немесе химия емес) немесе пәндік сала шеңберіндегі нақты тақырыптармен және әрекеттер түрлерімен шектелуі мүмкін екенін ескеруге болады (мысалы, адам миының құрылысы туралы білім алу; музыкалық аспапта ойнау), пән (мысалы, астрономия) немесе зерттеу саласы (мысалы, океанология). Ғылыми қызығушылықтың түрлерін ажырату үшін, әлбетте, әңгіме мектеп пәндерінің құрылымы туралы болып отыр, себебі олар негізінен ғылымдармен жүйелі байланыста болуға мүмкіндік береді. Факті бойынша студенттер бір ғана пәнге қатты қызығады (мысалы астрономия), басқа ғылыми пәндерге ондай қатты қызықпайтын (мысалы, физика, химия) студенттер бар.

Теориялық тұрғыдан бұл деңгейді сипаттау үшін студенттердің ғылымға деген қызығушылығының мазмұндық құрылымы тым жеткіліксіз болып қалады және бар классификациялар шеңберінен шығады, мысалы, ғылыми білім. Мазмұны мен тақырыптарын саралауға қосымша, контекст немесе қолдану саласы сияқты басқа аспектілер ғылымға қызығушылық көрнісін сипаттауға көмектеседі.

Қорытынды

Адам қызығушылықтың мәнін құрайтын барлық нәрселерді объективті шындықтан алады. Қызығушылықтың пайда болуы үшін субъект пен объектінің өзара қарым-қатынасы маңызды мәнге ие. Адамның қызметі әртүрлі болғандықтан, сәйкесінше, қызығушылықтың көптеген түрлерін бөліп, талдауға болады. Қызығушылықтар, ең алдымен, олардың мазмұны немесе бағыты бойынша ерекшеленеді.

А. Г. Ковалев [13] бұл тұрғыда материалдық, қоғамдық-саяси, кәсіби-еңбек, танымдық, эстетикалық, спорттық қызығушылықтарды бөледі. Кең мағынада танымдық қызығушылықтар белгілі бір пәндер мен білім саласына оқу және арнайы ғылыми қызығушылықтар түрінде көрінеді. Қызығушылықтың жалпы түсінігін зерттеу толық болмайды, егер біз оның маңызды салаларының біріне тоқталмасақ. Біздің зерттеу тақырыбына тікелей қатысы бар, оқу іс-әрекетіне қатысты – танымдық қызығушылық.

Адамның қызығушылығы әртүрлі және қызығушылықтың бірнеше түрі бар. Осы түрлеріне жеке – жеке тоқталып және олардың білім алу саласымен байланысын анықтау керек. Біз анықтаған оқу саласына қатысты танымдық қызығушылықтан басқа тағы қандай түрлері білім алуға оңтайлы әсерін беретінін әлі де зерттеуді талап етеді. Ал танымдық қызығушылық арқылы білім алушы өзіндік дүние танымын оятып, іс-әрекетке көшеді, ары қарай ізденеді, түсінісі келеді. Алайда бұл табандылықты қажет етеді, яғни нақты мақсатқа сай жоспар құру керек. Сонда білім алушының бойында ізденімпаздық, табандылық, зерттеушілік, ерекше назар аудару, қорытынды жасай білу сияқты жақсы қасиеттер қалыптасады. Нәтижесінде білім сапасы артады.

Білім ордаларының және білім беру саясатының басты міндеті, білім алушылардың ғылым-білімге, ғылыми зерттеулерге қатысуын, жетістіктерге деген қызығушылығын дамыту болу керек. Бұл ұстанымның артындағы болжам – ғылым мен техникаға деген үлкен қызығушылық студенттердің ғылыми тапсырмаларды жақсы орындауына әсер етеді. Зерттеушілік қызығушылық қалыптасу үшін ғылымға қызықтыра білу және әртүрлі тапсырмаларды орындауға, табандылыққа үйрету маңызды сипатқа те. Нақты мақсатқа сай жоспар құруды үйрету және теориялық біліммен шектелмей практикамен ұштастыра отырып, шындыққа, ақиқатқа көз жеткізуге, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға үйрету маңызды болып табылады. Сонда білім алушының өзіне деген сенімділігі артады. «Мен жасай аламын, қолымнан келеді!» – деген ұстаным пайда болады. Яғни саналы түрде ақпаратты қабылдайтын болады. Саналы түрде қабылданған ақпарат ұзақ уақытқа сақталады және тез еске түседі, ал жаттанды білім тез ұмытылады, сондықтан да, тапсырманы түсініп орындау өте маңызды. Тапсырманы орындау барысында нақты түсінік қалыптасады. Нәтижесінде білім алушылар теориялық білімін практика жүзінде көрсете біледі, осылайша студенттердің болашақта зерттеу қызметімен, зерттеу іс-әрекетімен айналысып, ғылымға, жаңа жетістіктерге үлкен үлес қосуына себепші болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Эпштейн, М.** Знак пробела. О будущем гуманитарных наук. – М. : НЛЮ, 2004. – С. 485–496.

2 **Прядёхо, А. Н.** Развитие технических интересов и способностей подростков / А. Н. Прядёхо. – М., 1990. – 218 с.

3 **Rennie, L. J. & Punch, K. F.** The relationship between affect and achievement in science. *Journal of Research in Science Teaching*, 28(2), 1991. –P. 193–209.

4 **Gardner, P. L.** Students' interests in science and technology : Gender, age and other factors. Paper written for the International Conference on Interest and Gender : Issues of Development and Change in Learning. – Seon, Germany, 1996, June.

5 **Hidi, S., Renninger, K. A. & Krapp, A.** Interest, a motivational construct that combines affective and cognitive functioning // D. Dai & R. Sternberg (Eds.), *Motivation, emotion and cognition : Integrative perspectives on intellectual functioning and development.* – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2004. – P. 89–115.

6 **Schiefele, U.** Situational and individual interest // K. R. Wentzel, & A. Wigfield (Eds.). *Handbook of motivation at school.* – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2009.

7 **Bybee, R. W.** Towards an understanding of scientific literacy // W. Graeber & C. Bolte (Eds.). *Scientific literacy-An international symposium.* – Kiel, 1997. – P. 37–68)

8 **Millar, R. & Osborne, J.** (Eds.). *Beyond 2000 : Science education for the future.* – London : King's College, 1998.

9 **Gardner, P. L.** The development of males' and females' interest in science and technology // L. Hoffmann, A. Krapp, K. A. Renninger, & J. Baumert (Eds.), *Interest and learning. Proceedings of the Seon-conference on interest and gender.* – Kiel, Germany : Institut fuer die Paedagogik der Naturwissenschaften (IPN), 1998. – P. 41–57.

10 **Гордон, Л. А.** Психология и педагогика интереса / Л. А. Гордон. – Киев, 1940. – 348 с.

11 **Биштова, Э. А.** Развитие познавательного интереса к педагогической науке в процессе научно-исследовательской деятельности.

12 **Hidi, S. & Renninger, A.** The four-phase model of interest development. *Educational Psychologist*, 41, 2006. – P. 111–127.

13 **Ковалев, А. Г.** К проблеме мотивов / А. Г. Ковалев // *Психологический журнал.* – 1981. – №1. – С. 37–41.

REFERENCES

- 1 **Epstein, M.** Znak problema. O buduschem gumanitarneh nauk [The Space sign. About the Future of the Humanities] [Text]. – Moscow : UFO, 2004. – P. 485–496.
- 2 **Pryadekho, A. N.** Razvitie tehnikeskikh interesov i sposobnostei podrostkov [Development of technical interests and abilities of teenagers] [Text] / A. N. Pryadekho. – M., 1990. – 218 p.
- 3 **Rennie, L. J. & Punch, K. F.** The relationship between affect and achievement in science. Journal of Research in Science Teaching, 28(2), 1991. – P. 193–209.
- 4 **Gardner, P. L.** Students' interests in science and technology : Gender, age and other factors. Paper written for the International Conference on Interest and Gender : Issues of Development and Change in Learning. – Seon, Germany, 1996, June.
- 5 **Hidi, S., Renninger, K. A. & Krapp, A.** Interest, a motivational construct that combines affective and cognitive functioning // D. Dai & R. Sternberg (Eds.), Motivation, emotion and cognition : Integrative perspectives on intellectual functioning and development. – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2004. – P. 89–115.
- 6 **Schiefele, U.** Situational and individual interest // K. R. Wentzel, & A. Wigfield (Eds.). Handbook of motivation at school. – Mahwah, NJ : Erlbaum, 2009.
- 7 **Bybee, R. W.** Towards an understanding of scientific literacy // W. Graeber & C. Bolte (Eds.). Scientific literacy-An international symposium. – Kiel, 1997. – P. 37–68)
- 8 **Millar, R. & Osborne, J.** (Eds.). Beyond 2000 : Science education for the future. – London : King's College, 1998.
- 9 **Gardner, P. L.** The development of males' and females' interest in science and technology // L. Hoffmann, A. Krapp, K. A. Renninger, & J. Baumert (Eds.), Interest and learning. Proceedings of the Seon-conference on interest and gender. – Kiel, Germany : Institut fuer die Paedagogik der Naturwissenschaften (IPN), 1998. – P. 41–57.
- 10 **Gordon, L. A.** Psihologiya i pedagogika interesa [Psychology and pedagogy of interest] [Text] / L. A. Gordon. – Kiev, 1940. – 348 p.
- 11 **Bishtova, E. A.** Razvitie poznatel'nogo interesa k pedagogicheskoi nauke v processe nauchno-issledovatel'skoi deyatelnostey [Development of cognitive interest in pedagogical science in the process of research activity] [Text].
- 12 **Hidi, S., Renninger, A.** The four-phase model of interest development. Educational Psychologist, 41. 2006. – P. 111–127.
- 13 **Kovalev, A. G.** K problemu motivov [To the problem of motives] [Text]. / A. G. Kovalev // Psychological journal. – 1981. - No. 1. – P. 37–41.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*К. Адилжан¹, Г. К. Ташкеева², Ж. М. Жолдыбай³, С. И. Сейдраманова⁴
^{1,2,3,4}Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
 Республика Казахстан, г. Алматы.
 Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС КАК МОТИВАЦИЯ К ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Как превратить интерес в проблему исследования или как заинтересовать проблемой исследования? Интерес противоположен очевидности. Очевидное, как известно, неинтересно. Интересное – неожиданное, новое, то, что дает новый взгляд и новое понимание. «Самая интересная теория – та, что наиболее последовательно и неопровержимо доказывает то, что наименее вероятно» [1]. Источником исследовательского интереса является особый взгляд или точка зрения, которая позволяет подвергнуть сомнению те вещи, которые кажутся само собой разумеющимися. Исследовательская проблема представляет собой не столько противоречие, содержащееся в самом явлении, сколько противоречие, которое исследователь способен увидеть в том или ином явлении.

Интерес к знаниям является движущей силой исследования. Некоторые люди отличаются особым интересом к науке. Интерес – сложное и очень важное понятие для человека. Это особенное качество, которое обеспечивает духовное богатство человека, это ценность, которая позволяет сделать важный выбор из окружающей нас действительности. Недостаточно исследовать общее понимание интереса, если мы не останавливаемся в одной из его важных областей. В отношении учебной деятельности непосредственное отношение к теме нашего исследования имеет познавательный интерес.

У человека разные интересы и существует несколько видов интересов. Отдельно следует остановиться на этих видах и определить их связь со сферой образования. Какие еще виды, кроме познавательного интереса, относящиеся к определенной нами области обучения, все еще требуют изучения, что оказывает оптимальное влияние на получение знаний.

Ключевые слова: интерес, исследование, познавательный интерес, исследовательский интерес, образование.

*K. Adilzhan¹, G. K. Tashkeyeva², Zh. M. Zholdybai³, S. I. Seydramanova⁴

^{1,2,3,4}Al-Farabi Kazakh National University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 17.03.22.

COGNITIVE INTEREST INSPIRING FOR RESEARCH ACTIVITIES

How can I turn an interest into a research problem, or how can I get interested in a research problem? Interest is the opposite of evidence. The obvious is usually uninteresting. Interesting – unexpected, new, something that gives a new look and a new understanding. «The most interesting theory is the one that most consistently and irrefutably proves what is least likely» [1]. The source of research interest is a specific view or point of view that allows you to question those things that seem self-evident. The research problem is not so much a contradiction contained in the phenomenon itself, as a contradiction that the researcher is able to see in a particular phenomenon.

Interest in knowledge is the driving force behind research. One could also assume that some people simply stand out by the special interest they have – in science. Interest is a complex concept and very important for a person. This is a special quality that ensures the spiritual wealth of a person, it is a value that allows you to make an important choice from the truth that surrounds us. It is not enough to investigate the General understanding of interest, if we do not stop in one of its important areas, then in relation to educational activities that are directly related to the topic of our research – cognitive interest. Scientific interests often arise when an individual form of personality research is formed.

A person's interests are diverse and there are several types of interests. It is necessary to focus on these types separately and determine their relationship with the field of Education. In addition to cognitive interest in the field of learning that we have identified, it is still necessary to study what other types of learning have the best effect on learning.

Keywords: interest, research, cognitive interest, research interest, education.

FTAMP 14.01.07

<https://doi.org/10.48081/MTKA6953>

Е. Н. Дауенов¹, И. А. Комарова²

¹Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

²А. А. Кулешов атындағы Могилев мемлекеттік университеті,

Беларусь Республикасы, Могилев қ.

АКСИОЛОГИЯЛЫҚ ПАРАДИГМАНЫҢ БІЛІМ КЕҢІСТІГІНДЕ ҚҰРЫЛУЫНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗІ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының жаһандық білім беру кеңістігіне қошу, жаһандану мүддесінде өзінің әлеуметтік-экономикалық жағдайын мемлекеттік құзыретпен және педагогикалық білім берудің аксиологиялық негіздері мен оның этнопсихологиялық ерекшеліктері арасындағы қайшылықтар мен сәйкессіздіктер анықталды. Зерттеу барысында философиялық білімнің аксиологиялық парадигмасы мәселесін жоғары этикалық және адамгершілік бағыттар, бұрынғы дәстүр бойынша тәрбиелеу арқылы шешуге болмайтындығы анықталды. Педагогикалық білім беру кеңістігінде өркендеп келе жатқан әлемдік ғылыми жетістіктердегі аксиологияның негізін іздеуде қоғамдағы екінші қазақстандық мәдени дәстүрлердің өзіне тән ерекшеліктерін қалай ескеру керектігіне назар аудару керек. Автор отандық және кеңес әдебиетіне практикалық талдау жүргізді, ғалымдардың еңбектерін қарастырды, бұл жұмыста қазақстандық мәдени дәстүрлердің өзіндік, ұлттық ерекшеліктері ескерілді. 21 ғасырдың басындағы жаңа философиялық дүниетаныммен зерделенген тарихи-мәдени және қазіргі заманғы ғылыми еңбектер матрицаларда көрсетілген Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесіне қатысты Л. С. Выготскийдің, А. Н. Леонтьевтің, Р. С. Немовтың, С. Л. Рубенштейннің, Ж. Аймауытовтың, М. Жұмабаевтың рухани құндылықтары таксономияны құру үшін негіз болып табылатынын, функционалдық сауаттылықтың генезисі айқындалғанын, оның семиотика, семантика, синтаксис модульдерін қалыптастырудың қозғаушы күші болып табылатыны дәлелденгенін көрсетеді. Мақалада рухани құндылықтарды білім беру мазмұнынан саралау кезінде

проблемалық, модульдік, кәсіби бағытталған технологиялар бірлігінде нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі қарастырылған.

Кілтті сөздер: аксиологиялық парадигма, әдістеме, құндылық, рухы жоғары тұлға, дүниетаным, өркендеу.

Кіріспе

20 ғасырдың соңғы кезеңінде Қазақстан Республикасының педагогикалық білімнің жалпы жағдайында бір мәмлеге келмейтін үдерістер жиі-жиі көрініс беріп келеді. Оның басты салдары – әлеуметтік-экономикалық, саяси мәселелердің бұрынғы шешілу үдерістерінің дағдарысқа ұрынып, алдыңғы білім беру кеңістігіндегі құндылықтардың-аксиологиялардың қажеттілікке жарамай қалуымен байланысты болған. Байырғы, таптауырын педагогикалық білім идеясының белгісіздікке ұшырауы, мемлекеттің тарапынан материалдық базамен қамтамасыз ету мәнінің мүлдем инновациялық технологиямен жабдықталуы секілді радикалды өзгерістер білім кеңістігінде қызмет атқарып жүрген мамандардың шарасыздығын тудырды.

Бұрынғы дағдыға айналған дәстүрдегі құндылықтың орнына әлі түсініксіз, әртарапқа бағдарланған мұғалімдердің тағылымға жүгінбеген консервативті жалаң тәжірибесі арасында келіспеушілік, ғылыми әдіснамадан туындамаған негізсіз ой-пікірлер белең алып отырғаны қазіргі кезде белгілі болып отыр. Отандық білімнің аксиологиясын анықтау мамандардың даярлығын ұйымдастыру арқылы шешілмек 20 ғасырдың орта шенінен бастап, соқпақ жолмен жұмыс жүргізу мүмкіндігінің жоқтығын сезінген білім кеңістігінде аксиология жайлы бірлі-жарым көріністер пайда бола бастауы.

Ұстаздық мәртебені игерудегі өткізілетін диагностика иерархиясы гимназия, мамандырылған дарынды балаларға арналған мектептер, лицей, жеке меншіктегі және т.б. түрлі-түрлі сападағы мектептердегі қызмет атқарушылардың кәсіби құзыретін арттыруға бағдар жасауы қиындық келтіреді. Бұндай түйіні шиеленіскен көкейкесті мәселелерді шешудің өзі күні бүгінге дейін жалғасып келеді [1].

Қазақстан Республикасының ғаламдық білім кеңістігіне өтуі, өзінің әлеуметтік-экономикалық жағдайының мемлекеттік құзырымен жаһанданудың мүддесімен унификациялау педагогикалық білім беру мен оны игерудегі аксиологиялық негіздегі парадигмамен алу қажеттігі мен оның этнопсихологиялық ерекшелігін ескеру арасында кереғар қайшылықтар айқындала түсті.

Бұл жағдайда, аксиологиялық проблеманы шешуде тарихи желіге бағаммен қарап, этнобілім мен ойлау өнерінің құндылығы жайлы өз еңбектерімен антропологиялық-ізгілікті парадигмасын «Асыл қазына» тұрғысында қалдырған

кемелді тұлғалар, даналардың қазіргі білім мен ғылымға қосар үлесі зор. Десек те, ол құндылықтардың өзі білім алушылардың санасына түпнұсқа тұрғысында қабылдануы қиындық келтіруде. Өйткені, білімді түсіну «рухы биік тұлға» келбетінде меңгерілуі қадағалануымен іске аспақ. Жаңа Қазақстанға жаңа тұлғаны лайықтап даярлау басымды мәселе ретінде қарастырылуы көзделеді.

Мұндай парадигмалық ұстаным кең ауқымда білім философиясын қайтадан қалап, қоғамдағы білімді жаңғырту тұжырымдарына аксиологиялық парадигмаға ешқандай ескіні жамау, жаңғырту үдерістері көмек көрсетпейтіні біздердің зерттеулерімізде анықталды. Философиялық білімнің аксиологиялық парадигмасының мәселесін жоғары этикалық және гумандық бағыттар, бұрынғы дәстүрдегі тәрбие-тәлімдер шеше алмайтыны зерттеу барысында анықталды. Аксиологияның негізін педагогикалық білім кеңістігінде өркендеткен әлемдік ғылыми жетістіктерден іздестірсек, екінші қазақстандық мәдени-дәстүрлердің қоғамдағы орныққан өзіне тән ерекшеліктерін қалай ескеру керектігіне мән берілуі тиіс. Бір-біріне сәйкестейтін екі тараптағы мәселелердің арасындағы қиындық келер тұстарын қалай шешіледі деген салмақты сауалға жауап табу да шеберлікті қажет етеді.

Жоғарыдағы сараланған қайшылықтарды шешу үдерісін тұғырлы іске асыруда 21 ғасырдың басында Қазақстан Республикасында рухани құндылыққа жаңа философиялық-педагогикалық жүйедегі дүниетанымды қалай өркендету керек? – деген мәселелік сауал туындады. Аталып отырған көкейкесті мәселені нұсқалы шешудің амалдарын қарастыру көзделді.

Зерттеудің мақсаты: педагогикалық білім беру жүйесінде аксиологиялық парадигманың көрініс беруі және оның Қазақстан Республикасында 21 ғасырдың басында дамуына әдіснамалық негіздеме жасау.

Зерттеудің міндеттері:

- 1) Зерттеудің тағылымдық-әдіснамалық негіздерін зерделеу;
- 2) Зерттеу мазмұнының хронологиялық, кезеңдік жағдайын ашу, «рухани тұлға» келбетін тағылымдық маңызын анықтау;
- 3) Отандық зерттеушілердің білімигертуші мен білімалушы арасындағы ұйымдасқан жұмыстың құндылығын айқындау;
- 4) Таптаурын санаға бекіп қалған күнсыз ой-тұжырымдарды ысыру амалдарын зерттеген ғалымдардың тұжырымдарын сұрыптау, оған бағамдық рефлексия жасау;

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде келедей әдістер қолданылды: әдіснаманы тағылымдық талдауы, философиялық білім, психологиялық тарихи әдебиеттерді, нұсқалы-генетикалық әдіс; жүйе тұтастығын сақтау әдісі, жүйелеу, фактілерді жинақтау, құжаттармен

жұмыс, әдеби көздерді саралау, жобалау, үлгілеу, матрицаға салу, педагогикалық тәжірибені прагматикалық іскерлікпен байланыстыру әдісі, бағамдау әдістері.

Нәтижелер және талқылау

Р. С. Немов психология ғылымының білімалушыға әсерінің мол екендігін айқындаған. Сезім мүшелерінің жүйке жүйесіне ықпал жасауы, тұлғаның зейін қоюы, ойлау үдерісінде басқа кеңістікке ауып кетпеуі, рефлексия жасаудың қажеттілігі, ішкі білім жию қабілеттілігі, өзінің психологиялық қабылдау үдерісін басқара алуы секілді көкейкесті мәселелерді игеруіне айрықша дәлелді тұжырымдар құрған.

Білімалушыға өмір сүру характеріне қызмет етер білім мен тәрбиенің тұтас жүйесін қамтып, қажетсіну уәжін оятарлық оқу материалын әзірлеу сияқты үдерістік қызметтің субъектілік тұстарын ескеру оны алға ілгерілету тәсілдеріне маңыз берген [2].

С. Л. Рубинштейн жалпы психологияның негіздеріне ерік-жігер, күш-қуат, басқару, тән мен жанның өрлеу амалдарын меңгеру, сана-сезімнің пайдалы және зиянды тұстарына ғылыми дәйектемелер жасаған. Білімалушының мүмкіндік шегін анықтап, соған сәйкес жүктеме жасаудың мәнін айқындаған. Біліммен тәрбиелеудің мөлшерін нақтылы межемен меңгертудің амал-тәсілдерін ұсынған [3].

Ж. Аймауытов еңбегінде «жұлма жад» пен «пәлсапалық жад», «саңылау сезімдер», «соқыр сезімдер» тәрізді жұптық, қайшылықта келер психологиялық ұғымдардың балалар санасында орнығып, оның пайдалы тұстары ескерілмесе, жаттампаздық, бойкүйездік, тоғытарлық, көреалмаушылық, іштарлық, қызғаншақтық, еліктеушілік, сарандық, ашкөзділік, жемқорлық, паракорлық және т.б. қоғамға зиян келтірерлік қасиеттердің басымдықта болуына дәйектеме жасаған. Гумандық, білімге тойымсыздық, адамгершілігі жоғары, мейірімділік, ұстамдылық, алғырлық, өзінің осал тұстарымен күресе аларлық, басқаларға қамқорлық жасау секілді асыл қасиеттердің білім мен тәлімнің интеграциясында келетініне маңыз берген. Сонау 20 ғасырдың 20 жылдарында ағылшынша, орысша, шотландша, түркі тілдерінің барлық түрлерінше, қазақша сөйлеудің ғылыми, ресми, мәдени, тұрмыстық нұсқаларын меңгерген Ж. Аймауытов Джеймстің «Психологиясын» қазақ халқының ұлттық ерекшелігіне үндестіре бейімдеп аударған [4]. Бұл орайда, зерттеуші «индукция», «дедукция», «силлогизм», «синтез», «аналогын табу», «феноменін айқындау», «перцептив», «апперцепс» және т.б. ұғымдарды балалардың физио-психологиялық жас ерекшеліктеріне байланысты меңгерулері тұрғысында зерделенгені бүгінгі 21 ғасырдың да құндылығы демекпіз.

М. Жұмабаев баланың абайлы болуын қымбатты құндылық деп есептеген. Балаға мұғалім тарапынан әсер неғұрлым күшті болса, оның абайлы болуы

соғұрлым нығая түсетініне мән берген. Әсердің жеке мүмкіндіктерге сәйкес болуына ерекше тоқталған. Әсердің түрлері көейіп кетсе, баланың болуы сөйіле түседі деп түйіндеген. Әр нәрсенің терісқақ-тұстарының бар екендігін ескерген. М. Жұмабаев баланың абайлы болмау салдарын жіктегені де бүгінгі классификатордан кем емес: баланың денесінің шаршауы қатты шаршаған адамда абай болу үдерісі жұмыс істемейтіні; ауаның тым бұзылуы, отырудан қажуы; ешбір қимылсыз қалған балада абай рефлексиясының жойылуы; бір іспен ұзақ уақыт шұғылданғанда абай болмауы; баланың бейғамдығынан абай болмайды [5].

Қорытындысында, зерттеуші абайдың көп мөлшерде болуы данышпандыққа апаратын, өйткені абайдың ұдайы өркендей түсуі ол адамның терең, толық білімді болуына себепші, нәтижесінде ол данышпанды ерікті абай қасиеті орнығады деп ой-тұжырым жасаған.

Біздер «суггетивті» ұғымын Гештальт теориясымен деп түсіндіріп келсек, М. Жұмабаев оны «Суреттеу» категориясымен келтірген. Көрініс жоғалғанымен, оның әсерленуі, бейнесі зейінді балалардың, үлкендердің санасында «жазылып» қалатынына тоқталған. М. Жұмабаевтың суреттеу мен әсерлену арасындағы айырманы төмендегі матрица құру арқылы ұсынып отырмыз (1-сурет).

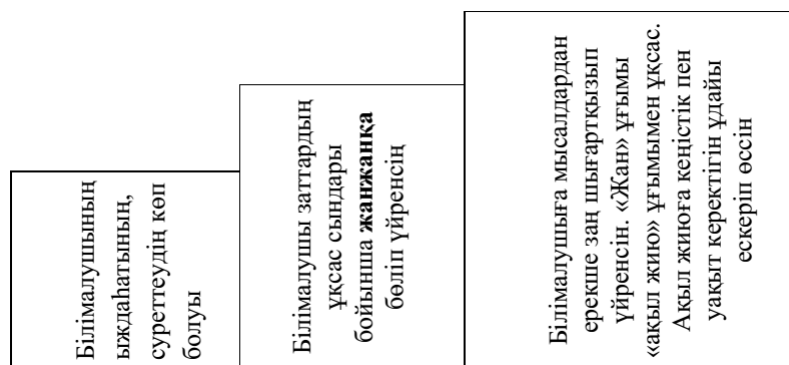
Индикаторы:

Әсерленуде жан қуаты, дене қуаты қатынасады									
Суреттеуде тек жан ғана қатысады									
Суреттеудің ассоциацияға жіктелуі									
Жақындық ассоциациясы	Ұқастық ассоциациясы	Қарсылықты ассоциациясы	Естуі зейінді болу үдерісі	Көру кіндігінің өткірлігі	Есту кіндігінің қарымы	Өмір сүру мақсатындағы естің керектігі	Есті ұдайы	Әсердің күштілігі	Сыртқы сезімдердің қатынасы

Сурет 1 – М. Жұмабаевтың суреттеу үдерісінің ассоциацияғы жіктелуі

«Тәрбиеші» мен «мұғалім» кәсібіне М. Жұмабаев ұсталық шеберлігін өркендете алмаса, баланы меңгерген білімін өмір сүру үдерісіне тиімді қолдана алмайды деген уәж айтады.

Ойлауды өркендетудің жолдарын үш түрлі сынайды жіктеп береді, оны біздер төмендегі 2-суретке салып, ұсынып отырмыз.

Сурет 2 – Ой үдерісін өркендетуі

Ойлау үдерісін өркендету 2-суреттегі үш жолдары білімалушының жан қуатын өркендетуінің іргетасы екендігін бүгінгі модернизация кеңістігінде ең қажетті амал мен тәсіл, жол демекпіз.

Л. С. Выготскийдің еңбегін бағалауда шетел зерттеушілері әртарапты пікірлер білдіріп, балалардың психологиясымен зерделеуді қолдамай, түпнұсқа ғылыми жұмысындағы құндылықтарға зер салмағаны өкінішті [6].

Жалпы «баланың ішкі өзгерісінің сыртқа нышан бермеуі» деген көкейкесті мәселені шешудегі ғылымға енгізген рухани құндылықтары төмендегідей:

1) бүгінгі тілмен айтсақ, баланың ішкі өзгерістерінің шама-шарқын асуы жас ерекшеліктеріне байланысты екендігін секірмелі тұрғыда деп дәлелдегені; оның 5 түрін бөліп көрсетеді: жаңа туған баланың дағдарысы, бір жасқа келгендегі дағдарысы, 3 жасқа, 7 жасқа және 13 жасқа келгендегі дағдарыстары;

2) әрбір жаңа дүниеге келген сәбидің арнайы әлеуметтік жағдайының дамуына тәуелділігі, бұл баланың әлеуметтік шынайылығы «дамудың негізгі көзі» деп қабылдаудың мәнділігі;

3) баланың жетілген, танымы талапқа сай өркендеген сыртқы белгісіне қарап анықтау басымдықта болып, оның ішкі жағдайының ескерілмейтінін дәлелдеуі;

4) ұдайы жетекке үйренген, ұжымдық жұмысқа бойұрған баланың интеллектуалды операцияларды дербес, өздігінен орындай алмаушылығын анықтағаны;

5) еліктеушіліктің де мінді құлыққа жататынына дәйекті дәлелдер түзгені;

6) бүгінгі «дамымалы оқыту жүйесі» деген ұғымның түп төркіні Л. С. Выготскийдің ғылыми-психологиялық ынтымақтастық педагогикасының негізін қалағандығы;

7) «Интегральды тұлға құрылымы» ұғымының мәні неде? – деген диалектикалық сауалға жауапты зерттеуші былай құрғаны: «тұлға» туралы ой-бағамы – балалардың ең жоғары функцияларды орындай алу шеберлігі. Аталып отырған функциялардың тұлға болмысына ауып отыруы, әлеуметтік тәртіпке интериоризациялық қатынастың көріністері әрбір жеке тұлғаның тек сол болмысқа қатысты жеке мүмкіндігінің ескерілуін қадағалау өнері;

8) «Нақты адам психологиясы» деп аталатын еңбегінде Выготский тұлға болмысына диалектикалық идеялардың, ішкі ойлардың бір-бірімен күрес-қайшылығы, динамикасының әртарапқа шашырауы, психикалық жағдайдың ұдайы ауспалылығы, функция мен ішкі түйсіктің өзгерітілімділігі адамның драмаға, трагедияға, коллизияға ұрынуының алғышарттары деп саралауы;

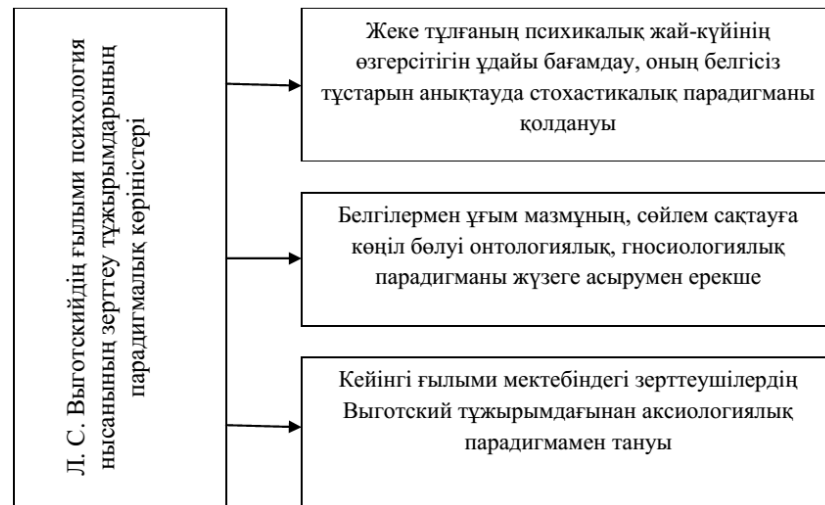
9) Выготский Дж. Брунердің «таңбалар әлемі» концепциясына талдау жасау барысында оны танымдық үдерісті-интериоризацияның бір бөлігі деп қарастырғаны айрықша құндылық. Тұлғалық болмысты сомдауда ұғымдардың, мазмұн жүйесі өрістерінің ілгерілеуінің, қажеттілікті айқындай алуының, эмоциясын басқаруын, іс-әрекетіне ие болуын, ойлау динамикасының өрлеуін тиімді тұрғыда іске асыру көкейкестілігіне екпін жасағаны.

Көріп отырғанымыздай, Л. С. Выготскийдің аталып отырған 12 рухани-психологиялық құндылықтары аксиологиялық парадигмамен бағалауға тұрарлық тұжырымдар деуге негіз бар. Сараланып, трансформациямен берілген бұл құндылықтар тек 21 ғасырдың ғана емес болашақ ғасырларға да қызмет ететіні айдан анық.

Қоғамдық өзгерістер жаңа жүйе әкеліп, психикалық функцияның жаңа жиынтығы индивидтің жай-күйіне әсер етіп, ішкі көріністе айрықша, бұрын таныс емес заңдылықтар, өзара байланысты байламдар, оқысынан пайда болған түрлер сабақтастығы мен қозғалыстар туындайды. Осындай психикалық бірегейлік тәртіпке (идентичность) Л. С. Выготскийдің бірегейліктегі тұлғаның интеллектісі мен аффектісінің бірліктегі, интеграциядағы тұрпаты бүгінгі 21 ғасырдағы Қазақстан Республикасының білім жүйесіне айрықша құндылық, бұған білімберуші мен білімалушының жаңа философиялық дүниетанымы қызмет көрсетсе, онда аксиологиялық парадигманың өрістері өркен жаяры сөзсіз.

Л. С. Выготский ілімінде жоғары жүйе жүйесінің барлық функциясының жұмыс жүргізу үдерістерін ұдайы көкейкесті мәселе ретінде қарау отбасынан басталады деген тұжырымы бүгінгі модернизация кеңістігінде проблемалары [7]. Бұл орайда, зерттеушісәбилік дәуірден бастап баланың көретінді көрмейтінді,

естітінді естімейтіні сияқты кемқор, жарымжан болып өспеуіне алдын-ала қам жасауды ұсынған. Мұнымен бірге әрбір сараланған жоғары жүйке жүйесінің тұтастық қағида негізіне жүгінген тұстарын қадағалау, бақылау қажеттігі дәлелденген. Нәтижесінде, функцияралық байланыстардың әрбір дербес қызмет түрлерінің жеке іс-әрекетін анықтаудың мәніне де зердемен қараған. Біздер Л. С. Выготскийдің дүниетанымдық тұжырымдарын аксиологиялық парадигма талабымен бағамдай келе төмендегідей матрицаны құруды жөн көрдік (3-сурет).

Сурет 3 – Л. С. Выготский еңбегіндегі ой-тұжырымдарының парадигмасы

Ж. И. Намазбаева [8], Л. Божович [9] еңбегіндегі білімалушының тәртібіне мінездемені беру барысында білімалушының ішкі пайымына түйісетіндей іс-әрекетті саралауды ұсынғанына көңіл бөлген. Техникалық өрлеу деңгейін тұлғалыққа бағдарлауды іске асыратын тұтастық құрылым қалыптастыруға бағам жасағанына зерттеуші екіпін жасаған. Л. Божовичтің тұлғалық құрылымын тұтастық бағамда алуын анықтау және оның бағытын соған лайықтауына басымдық бергеніне зерттеуші дәйектеме келтірген.

Білім игеруші субъектінің тәртібін тұрақшылық негізде бағдарлау мәселесін шешу жайлы тұжырым жасаған шетел ғалымы Г. Олпорт [10] еңбегіндегі сыртқы ситуацияларға тәуелсіз болу еріктілігінің көкейкесті деуіне зерттеуші Ж. И. Намазбаева айрықша мән берген. Бұл проблема 21 ғасырдың жан айғағы деп бағалаған.

Автор, бұл орайда, тәрбиелеу үдерісіндегі психологиялық хал-ахуалдың саналы, жүйелі, тұтасты мөнде жүргізілуіне әрбір тұлғаның табиғи қабілеттілігі мен студенттер тобының ерекшеліктеріне есеп жүргізіп (бақылау, байқау) әртарапты іс-шаралар жүргізуді ұсынған. Тәрбиені психологиялық ғылым негізінде ұйымдастырудың амалдарын саралап, оған жүйелі түрде мониторинг өткізу нәтижеге кепілдік береді деп дәлелдейді. Жалпыадамзаттық құндылықтардың қызметі ұлттық мәдениет сыңайында құрылуы, оның ішінде, ұлт тарихы, ұлттық дәстүр, салт сияқты рухани қуат көздері деген тұжырымы-аксиологиялық парадигмаға бағыт берер түйіндеме. Басқа зерттеушілердей, қазақстандық психолог-ғалым Ж. И. Намазбаева Л. С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясының аталған мәселені шешуге айрықша көмегінің бар екеніне мән берген. Егер аталған теорияны тиімді пайдалансақ, онда «адам – табиғат», «адам – қоғам», «адам – құдырет», «адам – мәдениет» сықылды психикалық өрлеу динамикасының заңдылықтары аталған тұжырымдамалық мәнін ақтар еді дегені бүгінгі 21 ғасырдың жастарына қажетті қадам. Дәстүрлі тәлімгерлік қызметте аталған екі қатынас заңдылығы жиі-жиі қарастырылып келді. Ал үшінші және төртіншісі өте сирек назарға ілікті. Олай болса, адам өз қабілетін өркендете ала ма? Оның өмір сүру қарымы белгілі бір мәдени түрде ілгері жылжи ма? Адам өзін белгілі мәдени кеңістікте өзінің құндылық екенін түсіне ме? Міне, біздің жастардың көпшілігі өзінің дарынды келбеттерін байқай алмай қалу себептері де осы екендігіне жол ашып берген Ж. И. Намазбаева – Л. С. Выготский әрбір адам әлеммен қарыс-қатынасқа түсуі міндет, сонда ғана онда мәдени-құндылықтар тұлғалық болмысын сомдайды деп ой қорытқан.

Қорытынды

Қорыта келгенде Ж. И. Намазбаева мәдени, тарихи сана феноменінің ғылыми бағамдық қызығушылығы сана феноменінің ең қажеттілігіне айналғанда ғана тұлғасы этникалық, ұлттық сана арқылы қалыптасып өркендеуіне тұғырлы дәлел келтірген.

Болашақ өмірдің жастары әлеуметтік-психологиялық өзара бір-бірімен байланыс құрып, оған халықтық, ұлттық құндылықтарға құрметпен қарауының маңызы сараланған. Әртүрлі ұлттық тәртіптің қолайсыз тұстарына нейтральді тұрғыда қабылдау, оңтайлы тұстарына қолдау көрсету халықтар арасындағы келенсіздіктерден аман алып қалатынына ерекше мән берілген.

Талданған, жаңа философиялық дүниетаныммен зерделенген тарихи-мәдени және қазіргі 21 ғасыр басындағы ғылыми еңбектерден байқаған құндылықтарымыз Л. С. Выготскийдің, А. Н. Леонтьевтің, Р. С. Немовтың, С. Л. Рубенштейннің, Ж. Аймауытовтың, М. Жұмабаевтың еңбектеріндегі бүгінгі Қазақстан Республикасының білім жүйесіне тигізер рухани құндылықтары матрицаға салынып, суггестивті тұстары таксономия құруға нысана болып,

функционалдық сауаттылықтың генезисі айқындалып, оның семиотика, семантика, синтактика блоктарының модуль құрауына қозғаушы күш екені дәлелденді. Жалпы қазіргі мұғалімдердің қолданысындағы «функционалдық құндылықтың» туындау ғылыми генезисінің өрісінен ауытқып кетушілікті аңғару зерттеу барысында анықталды. Ал «суггестивті» тек Гештальт теориясымен ғана емес, Л. С. Выготскийдің, М. Жұмабаевтың еңбектерінде тереннен зерттелгені бүгінгі білім жүйесіне аксиологиялық парадигманы құруға бірден-бір ғылыми негіз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Жұматаева, Е.** Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесінің теориясы : Оқу құралы / Е. Жұматаева. – Алматы : Эпиграф, 2016. – 260 б.

2 **Немов, Р. С.** Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : В 3 кн. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1 : Общие основы психологии. – 688 с.

3 **Рубинштейн, С. Л.** Основы общей психологии. – СПб., 2003. – 713 с.

4 **Аймауытов, Ж.** Психология [Мәтін] / Ж. Аймауытов. – Алматы : Рауан, 1995. – 312 б.

5 **Жұмабаев, М.** Педагогика. – 3-басылым – Алматы : Ана тілі, 1992. – 160 б.

6 **Выготский, Л. С.** Психология развития человека. – М. : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.

7 **Выготский, Л. С.** Собрание сочинений: в 6 т. / под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1993. – Т. 3. – 368 с.

8 **Намазбаева, Ж. И.** Психология : Оқулық. – Алматы : Print-S, 2005. – 296 б.

9 **Божович, Л. И.** Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.

10 **Олпорт, Г. О.** Становление личности: Избранные труды. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.

REFERENCES

1 **Jumataeva, E.** Joғary mektepte oqytúdyń birtutas didaktikalıyq júiesiniń teorıasy [Theory of the unified didactic system of Higher Education] : Oqú quraly / E. Jumataeva. – Алматы : Epigraf, 2016. – 260 p.

2 **Nemov, R. S.** Psihologıa [Psychology] : ýcheb. dlia stýd. vyssh. ped. ýcheb. zavedenıı : V 3 kn. – 4-e izd. – Moscow : Gúmanit. izd. tsentr VLADOS, 2003. – Kn. 1: Obie osnovy psihologii. – 688 p.

3 **Rýbinshtem, S. L.** Osnovy obeı psihologii [Fundamentals of general psychology]. – St. Peterburg, 2003. – 713 p.

4 **Amaúytov, J.** Psihologıa [Psychology] [Mátin] / J. Amaúytov. – Алматы : Raıan, 1995. – 312 p.

5 **Jumabaev, M.** Pedagogıka [Pedagogy]. – 3-basylym – Алматы : Ana tili, 1992. – 160 p.

6 **Vygotskiı, L. S.** Psihologıa razvıtıa cheloveka [Psychology of human development]. – Moscow : Izd-vo Smysl; Izd-vo Eksmo, 2005. – 1136 p.

7 **Vygotskiı, L. S.** Sbranie sochinenıı [Collected works]: v 6 t. / pod red. A. M. Matúshkina. – Moscow : Pedagogıka, 1993. – T. 3. – 368 p.

8 **Namazbaeva, J. I.** Psihologıa [Psychology] : Oqúlyq. – Алматы : Print-S, 2005. – 296 p.

9 **Bojovich, L. I.** Lichnost ı ee formirovanie v detskom vozraste [Personality and its formation in childhood]. – St. Peterburg : Piter, 2008. – 400 p.

10 **Olport, G. O.** Stanovlenie lichnosti [Formation of personality] : Izbrannye trýdy. – Moscow : Smysl, 2002. – 462 p.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

Е. Н. Дауенов¹, И. А. Комарова²

¹Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

²Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова,
Республика Беларусь, г. Могилев.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПОСТРОЕНИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В данной статье выявлены противоречия и несоответствия между переходом Республики Казахстан в глобальное образовательное пространство, необходимостью унификации своего социально-экономического положения с государственной компетенцией в интересах глобализации и аксиологическими основами педагогического образования и его этнопсихологическими особенностями. В ходе исследования было установлено, что проблема аксиологической парадигмы философского знания не может быть решена высшим этическим и гуманным направлениями, воспитанием в прежней

традиции. В поисках основы аксиологии в мировых научных достижениях, процветающих в педагогическом образовательном пространстве, следует обратить внимание на то, как должны учитываться характерные особенности, заложенные в обществе вторичными казахстанскими культурными традициями. Автором был проведен практический анализ отечественной и советской литературы, рассмотрены труды ученых, в данной работе учитываются специфические, национальные характерные особенности, заложенные казахстанскими культурными традициями. Проанализированные, изученные с новым философским мировоззрением историко-культурные и современные научные труды начала 21 века показывают, что духовные ценности Л. С. Выготского, А. Н. Леонтьева, Р. С. Немова, С. Л. Рубенштейна, Ж. Аймауытова, М. Жумабаева, затрагивающие систему образования Республики Казахстан, которые показаны в матрицах, суггестивные аспекты являются основой для создания таксономии, определен генезис функциональной грамотности, доказано, что она является движущей силой формирования модулей семиотики, семантики, синтаксиса. В статье раскрыта возможность достижения результата в единстве проблемных, модульных, профессионально-ориентированных технологий при дифференциации духовных ценностей из содержания образования.

Ключевые слова: аксиологическая парадигма, методология, ценность, личность с высоким духом, мировоззрение, процветание.

E. N. Dauenov¹, I. A. Komarova²

*¹Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;*

*²A. A. Kuleshov Mogilev State University,
Republic of Belarus, Mogilev.*

Material received on 17.03.22.

METHODOLOGICAL BASIS FOR THE CONSTRUCTION OF AN AXIOLOGICAL PARADIGM IN THE EDUCATIONAL SPACE

This article reveals contradictions and inconsistencies between the transition of the Republic of Kazakhstan to the global educational space, the need to unify its socio-economic situation with state competence in the interests of globalization and the axiological foundations of pedagogical education and its ethnopsychological features. In the course of the study, it was found that the problem of the axiological paradigm of philosophical knowledge cannot be solved by the highest ethical and humane directions, education in the old tradition. In search of the basis of axiology in the world scientific achievements flourishing in the pedagogical educational space, attention should be paid to how the characteristic features laid down in society by secondary Kazakh cultural traditions should be taken into account. The author conducted a practical analysis of domestic and Soviet literature, reviewed the works of scientists, this work takes into account the specific, national characteristics laid down by Kazakh cultural traditions. Analyzed, studied with a new philosophical outlook, historical, cultural and modern scientific works of the beginning of the 21st century show that the spiritual values of L. S. Vygotsky, A. N. Leontiev, R. S. Nemov, S. L. Rubenstein, J. Aimaitytov, M. Zhumabayev, affecting the education system of the Republic of Kazakhstan, which are shown in matrices, suggestive aspects are the basis for creating a taxonomy, the genesis of functional literacy is determined, it is proved that it is the driving force behind the formation of semiotics modules, semantics, syntax. The article reveals the possibility of achieving results in the unity of problematic, modular, professionally-oriented technologies in the differentiation of spiritual values from the content of education.

Keywords: axiological paradigm, methodology, value, personality with a high spirit, worldview, prosperity.

МРНТИ 14.25.05

<https://doi.org/10.48081/MNMV4753>***А. Д. Кариев¹, А. С. Акрамова², А. Т. Абдуллаева³**¹Казахский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы;^{2,3}Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Здоровье является основным фактором человеческой жизни, показателем качества его жизнедеятельности. В связи с увеличенной учебной нагрузкой наблюдается стойкая тенденция снижения уровня здоровья подростков. Интерес к теме состояния здоровья учащихся обусловлен тем, что настоящая возрастная группа является наиболее чувствительной к воздействию негативных факторов. Данная статья раскрывает проблемы формирования здорового образа жизни среди старшеклассников. Авторы статьи выявляют основные факторы, оказывающие негативное влияние на здоровье старшеклассников, проблемы здоровьесбережения, указывают на проблемы формирования положительного отношения к здоровью.

Теоретико-методологической базой научного исследования выступают актуальность проблемы здоровья учеников старших классов. Фактические данные собраны путем проведения анкетирования среди старшеклассников. В статье сделан обзор отечественной и зарубежной научной литературы по проблемам формирования здорового образа жизни детей подросткового возраста. Авторы указывают на необходимость ведения целенаправленной работы по формированию компетентности в здоровьесбережении. В статье раскрыты основные проблемы, влияющие на формирование здорового образа жизни подростка, показаны результаты анкетирования старшеклассников о здоровом образе жизни, на основе которых сделан вывод об отношении к здоровью у подростков.

Ключевые слова: здоровье, старшеклассники, фактор, здоровьесбережение, здоровьесберегающие технологии.

Введение

В современной системе образования, как и во всем обществе, первоочередной задачей стоит сохранение здоровья человека. В 2020 году в Республике Казахстан принят Кодекс «О здоровье народа и системе здравоохранения». Статья 74 данного Кодекса провозглашает основные направления охраны общественного здоровья, указывает на необходимость «укрепления здоровья через формирование у населения медико-социальной активности и установок на здоровый образ жизни». Формирование здорового образа жизни – приоритетное направление в области политики государства. Физически и психически здоровое подрастающее поколение является основой здоровой нации, процветания ее будущего.

В связи с этим, важным является построение образовательного процесса на основе здоровьесберегающих технологий. Сегодня существенно изменилась насыщенность школьного учебного плана: появились новые предметы, возрос объем изучаемого материала при сохранившемся объеме учебного времени, определяемого санитарными нормами и правилами. Появляются изменения в сфере аттестации старшеклассников, проводятся промежуточные тестирования. Эти изменения влияют на старшеклассников, в особенности на их физическое и психическое здоровье. Поэтому среди старшеклассников можно наблюдать быструю утомляемость, стрессы, что приводит к заболеваниям нервной системы и всего организма в целом. Целью данной статьи является исследование и выявление основных проблем, влияющих на формирование здорового образа жизни подростка.

Методы и материалы

Здоровье человека является важнейшим фактором в социально-психологической адаптации в современном мире. Здоровье всегда выдвигается на первый план в любом возрасте и при любых условиях. Современная статистика показывает, что уровень психофизического развития школьников вызывает тревогу за их настоящее и будущее.

Факторы риска влияющие на физическое развитие учащихся, рассматривает Г. Амгалан, И. Г. Погорелова [1]. О распространении факторов риска, отрицательно влияющих на здоровье старшеклассников пишут В. К. Юрьев, П. Г. Жирков [2]. Авторская профилактическая программа, направленная на поддержания психического здоровья старшеклассников, чей возраст и статус предполагают множество стрессов представлена Т. Л. Чернышевой [3]. Детский врач, невролог Н. Печатникова изучает нервные перегрузки, которые влияют на здоровье школьников [4]. Методические аспекты оценки потенциального ущерба здоровью школьников рассмотрены в работах И. И. Новиковой, Ю. В. Ерофеева, А. В. Денисова,

И. В. Мыльникова [5]. Вопросы профилактики заболеваний, как показателя общественного здоровья, представлены О. В. Сенаторовой, В. А. Кузнецовым, А. С. Труфановым [6].

Проблема формирования здорового образа жизни рассматривается в трудах зарубежных ученых. W. Leslie; M. Mary (2020) говорят о важности создания различных кружков по физической подготовке при онлайн обучении и при обучении в обычном формате [7]. Авторами установлено, что онлайн-обучение было статистически значительно более благоприятным для студентов с точки зрения обратной связи и отзывчивости учителя, понимания и интереса к содержанию и воспринимаемых положительных изменений в состоянии здоровья. Luthar, Suniya S.; Kumar, Nina L.; Zillmer, Nicole (2020) исследуют ответственность учителя и его влияние на психическое здоровье учащихся [8]. В своей статье Hughes, Denise; Maiden, Kristin (2018) пишут о важности создания навигации в системе здоровья, создавая условия для медицинской грамотности в средних школах [9]. Kang, EunKyoo; Yun, Young Ho (2020) в своей статье исследуют влияние на школьников различных, многомерных программ укрепления здоровья в школе на самооценку состояния здоровья учащихся. Авторами было обнаружено, что участие в программах по укреплению здоровья связано не только с целевым состоянием здоровья, но и с другими аспектами субъективного здоровья [10]. Fleming, Theresa M.; Lee, Arier Chi Lun; Clark, Terryann C. (2018) в статье «Health and Social Difficulties in High School Students Using High Amounts of Alcohol and Drugs: Implications for Screening» поднимают вопросы о здоровье и социальных трудностях у старшеклассников, употребляющих большое количество алкоголя и наркотиков. Учащиеся с «высокой нагрузкой» сообщили о более плохих результатах для здоровья во многих областях, включая психическое здоровье, физическое здоровье, рискованное поведение и доступ к медицинскому обслуживанию [11]. Townsend, Lisa; Musci, Rasheda; Stuart, Elizabeth; Ruble, Anne; Beaudry, Mary B. (2017) исследуют проблемы школьного климата, депрессивной грамотности и стигматизации психического здоровья среди старшеклассников [12]. О важности разработки психического здоровья в школе говорят Atkinson, Cathy; Thomas, George; Goodhall, Natasha (2019). Авторы отмечают, что в сфере образования наблюдается растущий интерес к укреплению психического здоровья и благополучия. Однако на сегодняшний день голоса молодых людей почти полностью игнорируются при разработке практик психического здоровья в школах [13].

Проблемам сохранения здоровья детей и подростков Республики Казахстан и путей их решения посвящены исследования казахстанских ученых-медиков Турдалиевой Б. С., Аимбетовой Г. Е., Абдукаюмовой У. А.,

Байсугуровой В. Ю., Мусаевой Б. А. [14]. Использование здоровьесберегающих технологий представлено в исследованиях Абеуовой И. А. [15]. Вопросы профилактики табакокурения среди подростков освещены в работе Кунакбаева А. С. и Татариновой Г. Ш. [16]. Балгимбеков Ш. А. раскрывает современные тенденции в борьбе против вредных привычек среди детей подросткового возраста [17].

Результаты и обсуждение

Исследования отечественных и зарубежных ученых показывают актуальность данной проблемы в современном мире. Здоровью детей в подростковом возрасте должны уделять внимание не только родители и ребенок, но и учителя, окружающие его взрослые. Окружение старшеклассника в виде социума, его влияния будет определять психическое, социальное здоровье подростка. Подростковый возраст называют юностью. В начале подросткового возраста у юношей и девочек происходит физиологическое развитие, так называемое половое развитие. В этот период подросток чувствует стеснение по поводу внешности, многие дети становятся выше родителей, чаще смотрятся в зеркало, не выносят комментариев по поводу внешности. А также у ребенка формируется уже свое четкое мнение, иногда рисуется идеал, которому ребенок пытается соответствовать. Чувство взрослости формируется в процессе усвоения морально-этических норм поведения. Этому способствует общение, особенно с взрослыми людьми, которые помогают сформировать чувство ответственности. При обсуждении данной статьи было выявлено, что проблема формирования здорового образа жизни у старшеклассников зависит от ряда факторов, таких как отношения в семье, учебная нагрузка, которая за последние годы сильно увеличилась в связи с модернизацией программы обучения. Поэтому, данное исследование имеет важное значение при оказании помощи в формировании здорового образа жизни у подростков.

Результаты, полученные в ходе анкетирования, показывают, что среди подростков в области формирования здорового образа жизни имеются проблемы личного и социального характера. 25 % опрошенных подростков осознанно понимают, что не ведут здоровый образ жизни. Спортом на постоянной основе занимаются лишь 10 из 24, что составляет 40 %. Подростки признают, что не придерживаются здорового питания. Особую тревогу вызывают тот факт, что 50 % подростков имеют вредные привычки. К таким привычкам были отнесены: курение, употребление фаст-фуда, использование смартфонов большую часть времени. По данным анкетирования большая часть учеников устают после школы, что означает нагрузку со стороны учебного процесса.

Сегодня необходим поиск путей формирования здорового образа жизни среди детей школьного возраста. Нездоровый образ жизни, неправильное питание и попустительское отношение к своему здоровью влечет в будущем проблемы не только для самой личности, но и для общества в целом.

Дети старше 15 лет стараются быть самостоятельными, у них уже появляются мысли о самостоятельной жизни, появляются планы на будущее, они уже точно начинают определять свое будущее. Они познают себя в общении с людьми. Подростковый возраст довольно критический возраст, здесь формируются личностные ценности, то есть социализации личности, адаптации к групповым нормам и требованиям. У детей формируется личностные ценности путем мотивации. Изменение ценностных ориентаций это тяжелый процесс. В первые годы жизни ребенок устанавливает связь с внешним миром только благодаря родителям, позже становясь подростком, ребенок уже пытается сотрудничать со своими сверстниками, именно здесь ценности претерпевают изменения. Вступая в разные неформальные группы, ребенок может попасть под их влияние. Может начаться обесценивание собственного здоровья. Подростковый возраст- важный этап в жизни человека. В этом возрасте превалирует желание быть взрослым, отличаться среди сверстников. Есть риск употребления алкоголя, табакокурение, наркотиков и незащищенных половых актов. Поэтому здоровье обладает недостаточно важной ценностью в глазах подростка. Подросток понимает, но пренебрегает своим здоровьем.

Состояние здоровья подростков в последнее десятилетие характеризуется:

- непрерывным ростом хронических болезней;
- ростом заболеваний эндокринной системы, расстройством питания и нарушением обмена веществ, задержкой полового развития;
- увеличением уровня психических расстройств и расстройств поведения;
- болезнями костно-мышечной системы и соединительных тканей; болезнями мочеполовой системы;
- значительными отклонениями в формировании репродуктивного здоровья, ростом болезней, передаваемых половым путем;
- учащением девиантных форм поведения, подростков, преступностью, проституцией, бродяжничеством, социальным одиночеством, юным материнством;
- алкоголизация, наркотизация, токсическая зависимость.

С целью выяснения знаний об основных понятиях здоровья и здоровьесбережения нами проведено анкетирование среди учащихся 9 классов средней школы № 51, Кордайского района, Жамбылской области.

Таблица 1 – Анкета «Здоровый образ жизни»

№	Вопрос	Да		Нет		Затрудняюсь ответить	
		Кол.	%	Кол.	%	Кол.	%
1	Ответьте, что такое «здоровый образ жизни»?	24	100 %	-	-	-	-
2	Является ли твой образ жизни здоровым?	18	75 %	6	25 %	-	-
3	Занимаешься ли ты спортом?	14	60 %	10	40 %	-	-
4	Придерживаешься ли ты здорового питания?	8	35 %	12	50 %	4	15 %
5	Можно ли сказать что ты заботишься о своем здоровье?	8	35 %	14	60 %	2	6 %
6	Придерживаешься ли ты установленного распорядка дня?	4	15 %	20	80 %	4	5 %
7	Имеешь ли ты вредные привычки?	6	25 %	12	50 %	6	25 %
8	Часто ли ты устаешь после уроков?	18	75 %	2	7 %	4	18 %
9	Часто ли вы болеете?	5	20 %	19	80 %		

Результаты анкетирования представлены в виде диаграммы на рисунке 1.

Рисунок 1 – Результаты анкетирования «Здоровый образ жизни»

Всего в анкетировании приняли участие 24 человека, что составляет 100 % от количества учащихся. По данным анкетирования было выявлено, что все учащиеся правильно понимают понятие «здоровый образ жизни» и дают ему определение.

Проводя эксперимент с учениками девятых классов средней школы было выявлено, что дети недостаточно следят за своим здоровьем. Подростки больше увлекаются гаджетами, за которыми проводят большое количество времени. Жизнь современного подростка сосредоточена в виртуальной реальности, проходит за телефонами и компьютерами. Дети перестали заниматься физической деятельностью, увлекательнее для них использовать социальные сети или смотреть фильмы или молодежные сериалы. Засиживаясь за интересными сериалами, подростки употребляют газированные напитки и различную вредную пищу в больших количествах, что в итоге также приводит к неправильному пищеварению и ожирению. В итоге, неправильное пищевое поведение сохраняется как привычка на всю жизнь. Многие программы и социальные сети представляют реальную угрозу для подрастающего поколения, так как в социальных сетях есть риск завести опасные, порой угрожающие жизни отношения или знакомства.

Период пандемии Covid 19 и переход на дистанционное обучение также очень сильно отразились на старшеклассниках и их проблемах со здоровьем. Школьники постоянно используют компьютеры и телефоны, что сильно ухудшило их зрение. Проведение огромного количества времени в сидячем положении приводит к сколиозу и набору лишнего веса. Дети стали жаловаться на то, что для них такая учеба дается очень тяжело. Постоянное, многочасовое сидение за компьютерами очень сильный стресс для учеников. Упадок сил и постоянный нервоз, дети стали агрессивны и не имели желания делать какое-либо домашнее задание и дополнительные уроки. Старшеклассники в этом возрасте очень нуждаются в общении с одноклассниками и друзьями, разделении интересов и различных активностей.

Одним из основных факторов, влияющих на здоровье старшеклассников является неблагополучие семьи экономического и психологического характера. К экономическому типу относится уровень доходов, плохое питание, неудовлетворительные жилищные условия. Неблагополучный психологический фактор семьи – это конфликты внутри семьи, многодетные семьи, неполные семьи, родители алкоголики и тд. Семья является основой каждого человека, особенно детей. Из-за нестабильной семейной ситуации зачастую подростки бывают агрессивными и более обидчивыми, чем подростки из благополучных семей.

Питание – это один из важнейших факторов, влияющих на здоровье старшеклассника. Очень важно получать достаточное количество витаминов, белков, правильных жиров, кальция. Часто можно заметить подростков с шоколадом, газированными напитками и едой быстрого приготовления. У подростков наблюдается выпадение волос, проблемы с весом. Зачастую

старшеклассники едят на бегу, или переедают, что приводит к гастриту и другим заболеваниям ЖКТ. Также стоит учитывать состояние питьевой воды.

Следующий аспект, который влияет на здоровье это стресс, которому подвергаются многие подростки. Сильный стресс подростки могут ощущать из-за жестокости и насилия. Другими факторами могут быть семейные проблемы, к примеру, развод родителей, либо агрессивное поведение родителей, пьющие родители.

Негативными факторами могут быть проблемы в школе, конфликтные ситуации с учителями. В погоне за хорошей оценкой ученик начинает конфликтовать с учителем, доказывая свою правоту. Есть старшеклассники, на которых родители возлагают большие надежды относительно учебы, неоправдание которых приводит к сильному стрессу, иногда к суициду.

Особенности школьного процесса влияют на психическое, моральное и эмоциональное, особенно различные учебные нагрузки. Помимо школы и родителей, стрессом могут служить, чаще у девочек, придирчивое отношение к своему внешнему виду, постоянные сравнения с девочками, считая себе менее привлекательной или же полной, изнуряя себя диетами. Еще одним важным моментом является половое воспитание. Очень важно привить именно правильное, положительное отношение к половому развитию, предостеречь от ранних половых контактов. Распространенная проблема – это осанка, больше 70 процентов страдают сколиозом. Причиной могут быть ношение в рюкзаке тяжелых книг, либо причина может быть слабость мышц.

Состояние класса, как кабинета в целом, также имеет влияние на состояние здоровья школьника. Например, несоответствие учебной мебели, стульев или столов, влияет на осанку, низкая освещенность кабинета портит зрение. А также правильный воздушный режим, постоянное проветривание кабинетов играет огромную роль. В целом в школе важен гигиенически чистый воздух, особенно в период респираторных заболеваний. Работоспособность школьника снижается, если он долго находится в помещении, которое не проветривается. Ребенок быстро утомляется и склоняется ко сну, если в помещении слишком тепло, поэтому важно чтобы температура воздуха оставалась в пределах 20 градусов для более благоприятного условия обучению. Слишком прохладные кабинеты способствуют большой теплотере и переохлаждению, что ведет к простудным заболеваниям. Проветривание классов является наиважнейшим условием поддержания благоприятной среды обучения.

Отрицательное влияние на эмоциональное здоровье старшеклассника оказывает ситуация «белой вороны» среди сверстников. Попадая негативную среду, чтобы быть «как все» или же наоборот с целью «выделиться

из толпы» подростки начинают употреблять спиртное, поверхностно-активные вещества (ПАВ), курить. Курение очень опасно, оказывает отрицательное влияние на успеваемость ученика, замедляет их физическое и ментальное развитие. В этом возрасте организму нужно много сил, энергии на развитие. И привычки, усвоенные в этом возрасте, переносятся и во взрослую жизнь. Детский алкоголизм достаточно распространен в наши дни. Причиной алкоголизма является положение в семье, а также общество воспитания является основной причиной алкоголизма. Если ребенок должно воспитан, то соответственно, попадая в неправильную компанию, умеет избежать негатива и принять правильное решение. Если есть забота со стороны родителей, то соответственно ребенок будет более спокойный и эмоционально уравновешанный. Плохое отношение к школьнику, неуважительное отношение отрицательно влияет на психику и становится причиной употребления запретного. Самым опасным для здоровья старшеклассника является наркомания. Причины наркомании могут быть личностные, психические отклонения, из-за которых подросток не может себя реализовать. В подростковый период происходят психические и физические изменения и поэтому в данном периоде легко создаются отрицательные формы поведения.

Физическая неактивность также является большой проблемой. Подростки стали менее активны в физическом плане. У них нет желания, а также времени заниматься каким-нибудь видом спорта. Многие секции, которые проводятся в школе именно по этой причине зачастую пустуют. Многие подростки, гонимые за модой, посещают тренажерный зал, занимаясь силовыми нагрузками или фитнесом. Физическая активность крайне важна подрастающему поколению, поэтому желательнее внедрять все физические секции или секции спорта в обязательном порядке.

Если рассматривать отношения между педагогом и учеником, нередко можно стать свидетелем психологического давления на ученика со стороны учителя. Учитель должен понимать, что подростковая психика недостаточно устойчивая и подросток претерпевает множество изменений в своем возрасте и любая психологическое давление очень сильно отражается на ученике. Часто учителя угнетают детей, постоянно указывая на минусы ребенка, заставляя его выполнять огромное количество домашнего задания, говоря о том насколько важно быть всегда готовым к урокам. Также у учителей появляются так называемые «любимчики», которых всегда хвалят, при этом занижая способности и оценки других детей. Учитель должен проводить беседы, приводя примеры успешности сдачи экзамена других учеников, то есть нужно быть максимально компетентным в предоставлении информации.

Выводы

Здоровье подрастающего поколения, его сохранение и развитие являются первенствующими приоритетами нашей страны. Одной из задач, стоящей перед системой образования и общества в целом является задача по формированию компетентности в здоровьесбережении. Данное умение заключается в умении реализовывать идеи здорового образа жизни на практике, поддерживать культуру здоровья; быть ответственным за свое здоровье и здоровье других людей; способность к физическому развитию с помощью различных физических упражнений; умение психологического саморегулирования; способность к духовно-нравственному развитию; гармоничное физическое, психологическое и духовное развитие; свобода от различных зависимостей.

У учащихся должно быть сформировано мировоззрение о том, что здоровье – это бесценное достояние не только каждого человека, но и всего общества. Здоровье является основным условием и залогом полноценной жизни. Здоровье, целенаправленно сохраняемое и укрепляемое самим человеком, обеспечивает активную жизнедеятельность, работоспособность в профессиональной деятельности. Одной из главных задач образовательного учреждения является формирование у подростков мотиваций и ценностей, связанных с занятием физической культурой и спортом, соблюдения режима дня и правильного питания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Амгалан, Г., Погорелова, И. Г.** Школьная среда и факторы риска, влияющие на физическое развитие и здоровье обучающихся / Международный научно-исследовательский журнал, 2015. – №1 (32). Ч. 4. – С. 8–12. – DOI: 10.18454/IRJ.2227-6017.
- 2 **Юрьев, К., Жирков, П.** Распространенность некоторых факторов риска образа жизни, влияющих на здоровье негативных старшеклассников // Педиатр, 2018. – № 2. – С. 49–54. – DOI: 10.17816/PED9249-54)
- 3 **Багнетова, Е. А.** Здоровый образ жизни старшеклассников // Современные проблемы науки и образования, 2006. – № 1. – С. 32–33.
- 4 Нервные перегрузки и здоровье школьников [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.emcmos.ru/articles/nervnye-peregruzki-i-zdorove-shkolnikov> (Дата обращения 10.09.2021).
- 5 **Новикова, И. И.** Методические аспекты оценки потенциального ущерба здоровью школьников // Гигиена и санитария, 2019. – Т. 98. – № 10. – С. 1124–1128. – DOI: <http://dx.doi.org/10.18821/0016-9900-2019-98-10-1124-1128>

6 **Сенаторова, О. В., Кузнецов, В. А., Труфанов, А. С.** Отношение к здоровью и профилактике заболеваний как показатель общественного здоровья / Кардиоваскулярная терапия и профилактика, 2019. – С. 156–160.

7 **Williams, L., Martinasek, M., Carone, K.** High School Students' Perceptions of Traditional and Online Health and Physical Education Courses // Journal of School Health, 2020. – P. 234–244.

8 **Luthar, S., Kumar Nina, L., Zillmer, N.** Teachers' Responsibilities for Students' Mental Health: Challenges in High Achieving Schools International // Journal of School & Educational Psychology, 2020. – P. 119–130.

9 **Hughes, D., Maiden, K.** Navigating the Health Care System: An Adolescent Health Literacy Unit for High Schools // Journal of School Health, 2016. – P. 341–349.

10 **Kang, E. Yun, Young Ho.** Influence of Participation in Multiple School-Based Health Promotion Programmes on Students' Health // Health Education Journal, 2020. – P. 484–497.

11 **Christie, G., Fleming, T. Lee.** Health and Social Difficulties in High School Students Using High Amounts of Alcohol and Drugs : Implications for Screening // Journal of Child & Adolescent Substance Abuse, 2019. – P. 180–188.

12 **Townsend, L., Musci, R.** The Association of School Climate, Depression Literacy, and Mental Health Stigma among High School Students // Journal of School Health, 2017. – P. 567–574.

13 **Atkinson, C., Thomas, G.** Pastoral Developing a Student-Led School Mental Health Strategy Carein Education, 2019. – P. 3–25.

14 **Турдалиева, Б. С., Аимбетова, Г. Е., Абдукаюмова, У. А., Байсугурова, В. Ю.** Здоровье детей и подростков республики казахстан: проблемы и пути решения Вестник КазНМУ имени С. Д. Асфендиярова, 2012 [Электронный ресурс]. – URL: <https://kaznmu.kz/press/2012/01/18/> (Дата обращения 14.10.2021).

15 **Корикова, М. А.** Здоровье школьников // Молодой ученый, 2013. – № 3 (50). – С. 516-517. – URL: <https://moluch.ru/archive/50/6373/> (дата обращения: 04.10.2021).

16 **Ташенова, Г. К., Балгимбеков, Ш. А.** Современные тенденции в борьбе с табакокурением : краткий обзор мирового опыта // Вестник КазНПУ им. Абая, 2013. – № 1 (35). – С. 34–38.

17 **Татарнинова Г. Ш., Кунакбаев А. С.** Профилактика курения среди подростков // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Естественно-географические науки», 2014. – № 4. – С.44–52.

REFERENCES

1 **Amgalan, G., Pogorelova, I. G.** Shkol'naja sreda i faktory riska vlijajushhie na fizicheskoe razvitie i zdorov'e obuchajushhihsja [School environment and risk factors affecting the physical development and health of students] // Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal, 2015. – №1 (32). Part 4. – P. 8–12. – DOI: 10.18454/IRJ.2227-6017

2 **Jur'ev K., Zhirkov P.** Rasprostranennost' nekotoryh faktorov riska obraza zhizni, vlijajushhih na zdorov'e negativnyh starsheklassnikov [Prevalence of some lifestyle risk factors affecting the health of negative high school students] // Pediatr, 2018. – №2. – P. 49–54. – DOI: 10.17816/PED9249-54)

3 **Bagnetova, E. A.** Zdorovyj obraz zhizni starsheklassnikov [Healthy lifestyle of high school students] // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya, 2006. – № 1 – P. 32–33.

4 Nervnye peregruzki i zdorov'e shkol'nikov. [Nervous overload and the health of schoolchildren] [Electronic resource]. – URL: <https://www.emcmos.ru/articles/nervnye-peregruzki-i-zdorove-shkolnikov> (Date of application 10.09.2021).

5 **Novikova, I. I.** Metodicheskie aspekty ocenki potencial'nogo ushherba zdorov'ju shkol'nikov [Methodological aspects of assessing potential damage to the health of schoolchildren] // Gigiena i sanitariya, 2019. – Vol. 98. – №. 10. – P. 1124–1128. – DOI: <http://dx.doi.org/10.18821/0016-9900-2019-98-10-1124-1128>

6 **Сенаторова, О. В., Кузнецов, В. А., Труфанов, А. С.** Otnoshenie k zdorov'ju i profilaktike zabojevanij kak pokazatel' obshhestvennogo zdorov'ja [Attitude to health and disease prevention as an indicator of public health] // Kardiovaskuljarnaja terapija i profilaktika, 2019. – P. 156–160.

7 **Williams, L., Martinasek, M., Carone, K.** High School Students' Perceptions of Traditional and Online Health and Physical Education Courses / Journal of School Health, 2020. –P. 234–244.

8 **Luthar, S., Kumar Nina, L., Zillmer, N.** Teachers' Responsibilities for Students' Mental Health: Challenges in High Achieving Schools International // Journal of School & Educational Psychology, 2020. – P. 119–130.

9 **Hughes, D., Maiden, K.** Navigating the Health Care System: An Adolescent Health Literacy Unit for High Schools // Journal of School Health, 2016. – P. 341–349.

10 **Kang, E. Yun, Young Ho.** Influence of Participation in Multiple School-Based Health Promotion Programmes on Students' Health // Health Education Journal, 2020. – P. 484–497.

11 **Christie, G., Fleming, T. Lee.** Health and Social Difficulties in High School Students Using High Amounts of Alcohol and Drugs: Implications for Screening // Journal of Child & Adolescent Substance Abuse, 2019. – P. 180–188.

12 **Townsend, L., Musci, R.** The Association of School Climate, Depression Literacy, and Mental Health Stigma among High School Students // Journal of School Health. – 2017. – P. 567–574.

13 **Atkinson, C., Thomas, G.** Pastoral Developing a Student-Led School Mental Health Strategy Carein Education, 2019. – P. 3–25.

14 **Turdaliev, B. S., Aimbetova, G. E., Abdukajumova, U. A., Bajugurova, V. Ju.** Zdorov'e detej i podrozkov respublik kazakhstan : problemy i puti reshenija [Health of children and adolescents of the Republic of Kazakhstan : problems and solutions] // Vestnik KazNMU imeni S. D. Asfendijarova, 2012. – URL: <https://kaznmu.kz/press/2012/01/18/> (Date of application 14.10.2021).

15 **Korikova, M. A.** Zdorov'e shkol'nikov [Health of schoolchildren] // Molodoj uchenyj. – 2013. – № 3 (50). – P. 516–517. – URL: <https://moluch.ru/archive/50/6373/> (Date of application 04.10.2021).

16 **Tashenova, G. K., Balgimbekov, Sh. A.** Sovremennye tendencii v bor'be s tabakokurenim: kratkij obzor mirovogo opyta [Current trends in tobacco control: a brief overview of world experience] // Vestnik KazNPU im. Abaja, 2013. – № 1 (35). – P. 34–38.

17 **Tatarinova, G. Sh., Kunakbaev, A. S.** Profilaktika kurenija sredi podrozkov [Prevention of smoking among adolescents] // Vestnik KazNPU im. Abaja, serija «Estestvenno-geograficheskie nauki», 2014. – № 4. – P. 44–52.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. Д. Қариев¹, А. С. Акрамова², А. Т. Абдуллаева³

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;

^{2,3}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Бұл мақала жоғары сынып оқушылары арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелерін ашады. Денсаулық адам өмірінің, атап айтқанда балалардың, әсіресе жасөспірімдердің өмірінің негізгі факторы болып табылады, өйткені олардың жасында жасөспірімдер әсіресе әсер етеді. Мақала авторлары орта мектеп оқушыларының денсаулығына теріс әсер ететін негізгі факторларды, денсаулықты

сақтаудың негізгі мәселелерін ашады және сипаттайды, денсаулыққа жағымды қатынасты қалыптастыру мәселелерін көрсетеді.

Ғылыми зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі жоғары сынып оқушыларының денсаулығы мәселесінің өзектілігі болып табылады. Мақаланы жазу кезінде факторлық және социологиялық талдау әдістері қолданылады. Нақты деректер жоғары сынып оқушылары арасында сауалнама жүргізу арқылы жиналды. Бұл зерттеудің маңыздылығы жоғары сынып оқушыларының салауатты өмір салтын бағалаудың кешенді параметрлерін анықтау. Мақалада жасөспірім балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері бойынша отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды. Авторлар денсаулықты сақтауда құзыреттілікті қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс жүргізу қажеттілігі туралы айтады. Мақалада жасөспірімнің салауатты өмір салтын қалыптастыруға әсер ететін барлық негізгі мәселелер көрсетілген. Сондай-ақ, мақалада жоғары сынып оқушыларының салауатты өмір салты туралы сауалнамасының нәтижелері көрсетілген. Соның негізінде жасөспірімдердің денсаулығына жалпы көзқарас туралы қорытынды жасалды.

Кілтті сөздер: денсаулық, жоғары сынып оқушылары, фактор, денсаулық сақтау, денсаулық сақтау технологиялары.

*А. Кари́ев¹, А. Акрамова², А. Абдуллаева³

¹Kazakh National Women's Teacher Training University, Republic of Kazakhstan, Almaty;

^{2,3}Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 17.03.22.

THE PROBLEM OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

This article reveals the problems of forming a healthy lifestyle among high school students. Health is the main factor of human life, namely the lives of children, especially adolescents, since at their age adolescents are particularly susceptible to influence. The authors of the article reveal and describe the main factors that have a negative impact on the health of high school students, the main problems of health saving, point to the problems of forming a positive attitude to health.

The theoretical and methodological basis of scientific research is the relevance of the health problem of high school students. When writing the article, the methods of factor and sociological analysis were used. The actual data was collected by conducting a survey among high school students. The significance of this study lies in the identification of complex parameters for assessing the level of healthy lifestyle of senior students. The article provides an overview of domestic and foreign scientific literature on the problems of forming a healthy lifestyle of adolescent children. The authors talk about the need for purposeful work on the formation of competence in health care. The article reveals all the main problems affecting the formation of a healthy lifestyle of a teenager. The article also shows the results of a survey of high school students about a healthy lifestyle. On the basis of which a conclusion is made about the attitude to health in adolescents in general.

Keywords: health, high school students, factor, health saving, health-saving technologies.

FTAMP 68.35.03

<https://doi.org/10.48081/XKOH8026>**Б. Г. Тамаева¹, *А. К. Сулейменов²**

^{1,2}Сағадат Нұрмағабетов атындағы
Құрлық әскерлері Әскери институты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

КУРСАНТТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ОТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАНЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Бұл мақала Қазақстан Республикасының профессор-оқытушылар құрамына, әскери жоғары оқу орындарының курсанттарына арналған, сондай-ақ жалпы танысу үшін және азаматтық, еліміздің жоғары оқу орындарының студенттері үшін пайдалы болады. Авторлар қазақстандық жастардың құндылықтар жүйесі мен өткен ұрпақ құндылықтарының айтарлықтай айырмашылығын көрсетеді. Жастардың құндылық бағдарлары екі негізгі аспектінің әсерінен қалыптасады: біріншісі - адамгершілік құндылықтарда, гуманизмде, адамгершілікте көрінетін рухани мазмұн. Жастардың құндылық көзқарастарына әсер ететін екінші аспект - индивидуализм, эгоизм, әлеуметтік желілердің ойлауға, ішкі рухани әлемге, психологиялық күйге, сондай-ақ материалдық құндылықтардың рухани құндылықтарға үстемдігіне теріс әсері. Қазақстан Республикасы Әскери жоғары оқу орындарының курсанттарын тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраны пайдалануды нақты жақсартуға мүмкіндік беретін тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жүргізу жария етілді. Келесі көрсеткіштер көрсетті: курсанттардың үлгерімін, тәрбиесін және тәртібін жақсарту; этнопедагогикалық мұраның негізгі бағыттарының оң тәжірибесін игеру; үлкендерге құрмет көрсету, оқытушылармен қарым-қатынас жасай білу, сөйлеу этикасы мен мәдениетін сақтау; ұлттық өнер түрлерін ажырата білу (әдебиет, поэзия, ұлттық мәдениет, халық педагогикасы, бейнелеу өнері, «айтыс», қазақ музыкасы және т.б.) және олардың бай мәні мен мазмұнын бағалай білу.

Кілтті сөздер: қазіргі жастар, этнопедагогикалық мұра, педагогикалық эксперимент, әскери институт, тәрбие.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы әскери жоғары оқу орындарының курсанттары 2000 жылдардың басында туған қазіргі жастар санатына, яғни Z буынына (ағылш. Generation Z) (ағылш. Homelanders, Homeland Generation, Zoomers немесе New Silent Generation) – әлемде шамамен 1997–2012 жылдар аралығында дүниеге келген адамдардың ұрпағы үшін қолданылатын термин. Қазіргі уақытта 1-курс курсанттары, бұл 2003-2004 жылдары туған жастар, өз кезегінде әскери институттың 4-курс курсанттары, бұл 1999-2000 жылдары туған жастар, бұл олардың осы ұрпаққа жататынын растайды. XX ғасырдың 80-ші және 90-шы жылдарындағы әскери училищелердің бұрынғы курсанттарының ұрпақтарынан айырмашылығы, ол өмірге деген көзқарастарымен, адамгершілік рухани құндылықтарымен, патриотизм сезімімен, әскери қызметке деген көзқарасымен және т.б. өкінішке орай, адам тәрбиесі, адамгершілік құндылықтарының жаһандануына байланысты этнопедагогикалық мұра факторлары, мысалы: өз тарихын, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерді, туған жерін құрметтеу.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу объектісі Қазақстан Республикасында тұратын әртүрлі ұлттардың, 17-ден 25 жасқа дейінгі Қазақстан Республикасы әскери жоғары оқу орындарының курсанттары болып табылады. Зерттеу нәтижесінде жалпы ғылыми әдістер дәйекті түрде қолданылды: тәрбие, адамгершілік, этнопедагогикалық мұра, қазіргі Қазақстандық жастардың құндылық бағдары және т.б. саласындағы әртүрлі ғылыми және әдеби көздерді талдау және контент-талдау, әскери жоғары оқу орындарының курсанттарымен кезең-кезеңмен, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізілді, эксперименттік және бақылау топтарымен педагогикалық эксперимент жүргізілді, жиналған ақпарат дәйекті өңделді.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі жастар, оның ішінде Қазақстан Республикасының әскери жоғары оқу орындарының курсанттары да – саяси, әлеуметтік және экономикалық өзгерістер кезеңінде туған және өскен ұрпақ. Бұл әлемге деген көзқарасы, ұстанымы және құндылықтары бар жастар. Қазіргі уақытта қазақстандық жастардың құндылықтар жүйесі өткен ұрпақтың құндылықтарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Жастардың құндылық бағдарлары екі негізгі аспектінің әсерінен қалыптасады. Олардың біріншісі – адамгершілік көзқарастарда, гуманизмде, адамгершілікте көрінетін рухани мазмұн. Жастардың құндылық бағдарларына әсер ететін екінші аспект соңғы онжылдықтарда үлкен өзектілікке ие болды – бұл индивидуализм, эгоизм, әлеуметтік желілердегі виртуалды байланыс, сондай-ақ материалдық құндылықтардың рухани құндылықтардан үнемі басым болуы [2].

Ғалым И. П. Подласыйдың пікірінше, «педагогикалық эксперимент» – дәл ескерілетін жағдайларда педагогикалық үдерісті өзгертудің ғылыми-қойылған тәжірибесі» [3]. «Педагогикалық эксперимент-бұл заңдылықтарды ашу және қолданыстағы тәжірибені өзгерту мақсатында зерттеушінің өзі зерттейтін педагогикалық құбылысқа белсенді араласуы». (Ю. З. Кушнер)

Өз кезегінде М. Н. Скаткин: «педагогикалық эксперимент – бұл таным әдісі, оның көмегімен педагогикалық құбылыстар, фактілер, тәжірибе зерттеледі», – деп атап өтті. Педагогикалық эксперимент-бұл алдын-ала жасалған теориялық болжамдарды немесе гипотезаларды тексеру және негіздеу мақсатында мұғалімдер мен студенттердің педагогикалық іс-әрекетін арнайы ұйымдастыру. (И. Ф. Харламов) [4].

1 Жүргізілген эксперименттік жұмыс, яғни нәтижелер мен динамика зерттелетін процестің тиімділігін бағалау көрсеткіштерінің кестелері мен диаграммаларында жазылды және талданды.

Әскери жоғары оқу орындарының курсанттарын тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраны пайдалану, яғни халық педагогикасына құрметпен қарау отбасылық ошақтан басталатынын, содан кейін бала балабақшада, жалпы білім беретін мектепте оқып, тәрбиеленетінін, «Жас Ұлан» әскери мектептерінде білім алатынын, әскери институтта курсант болатынын тәжірибелік-эксперименттік зерттеу көрсетілді. Курсанттың болашақ Отан қорғаушы офицері ретінде қалыптасуы әскери институттың қабырғасында дағдылар мен қабілеттер алу процесінде жүргізіледі.

Алдын-ала жасалған критерийлерге сәйкес, эксперимент барысында курсанттарды тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраны қолданудың бастапқы деңгейінің көрсеткіштері талданды, эксперименттік және бақылау топтарының құрамы зерттелді.

Эксперименттік зерттеудің барлық кезеңдерінде курсанттарды тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраны қолдану динамикасы туралы нақты түсінік алуға мүмкіндік беретін ақпарат өңделді, бұл келесі көрсеткіштер:

- курсанттардың тәрбиесі мен тәртіптілігін жақсарту;
- оқудың бірінші және екінші семестріндегі аралық және қорытынды аттестаттаудың емтихан сессиясының қорытындысы бойынша үлгерім нәтижелерін жақсарту;
- профессорлық-оқытушылық құрамның, бөлімше командирлерінің, тәрбие құрылымы офицерлерінің педагогикалық қызметін жетілдіру мақсатында этнопедагогикалық мұраның оң тәжірибесін меңгеру;
- үлкендерге, ата-аналарға, аталарға, әжелерге құрмет, оқытушылармен қарым-қатынас жасай білу, сөйлеу этикасы мен мәдениетін сақтау; ұлттық

өнер түрлерін ажырата білу (әдебиет, поэзия, бейнелеу өнері, «айтыс», қазақ музыкасы және т.б.) және оларды бағалай білу;

– салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптар мен жоралғыларды сақтау және құрметтеу, курсанттардың адамгершілік және рухани құндылықтарды сақтауы;

– патриоттық сезімді арттыру: туған жерге деген махаббат, Қазақ халқының батырларын, Ұлы Отан соғысының, Ауған соғысының батырларын, Отан қорғаушыларын еске алу;

– курсанттардың тәрбие іс-шараларына қатысуы, Ұлы Отан соғысы ардагерлерімен, тыл ардагерлерімен, оқшау соғыстар мен әскери қақтығыстар ардагерлерімен, ҚР ҚК ардагерлерімен патриоттық тәрбие бойынша кездесулерді жүргізу;

– курсанттардың әскери даңқ орындарына, тарихи орындарға, мұражайларға, музей-үйлерге бару жөніндегі іс-шараларға қатысуы, Қазақстан Республикасының танымал тұлғаларымен кездесуі;

– курсанттардың театрларға, мәдени жорықтарға, қазақ халқының өмірінен, сондай-ақ тарихи оқиғаларынан пьесалар мен театрлық қойылымдарды көруге қатысуы.

Екінші кезең (2018 ж. мамыр – 2019 ж. шілде) – негізгі кезең. Курсанттармен белгіленген эксперимент оқудың екінші семестрі кезінде жүргізілді (2019 ж. мамыр-шілде).

Эксперимент жүргізу барысында алынған деректерді жинау, өңдеу, салыстыру және талдау этнопедагогикалық мұраны тәрбиелеуде қолданудың әсер ету деңгейі эксперименттік және бақылау топтарының курсанттарында бірдей (тең) деген қорытындыға әкеледі, бұл эксперименттік топтардың дұрыс тандалуы мен орналасуын көрсетеді.

Эксперимент жүргізу барысында алынған нәтижелер қазақ халқының этнопедагогикалық мұрасына сүйене отырып, курсанттардың тәрбиесінің төмендеу деңгейін көрсетті. Бұл жұмысты оқу процесінде жетілдіру қажеттілігі туындады, осы мақсатта қалыптастырушы эксперимент жүргізілді.

Бұл мәселеде келесі іс-шараларды өткізуге көп көңіл бөлінгенін атап өткен жөн: -Қазақстанның «Жас Отан» жастар ұйымымен, «Нұр Отан» Халықтық-демократиялық партиясымен, жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармамен, әскери институт орналасқан жердегі жергілікті атқарушы билік органдарымен өзара іс-қимыл жасау;

– барлық заманауи тәуекелдерді есепке ала отырып, Қазақстандықтардың рухани құндылықтарының жандануына бағытталған «Рухани Жаңғыру» – бағдарламасын орындау; [5,6].

– курсантты жоғары адамгершілік ретінде тәрбиелеуде профессорлық-оқытушылық құрамның, бөлімше командирлерінің дайындық деңгейін арттыру;

– курсантты адамгершілігі жоғары тұлға, өз елінің патриоты және үлгілі мінез-құлық эталоны ретінде тәрбиелеуде профессорлық-оқытушылық құрамның, бөлімшелер командирлерінің дайындық деңгейін арттыру;

– қазақ халқының этнопедагогикалық мұрасын пайдалану бойынша тәрбие жұмысын жүргізу бойынша тәрбие құрылымы офицерлерінің рөлін арттыру;

– ұлттық бірегейлікті сақтау бойынша өзектендіру, өз тарихының, мәдениетінің, салт-дәстүрлерінің, әдет-ғұрыптарының және т.б. байлығын сақтау.

«Рухани жаңғыру» – бағдарламасына сәйкес қазіргі заманғы Қазақстандық мәдениет деңгейін көтеру. Аталған зерттеуді жүргізуге әскери жоғары оқу орындары басқармасының офицерлері, Қазақстанның жастар ұйымдарының, жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқарманың өкілдері, жергілікті атқарушы билік органдары, тәрбие құрылымдарының офицерлері, бөлімшелердің командирлері, әскери жоғары оқу орнының курсанттары тартылды. Қалыптастырушы эксперимент жүргізу кезінде алынған нәтижелер тұрақты талдаудан өтті, салыстырылды және әртүрлі әдістер мен әдістерді қолдану барысында алынған мәліметтермен толықтырылды.

Қазақ халқының этнопедагогикалық мұрасын пайдалану бойынша тәрбие жұмысын жүргізу бойынша тәрбие құрылымдарының офицерлерінің рөлін арттыру үшін келесі іс-шаралар өткізілді:

– «Курсанттарды рухани-адамгершілік тәрбиелеудегі этнопедагогикалық мұраның рөлі», «Қазақ, халық педагогикасының даму кезеңдері. Этностардың пайда болу заңдылықтары», «Қазақ білімінің дамуы мен қалыптасуы», «Қазақстан Республикасындағы ұлттық тәрбие»;

– әскери институт ауқымында бөлімше командирінің тәрбие және идеологиялық жұмыстар жөніндегі үздік орынбасарына конкурс өткізілді;

– рота, батальон командирлерінің орынбасарларымен тәрбие және идеологиялық жұмыстар, қазақ халқының этнопедагогикалық мұрасын пайдалану бойынша кәсіби дайындық сағаттарында сабақ өткізілді;

– тәрбие және идеологиялық жұмыстар жөніндегі орынбасарлары командирлерінің этнопедагогикалық дайындығына талдау жүргізілді, курсанттарды тәрбиелеу мәселелеріндегі оң және теріс тұстарын анықтау;

– «Қазақстанда тұратын әр түрлі халықтар мен ұлттардың халықтық педагогикалық мәдениетінің этнопедагогикалық негізі», «Қазақ хандығы кезеңіндегі ұлттық тәрбие», «Қазақ философ-ағартушыларының

көзқарастары мен өмір жолы», «Рухани Жаңғыру» - барлық заманауи қауіп-қатерлерді ескере отырып, қазақ халқының рухани құндылықтарын жаңғыртуға бағытталған бағдарлама», «Қазақстанның Халық Қаһарманы-Сағадат Нұрмағамбетов тұлғасының болашақ офицерлерді тәрбиелеудегі рөлі» тақырыптарында дәрістер өткізілді;

– бөлімше командирлерінің тәрбие және идеологиялық жұмыстар жөніндегі орынбасарларының, курсанттарды тәрбиелеуде адамгершілік пен патриотизм сезімін және адамгершілік мінез-құлық үлгісін арттыру мақсатында практикалық тәжірибесі пайдаланылды;

– оқу-тәрбие процесінің, әскери тәртіптің, әскерлер қызметінің жай-күйін қорытындылау кезінде ұжымдағы адамгершілік қатынастар туралы тармақ (мәселе) енгізілді;

– ротаның (бөлімшенің) қоғамдық өміріне белсенді қатысатын, этнопедагогикалық мұраны қадірлеуге байланысты дөңгелек үстелдер, ғылыми-теориялық (практикалық) конференциялар, семинарлар, ғылыми жобалар, конкурстар сияқты іс-шараларға қатысатын курсанттар ынталандырылды;

– командирлердің тәрбие және идеологиялық жұмыстар жөніндегі орынбасарлар белсенді өмірлік ұстанымы бар, өз Отанының тарихын қадірлейтін және құрметтейтін, өз елінің тағдырына бей-жай қарамайтын курсанттарды марапаттады;

Қазақстан Республикасының әскери жоғары оқу орындарының курсанттарын оқыту мен тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраның рөлін пайдалану шеңберінде қазіргі кезеңде эксперименттік топтардың курсанттарымен:

– «Халық тәрбиесін қалыптастырудың тарихи кезеңдері», «Қазақ этнопедагогикасының ғылыми – теориялық негіздері», «XIX ғасырдың II жартысындағы қазақ ағартушы-демократтарының қазақ этномәдениетіне көзқарастары» бөлімдері бойынша дәрістер курсы оқу;

– «Рухани жаңғыру» – қазақстандық жастардың жаңа рухани әлеуеті» тақырыбында дөңгелек үстелдер, әскери институттар курсанттары мен азаматтық жоғары оқу орындары студенттерінің қатысуымен «Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының сиқырлы әуендері» тақырыбында дөңгелек үстел өткізілді;

– тәрбие жұмысы және жоспарлы сабақтар сағаттарында курсанттармен «Қазақстандық қоғам өміріндегі халық педагогикасының маңызы»; «Қазақ халқының ұлы батырлары» тақырыптарында рефераттар мен баяндамалар талқыланды.

Тәрбие жұмысы және жоспарлы сабақтар сағаттарында курсанттармен «Қазақстан қоғамы өміріндегі халық педагогикасының маңызы», «Қазақ даласының ұлы батырлары», «Қазақ хандығының негізін қалаушылар–Жәнібек пен Керей» тақырыптарында рефераттар мен баяндамалар талқыланды. «Жеті жарғы» қазақ даласының Заңы», «Көпұлтты Қазақстан-бейбітшілік пен келісім алаңы»; «Этнопедагогикалық мұраның Отан қорғаушыларды тәрбиелеудегі рөлі»;

Ұлы Отан соғысының ардагерлерімен, тыл, Ауған соғысы, оқшау соғыстар мен әскери қақтығыстар ардагерлерімен, Қарулы Күштер ардагерлерімен кездесулер ұйымдастырылды;

– оқу, әскери тәртіп, әскери қызмет озаттарына құрмет көрсету кештері өткізілді;

– Қазақстан Республикасының «Жаңғыру жолы» - жастар ұйымымен, Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар қозғалысымен және басқа да жастар ұйымдарымен курсанттарды адамгершілік тәрбиелеу бойынша бірлескен жұмыс жүргізілді;

– «Жауынгерлік дос» атты курсанттық бөлімшелерде бірлескен жұмыс ұйымдастырылды;

– взводтың, ротаның, батальонның үздік көшбасшысының озық тәжірибесін тарату жүзеге асырылды;

– әскери институт курсанттарының демалыс және мереке күндері мұражайларға, мұражай-үйлерге, мәдени орындарға, мекемелерге, көрмелерге баруы ұйымдастырылды;

– мәдени бағдарлама өткізілді-Алматы қаласындағы Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік мұражайына бару.

Курсанттардың патриоттық сезімдерін дамыту және көтеру үшін тәжірибелік топтарда келесі іс-шаралар ұйымдастырылды:

– «Рухани жаңғыру» – мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру аясында басқа да азаматтық жоғары оқу орындарының ғалымдары, оқытушылары мен студенттерінің қатысуымен дөңгелек үстел өткізілді;

– «Рухани жаңғыру» – кітап көрмелері өткізілді: ғалымдар, педагогтар, мемлекеттік, ғылым және мәдениет, көрнекті қоғам қайраткерлерін шақырумен рухани бағытта тәрбие жұмысы жүргізілді;

– С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин сияқты қазақ зиялыларының көрнекті тұлғалары-педагогтарға арналған «Үш Бәйтерек» – атты дөңгелек үстел өткізілді;

– отандық киноөндірістің «Көшпенділер», «Сұлтан Бейбарыс», «Жау жүрек-мың бала»-«Жау жүрек-мың әскер», «Жаулап алушының көлеңкесі» («Отырардың күйреуі»), «Қазақстан: Ұлы саяхаттар тарихы», «Біржан Сал»,

«Қыз Жібек», «Моңғол», «Біздің артымызда Мәскеу», «Таңдау құқығынсыз», «Пантераның үш рет секіруі», «Мергендер», «Мәншүк туралы ән», «Десант», «Сталинге сыйлық», «Менің Астанам», «Даладан үнқатысу», «Алтыншы бекет» және т.б.

Қазақстан Республикасы әскери жоғары оқу орындарының курсанттарын тәрбиелеуде этнопедагогикалық мұраны пайдалану жөніндегі эксперименттік жұмыстың түпкілікті нәтижелері мен қорытындылары алдын ала, аралық және қорытынды өлшеулердің деректері негізінде шығарылды.

Тұжырымдар

Курсанттарды тәрбиелеуде отандық, педагогикалық мұраны пайдаланудың тиімділігі әскери институт жағдайында зерттеудің бастапқы кезеңінде қазақ халқының этнопедагогикалық мұрасына сүйене отырып, курсанттардың тәрбиесінің төмендеу деңгейін көрсеткенін көрсетеді. Алайда курсанттармен тәрбиелік іс-шараларды өткізу бойынша тынымсыз жұмыс оқу үлгеріміне, әскери тәртіпке, жалпы мәдениетке, салт-дәстүрлерге құрметпен қарауға оң, жақсы әсерін тигізді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Howe, Neil, Strauss, William.** Millennials & K-12 Schools. – LifeCourse Associates, 2008. - С. 109-111. - ISBN 0971260656 [Электронный ресурс]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_Z (Дата обращения 6.12.2021).

2 **Сарсембек, Г. Е.** Ценности современной молодежи Казахстана [Текст] Уральский федеральный университет, Екатеринбург [Электронный ресурс]. – https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/83471/1/978-5-7996-2997-7_2020_091.pdf (Дата обращения 6.12.2021).

3 **Подласый, И. П.** Педагогика : 100 вопросов – 100 ответов : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Владос-Пресс, 2004. – С. 36–37.

4 **Кушнер, Ю. З., Скаткин, М. Н., Харламов, И. Ф.** Педагогический эксперимент [Электронный ресурс]. – URL: http://www.pedlib.ru/Books/1/0473/1_0473-28.shtml (Дата обращения 15.09.2019).

5 Программа «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее [Электронный ресурс]. – URL: <https://official.satbayev.university.ru/university/roukhani-zhangyru> (Дата обращения 2.01.2022).

6 О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020 : путь в будущее» [Электронный ресурс]. – URL: https://www.ilo.org/dyn/youthpol/en/equest.fileutils.dochandle?p_uploaded_file_id=715 (Дата обращения 2.01.2022).

7 Этнопедагогика как фактор сохранения Российской идентичности. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения академика Г.Н.Волкова [Электронный ресурс]. – http://www.chgpu.edu.ru/uploads/files/1498811717_sbornik.pdf (Дата обращения 28.01.2022).

8 **Магауова, А. С.** Этнопедагогика в системе профессиональной подготовки специалистов / А. С. Магауова. – Алматы : Казак университеті, 2020. – 145 с.

9 **Валеев, И. И.** Этнопедагогические основы патриотического воспитания школьников : На материале Республики Башкортостан : автореф. дис. ... д-ра педагогических наук : 13.00.01 / Валеев Ильяс Иштуганович. – М., 1999. – 34 с.

10 Народный герой №1 Сағадат Нурмағамбетов [Электронный ресурс]. – URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/news/narodnyy-geroy-no1-sagadat-nurmagambetov> (Дата обращения 28.01.2022).

REFERENCES

1 **Howe, Neil, Strauss, William.** Millennials & K-12 Schools. – LifeCourse Associates, 2008. – P. 109–111. – ISBN 0971260656 [Electronic resource]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_Z (Date of application 6.12.2021).

2 **Sarsembek, G. E.** Tsennosti sovremennoi molodeji Kazakhstana [Values of modern youth of Kazakhstan] [Text] Ural Federal University, Yekaterinburg [Electronic resource]. – https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/83471/1/978-5-7996-2997-7_2020_091.pdf (Date of application 6.12.2021).

3 **Podlasyi, I. P.** Pedagogika : 100 voprosov – 100 otvetov : ucheb. posobie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenii [Pedagogy : 100 questions – 100 answers : studies. manual for students. higher. Studies] [Text]. Moscow : Vlados-Press, 2004. – P. 36–37.

4 **Kushner, Y. Z., Skatkin, M. N., Kharlamov, I. F.** Pedagogicheskiy kspерiment [Pedagogical experiment] [Text]. [Electronic resource]. – URL: http://www.redlib.ru/Books/1/0473/1_0473-28.shtml (Date of application 09.15.2019).

5 Programma «Ruhani jaңғыру» – vzgljad v buduşee [The program «Rukhani zhangyru»- a look into the future] [Text]. [Electronic resource]. – URL: <https://official.satbayev.university.ru/university/roukhani-zhangyru> – (Date of application 2.01.2022).

6 О Kontseptsii gosudarstvennoi molodejnoj politiki Respubliki Kazahstan do 2020 goda «Kazahstan 2020 : put v buduşee» [About the Concept of the state

youth policy of the Republic of Kazakhstan until 2020 «Kazakhstan 2020 : the way to the future» [Text]. [Electronic resource]. – URL: https://www.ilo.org/dyn/youthpol/en/equest.fileutils.dochandle?p_uploaded_file_id=715 – (Date of application 2.01.2022).

7 Etnopedagogika kak faktor sohraneniia Rossiiskoi identichnosti [Ethnopedagogy as a factor of preserving Russian identity] // Materialy Mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, posviaşennoi 90-letiiu so dnia rojdeniia akademika G. N. Volkova [Materials of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 90th anniversary of the birth of Academician G.N.Volkov] [Text]. [Electronic resource]. – http://www.chgpu.edu.ru/uploads/files/1498811717_sbornik.pdf (Date of application 28.01.2022).

8 Magauova, A. S. Etnopedagogika v sisteme professionalnoi podgotovki spetsialistov [Ethnopedagogy in the system of professional training of specialists] [Text] / A. S. Magauova. – Almaty : Kazak universityti, 2020. – 145 p.

9 Valeev, I. I. Etnopedagogicheskie osnovy patrioticheskogo vospitaniia şkolnikov: Na materiale Respubliki Başkortostan [Ethnopedagogical foundations of patriotic education of schoolchildren: Based on the material of the Republic of Bashkortostan] [Text] : abstract of the dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences : 13.00.01 / Valeev Ilyas Istuganovich. – Moscow, 1999. – 34 p.

10 Narodnyi geroi №1 Sagadat Nurmagambetov [People's Hero No. 1 Sagadat Nurmagambetov] [Text] [Electronic resource]. – URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/news/narodnyu-geroy-no1-sagadat-nurmagambetov> (Date of application 28.01.2022).

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

Б. Г. Тамаева¹, *А. К. Сулейменов²

^{1,2}Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В ВОСПИТАНИИ КУРСАНТОВ

Данная статья предназначена для профессорско-преподавательского состава, курсантов военных вузов Республики Казахстан, а также будет полезной для общего ознакомления и для студентов гражданских, вузов нашей страны. Автор показывает существенное отличие системы ценностей казахстанской молодёжи от ценностей прошлых поколений. Ценностные

ориентации молодёжи формируются под влиянием двух основных аспектов: первое – это духовное содержание, которое проявляется в нравственных ценностях, гуманизме, человечности. Второй аспект, влияющий на ценностные взгляды молодёжи – это индивидуализм, эгоизм, негативное влияние социальных сетей на мышление, внутренний духовный мир, психологическое состояние, а также доминирование материальных ценностей над духовными. Освещено проведение опытно-экспериментального исследования, которое позволило получить реальное улучшение в использовании этнопедагогического наследия в воспитании курсантов военных вузов Республики Казахстан. Показаны следующие показатели: улучшение успеваемости, воспитанности и дисциплинированности курсантов; усвоение положительного опыта основных направлений этнопедагогического наследия; уважение к старшим, умение общаться с преподавателями, соблюдение этики и культуры речи; умение различать виды национального искусства (литературу, поэзию, национальную культуру, народную педагогику, изобразительное искусство, «айтыс», казахскую музыку и др.) и умение оценивать их богатую сущность и содержание.

Ключевые слова: современная молодёжь, этнопедагогическое наследие, педагогический эксперимент, военный институт, воспитание.

В. Г. Тамаева¹, *А. К. Сулейменов²

^{1,2}Sagadat Nurmagambetov Higher Attestation Commission,

Military Institute of the Land Forces,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 17.03.22.

THE EFFECTIVENESS OF USING THE NATIONAL PEDAGOGICAL HERITAGE IN THE EDUCATION OF CADETS

This article is intended for the teaching staff, cadets of military universities of the Republic of Kazakhstan, and will also be useful for general acquaintance and for students of civilian universities of our country. The author shows a significant difference in the value system of Kazakh youth from the values of past generations. The value orientations of young people are formed under the influence of two main aspects: the first is the spiritual content, manifested in moral values, humanism,

humanity. The second aspect affecting the value views of young people is individualism, selfishness, the negative impact of social networks on thinking, inner spiritual world, psychological state, as well as the dominance of material values over spiritual ones. The article highlights the conduct of an experimental study, which allowed to obtain a real improvement in the use of ethnopedagogic heritage in the education of cadets of military universities of the Republic of Kazakhstan. It showed the following indicators: improvement of academic performance, education and discipline of cadets; assimilation of positive experience of the main directions of ethnopedagogic heritage; respect for elders, ability to communicate with teachers, observance of ethics and culture of speech; ability to distinguish types of national art (literature, poetry, national culture, folk pedagogy, fine arts, «aitys», Kazakh music, etc.) and the ability to evaluate their rich essence and content

Keywords: modern youth, ethnopedagogical heritage, pedagogical experiment, military institute.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ
В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/DGZJ4852>

***Ж. С. Асанова¹, С. Ш. Тилеубай², Ж. Қ. Бисенбаева³,
С. К. Токсанова⁴**

^{1,2,3,4}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

**КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ПРОБЛЕМАСЫ РЕТІНДЕ БОЛАШАҚ
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Қазақстандық білім беру мазмұнын жаңғырту кезеңінде оқигалардың дамуын болжауға, проблеманы тұжырымдауға және күрделі педагогикалық шешімдер қабылдауға қабілетті, сондай-ақ басқаларды өзінің дұрыстығына сендіре алатын мұғалімдерді даярлауға деген қажеттілік артып келеді. Осыған байланысты болашақ педагогикалық білім бакалаврларының креативтілігін дамыту ерекше өзекті болып отыр. Тұлғаның креативтік әлеуетін қалыптастыру мәселесін гуманитарлық ғылымдардың бүкіл жиынтығының ең іргелі мәселелерінің бірі деп санауға болады. Біздің ойымызша, шығармашылық әлеуеттің компоненттік құрылымы, өзара әсер ету және компоненттерді өзара толықтыру мәселесі жеткілікті зерттелмеген. Болашақ педагогикалық білім беру бакалаврларының шығармашылық қабілеттерін дамыту процесі білімнің жеткіліксіз болуына, теориялық және практикалық маңыздылығына байланысты ғылыми негіздемені және әдістемелік қолдауды қажет етеді. Осыған байланысты болашақ мұғалімдердің креативтік әлеуетін жетілдірудің теориялық аспектілері және шығармашылықтың мәнін психологиялық-педагогикалық тұжырымдама ретінде зерттеудің жаңа парадигмалары зерттеледі. Тұлғаның креативтік әлеуетін дамыту мәселесі шығармашылық теориясында жетекші мәселе болып табылады және «шығармашылық», «шығармашылық

процесс», «шығармашылық белсенділік», «шығармашылық іс-әрекет», «шығармашылық тұрғыдан өзін өзі көрсету» және т.б. сияқты категориялар арқылы ашылады. ЖОО студенттерінің – болашақ мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін қазіргі жағдайдағы педагогикалық құбылыс ретінде қарастыру идеясы негізделеді.

Кілтті сөздер: қалыптастыру, креативтілік, әлеует, болашақ мұғалімдер, жоғары мектеп, жағдай және тенденциялар.

Кіріспе

Университет жағдайында тұлғаның креативтік әлеуетін қалыптастыру проблемасы оның әртүрлі аспектілерін көрсететін мәселелер жиынтығын біріктіреді: тұлға тұтас интегралды жүйе ретінде, оның мәні мен осы жүйедегі орны, жоғары білім беру жүйесіндегі жоғары білікті маманның шығармашылық әлеуетін қалыптастыру ерекшеліктері. Осыған байланысты болашақ педагогикалық білім бакалаврларының креативтілігін дамыту ерекше өзекті болып отыр.

Зерттелетін тақырыптың өзектілігі мәселенің әлеуметтік-педагогикалық, ғылыми-педагогикалық және практикалық тұрғыдан маңыздылығымен және болашақ педагогикалық білім беру мұғалімдерін даярлау үшін жеткіліксіз дамығандығымен негізделеді.

Осыған байланысты жаңа формацияның болашақ мұғалімінің «креативтік әлеует» деген жалпы ұғымымен аталуы мүмкін кәсіби және жеке қасиеттер жиынтығының қалыптасуын дамыту міндеті бүгінгі таңда ерекше өзектілікке ие. Тұлғаның креативтік әлеуетін дамыту мәселесі шығармашылық теориясында жетекші мәселе болып табылады және «шығармашылық», «шығармашылық процесс», «шығармашылық белсенділік», «шығармашылық іс-әрекет», «шығармашылық тұрғыдан өзін өзі көрсету» және т.б. сияқты категориялар арқылы ашылады.

Нәтижесінде ерекше, қайталанбас құндылықтар құрылатын шығармашылықтың жалпы мәселелерін ақыл-ой мен практикалық іс-әрекеттің айрықша түрі ретінде Бэррон, Боден, Хеннесси, Штернберг және т.б. қарастырды.

Жоғарыда келтірілген зерттеулердің ғылыми маңыздылығына қарамастан, жалпы шығармашылық және шығармашылық әлеует теориясының аяқталмағандығын және сөзсіз ғылыми қызығушылық тудыратынын атап өтеміз. Біздің ойымызша, шығармашылық әлеуеттің компоненттік құрылымы, өзара әсер ету және компоненттерді өзара толықтыру мәселесі жеткілікті зерттелмеген. Біздің көзқарасымыз бойынша, смарт білімнің шығармашылық процестердің өнімділігін арттыруға және нәтижесінде шығармашылық әлеуеттің деңгейін арттыруға әсері туралы

қосымша зерттеу жүргізу қажет. Біздіңше, әзірге шашыраңқы элементтер түріндегі креативтік әлеуетті кешенді дамытудың педагогикалық жүйесін құру маңызды қажеттілік болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: кәсіптік білім беру мәселелерін тиімді шешу үшін ЖОО студенттерінің креативтік әлеуетін дамытудың педагогикалық шарттары жүйесін теориялық негіздеу.

Міндеттері: 1) педагогика тұрғысынан «креативтік әлеует» ұғымын мазмұнды нақтылау мақсатында креативтілік теориясының негізгі ұғымдарының мазмұнын зерттеудің қазіргі заманғы тәсілдерін талдау; 2) педагогикалық ортада креативтік әлеуетті дамыту үшін жалпы талаптарды тұжырымдау.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне қол жеткізу үшін кәсіби білім беру проблемаларын тиімді шешу стратегиясы ретінде болашақ мұғалімдердің креативтік әлеуетін дамыту бойынша теориялық-әдіснамалық талдау, философиялық, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік зерттеулерді синтездеу және жүйелеу әдістерінің кешені пайдаланылды.

Тұлғаның креативтік әлеуетін қалыптастыру мәселесін гуманитарлық ғылымдардың бүкіл жиынтығының ең іргелі мәселелерінің бірі деп санауға болады. Мұнда философия мен экономика, тарих пен психология, генетика мен физиология, педагогика мен эргономика ғылымдарының мүдделері ұштасады. Әрине, ғылыми танымның белгілі бір саласында «креативтік әлеует» ұғымының түсінігі әртүрлі мағынаға ие және әр жағынан (тақырыбына қарай, мақсатты нұсқауға, әдіснамалық негізге байланысты) қарастырылады. Мәселенің күрделілігін, көп өлшемділігін, сондай-ақ зерттеліп дайындалуының жеткіліксіз болуын ескере отырып, біз жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетінің мәнін анықтаудың кейбір тәсілдерімен шектелеміз.

Осы мәселе бойынша ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау «шығармашылық әлеует» ұғымының нақты шекараларының жоқтығын анықтады. Бұл термин көбінесе шығармашылық белсенділіктің синонимі ретінде қолданылады немесе оның мағынасы шығармашылық іс-әрекетке қатысты болады немесе ол шығармашылық қабілеттермен теңестіріледі. Шығармашылықтың мәнін түсінбестен креативтік әлеуеттің табиғатын түсіну мүмкін емес және бұл мәселеде көптеген қарама-қайшы пікірлер, көзқарастар, теориялар және т.т. бар.

Зерттеушілердің көпшілігі шығармашылықты «сапалы жаңа материалдық және рухани құндылықтарды құратын адам қызметінің процесі» [1] ретінде «адамның белсенділігі мен тәуелсіздігінің ең жоғары формасы» деп белгілейді [2, 3].

Соңғы жылдары шығармашылық ұғымы көптеген ғылымдар талдаған тақырып болды.

Біздің зерттеуіміз үшін бұл анықтамада жаңалықтың, сонымен қатар шығармашылық процестің объективті де, субъективті де маңызы болуы өте қызықты.

Bashina T. F. шығармашылықты «туындаған мәселені бұрыннан белгілі тәсілдермен шешуге арналған, талап етілгеннен тысқары оның ең жоғары формасындағы ойлау», – деп сипаттайды [4].

Зерттеушілер G. N. Bozhkova, E. M. Shastina, O. V. Kalimullina, Shatunova O. V. «Шығармашылық белгілі бір ақпаратты бағалауды оның дереккөздерінің беделімен байланыстырмай, өз бетінше дербес ойлауға қабілетті ақыл-ой иелеріне тән», – деп санайды [5].

P. I. Kartashov шығармашылықты жаңа құндылықтарды, соны идеяларды құруға, түбегейлі жаңалық ашуға немесе белгілі бір мәселені шешуді жетілдіруге бағытталған адам қызметінің формасы ретінде белгілейді [6, 7].

Кейбір авторлар бұл ұғымды өте кең түсіндіреді және тіпті оны «даму» ұғымымен теңестіреді.

V. A. Kan-Kalik, N. D. Nikandrov [8], «шығармашылық» ұғымын талдай отырып, оның сан алуан түрлері мендеңгейлеріне назар аударады. «Сөздің кең мағынасында қолдансақ, шығармашылық немесе адамның ойлауы мен адам тәжірибесіне тән бірінші деңгейдегі шығармашылық – бұл адамның ойлау мен тәжірибесіне тән іс-әрекет, оның барысында: біріншіден, объективті шындықта жоқ заттар мен құбылыстар қалыптасады; екіншіден, адам жасаған материалдық және рухани шығармалар одан әрі дамиды және жетілдіріледі; үшіншіден, нақтылы нәрселерді субъективті қайта құрудың әдістері, формалары, құралдары жасалады. Сөздің тар мағынасындағы шығармашылық немесе екінші деңгейдегі шығармашылық адамның ойлауына және адамның іс-әрекетіне жоғары талаптар қояды.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты үшін креативтілікті «өмір сүрудің жаңа образы қажеттілігіне бейімделуге әрекет ету қабілеті» ретінде қарастыратын E. Chitsaz, M. Tajroug, E. Hosseini, H. Khorram, S. Zorrieh [9] ұстанымы маңызды болып табылады. Авторлар кәсіби және педагогикалық қызметке қолданылатын ең маңызды қабілеттердің бірін бөліп көрсетеді.

Біз жүргізген талдау көрсеткендей, креативтілік әрдайым адам іс-әрекетінің бір түрі ретінде бөлектенбей, бірақ интегративті түрде олардың біртұтас бірлігінде көрінетін бірқатар маңызды белгілермен сипатталады.

Жұмыста біз шығармашылық міндеттерді шешу арқылы тұлғаның креативтік әлеуетін дамытуды қарастырамыз, сондықтан біз келесі тұжырымдаманы ұстанамыз: креативтілік – бұл жаңа құндылықтарды, жаңа

идеяларды құруға бағытталған адам іс-әрекетінің формасы; бұл дегеніміз-түбегейлі жаңалықтың ашылуы немесе белгілі бір міндетті шешуді жетілдіру. Бұл сонымен бірге нәтижеге жету процесі, онда адам өзінің әлеуеттік күштері мен қабілеттерін жүзеге асырады және өзі дамиды. Адам іс-әрекетінің кез-келген саласындағы «креативтілік» критерийі бұрын белгісіз болған жаңаны жасау болып табылады. Сонымен қатар, жаңалық фактісі ғылыми жаңалықпен немесе өнер туындысының пайда болуымен байланысты болмауы керек: бұрыннан белгілі нәтижеге қол жеткізудің ерекше жолы, міндетті қою және шешу, проблемалар, түсіндіру және т.т. іс-әрекеттер жаңа деп танылуы мүмкін.

80-ші жылдардың екінші жартысында жаңа бағыт – педагогикалық қызметті креативтік процесс ретінде зерттеу бағыты пайда болды. Кәсіби қызметті көптеген креативтік міндеттерді ұдайы шешу қажеттілігін талап ететін болашақ мұғалімнің креативтік әлеуетін дамытуға байланысты мынадай зерттеулер ерекше орын алды:

- әртүрлі әлеуметтік-мәдени жағдайларда білім беру процесін ұйымдастыру;
- оқу-тәрбие процесін жобалау, іске асыру және түзету;
- оқу-бағдарламалық құжаттарды әзірлеу (жеке бағдарламалар, авторлық курстар, эксперименттік оқулықтар және т.т.), оны білім беру мазмұнын қалыптастыру үшін қолдана білу;
- оқу-әдістемелік кешендердің мазмұнын сараптауды жүзеге асыру;
- авторлық эксперименттік оқу-әдістемелік кешендерді және т.т. әзірлеу және білім беру процесіне енгізу

Мұғалімнің креативтік әлеуеті неғұрлым дамыған болса, оқушының жеке басының дамуы мен өзін-өзі дамыту процесінде тиімді көмек көрсету үшін шәкірттермен тиісті өзара әрекеттесудің дұрыс әдістері мен тәсілдерін табу оңайырақ болады. Сондай-ақ, креативті адам, шығармашылық әлеуеті байқалмаған адамдармен салыстырғанда, қарым-қатынаста тартымды екенін атап өткен жөн. Ол адамдарды өзіне баурап, тартады, ал бұл жеке қасиет мұғалім мамандығы үшін маңызды.

Бүгінгі таңда жоғары педагогикалық білім берудің өзекті міндеттері, біздің ойымызша, мыналар болып табылады:

- болашақ педагогтің кәсіби құзыреттілігінің маңызды психологиялық компоненттерін дамыту;
- студенттің гуманитарлық мәдениетін дамыту, ол жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына ықпал етеді, «оның алдында тұрған проблемалардың жаһандық сипатын көре білуге мүмкіндік береді»;
- студенттердің философиялық, шығармашылық, ізденушілік ойлауын қалыптастыру.

Бұл дегеніміз, теориялық тұрғыдан да, практикалық жағынан да мұғалімнің әр қадамын, оның әр іс-әрекетін суреттеп көрсету, барлық өмірлік жағдайларға рецепт беру мүмкін емес.

Демек, педагогикалық міндеттердің басым көпшілігін шешу шығармашылық мәселе болып табылады, міне, сондықтан, тұтас алғанда, мұғалімнің шығармашылық кәсіби-педагогикалық қызметі туралы айту керек.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қазіргі уақытта креативтіліктің мәнін анықтауға көзқарастардың екі тобы бөлінеді: А) ішкі тұлғалық көздерді іздеуге және жеделдетуге бағытталған тәсілдер; б) шығармашылық процесті ұйымдастыруға бағытталған тәсілдер. Бірінші топқа психоанализ, психометрия, гуманистік психология тұрғысынан шығармашылықты қарастыратын тәсілдер кіруі мүмкін. Осы тәсілдердің маңыздылығын төмендетпей, бұл бағыт ұсынылған зерттеу шеңберінен тыс екенін атап өтеміз.

Біздің ойымызша, креативтілікті процесс ретінде қарастыру неғұрлым қызықты. Процеске бағытталған тәсілдер тобына адамның шығармашылығы мәселенің шешімін іздестіру процесінде қашық ассоциацияларды табу қабілетінің нәтижесі деп санайтын ассоционистер ұстанымын жатқызуға болады. Гештальт психологиясы бойынша шығармашылық ойлау логикалық емес, қадамдық әрекеттер де емес және жеке дара ассоциациялар да емес, тұтас жағдайды неғұрлым нақты қайта құрылымдау болып табылады.

Егер шығармашылық белгілі бір ерекшелігі бар және жаңаны құруға әкелетін процесс ретінде түсінілсе, онда креативтік әлеует адамның ішкі ресурсы ретінде қарастырылады.

Логика мен шығармашылықтың өзара әрекеттесу ерекшелігіне R. G. Rezakov назар аударады [10]. Шығармашылық қабілеттерді дамытатын бағдарламалар құрудың әртүрлі тәсілдері белгілі. Бұл бағдарламалардың басым көпшілігі креативтіліктің белгілі не өзге де бір түрлерін дамытуға бағытталған [11]. Торранс шығармашылық қабілеттің осындай элементін дивергентті ойлау ретінде жаттықтыруды мойындады, сондықтан оның әдістемесінің негізін қалаған жетекші идея сыртқы шектеулер мен ойлау стандарттарын еңсеру идеясы болды [12].

Сонымен қатар біз шығармашылық әлеуетті іске асырудың тиімділігін арттырудың жаңа факторын, атап айтқанда, тұлғаның коммуникативтік компонентін енгізу арқылы ұсынылатын әдістемелер шеңберін кеңейтеміз.

Эксперименттің мақсатын осылай нақтылау оның барысында шешілетін міндеттер шеңберін анықтайды.

Бірінші міндет – студенттердің креативтілік және шығармашылық процесс туралы білімдер жүйесін қалыптастыру. Арнайы курс түрінде

ұсынылған эксперименттің гносеологиялық негізі үш типті білімді қамтиды: тұжырымдамалық, нақты пәндік және процедуралық-психологиялық білім.

Бұл проблемаларды көру, мақсаттар қою және бағалау, шешімдер нұсқаларын тандау, жағдайдың дамуын болжау, сценарийлер құру, шешімдерді ұжымдық іздеуде өзара әрекеттесу қабілетіне байланысты.

Бұл мәселені шешуге жалпы тұлғаның креативтілігін және әсіресе оқу-педагогикалық мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу қабілетін дамытатын тренингтер арқылы қол жеткізіледі.

Үшінші міндет – студенттердің шығармашылық процестерді катализдейтін қолайлы коммуникативтік орта құру дағдыларын дамыту.

Студенттер – болашақ мұғалімдер шығармашылығының эвристикалық құрауышын дамыту бойынша біз ұсынатын сабақтар жүйесінің негізі «Тұлғаның креативтік әлеуетін дамыту» арнайы курсы болып табылады. Креативтіліктің логикалық құрауышын дамытатын шешім қабылдау технологиясы бойынша практикум біздің жұмысымыздың үшінші буыны болып табылады.

Қорытынды

Қазіргі заманғы шындыққа сүйене отырып, жоғары оқу орындарындағы педагогикалық білім бакалаврларын кәсіби және педагогикалық даярлаудың басты мақсаты – шығармашылық даралыққа және ерекше креативтік ойлау қасиетіне ие тұлғаны дамыту. Жақсы түлектер деп аталу үшін тек арнайы білім алу жеткіліксіз, жеке тұлғаның талаптылығына, шығармашылық әлеуетіне сәйкес келетін қасиеттерінің дамуын ескеру қажет.

Мұның бәрі, біздің ойымызша, қызметі креативтіліксіз, өзгешеліксіз болмайтын және шығармашылық әлеуетті іске асырусыз мүмкін емес педагогикалық білім бакалаврларын даярлауда көрініс табуы керек.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Байгильдина, З. Ф.** Творческий потенциал личности [Текст] // Вестник Башкирского университета. – 2008. – № 3. – С. 52–64.

2 **Дарамасева, А. А.** Модель формирования творческой личности учащегося [Текст] // Вестник СВФУ. – 2008. – № 3. – С. 47–52.

3 **Фисюк, Т. Т., Захарова, Е. Ю.** К вопросу о проблеме формирования творческой личности студента в процессе реализации индивидуального подхода [Текст] // Учёные записки (АГАКИ). – 2018. – № 1(15). – С. 51–56.

4 **Сокольникова, Э. И., Романенко, А. Ю., Хапалажева, Э. А.** Формирование творческой активности студентов в условиях образовательной

среды вуза [Текст] // Педагогика и психология образования. – 2017. – № 2. – С. 102–109.

5 **Чиркова, В. М.** Развитие творческого потенциала студентов, изучающих русский язык как иностранный [Текст] // Карельский научный журнал. – 2017. – № 4 (21). – С. 95–98.

6 **Никулова, Е. А.** Формирование творческой самореализации студентов как основополагающей компетенции будущих специалистов [Текст] // Природные системы и ресурсы. – 2016. – №2 (16). – С. 57–64.

7 **Серёжникова, Р. К.** Концептуально-теоретическая модель актуализации творческого потенциала будущего педагога в контексте формирования его творческих компетенций [Текст] // Вестник ПГУ им. Шолом-Алейхема. – 2015. – № 1 (18). – С. 89–99.

8 **Сорокоумова, Г. В.** Системный подход к пониманию творческой личности педагога и механизма ее развития [Текст] // Интеграция образования. – 2010. – № 2. – С. 90–94.

9 **Булдакова, И. В., Сушко, А. В.** Управление творческим потенциалом [Текст] // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – № 3 (1). – С. 158–161.

10 **Цыренова, Т. Л.** Развитие творческого потенциала учащихся как педагогическая проблема [Текст] // Вестник Бурятского государственного университета. – 2011. – №1. – С. 131–136.

11 **Малунова, Г. С.** Творческое становление личности: проблемы и поиск путей решения в школе [Текст] // Вестник Бурятского государственного университета. – 2012. – №1 (2) – С. 66–68.

12 **Санникова, А. И.** Развитие творческого потенциала личности средствами образования: теория и опыт научного исследования [Текст] // Вестник ПГПУ. Психологические и педагогические науки. – 2014. – № 2-1. – С. 93–101.

REFERENCES

1 **Baigildina, Z. F.** Tvorcheskii potentsial lichnosti [Personal creativity] [Text]. Vestnik Bashkirskogo universiteta. – 2008. – № 3. – P. 52–64.

2 **Dagamaeva, A. A.** Model formirovaniia tvorcheskoi lichnosti uchashchegosia [The model of the formation of the student's creative personality] [Text]. Vestnik SVFU. – 2008. – № 3. – P. 47–52.

3 **Fisiuk T. T., Zakharova E. Iu.** K voprosu o probleme formirovaniia tvorcheskoi lichnosti studenta v protsesse realizatsii individualnogo podkhoda [On the problem of the formation of a student's creative personality in the process

of implementing an individual approach] [Text]. Uchenye zapiski (AGAKI). – 2018. – № 1(15). – P. 51–56.

4 **Sokolnikova, E. I., Romanenko, A. Iu., Khapalazheva, E. A.** Formirovanie tvorcheskoi aktivnosti studentov v usloviakh obrazovatelnoi sredy vuza [Formation of creative activity of students in the educational environment of the university] [Text]. Pedagogika i psikhologiya obrazovaniia. – 2017. – № 2. – P. 102–109.

5 **Chirkova, V. M.** Razvitie tvorcheskogo potentsiala studentov, izuchaiushchikh russkii iazyk kak inostrannii [Development of the creative potential of students studying Russian as a foreign language] [Text]. Karelskii nauchnyi zhurnal. – 2017. – № 4(21). – P. 95–98.

6 **Nikulova, E. A.** Formirovanie tvorcheskoi samorealizatsii studentov kak osnovopolagaiushchei kompetentsii budushchikh spetsialistov [Formation of creative self-realization of students as the fundamental competence of future specialists] [Text]. Prirodnye sistemy i resursy. – 2016. – № 2(16). – P. 57–64.

7 **Serezhnikova, R. K.** Kontseptualno-teoreticheskaiia model aktualizatsii tvorcheskogo potentsiala budushchego pedagoga v kontekste formirovaniia ego tvorcheskikh kompetentsii [Conceptual and theoretical model of actualizing the creative potential of a future teacher in the context of the formation of his creative competencies] [Text]. Vestnik PGU im. Sholom-Aleikhema. – 2015. – №1(18). – P. 89–99.

8 **Sorokoumova, G. V.** Sistemnyi podkhod k ponimaniiu tvorcheskoi lichnosti pedagoga i mekhanizma ee razvitiia [A systematic approach to understanding the creative personality of a teacher and the mechanism of its development] [Text]. Integratsiia obrazovaniia. – 2010. – № 2. – P. 90–94.

9 **Buldakova, I. V., Sushko, A. V.** Upravlenie tvorcheskim potentsialom [Creativity management] [Text]. Aktualnye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk. – 2014. – № 3(1). – P. 158–161.

10 **Tsyrenova, T. L.** Razvitie tvorcheskogo potentsiala uchashchikhsia kak pedagogicheskaiia problema [Development of the creative potential of students as a pedagogical problem] [Text]. Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2011. – № 1. – P. 131–136.

11 **Malunova, G. S.** Tvorcheskoe stanovlenie lichnosti: problemy i poisk putei resheniia v shkole [Creative personality formation: problems and search for solutions at school] [Text]. Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – № 1(2) – P. 66–68.

12 **Sannikova, A. I.** Razvitie tvorcheskogo potentsiala lichnosti sredstvami obrazovaniia: teoriia i opyt nauchnogo issledovaniia [Development of a person's creative potential by means of education: theory and experience of scientific

research] [Text]. Vestnik PGGPU. Psikhologicheskie i pedagogicheskie nauki. – 2014. – № 2(1). – P. 93–101.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

Ж. С. Асанова¹, С. Ш. Тилеубай², Ж. Қ. Бисенбаева³, С. К. Токсанова⁴

^{1,2,3,4}Қызылординский университет имени Коркыт Ата,

Республика Казахстан, г. Кызылорда.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ КАК ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В период модернизации казахстанского содержания образования возрастает потребность в подготовке учителей, способных прогнозировать развитие событий, формулировать проблему и принимать сложные педагогические решения, а также уметь убеждать их в своей правоте. Процесс развития творческих способностей будущих бакалавров педагогического образования требует научного обоснования и методического обеспечения в связи с недостаточностью знаний, теоретической и практической значимостью. В этой связи исследуются теоретические аспекты совершенствования креативного потенциала будущих учителей и новые парадигмы исследования сущности творчества как психолого-педагогической концепции. Обосновывается идея рассмотрения творческого потенциала студентов вузов – будущих учителей как педагогического явления в современных условиях. Авторы ранжировали компоненты творческого потенциала и определили компоненты, наиболее подверженные учебно-педагогическому воздействию. Сформулированы требования к социально-педагогической среде и формам обучения, наиболее способствующим развитию творческого потенциала.

Ключевые слова: система ценностей; студенты; высшие учебные заведения; анализ; научные статьи; состояние и тенденции.

Zh. S. Assanova¹, S. Sh. Tileubay², Zh. K. Bissenbayeva³, S. K. Toxanova⁴

^{1,2,3,4}Korkyt Ata Kyzylorda University,

Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.

Material received on 17.03.22.

FORMATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS AS A PROBLEM OF PROFESSIONAL EDUCATION

In the period of modernization of the Kazakhstani educational content, the need for training the teachers capable of predicting the development of events, formulating a problem and taking difficult pedagogical decisions, and also be able to convince others that they are right, increases. The process of developing the creative abilities of future bachelors of pedagogical education demands scientific substantiation and methodological support due to insufficient knowledge, theoretical and practical significance. Therefore, the theoretical aspects of improving the creative potential of future teachers and new paradigms for the research into the essence of creativity as a psychological and pedagogical concept are investigated. The idea of considering the creative potential of university students, future teachers, as a pedagogical phenomenon is viewed in modern conditions. The authors have ranked the components of creativity and identified the components most susceptible to educational and pedagogical impact. Requirements for the social and pedagogical environment and forms of education that are most conducive to the development of creative potential are formulated.

Keywords: formation; creativity; potential; future teachers; high school; conditions and tendencies.

МРНТИ 14.33

<https://doi.org/10.48081/DRNY7682>**А. Ш. Жумашева¹, Г. Х. Демесина², *Ә. Қ. Жетпісбай³**¹Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар;^{2,3}Павлодарский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

О СОЗДАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПРИКЛАДНОГО БАКАЛАВРИАТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН (К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ)

В настоящее время в условиях модернизации образования в Республике Казахстан весьма актуальной становится проблема разработки образовательных программ прикладного бакалавриата.

В статье на основе анализа нормативно-правовых документов и изучения зарубежного опыта реализации образовательных программ прикладного бакалавриата рассматриваются возможности их внедрения и успешного функционирования в Республике Казахстан.

По мнению авторов, одним из путей реализации рассматриваемой проблемы является разработка и внедрение научного проекта, реализуемого в рамках конкурса грантового финансирования МОН РК. В работе освещаются возможности реализации учеными вузов научного проекта на тему «Теоретико-методологические основы проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО в Республике Казахстан» на базе Педагогического высшего колледжа им. Б. Ахметова (г. Павлодар). Реализация педагогического эксперимента, проводимого в данном колледже с целью разработки модели образовательной программы прикладного бакалавриата, будет способствовать внедрению данных программ в образовательный процесс современного Казахстана.

Авторы пришли к выводу, что результаты исследования, проведенного в рамках проекта, и полученные экспериментальные данные внесут значительный вклад в модернизацию педагогического образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: бакалавриат, прикладной бакалавриат, образовательная программа прикладного бакалавриата, педагогическое образование, образовательный процесс.

Внутренние ключевые слова: модернизация образования, реформирование образования, модель образовательной программы.

Введение

Актуальность проблемы создания образовательных программ прикладного бакалавриата очевидна. Внедрение программ прикладного бакалавриата обеспечит интеграцию образовательных программ различных уровней образования, предусматривающих серьезную теоретическую подготовку и овладение практическими навыками работы на производстве по уровням квалификации (учитель начальных классов, бакалавр образования, прикладной бакалавр). Однако, несмотря на актуальность, практическую и теоретическую значимость, на сегодняшний день до сих пор отсутствует учебно-методическая документация, регламентирующая реализацию образовательных программ прикладного бакалавриата, не выявлена и не описана целостная концепция разработки образовательных программ прикладного бакалавриата, не определены методологические основы их реализации.

Между тем, актуальность исследования проблем проектирования и внедрения программ прикладного бакалавриата обусловлена серьезными вызовами в сфере профессионального образования:

- незавершенностью формирования механизмов инновационного развития общества и экономики;
- отсутствием нормативно-правовой базы в отношении проблем создания программ прикладного бакалавриата;
- снижением практической ориентированности выпускников бакалавриата при повсеместном переходе к уровневой системе непрерывного образования;
- резким увеличением затрат и потерь на всех уровнях, связанных с необходимостью доучивания и переподготовки выпускников;
- замедленным введением в вузах образовательных программ, соответствующих запросам рынка, профессиональным стандартам и личным устремлениям выпускников;
- необходимостью сокращения сроков адаптации молодых специалистов к требованиям профессиональной деятельности;
- необходимостью предотвращения безработицы молодых выпускников.

Целью настоящей работы является анализ и оценка проблемы проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО Республики Казахстан, определение путей реализации научного проекта по данной проблеме, описание возможностей внедрения и реализации образовательных программ прикладного бакалавриата.

Дальнейшие исследования по проекту будут способствовать законодательному регулированию и разработке нормативно-правовых основ развития прикладного бакалавриата в системе педагогического образования, а также внедрению образовательных программ прикладного бакалавриата в образовательный процесс современного Казахстана.

Материалы и методы

В первую очередь, нами был произведен анализ нормативно-правовых документов в области нормативного сопровождения прикладного педагогического бакалавриата в Республике Казахстан.

Задачи исследования обусловили использование следующих методов исследования:

- описательный метод (анализ и синтез, систематизация и сравнение научно-теоретической, учебно-методической литературы по теме исследования);
- социолого-педагогический метод (наблюдение, беседы с учителями);
- экспериментальный (опытно-поисковая работа, организация и проведение педагогического эксперимента).

Представленные методы применялись в изучении и обработке научных источников, современных достижений в области разработки образовательных программ прикладного бакалавриата.

Данная проблема практически не исследована в Республике Казахстан, в нормативных документах нет законодательных актов, устанавливающих требования, а также методику разработки образовательных программ прикладного бакалавриата. В этом, несомненно, состоит научная новизна исследования. В условиях модернизации казахстанской системы образования проблемы проектирования и внедрения образовательных программ прикладного бакалавриата стали актуальной проблемой, так как в ее решении пересекаются интересы государственной политики, образовательных организаций и работодателей.

Вопрос о прикладном бакалавриате впервые был затронут в Законе Республики Казахстан «Об образовании» [1]. Однако на сегодняшний день в образовательных учреждениях Республики Казахстан практически отсутствует нормативно-правовая база для реализации практико-ориентированных программ прикладного бакалавриата.

Широкого спектра документов нет и в организациях образования Российской Федерации. В имеющихся документах нет однозначности в решении проблемы прикладного бакалавриата, хотя в них четко сформулированы основные достоинства образовательных программ [2, 3, 4, 5]:

- ориентация на потребности работодателя;

– расширение возможностей выпускников в трудоустройстве и повышении их конкурентоспособности на рынке труда;

– практико-ориентированность, в том числе смещение баланса теоретической и практической подготовки в рамках государственного общеобязательного стандарта в пользу второй;

– внедрение и использование новых образовательных технологий (сетевые формы реализации образовательных программ, базовые кафедры) и др. [4].

Среди объективных причин, препятствующих решению проблемы проектирования и внедрения прикладного бакалавриата, является то, что создание прикладного бакалавриата в Республике Казахстан является инновационной проблемой, хотя эта проблема является весьма привычной для западного мира комбинацией академического и прикладного бакалавриата. Одной из целей создания прикладного бакалавриата является стремление поднять статус университетского образования, приравняв к высшему образованию некоторые специальности техникумов и колледжей, соответствующие инновационному развитию страны.

В Республике Казахстан отношения в сфере образования регулируются Конституцией РК, Законом «Об образовании РК», а также отдельными положениями законодательных актов, затрагивающими вопросы образовательной деятельности. В систему подзаконных нормативных правовых актов об образовании входят Указы Президента Республики Казахстан, Постановления Правительства Республики Казахстан, Приказы Министра образования и науки Республики Казахстан, а также Постановления коллегий Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Так, подготовка специалистов по программе прикладного бакалавриата предусмотрена в системе послесреднего образования, законодательную основу функционирования которого обеспечивает статья Закона РК «Об образовании»:

– образовательные программы послесреднего образования направлены на подготовку квалифицированных рабочих кадров, специалистов среднего звена и прикладного бакалавра из числа граждан, имеющих среднее образование (общее среднее или техническое и профессиональное).

– содержание образовательных программ предусматривает изучение интегрированных, модульных программ технического и профессионального образования и отдельных дисциплин бакалавриата [6].

По завершении обучения и прохождения итоговой аттестации обучающимся присваивается квалификация «специалист среднего звена», «прикладной бакалавр».

В Законе «Об образовании» отмечено, что:

1 Образовательные программы послесреднего образования реализуются в колледжах и высших колледжах.

2 Подготовка специалистов по образовательным программам послесреднего образования осуществляется по специальностям, перечень которых утверждается уполномоченным органом в области образования [1].

Следует отметить, что согласно принципам организации прикладного бакалавриата, образовательные программы создаются по инициативе работодателей и зависят от конъюнктуры на рынке труда, однако в Законе «Об образовании» компетенции работодателей не обозначены, хотя роль работодателей в прикладном бакалавриате чрезвычайно важна.

Общие требования к прикладному бакалавриату устанавливает Государственный общеобязательный стандарт послесреднего образования. Тем не менее, как показал анализ, Государственный общеобязательный стандарт послесреднего образования не обеспечивает формирования образовательных программ прикладного педагогического бакалавриата с учетом организации учебного процесса по кредитной технологии. Кроме того, в действующем ГОСО не определены требования к уровню подготовки, содержанию образования, максимальному объему учебной нагрузки обучающихся в системе прикладного педагогического бакалавриата. Кроме того, отсутствует механизм организации и планирования учебного процесса по кредитной технологии, что нарушает принцип интеграции образовательных программ прикладного и академического педагогического бакалавриата [7].

Помимо этого, необходимо законодательно закрепить обязательства организаций по вопросам прохождения и организации практики на рабочих местах и профессионального обучения на предприятиях, предусмотреть организацию ученических рабочих мест для отработки практических навыков у студентов, а также возможность доплаты к заработной плате за наставничество для опытных инструкторов-наставников на производстве и др. Кроме того, в пункт 4 статьи 140 Трудового кодекса РК были внесены дополнения об оказании содействия работодателем организациям образования, реализующим образовательные программы технического и профессионального образования, в подготовке, переподготовке и повышении квалификации кадров. Однако в данной статье не уточняется, каким образом будет осуществляться содействие работодателя организациям образования, в том числе реализующим послесреднее образование, к которому в данное время относится прикладной педагогический бакалавриат [8].

Как отмечают специалисты Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, сегодня в Казахстане действуют порядка двадцати организаций, осуществляющих сертификацию специалистов, из них пять

работают согласно международным требованиям. Созданные Советы по ТиПО принимают ключевые решения по кадровым вопросам в масштабах страны. На уровне отраслей и регионов для решения вопросов подготовки кадров созданы 16 региональных Советов при акиматах и отраслевых Советов при центральных государственных органах. Вместе с тем, их деятельность затрагивает в основном сферу технического образования [6].

Таким образом, проведенный анализ нормативно-правовых актов в сфере образования на территории РК позволяет сделать вывод о том, что действующее законодательство пока не в полной мере регламентирует процесс внедрения прикладного педагогического бакалавриата. Как отмечают исследователи, отсутствуют подзаконные акты, определяющие статус прикладного педагогического бакалавриата, не определены правила организации и планирования учебного процесса. Кроме того, в Классификаторе профессий и специальностей не определена квалификация уровня прикладного бакалавриата, не обозначены механизмы взаимодействия с работодателями [6].

В первую очередь, для полноценного внедрения образовательных программ прикладного педагогического бакалавриата, а также их успешного функционирования необходимо решение этого вопроса на законодательном уровне, а именно введение и утверждение нормативных законов, обеспечивающих его эффективное правовое функционирование.

Для выявления и описания теоретических основ разработки и внедрения образовательных программ прикладного бакалавриата в практику обучения нами было произведено, в первую очередь, описание опыта их создания в казахстанских и зарубежных организациях профессионального образования с учетом современных требований рынка труда к подготовке специалистов [9].

За рубежом работа над разработкой и внедрением прикладного бакалавриата началась со второй половины 20 века. Необходимость внедрения программ прикладного бакалавриата была обусловлена целью создания инновационной модели развития системы технического и профессионального образования в контексте международной интеграции. Так, в Европе программы прикладного бакалавриата преимущественно распространены в колледжах профессионального образования (Великобритания, Германия, «Fachhochschulen»), государственных колледжах (Норвегия), политехникумах (Финляндия), технических колледжах («Япония, KOSEN») и в иных подобных учебных заведениях [10].

В английском понимании «прикладной бакалавриат» – это курсы послесреднего профессионального образования (Post-secondary VET Courses), которые обеспечивают профессиональную программу обучения продолжительностью четыре семестра, что соответствует уровню технических и профессиональных школ [11].

В Финляндии для внедрения программ прикладного бакалавриата реформировано и реорганизовано 250 учреждений среднего профессионального образования (далее – СПО) путем слияния в политехникумы. В 1991 году был запущен экспериментальный проект по созданию 22 «временных» политехникумов из учреждений СПО, что привело к распаду системы СПО и успешному завершению эксперимента в 1996 году [12].

Во Франции программы прикладного или профессионального бакалавриата реализуются в учреждениях среднего профессионального образования – в лицеях [13].

В Великобритании прикладной бакалавриат можно получить в системе профессионального образования (Further education), которое объединяет школы, колледжи, учебные центры, институты на производстве и в центрах занятости [14].

Прикладной бакалавриат в России включает в себя образовательные программы, позволяющие овладеть не только теоретическими знаниями, но и практическими навыками для работы [15]. Цель прикладного бакалавриата – обеспечение возможностей для студентов после завершения учебы приступить к работе без предварительной стажировки. По завершении курса обучения, наряду с дипломом, присваивается квалификационный разряд по соответствующей рабочей профессии.

Таким образом, в большинстве стран, реализующих программы прикладного бакалавриата достаточно длительный период, квалификации прикладного бакалавра имеют точно определенное место в национальной системе квалификаций. Образовательные программы прикладного бакалавриата (далее – ОППБ) создаются по инициативе работодателей, зависят от конъюнктуры на рынке труда и отличаются своей целевой направленностью, целями и критериями оценивания результатов обучения.

Социолого-педагогический и экспериментальные методы применялись в Педагогическом высшем колледже им. Б. Ахметова г. Павлодара, коллектив которого апробирует на практике инновационные педагогические технологии, способствующие развитию профессиональных компетенций.

На этапе констатирующего среза был использован социолого-педагогический метод (наблюдение, беседы с учителями).

С целью разработки образовательных программ прикладного бакалавриата был использован экспериментальный метод, проведена опытно-поисковая работа, заключен Договор о сотрудничестве между Торайғыров университетом и колледжем им. Б. Ахметова, были рассмотрены вопросы организации и проведения педагогического эксперимента, продолжена работа по внедрению педагогического эксперимента.

Результаты и их обсуждение

Таким образом, одной из попыток на практике реализовать принципы непрерывного образования стало проведение педагогического эксперимента по созданию и реализации на базе Высшего педагогического колледжа имени Б. Ахметова программ прикладного бакалавриата, позволяющих в более короткие сроки подготовить специалистов по востребованным специальностям.

Экспериментальная программа на период 2018–2021 гг. реализовывалась с целью апробации образовательных программ прикладного бакалавриата, взаимодействия колледжа и работодателей, а также повышения эффективности и качества профессионального образования в соответствии с потребностями рынка труда и повышением коэффициента трудоустройства выпускников.

Так, при разработке образовательной программы прикладного бакалавриата по специальностям «Начальное образование», «Дошкольное воспитание и обучение» учитывалась интеграция уровней образования по родственным квалификациям, которая предусматривает: присвоение установленного и повышенного уровня по квалификации «учитель начальных классов»; присвоение квалификации прикладного бакалавра. Интегрированные образовательные программы позволяют сократить срок обучения за счет единой базы модулей. Тем самым учащиеся колледжа в процессе обучения смогут освоить несколько квалификаций (рабочую квалификацию, квалификацию специалиста среднего звена, квалификацию прикладного бакалавра) по одной специальности.

Эксперимент был начат на основе приказа от 26 июня 2018 года № 305 МОН РК «О внедрении прикладного бакалавриата в организациях технического и профессионального, послесреднего, высшего образования в режиме эксперимента», согласно которому в Педагогическом высшем колледже им. Б. Ахметова необходимо было экспериментально внедрить прикладной бакалавриат. Экспериментальная программа составлялась на базе разработанных НАО «Talar» (ранее – НАО «Холдинг «Кәсіпкор») методических рекомендаций [16].

На основе заявки, поданной колледжем на участие в конкурсном отборе на право реализации на базе колледжа новых образовательных программ прикладного бакалавриата, приказом Управления образования области была создана рабочая группа по внедрению прикладного бакалавриата в Педагогическом высшем педагогическом колледже имени Б. Ахметова, в состав которой вошли представители Управления образования, Павлодарского государственного педагогического университета, колледжа, социальные партнёры общеобразовательных средних школ г. Павлодара № 9, № 25, № 28, № 35 и дошкольных организаций образования № 38, № 120, № 121, № 122, г. Павлодара.

Рабочей группой разработаны проекты экспериментальных программ по специальностям «Начальное образование», «Дошкольное воспитание и обучение».

В 2021 г. в рамках реализации научного проекта на тему «Теоретико-методологические основы проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО в Республике Казахстан» по линии грантового финансирования МОН РК был заключен договор о сотрудничестве между Педагогическим высшим колледжем им. Б.Ахметова и Торайғыров университетом. Согласно данному договору был продолжен педагогический эксперимент по созданию образовательной программы прикладного бакалавриата по специальности «Начальное образование», позволяющей организовать практическое обучение по педагогическим специальностям.

Работа по созданию экспериментальных программ шла с 2018 года, на основе рабочих учебных планов (РУПов), для этого были адаптированы к кредитно-модульной технологии типовые учебные планы (ТУПы) для среднетехнического образования, ранее функционирующие на основе линейной, традиционной технологии. Они составлялись на основе обновленного Государственного общеобязательного стандарта технического и профессионального образования [7]. В результате были созданы рабочие учебные планы для специальности «Начальное образование» (бакалавриат, 2019, на базе 11 классов) с присуждением квалификации «помощник воспитателя», «учитель начального образования» и квалификации «прикладной бакалавр начального образования».

В настоящее же время проектной группой Торайғыров университета на базе Педагогического высшего колледжа им. Б. Ахметова продолжается экспериментальная работа по проектированию образовательных программ по специальности «Начальное образование», в перспективе намечается разработка образовательной программы прикладного бакалавриата по специальности «Логопедия».

Настоящая статья финансируется в рамках проекта по Договору № 305/12-2 между ГУ «Комитетом науки МОН РК» и НАО «Торайғыров университетом» на реализацию научных, научно-технических проектов по грановому финансированию от 21 июня 2021 года по приоритету «Исследования в области образования и науки» по теме: «Теоретико-методологические основы проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО в Республике Казахстан».

Выводы

Необходимость внедрения образовательных программ педагогического прикладного бакалавриата в образовательную систему Республики Казахстан в соответствии с современными требованиями рынка труда к подготовке

специалистов позволила нам разработать и экспериментально апробировать научный проект на тему «Теоретико-методологические основы проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО в Республике Казахстан» по линии грантового финансирования МОН РК.

Анализ соответствующей научной литературы по теме исследования, изучение нормативного сопровождения педагогического прикладного бакалавриата в Республике Казахстан и опыта зарубежных стран дали возможность определить теоретические основы исследования, раскрыть особенности проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата, наметить дальнейшие пути реализации данной проблемы.

Определение теоретических основ исследования, его целей и задач позволило разработать и подготовить к экспериментальному внедрению методику проектирования образовательных программ прикладного бакалавриата на базе Педагогического высшего колледжа им. Б. Ахметова.

Таким образом, мы пришли к выводу о том, что разработанная методика создания данных программ, созданные проекты образовательных программ прикладного бакалавриата для организаций ТиПО г. Павлодара, апробированные в ходе опытно-экспериментальной проверки, будут в дальнейшем способствовать интеграции высшего и послесреднего педагогического профессионального образования Республики Казахстан.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г. – Астана, 2015.

2 UNESCO 2012: Technical and Vocational Education and Training (TVET). [Электронный ресурс]. – <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/technical-vocational-education-and-training-tvet/>.

3 Education, culture and science in the Netherlands. Key figures 2002–2006. Ministry of education, culture and science in the Netherlands. [Электронный ресурс]. – URL: <http://education.stateuniversity.com>.

4 Уэббинк Динанд. Поддержка студентов в Нидерландах / Динанд Уэббинк // Университетское управление. – 2006. – №3(43). – С. 90–93.

5 Background report. Polytechnic education in Finland. 2014.

6 Тастанова, А. К., Игнатова, Е. В. О вопросах нормативного сопровождения прикладного педагогического бакалавриата в Республике Казахстан // Образование через всю жизнь : непрерывное образование в интересах устойчивого развития : сборник научных трудов по материалам

научной конференции. – Ростов-на-Дону – Таганрог : Изд-во Южного федерального университета: в 2 т. – Т. 2. – 2018. – 104 с.

7 Государственный общеобязательный стандарт послесреднего образования // О внесении изменений в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования».

8 Трудовой кодекс Республики Казахстан // газета «Казахстанская правда» от 25.11.2015 г. № 414. – У ЗРК.

9 **Жумашева, А. Ш.** Из опыта разработки образовательных программ прикладного бакалавриата зарубежных стран // Материалы международной научно-практической онлайн конференции «Наследие Абая в мировом духовном пространстве». – Алматы : Қайнар академиясы, 2020. – 211 с.

10 **Brunello, G.** The effect of economic downturns on apprenticeships and initial workplace training: A review of the evidence // Journal of Empirical Research in Vocational Education and Training. – OECD, 2009. – No. 1.

11 UNESCO 2012 : Technical and Vocational Education and Training (TVET). [Электронный ресурс]. – <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/technical-vocational-education-and-training-tvet/>.

12 Background report. Polytechnic education in Finland. 2014.

13 Система высшего образования во Франции. – 2013. [Электронный ресурс]. – URL:<http://is.znanie.info/rus>.

14 Further education. [Электронный ресурс]. – URL:http://au.encarta.msn.com/encyclopedia_781538887/Further_Education.html.

15 **Чугунов, Д. Ю., Васильев, К. Б., Фрумин, И. Д.** Введение программ прикладного бакалавриата в российскую систему образования: зачем и как? // Вопросы образования. – 2010. – № 4. – С. 247–267.

16 Методические рекомендации по разработке и внедрению образовательных программ прикладного бакалавриата // НАО «Холдинг «Кәсіпқор». – Астана. – 2016. – 173 с.

REFERENCES

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г. [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Education» (as amended and supplemented as of November 13, 2015)]. – Astana, 2015.

2 UNESCO 2012: Technical and Vocational Education and Training (TVET). [Electronic resource]. – <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/technical-vocational-education-and-training-tvet/>.

3 Education, culture and science in the Netherlands. Key figures 2002–2006. Ministry of education, culture and science in the Netherlands. [Electronic resource]. – URL: <http://education.stateuniversity.com>.

4 **Webbink Dinand.** Podderzhka studentov v Niderlandach/ Dinand Webbink // Univerditetskoe upravlenie [Webbink Dinand. Student Support in the Netherlands/ University Governance]. – 2006. – № 3(43). – P. 90–93.

5 Background report. Polytechnic education in Finland. 2014.

6 **Tastanova, A. K., Ignatova E. V.** O voprosach normativnogo soprovochdeniya prikladnogo pedagogicheskogo bakalavriata v Respublike Kazachstan [Tastanova, A.K., Ignatova, E.V. On the issues of regulatory support of applied pedagogical bachelor's degree in the Republic of Kazakhstan] // Obrazovanie cherez vsu zhisn: nepreryvnoe obrazovanie v interesach ustozhevo razvitiya : sbornik nauzhnykh trudov po materialam nauzhnoi konferenzhy. [Education through life: lifelong education for sustainable development : a collection of scientific papers based on the materials of the scientific conference]. – Rostov-na-Donu– Taganrog : Izd-va Uzhnogo federalnogo universiteta : in 2 vol. – Vol. 2. – 2018. – 104 p.

7 Gosudarstvennyi obsheobyazatelnyi standart poslesrednego obrazovaniya // O vnesenii izmenenii v prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazachstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 604 «Ob utverzhdenii gosudarstvennykh obsheobyazatelnykh standartov obrazovaniya vseh urovnei obrazovaniya». [State obligatory standard of post-secondary education // On amendments to the order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2018 No. 604 «On approval of state obligatory standards of education at all levels of education»].

8 Trudovoi kodeks Respubliki Kazachstan // gazeta gazeta «Kazachstanskaya pravda» ot 25.11.2015 g. № 414. – У ЗРК. [Labor Code of the Republic of Kazakhstan // newspaper «Kazachstanskaya Pravda» dated November 25, 2015 No. 414. – У ZRK].

9 **Zhumasheva, A. Sh.** Iz opyta razrabotki obrazovatelnykh program ptikladnogo bakalavriata zarubezhnykh stran // Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi onlain konferentsy «Nasledie Abayia v mirovom duchovnom prostranstve». – Алматы : Kainar kademiasy, 2020. – 211 p. [From the experience of developing educational programs for applied bachelor's degrees in foreign countries // Materials of the international scientific and practical online conference «Abai's heritage in the world spiritual space». – Алматы : Kainar academy, 2020. – 211 p.]

10 **Brunello, G.** The effect of economic downturns on apprenticeships and initial workplace training: A review of the evidence // Journal of Empirical Research in Vocational Education and Training. OECD. – 2009. – No. 1.

11 UNESCO 2012: Technical and Vocational Education and Training (TVET). [Electronic resource]. – <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/technical-vocational-education-and-training-tvet/>.

12 Background report. Polytechnic education in Finland. 2014.

13 Sistema vysshego obrazovaniya vo Frantsy [The higher education system in France]. – 2013 [Electronic resource]. – URL:<http://is.znanie.info/rus>.

14 Further education [Electronic resource]. – URL:http://au.encarta.msn.com/encyclopedia_781538887/Further_Education.html.

15 **Chugunov, D. U., Vasilev, K. B., Frumin, I. D.** Vvedenie program prikladnogo bakalavriata v rossiskuiu sistemu obrazovaniya : zachem i kak? [Introduction of Applied Baccalaureate Programs into the Russian Education System : Why and How?] // Voprosy obrazovaniya [Questions of education]. – 2010. – No. 4. – P. 247–267.

16 Metodicheskie rekomendatsy po razrabotke i bnedreniu obrazovatelnykh program prikladnogo bakalavriata [Guidelines for the development and implementation of educational programs for applied bachelor's degree] // NJSC «Holding «Kasipkor». – Astana. – 2016. – 173 p.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. Ш. Жумашиева¹, Г. Х. Демесинова², *Ә. Қ. Жетпісбай³*

¹Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

^{2,3}Павлодар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОЛДАНБАЛЫ БАКАЛАВРИАТ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ҚҰРУ ТУРАЛЫ (МӘСЕЛЕНІҢ ҚОЙЫЛУЫ)

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында білім беруді жаңғырту жағдайында қолданбалы бакалавриат үшін білім беру бағдарламаларын әзірлеу мәселесі өте өзекті болып отыр.

Нормативтік-құқықтық құжаттарды талдау мен шетелдік тәжірибелерге сүйене отырып, бакалавриаттың қолданбалы бағдарламаларына білім беру бағдарламаларын енгізудің шетелдік тәжірибесін зерделеу негізінде оларды Қазақстан Республикасында енгізу және табысты қызметмүмкіндіктері қарастырылады.

Авторлар пікірінше, қарастырылып отырған мәселені жүзеге асырудың бір жолы – ҚР Білім және ғылым министрлігінің гранттық қаржыландыру конкурсы аясында жүзеге асырылатын ғылыми жобаны әзірлеу мен енгізу. Жұмыста Павлодар қаласындағы Б. Ахметов атындағы жоғары педагогикалық колледж базасында «Қазақстан Республикасындағы ТжКБ ұйымдары үшін қолданбалы бакалавриатқа арналған білім беру бағдарламаларын жобалаудың теориялық және әдістемелік негіздері» тақырыбындағы ЖОО ғалымдарының ғылыми жобаны іске асыру мүмкіндіктері көрсетілген.

Қолданбалы бакалавриатқа арналған білім беру бағдарламасының моделін әзірлеу мақсатында Б. Ахметов атындағы Жоғары педагогикалық колледжде жүргізілген педагогикалық экспериментті жүзеге асыру осы бағдарламаларды қазіргі Қазақстанның оқу үрдісіне енгізуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, авторлар жоба аясында жүргізілген зерттеулердің нәтижелері мен алынған эксперименттік мәліметтер Қазақстан Республикасындағы педагогикалық білімді жаңғыртуға елеулі үлес қосады деген қорытындыға келді.

Кілтті сөздер: бакалавр, қолданбалы бакалавр, қолданбалы бакалавриаттың білім беру бағдарламасы, педагогикалық білім, білім беру процесі.

Ішкі кілтті сөздер: білім беруді жаңарту, білім беруді реформалау, білім беру бағдарламасының моделі.

*A. Sh. Zhumasheva¹, G. Kh. Demessinova², *A. K. Zhetpisbay³*

¹Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

^{2,3}Pavlodar Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 17.03.22.

ABOUT THE CREATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS OF THE APPLIED BACHELOR'S DEGREE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (ON THE STATEMENT OF THE PROBLEM)

Currently, in the context of the modernization of education in the Republic of Kazakhstan, the problem of developing educational programs for applied bachelor's degree is becoming very urgent.

Based on the analysis of regulatory documents and the study of foreign experience in the implementation of educational programs for applied bachelor's degree on the example of various countries, the possibilities of their implementation and successful functioning in the Republic of Kazakhstan are considered.

According to the authors, one of the ways to implement the problem under consideration is the development and implementation of a scientific project implemented within the framework of the grant funding competition of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The paper highlights the possibilities of implementation by scientists of universities of a scientific project on the topic «Theoretical and methodological foundations of the design of educational programs for applied bachelor's degree for TVE organizations in the Republic of Kazakhstan» on the basis of the Higher Pedagogical College named after B. Akhmetov, Pavlodar. Implementation of the pedagogical experiment conducted at the Higher Pedagogical College named after B. Akhmetov in order to develop a model of the educational program for applied bachelor's degree, will contribute to the introduction of these programs into the educational process of modern Kazakhstan.

In conclusion, the authors came to the conclusion that the results of the research carried out within the framework of the project and the experimental data obtained will make a significant contribution to the modernization of teacher education in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: bachelor's degree, applied bachelor's degree, educational program of applied bachelor's degree, pedagogical education, educational process.

Internal keywords: modernization of education, reforming education, model of the educational program.

FTAMP 14.31.07

<https://doi.org/10.48081/TEHS5438>

***Г. К. Накыпова¹, Л. Д. Жамансариева²,
Ж. Т. Баймаганбетова³, А. У. Керейбаева⁴**

^{1,2,3,4}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ

Мақалада педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің танымдық белсенділігінің дамуы қарастырылады. Студенттердің танымдық белсенділігінің даму тиімділігін арттыру үшін педагогтің басшылығымен студенттің белсенді танымдық процесінің қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты студенттермен жұмыс істейтін оқытушылар алдында олардың танымдық белсенділігін дамытуды оңтайландыру міндеттері қарастырылады. Орта мектепте оқытудың стереотиптерін жеңу ең маңызды міндеттердің бірі болып табылады, бұл кезде ересектердің бақылауы барына жоғары болды. Сондықтан, жоғары мектепте студенттердің оқу мотивациясын арттыру қажет, бұл оқу-танымдық іс-әрекеттегі ішкі белсенділікті, сондай-ақ тәуелсіздікке деген ұмтылысты тудырады. Танымдық белсенділік екі жақты және өзара байланысты процесс ретінде қарастырылады. Оқытудың белсенді әдістерін анықтауға арналған әртүрлі жіктеулер, сонымен қатар кәсіби бағытталған мазмұнды материалды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін оқытуда қолданылатын негізгі әдістер қарастырылған – бұл проблемалық лекция, лекция-визуализация, бинарлық лекция, іскерлік ойын, жобалар әдісі. Оқытудың белсенді әдістерін белгілеуге арналған бірнеше жіктеу бар. Оқыту әдісін таңдау оқыту мақсаттарын, оқыту құралдарын, мазмұнын, баяндаудың ерекшелігін және бір білім алушының да, жалпы топтың да жеке сипаттамаларын жатқызуга болатын кейбір себептермен белгіленеді.

Кілтті сөздер: педагогика, танымдық қызмет, танымдық белсенділік деңгейі, мотивация, танымдық қызығушылық, оқытудың белсенді әдістері.

Кіріспе

Қазіргі қоғам әртүрлі типтегі оқу орындарының, атап айтқанда педагогикалық университеттердің алдына білім алуды, дағдыларды қалыптастыруды ғана емес, сонымен қатар студенттердің танымдық белсенділігін дамыту мақсатын қояды.

Қазақстандық оқу орындарын өзін-өзі реттеу жүйесіне қайта құру жөніндегі іс-әрекет, басқалармен қатар, студенттердің басым көпшілігінің жаңа жағдайларда оқуға өте нашар дайындығына байланысты қиындықтарға тап болады. Бұл жағдай студенттің жаңа типіне – белсенді және тәуелсіз студентке деген үлкен сұранысты айқындады.

Танымдық белсенділікті ынталандыру және дамыту мәселесі педагогикалық ғылымның басым міндеттерінің бірі болып табылады. Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту процесін дұрыс ұйымдастыру үшін білім алушы тұлғаның жеке-психологиялық ерекшеліктерін анықтау және зерделеу қажет [1, 2].

Педагогикалық университетте оқыту – бұл бірқатар қарама-қайшылықтарға байланысты күрделі дидактикалық және сонымен бірге психологиялық процесс, оның бастысы дәстүрлі әдістер мен оқыту нысандарының білім беру жүйесін дамытудың жаңа тенденцияларына, қоғам дамуының әлеуметтік-экономикалық жағдайларына сай келмеуі [3, 4].

Зерттеудің мақсаты: педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің танымдық белсенділігін дамытудың педагогикалық жағдайларын анықтау және сынақтан өткізу.

Материалдар мен әдістер

Британдық ғалым М. Полани білім дегеніміз – зерттелетін заттарды белсенді түсіну, ерекше өнер мен арнайы құралдарды қажет ететін әрекет деп пайымдайды [5].

Ғылыми дереккөздердің теориялық талдауы танымдық белсенділік екі жақты және өзара байланысты процесс ретінде қарастырылатындығын көрсетті: бір жағынан, бұл білім алушының жеке басының өзін-өзі жүзеге асыруы, ал екінші жағынан – оқытушының іс-әрекетінің нәтижесі.

Бұл жұмыста танымдық белсенділік арқылы біз әр түрлі факторлардың әсерінен пайда болатын, бекітілетін және дамиды тұлғаның мақсатты, күрделі қалыптасуын түсінеміз: субъективті (қызығушылық, табандылық, ерік, мотивация және т.б.), объективті (қоршаған орта жағдайлары, мұғалімнің жеке басы, оқытудың тәсілдері мен әдістері) [6].

Педагогикалық әдебиеттерді зерттеу танымдық белсенділіктің: репродуктивті-еліктеу, іздеу-орындау, шығармашылық, көбейту, түсіндіру,

көшіру, іздеу, сынақ, нөлдік, салыстырмалы-белсенді, атқарушы-белсенді, студенттік, эвристикалық сияқты алуан түрлілігін анықтауға мүмкіндік берді

Педагогикада белсенділіктің дамуы танымдық белсенділікті ынталандырумен байланысты. Біздің түсінігімізде танымдық белсенділікті ынталандыру – студенттің белсенді әрекеттерін оқу материалы мен оны игеру әдістері ынталандыратын білім беру қызметін ұйымдастыру [7].

Студенттің танымдық белсенділігіне байланысты мәселелерді талдай отырып, біз бұл іс-әрекеттің бұл түрі білімді игеру шарттарының бірі ретінде қарастырылатындығын айқындадық. Осыған байланысты студенттердің танымдық белсенділігін тудыруға қабілетті қажетті жағдайларды (ынталандыруларды) іздеу назарға алынды. Алайда, ынталандыруды білім алушының жеке басына әсер етудің қысқа мерзімді құралы ретінде қарастыруға болмайды, сондықтан оқытушы ұзақ мерзімді ынталандыру әдістерін қолдануы керек [8].

Студенттік жастағы адамдар жоғары көрсеткіштермен сипатталады: оларда тұрақты назар, дамыған қиял, есте сақтаудың үлкен интеграциясы бар. Осы кезеңде оның жеке басының қалыптасуы, оның мінез-құлқының стилі қарқынды жүреді. 19 жаста жеке тұлға интеллектуалды дамуының шыңына жетеді (есте сақтау, ойлау, жалпы интеллект). Бірақ 20 жасқа қарай қозу динамизмінің жоғарылауымен бірге функционалды деңгейдің төмендеуі байқалады. 21–23 жасқа қарай даму құрылымы біркелкі болады.

Студенттердің танымдық белсенділігін дамытудың жетекші идеялары ретінде:

- 1) белсенді тұлғаны қалыптастыру факторы ретінде оқу-танымдық іс-әрекеттің әлеуетін пайдалану;
- 2) студенттердің таным құралдарын еркін және саналы таңдауды жүзеге асыру алынды [9].

Танымдық белсенділікті дамыту процесін сәтті ұйымдастыру үшін біз педагогика ғылымында жасалған тәсілдерге сүйендік.

Жүйелік тәсіл салыстырмалы түрде тәуелсіз компоненттерді оқшауландырмай, оларды өзара қарым-қатынаста, дамуында және қозғалыста қарастыруға мүмкіндік берді [10].

Жеке тәсілді жүзеге асыру аясында мұғалім әр оқушының жақсы нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал ететін әртүрлі әдістер мен формаларды қолданды.

Жеке тұлғаның белсенділігі мен «оқытушы-студент» өзара әрекеттесуінің дамуына ықпал ететін жетекші тәсіл студентті таным субъектісі ретінде танытын және ізгілендіру қағидаттарына негізделген қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін тұлғаға бағытталған тәсіл болды [11].

Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту процесінің тиімділігі үшін компоненттердің өзара байланысы қажет (когнитивті, мотивациялық, мазмұнды-операциялық, процедуралық, эмоционалды-еріктік).

Зерттеу әдістері. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық талдау; бақылау, сауалнама жүргізу, тестілеу қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту бойынша жұмыстың барлық процесі кезең-кезеңмен мақсатқа қол жеткізуді көздеді: дайындық; негізгі; арнайы ұйымдастырылған оқыту кезеңі; даралау кезеңі.

Нәтижелілікті қамтамасыз етуге педагогикалық жағдайлар мүмкіндік берді: танымдық іс-әрекеттің оң эмоциялық фонын құру; «оқытушы-студент» тұлғалық-бағдарлы өзара іс-қимыл негізінде оқу іс-әрекетін ұйымдастыру; барлық оқу пәндері шеңберінде оқытудың белсенді әдістері мен нысандарын, ынталандыру тәсілдерін қолдану; озыңқы өзіндік жұмыс; арнайы курс мазмұнын әзірлеу және іске асыру [12].

Студенттердің танымдық белсенділігінің нақты даму деңгейін анықтау эксперименттің анықтаушы кезеңінің басты міндеті болды.

Анықтау экспериментінің қорытындысы бойынша:

- 1) студенттердің ЖОО-да оқуға және пәндерді оқуға ынталану дәрежесі;
- 2) «танымдық іс-әрекет», «танымдық белсенділік», «танымдық белсенділікті ынталандыру» ұғымдарын түсіну дәрежесі;
- 3) жеке белсенділікті түсіну дәрежесі;
- 4) оқытушылардың олардың қызметін қалай ынталандыратыны туралы студенттердің пікірін зерделеу айқындалды.

Бұдан кейін студенттермен жұмыс кезең-кезеңмен жүргізілді.

1 кезең – дайындық кезеңі – алғашқы екі педагогикалық шартты жүзеге асыруға үлкен мән берілді: танымдық іс-әрекеттің жағымды эмоционалды фонын құру және жеке тұлғаға бағытталған «оқытушы-студент» өзара әрекеттесу негізінде оқу іс-қимылын ұйымдастыру.

2 – кезеңде – негізгі кезеңде – келесі педагогикалық шарт жүзеге асырылды: барлық оқу пәндері шеңберінде оқытудың белсенді әдістері мен нысандары, ынталандыру тәсілдері қолданылды.

3 кезең – арнайы ұйымдастырылған оқыту кезеңі «Танымдық белсенділік – заманауи студенттің жетістігінің кепілі» арнайы курсы әзірлеумен ерекшеленеді, ол мынадай бөлімдерден тұрады:

- 1 Танымдық белсенділік-қазіргі студенттің қажетті сапасы.
- 2 Танымдық белсенділіктің негізгі құрамдас бөліктері.
- 3 Адамның танымдық белсенділікті көрсету тәсілдері.

Эксперименттің соңғы кезеңінде жүргізілген бақылау бөлімі студенттерде болған өзгерістерді көрсетті (кесте).

Кесте 1 – Студенттердің танымдық белсенділігі қалыптасу деңгейінің көрсеткіштерін салыстыру (%-бен)

Критерийлер	Деңгейлер					
	төмен		орташа		жоғары	
Топтар	Басы	Соңы	Басы	Соңы	Басы	Соңы
Оқу пәндеріне және тұтас алғанда білім алуға көзқарас	22	8	42	34	38	54
Оқу-танымдық іс-әрекеттің мотивациясы	18	10	64	42	16	52
Танымдық қажеттілік	24	6	32	28	40	64
Танымдық қызығушылықтар	22	8	44	31	34	59

Педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің танымдық белсенділігін дамытуға ықпал ететін әзірленген педагогикалық шарттарды іске асыруды қорытындылай келе, біз олардың жеке басының даму динамикасы, зияткерлік күштерді ғана емес, сонымен қатар рухани саланы да дамытуға ұмтылуы фактісін атап өттік.

Сонымен, жүргізілген эксперимент студенттердің танымдық іс-әрекетін жандандыруды және оны ұйымдастыру деңгейін арттыруды қамтамасыз ететін әзірленген және ұсынылған шарттардың тиімділігін растады.

Қорытынды

Зерттеу педагогикалық университеттегі оқу процесінде бұл мәселені шешуге және университеттің нақты тәжірибесіне енгуге ықпал ететін әдістер мен формаларды іздеу міндетімен байланысты студенттердің танымдық белсенділігін дамыту мәселесінің өзектілігін дәлелдеді.

Университеттің оқу процесінде студенттердің танымдық белсенділігінің дамуы өзара байланысты педагогикалық шарттарды ескере отырып тиімді екендігі эксперименталды түрде дәлелденді, олардың ішінде негізгілері мыналар: танымдық іс-әрекеттің оң эмоционалды фонын құру; жеке тұлғаға бағытталған «оқытушы-студент» өзара іс-қимыл негізінде оқу іс-әрекетін ұйымдастыру; барлық оқу пәндері шеңберінде оқытудың белсенді әдістері мен формаларын, ынталандыру тәсілдерін қолдану; озыңқы өзіндік жұмыс; «Танымдық белсенділік – заманауи студент жетістігінің кепілі» арнайы курсының мазмұнын әзірлеу және жүзеге асыру.

REFERENCES

1 **Tonne, O., Varetska, O., Khaustova, O., Tarasova, V.** Organizing of Independent Cognitive Activity of Teachers in the Context of Didactics and Neuroscience [Text]. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. – 2021. – № 12 (2). – P. 139–160.

2 **Cothran, D. J., Ennis, C. D.** Building bridges to student engagement: Communicating respect and care students in urban high schools [Text]. Journal of Research and Development in Education. – 2000. – № 33(4). – P. 106–117.

3 **Bakhayeva, T. N.** Research of interrelation of informative activity and professional competence of students of higher education institutions [Text]. Education and self-development. – 2010. – № 1 (17). – P. 103–108.

4 **Ibatova, A. Z., Ippolitova, N. V., Muchametgaliyeva, S. K., Rodionova, A. E., Yagafarova, K. N., Ikonnikova, L. N.** Lifelong professional education in the Russian federation: Personal aspect [Text]. International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – № 11(16). – P. 9426–9436.

5 **Merzon, E. E., Fayzullina, A. R., Ibatullin, R. R., Krylov, D. A., Schepkina, N. K., Pavlushkina, T. V., Khairullina, E. R.** Organizational and pedagogical conditions of academic mobility development of students at school of higher professional education [Text]. Review of European Studies. – 2015. – № 7 (1). – P. 46–51.

6 **Sozontova, E. A., Gilmullin, M. F., Anisimova, T. I.** The development of readiness for labor among the bachelors with pedagogical education [Text]. Social Sciences. – 2015. – № 10 (7). – P. 1743–1746.

7 **Saparkyzy, Z., Isatayeva, G., Kozhabekova, Z., Zhakesheva, A., Koptayeva, G., Agabekova, G., Agabekova, S.** The Formation and Development of Cognitive Activity of Students in the Learning Process [Text]. International journal of environmental and Science education. – 2016. – № 11. – P. 12235–12244.

8 **Norato Peña, Adriana, Cañón, Jeny Mirella.** Developing Cognitive Processes in Teenagers through the Reading of Short Stories [Text]. Profile Issues in Teachers' Professional Development. – 2008. – № (9). – P. 9–22.

9 **Yepaneshnikov, V. V., Kurdyumov, V. I., Zotova, L. E., Kraeva, M. U., Besedkina, N. I., Filipenkova, O. G.** Individual Educational Paths of Students' Cognitive Activity Development [Text]. International Electronic Journal of Mathematics Education. – 2017. – № 12(1). – P. 79–87.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

***Г. К. Накыпова¹, Л. Д. Жамансариева², Ж. Т. Баймаганбетова³, А. У. Керейбаева⁴**

^{1,2,3,4}Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан, г. Кызылорда.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

В статье рассматривается развитие познавательной активности студентов педагогического вуза. Для повышения эффективности развития их познавательной активности необходим активный познавательный процесс обучаемого под руководством педагога. Эта задача достигается через образование и обучение, что позволяет повысить уровень познавательной активности студентов. Следовательно, возрастающие требования к выпускникам педагогических вузов подразумевают необходимость новых форм обучения в развитии познавательной активности студентов. Главная цель нашего исследования заключается в выявлении и обосновании педагогических условий для развития познавательной активности студентов в процессе обучения. В этой связи, познавательная активность рассматривается как двусторонний и взаимосвязанный процесс. Во время исследования особое внимание было уделено внедрению лично-ориентированного подхода, что позволило студентам активизировать свою деятельность на лекциях, семинарах и при подготовке к занятиям. Результаты исследования показали прогресс в самостоятельной познавательной деятельности студентов и их мотивированное отношение к процессу обучения. Активность студентов во многом зависит от активного взаимодействия студента с образовательной средой, в ходе которого он выступал как субъект, поддержки преподавателей, от руководства и мониторинга процесса обучения, а также активных методов обучения, которые использовали на занятиях преподаватели.

Ключевые слова: педагогика, познавательная деятельность, уровень познавательной активности, мотивация, методы обучения.

*G. K. Nakypova¹, L. D. Zhamansarieva², Zh. T. Baimaganbetova³,

A. U. Kereibayeva⁴

^{1,2,3,4}Korkyt Ata University,

Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.

Material received on 17.03.22.

DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The article views the development of the cognitive activity of students of a pedagogical university. The student's active cognitive process under the guidance of a teacher is required for increasing the effectiveness of the development of their cognitive activity. This task is achieved through education and training, which increases the level of students' cognitive activity. Consequently, the increasing requirements for graduates of pedagogical universities imply the need for searching new forms of training for the development of students' cognitive activity. The main aim of our research is identifying and substantiation of the pedagogical conditions for the development of students' cognitive activity in the education process. In this regard, the cognitive activity is seen as a two-way and interrelated process. In the given research special attention has been paid to the introduction of a person-centered approach, which allowed students to intensify their activities in lectures, seminars and in preparation for classes. The results of the research showed progress in students' independent cognitive activity and their motivated attitude to the education process. Students' activity largely depends on the student's active interaction with the educational environment, in which he acts as a subject, on support from teachers, on the leadership and monitoring of the education process, as well as active teaching methods used in by teachers the classroom.

Keywords: pedagogy, cognitive activity, level of the cognitive activity, motivation, active teaching methods.

МРНТИ 14.35.01

<https://doi.org/10.48081/QCXG9010>

**А. А. Нурмагамбетов¹, *Е. Т. Садыков²,
Ж. А. Нурмагамбетов³, Л. М. Иватова⁴**

¹Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар;

³Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан

⁴УО «Alikhan Bokeikhan University», Республика Казахстан, г. Семей

НОВЫЙ ФОРМАТ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ (ОПЫТ КАЗАХСТАНА)

Статья посвящена анализу проблем, связанных с последствиями пандемии и ее влиянием на процесс интернационализации образования, а также рассмотрению мер, предпринимаемых в сложившейся ситуации в ряде зарубежных университетов и казахстанской высшей школе. Раскрывая особенности изменений в условиях пандемии в системе высшей школы, авторы, на основе анализа трудов исследователей по проблемам образования, в качестве основных ориентиров происходящих процессов определяют: увеличение доступности высшего образования, универсализацию знания, появление международных стандартов качества, стремление к инновациям в сфере высшего образования, расширение и укрепление международного сотрудничества, активизацию академической и студенческой мобильности, расширение политических, культурных и академических связей, привлечение квалифицированных специалистов из зарубежных стран. С учетом воздействия данных факторов, изложен собственный взгляд авторов на особенности процесса интернационализации высшего образования в условиях пандемии, раскрыты основные меры, предпринимаемые университетами Казахстана в сложившейся ситуации. Результаты анализа показали, что наряду с традиционными формами интернационализации

в условиях пандемии появилась новая форма – электронная или онлайн интернационализация. Априори очевидно, что именно различные формы интернационализации и экспорт образования в период пандемии должны трансформироваться за счет сильного ограничения физической мобильности. Установлено, что академическая мобильность в дистанционном формате имеет ряд преимуществ, связанных с исключением расходов на поездку, проживание в другом государстве. Недостатком данного формата является отсутствие навыков коммуникации в иноязычной среде, адаптации к другой культуре. Определено, что онлайн формат интернационализации высшего образования становится фактором, усиливающим глобализационные процессы.

Ключевые слова: онлайн образование, интернационализация, высшая школа, академическая мобильность, конкурентоспособность, пандемия.

Введение

Актуальность исследования определяется необходимостью теоретического и практического осмысления процессов интернационализации образования в условиях пандемии. Концептуальные разработки проблем интернационализации образования имеются в работах Ф. Альтбаха [1], Х. де Вита [2].

В теоретическом плане значительную помощь в изучении процессов интернационализации оказали труды зарубежных ученых Х. де Вит Брандербург, Ст. Винсен-Ланкран, Э. Джонс, Н. В. Дрантусова, Л. В. Заварыкина, Е. А. Князева, И. В. Лазутина, Дж. Лейн, А. С. Лопатиной, В. Г. Мартынова, В. А. Нагорнова, Дж. Найт, С. Рамакришна, Дж. Салми, И. Ференц. В работах российских исследователей Романовой А. И. [3], Филиппова В. М. [4] проводится анализ различных аспектов интернационализации образования.

Среди отечественных исследователей следует отметить труды А. А. Нурмагамбетова, посвященные анализу вопросов интернационализации образования [5] и образовательной миграции молодежи [6], Л. М. Иватовой, Л. А. Хасеновой [7] и др.

Однако в целом, результаты изучения степени разработанности проблемы свидетельствуют о том, что в отечественных научных публикациях вопросы интернационализации системы высшего образования остаются недостаточно исследованными. Кроме того, малоизученным остается вопрос о влиянии пандемии на данный процесс. В этой связи представляется

целесообразным изучение современного состояния интернационализации высшего образования в условиях пандемии и предпринимаемых казахстанскими вузами мер в данной ситуации с учетом зарубежного опыта.

Целью настоящей работы является изучение влияния пандемии на процессы интернационализации системы высшего образования Республики Казахстан.

Оригинальность исследования заключается в том, что впервые осуществлена попытка анализа изменений в процессе интернационализации образования в Казахстане в условиях пандемии.

В качестве *методологии исследования* авторами использовались различные наукометрические подходы, которые применяются при анализе интернационализации образования в международной практике.

Материалы и методы

В качестве *методов и источников исследования* изучение указанных вопросов проводилось на основе Мониторинга, проведенного Центром Болонского процесса и академической мобильности (ЦБПиАМ) МОН РК (в котором принимали участие и авторы данной работы), а также сравнительного анализа материалов и документов Текущего архива (ЦБПиАМ) МОН РК до и в период пандемии (2019–2021 гг.), привлечения некоторых статистических и фактических данных ЮНЕСКО, ведущих университетов мира, трудов зарубежных и отечественных ученых по вопросам интернационализации высшего образования.

Результаты и обсуждение

Интернационализация высшего образования

Интернационализацией в сфере высшего образования принято понимать процесс, при котором деятельность высших учебных заведений приобретают международное измерение [8].

Понятие интернационализации в сфере высшего образования в международной практике традиционно включает в себя два аспекта: «внутреннюю» интернационализацию (internationalization at home) и «внешнюю» интернационализацию или образование за границей, междустрановое образование, трансграничное образование (education abroad, across borders, cross-border education). Из года в год растет количество студентов выезжающих для обучения за рубеж. Так если в 2014 году по данным института статистики ЮНЕСКО за рубежом учились 4,5 млн., то в 2018 уже 5,6 млн. студентов [9].

Внутренняя интернационализация реализуется внутри страны за счет деятельности приглашенных зарубежных преподавателей, имплементации в учебные программы международного измерения и образовательных стандартов.

Следует обратить внимание на то, что внешняя интернационализация более затратная. Она включает и расходы на переезд и проживание. В этой связи охват такой формой интернационализации значительно меньше внутренней интернационализации. Но потребность общества на специалистов, обладающих глобальными компетенциями с каждым годом растет. А это значит, что ограничиться академической мобильностью небольшой части контингента студентов стало невозможно: в процесс интернационализации необходимо было вовлечь значительно более широкий круг студентов и преподавателей, интернационализировать учебные планы, систему преподавания и обучения. В тот же период появились такие понятия, как «внутренняя интернационализация» и «интернационализация учебного плана» [10].

Внутренняя интернационализация есть «целенаправленная интеграция международных и межкультурных составляющих в формальную и неформальную учебную программу для всех студентов, обучающихся в вузе». Интернационализация учебного плана представляет собой «процесс включения международных, межкультурных и глобальных тем и направлений исследования в содержание учебного плана, а также пересмотр с учетом международных, межкультурных и глобальных составляющих учебного плана результатов обучения, средств оценки, методов преподавания и поддержки в рамках программы обучения» [11].

К числу несомненных преимуществ обеих форм интернационализации можно отнести увеличение доступности высшего образования, универсализацию знания, появление международных стандартов качества и повышение, стремление к инновациям в сфере высшего образования, расширение и укрепление международного сотрудничества, активизацию академической и студенческой мобильности.

Государства, развивая интернационализацию высшего образования, преследуют разные цели. Одни государства ставят приоритетом развитие международного сотрудничества, расширение политических, культурных и академических связей. Те государства, которые испытывают дефицит трудовых ресурсов, делают ставку на привлечение квалифицированной рабочей силы. При этом принимающая страна создаёт ряд условий для иностранных студентов, такие как академические стипендии, упрощённый визовый режим, иммиграционные нормы. США, Великобритания и другие высокоразвитые страны зачастую преследуют цель получения дохода от обучения зарубежных студентов. Основными странами-поставщиками образовательных услуг являются Австралия, Франция, Германия, Великобритания и США. Указанные пять стран принимают около 75 % всех иностранных студентов, проходящих обучения в странах ОЭСР. Согласно

данным обзора Open Doors, в 2015 США получили в качестве платы за обучение 36 млрд. долларов США [12].

Рассматривая все эти виды международного сотрудничества, нужно обратить внимание на то, что интернационализация образования – это процесс, который охватывает не только внешние формы в виде обучения за рубежом. Это еще и сложная внутренняя трансформация. Она охватывает все виды деятельности высших учебных заведений и направляет их в сторону международного взаимодействия.

Интернационализация образования представляет собой процесс развития, который постоянно открывает новые разнообразные формы сотрудничества. Однако, разразившаяся в последнее время пандемия привела в большинстве стран к закрытию границ, кампусов, ограничению мобильности студентов и преподавателей. В этих условиях произошла трансформация процессов интернационализации.

Как пишут авторы аналитического доклада «Уроки «стресс-теста». Вузы в условиях пандемии и после нее»: «В марте-апреле 2020 г. системы образования (и высшего, и среднего) в мире не просто столкнулись с трудностями. Буквально за несколько недель 95 % студентов по всей планете были вынуждены перейти в дистанционный или смешанный формат обучения. Вузы по-настоящему оказались в чрезвычайной ситуации» [13].

В то же время, благодаря имевшемуся опыту онлайн-обучения и цифровых технологий, большинство систем высшего образования смогли сохранить организованный процесс обучения. При этом в большинстве стран стали закрываться кампусы, была ограничена мобильность студентов и ППС, активизировалась работа по разработке нормативных оснований для перехода в удаленный режим работы (особенно в части проведения вступительных и выпускных экзаменов).

Меры, предпринимаемые ведущими университетами мира в условиях пандемии. Интерес представляют меры, предпринимаемые ведущими университетами мира по преодолению последствий пандемии, организации учебного процесса в предстоящем учебном году.

Так, в частности, университет Гарвард стремится вернуться к более активной деятельности на территории кампуса, но также есть понимание, что остается много вопросов относительно того, что следует ожидать, когда все вернется в аудитории, места проживания и на рабочие места. Планируется, что все обучение, будет проходить этой осенью офлайн. Это относится как к занятиям, так и к преподаванию [14].

Колумбийский университет планирует возобновить офлайн обучение, с сохранением обязательств по полной вакцинации студентов и сотрудников

и соблюдением протоколов общественного здравоохранения. При этом департаменты и академические программы определяют варианты, доступные иностранным студентам, которые сталкиваются с задержками, связанными с визой и другими причинами, мешающими им прибыть в начале семестра. В зависимости от академической программы и ситуации конкретного студента этим иностранным студентам может быть разрешено удаленно освоить некоторые курсы, или отложить их. Планируется, что все курсы будут иметь одновременный удаленный доступ [15].

Массачусетский технологический институт (MIT) также пересматривает свою политику в связи с улучшением эпидемиологической ситуации. MIT отказался от требований к вместимости помещений, отменил мораторий на очные мероприятия. При этом все преподаватели, сотрудники и студенты должны быть полностью вакцинированы этой осенью [16].

В Великобритании предлагается перейти на традиционное очное обучение в небольших группах и смешанное, для студентов, которые не имеют возможности вовремя прибыть в страну по ряду причин, вызванных пандемией. Так, например, Эдинбургский университет планирует организовать совмещение индивидуального и дистанционного обучения в течение предстоящего учебного года [17].

При этом будут применяться меры физического дистанцирования. Ожидается, что:

– большинство программ будут сочетать онлайн и очное обучение, хотя точный баланс будет зависеть от факультета или департамента;

– обучение в больших группах будет, наиболее вероятно, онлайн, поскольку на большие группы, вероятно, наиболее существенно повлияют ограничения Covid-19;

– обучение в небольших группах, например, на семинарах, учебных занятиях, практикумах и лабораторных работах, скорее всего, будет проводиться оффлайн и в кампусе;

– онлайн обучение в основном будет проводиться в режиме реального времени, но также будут доступны записи, хотя, опять же, это будет зависеть от условий департамента или факультета.

Особенности интернационализации образования Казахстана в условиях пандемии. Обратимся к опыту Казахстана. Казахская система высшего образования в условиях пандемии столкнулась с невиданными прежде грандиозными вызовами. В Казахстане также пришлось в спешном порядке переходить на дистанционное обучение. Этот процесс не был простым и сопровождался целым рядом проблем.

Во-первых, это отсутствие нормативного регулирования и практики работы в данном формате. В действующем законодательстве не было понятия «дистанционная форма обучения», соответственно отсутствовали регулирующие этот процесс регламенты и инструкции.

Во-вторых, большинство педагогов не имели достаточных IT компетенций, у многих из них элементарно не было электронной почты, многие преподаватели не владели простейшими приложениями, такими как Zoom, Microsoft Teams и др.

В-третьих, отсутствие достаточного количества электронного контента, цифровых образовательных ресурсов.

В-четвертых, отсутствие отечественных IT- платформ для организации одновременных стриминговых соединений большого количества обучающихся, отсутствие полноценного программного обеспечения для проведения занятий через Интернет и, более того, недостаточность каналов связи для такой нагрузки.

Но благодаря своевременно принятым в системе образования мерам ситуацию удалось выправить. В кратчайшие сроки были разработаны и приняты Методические рекомендации по организации учебного процесса высших учебных заведений [18]. Сформированы новые форматы обучения: дистанционный (синхронный/асинхронный), смешанный или комбинированный.

В казахстанских вузах, в целях повышения IT компетенций, было проведено более 1500 курсов с охватом 347 тыс. педагогов. В целях обмена опытом преподавателям вузов предоставлена возможность разрабатывать и размещать учебные задания на онлайн платформах, образовательных сайтах вузов, а также массовых открытых онлайн курсов.

Наряду с этим, был изучен международный опыт организации обучения в условиях ограничительных мер, разработан порядок поэтапного возвращения организаций образования к обучению в штатном режиме с соблюдением всех санитарно-эпидемиологических норм.

Вынужденное использование электронного обучения обусловило обновление методик обучения, освоение новых цифровых инструментов и практик. Оказалось, что прямой перенос прежней практики не обеспечивает достижения целей учебных занятий. В этой связи педагоги изучали и широко применяли накопленный зарубежный и отечественный опыт онлайн-форматов для обеспечения качества и динамики образовательного процесса.

Кризис стимулировал ускоренную цифровизацию самого процесса обучения. Сегодня использование цифровой образовательной среды в системе образования стало повседневной практикой, преподавательская

деятельность уже не мыслится без применения автоматизированных систем управления обучением.

Помимо основных цифровых платформ таких как Platonus, Univer, Moodle, вузами было приобретено свыше 7,5 тысяч лицензионных продуктов виртуальных лабораторий. Практически все вузы создали мобильные версии LMS, получили доступ к электронным библиотекам. Повсеместно были внедрены новые методики обучения и инновационные педагогические технологии, в том числе системы прокторинга.

Мониторинг, проведенный Центром Болонского процесса и академической мобильности МОН РК показал, что по состоянию на первое полугодие 2021 года общее количество действующих международных договоров вузов Казахстана с зарубежными партнерами сократилось на 15 % и составило 5817 ед. [19] (Рисунок 1).

Следует отметить, что снижение количества заключенных международных договоров обусловлено закрытием границ, проблемами организации офлайн встреч. Но, по-видимому, с расширением практики ведения переговоров посредством Zoom следует ожидать, что переговоры по вопросам междууниверситетского сотрудничества будут проходить преимущественно онлайн и можно ожидать роста количества междууниверситетских договоров.

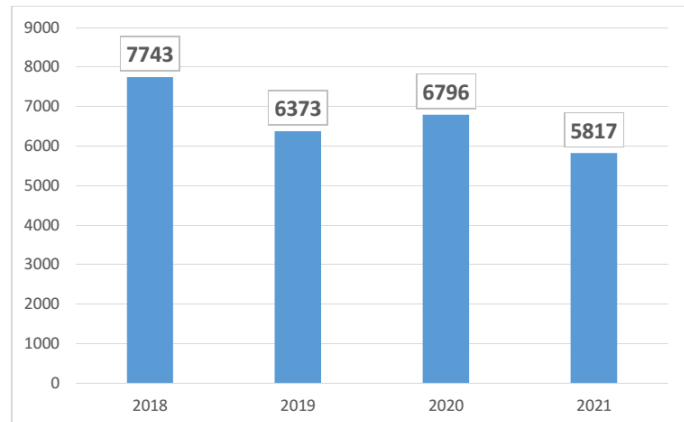

Рисунок 1 – Международные договора вузов РК, единиц.

В рамках заключенных договоров осуществляется обмен ППС, докторантами, научными сотрудниками и студентами с целью обучения, проведения исследований, повышения квалификации, прохождения стажировок и практик. Ведется разработка совместных научных проектов,

а также организация совместных научных и методических конференций, симпозиумов, семинаров и т.д.

Наибольшая доля всех международных договоров приходится на страны СНГ (41 %) (Рисунок 2).

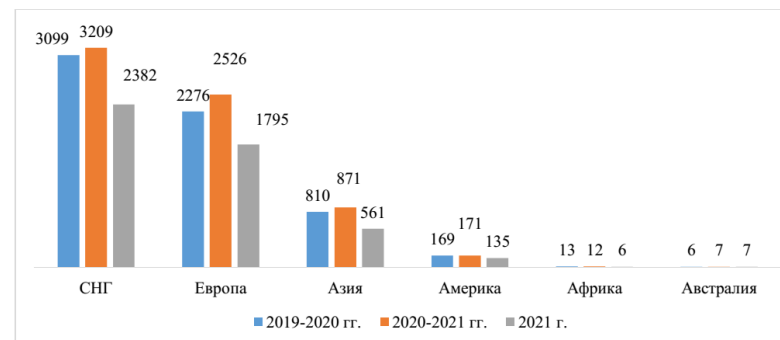

Рисунок 2 – Количество международных договоров в разрезе регионов, единиц

Одним из важных пунктов международных договоров является реализация совместных образовательных программ (СОП) и дублированных программ. Как показал мониторинг, в условиях пандемии наметилась тенденция роста количества СОП на уровне бакалавриата, тогда как в магистратуре наблюдается снижение (Рисунок 3).

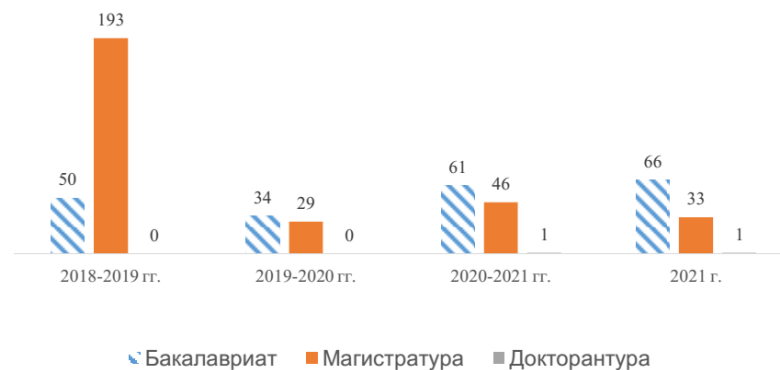
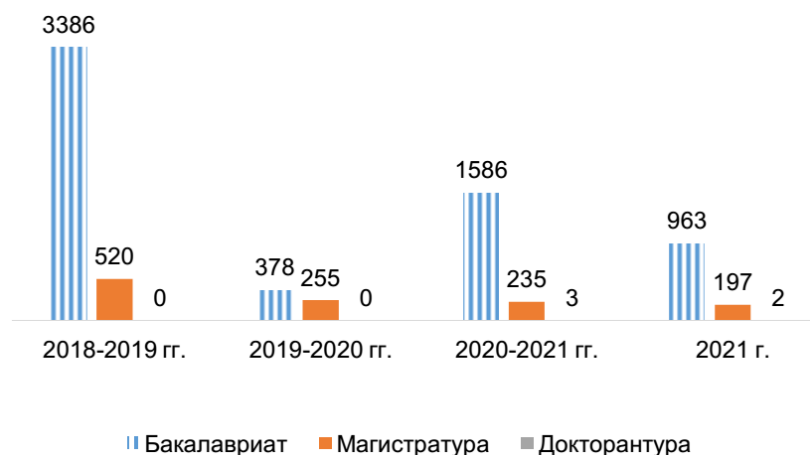

Рисунок 3 – Реализация совместных образовательных программ по уровням образования, единиц

Контингент обучающихся по СОП в 2021 году сократился на 36 % по сравнению с прошлым годом (Рисунок 4).

■ Бакалавриат ■ Магистратура ■ Докторантура

Рисунок 4 – Контингент обучающихся, человек

Мониторинг реализации дудипломных программ (ДДП) показал их значительный рост (Рисунок 5).

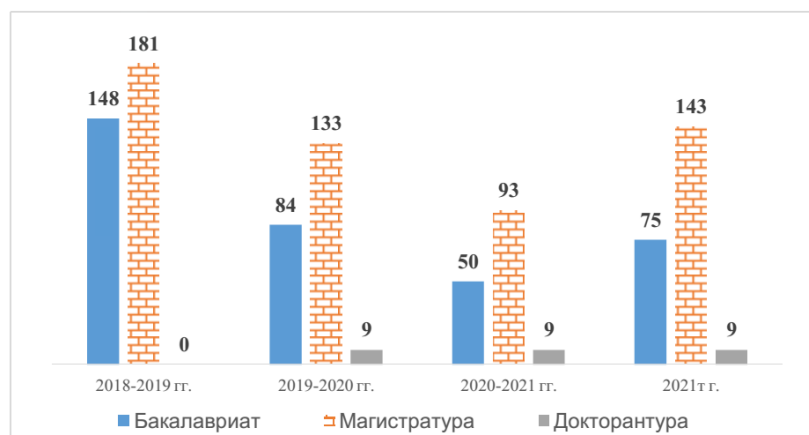

Рисунок 5 – Реализация дудипломных программ по уровням образования, единиц

Участие студентов в программах академической мобильности позволяет приобрести как новые знания, расширить кругозор, так и опыт коммуникации в другой стране с отличными традициями, менталитетом и языком. Они становятся более толерантными и конкурентоспособными. Так реализации европейской программы «Эразмус» показала, что выпускники университетов с опытом обучения за рубежом более востребованы на рынке труда, они в два раза реже сталкиваются с долгосрочной безработицей.

В 2020 году бюджетная программа направления студентов для обучения за рубежом в рамках академической мобильности в связи с пандемией COVID-19 была приостановлена. Однако программа академической мобильности была продолжена за счет других источников финансирования. Основными механизмами стали: обмен между вузами-партнерами и оплата обучения за счет средств студентов, принимающего вуза, международные грантовые программы, Эразмус+ и т.д.

Общая статистика обучающихся, направленных на обучение за счет внебюджетных средств 2096 чел. (бакалавриат – 1316 чел., магистратура – 286 чел., докторантура – 7 чел., интернатура – 189 чел., резидентура – 298 чел.).

В разрезе уровней образования из общего количества обучающихся по академической мобильности превалирует бакалавриат (рисунок 6).

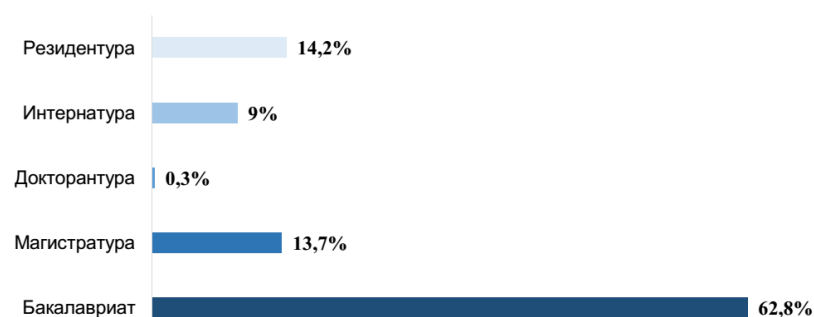

Рисунок 6 – Доля обучающихся по академической мобильности в разрезе уровней образования, чел.

Принимающим регионом большинства казахстанских студентов являются страны СНГ – 1412. из них в дистанционном формате – 1409 чел., офлайн – 3 чел. Страны Европы приняли 581 чел. (в дистанционном формате – 486 чел., офлайн – 95 чел.), ЮВА – 59 чел. (в дистанционном формате – 43 чел., офлайн – 16 чел.), США – 2 обучающихся в дистанционном формате, из других стран – 42 чел. (в дистанционном формате – 41 чел., офлайн –

1 чел.). Таким образом видно, что исходящая академическая мобильность практически стала осуществляться в дистанционном формате.

То же показывает показатель внешней входящей мобильности: в дистанционном режиме – 1672 чел., в офлайн формате – 2 чел.

Таким образом преимущественной формой академической мобильности стало дистанционный формат.

В Казахстане доля иностранных студентов является ключевым индикатором Стратегического плана развития Казахстана до 2025 года (к 2021 году – 6 %, к 2025 году – 10 % и к 2050 году – 20 %). Согласно проведенному мониторингу в I полугодии 2021 года в Казахстане обучалось 28 968 (4,8 %) иностранных студентов. По сравнению с 2020 годом доля иностранных студентов в Казахстане увеличилась на 0,1 % (рисунок 7).

Из них обучаются дистанционно – 28 439 чел., офлайн – 529 чел.

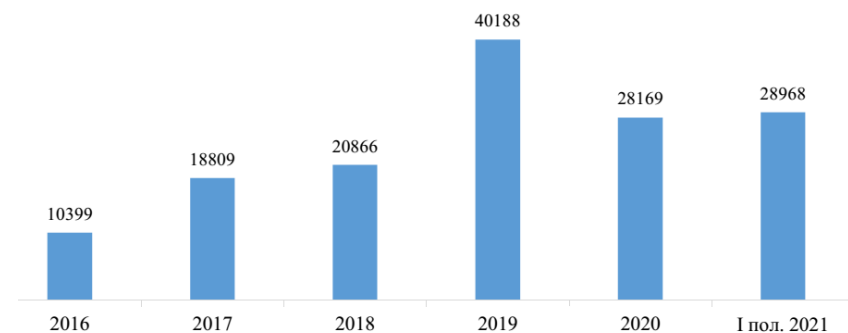

Рисунок 7 – Иностранные студенты, чел.

В разрезе регионов наибольшая численность иностранных студентов обучалось из стран СНГ (64,2 %) (рисунок 8), в том числе 74,1 % студентов из Узбекистана.

Рисунок 8 – Количество иностранных студентов в разрезе регионов прибытия, чел.

Данный показатель демонстрирует рост привлекательности казахстанского высшего образования для граждан соседних государств. Повысился уровень исходящей и входящей мобильности, расширилось количество совместных договоров о сотрудничестве между университетами стран Центральной Азии. Из года в год нарастает взаимная миграция граждан региона. Это видно из того факта, что наблюдается активный рост заявлений на процедуру признания иностранного образования и квалификаций от дипломированных специалистов центрально-азиатских государств.

За последние два года в Казахстане обработано более 33 тысяч документов на признание документов образования граждан наших ближайших соседей, что составляет около 70% от общего количества признанных документов. В этой связи Казахстан выступил с инициативой создать Централь-Азиатское пространство высшего образования на принципах Болонского процесса. С целью перевода данного предложения в практическое русло в мае текущего года в г. Туркестан состоялась конференция министров образования стран Центральной Азии [20].

Мероприятие прошло в смешанном формате-онлайн и офлайн. В работе конференции приняли участие главы Министерств образования Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана, а также Посол Европейского Союза в Казахстане, представители Совета Европы, Европейской Комиссии и Секретариата Наблюдательной группы Болонского процесса (BFUG), Европейский реестр агентств по обеспечению качества в высшем образовании (EQAR), Европейский студенческий союз (ESU), Информационный центр академической мобильности и

эквивалентности (СІМЕА), Центр академической информации Латвии, Эразмус + представители высшего образования центрально-азиатских стран.

По итогам конференции была принята Туркестанская Декларация, которая предполагает следующие направления сотрудничества: формирование Альянса вузов стран Центральной Азии; создание аккредитационного совета по обеспечению качества образования; создание Альянса студентов стран региона; создание Ассоциации организаций по признанию квалификаций и документов об образовании. Ожидается, что многие мероприятия будут реализовываться в электронном формате, что не будет требовать значительных финансовых средств.

Выводы

Таким образом, процессы интернационализации в системе высшего образования Казахстана претерпели значительную трансформацию, сменив форму реализации от традиционной к электронной. При этом, вопреки ожиданиям, стагнации процессов интернационализации не произошло. Это же было отмечено в рамках онлайн-дискуссии «Закрытые университеты, открытые миру: международная деятельность в эпоху пандемии», где было подчеркнуто: «интернационализация может быть дистанционной... Несмотря на то, что университетские кампусы закрыты, вузы, как и прежде, открыты миру и готовы искать новые формы сотрудничества в условиях тотального онлайн» [21]. Новые технологии будут появляться и распространяться все быстрее и определять возможности адаптации к возникающим трендам.

Анализ показывает, что предстоит жесткая конкуренция за студентов. Многие зарубежные университеты потеряли значительные средства в связи с сокращением количества иностранных студентов и будут менять свои стратегии и активно переходить на электронный формат. Примером является открытие кампуса De Monfort University в Алматы [22], а также инициатива Arizona State University взять в доверительное управление один из казахстанских университетов [23].

В этих условиях задача наших вузов разработать меры по повышению привлекательности казахстанского образования. Первоочередными из них представляется активное использование социальных сетей, а также создание и наполнение англоязычных сайтов вузов. Остается актуальным и вопрос качества образовательных программ. В этой связи повышается роль созданного недавно Реестра образовательных программ [24], как инструмента, обеспечивающего высокий уровень качества программ, предлагаемых университетами.

Проведенный анализ позволяет сделать следующие выводы.

1 Наряду с традиционными формами интернационализации в условиях пандемии появилась новая форма – электронная или онлайн интернационализация.

2 Академическая мобильность в дистанционном формате имеет ряд преимуществ, связанных с исключением расходов на поездку, проживание в другом государстве. Недостатком данного формата является отсутствие навыков коммуникации в иноязычной среде, адаптации к другой культуре.

3 Следует ожидать, что количество учебных занятий, проводимых зарубежными преподавателями будет расти в дистанционном формате.

4 В целом, дистанционный формат интернационализации становится фактором, усиливающим глобализационные процессы.

В результате исследования авторами высказано предложение, что вузы не должны ограничиваться только количественными показателями онлайн интернационализации образования. Приобретаемые в традиционном формате компетенции несомненно выше. В этой связи по мере улучшения эпидемиологической ситуации в мире необходимо увеличение доли традиционных форм интернационализации высшего образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Altbach P. G, de Wit H.** Internationalization and Global Tension : Lessons from History. Global Perspectives on Higher Education (ed. P. G. Altbach). – Baltimore : John Hopkins University. – 2016. – P. 73–78.

2 **Де Вит, X.** Эволюция мировых концепций, тенденций и вызовов в интернационализации высшего образования // Вопросы образования. – 2019. – № 2. – С. 8–34.

3 **Романова, А. И.** Возможности интернационализации в интеграционном процессе сферы образовательных услуг // Креативная экономика. – 2017. – Т. 11. – № 4. – С. 419–430 [Электронный ресурс]. – <https://creativeconomy.ru/keywords/internatsionalizatsiya-obrazovaniya>.

4 **Филиппов, В. М.** Интернационализация высшего образования: основные тенденции, проблемы и перспективы // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. – Сентябрь 2015. – Том 15. – № 3. – С. 203–211.

5 **Нурмагамбетов, А. А.** Интернационализация как драйвер качества высшего образования в Казахстане в условиях автономии // Университетская автономия: реальность и принципы работы. – Алматы, 2018. – С. 50–58.

6 **Нурмагамбетов, А. А., Иватова, Л. М., Хасенова, Л. А.** Образовательная миграция в контексте совершенствования системы высшего образования Республики Казахстан // Казахстан-Спектр. – 2021. – № 1. – Т. 97. – С. 25–41.

7 **Нурмагамбетов, А. А.** Академическая мобильность вузов Казахстана: состояние и перспективы // Академическая политика вуза в условиях академической и управленческой самостоятельности. – Алматы, 2017. – С. 21–26.

8 **Knight, J.** Updating the Definition of Internationalization // International Higher Education. The Boston College Center for International Higher Education. – 2003. – No 33.

9 <http://data.uis.unesco.org> [Электронный ресурс].

10 **Beelen, J., Jones, E.** Redefining Internationalization at Home. The European Higher Education Area : Between Critical Reflections and Future Policies (eds A. Curai, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi, P. Scott). – Dordrecht : Springer, 2015. – P. 67–80.

11 **Leask, B.** Internationalizing the Curriculum. – New York : Routledge, Abingdon, Oxon, 2015.

12 Open Doors. Report on International Educational exchange, 2015.

13 Аналитический доклад «Уроки «стресс-теста». Вузы в условиях пандемии и после нее». [Электронный ресурс]. – https://drive.google.com/file/d/1GMcBIOp8ITzE_WDVh4nFksX6lceotZY3/view.

14 <https://gsas.harvard.edu/news/stories/planning-fall-2021> [Электронный ресурс].

15 <https://covid19.columbia.edu/content/fall-2021-instruction-guidelines> [Электронный ресурс].

16 http://orgchart.mit.edu/node/15/letters_to_community/work-succeeding-resources-fall-planning [Электронный ресурс].

17 <https://www.ed.ac.uk/studying/undergraduate/2021/covid-19-updates/teaching-and-learning-in-2021-22> [Электронный ресурс].

18 Методические рекомендации по организации учебного процесса в организациях высшего и послевузовского образования в период ограничительных мер, связанных с недопущением распространения коронавирусной инфекции [Электронный ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32736437.

19 Документы и материалы Текущего архива Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2019–2021 гг.

20 <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/> [Электронный ресурс].

21 <https://etu.ru/ru/mezhdunarodnaya-deyatelnost/novosti/zakrytie-universitety-otkrytie-miru-leti-prinyal-uchastie-v-diskussii-ob-internacionalizatsii-v-epohu-pandemii> [Электронный ресурс].

22 <https://dmuk.edu.kz/ru/> [Электронный ресурс].

23 <https://ru.sputnik.kz/education/20210507/16990944/Severo-Kazhstanskiy-universitet-peredadut-v-upravlenie-universitetu-Arizona.html> [Electronic resource].

24 Реестр образовательных программ [Электронный ресурс]. – http://esuvo.platonus.kz/#/register/education_program.

REFERENCES

1 **Knight, J.** Updating the Definition of Internationalization // International Higher Education. The Boston College Center for International Higher Education. 2003. – No 33.

2 **De Vit, H.** Evolyuciya mirovyh koncepcij, tendencij i vyzovov v internacionalizatsii vysshego obrazovaniya [Evolution of global concepts, trends and challenges in the internationalization of higher education]. – Voprosy obrazovaniya. – 2019. – № 2. – P. 8–34.

3 **Romanova, A. I.** Vozmozhnosti internatsionalizatsii v integratsionnom protsesse sfery obrazovatel'nykh uslug [Opportunities for internationalization in the integration process of educational services] // Kreativnaya ekonomika. – 2017. – Tom 11. – № 4. – P. 419–430 [Electronic resource]. – <https://creativeconomy.ru/keywords/internatsionalizatsiya-obrazovaniya>.

4 **Filippov, V. M.** Internatsionalizatsiya vysshego obrazovaniya: osnovnyye tendentsii, problemy i perspektivy [Internationalization of higher education: main trends, problems and prospects] // Vestnik RUDN. Seriya Mezhdunarodnyye otноsheniya. – Sentyabr' 2015. – Tom 15. – № 3. – P. 203–211.

5 **Nurmagambetov, A. A.** Internatsionalizatsiya kak drayver kachestva vysshego obrazovaniya v Kazakhstane v usloviyakh avtonomii [Internationalization as a driver of the quality of higher education in Kazakhstan in conditions of autonomy] // Universitetskaya avtonomiya: real'nost' i printsipy raboty. – Almaty, 2018. – P. 50–8.

6 **Nurmagambetov, A. A., Ivatova L. M., Khasenova L. A.** Obrazovatel'naya migratsiya v kontekste sovershenstvovaniya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan [Educational migration in the context of improving the higher education system of the Republic of Kazakhstan] // Kazakhstan-Spektr. – 2021. – № 1. – Tom 97. – P. 25–41.

7 **Nurmagambetov, A. A.** Akademicheskaya mobil'nost' vuzov Kazakhstana: sostoyaniye i perspektivy [Academic mobility of universities in Kazakhstan: state and prospects] // Akademicheskaya politika vuzov v usloviyakh akademicheskoy i upravlencheskoy samostoyatel'nosti. – Almaty, 2017. – P. 21–26.

8 **Knight, J.** Updating the Definition of Internationalization // International Higher Education. The Boston College Center for International Higher Education. – 2003. – No 33.

9 <http://data.uis.unesco.org/> [Electronic resource].

10 **Beelen, J., Jones, E.** Redefining Internationalization at Home. The European Higher Education Area: Between Critical Reflections and Future Policies (eds A. Curai, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi, P. Scott). – Dordrecht : Springer, 2015. – P. 67–80.

11 **Leask, B.** Internationalizing the Curriculum. – New York : Routledge, Abingdon, Oxon. – 2015.

12 Open Doors. Report on International Educational exchange, 2015.

13 Analiticheskiy doklad «Uroki «stress-testa». Vuzy v usloviyakh pandemii i posle neye» [Analytical report «Lessons of the stress test». Universities in the context of a pandemic and after it». [Electronic resource]. – https://drive.google.com/file/d/1GMcBIOp8ITzE_WDVh4nFksX6lceotZY3/view.

14 <https://gsas.harvard.edu/news/stories/planning-fall-2021> [Electronic resource].

15 <https://covid19.columbia.edu/content/fall-2021-instruction-guidelines> [Electronic resource].

16 http://orgchart.mit.edu/node/15/letters_to_community/work-succeeding-resources-fall-planning [Electronic resource].

17 <https://www.ed.ac.uk/studying/undergraduate/2021/covid-19-updates/teaching-and-learning-in-2021-22> [Electronic resource].

18 Metodicheskiye rekomendatsii po organizatsii uchebnogo protsessa v organizatsiyakh vysshego i poslevuzovskogo obrazovaniya v period ogranichitel'nykh mer, svyazannykh s nedopushcheniyem rasprostraneniya koronavirusnoy infektsii [Methodological recommendations on the organization of the educational process in organizations of higher and postgraduate education during the period of restrictive measures related to preventing the spread of coronavirus infection] [Electronic resource]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32736437.

19 Tekushchiy arkhiv Tsentra Bolonskogo protsessa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK [Documents and materials of the Current Archive of the Center for the Bologna Process and Academic Mobility of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan].

20 <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/> [Electronic resource].

21 <https://etu.ru/ru/mezhdunarodnaya-deyatelnost/novosti/zakrytie-universitety-otkrytie-miru-leti-prinyal-uchastie-v-diskussii-ob-internacionalizatsii-v-epohu-pandemii> [Electronic resource].

22 <https://dmuk.edu.kz/ru/> [Electronic resource].

23 <https://ru.sputnik.kz/education/20210507/16990944/Severo-Kazhstanskiy-universitet-peredadut-v-upravlenie-universitetu-Arizony.html> [Electronic resource].

24 Reyestr obrazovatel'nykh program [Register of educational programs]. [Electronic resource]. – http://esuvo.platonus.kz/#/register/education_program.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. А. Нурмагамбетов¹, *Е. Т. Садықов², Ж. А. Нурмагамбетов³, Л. М. Иватова⁴*

¹ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

⁴Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан Республикасы, Семей қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА БІЛІМ БЕРУДІ ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУДЫҢ ЖАҢА ФОРМАТЫ (ҚАЗАҚСТАН ТӘЖІРИБЕСІ)

Мақала пандемия салдарымен және оның білім беруді интернационалдандыру процесіне әсерімен байланысты проблемаларды талдауға, сондай-ақ бірқатар шетелдік университеттер мен қазақстандық жоғары мектепте қалыптасқан жағдайда қабылданатын шараларды қарауға арналған. Жоғары мектеп жүйесіндегі пандемия жағдайындағы өзгерістердің ерекшеліктерін аша отырып, авторлар білім беру проблемалары бойынша зерттеушілердің еңбектерін талдау негізінде жүріп жатқан процесстердің негізгі бағдарлары ретінде: жоғары білімге қолжетімділіктің ұлаюын, білімді әмбебаптандыруды, халықаралық сапа стандарттарының пайда болуын, жоғары білім беру саласындағы инновацияларға ұмтылуды, халықаралық ынтымақтастықты кеңейту мен нығайтуды, академиялық және студенттік ұтқырлықты жандандыруды, саяси, мәдени және академиялық байланыстарды кеңейтуді, шет елдерден білікті мамандарды тартуды анықтайды. Осы факторлардың әсерін ескере отырып, пандемия жағдайында жоғары білім беруді интернационалдандыру процесінің ерекшеліктеріне авторлардың жеке көзқарасы баяндалған, қалыптасқан жағдайда Қазақстан университеттері қабылдайтын негізгі шаралар ашылған. Талдау нәтижелері пандемия жағдайында интернационализацияның

дәстүрлі түрлерімен қатар жаңа форма – электронды немесе онлайн интернационализация пайда болғанын көрсетті. Априори пандемия кезінде интернационализацияның әртүрлі формалары мен білім экспорты физикалық ұтқырлықты қатаң шектеу арқылы өзгеруі керек екені анық. Қашықтықтан оқыту форматындағы академиялық ұтқырлықтың басқа мемлекетте жол жүруге, тұруға жұмсалатын шығыстарды болдырмауға байланысты бірқатар артықшылықтары бар екені анықталды. Бұл форматтың кемшілігі – шет тілдік ортада қарым-қатынас дағдыларының болмауы, басқа мәдениетке бейімделу. Жоғары білім беруді интернационалдандырудың онлайн форматы жасандану процестерін күшейтемін факторға айналатыны анықталды.

Кілтті сөздер: онлайн білім беру, интернационализация, жоғары мектеп, академиялық ұтқырлық, бәсекеге қабілеттілік, пандемия.

A. A. Nurmagambetov¹, *E. T. Sadykov², Zh. A. Nurmagambetov³, L. M. Ivatova⁴

¹Center of the Bologna Process and Academic Mobility
of the Ministry of Education and Science,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

⁴Alikhan Bokeikhan University,
Republic of Kazakhstan, Semey.

Material received on 17.03.22.

A NEW FORMAT OF INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF A PANDEMIC (KAZAKHSTAN'S EXPERIENCE)

The article is devoted to the analysis of the problems associated with the consequences of the pandemic and its impact on the process of internationalization of education, as well as consideration of measures taken in the current situation in a number of foreign universities and Kazakh higher education. Revealing the general tendencies and peculiarities of changes in the conditions of a pandemic in the system of higher education, the authors base their thesis on the analysis of researchers on educational issues, determine the main guidelines of the ongoing processes, as follows:

increasing the availability of higher education, universalizing knowledge, emerging international quality standards, striving for innovation in higher education, expanding and strengthening international cooperation, enhancing academic and student mobility, expanding political, cultural and academic ties, attracting qualified specialists from foreign countries. Taking into account the impact of these factors, the authors' own views on the peculiarities of the process of internationalization of higher education in the context of a pandemic are presented, the main measures taken by the universities of Kazakhstan in the current situation are revealed. The results of the analysis have showed that along with the traditional forms of internationalization in the context of a pandemic, a new form has appeared – electronic or online internationalization. A priori, it is obvious that it is the various forms of internationalization and the export of education during a pandemic should be transformed due to severe restrictions on physical mobility. It has been established that academic mobility in a distance format has a number of advantages associated with the elimination of travel and residence costs in another state. The disadvantage of this format is the lack of communication skills in a foreign language environment, adaptation to another culture. It has been determined that the online format of internationalization of higher education is becoming a factor that enhances globalization processes.

Keywords: online education, internationalization, higher education, academic mobility, competitiveness, pandemic.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/NUPS3200>***Г. Т. Уразбаева¹, Н. П. Албытова²**^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.**ЖОО-НЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ КОНТЕКСТІНДЕГІ
ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК**

Аталған мақала «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» түсінігін нақтылауға және университеттің инновациялық дамуы тұрғысынан әлеуметтік серіктестіктің негізгі сипаттамаларын анықтауға бағытталған.

Білім берудегі әлеуметтік серіктестіктің теориялық негіздерін зерттейтін ғалымдардың еңбектері теориялық-әдіснамалық база ретінде пайдаланылды. Мақалада «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын анықтауға арналған негізгі зерттеу тұғырларын жалпылау нәтижелері келтірілген. Білім берудегі әлеуметтік серіктестік белгілі бір мәселелерді шешуге бағытталған білім беру жүйесін дамыту бойынша барлық қоғамдық секторлардың өзара әрекеттесуінің ерекше түрі ретінде анықталады. Университеттердің инновациялық дамуына ықпал ететін әлеуметтік серіктестіктің негізгі сипаттамалары қатарына: ортақ мақсаттарға жету үшін ресурстардың әртүрлі түрлерін біріктіру; еңбек нарығында сұранысқа ие кадрларды кәсіби даярлауға арналған білім беру бағдарламаларын әзірлеу; бірлескен инновациялық құрылымдар үшін базаның болуы және т.б. атап өтілген.

Зерттеу нәтижелерін ескере отырып, мақалада университеттегі әлеуметтік серіктестікті дамыту бойынша ұсыныстар берілген: университет пен ұйымдар бірлесіп жүзеге асыратын студенттердің мақсатты даярлануын ұйымдастыру бойынша жүйелі жұмыстарды жүргізу; ЖОО-дағы бірлескен инновациялық құрылымдарды дамытудың қаржылық алғышарттарын қалыптастыру; ЖОО-ны студенттерін практикалық оқыту базасын кеңейту және т.б.

Кілтті сөздер: әлеуметтік серіктестік, университеттің инновациялық дамуы, әлеуметтік қатынастар, еңбек нарығы

институттары, студенттерді мақсатты даярлау, ЖОО-дағы бірлескен инновациялық құрылымдар, бәсекеге қабілеттілік, ресурстардың интеграциясы.

Кіріспе

Қазақстан Республикасындағы ұлттық университеттердің өзекті міндеттерінің бірі-оқу процесі мен ғылыми зерттеулердің интеграциясын күшейту арқылы мамандарды инновациялық даярлау сапасын арттыру.

Әлеуметтік әріптестіктің негізгі міндеті білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру, университеттің инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштерін жақсарту болып табылады.

Қазіргі заманғы университеттер ресми статистика шеңберінде шығатын еңбек нарығындағы үрдістер туралы қажетті жан-жақты ақпаратқа ие болуы тиіс. Әлеуметтік әріптестікті ұйымдастыру университеттерге жоғары білім және бизнес, үкімет пен әлеуметтік сектор өкілдері арасындағы диалогты қамтамасыз етуге көмектеседі. Әлеуметтік серіктестер университеттің білім беру мазмұнын жобалау кезінде еңбек нарығының қажеттіліктерін құрылымдай алады.

Жұмыс берушілер мен оқу орындары арасындағы сындарлы диалогты қамтамасыз ету үшін білім беру процесінің мазмұнын жобалау саласындағы бірлескен жұмысты ғана емес, сонымен қатар түлектерді бірлескен аттестаттауды, шарттар жүйесі негізінде кәсіби ынтымақтастық тетіктерін әзірлеуді көздейтін әлеуметтік әріптестік жүйесін құру талап етіледі.

Әлеуметтік серіктестердің ерікті өзара тиімді ынтымақтастығы қатысушылардың теңдігі, олардың өзара құрметі, міндеттемелерді өз еркімен қабылдауы, тараптардың жауапкершілігі кезінде мүмкін болады [1].

ЖОО әлеуметтік серіктестік жүйесін қалыптастыра отырып, білім беру қызметтерін тікелей және жанама тұтынушылардың барлық топтары үшін өзінің нарықтық тартымдылығын арттыруға қабілетті болады [2, 19 б.].

Осы мәселе бойынша әдебиеттерді зерттеу әлеуметтік серіктестік жағдайында жоғары кәсіптік білім берудің инновациялық дамуы әлеуметтік қажеттіліктерді үнемі бақылау, кәсіби дайындық мазмұнын өз уақытында жаңарту және білім беру, ғылыми-зерттеу мен практикалық қызметті интеграциялау әрі академиялық ұтқырлық арқылы қол жеткізілетінін көрсетеді [3].

Бұл мәселенің өзектілігі университеттің ғылыми-инновациялық және білім беру қызметін интеграциялау қажеттілігімен анықталады. Инновациялық ЖОО-да инновациялық ойлау қабілеті бар болашақ мамандарды кәсіптік даярлау жүзеге асырылады, сондай-ақ қызметтің

инновациялық өнімдерін жасау және оларды оқу процесіне енгізу үшін жағдайлар жасалады. Инновациялық қатынастар субъектілерінің ғылыми-инновациялық қызметі мен білім беру қызметін интеграциялаудың тәсілі ретінде әлеуметтік әріптестік қолданылады.

Зерттеудің міндеттері «Білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын пәнаралық зерттеу, «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын нақтылау, сонымен қатар университеттің инновациялық дамуы тұрғысынан әлеуметтік серіктестіктің негізгі сипаттамаларын анықтау болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Теориялық-әдіснамалық база ретінде білім берудегі әлеуметтік серіктестіктің теориялық негіздерін зерттеуші ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Әдіснамалық тәсіл ретінде университеттердің инновациялық дамуына әсер ететін әлеуметтік әріптестіктің негізгі сипаттамаларының кешенін анықтаудан тұратын жүйелі тәсіл қолданылды.

Осы мақала аясында зерттеу нәтижелерін алу үшін келесідей әдістер қолданылды: зерттелетін мәселелер бойынша педагогикалық, әлеуметтік-экономикалық әдебиеттерді талдау, қол жеткен нәтижелерді талдау, жүйелік талдау.

Нәтижелер мен талқылаулар

1 «Білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын нақтылау.

«Әлеуметтік серіктестік» ұғымы қазіргі уақытта әртүрлі бағыттағы ғылыми зерттеулердің пәні болып табылады.

Осы мәселе бойынша әдебиеттерге жасалған теориялық талдау зерттеушілердің «университеттегі әлеуметтік серіктестік» категориясына әртүрлі анықтамалар бергендігін аңғартады. Негізгі зерттеу тәсілдерін жалпылау нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

«Білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымының анықтамалары

Кесте 1

№	Ұғымының анықтамалары	Автор
1	Білім берудегі әлеуметтік серіктестік - елдегі білім беру жүйесін дамыту, білім берудің әртүрлі түрлері, соның ішінде өз бетімен білім алу үшін қолайлы жағдайлар жасау бойынша барлық қоғамдық секторлардың сындарлы өзара іс-қимылы	Гаврилова И. Н. [4, электрондық ресурс].
2	Білім беру жүйесіндегі әлеуметтік серіктестік - серіктестіктің барлық қатысушылары ортақ мақсаттарға қол жеткізуге және тиімділікке бағытталған білім беру ұйымдары мен әлеуметтік және кәсіби қатынастар субъектілері арасындағы ашық өзара іс-қимыл тегігі.	Прохорова М. П., Петровский А. М. [3, электрондық ресурс].

3	Әлеуметтік серіктестік - аймақтық университет кешендерін жобалаудың әлеуметтік-педагогикалық шарттары арасындағы негізгі интегралды детерминанттардың бірі.	Козырева Е. А. [5, с.7].
4	Білім берудегі әлеуметтік серіктестік ортақ міндеттерді шешу үшін ерікті өзара тиімді ынтымақтастық идеясын келесі тәсілдер арқылы таратады: қатысушылардың тең құқылығы, өзара сыйластық, нәтижеге мүдделілік; қызықтыратын мәселелерді талқылау еркіндігі, өзіне міндеттемелер қабылдау еріктілігі, жауапкершілік.	Цквитария Т.А. [1, с.3].
6	Білім берудегі әлеуметтік серіктестік-білім беру ұйымдарының еңбек нарығының субъектілерімен және институттарымен, мемлекеттік және жергілікті билік органдарымен, қоғамдық ұйымдармен осы процестің барлық қатысушыларының мүдделерін барынша үйлестіруге және іске асыруға бағытталған өзара әрекеттесуінің ерекше түрі.	Никитин М. В. [7,с.35].
7	Әлеуметтік серіктестік-қоғамның үш секторының: билік органдарының, бизнестің және коммерциялық емес қоғамдық ұйымдардың ерікті сындарлы өзара іс-қимылының үлгісі	Доценко И.Г. [8,с.61]

Авторлардың ғылыми көзқарастары негізінде құрастырылған: [2-8].

1-кестеден көріп отырғанымыздай, еліміздің авторлары «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын әр қырынан қарастырады. «Білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымының мәнін талдау білім берудегі әлеуметтік серіктестікті білім беру жүйесін дамыту бойынша міндеттерді шешуге бағытталған барлық қоғамдық секторлардың өзара іс-қимылының ерекше түрі ретінде анықтауға мүмкіндік береді:

– еңбек нарығында түлектердің кәсіби құзыреттеріне деген сұранысты қанағаттандыру мәселелері бойынша білім беру саласындағы барлық қатысушыларының мүдделерімен келісуді қамтамасыз ету;

– мынадай тәсілдемелер негізінде білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру мақсатында серіктестіктің барлық қатысушыларының мүдделерін іске асыру: қатысушылардың тең құқылығы, өзара сыйластық, нәтижелерге мүдделілік, қызықтыратын мәселелерді талқылау еркіндігі, өзіне міндеттемелер алудағы еріктілігі, жауапкершілік.

2 Университеттердің инновациялық дамуына әсер ететін әлеуметтік серіктестіктің негізгі сипаттамалары.

Зерттеу тәсілдері бойынша жасалған талдау көрсеткендей, жоғары білім беру мекемелерінің инновациялық дамуы жоғары оқу орындары түлектерінің бәсекеге қабілеттілігі мен кәсіби құзыреттілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жоғары оқу орындарының

түбегейлі ұйымдастырушылық-құрылымдық және мазмұндық-білім беруде қайта құруға бағытталған мақсатты қызметті білдіреді [9].

Инновациялық жоғары оқу орнының ерекшелігі университет оқытушыларының білім беру және ғылыми қызметін интеграциялау болып табылады, оның негізінде инновациялық ойлай алатын болашақ мамандарды кәсіби даярлау жүзеге асырылады, сондай-ақ инновациялық технологияларды, қызмет өнімдерін жасау және оларды білім беру процесіне енгізу үшін жағдайлар жасалады. Әлеуметтік әріптестік инновациялық қатынастар субъектілерінің ғылыми-инновациялық қызметі мен білім беру қызметін интеграциялау тәсілі ретінде әрекет етеді.

Кәсіби жоғары білім берудің инновациялық дамуы тұрғысынан М. П. Прохорова, А. М. Петровскийдің зерттеу ұстанымы маңызды болып табылады, сәйкесінше әлеуметтік серіктестік кәсіби білім берудің инновациялық даму тетігі ретінде әлеуметтік серіктестік субъектілерінің ақпараттық, жобалық, ресурстық өзара іс-қимылы бағыттарында іске асырылады [3].

Жұмыс берушілер мен оқу орындары арасындағы сындарлы диалогты қамтамасыз ету үшін келісімшарттар жүйесі мен ЖОО-ға инвестициялар тетіктерін пысықтау негізінде әлеуметтік-инновациялық, ғылыми-зерттеу және кәсіби ынтымақтастықтың экономикалық тетіктерін әзірлеуді көздейтін әлеуметтік серіктестік тетіктерін құру талап етіледі [10].

Сондай-ақ университеттердің кәсіпорындармен, мемлекеттік органдармен, бизнес-құрылымдармен әлеуметтік серіктестігі жоғары оқу орнының бәсекелестік артықшылықтарын басқару жүйесінде маңызды орын алады.

Қазақстандық жоғары оқу орындарының инновациялық дамуының тиімділігі ғылымды, жоғары білім мен бизнесті кіріктіру нысандары мен тетіктерін кеңейтуге байланысты.

Шетелде білім беру, ғылым және бизнесті интеграциялау процесінің құрылымы зерттеу университеттерін, инновациялық кластерлерді, технопарктер мен технополистерді, бизнес-инкубаторларды, кластерлерді қамтиды.

Қазақстан Республикасында инновациялық процестерді дамытудың маңыздылығы инновациялық қызмет субъектілерін интеграциялау формаларын құру қажеттілігін айқындайды. Бұл жағдайда университеттің инновациялық жүйесінің жұмыс істеуіне ықпал ететін негізгі жағдайларды қамтамасыз ету қажет.

Зерттеушілердің тәсілдерін талдау негізінде [1, 3, 5, 10, 11] және мақалада алынған алғашқы ғылыми нәтижені ескере отырып, университеттердің инновациялық дамуына әсер ететін келесі сипаттамаларды ұсынуға болады:

- бірлескен қызмет туралы келісімдердің болуы;
- ортақ мақсаттарға жету үшін әр түрлі ресурстарды кіріктіру;
- еңбек нарығында сұранысқа ие кадрларды кәсіби даярлаудың білім беру бағдарламаларын әзірлеу;
- білім беру ресурстарын жетілдіру, оқу орындарының педагогикалық әлеуетін және қоғамның практикалық тәжірибесін интеграциялау;
- ЖОО мен ұйымның бірлесуі, студенттерді мақсатты даярлау;
- студенттерді практикалық даярлау үшін база құру;
- бірлескен инновациялық құрылымдар үшін базаның болуы;
- әлеуметтік әріптестіктің әрбір қатысушысының он әсер алуы;
- өзара қызмет көрсету (біліктілікті арттыру, ақпараттық қызметтер, консалтинг және сараптама).

Қазақстандық ұлттық университеттерде әлеуметтік серіктестікті тиімді дамыту университеттің инновациялық дамуына, жоғары оқу орнының сапалы білім беру қызметтерін ұсынуына ықпал ете алар еді.

Қазіргі заманғы университет аясындағы әлеуметтік серіктестіктің негізгі нәтижесі әлеуметтік серіктестер арасындағы төмендегідей бағыттағы қарым-қатынастар жүйесі болып табылады:

- білім беру қызметтерінің сапасын арттыру;
- материалдық-техникалық базаны нығайту;
- ЖОО-лардың инновациялық қызметін қаржылық қамтамасыз ету;
- болашақ мамандарды кәсіби даярлау мазмұнын жаңғырту;
- өзара ұтымды жобалық-зерттеу қызметі.

Қазақстанның қазіргі заманауи білім беру практикасында серіктестік қатынастар саласын кеңейтуге байланысты процестер жүріп жатыр. Түлектерді даярлау сапасына қойылатын талаптарды жан-жақты зерделеуді, құзыреттілікке бағдарланған білім беру бағдарламаларын әзірлеуді, жұмыс берушілердің түлектердің құзыреттілігін қалыптастыруға және білім алушыларды кәсіптік даярлау сапасын қорытынды бағалауға қатысуын көздейтін әлеуметтік серіктестік субъектілерінің ақпараттық өзара іс-қимылы маңызды рөл атқарады.

Мысалы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде (Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ) білім берудің барлық деңгейлері бойынша білім беру бағдарламалары білім беру пәндерінің циклдері негізінде еңбек нарығына тиімді ықпалдасу және әсер ету үшін қажетті деп санайтын құзыреттердің қалыптасуына және оларды бағалауға арналған. Бұған жұмыс

берушілердің талаптарын ескере отырып, білім беру бағдарламаларын міндетті және элективті компоненттер мен осы пәндерді оқытуда қол жететін нәтижелерді қоса құрылымдау (жоспарлау) негізінде қол жеткізіледі [12, 10 б].

Жұмыс берушілер мен білім алушылар білім беру бағдарламаларын (ББ) әзірлеуге қатысады, өзгерістерді енгізу, университет қызметін бағалау мәселелері бойынша шешімдерді талқылауға және қабылдауға белсенді араласады. ББ мақсаттарына түзетулер жұмыс берушілердің талаптары бойынша ЕҰУ жұмыс берушілер кеңесінің басшылығымен жүзеге асырылады. Бітірушілерді даярлау сапасы туралы қажеттіліктер мен пікірлерді зерделеу үшін барлық мүдделі тараптардың (білім алушылар мен жұмыс беруші кәсіпорындардың) өкілдеріне сауалнама жүргізіледі [13].

Университет әлеуметтік зерттеулер мен сауалнама жүргізу арқылы стейкхолдерлермен үнемі кері байланыс орнатып отырады.

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің академиялық саясатында түлектердің жалпы құзыреттері мен олардың мақсатты бағыттары айқындалған [12]. Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ білім беру бағдарламаларын дамыту тұжырымдамасының негізгі міндеттері: білім, ғылым және өндірісті интеграциялау негізінде қолданыстағы ББ мазмұнын жаңарту; білім беру бағдарламаларының сапасын және ББ мен пәндер модульдерінің практикаға бағдарлануын арттыру үшін нақты экономика секторының жұмыс берушілерін тарту тетіктерін құру және т.б. Осы міндеттерді табысты іске асыру университеттің инновациялық дамуына ықпал етеді.

Қорытынды

Осылайша, ғалымдардың көзқарастарына теориялық талдау жүргізу нәтижесінде біз білім берудегі әлеуметтік серіктестіктің маңызды сипаттамаларын анықтадық. Біз «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» ұғымын білім беру жүйесін дамыту бойынша барлық қоғамдық секторлардың өзара іс-қимылының ерекше түрі ретінде мынадай міндеттерді шешуге бағытталған деп ақтыладық: еңбек нарығында түлектердің кәсіби құзыреттеріне қойылатын сұранысты қанағаттандыру мәселелері бойынша білім беру саласындағы қатынастардың барлық қатысушыларының мүдделерін үйлестіруді қамтамасыз ету; мынадай тәсілдемелер негізінде білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру мақсатында серіктестіктің барлық қатысушыларының мүдделерін іске асыру: қатысушылардың тең құқылығы, өзара сыйластық, нәтижелерге қызығушылық, қызығушылық тудыратын мәселелерді талқылау еркіндігі, міндеттемелерді өз еркімен қабылдау, жауапкершілік.

Қазіргі замандағы қазақстандық жоғары оқу орындарының түбегейлі өзгерістері жоғары оқу орындары түлектерінің бәсекеге қабілеттілігі мен кәсіби құзыреттілігінің жоғары дәрежесін қамтамасыз етуге бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік серіктестік жоғары кәсіптік білім берудің инновациялық даму тетігі болып табылады. Мақалада көрсетілген әлеуметтік серіктестіктің негізгі сипаттамаларын есепке алу университеттердің инновациялық дамуын белсендіруге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелерін ескере отырып, біз университетте әлеуметтік серіктестікті дамыту үшін келесі ұсыныстарды тұжырымдаймыз:

1) университеттердің инновациялық даму мақсаттарына қол жеткізу үшін әлеуметтік серіктестік субъектілерінің ресурстардың әртүрлі түрлерінің (ақпараттық, жобалық, ресурстық) өзара іс-қимылын интеграциялауды қамтамасыз ету;

2) ЖОО студенттерін практикадан өту үшін базаны кеңейту;

3) ЖОО мен ұйым бірлесіп іске асыратын студенттерді мақсатты даярлауды ұйымдастыру бойынша жүйелі жұмыс жүргізу;

4) ЖОО-да бірлескен инновациялық құрылымдарды дамыту үшін қаржылық алғышарттар қалыптастыру;

5) әлеуметтік серіктестік субъектілерінің өзара іс-қимылын ұйымдастыру кезінде мынадай тәсілдерді ұстану: қатысушылардың тең құқылығы, өзара құрмет, нәтижеге мүдделілік, қызықтыратын мәселелерді талқылау еркіндігі, өзіне міндеттемелер қабылдау еріктілігі, жауапкершілік.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Цквитария, Т. А.** Социальное партнерство как фактор развития непрерывного образования // Интернет-журнал «Мир науки», 2018. – №4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mir-nauki.com/56pdmn418.html>.

2 **Ковцев, К. В.** Обеспечение конкурентоспособности образовательного учреждения высшего профессионального образования в условиях развития социального партнерства: автореферат дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05. – Санкт-Петербург, 2013. – 22 с.

3 **Прохорова, М. П., Петровский, А. М.** Социальное партнерство как механизм инновационного развития профессионального образования // Интернет-журнал «Науковедение», 2015. – Т. 7. – № 5 [Электронный ресурс]. – <http://naukovedenie.ru/PDF/205PVN515.pdf>. – DOI: 10.15862/205PVN515.

4 **Гаврилова, И. Н.** Социальное партнерство и образование. – С. 226–247. [Электронный ресурс]. – http://www.civisbook.ru/files/File/4_.

5 **Козырева, Е. А.** Роль социального партнерства при проектировании регионального университетского комплекса профессионального образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. – Ростов-на-Дону, 2018. – 27 с.

6 **Задорина, М. А.** Реализация социального партнерства в профессиональном образовании в Свердловской области [Текст] / М. А. Задорина, И. В. Тесленко // *Фундаментальные исследования*, 2015. – № 2–13. – С. 2895–2899.

7 **Никитин, М. В.** Модернизация управления развитием образовательных организаций: монография [Текст] / М. В. Никитин. – М., 2001. – 221 с.

8 **Доценко, И. Г.** Менеджмент, маркетинг в профессиональном образовании. Организация социального партнерства [Текст] / И. Г. Доценко [и др.]. – Екатеринбург : Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2017. – 243 с.

9 **Кондрашова, О. И. Колонтаевская, И. Ф.** Зарубежный опыт инновационного развития вузов. // *Альманах современной науки и образования*, 2013. – № 11(78). – С. 91–93. [Электронный ресурс]. – www.gramota.net/materials/1/2013/11/24.html.

10 **Чванова, М. С., Храмова, М. В., Молчанов, А. А.** Социальное партнерство – один из механизмов совершенствования социально-инновационной деятельности вуза // *Образовательные технологии и общество*, 2012. – Т. 15. – № 2. – С. 581–601. [Электронный ресурс]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-partnerstvo-odin-iz-mehanizmov-sovershenstvovaniya-sotsialno-innovatsionnoy-deyatelnosti-vuza>.

11 **Ганиев, Э. Р.** Социальное партнерство в высшем профессиональном образовании: модели и формы реализации / Э. Р. Ганиев // *Соц.-гум. Знания*, 2010. – № 6. – С. 342–349.

12 Академическая политика Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева / Под общ.ред. Е. Б. Сыдыкова / Разработчики: Молдажанова А. А., Нурмухаметов Н. Н. – Астана : изд-во ЕНУ им. Л. Н. Гумилева. – 2017 – 19 с.

13 Анализ данных опросов. ЕНУ имени Л. Н. Гумилева. [Электронный ресурс]. – <https://www.enu.kz/ru/karera/rezultaty-oprosov>.

REFERENCES

1 **Сквитария, Т. А.** Social'noe partnerstvo kak faktor razvitiya nepreryvnogo obrazovaniya [Social partnership as a factor in the development of lifelong education] [Text]. *Internet-zhurnal «Mir nauki»*. – 2018. – № 4. – [Electronic resource]. – Retrieved from: <https://mir-nauki.com/PDF/56PDMN418.pdf>

2 **Kovcev, K. V.** Obespechenie konkurentosposobnosti obrazovatel'nogo uchrezhdeniya vysshego professional'nogo obrazovaniya v usloviyah razvitiya social'nogo partnerstva [Ensuring the competitiveness of an educational institution of higher professional education in the context of the development of social partnership] [Text]: Avtoreferat dis. ... kandidata ekonomicheskikh nauk : 08.00.05. – St. Petersburg, 2013. – 22 p.

3 **Prohorova, M. P., Petrovskij, A. M.** Social'noe partnerstvo kak mekhanizm innovacionnogo razvitiya professional'nogo obrazovaniya [Social partnership as a mechanism for innovative development of vocational education] [Text]. *Internet-zhurnal «Naukovedenie»* Vol. 7. – № 5. – 2015 [Electronic resource]. – Retrieved from: <http://naukovedenie.ru/PDF/205PVN515.pdf>. – DOI: 10.15862/205PVN515.

4 **Gavrilova, I. N.** Social'noe partnerstvo i obrazovanie [Social partnership and education] [Text]. – P. 226–247 [Electronic resource]. – Retrieved from http://www.civisbook.ru/files/File/4_.

5 **Kozyreva, E. A.** Rol' social'nogo partnerstva pri proektirovanii regional'nogo universitetskogo kompleksa professional'nogo obrazovaniya [The role of social partnership in the design of a regional university complex of vocational education] [Text]: Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. – Rostov-na-Donu, 2018. – 27 p.

6 **Zadorina, M. A., Teslenko, I. V.** Realizaciya social'nogo partnerstva v professional'nom obrazovanii v Sverdlovskoj oblasti [Implementation of social partnership in vocational education in the Sverdlovsk region] [Text]. *Fundamental'nye issledovaniya*. – 2015. – № 2–13. – P. 2895–2899.

7 **Nikitin, M. V.** Modernization of development management of educational organizations: monograph [Modernization of development management of educational organizations: monograph] [Text]. – Moscow, 2001. – 221 p.

8 **Docenko, I. G.** Menedzhment, marketing v professional'nom obrazovanii. Organizaciya social'nogo partnerstva [Management, marketing in vocational education. Organization of social partnership] [Text]. – Ekaterinburg : Izd-vo Ros. gos. prof.-ped. un-ta, 2017. – 243 p.

9 **Kondrashova, O. I., Kolontaevskaya, I. F.** Zarubezhnyj opyt innovacionnogo razvitiya vuzov [Foreign experience of innovative development of universities] [Text]. *Al'manah sovremennoj nauki i obrazovaniya*. – 2013. – № 11(78). – P. 91–93. [Electronic resource]. – Retrieved from: www.gramota.net/materials/1/2013/11/24.html.

10 **Chvanova, M. S., Hramova, M. V., Molchanov, A. A.** Social'noe partnerstvo – odin iz mekhanizmov sovershenstvovaniya social'no-innovacionnoj deyatel'nosti vuzov [Social partnership is one of the mechanisms for improving

the social and innovative activities of the university] [Text]. *Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo*. – 2012. – Vol. 15. – № 2. – P. 581–601. [Electronic resource]. – Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-partnerstvo-odin-iz-mehanizmov-sovshenstvovaniya-sotsialno-innovatsionnoy-deyatelnosti-vuza>.

11 **Ganiev, E. R.** Social'noe partnerstvo v vysshem professional'nom obrazovanii: modeli i formy realizacii [Social partnership is one of the mechanisms for improving the social and innovative activities of the university] [Text]. *Soc.-gum. znaniya*. – 2010. – № 6. – P. 342–349.

12 Akademicheskaya politika Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva [Academic policy of the L. N. Gumilyov] [Text]. Pod obshch. red. E.B. Sydykova / Razrabotchiki: Moldazhanova A.A., Nurmuhametov N.N. – Astana : izd-vo ENU im. L.N. Gumileva, 2017. – 19 p.

13 Analiz dannyh oprosov. ENU imeni L.N. Gumileva [Analysis of survey data. ENU named after L. N. Gumilyov] [Text] [Electronic resource]. – Retrieved from: [Oprosovhttps://www.enu.kz/ru/karera/rezultaty-oprosov](https://www.enu.kz/ru/karera/rezultaty-oprosov).

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*Г. Т. Уразбаева¹, Н. П. Албытова²

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;
Материал поступил в редакцию 17.03.22.

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВУЗА

Данная статья направлена на уточнение понятия «социальное партнерство в образовании», на выявление основных характеристик социального партнерства с точки зрения инновационного развития университета.

В качестве теоретико-методологической базы были использованы труды ученых, исследующих теоретические основы социального партнерства в образовании. В статье представлены результаты обобщения основных исследовательских подходов к определению понятия «социальное партнерство в образовании». Социальное партнерство в образовании определяется как особый тип взаимодействия всех общественных секторов по развитию системы образования, нацеленной на решение определенных

задач. Среди основных характеристик социального партнерства, влияющих на инновационное развитие университетов, выделены: интеграция различных видов ресурсов для достижения общих целей; разработка востребованных на рынке труда образовательных программ профессиональной подготовки кадров; наличие базы для совместных инновационных структур и др.

С учетом результатов исследования в статье определены рекомендации для развития социального партнерства в вузе: проведение системной работы по организации целевой подготовки студентов, реализуемой совместно вузом и организацией; формирование финансовых предпосылок для развития совместных инновационных структур в вузе; расширение базы для практического обучения студентов вуза и др.

Ключевые слова: социальное партнерство, инновационное развитие университета, социальные отношения, институты рынка труда, целевая подготовка студентов, совместные инновационные структуры в вузе, конкурентоспособность, интеграция ресурсов.

*G. T. Urazbayeva¹, N. P. Albytova²

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.
Material received on 17.03.22.

SOCIAL PARTNERSHIP IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE UNIVERSITY

This article is aimed at clarifying the concept of «social partnership in education», at identifying the main characteristics of social partnership from the point of view of innovative development of the university.

As a theoretical and methodological basis, the works of scientists studying the theoretical foundations of social partnership in education were used. The article presents the results of generalization of the main research approaches to the definition of the concept of «social partnership in education». Social partnership in education is defined as a special type of interaction between all public sectors for the development of the education system aimed at solving certain tasks. Among the main characteristics of social partnership that affect the innovative development of universities, the following are highlighted: integration of various types of resources to achieve common goals; design of educational programs for professional

training that are in demand on the labor market; the availability of a base for joint innovative structures, etc.

Considering the results of the research, the article defines recommendations for the development of social partnership at the university: carrying out systematic work on the organization of targeted training of students, implemented jointly by the university and the organization; forming financial prerequisites for the development of joint innovative structures at the university; expanding the base for practical training of university students, etc.

Keywords: social partnership, innovative development of the university, social relations, labor market institutions, targeted training of students, joint innovative structures at the university, competitiveness, integration of resources.

МРНТИ 14.01.11

<https://doi.org/10.48081/KTLE9048>

А. К. Кусаинов¹, *Ф. Т. Саметова²

¹Академия педагогических наук РК,
Республика Казахстан, г. Алматы;

²Центр учебниковедения Академии педагогических наук,
Республика Казахстан, г. Алматы

СИСТЕМА КРИТЕРИЕВ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА УЧЕБНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В данной статье рассматривается решение проблемы качества учебной литературы в Казахстане. Автор рассматривает исторические предпосылки создания отечественных учебников, также останавливается на исследованиях последних лет.

В статье рассматриваются необходимые автору учебника характеристики личности, говорится о путях повышения качества учебной литературы. Приводится проделанная работа отечественных ученых в этом направлении.

Описывается система критериев определения качества учебной литературы, которая разработана на основе требований учебниковедения и с учетом мирового опыта, опираясь на современные требования к учебнику. Опыт применения данной системы показал ее универсальность и возможность применения в оценке учебной литературы всех уровней образования, несмотря на то, что учебная литература для дошкольной организации, колледжа, вуза имеет свои определенные особенности. Если в школьном учебнике четко обозначены объем изучаемого материала по классам, что во многом облегчает задачу автору, то в дошкольном образовании формирование учебных навыков идет не через конкретный предмет, а через организованную учебную деятельность и интегрированную подачу знаний; для колледжа и вуза, в основном, пишутся учебные пособия, а не фундаментальные учебники, в связи с тем, что изучаемая наука/отрасль многогранна, многоаспектна и постоянно совершенствуется; и потому, что вполне естественно, учебно-методические комплексы для дошкольных организаций, учебные пособия для вузов и колледжей представляют собой разнообразные

варианты написания в зависимости от стиля написания автора, но которые можно оценивать по единой системе.

Ключевые слова: учебная литература, учебник, критерий, качество учебника, система оценивания качества.

Введение

В век стремительного развития научно-технического процесса нарастания и быстрой смены информационного потока ограниченные сроки восприятия и переработки информации, адаптации ее для обучающихся, требования все более совершенной подготовки подрастающего поколения к жизни требуют столь же быстрого совершенствования как методики создания учебников, так и организации этого дела.

Подготовка качественной учебной литературы относится к категории очень важных государственных задач. Среди условий повышения качества образования можно выделить качество учебной литературы. Глава МОН РК А. Аймагамбетов в своих выступлениях неоднократно отмечает о необходимости повышения качества учебников, улучшения процедуры проведения экспертизы и создании специальных платформ для экспертизы учебников. Поэтому вопросы подготовки и оценивания учебной литературы являются актуальными.

Материалы и методы

Отечественный ученый-компаративист А. К. Кусаинов, занимаясь проблемами повышения качества образования, определил 8 системообразующих компонентов системы образования. Это: стандарты образования и учебные программы; учебная литература; профессиональная квалификация педагогических кадров; мониторинг знаний; духовно-нравственное и патриотическое воспитание; научно-исследовательские работы; система управления; материально-техническая база. Любой из указанных компонентов системы влияет на повышение качества образования. Одна из первых ролей отводится качеству учебной литературы [1].

Мировой опыт показывает, что во всех странах проводится много работ в обозначенных направлениях, а качество знаний повышается лишь в тех странах, где указанные работы осуществляются системно и на научной основе [2].

Создание учебника является очень сложной работой, а предъявляемые к этому процессу требования – сами по себе отдельной наукой. Наука, подробно исследующая теорию учебников, называется учебниковедение. И создание учебников должно осуществляться на основании данной науки.

Наука учебниковедение, основателем которой в XVII веке стал великий чешский педагог Ян Амос Коменский, в настоящее время является одной из самых широко развитых отраслей наук.

Ы. Алтынсарин, А. Байтурсынов, М. Дулатов, Ж. Аймаутов и др. представители казахской интеллигенции были авторами первых учебников и внесли большой вклад в использование богатой сокровищницы родного языка и народной мудрости в определении содержания и материалов учебников.

В период Советского Союза вопросы написания учебников стали прерогативой советского правительства. В стране писались учебники только по казахскому языку и литературе, истории Казахстана, потому наука учебниковедение не развивалась.

После обретения Казахстаном суверенитета в целях качественного написания отечественных учебников было проведено много исследовательских работ, в 2000 г. вышла в свет первая монография в этой отрасли: «Актуальные вопросы учебниковедения», авторы А. К. Кусаинов, У. А. Асыллов [3]. С тех пор написано множество научных трудов по вопросам повышения качества учебников, проведены научно-практические конференции, семинары и др., посвященные данной тематике [4; 5].

Видный французский педагог А. Шоппе писал: «Учебник – феномен, формирующий нацию». Известный ученый академик А. Колмогоров, на своем опыте познавший всю сложность создания учебников, сравнил создание учебника с конструированием реактивного самолета. Это говорит о том, что создание качественных учебников является сложнейшей задачей. Поэтому во многих развитых странах мира функционируют национальные научные центры, занимающиеся проблемами создания учебников. К примеру, во Франции около полувека функционирует научно-исследовательский институт, занимающийся проблемами создания и оценки качества школьных учебников. У нас в стране с 2005 года работает Республиканский научно-практический центр учебник.

Результаты и обсуждение

По мнению ученых, проводивших фундаментальные исследования по теории создания учебников, для его разработки недостаточно только глубоких научных знаний. Автор учебников и учебных пособий должен быть человеком с широким кругозором, в совершенстве знать методические и дидактические требования к учебникам, понимать и учитывать возрастные и психологические особенности обучающихся, т.е., в первую очередь, автор должен быть педагогом. Одна из нелегких задач учебной литературы состоит в том, чтобы представить научные знания в форме, доступной и понятной обучающимся [6].

Созданием учебников, в первую очередь, должны заниматься люди, освоившие науку учебниковедение. В Казахстане мало ученых, занимающихся теорией науки учебниковедения. Эта наука не развита. Нет полноценной школы авторов учебников. Автору, который не знает эту науку, очень тяжело написать хороший учебник. Может ли рядовой летчик, пусть самый лучший, создать

реактивный самолет? Наверное, нет. Точно также не каждый ученый может написать хороший учебник.

Во-вторых, надо создать систему мониторинга качества учебной литературы. Учебник, как учебная литература, выполняет множество функций. Чтобы определить его качество к нему предъявляются сотни требований. Поэтому на основе этих требований надо проводить теоретическую и практическую оценку качества учебной литературы.

В-третьих, надо специально обучить и подготовить экспертов, которые будут проводить теоретический и практический мониторинг. Теоретический мониторинг должны проводить эксперты, прошедшие обучение и глубоко усвоившие систему оценки качества учебников, а практический мониторинг – подготовленные учителя-методисты.

В учебнике конкретизируются цели образования в виде содержания, методов и приемов обучения. Учебник, во-первых, выполняет множество функций в учебном процессе; во-вторых, активизирует деятельность обучающихся; в-третьих, предлагает действия, являющиеся главными в процессе обучения.

Поэтому при написании учебника должны быть предусмотрены основные положения, представленные в образовательном стандарте и других нормативных документах, научные и системные аспекты, способствующие эффективному изучению и интеграции, должна обеспечиваться непрерывность и преемственность учебного материала, не менее важным являются формы, способы, методы и приемы подачи учебного материала.

При подготовке учебника необходимо придавать особое значение реализации его дидактических функций. Если содержание учебника не будет правильно организовано, то, сколько бы ценных сведений в него ни входило, с ним будет неэффективно работать.

Работы по повышению качества учебников целесообразно проводить в двух основных направлениях: повышение компетентности авторов и осуществление мониторинга качества учебников.

По первому направлению ведется планомерная работа по повышению квалификации авторов школьных учебников. Министерство образования и науки выдвинуло требование об обязательном прохождении авторами школьных учебников обучающих курсов [7].

Обязательное обучение авторов школьной литературы в нашей стране началось впервые в 2020 году. Академия педагогических наук (АПН) имеет большой опыт проведения обучающих курсов по подготовке авторов и экспертов учебников: с 2019 года АПН начала проводить курсы «Требования к разработке и экспертизе школьного учебника». В настоящее время ведется обучение как

оффлайн, так и дистанционно, на курсах, программа которого утверждена МОН РК, на тему «Методология разработки учебника и совершенствование профессиональных навыков авторов» объемом 72 часа.

В 2019 году при АПН создан «Центр учебниковедения», занимающийся вопросами теории создания учебников и оказанием методической помощи авторам и экспертам учебной литературы. В центре работают ученые и учителя-методисты – ученики академика А. Кусаинова, освоившие основы учебниковедения и принимавшие непосредственное участие в разработке методических рекомендаций и критериев оценивания качества школьных учебников; тренеры по обновленному содержанию образования и авторы учебников нового поколения. Все они являются лекторами и тренерами на курсах по обучению авторов учебников и УМК.

Реализация второго направления возможна при условии создания системы критериев определения качества учебной литературы на научной основе и конкретного выявления всех достоинств и недостатков учебников.

За последние годы в АПН под руководством академика А. Кусаинова проведена большая работа по повышению качества учебной литературы и разработке критериев оценивания их качества.

В 2018 г. учеными АПН было разработано методическое пособие «Критерии оценки качества учебников» [8]. В 2019 г. совместно с РНПЦ «Учебник» была разработана и внедрена новая система критериев по оценке качества школьных учебников нового поколения и подготовлены «Методические рекомендации по повышению качества учебной литературы» [9].

Действующая система критериев определения качества школьной учебной литературы разработана на основе требований учебниковедения и с учетом мирового опыта, опираясь на современные требования к учебнику. Опыт применения данной системы показал ее универсальность и возможность применения в оценке учебной литературы всех уровней образования, несмотря на то, что учебная литература для дошкольной организации, колледжа, вуза имеет свои определенные особенности.

Если в школьном учебнике четко обозначены объем изучаемого материала, темы, понятия по классам, что во многом облегчает задачу автору, то в дошкольном образовании формирование учебных навыков идет не через конкретный предмет, а через организованную учебную деятельность и интегрированную подачу знаний; для колледжа и вуза, в основном, пишутся учебные пособия, а не фундаментальные учебники, в связи с тем, что изучаемая наука/отрасль многогранна, многоаспектна и постоянно совершенствуется; и потому, что вполне естественно, учебно-методические комплексы для дошкольных организаций, учебные пособия/учебники для вузов и колледжей

представляют собой разнообразные варианты написания в зависимости от стиля написания автора.

Впервые в республике АПН подняла вопросы совершенствования методики написания учебной литературы для всех уровней образования: в стране есть государственные стандарты, типовые учебные планы всех уровней образования – соответственно должны быть и единые требования к написанию учебной литературы.

Предлагаемая система критериев оценки качества учебной литературы для детских дошкольных организаций, школ, колледжей и вузов разработана с учетом особенностей каждого уровня образования и позволяет оценить качество учебников, требования к их составлению и выполняемые ими функции на научной основе по двум разделам: «Научно-педагогическая экспертиза дидактического аппарата учебника» и «Научно-педагогическая экспертиза реализации дидактических функций учебника» [10].

Разработанная на научной основе система критериев в условиях перехода от парадигмы образования «знания, умения и навыки» к парадигме «образование, ориентированное на результат с формированием компетенций учащихся», несомненно внесет значительный вклад в повышение качества современной учебной литературы, разрабатываемой в Казахстане.

В этой системе критериев оценка качества дидактического аппарата определяется на основе оценки качества структуры учебника, содержания учебника, аппарата организации усвоения, аппарата восприятия, аппарата ориентирования, иллюстративного материала, электронного приложения учебника, соответствия оформления учебника эргономическим и эстетическим требованиям.

Оценка качества выполняемых учебником функций определяется на основе оценки координирующей, систематизирующей, информативной, мотивационной, развивающей, трансформационной, ценностно-ориентационной и воспитательной функций, функции самообразования и навигации, интегрирующей, контрольно-корректирующей функций учебника.

В **1 разделе** «Научно-педагогическая экспертиза дидактического аппарата учебника» осуществляется оценка соответствия учебного издания ГОСО, типовому учебному плану и типовой учебной программе, а также оценка дидактико-методических компонентов учебника. Их качество определяется на основе оценки содержания следующих подразделов:

1 Основные требования (соответствие учебника требованиям ГОСО, Типового учебного плана и Типовой учебной программы и других НПА).

2 Структура учебника (компоненты, обеспечивающие раскрытие основного содержания учебника, размещённые в логической последовательности в соответствии с дидактическими требованиями)

3 Содержание учебника (текстовые и внетекстовые части учебника, изложенные в соответствии с типовой учебной программой, положениями дидактики, психологии и методики обучения)

4 Аппарат организации усвоения (система задач, заданий, упражнений, наглядно-иллюстративных материалов, обеспечивающих эффективное усвоение учебного содержания)

5 Аппарат восприятия (текст, стиль, язык содержания учебника – обеспечивающих доступность, понятность учебных материалов, изложенных с соблюдением норм современного литературного языка)

6 Аппарат ориентирования (условные обозначения, рубрикация, шрифтовые и цветовые выделения, сигналы-символы, библиография, колонтитул, специальные инструкции, предметные и именные указатели)

7 Иллюстративный материал (комплекс наглядно-иллюстративных и графических материалов учебника, способствующих изучению учебного содержания и облегчающая его усвоение)

8 Электронное приложение учебника (интерактивное приложение к учебнику, соответствующее его структуре и содержанию)

9 Эргономика учебника (соответствие исполнения и оформления учебника с точки зрения методической целесообразности и пользовательской удобности для обучающихся).

Во **2 разделе** «Научно-педагогическая экспертиза реализации дидактических функций учебника» осуществляется оценка соответствия учебника выполняемым дидактическим функциям. Оценивается их реализация в содержании учебного издания. Перечень дидактических функций учебника:

1 Координирующая (способствует привлечению в процессе работы над учебным материалом разнообразных средств обучения (справочников, практикумов, иллюстраций, электронных ресурсов и т.п.), в целях их эффективного функционального использования);

2 Систематизирующая (реализует требование систематического и последовательного изложения материала в логике учебного предмета и четкость его изложения, способствует обучению школьников приемам и методам научной систематизации материала);

3 Информативная (представляет учебник как носителя словесно и наглядно выраженного предметного содержания образования);

4 **Мотивационная** (стимулирует у обучающихся учебно-познавательную потребность в познании, желание и умения самостоятельного приобретения знаний, побуждает к достижению ожидаемых результатов);

5 **Развивающая** (содействует развитию интеллектуальных способностей, личностных качеств, практических и коммуникативных навыков);

6 **Трансформационная** (представляет педагогическую переработку научных знаний, подлежащих усвоению, адаптацию учебного материала в соответствии с дидактическими принципами);

7 **Ценностно-ориентационная и воспитательная** (способствует развитию социально и лично значимых качеств обучающихся на основе духовно-нравственных ценностей);

8 **Самообразования и навигации** (выражается в ориентировании в образовательном пространстве в целях освоения знаний, организации самостоятельной учебной деятельности);

9 **Интегрирующая** (помогает обучающемуся получать дополнительную информацию из смежных наук, других образовательных источников);

10 **Контрольно-корректирующая** (предоставляет возможность проверки, самооценки и коррекции в процессе обучения, выполнение заданий для формирования функциональной грамотности).

Выводы

Впервые в стране учеными-методистами проделана большая работа по систематизации требований к современной учебной литературе, на основе которых разработаны критерии оценивания учебной литературы для всех уровней образования. Повышение качества учебной литературы несомненно будет способствовать повышению качества казахстанской системы образования.

Данная работа выполнена в рамках государственного заказа на реализацию научного и (или) научно-технического проекта по бюджетной программе 217 «Развитие науки», подпрограмме 102 «Грантовое финансирование научных исследований и средств республиканского бюджета» на тему: ИРН АР09260158 «Научно-методические основы разработки и внедрения системы критериев апробации учебной литературы».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Кусаинов, А. К.** Качество образования в мире и в Казахстане [Текст]. – Алматы, 2013. – 196 с.

2 **Құсайынов, А. К.** Білім сапасын ғылыми негізде көтеру. Түркістан облысында жүргізілген экспериментке қатысушылардың мақалар жинағы [Текст]. – Алматы, 2021.

3 **Кусаинов, А. К., Асыллов, У. А.** Актуальные проблемы учебников [Текст]. – Алматы : Издательство «Рауан», 2000.

4 **Абылкасымова, А., Рыжаков, М.** Содержание образования и школьный учебник : методические аспекты [Текст]. – Изд-во : Арсенал образования, 2012.

5 **Каримова, Б. С., Жетпеисова, Н. О., Галиев, Т.** Учебник как основа формирования системного мышления обучающихся [Текст]. – Астана, 2015.

6 **Кусаинов, А.К.** Теория создания и оценки учебника [Текст]. – Алматы : АПН, 2021. – 152 с.

7 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 19 мая 2020 года № 211 О внесении изменения в Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 24 июля 2012 года № 344 «Об утверждении Правил организации работы по подготовке, экспертизе, апробации и проведению мониторинга, изданию учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий».

8 **Кусаинов, А. К., Рыскулбекова, А. Д., Мунарбаева, А. О.** Критерии оценки качества учебников. Методические указания [Текст]. – Алматы : АПН, 2018.

9 **Кусаинов, А. К., Каримова, Б. С., Дуйсебек, А. Т., Михалев, Р. К., Саметова, Ф. Т., Рыскулбекова, А. Д.** Методические рекомендации по повышению качества учебной литературы [Текст]. – Алматы : АПН, 2019.

10 **Кусаинов, А. К., Саметова, Ф. Т., Дуйсебек, А. Т., Михалев, Р. К., Конырова, Ж. Б.** Научно-педагогическая оценка качества учебников [Текст]. – Алматы : АПН, 2019.

REFERENCES

1 **Kusainov, A. K.** Kachestvo obrazovaniya v mire i v Kazakhstane [The quality of education in the world and in Kazakhstan] [Text]. – Almaty, 2013. – 196 p.

2 **Kusainov, A. K.** Bilim sapasyn ғылыми негізде көтеру. Түркістан облысында зhyргізілген экспериментке қатысушылардың мақалар жинағы [Improving the quality of education on a primary basis. Collection of articles by participants in the experiment in the Turkestan region] [Text]. – Almaty, 2021.

3 **Kusainov, A. K., Asylov, U. A.** Aktual'nyye problemy uchebnikov [Actual problems of textbooks] [Text]. – Almaty : Rauan Publishing House, 2000.

4 **Abylkasymova, A., Ryzhakov, M.** Soderzhaniye obrazovaniya i shkol'nyye uchebnik : metodicheskiye aspekty [The content of education and the school textbook : methodological aspects] [Text]. – Publishing house: Arsenal of Education, 2012.

5 **Karimova, B. S., Zhetpeisova, N. O., Galiyev, T.** Uchebnik kak osnova formirovaniya sistemnogo myshleniya obuchayushchikhsya [Textbook as a basis for the formation of system thinking of students [Text]. – Astana, 2015.

6 **Kusainov, A. K.** Teoriya sozdaniya i otsenki uchebnika [Theory of creating and evaluating a textbook [Text]. – Almaty : APN, 2021. – 152 p.

7 Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 19 maya 2020 goda № 211 O vnesenii izmeneniya v Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 24 iyulya 2012 goda № 344 «Ob utverzhdenii Pravil organizatsii raboty po podgotovke, ekspertize, aprobatsii i provedeniyu monitoringa, izdaniyu uchebnikov, uchebno-metodicheskikh kompleksov i uchebno-metodicheskikh posobiy» [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated May 19, 2020 No. 211 On Amendments to the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated July 24, 2012 No. 344 «On approval of the Rules for organizing work on preparation, examination, testing and monitoring, publication of textbooks, teaching materials and teaching aids»].

8 **Kusainov, A. K., Ryskulbekova, A. D., Munarbayeva, A. O.** Kriterii otsenki kachestva uchebnikov : Metodicheskiye ukazaniya [Criteria for evaluating the quality of textbooks : Methodological guidelines [Text]. – Almaty : APN, 2018.

9 **Kusainov, A. K., Karimova, B. S., Duysebek, A. T., Mikhalev, R. K., Sametova, F. T., Ryskulbekova, A. D.** Metodicheskiye rekomendatsii po povysheniyu kachestva uchebnoy literatury [Methodological recommendations for improving the quality of educational literature [Text]. – Almaty : APN, 2019.

10 **Kusainov, A. K., Sametova, F. T., Duysebek, A. T., Mikhalev, R. K., Konyrova, Zh. B.** Nauchno-pedagogicheskaya otsenka kachestva uchebnikov [Scientific and pedagogical assessment of the quality of textbooks [Text]. – Almaty : APN, 2019.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. Қ. Құсайынов¹, *Ф. Т. Саметова²*

¹Қазақстан Республикасы Педагогика ғылымдары академиясы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;

²Педагогикалық ғылымдар Академиясының оқулықтану орталығы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ОҚУ ӘДЕБИЕТІ САПАСЫН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ

Бұл мақалада Қазақстандағы оқу әдебиетінің сапасы мәселелерін шешу қарастырылады. Автор отандық оқулықтарды жасаудың тарихи алғышарттарын қарастырады, сонымен қатар соңғы жылдардағы зерттеулерге тоқталды.

Мақалада оқулық авторына қажетті жеке қасиеттер қарастырылады, оқу әдебиетінің сапасын жақсарту жолдары туралы айтылады. Отандық ғалымдардың осы бағытта атқарған жұмыстары келтіріледі.

Оқулыққа қойылатын заманауи талаптарға сүйене отырып, оқулықтану талаптары негізінде және әлемдік тәжірибені ескере отырып жасалған оқу әдебиетінің сапасын анықтау критерийлерінің жүйесі мақалада сипатталған. Бұл жүйені қолдану тәжірибесі оның әмбебаптығын және мектепке дейінгі ұйымға, колледжге, университетке арналған оқу әдебиеттерінің өзіндік ерекшеліктері болғанына қарамастан, білім берудің барлық деңгейлеріндегі оқу әдебиеттерін бағалауда қолдану мүмкіндігін көрсетті. Егер мектеп оқулығында сынып бойынша оқытылатын материалдың көлемі нақты белгіленсе, бұл авторға міндетті айтарлықтай жеңілдетеді, онда мектепке дейінгі білім беруде оқу дағдыларын қалыптастыру нақты пән арқылы емес, ұйымдастырылған оқу қызметі және интеграцияланған білім беру арқылы жүзеге асырылады; колледж бен ЖОО үшін, негізінен, оқытылатын ғылым/сала көп қырлы, көп өшемді және үнемі жетілдіріліп отыратындығына байланысты іргелі оқулықтар емес, оқу құралдары жазылады.; әрине, мектепке дейінгі ұйымдарға арналған оқу-әдістемелік кешендер, жоғары оқу орындары мен колледждерге арналған оқу құралдары автордың жазу стиліне байланысты әртүрлі емле нұсқалары болып табылады, бірақ оларды бірыңғай жүйе бойынша бағалауға болады.

Кілтті сөздер: оқу әдебиеті, оқулық, критерий, оқулық сапасы, сапаны бағалау жүйесі.

A. K. Kussainov¹, *F. T. Sametova²

¹Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan, Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Center for Textbook Studies of the Academy of Pedagogical Sciences, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 17.03.22.

SYSTEM OF CRITERIA FOR EVALUATING THE QUALITY OF EDUCATIONAL LITERATURE

This article discusses the solution to the problem of the quality of educational literature in Kazakhstan. The author examines the historical background of the creation of domestic textbooks, and also focuses on the research of recent years.

The article discusses the personality characteristics necessary for the author of the textbook, and discusses ways to improve the quality of educational literature. The work done by Russian scientists in this direction is presented.

The article describes a system of criteria for determining the quality of educational literature, which is developed on the basis of the requirements of textbook studies and taking into account world experience, based on modern textbook requirements. The experience of using this system has shown its universality and the possibility of using it in the evaluation of educational literature at all levels of education, despite the fact that educational literature for preschool organizations, colleges, universities has its own specific features. If the school textbook clearly indicates the amount of material studied by class, which greatly facilitates the task of the author, then in preschool education, the formation of educational skills is not through a specific subject, but through organized educational activities and integrated knowledge delivery; for college and university, textbooks are mainly written, not fundamental textbooks, due to the fact that the studied science/industry is multifaceted, multidimensional and constantly improving; and because it is quite natural that educational and methodological complexes for preschool organizations, textbooks for universities and colleges represent a variety of spellings, depending on the style of writing of the author, but which can be evaluated according to a single system.

Keywords: educational literature, textbook, criterion, textbook quality, quality assessment system.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/>

<https://doi.org/10.48081/SWGR3373>

***Н. Т. Уалиева¹, А. Ж. Мурзалинова²,
Л. С. Альмагамбетова³, С. К. Уаисова⁴**

^{1,2}Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Республика Казахстан, г. Петропавловск;

³Филиал АО «НЦПК Орлеу» «ИПК ПР по Северо-Казахстанской области», Республика Казахстан, г. Петропавловск;

⁴Общеобразовательная школа-лицей при Высшем колледже имени М. Жумабаева, Республика Казахстан, г. Петропавловск

СОЗДАНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ОРИЕНТИРОВАННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАЕКТОРИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

В статье представлены материалы и результаты социально значимого исследования, целью которого является построение будущими педагогами профессионально-ориентированной образовательной траектории – персонального маршрута по овладению средствами решения профессиональных задач (образовательных программ, технологий формального, неформального и информального образования). Построение названной траектории требует организации сконструированных в ходе исследования психолого-педагогических условий для изменения мотивации и позиции студентов в направлении активного профессионального становления. Результатом исследования является Школа будущего педагога, организованная на базе Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева. Деятельность данной Школы интегрирует формальное, неформальное и информальное образование, актуализирует свободу выбора обучающихся, развитие их индивидуальности и профессиональных привычек, формирование компетенций для решения профессиональных задач. К числу таких компетенций авторы статьи относят: готовность и способности адаптировать образовательный процесс в соответствии с собственными профессиональными целями; устанавливать партнерское

взаимодействие с субъектами образовательной среды; создавать и использовать образовательную среду вуза и других образовательных учреждений; проектировать и осуществлять профессиональное самообразование. Основной вывод статьи – проектирование студентами исследуемой траектории требует, чтобы место обучения выходило за рамки вуза в профессиональные сообщества, а практика регионального образования стала дополнительным контекстом обучения.

Ключевые слова: профессиональная траектория, саморазвитие, профессиональное становление, проектирование, психологическая готовность.

Введение

Подготовка педагогов, способных к самоактуализации и самореализации в профессиональной деятельности, гармонично сочетающих в себе личностные и профессионально значимые качества, – такова цель современного профессионального образования. Реализация данной цели востребована реформированием национальных систем образования, актуализирующим профессиональное совершенствование учителя в персонифицированном зале, – «посредством развития у него способности осмысления, описания и передачи собственного инновационного опыта» [1, с. 28].

В этой связи образовательный процесс должен быть ориентирован на формирование активной позиции студента по выстраиванию профессионально-ориентированной образовательной траектории, ведь «студенты должны стать производителями, а не потребителями знаний и своего собственного социального мира» (согласно концепции «Student as Producer is Hacking the University») [2, с. 255]. Такая траектория должна носить индивидуальный характер. Следовательно, необходимо создание психолого-педагогических условий для индивидуализации обучения и возможностей проектирования обучающимся собственного профессионального развития.

Вместе с тем, индивидуализация обучения в вузе остается нерешенной проблемой, что подтверждает **противоречия** между: 1) мотивацией личности к обучению с ориентацией на свои возможности, потребности и доминантные способности и недостаточной разработанностью условий требуемой персонализированной образовательной среды; 2) востребованностью индивидуализации непрерывной профессионально-педагогической подготовки и несформированностью умений обучающихся по управлению собственным профессиональным развитием, адаптации к себе содержания обучения; 3) актуальностью технологии индивидуального подхода к построению обучающимися индивидуальной образовательной

траектории и навязыванием в системе профессиональной подготовки готовых образовательных маршрутов.

Таким образом, продвижение реформ казахстанского образования затрудняет недостаточно управляемое педагогами собственное профессиональное развитие, что актуализирует **проблему разработки и реализации будущими педагогами профессионально-ориентированной образовательной траектории** (далее – ПООТ).

Материалы и методы

Исследование обозначенной проблемы позволило сформулировать **гипотезу:** если будущие педагоги, обучающиеся в вузе, будут формировать компетенции проектирования индивидуальной ПООТ, то это будет способствовать более целостному их профессиональному развитию в сравнении с имеющейся практикой профессиональной подготовки студентов вуза, т.к. такое проектирование стимулирует устойчивые мотивы саморазвития и самореализации и на их основе целенаправленное развитие субъектной позиции.

В ходе исследования – посредством **метода теоретического анализа** – выполнен аспектный обзор литературы. Установлено нижеследующее.

С. В. Воробьева, А. П. Тряпицына рассматривают индивидуальный образовательный маршрут как целенаправленно проектируемую дифференцированную образовательную программу, которая определяется образовательными потребностями, индивидуальными способностями и возможностями учащегося, а также стандартами образования. При этом существует понятие «индивидуальная образовательная траектория», которое Г. А. Бордовский, Е. А. Климов, В. С. Мерлин, Н. Н. Суртаева наделяют более широким значением и указывают несколько направлений реализации: содержательный (вариативные учебные планы и образовательные программы); деятельностный (специальные педагогические технологии); процессуальный (организационный аспект) [3].

А. В. Хуторской рассматривает *индивидуальную образовательную траекторию* применительно к личности учащегося – как персональный путь реализации его личностного потенциала в образовании [9, с. 383]. В этом аспекте, умения / компетенции разработки и продвижения в индивидуальной образовательно траектории становятся основанием непрерывного образования личности, в т.ч. педагогического.

Научная позиция В. Т. Тихомировой обосновывает содержание работы по продвижению обучающегося в *индивидуальной траектории*. Так, индивидуальная траектория развития студента – путь движения к витальной и профессиональной готовности для самостоятельной и ответственной жизнедеятельности в гражданском и профессиональном пространстве [10, с. 54].

С деятельностью студента по проектированию индивидуальной траектории коррелирует системная деятельность преподавателя: «в его задачи входит определение потребностей и индивидуальных особенностей обучающихся, координация самостоятельной работы, консультирование и коррекция учебно-познавательной деятельности студентов, оценивание результатов обучения, помощь в проведении саморефлексии [11].

Немаловажное значение для нас имеет рассмотрение индивидуальной траектории в аспекте:

– личностного потенциала и самоорганизации: «представления о личностном потенциале субъекта деятельности, включающем в себя совокупность его субъектно-деятельностных, познавательных, творческих и иных способностей [12, с. 83]; «индивидуальный проект достижения целей и результатов обучения, планируемых самим обучающимся посредством выбора подходящих форм, темпа, средств и методов обучения, когда условием такого выбора становится правильно организуемая самостоятельная работа студентов» [13, с. 25]

– перспектив саморазвития: «линия движения студента в саморазвитии личности с присущими ей своеобразными, неповторимыми чертами» [14, с. 320]; «вариант пути восхождения к образованию» как следствие индивидуализации образовательного процесса в вузе, при котором построение студентом своего образовательного маршрута и продвижение по нему обеспечивает результативность процесса обучения. Студент не просто усваивает необходимые знания, а становится образованным человеком в самом глубоком смысле этого слова [15, с. 80]; «смыслопорождающая деятельность прогнозирования личностью своего будущего». Выполнение этой деятельности обеспечивается развитием прогностической компетентности, которая определяет построение возможных маршрутов достижения будущего» [16, с. 2639]; «жизненный курс», который включает исторические и социокультурные различия в переходе к взрослой жизни, переход от школы к работе, образовательной карьере, характеристики деятельности на протяжении всей жизни и жизненный период в контексте психологического благополучия [17].

Таким образом, анализ психолого-педагогической литературы показывает, что, несмотря на значительный объем исследований по проблемам проектирования индивидуальной образовательной траектории, недостаточно изучен вопрос создания условий для построения профессионально-ориентированной образовательной траектории для профессионального становления будущих педагогов в вузе, не исследованы возможности создания Школа будущего педагога.

Метод анализа базового понятия позволил уточнить его рабочее определение, которое представлено с помощью денотатного графа на рисунке 1.

Рисунок 1 – Денотатный граф к понятию ПООТ

Как видно из денотатного графа, нами на основе метода моделирования определены психолого-педагогические условия для осознанного и устойчивого продвижения обучающихся в ПООТ. Представим их краткое обоснование.

Условие 1. Психологическая поддержка каждого студента. В проблемное поле этой работы входят: мониторинг восприятия студентами государственного стандарта профессиональной подготовки, анализ внешних и внутренних причин неопределенности профессиональной подготовки в вузе, анализ новых требований к формированию профессиональных компетенций того или иного профиля; помощь студентам в решении проблем овладения профессией.

Условие 2. Формирование психологической готовности обучающихся к профессионально-ориентированной деятельности. В структуру психологической готовности включаем мотивационный, ориентационный, операциональный, волевой и оценочный компоненты. Нами уточнены условия формирования исследуемой психологической готовности: 1) осознание вызовов системе образования, социальных запросов качества образования, требований рынка педагогического труда; 2) осознание миссии и целей образования и педагогической деятельности; 3) осмысление и оценка условий, в которых будет выполняться профессионально-педагогическая деятельность, имеющегося педагогического опыта; 4) определение наиболее вероятных и вспомогательных способов решения педагогических задач; 5) прогнозирование проявления своих интеллектуальных, эмоциональных, мотивационных и волевых процессов в ходе педагогических действий; 6) мобилизация внешних и внутренних ресурсов для профессионально-педагогического развития.

Условие 3. Тьюторское сопровождение мотивации профессионально-ориентированной успешности. Основное направление тьюторской деятельности – сопровождение формирования общих и профессиональных компетенций обучающегося в рамках освоения профессиональной образовательной программы и построения ПООТ.

Условие 4. Оптимизация самостоятельной работы обучающихся по планированию ПООТ и продвижению в ней. Для того чтобы у студентов были сформированы профессиональные компетенции, необходимо организовать образовательный процесс в вузе, который будет характеризоваться расширением и усложнением поля их самостоятельной деятельности. Самостоятельная работа имеет целью развитие такой самостоятельности обучающегося, когда он сам организует познавательную деятельность, выстраивая ее в полном цикле (целеполагание, планирование, анализ, рефлексия, самооценка), осуществляет профессиональное самосознание, дает самооценку своих профессионально-направленных возможностей.

Условие 5. Организация компетентно-ориентированной научно-исследовательской работы обучающихся. Такая деятельность, во-первых, осуществляется на добровольной основе, в условиях осознанного выбора обучающегося; во-вторых, он сам определяет интересующую его тему, самостоятельно проводит исследование, что принципиально для будущей профессиональной деятельности; в-третьих, эта деятельность готовит к Lesson study и Action research – актуальным исследовательским стратегиям, реализуемым в казахстанской школе.

Метод диагностики позволил определить исходное состояние внешних и внутренних мотивов учения студентов как влияющих на разработку ПООТ и продвижение в ней.

Экспериментальная база исследования – Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева. Исследованием охвачено 149 студентов направления подготовки «Педагогические науки»: студенты 3-го и 4-го курсов специальностей: 6В01101 «Педагогика и психология», 6В01301 «Педагогика и методика начального обучения», 6В01801 «Социальная педагогика и самопознание» – в количестве 149 человек.

Используемая методика «Мотивация учения студентов педагогического вуза» Пакулина С. А., Кетько С. М. [18] позволила диагностировать 3 группы мотивов, детерминирующих деятельность учения: а) в прошлом – доминирующие мотивы поступления в вуз, б) в настоящем – реально действующие мотивы учебной деятельности, в) в будущем – профессиональные мотивы.

Результаты диагностики представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты диагностики по выявлению мотивации учения студентов педагогического вуза

Мотивы	Студенты 3 курса – 76 чел.		Студенты 4 курса – 73 чел.	
	чел.	%	чел.	%
Мотивы поступления в вуз	18	24	20	27
Реально действующие мотивы учебной деятельности	37	48	26	36
Профессиональные мотивы	21	28	27	37

Анализ полученных результатов свидетельствует: 1) у 72 % студентов 3 курса и 63 % студентов 4 курса преобладают мотивы учения, не работающие на перспективу продвижения в ПООТ; 2) у 24 % третьекурсников и 27 % четверокурсников преобладающие мотивы учения, связанные с поступлением в вуз (продолжить образование, не отставать от сверстников, достичь уважения преподавателей, добиться одобрения окружающих, избежать осуждения и наказания) затрудняют разработку ПООТ и продвижение в ней. И то, и другое критично в отношении студентов предвыпускного и выпускного курсов.

Для уточнения имеющихся мотивов учения нами использована методика, разработанная на основе опросника А. А. Реана и В. А. Якунина и дополненная Н. Ц. Бадмаевой [19, с. 151–154].

Студентам предложено рассмотреть тест из 34 вопросов и оценить по 5-балльной системе приведенные мотивы учебной деятельности по значимости для них. Результаты обработки и интерпретации представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Результаты тестирования по выявлению значимости для студентов мотивов учебной деятельности

Мотивы	Студенты 3 курса – 76 чел.		Студенты 4 курса – 73 чел.	
	чел.	%	чел.	%
Коммуникативные	-	-	-	-
Избегания неудач	2	2,6	3	4,1
Престижа	-	-	-	-
Профессиональные	40	52,6	29	39,7
Творческой самореализации	-	-	-	-
Учебно-познавательные	33	43,4	41	56,2
Социальные мотивы	1	1,3	-	-

Результаты тестирования подтверждают необходимость комплексного подхода к развитию умений проектирования студентами ПООТ, когда значимыми становятся мотивы творческой самореализации, престижа, коммуникативные и социальные мотивы.

Реализации комплексного подхода отвечала организация и содержание деятельности Школы будущего педагога студентов 3–4 курсов названных педагогических специальностей.

Результаты и обсуждение

Школа будущего педагога (*далее – Школа*) – среда интерактивно-деятельностного партнерского взаимодействия студентов с преподавателями-тьюторами и педагогами-практиками для формирования у студентов педагогического мышления и ценностно-смыслового отношения к профессиональной деятельности на основе интеграции предметно-дисциплинарного и методолого-философского содержания деятельности, в условиях неформального общения. Содержанию деятельности Школы: feed back, консультации (индивидуальные и групповые), тренинги (например, решения педагогических задач), World café, вебинары, коучинги, дискуссионные площадки, Work shop, анализ продуктов учебной деятельности студентов – отвечал характер взаимодействия - *персонализированный, в команде, корпоративно-профессиональный*. Участники школы из числа студентов привлекались к реализации проектов регионального образования, к мониторингу инновационной практики в образовательных учреждениях СКО. Реализации уточненных нами условий (см. рис. 1) отвечали: 1) деятельность оперативного реагирования психологической службы Школы, 2) тренинги профессионального роста, 3) организация тьюторства как сопровождения, поддержки и фасилитации;

4) совместное ведение мотивационно-рефлексивных дневников обучающихся; 5) курсовое проектирование по проблемам регионального образования. Анализ деятельности Школы подтверждает: эффективность проектирования индивидуальной ПООТ обусловлена уровнем активности студента, содержанием и организацией процесса проектирования, субъектом которого он является, личностными мотивами и смыслами, характером педагогического взаимодействия и влияния.

Выводы

1 Проектирование ПООТ будущими педагогами требует академической свободы и вариативности, гибкости и мобильности образовательного процесса. 2. Продвижение обучающихся в ПООТ основано на их осознанности перспектив профессионального становления и расширения профессионально-педагогического профиля, а также возможностей управления собственным образованием. 3. Развитие компетенций у будущих педагогов, востребованных для ПООТ: самостоятельно учиться, повышать квалификацию или полностью переучиваться, быстро оценивать ситуацию и свои ресурсы, принимать решения и нести за них ответственность, адаптироваться к меняющимся условиям жизни и труда, набирать новые способы деятельности или трансформировать прежние с целью их оптимизации, - необходимо осуществлять в условиях интеграции аудиторной и внеаудиторной работы, формального, неформального и информального образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Подымова, Л. С., Головятенко, Т. А.** Организация персонализированного образовательного пространства как проблема [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2020. – № 1. – С. 28–30.

2 **Битэм Х., Шарп, Р.** Переосмысление педагогики для цифровой эпохи. Дизайн в обучении XXI века [Текст]. – Алматы : Общественный фонд «Ұлттық аударма бюросы», 2019. – 352 с.

3 **Бережная, И. Ф.** Педагогическое проектирование индивидуальной траектории профессионального развития будущего специалиста [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. док. пед. наук (13.00.08) / Бережная Ирина Федоровна; ФГБОУ ВПО «Московский педагогический государственный университет». – М., 2012. – 43 с.

4 **Хуторской, А. В.** Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? Пособие для учителя [Текст]. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.

5 **Тихомирова, В. Т.** Опыт проектирования индивидуальной траектории профессионально-личностного развития студента в исследовательской образовательной среде [Текст] // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». 2013. – № 3 (40) – С. 46–56.

6 **Евсеева, А. М.** Реализация индивидуальной образовательной траектории для развития аудивных умений студентов неязыкового вуза в условиях смешанного обучения [Текст] // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2019. – Т. 12. – Вып. 2. – С. 250–254.

7 **Мухаметзянова, Ф. Г., Забиров, Р. В., Вафина, В. Р.** Индивидуальная образовательная траектория и индивидуальный образовательный маршрут студента как фактор успешной подготовки будущего бакалавра в вузе [Текст] / Модернизация образования : проблемы и перспективы : Материалы XXII Рязанских педагогических чтений. – Рязань : Рязанский государственный университет, 2015. – С. 81–85.

8 **Уалиева, Н. Т.** Психолого-педагогические условия организации самостоятельной работы студентов на основе компетентного подхода : дис. доктора философии PhD [Текст]. – Алматы : КазНПУ имени Абая, 2016. – 253 с.

9 **Бочкарёва, С. М.** Методы, средства и технологии в тьюторском сопровождении индивидуальной траектории развития студента [Текст] / Педагогика и психология как ресурс развития современного общества : сб. ст. 2-й Междун. науч.-прак. конф. – Рязань, 2010. – С. 320–325.

10 **Лабунская, Н. А.** Индивидуальные образовательные маршруты студента: подходы к раскрытию понятия [Текст] // Известия Российского государственного университета им. А. И. Герцена. – 2002. – № 3. – С. 79–90

11 **Zeer, E. F.** Technological Platform for Realization of Students' Individual Educational Trajectories in Vocational School / E. F. Zeer, A. V. Streltsov [Текст] // IEJME – Mathematics Education. – 2016. – № 11 (7). – P. 2639–2650.

12 **Macmillan, R.** The Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated? [Text] // JAI Press. Advances in Life Course Research 9. University of Minnesota, Minneapolis, USA. – 2005.

13 **Пакулина, С. А., Кетько, С. М.** Методика диагностики мотивации учения студентов педагогического вуза [Текст] // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». – 2010. – № 1. – С. 1–9. [Электронный ресурс]. – www.psyedu.ru. – ISSN 2074-5885.

14 **Бадмаева, Н. Ц.** Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : Монография [Текст]. – Улан-Удэ, 2004. – 289 с.

REFERENCES

1 **Podymova, L. S. Goloviatenko, T. A.** Organizatsiia personifitsirovannogo obrazovatel'nogo prostranstva kak problema [Organization of a personalized educational space as a problem] [Text] // Vysshee obrazovanie segodnia. – 2020. – № 1. – P. 28–30.

2 **Bitem Kh., Sharp, R.** Pereosmyslenie pedagogiki dlia tsifrovoi epokhi. Dizain v obuchenii XXI veka [Rethinking pedagogy for the digital age. Design in teaching in XXI century]. – Almaty : Obshchestvennyi fond «Ul'tyky audarma biurosy», 2019. – 352 p.

3 **Berezhnaia, I. F.** Pedagogicheskoe proektirovanie individualnoi traektorii professional'nogo razvitiia budushchego spetsialista [Pedagogical design of an individual trajectory of professional development of a future specialist] [Text] : avtoref. dis. na soisk. uchen. step. dok. pet. nauk (13.00.08) / Berezhnaia Irina Fedorovna; FGBOU VPO «Moskovskii pedagogicheskii gosudarstvennyi universitet». – Moscow, 2012. – 43 p.

4 **Khutorskoi, A. V.** Metodika lichnostno-orientirovannogo obucheniia. Kak obuchat vsekh po-raznomu? Posobie dlia uchitel'ia [Personality-oriented learning methodology. How do you teach everyone differently? Teacher's manual] [Text]. – Moscow : Izd-vo VLADOS-PRESS, 2005. – 383 p.

5 **Tikhomirova, V. T.** Opyt proektirovaniia individualnoi traektorii professionalno-lichnostnogo razvitiia studenta v issledovatel'skoi obrazovatel'noi srede [Experience in designing an individual trajectory of a student's professional and personal development in a research educational environment] [Text] // Vestnik KazNU. Serii «Pedagogicheskie nauki». – 2013. – № 3 (40) – P. 46–56.

6 **Evseeva, A. M.** Realizatsiia individualnoi obrazovatel'noi traektorii dlia razvitiia audivnykh umenii studentov neiazykovogo vuza v usloviiakh smeshannogo obucheniia [Implementation of an individual educational trajectory for the development of the auditory skills of students of a non-linguistic university in a blended learning environment] [Text] // Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – 2019. – Vol. 12. – Issue 2. – P. 250–254.

7 **Mukhametjanova, F. G., Zabirov R. V., Vafina V. R.** Individualnaia obrazovatel'naia traektorii i individualnyi obrazovatel'nyi marshrut studenta kak faktor uspešnoi podgotovki budushchego bakalavra v vuze [Individual educational trajectory and individual educational route of a student as a factor in the successful preparation of a future bachelor at a university] [Text] // Modernizatsiia obrazovaniia : problemy i perspektivy : Materialy XXII Riazanskikh pedagogicheskikh chtenii. – Riazan : Riazanskii gosudarstvennyi universitet, 2015. – P. 81–85.

8 **Ualieva, N. T.** Psikhologo-pedagogicheskie usloviia organizatsii samostoiatelnoi raboty studentov na osnove kompetentnostnogo podkhoda : dis. doktora filosofii PhD [Psychological and pedagogical conditions for the organization of independent work of students on the basis of a competence-based approach : dis. Ph.D. Mon] [Text]. – Almaty : KazNPU imeni Abaia, 2016.

9 **Bochkareva, S. M.** Metody, sredstva i tekhnologii v tiutorskom soprovozhdenii individualnoi traektorii razvitiia studenta [Methods, means and technologies in the tutor's support of the individual trajectory of the student's development] [Text] // Pedagogika i psikhologiya kak resurs razvitiia sovremenno obshchestva : sb. st. 2-i Mezhdun. nauch.-prak. konf. – Riazan, 2010. – P. 320–325.

10 **Labunskaja, N. A.** Individualnye obrazovatelnye marshruty studenta : podkhody k raskrytiiu poniatiia [Individual educational routes of a student : approaches to the disclosure of the concept] [Text] // Izvestiia Rossiiskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. I. Gertsena. – 2002. – № 3. – P. 79–90.

11 **Zeer, E. F.** Technological Platform for Realization of Students' Individual Educational Trajectories in Vocational School / E. F. Zeer, A. V. Streltsov [Text] // IEJME – Mathematics Education. – 2016. – № 11 (7). – P. 2639–2650.

12 **Macmillan, R.** The Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated? [Text] // JAI Press. Advances in Life Course Research 9. University of Minnesota, Minneapolis, USA. – 2005.

13 **Pakulina, S. A., Ketko, S. M.** Metodika diagnostiki motivatsii ucheniia studentov pedagogicheskogo vuza [Methodology for diagnosing the motivation of teaching students of a pedagogical university] [Text] // Elektronnyi zhurnal «Psikhologicheskaja nauka i obrazovanie». – 2010. – № 1. – P. 1–9. [Electronic resource]. – www.psyedu.ru. – ISSN 2074-5885.

14 **Badmaeva, N. Ts.** Vliianie motivatsionnogo faktora na razvitie umstvennykh sposobnostei: Monografiia [The influence of the motivational factor on the development of mental abilities : Monograph] [Text]. – Ulan-Ude, 2004. – 289 p.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*Н. Т. Уалиева¹, А. Ж. Мурзалинова², Л. С. Альмагамбетова³, С. К. Уаисова⁴

^{1,2}М. Қозыбаев ат. Солтүстік Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Петропавл қ.;

³«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» филиалы
«СҚО бойынша педагог қызметкерлерінің біліктілік арттыру институты»,
Қазақстан Республикасы, Петропавл қ.;

8 М. Жұмабаев атындағы Жоғары колледж жанындағы
Жалпы білім беретін мектеп-лицейі,
Қазақстан Республикасы, Петропавл қ.
Материал 17.03.22 баспаға түсті.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕР ҮШІН КӘСІБИ-БАҒДАРЛЫ БІЛІМ ТРАЕКТОРИЯСЫН ЖОБАЛАУ ҮШІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУ

Мақалада болашақ педагогтердің кәсіби-бағдарланған білім беру траекториясы – кәсіби міндеттерді шешу құралдарын (білім беру бағдарламалары, ресми, және бейресми, ресми ақпараттық білім беру технологиялары) меңгеру жөніндегі дербес бағытты құру бойынша әлеуметтік маңызы бар зерттеу материалдары мен нәтижелері ұсынылған. Мақалада аталған траекторияны құру студенттердің белсенді кәсіби қалыптасу бағытындағы мотивациясы мен көзқарасын өзгерту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайларды ұйымдастыруды талап етеді. Зерттеу нәтижесі Солтүстік Қазақстан университетінің базасында ұйымдастырылған болашақ мұғалім мектебі болып табылады. Бұл мектептің қызметі ресми, бейресми және ақпараттық ресми білім беруді біріктіреді, білім алушыларды таңдау еркіндігін, олардың даралығы мен кәсіби әдеттерін дамытуды, кәсіби міндеттерді шешу үшін құзыреттілікті қалыптастыруды өзектендіреді. Мұндай құзыреттерге мақала авторлары келесілерді жатқызады: оқу процесін өзінің кәсіби мақсаттарына сәйкес бейімдеуге дайындығы мен қабілеттілігі; білім беру ортасының субъектілерімен серіктестік қарым-қатынас орнату; университеттің және басқада жоғары оқу орындарының білім беру ортасын құруға және пайдалануға; кәсіби өзін-өзі тәрбиелеуді жобалау және жүзеге асыру.

Мақаланың негізгі тұжырымы – студенттердің зерттелетін траекторияны жобалауы оқу орнының университеттен тыс кәсіби қауымдастықтарға өтуін талап етеді, ал аймақтық білім беру практикасы оқытудың қосымша контекстіне айналады.

Кілтті сөздер: кәсіби траекториясы, өзін-өзі дамыту, кәсіби қалыптасу, жобалау, п психологиялық дайындық.

*N. T. Ualiev¹, A. Zh. Murzalinova², L. S. Almagambetova³, S. K. Uaisova⁴

^{1,2}M. Kozybaev North Kazakhstan University,

Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk;

³Branch of the National Center for Advanced Studies «Orleu»

«Institute for Advanced Training of Teachers in North Kazakhstan»,

Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk;

⁴Secondary school-lyceum at the Higher College named after M. Zhumabayev,

Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk.

Material received on 17.03.22.

CREATION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DESIGNING A PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATIONAL TRAJECTORY OF FUTURE TEACHERS

The article presents the materials and results of a socially significant study, the purpose of which is to build a professionally oriented educational trajectory by future teachers – a personal route for mastering the means of solving professional tasks (educational programs, technologies of formal, informal and informational education). The construction of this trajectory requires the organization of psychological and pedagogical conditions constructed in the course of the study to change the motivation and position of students in the direction of active professional development. The result of the study is the School of the future teacher, organized on the basis of the North Kazakhstan University named after M. Kozybayev. The activity of this School integrates formal, informal and informal education, actualizes the freedom of choice of students, the development of their individuality and professional habits, the formation of competencies for solving professional tasks. Among such competencies, the authors of the article include: willingness and ability to adapt the educational process in accordance with their own professional goals; establish partnership with the subjects of the educational environment; create and use the educational environment of the university and other educational institutions; design and implement professional self-education. The main conclusion of the article is that the design of the trajectory under study by students requires that the place of study goes beyond the university into professional communities, and the practice of regional education becomes an additional learning context.

Keywords: professionally trajectory, self-development, professional formation, psychological readiness.

МРНТИ 14.07.05

<https://doi.org/10.48081/VSWR8788>

*A. Ж. Куватов¹, Е. Жұматаева², Е. С. Балтабаев³,
Т. С. Омаров⁴, Е. А. Кистаубаев⁵

^{1,2,3,4,5}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ІШКІ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Бұл мақалада студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыру үдерісінде (дене шынықтыру және спорт мамандарына қатысты) әр адамның жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, орталық жүйке жүйесінің жұмысын игеруге назар аударылатындығы қарастырылады.

Жеке мүмкіндік диагностикамен анықталып, ойлау қызметі – «дене-тән» нысанын игеру үдерісінде қайрат-жігер туғызуга қозғаушы күші деп, ғалымдар бұл тұжырымды жан-жақты қарастырып, феноменді тұрғыда зерттеу жүргізгені – бұл жұмыстың басымдығы. Ғалымдардың танымдық деңгейдің жоғарыға бағдар жасай алуы – сол тұлғаның адамға тән бейнелі және коммуникативті сигналдық тәсілдерінің ұдайы даму динамикасына бағынышты екенің дәлелдегені дене тәрбиесіне тікелей қатыстылығына түйіндеме жасалды.

Тағылым таным студенттердің дене шынықтыру сабағында тағылымдық-қисындық нысаналардың іс-әрекетке қандай құбылысқа, көрініске, үдеріске қатысты дегенге жауап беріп, олардың теориялық тұрғыда тани алатын дәрежеге жете алатыны аңғарылды.

Зерттеу барысында «онтология», «аксиология», «гносеология» ұғымдары дене шынықтыру пәнінде қолданылуы жайлы зерттеу еңбегінің тапшылығы аңғарылды.

Студенттердің (дене шынықтыру және спорт мамандарына қатысты) ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары мен анықталған эксперименттің нәтижелері ұсынылған.

Кілтті сөздер: «студент», «ішкі интеллектуалды әлеует», «интеллект», «білім беру», «ұлттық код», «тән», «рух», «жан».

«Құр қайратқа сенген адамның
жсалыны кетер дененің».

Абай

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің халыққа Жолдауында: «Өскелең ұрпақтың спорттық және шығармашылық әлеуетіне аса назар аудару қажет» деп ерекше атап өтті... «Балалар үшін қатерлі бүгінгідей аумалы-төкпелі заманда олардың күш-жігері мен қызығушылығын дұрыс арнаға бағыттау аса маңызды. Балалар мемлекетіміздің болашағы емес пе?!» – деп, спорттың адам өміріне тигізер пайдасының зор екендігіне мән береді [1].

Өскелең ұрпақтың бірі біздің еліміздің студенттері де саналады. «Студент» сөзі латын тілінен шыққан, қазақ тіліне аударғанда «ынтамен жұмыс істеуші, іспен айналысушы», яғни білімді игеруші деген мағынаны білдіреді [2].

Дене шынықтыру сабағының өзінде балабақшадан бастап студенттік кезеңге дейінгі трансформацияланған ішкі білімге негізделген күш-қуат өркендеуі – өмір талабы. Өкінішке орай, дене шынықтыру және спорт нысандарында бірден студенттерді жаттығулар жасауға бағдарлау сан жылдар дағдыға айналып, бүгінгі күнге дейін дәстүрлі оқыту жүйесіне айналды. Модернизация кеңістігінде аталған таптаурын болған дәстүрлі оқыту студенттердің жеке мүмкіндіктерін ескеруге бағдар жасамайды.

Салдарынан топпен жұмыс жүргізу дене шынықтыру мен спорт пәндерінде әрбір индивидтің өз мүмкіндігін түйсінуіне, «қолымнан не келеді?» деген өз-өзіне салмақты сауал қоймауына жол ашады. Студент өз-өзіне осындай көкейкесті сұрақ қоймай, мамандыққа ие болса, онда ол студенттен ешқандай өз-өзін, өзінің тәнін билейтіндей дәрежеге жете алмайтынын біздер бірқатар зерттеушілердің еңбектерін талдау барысында байқадық [3,4,5,6].

Зерттеудің мақсаты: студенттердің ішкі интеллектуалдық әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттарын анықтау, оны эксперименттік сынақтан өткізу.

Зерттеудің болжамы (гипотезасы): егер білім мазмұнында студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың тағылымдық және әдіснамалық негізі анықталса, оны жүзеге асырудың педагогикалық шарттары құрылса, заманауи мүддесіне лайықты студенттердің жеке мүмкіндіктері ескерілсе, білім мазмұнына «Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі» тақырыбына оқу құралы ұсынылса, онда қоғам

тапсырысына жауап беретін студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары жүзеге асырылады.

Зерттеудің міндеттері:

- 1) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетінің тағылымдық-әдіснамалық негізін анықтау;
- 2) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың парадигмаларын ұлттық код арқылы айқындау;
- 3) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруды эксперименттік сынақтан өткізу.

Анықталған проблемалардың негізінде төмендегідей **қайшылықтарды** анықтадық:

1) Білім мазмұнында тағылымдық нысанның берілмеуі мен студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттарының арасында;

2) Студенттердің заманауи мүддесінің тапсырысы мен студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыру үдерісінің жеке мүмкіндіктерін ескермеуінің арасында. Сараланған қарама-қайшылықтардан туындаған студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін ғылыми тұрғыда бағдар берерлік зерттеу жұмысының тақырыбын «Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары (дене шынықтыру және спорт мамандарына арналған)» деп таңдауға негіз болды.

Материалдар мен әдістері

Бұл мақалада келесі:

- зерттеу тақырыбына қатысы бар ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау;
- эмпирикалық әдістер (сауалнамалар, сұрақ-жауап, тест), сондай-ақ эксперимент зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Жоғарыдағы міндеттерді шешу мақсатында, біздер, студенттердің деңгейліктерін анықтап, оның орындалу шарттарын ұсынуды жөн көрдік.

Креативтік деңгейі. Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетінің тағылымдық-әдіснамалық негізін анықтау олардың деңгейліктері креативтік тұрғыда іске асырылады. Креативтік деңгейдің басқа деңгейлерден айырмашылығы студенттердің мемлекеттік стандартпен берілетін білім мазмұнындағы ғылыми-тағылымдық негізден мүлдем басқа тұжырымдардың, дәйектемелердің келтірілуі. Нәтижесінде, студенттердің стандарттан тыс ойлау өнерінің индикаторы.

Шығармашылық деңгейі. Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуеті ұсынылған білім мазмұнының ауқымында жинақталады. Оқулық

пен бағдарлама көлеміндегі біліктілікті өте жоғары деңгейде өздігінен интерпретация жасай алады. Нәтижесінде, шығармашылық деңгейде студенттер мемлекеттік стандарттан артық ойлау өнері байқалмайды.

Проблеманы зерттеушілік деңгейі. Студенттердің саралаған проблемалары олардың ғылыми тұрғыдағы зерттеу қабілетінің ұдайы дамып отыруымен қадағаланады.

Эвристикалық деңгейі. Бұл деңгейде студенттер ұсақ проблемалар қарастырылып, алгоритмдік ретпен ғылыми-тағылымдық ізденістік қабілеті ұштала түсуі бағамдалады.

Зерттеу жұмысының төртінші міндетіне сәйкес С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті және Б. Ахметов атындағы Павлодар педагогикалық колледжінде 2017–2021 жылдары аралығында үш кезендік сынақ тәжірибе жұмысы жүргізілді. Тәжірибелік жұмыс анықтау, қалыптастыру, бақылау кезеңдері бойынша ұйымдастырылды. Тәжірибеге «дене шынықтыру» мамандығының студенттері қатысты. Бақылау тобына 105 студент, эксперимент тобына 111 студент қатысты. Барлығы 216 студент.

Студенттерді ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі тағылымдық және тәжірибелік жұмыстың нәтижелері үш кезең бойынша жүйеленді.

Бірінші кезеңдегі анықтаушы экспериментте біз жүргізген диагностика бойынша студенттердің жалпы ішкі интеллектуалды әлеует туралы білімдері, түсініктері, оларды қажет кезде пайдалана білу дағдылары тексерілді. Сауалнама, сұрақ-жауап арқылы тексерілді. Нәтижесінде алынған мәліметтері негізінде студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыру жайлы ғылыми-тағылымдық негіздегі білімдерінің жалпылығы анықталды.

Бірақ ішкі интеллектуалды әлеуетінің әлі де болсын тәнге қатысты мән беру басымдықта келіп, жан мен рух жайлы деңгейлерінде қарама-қайшылық бар екендігі көрінеді. Зерттеу әдістерінің көмегімен үш компонент бойынша (танымдық, аффектілік, мінез-құлықтық) оқу-тәрбие беру үдерісінде студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың ұлттық код негізінде онтология, гносеология, аксиология тұғыры анықталып, нәтижесінде аталған ұғымдар қолданымда жоқ екені бағамдалды.

Сонымен қатар олардың жалпы интеллектінің ғылымилығы аз пайдаланатыны байқалды.

Біздің көрсеткіштерді айқындайтын эвристикалық деңгейдегі студенттер ұсақ ізденістен оның басымдығы мен маңыздылығын түсіну төмен көрсеткішін берді.

Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруды диагностикалау үшін тестінің нәтижесіне келсек, студенттердің жауаптары бойынша көпшілігінде төмен деңгейді көрсетті. Себебі жауаптар бойынша аз (3–5) ұпай жинағандар көп болды. Анықтау экспериментінің нәтижесі 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Анықтау экспериментінің көрсеткіші (% есебімен)

Компоненттер	Эксперименттік топ			Бақылау тобы		
	Эвристикалық (жоғары)	Эмпирикалық (орташа)	Репродуктивтік (төмен)	Креативтік (жоғары)	Шығармашылық (орташа)	Зерттеу-ізденістік (төмен)
Танымдық	8,7	44,4	46,9	8,5	44,9	46,6
Аффектілік	19,2	40,9	39,9	18,2	37,4	44,4
Мінез-құлықтық	8,4	30,3	61,3	8,2	33,5	8,3
Орта көрсеткіштері	12,1	38,5	49,4	11,6	38,6	49,8

Анықтау экспериментінің көрсеткіші бойынша «Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары» оқулығын жасау қажеттігін талап етеді деп түсіндік.

Сондықтан тәжірибелік-педагогикалық жұмыстың екінші кезеңінде:

- 1) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетінің тағылымдық-әдіснамалық негізін анықтау;
- 2) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың қағидаларын құру міндеттерін оқу-тәрбие процесіне енгіздік.

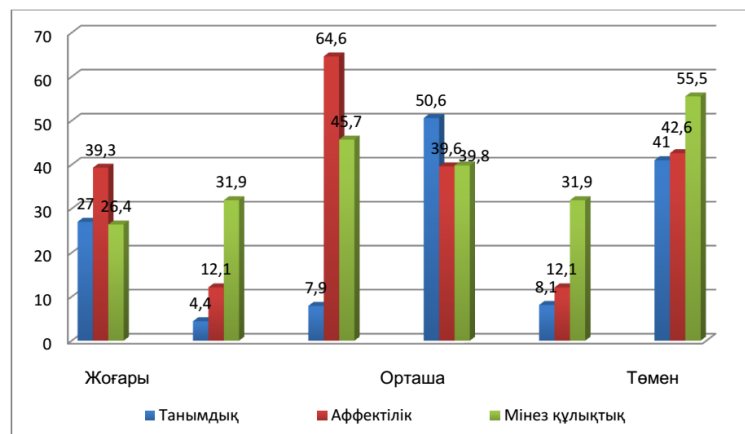
Эксперимент шеңберінде жұмыс бағдарламасы арқылы өздік жұмыс уақытында ұйымдастырылды. Бағдарламаны студенттер басшылыққа алды. Эксперименттік топтарда 18 сағатқа жоспарланған, 4 модульдер құралған «Дене шынықтыру және спорт бойынша оқыту әдістемесі» пәні жүргізілген болатын. Бұл студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыруда үлкен мүмкіндік берді.

Диагностика бақылау кезеңінде студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың біршама артқанын байқатты.

Нәтижесінде, эксперимент тобы студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруды білімденудің бақылау тобына қарағанда жоғары екендігін байқатып, олардың эвристикалықтан проблемалық зерттеулікке, проблемалық зерттеуліктен шығармашылыққа, шығармашылықтан креативтікке өту траекториясы жоғарыдағы және келесі ұсынылған суреттерде нәтижесі қорытылды (2-кесте, 1-сурет).

Кесте 2 – Бақылау кезеңі экспериментінің нәтижелері (% -бен)

Компоненттер	Эксперименттік топ			Бақылау тобы		
	Эвристикалық (жоғары)	Эмпирикалық (орташа)	Репродуктивтік (төмен)	Креативтік (жоғары)	Шығармашылық (орташа)	Зерттеу-ізденістік (төмен)
Танымдық	27	70,9	8,1	4,4	50,6	41
Аффектілік	39,3	64,6	12,1	12,1	39,6	42,6
Мінез-құлықтық	26,4	45,7	31,9	31,9	39,8	55,5
Орта көрсеткіштері	30,9	57	17,4	17,4	43,3	46,4

Сурет 1 – Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың көрсеткіш деңгейлері

Бақылау экспериментінің көрсеткіштерін талдау мақсатында жалпы дидактикалық, ақпараттық, сабақтастық, жүйелілік, ғылымилық, бірізділік, функционалдық-сауаттылық қағидаларын пайдалану арқылы студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізінің деңгейін салыстырмалы түрде бергенді жөн көрдік (3-кесте, 2-сурет).

Пирсонның сызықтық корреляция формуласы бойынша есептелген корреляция коэффициентінің көрсеткіші 0,96-ке тең болғандығы эксперименттік жұмысымыздың нәтижелігін көрсетеді.

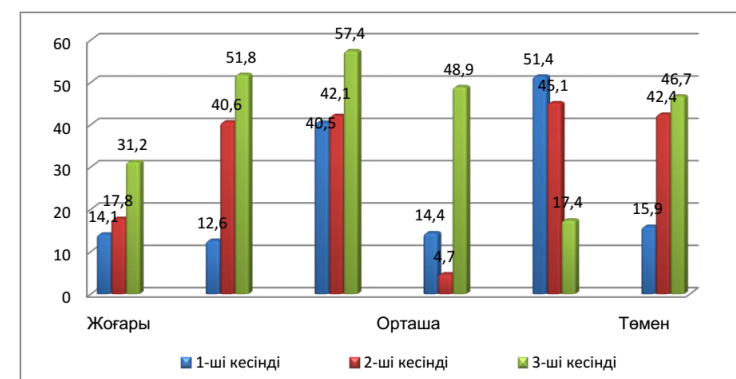
Сонымен, өткізілген тәжірибелік педагогикалық жұмыстардың нәтижелері:

1) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың парадигмаларын ұлттық код арқылы айқындалды;

2) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруы эксперименттік сынақтан өткізілді.

Кесте 3 – Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі деңгейінің салыстырмалы нәтижелері (% есебімен)

Кезең	Эксперименттік топ			Бақылау тобы		
	Эвристикалық (жоғары)	Эмпирикалық (орташа)	Репродуктивтік (төмен)	Креативтік (жоғары)	Шығармашылық (орташа)	Зерттеу-ізденістік (төмен)
1-ші кесінді	14,1	40,5	51,4	12,6	14,4	15,9
2-ші кесінді	17,8	42,1	45,1	40,6	42,7	42,4
3-ші кесінді	31,2	57,4	17,4	51,8	48,9	46,7

Сурет 2 – Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі деңгейінің динамикасы

Қорытынды

Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі дегенде біздер аталған нысананы зерттеген (дене шынықтыру пәнінен) жұмыстар жоқтың екенін байқадық. Мақаламыздың басында бұл мәселенің кейбір тұстарына қатысты еңбектерді талдау барысында дене шынықтыру мүлдем қарастырылмаған. Тақырып таңдауда дене шынықтыру пәніне ойдағыдай көңіл бөлінбей, барлық студенттерге бірдей білім, ғылыми негіздегі ұстаным ұсынылғандықтан, жеке мүмкіндіктер ескерілмегені біздердің таңдаған тақырыбымыздың өткір көкейді тесетіндей

мәселе екені байқалды. Жеке мүмкіндік тек «стохастикалық парадигмамен» анықталатынын ескеріп, үш (эмпирикалық, алгоритмдік, стохастикалық) парадигманың сабақтастығын тұтас алуды дұрыс деп таптық [7].

Студенттердің ішікі интеллектуалды әлеуетін арттыруда «онтология», студент өзінің табиғатын зерделеп, өзінің болмысына дене шынықтыру пәні, қандай пайда әкелетіні тұрғысынан көмек беретінін бағамдай алуына бағдарлайды.

Гносеология студенттердің дене шынықтыру сабағында тағылымдық-кисындық нысаналардың іс-әрекетте қандай құбылысқа, көрініске, үдеріске қатысты дегенге жауап беріп, олардың тағылымды тани алатын дәрежеге жете алатынын аңғартады [8].

Аксиология студенттердің ішікі интеллектуалды әлеуеттерін арттыруда құндылықтар түрлерін ажыратып, өзіне не қажет екенін саралай алу іскерлігін, тәнін билейтін жан азығы білім мен ғылым негізіне жүгініп, жаттығу түрлерін таңдай алу тұжымын орнықтырады [9].

Сонымен қатар, біздің зерттеуіміздің міндеттері анықталып, айқындалды. Студенттердің (дене шынықтыру және спорт мамандарына қатысты) ішікі интеллектуалды әлеуетін арттырудың педагогикалық шарттары мен анықталған эксперименттің нәтижелері ұсынылды.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана [Текст]. 1 сентября 2020 г.

2 **Баш, Л. М., Боброва, А. В. и др.** Современный словарь иностранных слов : толкование, словоупотребление, словообразование, этимология. 4-е изд., [Текст]. – М. : Цитадель-трейд, Рипол классик, 2003. – 960 с.

3 **Брунер, Д. С.** Психология познания. За пределами непосредственной информации. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 782 с.

4 **Бажанов, В. А.** Социум и мозг : биокультурный со-конструктивизм // Вопросы философии. 2018. № 2. – 77–87 с.

5 **Давыдов, В. В.** Проблемы развивающего обучения : Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.

6 **Пиаже, Ж.** Психология интеллекта. – СПб., 2003. – 192 с.

7 **Жуматаева, Е.** Білімденудің инновациялық технологияларын интеллектуалды ұлт құрау үдерісінде тиімді қолданудың мүмкіндігі : монография [Текст]. – Павлодар : Кереку, 2014. – 152 б.

8 **Швырёв, В. С.** Гносеология / Гуманитарный портал : [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2002–2021.

9 **Шохин, В. К.** / Аксиология // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мысль, 2010. – 2816 с.

10 **Павлов, И. П.** Общие типы высшей нервной деятельности животных и человека [Текст]. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 50 с.

REFERENCES

1 Poslanie Glavy` gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazakhstanana 1 sentyabrya 2020 g. [Text].

2 **Bash, L.M., Bobrova, A.V. i dr.** Sovremenny slovar inostrannykh slov : tolkovanie, slovoupotreblenie, slovoobrazovanie, etimologiya [Modern dictionary of foreign words : interpretation, word usage, word formation, etymology] [Text]. 4-e izd., – Moscow : Czitadel`-trejd, Ripol klassik, 2003. – 960 p.

3 **Bruner, D. S.** Psikhologiya poznaniya. Za predelami neposredstvennoy informaczii [Psychology of cognition. Beyond the immediate information]. – Moskva : Direct-Media, 2008. – 782 p.

4 **Bazhanov, V. A.** Socziium i mozg : biokulturny so-konstruktivizm // Voprosy filosofii. [Society and the brain : Biocultural co-constructivism // Questions of philosophy]. – 2018. № 2. – 77–87 p.

5 **Davydov, V. V.** Problemy razvivayushhego obucheniya: Opyt teoreticheskogo i eksperimentalnogo psikhologicheskogo issledovaniya [Problems of developmental learning : The experience of theoretical and experimental psychological research]. – Moscow : Pedagogika, 1986. – 240 p.

6 **Piazhe, Zh.** Psikhologiya intellekta [Psychology of intelligence]. – SPb., 2003. – 192 p.

7 **Jymataeva, E.** Bilimdenydiñ inovatsialyq tehnologialaryn intellektaldy ult quraý ulerisinde tiimdi qoldandydyñ múmkindigi : monografiya [The possibility of effective use of innovative educational technologies in the process of forming an intellectual nation : monograph] [Text]. – Pavlodar : Kereký, 2014. – 152 p.

8 **Shvyryov, V. S.** Gnoseologiya / Gumanitarny portal : [Epistemology / Humanitarian Portal] [Elektronic resource] // Czentr gumanitarnykh tekhnologii, 2002–2021.

9 **Shokhin, V. K.** / Aksiologiya // Novaya filosofskaya encziklopediya [Axiology // New Philosophical Encyclopedia] : v 4 t. / pred. nauch.-red. soveta V. S. Styopin. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moscow : Mysl`, 2010. – 281 p.

10 **Pavlov, I. P.** Obshhie tipy vysshej nervnoj deyatel'nosti zhivotnykh i cheloveka [General types of higher nervous activity of animals and humans] [Text].— Moscow : Direct-Media, 2008. — 50 p.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*А. Ж. Куватов¹, Е. Жуматаева², Е. С. Балтабаев³, Т. С. Омаров⁴,
Е. А. Кистаубаев⁵

^{1,2,3,4,5}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 17.03.22

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПОВЫШЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

В данной статье рассматривается, что в процессе повышения внутреннего интеллектуального потенциала студентов (применительно к специалистам физической культуры и спорта) уделяется внимание овладению работой центральной нервной системы с учетом индивидуальных возможностей каждого человека.

Личностные возможности определяются диагностикой, мотивацией к созданию в процессе освоения формы мыслительной деятельности – «тело-плоть», ученые всесторонне рассмотрели этот вывод и провели исследование феномена – это является приоритетом работы.

Обоснована непосредственная причастность к физическому воспитанию ученых к тому, что их способность ориентироваться на более высокий уровень познавательности – подчинена динамике постоянного развития образных и коммуникативных сигнальных приемов, присущих человеку.

На уроках физической культуры студенты могут ответить на вопрос о том, к какому явлению, проявлению, процессу относятся эти логико-логические объекты, и получить степень их теоретического познания.

В ходе исследования выявлен дефицит исследовательских работ по применению понятий «онтология», «аксиология», «гносеология» в дисциплине физическая культура.

Представлены педагогические условия повышения внутреннего интеллектуального потенциала студентов (в отношении специалистов физической культуры и спорта) и результаты выявленного эксперимента.

Ключевые слова: «студент», «внутренний интеллектуальный потенциал», «интеллект», «образование», «национальный код», «плоть», «дух», «душа».

*А. Куватов¹, Е. Жуматаева², Е. Балтабаев³, Т. Омаров⁴, Е. Кистаубаев⁵

^{1,2,3,4,5}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 17.03.22.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR INCREASING THE INTERNAL INTELLECTUAL POTENTIAL OF STUDENTS

This article considers that in the process of increasing the internal intellectual potential of students (in relation to specialists in physical culture and sports), attention is paid to mastering the work of the central nervous system, taking into account the individual capabilities of each person.

Personal capabilities are determined by diagnostics, motivation to create in the process of mastering the form of mental activity – «body-flesh», scientists have comprehensively considered this conclusion and conducted a study of the phenomenon – this is the priority of the work.

The direct involvement of scientists in physical education is substantiated to the fact that their ability to focus on a higher level of cognition is subordinated to the dynamics of the constant development of figurative and communicative signaling techniques inherent in a person.

At physical education lessons, students can answer the question of what phenomenon, manifestation, process these logical objects belong to, and get the degree of their theoretical knowledge.

The study revealed a shortage of research papers on the application of the concepts of «ontology», «axiology», «epistemology» in the discipline of physical culture.

The pedagogical conditions for increasing the internal intellectual potential of students (in relation to physical culture and sports specialists) and the results of the identified experiment are presented.

Keywords: «student», «inner intellectual potential», «intelligence», «education», «national code», «flesh», «spirit», «soul».

МРНТИ 14.15.15

<https://doi.org/10.48081/UIUJ2411>

***А. М. Кульбеков¹, В. И. Цой², А. А. Курхмаер³,
Р. М. Уалиева⁴, М. А. Елубай⁵**

^{1,4,5}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар;

²Академия системной аналитики и моделирования,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

³Консалтинговая компания «Unternehmensberatung»,

Германия, г. Вислох

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье представлен механизм создания национальной задачно-квалификационной системы, обуславливающей сбалансированность образовательной и профессиональной деятельности страны благодаря сбалансированности спроса и предложения на рынке труда путём выращивания в организациях образования необходимых профессиональных способностей.

Приведена модель функциональной, системной перевязки типовых затруднений субъектов различных сфер и расстановки логических приоритетов развития, обуславливающих бескризисную жизнедеятельность страны. Концептуальными основаниями выявления типовых затруднений являются естественное стремление человека повысить качество жизни и необходимость последовательно обращаться в соответствующие сферы социальных услуг, производства продукции, индустрии, проектирования, науки, образования и культуры с целью создания и приобретения новых товаров и услуг.

Через все квалификационные рамки национальной задачно-квалификационной системы проходят две содержательные линии: линия профессиональных задач и линия квалификационных требований к субъектам по их безусловному выполнению.

На основе модели функциональной системной перевязки типовых затруднений субъектов составлена целостная картина

типовых общепрофессиональных задач, распределённых по восьми квалификационным уровням. Типовые задачи являются основанием составления профессионально-квалификационных, а также учебных задач, формулирования соответствующих требований к знаниям, умениям, навыкам и способностям учащихся и специалистов. Названные задачи образуют единое задачно-квалификационное пространство страны.

Особое значение придается функциям независимых сертификационно-квалификационных центров, которые производят оценку профессионализма, устанавливают квалификационный уровень претендентов и выдают подтверждающие сертификаты. Эти центры выполняют контрольно-коррекционные функции рынка труда по отношению к субъектам профессиональной и образовательной деятельности.

Ключевые слова: задачно-квалификационные рамки, развитие субъекта, сертификационно-квалификационные центры, профессиональные задачи, квалификационные уровни.

Введение

В научно-техническом прогрессе выделяются два вектора – социально-технический и инженерно-технический. Социально-технический прогресс предполагает раскрытие духовного, интеллектуального и субъектно-профессионального потенциала человека, создание развитой социосферы. Инженерно-технический прогресс предполагает создание развитой техносферы – более совершенных материалов, устройств, машин, станков, оборудования, коммуникаций и прочее [1, 2]. Исторически сложился искусственный перекоп – инженерно-технический прогресс оборачивается саморазрушением как биосферы, так и социосферы [3, 4]. В качестве одного из системных инструментов устранения данного дисбаланса предлагается использовать создаваемые в последнее время унифицированные квалификационные системы обеспечения баланса спроса и предложения на мировых рынках труда и образования [5]. Данные системы предусматривают подготовку специалистов в практико-ориентированном компетентностном подходе и признании их профессионального уровня по единым квалификационным критериям [6]. Вместе с тем, выявлены ключевые противоречия, заключающиеся в том, что отсутствуют единый подход к построению и пониманию используемого терминологического аппарата, а также типология квалификаций. В результате затрудняется проектирование однозначных национальных рамок квалификаций, девальвируется значение квалификационных систем [7].

Материалы и методы

В качестве исходного материала в исследовании рассмотрено создание концепций унифицированных квалификационных систем, предполагающих формирование единого европейского пространства с целью обеспечения сопоставимости и гармонизации систем высшего образования [6]. Опосредованно эти концепции предусматривают и преодоление разрыва между образовательной и профессиональной деятельностью, между социально-техническим и инженерно-техническим развитием человечества. В двадцатых годах нынешнего столетия данная идея создания подобных систем была подхвачена и стала распространяться среди стран Евразийского экономического союза, в том числе и в Казахстане. Однако разное толкование смыслов привело к тому, что документы, входящие в европейскую систему квалификаций (ЕСК), стали именоваться по-разному – национальные квалификационные системы (НКС) или национальные системы квалификаций (НСК), восьмиуровневые национальные квалификационные рамки (НКР) или национальные рамки квалификаций (НРК) и т.п.

Общими концептуальными координатами в этих документах являются задачи и квалификационные уровни. Поэтому с целью устранения противоречий в терминологии разных стран предложено привести термины к единому задачно-квалификационному формату [5]. В частности, предложен следующий однотипный рамочный ряд документов: национальная задачно-квалификационная система должна включать последовательно разрабатываемые национальную задачно-квалификационную рамку (НЗКР), профессиональные задачно-квалификационные рамки (ПЗКР), сертификационные задачно-квалификационные рамки (СЗКР) и образовательные задачно-квалификационные рамки (ОЗКР).

Для разработки механизма совмещения социально-технического и инженерно-технического подходов в исследовании применены следующие методы: универсальный логический метод ВАК – восхождения от абстрактного к конкретному, умозрительный язык схематических изображений и методологический язык теории деятельности [8, 9].

Результаты и обсуждение

На рисунке 1 изображён разработанный типовой функциональный механизм национальной задачно-квалификационной системы. Согласно рисунку, субъекты профессиональной, образовательной и сертификационно-квалификационной деятельности объединены общей функцией – обеспечить сбалансированность спроса и предложения на рынке труда путём выращивания в организациях образования профессиональных способностей субъектов под типовые затруднения практики. Соответственно через все

квалификационные рамки проходят две содержательные линии: линия задач и линия квалификационных требований к субъектам по их безусловному выполнению.

НЗКР содержит систему типовых общепрофессиональных задач, функционально связываемых и распределяемых по 8-ми квалификационным уровням сложности, а также требования к знаниям, навыкам и способностям субъектов по их выполнению. На 1-м уровне размещаются простейшие задачи, на 8-м – наиболее сложные.

Рисунок 1 – Типовой функциональный механизм национальной задачно-квалификационной системы

Разрабатываемые специалистами на основе НЗКР профессиональные задачно-квалификационные рамки содержат систему трудовых функций и уточняющие их профессиональные задачи (ПЗ). Здесь трудовая функция – типовая функция технологического цикла деятельности, ПЗ – задача профессии, содержащая требования к действиям субъектов, их знаниям, навыкам и способностям по достижению требуемого результата.

СЗКР разрабатываются на основе ПЗКР экспертами сертификационно-квалификационных центров совместно с приглашаемыми профильными специалистами. Они содержат систему профессионально-квалификационных задач (ПКЗ), функционально связанных и распределённых по уровням сложности, а также квалификационные требования к субъектам по их

выполнению. ПКЗ – профессиональная задача, содержащая требования к действиям субъектов, их знаниям, навыкам и способностям по достижению требуемого результата с помощью конкретных средств и способов. Она предназначена для лиц, претендующих на присвоение им того или иного квалификационного уровня.

На основе ПЗ и ПКЗ специалисты учебных заведений составляют учебные задачи (УЗ) и разрабатывают по каждой специальности (в рамках той или иной профессии) образовательные задачно-квалификационные рамки (образовательные программы). УЗ – задача, содержащая требования к действиям, знаниям, навыкам и способностям учащихся выполнять установленные ПЗ и ПКЗ (рисунок 2).

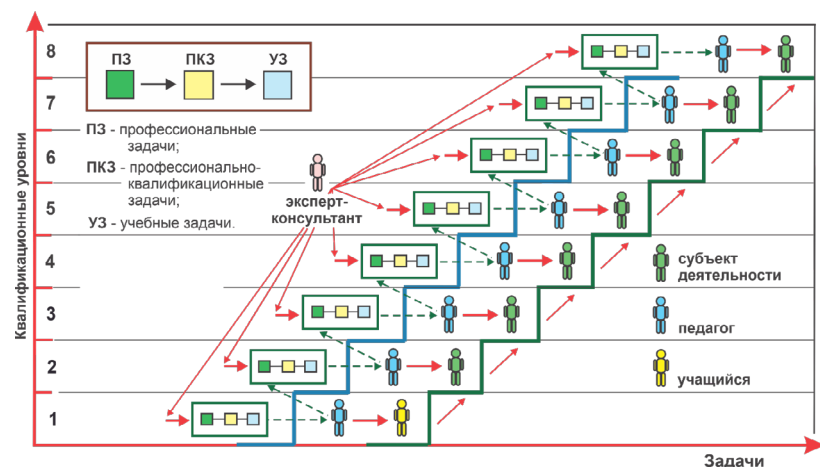

Рисунок 2 – Задачно-квалификационный подход к подготовке субъектов деятельности

В совокупности все задачи НЗКР, ПЗКР, СЗКР и ОЗКР образуют единое задачно-квалификационное пространство мира деятельности. Независимые сертификационно-квалификационные центры производят оценку профессионализма, устанавливают квалификационный уровень претендентов, выдают подтверждающие сертификаты. Кроме того, они выполняют контрольно-коррекционные функции рынка труда по отношению к субъектам профессиональной и образовательной деятельности. На основании сопоставления способностей, формируемых в образовании, с затруднениями в профессиональной практике специалисты центров разрабатывают предложения и рекомендации соответствующим субъектам

рынка по коррекции нормативных документов, механизмов деятельности и взаимодействия.

Системообразующим и сервисным звеном НКС является институт экспертов-консультантов, оказывающих информационные, аналитические, методологические, педагогические услуги разработчикам ПЗ, ПКЗ, УЗ и несущих ответственность за целое функционального взаимодействия субъектов профессиональной, образовательной и сертификационно-квалификационной деятельности.

Особую трудность при разработке всех рамок представляет составление и размещение в них задач, соответственно – ПЗ, ПКЗ, УЗ. В этой связи предлагается использовать инновационную парадигму и умозрительный язык схематических изображений методологической теории деятельности [10], позволяющие строить и переформатировать понятия, категории и концепции в единой логике ВАК в виде конструктивных функциональных моделей, составлять адекватные задачные формулировки. Для примера представлена модель функциональной перевязки сфер деятельности и расстановки логических приоритетов развития (1-8), обуславливающая бескризисную жизнедеятельность страны [11] (рисунок 3).

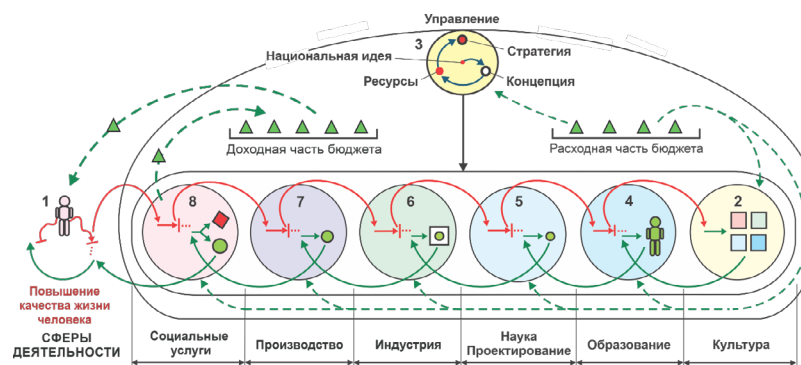

Рисунок 3 – Модель функциональной перевязки сфер деятельности и расстановки логических приоритетов развития (1–8)

Модель позволяет зримо удерживать целое задачного пространства, ставить и размещать задачи по уровню сложности на тех или иных квалификационных уровнях НЗКР в логике безусловного обеспечения конкурентоспособности страны и повышения качества жизни народа. Системообразующим звеном, исходным и целевым стратегическим ориентиром в модели является человек, цикл его индивидуальной жизнедеятельности.

На рисунке показано, как в связи с естественной потребностью повышать качество жизни и возникновением затруднений человек последовательно обращается в сферы социальных услуг, производства продукции, индустрии, проектирования, науки, образования и культуры – для создания и приобретения новых товаров и услуг. Возникновение затруднений логически предопределено необходимостью создания конкурентоспособных товаров и услуг. Вместе с тем, затруднения являются основаниями функциональной кооперации субъектов, мобилизации ресурсов и создания инновационных технологий и продукции.

Согласно схеме, каждая последующая сфера деятельности обусловлена логической необходимостью обеспечить преодоление затруднений объективного типа в предшествующих сферах. Затруднения в научных исследованиях, анализе, проектировании, изготовлении новых продуктов, оказании социальных услуг обуславливают обращение человека к сфере образования (для приобретения необходимых знаний и способностей) и далее – к сфере культуры.

Мировая культура располагает достаточными, накопленными в течение многих веков духовными, интеллектуальными и материальными ценностями, средствами и способами преодоления различных затруднений. Воспользовавшись предложениями, средствами культуры, человек «возвращается» в сферу образования, где приобретает новые знания и способности. Далее, «возвращаясь» в сферы профессиональной деятельности, он последовательно преодолевает встречающиеся типовые затруднения – ставит проблемы, генерирует идеи, создаёт инновации, новые проекты, товары и услуги, присваивая которые, повышает качество своей жизни.

Жёсткая причинно-следственная зависимость функций разных сфер деятельности позволяет установить логические приоритеты безусловного повышения качества жизни населения: 1 – жизнедеятельность человека; 2 – культура (использование однозначной парадигмы); 3 – управление (принятие правильных НПА с использованием однозначной парадигмы); 4 – образование (раскрытие потенциала человека); 5 – наука, проектирование (создание инновационных технологий, проектов); 6 – индустрия (создание инновационных средств производства); 7 – производство новой продукции; 8 – оказание более качественных социальных услуг.

Приведённая модель переязыки сфер деятельности объясняет логику и оправданность бюджетного финансирования проектов развития страны, связанных с преодолением типовых функциональных затруднений субъектов благодаря освоению и использованию инновационных технологий.

Согласно модели, становится очевидно, что стратегическое значение имеют задачи субъектов интеллектуальных сфер деятельности – аналитики, управления, образования, науки, проектирования, ответственных за обеспечение функциональной целостности страны. Развитие реального сектора экономики предопределяется опережающим выполнением интеллектуальных задач. На рисунке 4 представлена уточнённая версия функциональной систематизации и размещения типовых общепрофессиональных задач в НЗКР [4].

Рисунок 4 – Типология общепрофессиональных задач

Если логика постановки и последовательного выполнения учебных задач с первого по восьмой квалификационный уровень очевидна, то при разработке нормативных правовых актов страны, принятии стратегических управленческих решений рекомендуется придерживаться противоположной иерархии: 8 – интеллектуальные задачи инновационного обеспечения профессиональной деятельности, 7 – стратегические, макроуправленческие задачи, 6 – организационно-управленческие задачи, 5 – проектно-реализационные задачи, 4 – организационно-технологические задачи, 3 – реализационно-технологические задачи, 2 – операционно-технологические задачи, 1 – операционно-исполнительские задачи. В этой связи можно образно представить некий постоянно движущийся конвейерный механизм раскрытия (в образовании) и реализации (в профессиональной деятельности) инновационных профессиональных способностей, обуславливающий непрерывное технологическое развитие страны.

Приведённые задачи могут быть конкретизированы с необходимым уровнем точности, к примеру:

- выполнение интеллектуальных задач инновационного обеспечения практики профессиональной деятельности (управленческой, педагогической, предпринимательской, инженерной и др.): философское, методологическое, научное, концептуальное, аналитико-консультационное, экспертное, информационно-программное, методическое, педагогическое обеспечение;
- разработка и мониторинг реализации государственных стратегий, программ, нормативных правовых актов;
- моделирование и прогнозирование последствий принимаемых решений;
- разработка и согласование функционально-системных моделей деятельности и взаимодействия субъектов;
- управление проектами создания и реализации продукции (мониторинг, координация, регламентация, нормирование);
- организация согласования и проектного взаимодействия (межличностного, межпрофессионального), повышения профессионализма субъектов;
- разработка и мониторинг реализации инженерных проектов создания инновационной продукции (товаров, работ, услуг);
- разработка и мониторинг реализации инженерных проектов создания традиционной продукции (товаров, работ, услуг);
- постановка задач и организация совершенствования технологических процессов (рационализация, изобретательство);
- организация выполнения технологических задач, наставничество;

- выполнение задач с применением инновационных технологий;
- выполнение задач с применением типовых, стандартных технологий;
- выполнение заключительных операций технологического цикла под руководством специалиста;
- выполнение подготовительных операций технологического цикла под руководством специалиста;
- выполнение вспомогательных операций под руководством специалиста;
- выполнение простейших операций под руководством специалиста.

Образуемая целостная картина профессиональных задач становится основанием разработки соответствующих ПКЗ и УЗ. С другой стороны, задачи высшего порядка становятся рамочными условиями для постановщиков задач низшего квалификационного уровня. Соответственно, учитывая стратегическое значение выполнения профессиональных задач 6, 7 и 8 уровней, актуализируется необходимость опережающей подготовки системных аналитиков, методологов, экспертов, педагогов-новаторов и управленцев-стратегов, применения в образовании инновационных методов выращивания конкурентных профессиональных способностей. От их профессионализма зависит правильность постановки задач в практике для специалистов прикладных профилей – инженеров, экономистов, финансистов и прочих.

Очевидно, что не обеспечив высокий уровень подготовки специалистов в организациях высшего образования, наивно ожидать создания конкурентоспособной продукции специалистами среднего звена – выпускниками организаций технического и профессионального образования. Поэтому стратегически важно обеспечить в государстве приоритет опережающей модернизации системы высшего образования, в частности, подготовки педагогов-новаторов 7–8-го квалификационных уровней.

Разработка, применение задачно-квалификационных координат и уточняющих функциональных моделей деятельности и взаимодействия субъектов будет способствовать адекватному профессиональному самоопределению молодёжи, построению индивидуальных траекторий практико-ориентированного образования учащихся.

Выводы

Результаты исследования представляют собой логическое обоснование возможности преодоления исторически сложившегося искусственного перекоса инженерно-технического прогресса в ущерб социально-техническому развитию цивилизации. Предлагаемый механизм создания национальной квалификационной системы на непротиворечивой

методологической основе, с унифицированной терминологией, представляет собой уникальный инструмент преодоления разрыва между образовательной и профессиональной деятельностью, совмещения инженерно-технического и социально-технического развития.

Минимально-необходимые предпосылки, обуславливающие устойчивое инновационно-технологическое развитие страны, состоят в следующем:

1) выделение приоритетного, стратегического значения качественного выполнения интеллектуальных задач инновационного обеспечения профессиональной деятельности – аналитических, управленческих, педагогических, научных, проектных задач;

2) опережающая модернизация системы высшего образования и подготовка системных аналитиков, методологов, экспертов, педагогов-новаторов, управленцев-стратегов 7-8-го квалификационных уровней, ответственных за обеспечение функциональной целостности страны;

3) обеспечение адекватного профессионального самоопределения молодёжи, построение индивидуальных и коллективных траекторий практико-ориентированного школьного и вузовского образования на основе:

– применения задачно-квалификационного подхода к раскрытию личностного потенциала и выращиванию профессиональных способностей учащихся;

– использования разработанной типологии общепрофессиональных задач с демонстрацией функциональных моделей их выполнения;

– применение инженерно-педагогического подхода при написании и оформлении научных отчётов, дипломных и диссертационных работ естественно-научного профиля, содержащих предложения и рекомендации по инновационно-технологическому развитию страны, в частности, включение раздела с постановкой профессиональных, профессионально-квалификационных и учебных задач по формированию требуемых профессиональных способностей субъектов деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Муравых, А. И.** Мировой эволюционный процесс и глобальная экобезопасность // Материалы Международной научно-практической конференции «Анализ систем на пороге XXI века : теория и практика» в 4-х т. Т. 2. – М. : Интеллект, 1996. – С. 306–316.

2 **Шваб, К.** Четвёртая промышленная революция. – М. : Эксмо, 2016. – 138 с.

3 **Ковальчук, М. В., Нарайкин, О. С., Яцишина, Е. Б.** Конвергенция наук и технологий – новый этап научно-технического развития // Вопросы философии. – 2013. – №3. – С. 3–11.

4 **Цой, В. И., Кусаинов, К. Т., Федорук, А. М.** Навигационные ориентиры инновационного евразийского мышления и взаимодействия. – Караганда : Авторский тираж, 2020 – 192 с.

5 **Цой, В. И.** Национальная система квалификаций – эффективный инструмент модернизации системы образования РК // Информационно-методический журнал «Техническое и профессиональное образование». – 2018. – № 3(34). – С. 12–17.

6 **Олейникова, О. Н.** Предпосылки формирования и назначение национальной системы квалификаций // Образование и наука. – 2014. – № 5. – С. 4–14. – <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2014-5-4-14>

7 **Олейникова, О. Н., Муравьёва, А. А., Аксёнова, Н. М.** Национальная система квалификаций: концептуальные и методические основы в области нерешенных проблем // Образование и наука. – 2018. – Т. 20. – № 6. – С. 70–89. – <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2018-6-70-89>

8 **Анисимов, О. С.** Методологический словарь для стратегов. – М. : АгроВестник, 2002. – 295 с.

9 **Анисимов, О. С.** Методология на рубеже веков (к 50-летию ММК). – М. : Вестник АСМБ, 2004. – 762 с.

10 **Цой, В. И.** Метод реконструкции неоднозначной парадигмы и создания природоподобного мира деятельности. – Свидетельство Республики Казахстан на объект интеллектуальной собственности. – № 1720 от 12.02.2019 г.

11 **Цой, В. И., Кульбеков, А. М.** Инженерно-педагогический подход к инновационно-технологическому развитию страны. – Свидетельство Республики Казахстан на объект интеллектуальной собственности. – № 9465 от 27.04.2020 г.

REFERENCES

1 **Muravyh, A. I.** Mirovoj jevoljucionnyj process i global'naja jekobezопасnost' [World evolutionary process and global eco-security]. Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Analiz sistem na poroge XXI veka : teorija i praktika» v 4-h t. Т. 2. – Moscow : Intellekt, 1996. – P. 306–316.

2 **Shvab, K.** Chetvortaja promyshlennaja revoljucija. [Fourth industrial revolution] – Moscow : Eksmo, 2016. – 138 p.

3 **Koval'chuk, M. V., Narajkin, O. S., Jacishina, E. B.** Konvergencija nauk i tehnologij – novyj jetap nauchno-tehnicheskogo razvitija [Convergence of sciences

and technologies – a new stage of scientific and technological development]. Voprosy filosofii. – 2013. – №3. – P. 3–11.

4 **Coj, V. I., Kusainov, K. T., Fedoruk, A. M.** Navigacionnye orientiry innovacionnogo evrazijskogo myshlenija i vzaimodejstvija [Navigational landmarks of innovative Eurasian thinking and interaction] – Karaganda : Avtorskij tirazh, 2020. – 192 p.

5 **Coj, V. I.** Nacional'naja sistema kvalifikacij – jeffektivnyj instrument modernizacii sistemy obrazovanija RK [The National Qualifications System is an Effective Tool for Modernizing the Education System of the Republic of Kazakhstan]. Informacionno-metodicheskij zhurnal «Tehnicheskoe i professional'noe obrazovanie». – 2018. – № 3 (34). – P. 12–17.

6 **Olejnikova, O. N.** Predposylki formirovanija i naznachenie nacional'noj sistemy kvalifikacij [Prerequisites for the formation and purpose of the national qualifications system] Obrazovanie i nauka. – 2014. – № 5. – P. 4–14. – <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2014-5-4-14>.

7 **Olejnikova, O. N., Murav'jova, A. A., Aksjonova, N. M.** Nacional'naja sistema kvalifikacij : konceptual'nye i metodicheskie osnovy v oblasti nereshennyh problem. [National qualifications system : conceptual and methodological foundations in the field of unsolved problems]. Obrazovanie i nauka. – 2018. – T. 20. – № 6. – P. 70–89. – <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2018-6-70-89>

8 **Anisimov, O. S.** Metodologicheskij slovar' dlja strategov [Methodological dictionary for strategists] – Moscow : AgroVestnik, 2002. – 295 p.

9 **Anisimov, O. S.** Metodologija na rubezhe vekov (k 50-letiju MMK). [Methodology at the turn of the century (to the 50th anniversary of MMK)]. – Moscow : Vestnik ASMB, 2004. – 762 p.

10 **Coj, V. I.** Metod rekonstrukcii neodnoznachnoj paradigmy i sozdanija prirodopodobnogo mira dejatel'nosti [A method for reconstructing an ambiguous paradigm and creating a nature-like world of activity] Svidetel'stvo Respubliki Kazahstan na objekt intellektual'noj sobstvennosti. – № 1720, 12.02.2019.

11 **Coj, V. I., Kul'bekov, A. M.** Inzhenerno-pedagogicheskij podhod k innovacionno-tehnologicheskomu razvitiju strany [Engineering and pedagogical approach to the innovative and technological development of the country]. Svidetel'stvo Respubliki Kazahstan na objekt intellektual'noj sobstvennosti. – № 9465, 27.04.2020.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

**А. М. Құлбеков¹, В. И. Цой², А. А. Кирхмаер³, Р. М. Уалиева⁴, М. А. Елубай⁵*

^{1,4,5}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

²Жүйелік аналитика және үлгілеу академиясы,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

³«Unternehmensberatung» консалтингтік компания,

Германия, Вислох қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕҢГЕРІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ЖӘНЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТ

Мақалада білім беру ұйымдарында қажетті кәсіби қабілеттерді өсіру арқылы еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдігіне байланысты елдің білім беру және кәсіби қызметінің тепе-теңдігін анықтайтын ұлттық міндет-біліктілік жүйесін құру механизмі келтірілген.

Әр түрлі салалардағы субъектілердің типтік қиындықтарын функционалды, жүйелі түрде байланыстыру және елдің дағдарыссыз өмірін анықтайтын, дамудың логикалық басымдықтарын белгілеу моделі келтірілген. Типтік қиындықтарды анықтаудың тұжырымдамалық негіздері адамның өмір сүру сапасын жақсартуға деген табиғи ұмтылысы және жаңа тауарлар мен қызметтерді құру және сатып алу мақсатында әлеуметтік қызметтердің, өнім өндірудің, индустрияның, жобалаудың, ғылымның, білім мен мәдениеттің тиісті салаларына дәйекті түрде жүгіну қажеттілігі болып табылады.

Ұлттық міндет-біліктілік жүйесінің барлық біліктілік шеңберінен екі мазмұндық желі өтеді: кәсіби міндеттер желісі және субъектілерге оларды сөзсіз орындау жөніндегі біліктілік талаптары желісі.

Субъектілердің типтік қиындықтарын функционалды жүйелі түрде тану моделінің негізінде сегіз біліктілік деңгейіне бөлінген типтік жалпы кәсіптік міндеттердің тұтас көрінісі жасалды.

Үлгілік міндеттер кәсіптік-біліктілік, сондай-ақ оқу міндеттерін жасауға, оқушылар мен мамандардың біліміне, іскерлігіне, дағдылары мен қабілеттеріне тиісті талаптарды қалыптастыруға негіз болып табылады. Аталған міндеттер елдің бірыңғай міндет-біліктілік кеңістігін құрайды.

Кәсіби шеберлікті бағалайтын, үміткерлердің біліктілік деңгейін белгілейтін және растайтын сертификаттар беретін тәуелсіз сертификаттау және біліктілік орталықтарының функцияларына ерекше мән беріледі.

Бұл орталықтар кәсіби және білім беру қызметінің субъектілеріне қатысты еңбек нарығының бақылау-түзету функцияларын орындайды.

Кілт сөздер: міндет-біліктілік шеңберлері, субъектінің дамуы, сертификаттау-біліктілік орталықтары, кәсіби міндеттер, біліктілік деңгейлері.

*A. M. Kulbekov¹, V. I. Tsoi², A. A. Kirchmaier³, R. M. Ualiyeva⁴, M. A. Yelubay⁵

^{1,4,5}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Academy of System Analytics and Modeling,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

³Consulting company «Unternehmensberatung»,

Germany, Wisloh.

Material received on 17.03.22.

FUNCTIONAL MECHANISM FOR ENSURING THE BALANCE OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITY

The article presents a mechanism for creating a national task-qualification system, which determines the balance of educational and professional activities of the country due to the balance of supply and demand in the labor market by cultivating the necessary professional abilities in educational institutions.

A model of functional, systemic linking of typical difficulties of subjects of various spheres and the arrangement of logical development priorities that determine the crisis-free life of the country is given. The conceptual grounds for identifying typical difficulties are the natural desire of a person to improve the quality of life and the need to consistently apply to the relevant areas of social services, production, industry, design, science, education and culture in order to create and purchase new goods and services.

Two substantive lines pass through all the qualification frameworks of the national task-qualification system: the line of professional tasks and the line of qualification requirements for subjects for their unconditional fulfillment.

A holistic picture of typical general professional tasks distributed over eight qualification levels is compiled on the basis of a model of functional systemic connection of typical difficulties of subjects. Typical tasks are the basis for the preparation of professional qualification, as well as educational tasks, the formulation of relevant requirements for knowledge, skills and abilities of students and specialists. These tasks form a single task-qualification space of the country.

Particular importance is attached to the functions of independent certification and qualification centers that assess professionalism, establish the qualification level of applicants and issue confirming certificates. These centers perform the control and correctional functions of the labor market in relation to the subjects of professional and educational activities.

Keywords: task-qualification framework, development of subject, certification and qualification centers, professional tasks, qualification levels.

<https://doi.org/10.48081/JUAP1704>

***А. К. Курманова¹, Ш. К. Курманбаева²**

^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАТЫСЫМДЫҚ БАҒДАРЛЫ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Бұл мақалада қатысымдық бағдарлы оқытуға қатысты «коммуникация», «коммуникативтік» терминдері, сондай-ақ тілдік коммуникация, қатысымдық қызмет, қатысымдық оқыту, қатысымдық әдіс, қатысымдық бағыт, тілдік қатынас мәселелері жан-жақты қарастырылды. Мақаланың мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыру барысында зерттеу тақырыбына қатысты авторлардың көзқарастары мен пікірлеріне шолу жасалды. Сонымен қоса теорияға негізделген ғылыми еңбектер зерделенді. Қатысымдық бағыттың бүгінгі заман талабы екенін айта отырып, қатысымдық бағдарлы оқытудың өзектілігі танытылды. Қатысымдық әдістің лингвистикалық негіздерін анықтаудағы коммуникативтік лингвистиканың идеялары көрсетілді. Әдістің психологиялық тұжырымдамасына орай адам іс-әрекет пен қарым-қатынаста қалыптасатын іс-әрекеттің субъектісі ретінде қаралды. Әр түрлі әдіскер-ғалымдардың қатысымдық оқытудың негізгі әдістемелік ұстанымдары сипатталды. Қазақ тіл білімінде қатысымдық әдістің алғаш ғылыми негіздемесін жасаған профессор Ф. Ш. Оразбаеваның ой-тұжырымдары келтірілді. Сонымен қатар қатысымдық бағыттың әуел баста тілді жасалды деп оқытудың негізгі әдісі ретінде қалыптасқаны айтылды. Қатысымдық бағдарлы оқытудың нәтижесі – тілдік қатынас екенін айта отырып, тілдік қатынас, қатысымдық қызмет ұғымдарына берілген анықтамалар талданды. Қорытындыда қатысымдық бағдарлы оқытудың маңызы тұжырымдалды. Қатысымдық бағдарлы оқыту бағытының тиімділігі дәлелденді. Тілді қатысымдық тұрғыдан меңгерудің мәні мен маңызы айқындалды.

Кілтті сөздер: қатысымдық бағдарлы оқыту, коммуникация, қатысымдық әдіс, қатысымдық қызмет, ұстаным.

Кіріспе

Бүгінгі әлем – ашықтық әлемі, бүгінгі қажеттілік сан салада қарым-қатынас орнатуға бағытталған. Тығыз қарым-қатынасты тілсіз орнату мүмкін емес, ал өмір талабы тілді тек объект, нысан ретінде емес, қажеттілік, тілдесу құралы ретінде меңгерту болып отыр. Осы орайда өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқыту әдістемесі саласындағы жаңаша көзқарастың бірі – тіл үйренушінің өз ойын дұрыс жеткізе білу іскерлігін қалыптастыра отырып, тілді өмір қажетіне лайықты қатынас құралы ретінде пайдалана білуге үйрету. Бұл тіл үйренушінің сөйлеу дағдысын дамытып, қатысымдық құзыреттілігін қалыптастырады, тілдесуші тұлғалардың білім деңгейі мен аясын ескере отырып, танымдық қызығушылығын оятады. Тілді үйретуге қойылатын жаңа талаптар қазақ тілін оқытудың жалпы әдістемесін де, нақты әдістері мен тәсілдерін де шұғыл және түбегейлі қайта қарауды талап етеді. Тіл үйрету қатысымдық тұрғыда жүзеге асырылуы тиіс. Себебі қатысым – адамдардың қарым-қатынас жасауының басты тетігі. Осы тұрғыда, қатысымдық құзыреттілікті қалыптастырудың бір жолы, тілді үйретудегі жаңа ізденіс – қатысымдық бағдарлы оқыту болмақ.

Тілді оқыту осы кезеңге дейін қазақ тіл ғылымының жүйелілік-құрылымдық тұрғысынан оқыту ретінде белсенді зерттелгені белгілі. Тіл және дидактика ғылымындағы антропоцентристік парадигмаға сәйкес тілді қатысымдық бағдарлы оқыту назардан тыс қалып келді. Білім алушының қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі де өз шешімін толық тапқан жоқ. Оған бірден-бір себеп білім алушылардың тілдік, қатысымдық құзыреттілігінің, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларының жеткілікті дәрежеде қалыптаспағандығы болды. Тілді үйрету барысында берілген теориялық білім мен дайын тілдік модельдерді (синтаксистік конструкциялар, коммуникативтік актіге қажетті сөздік қорды) шеберлікпен тоғыстырып, сөйлеу әрекетінде пайдалану машығы дамымағаны айқын көрінді. Бұл тілдің теориялық негіздерін тану мен тілді практикалық меңгеру арасындағы байланыс мәселесі әлі де қатысымдық тұрғыдан шешімін таппағанын көрсетеді. Сондықтан осы мақалада қарастырылып отырған мәселе ғылыми тұрғыдан сараптап, зерделеуді қажет етеді. Сонымен қатар өз кезегінде осы тақырыптың өзектілігін де танытады.

Материалдар мен әдістер

Тілді қатысымдық бағдарлы оқыту мәселесімен айналысқан ғалымдар қатарында А.С. Пушкин атындағы орыс тілі институтының өкілдері А. А. Леонтьев, В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова, А. Н. Щукин, М. Н. Вятютнев, Э. Ю. Сосенко, жеке тұлғаның резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісінің өкілі Г. А. Китайгородская, психологтар мен әдіскерлер

Э. П. Шубин, П. Б. Гурвич, И. Л. Бим, Г. В. Рогова, И. А. Зимняя, В. Л. Скалкин, Б. А. Лapidус, Н. И. Гез, Е. И. Пассовтарды атауға болады. Бұл ғалымдар өз еңбектерінде аталған бағыттың ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан ең тиімді екендігін дәлелдеді. Ал қазақ тіл білімінде қатысымдық әдістің алғаш ғылыми негіздемесін профессор Ф. Ш. Оразбаева ұсынды. Ғалым еңбектерінде оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым, тілдесім әрекеттері сөйлеу және ойлау механизмі аспектілерінің әдістемелік жүйесі ретінде қаланды. Сондай-ақ А. М. Мұратбекова, С. Нұрғали, . Е. Рахимбаева, К. Маселова, Ш. Қ. Құрманбаевалардың еңбектерінде осы бағыттағы зерттеулер өз жалғасын тапты.

Осы мақаланы жазу барысында қатысымдық бағдарлы оқыту терминдерінің мәнін ашу, қатысымдық бағдарлы оқыту мәселесінің зерттелуіне шолу жасау, қатысымдық бағдарлы оқытудың ұстанымдары мен ғылыми негіздерін айқындау, тілді қатысымдық тұрғыдан меңгерудің маңызын анықтау мақсатында ғылыми зерттеудің сипаттау, жүйелеу, сыни талдау және қорыту әдістері басшылыққа алынды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақ тілін үйрету үдерісінде қатысымдық құзыреттілікті қалыптастырудың ең тиімді жолы – қатысымдық бағдарлы оқыту. Оның мақсаты – оқытылатын тілдің грамматикасы мен лексикасын игерту ғана емес, сол тілде қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру, ұсынылған тақырып аясында қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде пайдалануға қажетті дағдыларды игерту. Білім алушылар тілдік формаларды біліп қана қоймай, оларды нақты қарым-қатынас мақсатында қалай қолдану керектігін үйренеді. Оқыту түрі білім алушыларды тілді шынайы өмірде қолдануға бейімдейді. Яғни, қатысымдық бағдарлы оқытуда белгілі бір тіл туралы білім берілмейді, керісінше сол тілді қолдана отырып, қарым-қатынас жасау көзделеді, тілдік коммуникация жүзеге асады.

Қатысымдық бағдарлы оқытудың ғылыми ұғымдарына талдау жасау мақсатында байланыс, қатынас деген мағынаны білдіретін латын тілінен енген «коммуникация» (communicatio) терминіне тоқталамыз. Қазақ тіл біліміндегі зерттеулерде бұл термин «коммуникация», «коммуникатив» деген нұсқаларда өткен ғасырдың 60-шы жылдарынан бастап кездеседі. Тілшілер бұл сөзді тілдің әлеуметтік-қоғамдық қызметіне қатысты қолданады. Мәселен «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде «коммуникация» сөзі «жол қатынасы», «байланысы» деп берілсе [1], «Қазақ тілі» сөздігінде «коммуникациялық» деген сын есім көрсетілген және «қатынастық, қарым-қатынастық» деп берілген [2]. Т. Жанұзақовтың басқаруымен жарық көрген «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде коммуникацияға мынадай түсінік

берілген: «Коммуникация – жол қатынасы, бір орынның басқа орынмен байланысы, байланыс желісі» [3, 399]. Орыс тіл білімінде, атап айтсақ, В. Дальдің түсіндірме сөздігінде: «1. «коммуникация» ж.р., франц. сообщение, пути, дороги, средство связи мест.; 2. «коммуникационный» – к сообщениям относящийся», – деген түсінік берілсе [4], Н. Д. Ушаковтың түсіндірме сөздігінде: «1. «коммуникация» – сообщение, связь одного места с другим; 2. «коммуникация» – сообщение, передача мыслей», – деген анықтама берілген [5]. Аталған еңбектерде «коммуникация құралы – сөз» деп анықталады. Сондай-ақ «коммуникация» ұғымының әуелде тек қана «жол қатынасы», «байланыс» мағынасын білдіргенін, «ойды жеткізу» мағынасының барлық еңбектерде көрініс таппағанын байқаймыз.

Көптеген тілдерде ортақ термин ретінде қолданылатын «коммуникация» сөзі көп мәнді болғандықтан, әртүрлі ақпаратты қабылдау және тарату мүмкіндігі бар қарым-қатынас тәсілдері; ақпарат алу, өңдеу жеткізу және сақтау процестерінің жиынтығы; екі және одан да көп адамдардың өзара түсінісуге негізделген байланысы: бір-бірінен ақпарат, мәліметтер алмасуы; басқару жүйесінің әр түрлі бөлігіндегі тікелей байланыс мүмкіндігі деп те түсіндіріледі әрі адамдар арасындағы тілдік қарым-қатынас деген ұғымды білдіруі арқылы мағынасы кеңейеді. Сонымен қатар, «коммуникация», «коммуникативтік» терминінің мәні соңғы жылдары лингвистика шеңберінен де асып түсіп, басқа да ғылым салаларында кеңінен қолданылууда. Бастапқыда жол қатынасына байланысты ғана қолданылған сөздің мағынасы уақыт өте келе тілге, сөйлеуге қатысты тереңдей түссе, бүгінгі күнде «қоғамдық коммуникация» – қоғамдық байланыс, қоғамдағы қарым-қатынас; «саяси коммуникация» – саяси өмірдегі қарым-қатынас деген мағыналарда да қолданылууда. Бұл қолданыстар сөздің біріншіден, тілдік қарым-қатынасқа, екіншіден, адамдардың өзара ұғынысуына, бірін-бірі түсінуіне негізделетінін дәлелдей түседі. Коммуникация арқылы адамдар бір-біріне ойын жеткізіп, белгілі бір нәрсені хабарлап қана қоймайды, сонымен қатар олар өзара түсініседі, пікір алмасады, біріннің ойын екіншісі ұғады. Екі адамның түсінісуі, топтың түсінісуіне, топтың пікір алысуы қоғамның жетілуіне әкеледі. Осыдан адамзат тілінің қоғамдық, әрі әлеуметтік қызметі, «коммуникативтік» терминінің әлеуметтік сипаты пайда болды. Тілдік коммуникация өзара түсіністік қалыптастырады, сол арқылы қарым-қатынас орнатады. Бұл жөнінде ғалым Г. В. Колшанский: «Языковая коммуникация – это прежде всего общение с помощью языка в целях установления взаимопонимания», – десе [6, 18], зерттеуші И. М. Кобозева: «...это способ передачи мысли посредством языка, объективируемый в форме речевого акта – этого элементарного звена речевого общения», – деп, процесті сөйлесуге қатысты қарым-қатынаспен байланыстырады [7, 11].

Тілдік қатынасқа түсушілердің ең басты қызметі – қатысымдық қызмет. Қатысымдық қызмет бойынша хабар таратушы мен хабар қабылдаушылар тілдік қарым-қатынастың барлық түрлерін іс жүзіне асыра отырып, хабар арқылы бір-бірімен қарым-қатынастық қызмет атқарады. Н. А. Слюсарева қатысымдық және танымдық қызметтерді «тілдің екі басты, базалық қызметтері» деп санаса [8, 564], Н. Д. Арутюнова, Г. В. Степанов тілдің қатысымдық қызметін оның пайда болуының жалғыз себебі ретінде қарастырады [9, 410]. Осы тұрғыда, тіл адамдарға қарым-қатынас құралы ретінде қызмет етуге арналған. Сондықтан Н. Д. Арутюнова тілдің қызметі оның пайда болуы мен конституциялық қасиетін алдын-ала анықталған негіз деп таниды [10, 610]. Аталған көзқарасты әдіскер Ричардс пен Роджерс те қолдайды. Олар тілдің кейбір сипаттамаларын өзгертіп, тілдің бастапқы функциясы – өзара әрекеттесу мен байланысты қамтамасыз етеді деген болатын. Сол себепті тілді оқыту барысында оның қатысымдық қызметін ескеру қажет. Осыдан келіп тілдерді коммуникативтік бағдарлы оқыту немесе тілдерді оқытудағы коммуникативтілік идеясы туындады. Әлемнің әр түрлі елдерінде бір уақытта дерлік осы теорияға сәйкес жасалған ғылыми еңбектер пайда болды. Қатысымдық оқытуға деген қызығушылық орыс тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінде де болды. Осы бағытта белсенді қарым-қатынас ұстанымына негізделген В. Г. Костомаров пен О. Д. Митрофанованың әдістемелік құралы жарыққа шықты. Оның мазмұны оқытудың практикалық бағыттылығын, тілдік материалды іріктеу мен берудегі функционалдық көзқарас, оқу материалын ситуациялық-тақырыптық тұрғыда ұсыну, синтаксистік негізде лексика мен морфологияны зерделеу, оқу материалының концентрлік орналасуы және оқытудың бірнеше кезеңдерін бөліп көрсету, оқушылардың ана тілін есепке алу сияқты нақты әдістемелік ұстанымдарды қамтыды. 70-ші жылдардан бастап қатысымдық оқыту Е. И. Пассов және оның әріптестері мен шәкірттерінің ғылыми зерттеу нысанына айналды. Олар «коммуникативті әдіс» терминін ұсынды, оның теориялық негіздемесін бірқатар монографиялар мен ғылыми еңбектерде жариялады. Бастапқыда бұл әдіс сөйлеуді үйретуге арналды. Ал қазіргі уақытта оның қолданылу аясы едәуір кеңейді. Онда сөйлеу әрекетінің барлық түрлері қолданылады: өнімді (сөйлеу, жазу) және рецептивті (тыңдау, оқу). Алайда, әдіс арқылы шешілетін бірінші кезектегі міндет ауызша сөйлеу дағдыларын игеру болып қала береді, ал басқа мақсаттарға жету көмекші болып табылады. Е. И. Пассов қатысымдық әдісті сипаттауға арналған жұмысында бұл әдіс алдыңғы әдістердің барлық жақсы жақтарына сүйенеді деген болатын [11]. Бірақ 70–80 жылдарда шыққан еңбектер бұл әдістің аудиовизуалды әдіске жақын екендігін көрсетті. Себебі қатысымдық оқыту мәселесімен

айналысқан ғалымдар М. Н. Вятютнев, Э. Ю. Сосенко, Л. Л. Вохмина бұдан ертеректе аудиовизуалды оқулық жасаумен шұғылданған еді.

Коммуникативтік әдістің лингвистикалық тұжырымдамасы 1970-жылдары коммуникативтік лингвистикаға негізделді. Оның лингвистикалық негіздерін анықтауда коммуникативтік лингвистиканың келесі идеялары қарастырылды:

- 1) байланыс (оқыту) бірлігі сөйлеу актілері (бекіту, сұрау, сұрақ және т.б.);
- 2) сөйлеу әрекеті мазмұнын ұйымдастыратын және реттейтін сөйлеушінің ниеті сөйлеу актілерін таңдау бірлігі;
- 3) қарым-қатынас құралы ретінде тілді меңгеру оқушының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды, яғни қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында тілді дұрыс қолдана білу;
- 4) коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру сөйлеу ниетінің пайда болуына және сөйлеу актілерінің орындалуына ынталандыру ретінде қызмет ететін мұқият таңдалған қарым-қатынас жағдайы.

Ал әдістің психологиялық тұжырымдамасы орыс психологиялық мектебі әзірлеген оқытуға деген тұлғалық-әрекеттік тәсілге сүйенді. Бұл тәсілдің негіздері С. Л. Рубинштейн мен А. Н. Леонтьевтің еңбектерінде қаланды, онда адам іс-әрекеттің субъектісі ретінде қарастырылды. И. А. Зимняяның айтуынша, оқытудың бұл тәсілі «білім алушылардың ішкі резервтерін жандандыруға және оның оқу қызметін оңтайландыруға бағытталған» [12, 53]. Сондықтан мұндай тәсілді осы үдерістің тиімділігін арттырудың қажетті шарты ретінде қарастыруға болады. Э. В. Шорохованың пікірінше, жалпы анықтамаға сәйкес жеке көзқарас барлық психикалық процестер, қасиеттер белгілі бір адамға тиесілі, олар адамның жеке және әлеуметтік болмысына тәуелді әрі оның заңдылықтарымен анықталады [13, 27].

Ресейде қатысымдық оқытудың негізгі әдістемелік ұстанымдарын Е. И. Пассов, В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова В. Л. Скалкин, Н. И. Гез, Б. А. Лapidус және т.б. ғалымдар қарастырған. Аталған еңбектерге сүйене отырып, қатысымдық бағдарлы оқытудың келесі ұстанымдарын айқындаймыз:

Оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін оның жеке аспектісінің жетекші рөлімен ескеру ұстанымы оқу-жаттығуды ынталандыру және сабақ барысында оқушылардың белсенділігін арттыру кезінде басшылыққа алынады. Онда тілді үйренудің табиғи қабілеттері (есту немесе көру жадының басым болуы, фонемалық есту деңгейі, жалпылау алу қабілеті), оқу әрекетінің пән ретіндегі қасиеттері (оқу қабілеттерінің әртүрлілігі), қызығушылықтары, дүниетанымы, қоғамдағы және ұжымдағы орны бойынша жеке қасиеттері ескеріледі. Оқу материалының таныстырылымын

барлық деңгейде функционалдық тұрғыдан іріктеу ұстанымы байланыс процесіне сәйкес келетін материалды таңдауды және берілген білімнің сөйлеу құралдары жүйесін игеру міндеттеріне сәйкестігін анықтайды. Оған сабақ материалына тек ережелер мен нұсқауларға сәйкес келетін практикалық тілді білу үшін қажетті ақпарат кіреді. Оқыту үдерісінің жағдаяттылығын сөйлеуді ынталандыру әдісі ретінде де, сөйлеу дағдысын дамыту шарты ретінде де қарастыру ұстанымы оқу сабақтарындағы жағдайды іріктеу және ұсыну қарым-қатынастың нақты тақырыптарымен анықталады. Жаңашылдық ұстанымы – ең маңызды ұстанымның бірі. Сондықтан ол қарым-қатынас тақырыбы мен жағдайларының үнемі өзгеруімен сипатталады. Сөйлеу дағдыларының икемділігін қамтамасыз етеді. Бұл жағдай мен қарым-қатынас материалының үнемі өзгеруіне, сондай-ақ шешуге тиіс сөйлеу мәнерінің сипатына байланысты. Осы ұстанымдар қатысымдық бағдарлы оқытуда оқу материалын жүйелеу кезінде басшылыққа алынады. Бұған қатысты Е. И. Пассов: «Оқу материалын коммуникативтік бағытта ұйымдастыру мәселесі әзірге теориялық тұрғыда және оның айтылым әрекетін үйретуге қатысты проблемалар тұрғысынан ғана қарастырылған. Ал сөйлеу әрекетінің барлық түріне қатысты коммуникативтік әдістің барлық деңгейлерде жүзеге асырылуы әлі шешімін таппаған», - деп, аталмыш мәселенің өзектілігін көрсетеді [11,70]. Тұжырымдай келгенде, қатысымдылыққа бағытталған ұстаным тіл үйренушінің ауызша және жазбаша түрде қарым-қатынас жасай алуы үшін қажетті коммуникативтік мүмкіндіктерін тудыруға бағытталған оқытуда негізге алынады. Ол оқу жұмысының алдына қойған мақсаттарын айқындауға септігін тигізеді.

Отандық тіл білімінде қатысымдық әдістің алғаш ғылыми негіздемесін ұсынған профессор Ф. Ш. Оразбаева: «Қатысымдық әдіс дегеніміз – оқушы мен оқытушының тікелей қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын; белгілі бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларына тән басты белгілер мен қағидалардың жүйесінен тұратын; тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыра келіп, тілді қарым-қатынас құралы ретінде іс жүзіне асыратын әдістің түрі», – деген анықтама береді [14, 188]. Оның өзіне тән ерекшеліктері бар екендігін көрсете келе, қатысымдық әдістің ең басты айырмашылығы – екі үлкен ғылымның басын біріктіріп, «қатысымдық лингвистика», «қатысымдық әдістеме» ұғымдарының пайда болуы деп көрсетеді.

Қазіргі таңда тілді оқытудың ең басты бағыты – қатысымдық бағыт. Профессор Ш. Қ. Құрманбаеваның анықтауынша, қатысымдық бағыт әуел баста тілді жеделдете оқытудың негізгі әдісі ретінде қалыптасты [15, 226]. Ол дайын сөйлемдерді жаттатқызу, тілдік материалды саналы түрде

меңгермей, көбінесе ойланбастан қайталауға негізделгенмен, бірте-бірте оқыту мазмұны, әдіс-тәсілдері өзгеріп, толығып отырды. Сондықтан тілді қатысымдық тұрғыдан меңгертуге тілшілер де, әдіскер-ғалымдар да, ұстаздар да ерекше назар аударып отыр. Тіл үйретудегі бүгінгі уақыт сұранысынан туып отырған, заман талабына жауап бере алатын бірден-бір дұрыс бағыт екендігі сөзсіз дәлелденген қатысымдық бағыт енді ғылыми-әдістемелік тұрғыдан тереңдей зерттеп, жетілдіре түсуді талап етуде.

Қатысымдық бағдарлы оқытудың соңғы мақсатты нәтижесі – тілдік қатынас. Тілдік қатынас дегеніміз адамдардың бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі, тіл арқылы тілдік қатынас жасауы деген сөз. Осы тілдік қатынас бойынша зерттеу жүргізіп, оның тілдерді оқытудағы тиімділігін көрсеткен, тілдік қатынастың тұжырымын жасаған ғалым Ф. Ш. Оразбаеваның пікіріне сүйенсек, тілдік қатынас – сөйлеу тілі арқылы ұғынысу, түсінісу дегенді нақтылай келіп, жай ғана қарым-қатынас дегеннен гөрі тамыры тереңге кеткен, өмірде өзіндік орны бар, қоғамның дамуы үшін ең қажетті қоғамдық-әлеуметтік ақпараттардың жиынтығы арқылы адамдардың бір-бірімен пікір алмасуы, адамдар қатынасының түп қазығы дегенді білдіреді [16, 44]. Берілген анықтамадан көріп отырғанымыздай, тілдік қатынас – тек сөйлеу тілі арқылы тілдесу ғана емес, сондай-ақ, ол жалпы адамзатқа, қоғамға қызмет ететін, оны қоғамның өзі тудырған, оның әлеуметтік қажеттігін өтейтін күрделі құбылыс. Сондықтан да тілді қатысымдық тұрғыдан меңгерудің алатын орны ерекше.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардың негізінде шетелдік, отандық әдіскер-тілші ғалымдардың қатысымдық бағдарлы оқыту бағытындағы зерттеулеріне жасалған талдауларымыз қатысымдық бағдарлы оқытудың үлкен мектебі қалыптасқанын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері қатысымдық әдістің лингвистикалық және психологиялық тұжырымдамаларының ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындауға мүмкіндік берді. Қатысымдық әдістің аудиовизуалды және жеделдете оқыту әдістерінің негізі ретінде қалыптасуы болашақ зерттеулерімізде осы әдістерге жіті назар аударуымызға себепкер болады. Зерттеуімізде негізгі басымдық берген әдіскер-ғалым Е. И. Пассов еңбектері қатысымдық бағдарлы оқытудың басты ұстанымдарын айқындауымызға мүмкіндік берді. Қатысымдық әдістің ғылыми негіздерін айқындауға бағытталған талдауларымыз нәтижесінде қатысымдық бағдарлы оқытудың ғылыми ұғымдарының мәніне тереңдей бойлап, қатысымдық лингвистика, қатысымдық әдістеме ұғымдарының ғылымдар тоғысындағы кешенді түсінік екендігіне көз жеткіздік. Жүргізілген зерттеулеріміз қатысымдық бағдарлы оқыту тіл үйретудегі ең тиімді жол екенін дәлелдей түсті.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі [Мәтін]. Т. 5. – Алматы : Ғылым, 1980.
- 2 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 1-том / жалпы редакциясын басқарған академик Ісмет Кенесбаев [Мәтін]. – Алматы : Ғылым, 1959.
- 3 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / жалпы ред. басқарған Т. Жанұзақов [Мәтін]. – Алматы : Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
- 4 **Даль, В. И.** Толковый словарь [Текст]. – М. : Гослитиздат, 1935. – Т. 1–4. – С. 537–561.
- 5 Толковый словарь русского языка / Под ред. проф. Н.Д. Ушакова [Текст]. – Т. 1. – М. : ОГИЗ, 1935. – 1562 с.
- 6 **Колшанский, Г. В.** Коммуникативная функция и структура языка [Текст]. – М. : Наука, 1984. – 176 с.
- 7 **Кобозева, И. М.** Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII. [Текст]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 7–21.
- 8 **Слюсарева, Н. А.** Функции языка. Лингвистический энциклопедический словарь / Главный редактор В. Н. Ярцева [Текст]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 706 с.
- 9 **Арутюнова, Н. Д., Степанов, Г. В.** Язык [Текст] // Русский язык: энциклопедия. – М., 1979. – С. 410–412.
- 10 **Арутюнова, Н. Д.** Язык [Текст] // Русский язык: энциклопедия. – М. : Большая Российская Энциклопедия. – Дрофа, 1997. – С. 652–658.
- 11 **Пассов, Е. И.** Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: пособие для учителей иностр. языка [Текст]. – М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
- 12 **Зимняя, И. А.** Личностно-деятельностный подход в обучении русскому языку как иностранному [Текст] // Русский язык за рубежом. – М., 1985. – № 5. – С. 49–53.
- 13 **Шорохова, Э. В.** Психологический аспект проблемы личности [Текст] // Теоретическое проблемы психологии личности / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1974. – С. 3–33.
- 14 **Оразбаева, Ф. Ш.** Тілдік қатынас : теориясы және әдістемесі : оқу құралы [Мәтін]. – Алматы : Ы. Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2000. – 208 б.
- 15 **Құрманбаева, Ш. Қ.** Қазақ тілін жеделдете оқыту : теориясы мен әдістемесі : монография [Мәтін]. – Өскемен : С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012. – 278 б.

- 16 **Оразбаева, Ф. Ш.** Тілдік қатынас негіздері : оқулық [Мәтін]. – Алматы : Print-S, 2005. – 147 б.

REFERENCES

- 1 Kazakh tilinin tusinderme sozdigi. T. 5 [Explanatory Dictionary of the Kazakh Language. Vol. 5] [Text]. – Almaty : Gylym, 1980.
- 2 Kazakh tilinin tusinderme sozdigi. 1-tom / zhalpy redaktsiyasyn baskargan akademik Ismet Kenesbayev [Explanatory Dictionary of the Kazakh Language. Volume 1. / Edited by academician Ismet Kenesbayev] [Text]. – Almaty : Gylym, 1959.
- 3 Kazakh tilinin tusinderme sozdigi / Zhalpy redaktsiyasyn baskargan T. Zhanuzakov. [Explanatory Dictionary of the Kazakh Language / by the leadership of T. Zhanuzakov] [Text]. – Almaty : Dike-Press, 2008. – 968 p.
- 4 **Dal, V. I.** Tolkoviy slovar. [Explanatory Dictionary] [Text]. – Moscow : Goslitizdat, 1935. – Vol. 1–4. – P. 537–561.
- 5 Tolkoviy slovar russkogo yazyka / Pod redaktsiyei prof. N. D. Ushakova. – T. 1. [Explanatory Dictionary of the Russian language. Edited by prof. N. D. Ushakov] [Text]. – Vol. 1. – Moscow : OGIz, 1935. – 1562 p.
- 6 **Kolshanskiy, G. V.** Kommunikativnaya funktsiya i struktura yazyka [Communicative function and language structure] [Text]. – Moscow : Nauka, 1984. – 176 p.
- 7 **Kobozeva, I. M.** Teoriya rechevyh aktov kak odin iz variantov teorii rechevoi deyatelnosti // Novoye v zarubezhnoi lingvistike. – Vyp. XVII [The theory of speech acts as one of the variants of the theory of speech activity // New in foreign linguistics. – Issue XVII] [Text]. – Moscow : Progress, 1986. – P. 7–21.
- 8 **Slyusareva, N. A.** Funktsii yazyka. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar / Glavniy redaktor V. N. Yartseva [Language functions. Linguistic encyclopedic dictionary / Chief editor V.N. Yartseva] [Text]. – Moscow : Soviet encyclopedia, 1990. – 706 p.
- 9 **Arutyunova, N. D., Stepanov, G. V.** Yazyk [Language] [Text] // Russkiy yazyk: entsiklopediya. – Moscow, 1979. – P. 410–412.
- 10 **Arutyunova, N. D.** Yazyk [Language] [Text] // Russkiy yazyk : entsiklopediya. – Moscow : Bolshaya Rossiyskaya Entsiklopediya. – Drofa, 1997. – P. 652–658.
- 11 **Passov, E. I.** Kommunikativniy metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu : posobie dlya uchitelei inostr. yazyka [Communicative method of teaching foreign speaking : a manual for foreign language teachers] [Text]. – M. : Prosveschenie, 1985. – 208 p.

12 **Zimnyaya, I. A.** Lichnostno-deyatelnostniy podhod v obuchenii russkomu yazyku kak inostrannomu [Personal-activity approach in teaching Russian as a foreign language] [Text] // Russkiy yazyk za rubezhom. – Moscow, 1985. – № 5. – P. 49–53.

13 **Shorohova, E. V.** Psihologicheskiy aspekt problem lichnosti [Psychological aspect of the personality problem] [Text] // Teoreticheskiye problemy psihologii lichnosti / Otv.red. E.V. Shorohova. – Moscow : Nauka, 1974. – P. 3–33.

14 **Orazbayeva, F. Sh.** Tildik katynas : teoriyasy zhane adistemesi : oku kuraly [Language communication : theory and methodology : textbook] [Text]. – Almaty : Y. Altynsarin atyndagy Kazaktyn bilim akademiya synyn Respublikalyk baspa kabinyety, 2000. – 208 p.

15 **Kurmanbayeva, Sh. K.** Kazak tilinin zhedeldete okytu : teoriyasy men adistemesi : monografiya [Accelerated learning of the Kazakh language: theory and methodology : monograph] [Text]. – Oskemen : S. Amanzholov atyndagy ShKMU baspasy, 2012. – 278 p.

16 **Orazbayeva, F. Sh.** Tildik katynas negizderi : okulyk [Basics of language communication : textbook] [Text]. – Almaty : Print-S, 2005. – 147 p.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

*А. К. Курманова¹, Ш. К. Курманбаева²

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ КОММУНИКАТИВНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ

В данной статье подробно рассматриваются вопросы коммуникации, коммуникативные термины, а также языковая коммуникация, коммуникативная деятельность, коммуникативное обучение, коммуникативная методика, коммуникативная направленность, языковое общение в рамках коммуникативно-направленного обучения. В ходе реализации цели и задач статьи проводится обзор исследований в данном направлении, анализируются взгляды и гипотезы ученых. Также был проведен обзор научных трудов по теме исследования. Говоря о том, что коммуникативная направленность обучения является требованием времени, подчеркивается актуальность коммуникативно-

направленного обучения. Излагаются идеи коммуникативной лингвистики в определении лингвистических основ коммуникативного метода. Согласно психологическому обоснованию метода, человек рассматривается как субъект действия, формирующийся в процессе деятельности и общения. Охарактеризованы основные методологические подходы коммуникативной направленности обучения различных ученых-методистов. Рассматриваются и идеи профессора Ф. Ш. Оразбаевой, которая одной из первых в казахской лингвистике дала научное обоснование коммуникативному методу. Также отмечается, что коммуникативный подход изначально формировался как основной метод ускоренного изучения языка. Исходя из того, что результатом коммуникативно-направленного обучения является языковое общение, поясняются такие определения как языковое общение, коммуникативная деятельность. В заключении говорится о важности коммуникативной направленности обучения. Утверждается, что коммуникативная направленность обучения является эффективной. Подчеркивается значимость коммуникативной направленности обучения языкам.

Ключевые слова: коммуникативная направленность обучение, коммуникация, коммуникативный метод, коммуникативная деятельность, принцип.

*А. К. Kurmanova¹, Sh. K. Kurmanbayeva²

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

RESEARCH OF THE PROBLEM OF COMMUNICATIVE ORIENTATION OF LEARNING

This article discusses in detail the issues of communication, communicative terms, as well as language communication, communicative activity, communicative teaching, communicative methodology, communicative orientation, language communication within the framework of communicative-oriented training. In the course of the realization of the purpose and objectives of the article, a review of research in this direction is conducted, the views and hypotheses of scientists are analyzed. A review of scientific papers on the research topic has been also carried out. Speaking about the fact that the communicative orientation of training is

a requirement of time, the relevance of communicative-oriented training is emphasized. The ideas of communicative linguistics in determining the linguistic foundations of the communicative method are presented. According to the psychological justification of the method, a person is considered as a subject of action, formed in the process of activity and communication. The main methodological approaches of communicative-oriented teaching, of various methodologists are characterized. The ideas of Professor F. S. Orazbayeva, who was one of the first in Kazakh linguistics to give a scientific justification to the communicative method, are also considered. It is also noted that the communicative approach was initially formed as the main method of accelerated language learning. Based on the fact that the result of communicative oriented training is language communication, such definitions as language communication, communicative activity are explained. In conclusion, it is said about the importance of communicative oriented learning. The effectiveness of communicative orientation of teaching has been confirmed. The importance of communicative oriented language teaching is emphasized.

Keywords: communicative orientation of training, communication, communicative method, communicative activity, principle.

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

МРНТИ 14.01.17

<https://doi.org/10.48081/GDLP9722>

К. Б. Мукатаева¹, Я. Масталир²

¹Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

²Университет Палацкого в Оломоуц,
Чешская Республика, г. Оломоуц

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлены результаты исследования, проведенного с целью понимания текущей ситуации программы академической мобильности обучающихся, то есть реализация программы в региональном университете. В данном исследовании представлен пример реализации программы «Академическая мобильность» и ее влияния на процесс интернационализации, а также определены перспективы развития программы в региональном университете Казахстана – Торайғыров университете.

Региональный университет, реализуя программу академической мобильности обучающихся, использует деятельностный подход к интернационализации. Исследование, во-первых, исследует восприятие программы «Академическая мобильность» до и после их участия. Во-вторых, определяется активность студентов по направлениям обучения, участвовавших в программе. В-третьих, в исследовании анализируется влияние программы путем изучения опыта этих студентов во время их пребывания за границей.

Можно сделать вывод, что изучаемый университет вместе с деятельностным подходом использует программный подход к интернационализации, в соответствии с которым университет предоставляет программу академической мобильности для участия в международных обменных программах. Процесс интернационализации

используется путем интеграции международных и межкультурных аспектов в цели, функции и предоставления высшего образования в целях повышения качества образования.

Ключевые слова: интернационализация образования, повышение человеческого потенциала, качество образования, конкурентоспособность, Национальный проект.

Введение

Качество является важным вопросом высшего образования, но его определение является сложной задачей. Существуют разные мнения о его определениях. Тем не менее, литература предполагает, что существует значительное согласие: в этом качестве должны быть представлены взгляды всех заинтересованных сторон. Харви и Грин, например, утверждают, что лучшим решением сложного вопроса является анализ природы качества с разных точек зрения, поскольку оно может означать «разные вещи для разных людей». Более того, они утверждают, что «это не разные взгляды на одно и то же, а разные взгляды на разные вещи под одним и тем же ярлыком» [1: 10].

Одной из ключевых целей Болонского процесса является обеспечение качества. Утверждается, что: «качество высшего образования лежит в основе создания европейского пространства высшего образования. Необходимо разработать взаимные общие критерии и методологии обеспечения качества» [2]. Вместе с тем, качественное образование является важнейшим фактором национального развития, которое может способствовать укреплению социальной стабильности страны, а также повышению человеческого потенциала и ее конкурентоспособности.

Национальный проект Республики Казахстан 2021 года «Качественное образование «Образованная нация» разработан с целью повышения качества образования всех его уровней [3]. Одним из стратегических показателей данного проекта является повышение конкурентоспособности казахстанских вузов. Основными показателями для высшего и послевузовского образования для достижения данной задачи являются, первое – увеличение количества вузов, реализующих международные образовательные программы, академические обмены с зарубежными партнерами; второе – количество привлеченных зарубежных экспертов к преподавательской деятельности; третье – увеличение количества филиалов ведущих зарубежных вузов.

Утвержденный национальный проект показывает, что Министерство образования и науки (МОН) РК определяет качественное образование как образование, аналогичное образованию в европейских странах, предлагая более широкие возможности академической мобильности обучающихся

и профессорско-преподавательского состава. Вышеуказанные показатели напрямую связаны с интернационализацией высшего образования.

Ученые предлагают различные подходы и модели интернационализации высшего образования. Например, Найт и де Вит предлагают четыре основных подхода к интернационализации высшего образования: деятельность, компетентность, этнос и процесс [4]. Каждый подход имеет ключевую особенность, которая отличает один подход от другого. Широко используемый деятельностный подход описывает интернационализацию с точки зрения категорий или типов деятельности, таких как академическая или внеучебная. Деятельностный подход, включает обменные программы, и процессный подход, включает международные аспекты, которые тесно связаны в данной работе, которая содержит ключевые особенности процесса интернационализации. Другой подход представлен Джейн Найт, где представлены, пять подходов интернационализации на национальном или отраслевом уровне, включающие в себя программы, обоснования, предназначения, политику и стратегию [5]. По словам Найт, программный подход рассматривается с точки зрения предоставления финансируемых программ, которые помогают отдельным лицам и учреждениям иметь возможности участвовать в международных мероприятиях, таких как академическая мобильность, что близко к деятельностному подходу, представленному Найт и де Вит.

Казахстанская интеграция в Болонский процесс создала более благоприятные условия для академической мобильности студентов и даже снизила барьеры на пути развития программы. Благодаря МОН РК существует государственная программа академической мобильности студентов, где обучающийся с высоким уровнем успеваемости и высоким средним баллом, свободно владеющий иностранным языком, имеет возможность обучаться за границей в течение одного семестра и расходы финансируются из государственного бюджета. Это показывает программный подход к процессу интернационализации, предложенный Джейн Найт, когда страна предоставляет финансируемые программы, которые облегчают университетам и частным лицам возможность участвовать в международной деятельности, такой как академическая мобильность [5].

В региональном Торайғыров университете программа академической мобильности реализуется в полном соответствии со «Стратегией мобильности Европейского пространства высшего образования». Действуют различные программы академической мобильности обучающихся, такие как государственная программа академической мобильности, программа Европейского союза «Эразмус+», «Абай-Верн», которая является совместной

программой, координируемой МОН РК и Министерством Европы и иностранных дел Французской Республики, и Университет Шанхайской организации сотрудничества (УШОС) – сетевой университет, международная образовательная программа в Азии. Обучающиеся могут выбрать из представленных программ те, которые подходят для их опыта академической мобильности.

Материалы и методы

Данная работа больше опирается на интерпретативную парадигму, поскольку сосредоточена на восприятии отдельных обучающихся университета и направлена на понимание их субъективных интерпретаций процесса интернационализации.

В работе применяется кейс-стади – универсально применяемая методология исследования относительно небольших исследований в сфере высшего образования [6]. Выбор кейс-стади для данного исследования был основан на двух основных доводах. Во-первых, данное исследование представляет собой процесс, а именно реализацию программы академической мобильности. Таким образом, исследование было сосредоточено на реакции обучающихся и позволило исследователю понять их восприятие о программе [7]. Во-вторых, работа была связана с ответами на вопросы исследования. Цель исследования состояло не в разработке теории, а в наблюдении за восприятием обучающихся в реальных ситуациях, что позволяет понять идеи более четко, чем представить их с помощью принципов и теорий согласно Коэн и др. [8]. Необходимо отметить, что кейс исследование трудно обобщить на другие ситуации или другие контексты, что является основным недостатком кейс исследования [7, 9].

Процедуру отбора участников можно охарактеризовать как выборку без вероятности, представляющую целенаправленную форму [1], предназначенную для доступа к людям, обладающим глубокими знаниями по конкретному вопросу [10]. В выборку исследования вошли обучающиеся регионального вуза, участвовавшие в программе академической мобильности. Сбор данных начался с 2017 года. В анкетировании приняли участие 98 участников, прошли интервью 10 обучающихся.

Для исследования данной темы было решено разработать два вида анкет («До мобильности» и «После мобильности»); первый был направлен на получение мнений и ожиданий участников до их опыта академической мобильности, а второй – об их опыте после участия в программе.

Проведено количественное и качественное исследование, анализ был как количественным, так и качественным. В исследовании смешанных методов использовался исследовательский подход с описательным дизайном

исследования для изучения заявленных целей исследования. Данные собирались двумя способами: во-первых, с помощью анкеты, а во-вторых, с помощью полуструктурированных интервью. В исследовании была принята методология интерпретации в рамках парадигмы качественного исследования. Методологически единицами исследования были участники программы, а именно обучающиеся. Анализ был выполнен с помощью статистического программного обеспечения SPSS.

Результаты и обсуждение

Демографическая информация была собрана из анкет. В исследовании приняли участие 98 обучающихся, среди которых 75 (76,5 %) бакалавров и 23 (23,5 %) магистрантов. Из них 32 (33,7 %) мужчины и 66 (67,3 %) женщины. 97 (99 %) из 98 участников приняли участие в программе впервые и только один студент (1,0 %) принял участие во второй раз. Изучение гендерно-демографических данных показало, что участие женского пола в исследовании было выше. Студенты были в возрасте от 17 до 32 лет. Поскольку большинство участников были на уровне бакалавра, 67,3 % студентов были в возрасте от 17 до 20 лет.

Научные области участников были весьма разнообразны. В программе приняли участие обучающиеся из девяти областей обучения, и анализ показывает, что большинство участников были из инженерных наук и технологий и составили 32,7 % участников. Далее следует сфера образования, которая составляет 18,37 %, а наименьшее количество студентов было из области сельского хозяйства, на которую приходится менее 1 % участников. Очень низкий процент участников из сельскохозяйственной сферы можно объяснить тем, что в этой области студенты приезжают из сел, где уровень иностранного языка не высок, что создает барьер для участия в программе.

В первую пятерку областей обучения среди всех мобильных участников вошли инженерные науки и технологии (32,65 %), за которыми следуют образование и естественные науки, которые заняли второе и третье места с незначительными различиями в каждой студенческой группе, что составляет от 18,37 % до 17,35 %. Социальные науки, экономика и бизнес (12,24 %) заняли четвертое место, а гуманитарные науки (10,20 %) – пятое. Услуги, искусство, юриспруденция и сельскохозяйственные науки показали гораздо более низкие показатели представительства – ниже 5 %.

Для реализации программы академической мобильности обучающихся имеется перечень приоритетных направлений, куда обучающиеся могут выезжать за счет государственного бюджета. В список вошли страны ЕС, США и Юго-Восточной Азии. В целом выделено 10 стран назначения, в которых обучались участники программы (рис. 1). В Польше (40,82 %) и

Чешской Республике (28,57 %) очень высока доля мобильных студентов из регионального университета. Страны с наименьшей долей мобильных обучающихся регионального вуза – Германия (1,02 %), Греция (1,02 %), Китай (1,02 %) и Австрия (1,02 %).

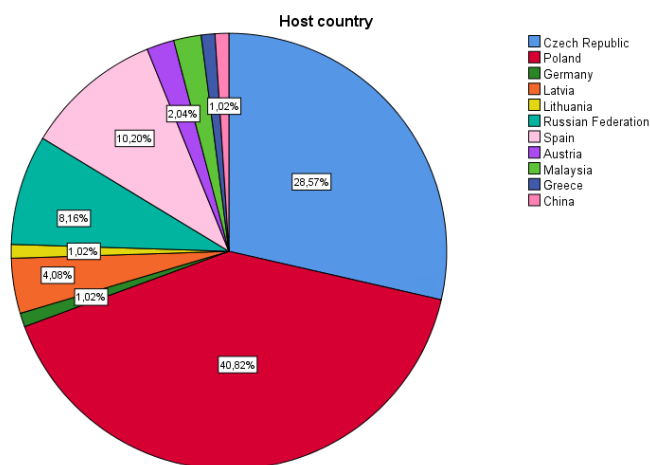

Рисунок 1 – Страны обучения участников

Таким образом, для количественного исследования вопрос о реализации программы был сформулирован следующим образом: «Соответствуют ли условия участия в программе академической мобильности в региональном университете всем требованиям процедуры отбора?». 100 % обучающихся сообщили, что условия участия справедливы, прозрачны и доступны в направляющем вузе, и все участники указали, что они получили полную поддержку от направляющего вуза при подготовке документов для обучения за границей и получении визы. Что касается владения иностранным языком, то 90,8 % студентов подтвердили, что они владеют английским языком на должном уровне для обучения за границей, а 9,2 % выразили сомнение в своем уровне владения английским языком.

До начала академической мобильности участники заполняют соглашение об обучении, где указаны курсы и кредиты. Кроме того, участники готовят индивидуальный учебный план, в котором показаны все признаваемые курсы; этот документ обеспечивает легкое признание пройденных курсов. Результаты обучения, освоенные в полном объеме обучающимися в рамках академической мобильности и подтвержденные транскриптом,

перезачитываются вузом в обязательном порядке. Перезачет освоенных в вузе-партнере дисциплин в виде кредитов в Торайғыров университете осуществляется на основе индивидуального учебного плана, разработанного в соответствии с согласованной программой академической мобильности и утвержденного в установленном порядке и транскрипта.

Чтобы получить больше информации о реализации программы и ответить на количественный вопрос № 2 «Являются ли предметы, изучаемые студентами, полезными и актуальными для сферы образования участников?», во-первых, в анкете «До мобильности», студентов спрашивали, определяется ли количество выбранных предметов учебным планом и соответствует ли их индивидуальная программа обучения. Ответы участников показали, что 96 (98 %) заявили, что все выбранные курсы соответствуют их учебной программе и индивидуальному учебному плану; только 2 (2 %) затруднились ответить или проявили неуверенность в утверждении.

В анкете «После мобильности» обучающимся задали вопрос о соответствии пройденных курсов. Полученные данные показали, что 88,78 % (87) участников подтвердили полезность и соответствие пройденных курсов; однако 11,22 % (11) респондентов не согласились или выразили сомнение и неуверенность в отношении заявления. указали, что они получили лишь частичное признание изучаемых курсов. 72,45 % студентов подтвердили полное признание, а 27,55 % указали лишь частичное признание изученных курсов и освоенных кредитов. Направляющий вуз перезачитывает все виды деятельности, указанные в Соглашении на обучение. В казахстанской системе высшего образования образовательная программа по каждой специальности формируется на основе государственного общеобязательного стандарта образования РК и в обязательном компоненте есть предметы, изучение которых за рубежом невозможно, так как эти предметы отражают специфику государства, например, История Казахстана, казахский язык и деловой казахский язык. Это может объяснить, почему 27,55 % респондентов указали частичный перезачет изученных курсов и освоенных кредитов. Данные показывают тот факт, что гармонизация учебных программ является основной целью программ обмена для устранения препятствий на пути к программе мобильности. По данным, полученным из анкет, можно констатировать, что реализация программы в университете соответствует требованиям, установленным МОН РК, и участники дали положительные отзывы.

Получение мнения студентов о том, что они получили от программы академической мобильности, было еще одним важным аспектом исследования. Обучающиеся продолжили открытое утверждение о пользе участия в программе академической мобильности. Из ответов были получены

восемь основных тем. В первую тройку наиболее упоминаемых тем вошли следующие: 35,71 % участников указали, что программа дала им ценный профессиональный и личностный рост, 25,5 % участников указали, что программа дала им возможность получить международный опыт обучения за границей, и 12,24 % указали, что программа стала отличной возможностью улучшить свои знания иностранного языка.

Количественный исследовательский вопрос № 3 задавался вопросом: «Есть ли разница в качестве образования между отправляющим и принимающим университетами по мнению студентов?» среднее значение во всех категориях было оценено в четыре или более четырех баллов из максимум пяти.

Дополнительно участникам предлагалось выбрать ответ на утверждение «Качество образования в принимающем вузе выше, чем в моем направляющем вузе». Ответы показали, что с данным утверждением согласны 49 % студентов, а 40,8 % студентов ответили «не согласен или проявили сомнение и неуверенность в отношении утверждения. Только 10 % не согласились с низким качеством образования родного вуза. Из полученных данных можно сделать вывод, что качество образования является важной темой для обсуждения, поскольку ответы показывают, что половина участников подтвердили, что их направляющий университет нуждается в повышении качества образования. Однако почти 41 % студентов оказались не в состоянии должным образом оценить качество образования или сравнить принимающий и направляющий университеты. Как утверждают Харви и Грин [1: 10], качество может означать «разные вещи для разных людей»; таким образом, результаты исследования выражают субъективное мнение участников о качестве образования в направляющем и принимающем университетах.

Дополнительно были получены ответы на вопрос: «Какой вклад программа академической мобильности может внести в процесс интернационализации?» что отразило положительное влияние интернационализации:

По словам участника № 2: «Программа академической мобильности полностью способствует процессу интернационализации, так как студенты обмениваются не только знаниями, но и межкультурными ценностями каждой страны. Так как студенты во время учебы могут обмениваться культурным опытом».

Участник № 4: «Я считаю, что программа академической мобильности положительно влияет на интернационализацию, поскольку студенческий обмен ведет к культурному обмену и развитию отношений между странами».

Из интервью видно, что большинство участников рассматривают студенческие обмены и программу академической мобильности как

ключевые мероприятия, которые могут непосредственно привести к процессу интернационализации университета. Данная тема была охвачена и количественными данными, большинство (93,9 %) участников (92) согласились с утверждением, что «программа академической мобильности является одним из основных параметров интернационализации университетского образования» и только 6,1 %, затруднились ответить на это утверждение.

Для того, чтобы узнать мнение студентов о реализации программы в региональном университете и о том, как ее можно улучшить в будущем, был задан вопрос, как, по вашему мнению, может работать подразделение, отвечающее за международное сотрудничество в региональном университете? Результат показывает, что, несмотря на хорошие отзывы о программе в целом, региональному университету необходимо провести дополнительную работу по улучшению реализации программы, что будет способствовать дальнейшей интернационализации высшего образования в регионе. А именно, необходимо расширить список зарубежных вузов-партнеров (42,8 %), учитывая геополитическое положение страны, и обратиться к опыту не только Запада, но и стран Востока; необходимо привлекать бывших участников программы (25,51 %) к информационным мероприятиям, чтобы они могли продвигать идеи программы академической мобильности через доступные средства коммуникации (25,51 %); систематизировать информирование и поддерживать студентов при подготовке к участию в программе, а также во время и после мобильности (21,43 %); и это должно расширить формат мероприятий о программе.

Выводы

На национальном уровне в стране действует программный подход к интернационализации [5]. Например, в Казахстане есть предназначенный государственный бюджет для финансирования программы академической мобильности. Таким образом, академическая мобильность обучающихся можно рассматривать как ключевую составляющую стратегии интернационализации регионального университета.

Процесс реализации программы проходит надлежащим образом с соблюдением всех требований по отбору участников программы. 100 % студентов сообщили, что условия участия справедливы, прозрачны и доступны, и все участники сообщили, что они получили полную поддержку от регионального университета до периода обучения за границей.

Данная работа подтверждает, что программа академической мобильности обучающихся – один из основных параметров Болонского процесса – является ключевой деятельностью, которая непосредственно ведет к процессу интернационализации вуза. Исследование выявляет

многочисленные рекомендации относительно того, как полученные результаты могут быть использованы для расширения и улучшения реализации программы академической мобильности обучающихся, и позволяет сформулировать рекомендации по совершенствованию программы в региональном вузе. В результате были выявлены три темы для улучшения; увеличение финансирования, расширение географии вузов-партнеров и предложение дополнительных курсов перед обучением за границей для мобильных студентов. Можно сделать вывод, что универсальной модели интернационализации не существует, так как каждый вуз может разработать свои требования и даже возможности для реализации программы.

Одной из эмпирических целей исследования было изучение того, как программа влияет на процесс интернационализации в изучаемом университете. Как видно из исследования, страна и региональный университет, в частности, используют процесс интернационализации, интегрируя международные и межкультурные аспекты в цель, функции и предоставление высшего образования для повышения качества образования. Главный вывод заключается в том, что казахстанские вузы развиваются под влиянием процесса интернационализации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Harvey, L. & Green, D.** 'Defining quality', Assessment and Evaluation in Higher Education, 18(1), 1993. – P. 9-34. – <http://dx.doi.org/10.1080/0260293930180102>

2 Berlin Communiqué. Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. [Electronic resource]. – http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (Date of application 15.12.2021).

3 Министерство образования и науки РК. Национальный проект «Качественное образование «Образованная нация». – Нур-Султан. 12 октября 2021г. №726.

4 **Knight, J. & De Wit, H.** Strategies for Internationalisation of higher education : historical and conceptual perspectives. In : H. de Wit. Strategies for Internationalisation of higher education: a comparative study of Australia, Canada, Europe and the United States of America. Chapter 1. The Netherlands : EAIE Secretariat; Amsterdam; 5–32. – 1995. [Electronic resource]. – URL:https://www.researchgate.net/publication/234724517_Strategies_for_the_Internationalisation_of_Higher_Education_A_Comparative_Study_of_Australia_Canada_Europe_and_the_United_States_of_America (in Eng.) (Date of application 11.06.2020).

[of_Higher_Education_A_Comparative_Study_of_Australia_Canada_Europe_and_the_United_States_of_America](https://doi.org/10.1177/1028315303260832) (in Eng.) (Date of application 11.06.2020).

5 **Knight, J.** Internationalization Remodeled : Definition, Approaches, and Rationales. Journal of Studies in International Education, 8(1), 200). – P. 5–31. – <https://doi.org/10.1177/1028315303260832>.

6 **Tight, M.** Researching higher education. – Maidenhead : Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2003.

7 **Yin, R.K.** Case Study Research : Design and Methods. 3rd ed. Thousand Oaks, California : Sage Publications, 2003.

8 **Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K.** Research Methods in Education. 7th ed. – London : Routledge, 2011.

9 **Gall, Meredith D., Gall, Joyce, P., and Borg, Walter R.** Educational Research : an Introduction. 8th ed. – New York : Pearson, 2007.

10 **Ball, S. J.** Politics and Policy Making in Education : Exploration in Policy Sociology. – London : Routledge, 1990.

REFERENCES

1 **Harvey, L. & Green, D.** 'Defining quality', Assessment and Evaluation in Higher Education, 18(1), 1993. – P. 9-34. – <http://dx.doi.org/10.1080/0260293930180102>

2 Berlin Communiqué. Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. [Electronic resource]. – http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (Date of application 15.12.2021).

3 Ministerstvo obrazovaniya i nauki RK. Nacionalnyj proekt «Kacestvennoe obrazovanie. «Obrazovannaya nacia». Nur-Sultan. 12 oktyabra 2021 g. №726. [Ministry of Education and sciences RK. National project «Quality education «Educated nation». Nur-Sultan. 12 October 2021. №726.]

4 **Knight, J. & De Wit, H.** Strategies for Internationalisation of higher education : historical and conceptual perspectives. In : H. de Wit. Strategies for Internationalisation of higher education: a comparative study of Australia, Canada, Europe and the United States of America. Chapter 1. The Netherlands : EAIE Secretariat; Amsterdam; 5–32. – 1995. [Electronic resource]. – URL:https://www.researchgate.net/publication/234724517_Strategies_for_the_Internationalisation_of_Higher_Education_A_Comparative_Study_of_Australia_Canada_Europe_and_the_United_States_of_America (in Eng.) (Date of application 11.06.2020).

5 **Knight, J.** Internationalization Remodeled : Definition, Approaches, and Rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 200). – P. 5–31. – <https://doi.org/10.1177/1028315303260832>.

6 **Tight, M.** *Researching higher education*. – Maidenhead : Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2003.

7 **Yin, R.K.** *Case Study Research : Design and Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks, California : Sage Publications, 2003.

8 **Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K.** *Research Methods in Education*. 7th ed. – London : Routledge, 2011.

9 **Gall, Meredith D., Gall, Joyce, P., and Borg, Walter R.** *Educational Research : an Introduction*. 8th ed. – New York : Pearson, 2007.

10 **Ball, S. J.** *Politics and Policy Making in Education : Exploration in Policy Sociology*. – London : Routledge, 1990.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

К. Б. Мукатаева¹, Я. Масталир²

¹Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

²Оломоуцтағы Палацкий университеті,
Чехия Республикасы, Оломоуц қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯЛАНДЫРУ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫН ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Мақалада білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламасының ағымдағы жағдайын түсіну мақсатында жүргізілген зерттеу нәтижелері, яғни бағдарламаның аймақтық университетте жүзеге асырылуы ұсынылған. Аталған зерттеуде «Академиялық ұтқырлық» бағдарламасын жүзеге асырудың және оның интернационализацияландыру процесіне әсерінің үлгісі ұсынылған, сондай-ақ бағдарламаның Қазақстанның өңірлік университеті – Торайғыров университетінде даму перспективалары анықталған.

Өңірлік университет білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламасын іске асыра отырып, интернационализацияландыруға әрекеттік тәсілді қолданады. Зерттеу алдымен «Академиялық ұтқырлық» бағдарламасының қатысуға дейін және одан кейінгі

қабылдауын зерттейді. Екіншіден, студенттердің бағдарламаға қатысатын оқу бағыттары бойынша белсенділігі анықталады. Үшіншіден, зерттеу осы студенттердің шетелде болған кездегі тәжірибесін зерттеу арқылы бағдарламаның әсерін талдайды.

Қарастырылған университет белсенділік тәсілімен бірге интернационализацияландыруға бағдарламалық тәсілді қолданады, оған сәйкес университет халықаралық алмасу бағдарламаларына қатысу үшін академиялық ұтқырлық бағдарламасын ұсынады. Интернационализацияландыру процесі білім беру сапасын арттыру мақсатында халықаралық және мәдениетаралық аспектілерді жоғары білім беру мақсаттарына, функцияларына және ұсыныстарына интеграциялау арқылы қолданылады.

Кілтті сөздер: білім беруді интернационализацияландыру, адами әлеуетті арттыру, білім сапасы, бәсекеге қабілеттілік, Ұлттық жосба.

К. В. Mukatayeva¹, J. Mastalir²

¹Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Palacky University Olomouc,
Czech Republic, Olomouc.

Material received on 17.03.22.

INTERNATIONALIZATION AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION AND THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL RELATIONS OF EDUCATION

The article presents the result of the research carried in order to understand the current situation of students academic mobility programme, i.e. the programme realisation at the regional university. This study presents a case study on the realisation of «Academic mobility» programme and its impact on the internationalisation process and determines the prospects for development of the programme at the regional university in Kazakhstan – Toraighyrov University.

The regional university, by realising the student academic mobility programme uses an activity approach towards internationalisation. Study, firstly, explores the perception about the «Academic mobility» programme before and after their participation. Secondly, the activeness of the students by fields of study who participated in the programme is identified.

Thirdly, the study analyses the impact of the programme by exploring the experiences of these students during their stay overseas.

It is possible to conclude that the studied university together with its activity approach uses a programme approach towards internationalisation, whereby the university, provides the academic mobility programme to participate in international study activities. Internationalisation process is used by integrating international and intercultural dimensions into the purpose, functions and delivery of higher education in order to enhance the quality of education.

Keywords: internationalization of education, enhancement of human potential, quality of education, competitiveness, National project.

МРНТИ 14.01.79

<https://doi.org/10.48081/LBPD9347>

***А. Д. Жомартова¹, Е. И. Бурдина², С. Д. Аубакирова³**

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар,

³Университет Туран,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ИЗ ОПЫТА ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ЗА РУБЕЖОМ

Инклюзивное образование в Казахстане является очень актуальной проблемой. За достаточно продолжительный период осуществления создана нормативно-правовая база его регулирования, проводятся различные курсы повышения квалификации, в вузах внедрены дисциплины по инклюзивному образованию, создается методическая база для работы с детьми с особыми образовательными потребностями и так далее. Но, есть достаточно много вопросов, которые необходимо решить и один из которых – подготовка педагогов к инклюзии как таковой. В данной статье представлен теоретический анализ подготовки педагогов к инклюзивному образованию в зарубежных странах. Речь идет о проблемах реализации инклюзивного образования и готовности педагогов к данной деятельности. В статье предлагается на рассмотрение опыт подготовки педагогов на Кипре, Сербии, Италии (Венеция), в США (Канзас), Ботсване, в Польше и Литве, в Австралии и Новой Зеландии. Проведенная аналитическая работа по изучению опыта показала специфические проблемы инклюзии в каждой стране, а также были сопоставлены с казахстанской инклюзией, что позволило выявить потенциально слабые стороны по этой проблеме. На основе исследований зарубежных ученых создан образ педагога, готового успешно работать в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ограниченные возможности, особые образовательные потребности, подготовка педагога, профессия педагог.

Введение

Профессия педагог в любой среде уважаема, хотя бы потому, что она берет на себя ответственность за воспитание будущего поколения. Педагогу не обязательно обладать энциклопедическими знаниями, главной его функцией является воспитание человека, способного жить в обществе. Быть педагогом, учителем означает быть гуманным, сострадательным, чутким, понимающим, доброжелательным, беспристрастным, справедливым, а самое главное любить детей, какими бы они ни были, учить их добру и любить искренне свое непростое дело. При выборе профессии очень важно осознавать то, на что способен человек, надо найти способ определения своих возможностей.

Чтобы понять, с какими трудностями в инклюзивной педагогической деятельности может встретиться педагог, был проанализирован зарубежный опыт подготовки к инклюзивному образованию. Полагаем, что опыт зарубежной практики подготовки педагогов к инклюзии будет весьма полезным.

Материалы и методы

В исследовании применялись: метод диалектического анализа источников информации по подготовке педагогов к инклюзивному образованию за рубежом; обобщение, мысленное выделение конкретных признаков в вопросе подготовки педагогов к инклюзивному образованию и описание опыта по данной проблеме; метод синтеза для обозначения общих признаков в вопросе подготовки педагогов к деятельности в условиях инклюзивного образования.

Результаты и обсуждение

Опыт инклюзивного образования на Кипре представлен исследованием ученых Papauiotis Angelides, Tasoula Stylianou, Paul Gibbs, которые разбирали проблему подготовки педагогов к инклюзии в своей стране (2006). В то время специальная и общая педагогика подчинялись разным ведомствам, это обстоятельство препятствовало организации согласованных между собой действий двух структур. Примечательным является, что на тот момент в университетах Кипра специальных педагогов не готовили, квалификацию специального педагога получали путем посещения нескольких семинаров и таким образом становились «специальными».

Дети, имеющие особые потребности, обучались в особых условиях (в специальных классах и специальных подразделениях). «Специальные» учителя обучали своих учеников на индивидуальной основе в их «особом» классе. Все это вместе взятое усиливало культуру сегрегации и в свою очередь препятствовало получению опыта инклюзивного образования будущим педагогам.

Похожая практика разделения обучающихся существует и в наших школах. Полностью разделяя точку зрения авторов по поводу негативной культуры сегрегации, признаем, что наличие специализированных классов при школах – это не инклюзия.

Авторы поднимают проблему понимания философии инклюзивного образования. Многие даже в наше время представляют ее в узком смысле, ограничиваясь в основном правом на обучение лишь детей с ограниченными возможностями (далее ОВ), не принимая во внимание глубокое и философское значение данного понятия. По мнению ученых, на всех уровнях образования, начиная от тех, кто руководит процессом внедрения инклюзивного образования и заканчивая теми, кто это воплощает в жизнь, должно быть единое и правильное понимание основной сути идеи. Инклюзия – это синоним равноправия.

Формирование правильного отношения к инклюзии требует пересмотра ключевых принципов педагогической деятельности. Во многом от отношения педагога к ребенку зависит отношение остальных детей к нему. Особо подчеркивая данный феномен, ученые объясняют, что если педагог изначально готов принимать детей такими, какими они являются на самом деле, то это послужит правильному ходу инклюзивного образования.

Инклюзивное образование связано с вопросами социальной справедливости. Это означает, что студенты, выбравшие педагогическую профессию, должны понимать, как они будут строить учебно-воспитательный процесс, в котором будут решаться вопросы уважения, справедливости и равноправия. В рамках этих усилий необходимо будет понять исторические, социокультурные и идеологические контексты, которые создают дискриминационную и репрессивную практику в сфере образования. Изоляция и отвержение ученика с особыми образовательными потребностями (далее ООП) – это лишь одна из областей несправедливости [1].

Анализ кипрских ученых говорит о параллели между тем, с какими трудностями им пришлось столкнуться и тем, что происходит у нас в Казахстане. Несмотря на достаточно продолжительный путь инклюзии в нашей стране, создается впечатление, что реальное продвижение несущественно заметно на местах, т.е. в школьной практике. Поэтому при подготовке педагогов к инклюзии нужно сформировать у них инклюзивную культуру как личностный аспект, установку.

S. M. Milovanovich (Сербия) говорит о широком понимании определения инклюзивного образования, которое фокусируется на разнообразии и на том, как школы реагируют на это, а не на поощрение включения конкретных групп, в первую очередь, учащихся с ОВ в систему общего образования.

Основной акцент надо делать на равное отношение ко всем участникам учебно-воспитательного процесса, не выделяя никого в особые группы. Широкое понимание инклюзивного образования заключается в том, что помимо детей с ОВ доступ к образованию должен предоставляться обучающимся, которые нуждаются в этой поддержке по разным другим причинам. Такое понимание инклюзивного образования, на наш взгляд, истинно. Ученый отмечает, что для работы в инклюзивном образовании педагог должен постоянно заниматься самосовершенствованием, набирать компетенции для инклюзивного образования, необходимых знаний в данной области, так и навыков (например, язык жестов). И это совершенствование необходимо на протяжении всего жизненного профессионального развития [2].

Ученый Rita Minello из Университета Ка'Фоскари, Венеция, обращает внимание, что в большинстве программ подготовки педагогов немного знаний о содержании, связанном с различными типами трудностей таких, как дислексия, аутизм и недостаточным освоением стратегий обучения, предназначенных для этих типов трудностей. Такие специальные педагогические подходы могут реализовываться специально обученными педагогами. По ее мнению, в результате многие педагоги убеждают себя, что у них нет навыков для выполнения этой работы, потому что есть другие так называемые «эксперты», обученные справляться с особыми потребностями обучающихся. Rita Minello утверждает, что поддержка специального учителя (дефектолога) концептуализируется таким образом, это является препятствием для развития интеграции, поскольку она освобождает остальную часть системы образования от ответственности за обучение всех детей вместе.

Ученый также освещает и другую точку зрения, где инклюзия не может быть заранее задумана. Это требует радикального подхода к обучению и образованию, который не зависит от идентификации конкретных форм инвалидности или трудностей, то есть от специальных знаний из специальной педагогики.

Автор описывает программу «ТИЕ» в подготовке педагогов к взаимодействию с людьми с ОВ. Подготовка включает педагогов в 12-часовую стажировку-волонтерство в сообществах, где они могут взаимодействовать и работать с людьми с ОВ. Стажеры не берут на себя роль воспитателя или учителя, а скорее роль компаньона в отношениях, более равноправных. Социальное внимание позволяет педагогам рассматривать людей с ОВ как людей со своими интересами и целями. Это способствует пониманию трудностей, с которыми они сталкиваются ежедневно. Стажировка заканчивается обсуждением и анализом проделанной работы.

Стажеры в группах по 5–6 человек исследуют проблему местного сообщества, идентифицируя себя с людьми с ОВ, при поддержке местных ассоциаций. Стажеры выбирают себе вид инвалидности: один день в инвалидной коляске, другой день слепой и т.д. и получают доступ к общественным структурам. Примерка роли человека с ОВ позволяет им глубоко задуматься о ценностях общества относительно таких людей и пересмотреть свои взгляды, убеждения и отношения.

Rita Minello затрагивает проблему девиантного поведения учащихся, которое становится основной причиной, побуждающей начинающих преподавателей отказаться от преподавательской деятельности. Класс задуман как постоянное взаимодействие четырех ключевых факторов: обучающиеся, преподаватели, учебные и образовательные ресурсы и психо-физический настрой к учебной деятельности. Исследование проблем ненадлежащего поведения позволяет сделать вывод, что причина расстройств поведения заключается во влиянии всех четырех факторов. Поэтому выявление проблемы девиантного поведения в классе требует внимания ко всем четырем факторам, а не только к дисциплинарному поведению проблемного обучающегося.

Педагогу необходимо сосредоточиться на понимании смысла культурного и языкового разнообразия в поликультурном обществе. Вместо того, чтобы отчуждать обучающихся от их дома, культуры и языка сообщества, он должен опираться на культуры и языки обучающихся из разных групп, чтобы улучшить свое обучение. Подготовка педагога должна быть сосредоточена на процессе, на принципе поиска, а не на культурном содержании. Знание особенностей обучающихся и контекста их культуры является первым процессом для разработки культурно гибких программ, чтобы выйти из общей дезактивированной практики [3].

Этот опыт подготовки педагогов к инклюзии ориентирован на получение практического опыта, но иной по содержанию. Общение с человеком с ОВ позволяет узнать некоторые особенности, не описанные в официальной литературе.

Весьма интересно исследование Jennifer Kurth и Jean Ann Foley (США, Канзас). США одними из первых стали реализовывать практику инклюзивного образования. По мнению ученых подготовка будущих педагогов к инклюзивному образованию должна быть пересмотрена. Они выявили некоторые разногласия в понимании истинной идеи инклюзивного образования теми, кто готовит педагогов в университетах и теми, кто сопровождает их во время практики (стажировки). Такие выводы были сделаны на основе изучения опыта подготовки будущих педагогов к инклюзии в университете на юго-западе Америки. Студенты данного учебного заведения получают двойную специальность: в

области начального и специального образований. Одна из программ подготовки педагогов, известная как партнерство «Praxis», представляет собой интенсивную 3-семестровую когортную программу бакалавриата. Студенты на первом курсе получают образование, ориентированное на так называемый «выход теории в практику». Затем в среднем около трех часов в неделю «работают на местах» в течение одного общего семестра. Практика (стажировка) проводится в начальных и специальных учебных заведениях, начиная с детского сада и заканчивая средней школой. В дополнение будущие педагоги имеют наставников, двух руководителей от университета (специализирующийся на начальном образовании, другой – на специальном). Руководители обеспечивают наставничество и надзор за студентами в их работе в среднем один раз в неделю. Они проводят ежемесячные семинары для обсуждения вопросов практики (стажировки) и координируют их деятельность на местах. Будущие педагоги взаимодействуют с сертифицированными практикующими коллегами на местах, т.е. на месте прохождения практики (стажировки).

Программа «Praxis» была разработана таким образом, чтобы будущие педагоги проводили первые 8 недель каждого семестра в одном классе, а затем меняли место на вторые 8 недель. Прежде чем отправить студентов на практику, проверяют их теоретическую готовность. Они должны продемонстрировать педагогические знания и навыки, профессиональные знания, чтобы иметь право обучать школьников.

Очень продуманный и практикоориентированный подход. Но на самом деле ученые пришли к выводу, что нет диалога между университетом и школой. Преподаватели учебного заведения ориентировали будущих педагогов на идеальный вариант инклюзии – обучение всех вместе, тогда как реальная практика была далека от теории. Рефрейминг или «перезагрузка» подготовки педагога к инклюзивным условиям требует критического понимания включения ребенка с ООП в общеобразовательный процесс в сочетании с учебными знаниями и навыками инклюзивного образования [4].

Критическая оценка существующей системы подготовки педагогов к инклюзивному образованию помогает осознать реальные проблемы в данном вопросе. Из этого можно сделать вывод, что при подготовке педагогов к инклюзии очень важна положительная практика её реализации. К сожалению, у практикующих педагогов нашей страны еще нет достаточных навыков работы в реальных инклюзивных условиях, поэтому, будущему педагогу сложно перенять положительный опыт на этом поприще.

Voitumelo Mangore и Sourav Mukhopadhyay, изучая проблему подготовки педагогов к инклюзивному образованию в Ботсване, отмечают важность профессионального развития. Речь идет о повышении профессиональной

квалификации педагогов практиков в области инклюзии. Как отмечают ученые, разовые семинары неэффективны. При реализации программ профессионального развития необходимо ориентироваться на потребности педагогов, связанные с реальной работой. Это означает, что профессиональное развитие для инклюзивного школьного образования должно включать в себя повышение педагогических навыков наряду с культурными знаниями, навыками сотрудничества и ориентацией на индивидуальные потребности педагогов. В ходе исследования выяснилось, что респонденты выражают свою озабоченность относительно того, что они полностью зависимы от специальных педагогов и им необходимо пройти образовательные курсы по инклюзивному образованию [5]. Следовательно, педагог инклюзивного образования должен быть наделен компетенциями из области специальной педагогики, иначе ему будет сложно строить взаимоотношение с ребенком с ОВ.

A. Zamkowska и A. Galkienė проанализировали практику инклюзивного образования в Польше и Литве. Исследование показало на недостаточный объем изменений, внесенных на уровне школьного образования, что затрудняло реализацию идеи инклюзии: отсутствие мер по устранению архитектурных барьеров, неприспособленность классных комнат к индивидуальным особенностям некоторых детей, отсутствие специализированной поддержки. Самым главным препятствием в работе педагогов оказались проблемы в построении индивидуальной учебной программы и применении специализированных методов работы [6].

Знание и умение построения индивидуальной учебной программы и применение специализированных методов работы являются важными показателями готовности педагогов к инклюзии. Jennifer Kurth и Jean Ann Foley делают акцент на том, что их респонденты указали на необходимость переформулирования критериев оценок. Они изъявили желание отказаться от жесткой классно-урочной системы в пользу гибкой подстройки рабочего времени под способности обучающихся.

Исследовавшим реальную практику литовских и польских школ ученым удалось выявить основные барьеры, указанные практиками. Как оказалось, школьным педагогам нужны дополнительные знания из области специальной педагогики, при этом основной специальный педагог мог бы решить более сложные проблемы, с которыми встречаются в повседневной практике действующие учителя.

У каждой страны есть свои особенности инклюзивного образования. Педагоги из разных стран сталкиваются с разнообразными задачами в инклюзии. Польша и Литва, являясь мононациональными государствами, в своей инклюзивной практике не встречаются с проблемой мультикультурализма,

как Австралия и Новая Зеландия. Ученые K. Beasy, J. Kriewaldt, H. Trevethan, A. Morgan, B. Cowie осветили еще один аспект инклюзивного образования – подготовка будущих педагогов к обучению детей с разнообразными культурными ценностями и менталитетом [7]. Казахстан тоже является многонациональным, но отличительной чертой является его относительное постоянство, в отличие от Австралии и Новой Зеландии. Многонациональность в нашей стране за достаточно продолжительное время оказала влияние на появление общей для всех культуры взаимодействия, сохраняя при этом черты идентичности и уникальности каждого народа. Поэтому, на наш взгляд, подготовка будущего педагога к разнообразию культур не будет столь проблематичной. Инклюзивная педагогика фокусируется на обеспечении того, чтобы культура и происхождение всех обучающихся ценились как часть целого и часть идентичности каждого.

Выводы

Изучив как положительный, так и отрицательный опыт зарубежных стран важно определить содержание подготовки будущих педагогов к инклюзии. В теоретическую подготовку педагогов нужно включить знания из области дефектологии или специальной педагогики. Эти знания должны использоваться при планировании учебно-воспитательной деятельности в инклюзивном классе. Нужно строить обучение будущих педагогов на основе концепции межкультурной толерантности и принятия. Университетская теория и школьная практика не должны идти параллельными путями, наоборот, должны взаимодополнять друг друга. Будущий педагог лучше воспримет особенности педагогической деятельности, если у него будут специализированные и опытные наставники.

Общие выводы по опыту зарубежных стран позволяют создать образ будущего педагога, готового успешно работать в инклюзивном образовании. Педагог должен:

- 1) осуществлять практику в пользу возможностей эффективного обучения детей, которые имеют «особые потребности»;
- 2) принимать детей такими, какими они являются на самом деле;
- 3) понимать, как необходимо строить учебно-воспитательный процесс, в котором будут решаться вопросы уважения, справедливости и равноправия;
- 4) понимать исторические, социокультурные и идеологические контексты, которые создают дискриминационную и репрессивную практику в сфере образования;
- 5) набирать компетенции для инклюзивного образования, необходимых знаний в данной области, так и навыков (например, язык жестов);
- 6) владеть конкретными знаниями из области дефектологии;
- 7) уметь внедрять контент индивидуализации обучения;

- 8) иметь навыки совместной работы с коллегами и детьми;
- 9) уметь работать с родителями обучающихся;
- 10) интерпретировать специализированный диагноз в заявлении или заключении психолого-медико-педагогических консультационных центров;
- 11) уметь выявлять трудности в развитии и воспитании ребенка с ОВ или в соблюдении принципов реабилитационной работы;
- 12) уметь анализировать сильные и слабые стороны обучающихся с ОВ, чтобы корректировать учебную программу в соответствии с потребностями и способностями учащихся с ОВ;
- 13) готовить среду для удовлетворения образовательных нужд;
- 14) уметь прогнозировать последствия реализуемой дидактической и воспитательной деятельности, следя за достижениями обучающегося с ООП и делая заключения об эффективности оказываемой ему поддержки.

На сегодняшний день с целью поднятия престижа педагогической профессии со стороны нашего государства предпринимаются необходимые меры: поднимается уровень оплаты труда педагогам среднего звена, создаются условия для совершенствования навыков преподавания и многое другое. Но, к сожалению, прямое назначение педагога учить и воспитывать ушло на второй план. Все понимают, что работа с детьми требует от человека колоссальных психологических усилий, установок. При подготовке будущих педагогов к этой благородной профессии важно делать упор на их исходный психологический настрой к работе с детьми. Без него дальнейшее обучение будет носить условно формальный характер. Возможно, педагог и будет знать все на «отлично», но применить это все с наибольшей эффективностью не сможет.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Angelides, P., Stylianou, T., Gibbs, P.** Preparing teachers for inclusive education in Cyprus // Teaching and Teacher Education. – 2006. – Vol. 22(4). – P. 513–522.
- 2 **Сунчица, М. М.** Припрема будућих учитеља за инклузивно образовање у Србији: тренутно стање и потребе // Зборник Института за педагошка истраживања. – 2011. – № 43(20). – P. 208–222.
- 3 **Minello, R.** Preparare gli insegnanti per l'inclusione // Rivista internazionale di Scienze dell'educazione e della formazione. – 2013. – №11. – P. 25–37.
- 4 **Kurth, J., Foley, J.A.** Reframing Teacher Education: Preparing Teachers for Inclusive Education // Inclusion. – 2014. – Vol. 2, №4. – P. 286–300.

5 **Mangope, B., Mukhopadhyay, S.** Preparing Teachers for Inclusive Education in Botswana: The Role of Professional Development // Journal of International Special Needs Education. – 2015. – Vol. 18, №2. – P. 60–72.

6 **Zamkowska, A., Galkienė, A.** Przygotowanie nauczycieli do edukacji włączającej w Polsce i na Litwie // Edukacja ustawiczna dorosłych. – 2018. – №1(100). – P. 107–117.

7 **Beasy, K., Kriewaldt, J. et al.** Multiperspectivism as a threshold concept in understanding diversity and inclusion for future teachers // The Australian Educational Researcher. – 2020. – Vol. 5. – P. 1–14.

8 Всеобщая Декларация прав человека: утв. Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (Дата обращения 07.07.2020).

9 **Бурдина, Е.И., Жомартова, А.Д.** Исторические предпосылки становления инклюзивного образования в Казахстане // Вестник КазНПУ имени Абая. – 2019. – №3(63). – С. 28–34.

10 **Saloviita, T.** Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland // Scandinavian Journal of Educational Research. – 2018. – Vol. 27. – P. 1–13.

11 **Paramanik, N., Barman, P.** Attitude of Secondary School Teachers towards Inclusive Education // International Journal of Research in Social Sciences. – 2018. – Vol. 8, Issue 7. – P. 750–765.

REFERENCES

1 **Angelides, P., Stylianou, T., Gibbs, P.** Preparing teachers for inclusive education in Cyprus // Teaching and Teacher Education. – 2006. – Vol. 22(4). – P. 513–522.

2 **Sunchiza, M. M.** Priprema budućih učitelja za inklusivno obrazovanje u Srbiji : trenutno stanje i potrebe [Preparing future teachers for inclusive education in Serbia : current status and needs] // Sbornik Instituta za pedagogiku i straganje. – 2011. – № 43(20). – P. 208–222.

3 **Minello, R.** Preparare gli insegnanti per l'inclusione // Rivista internazionale di Scienze dell'educazione e della formazione. – 2013. – № 11. – P. 25–37.

4 **Kurth, J., Foley, J. A.** Reframing Teacher Education: Preparing Teachers for Inclusive Education // Inclusion. – 2014. – Vol. 2, №4. – P. 286–300.

5 **Mangope, B., Mukhopadhyay, S.** Preparing Teachers for Inclusive Education in Botswana : The Role of Professional Development // Journal of International Special Needs Education. – 2015. – Vol. 18. – № 2. – P. 60–72.

6 **Zamkowska, A., Galkienė, A.** Przygotowanie nauczycieli do edukacji włączającej w Polsce i na Litwie // Edukacja ustawiczna dorosłych. – 2018. – №1(100). – P. 107–117.

7 **Beasy, K., Kriewaldt, J. et al.** Multiperspectivism as a threshold concept in understanding diversity and inclusion for future teachers // The Australian Educational Researcher. – 2020. – Vol. 5. – P. 1–14.

8 Всеобщая декларация прав человека : утв. Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Universal Declaration of Human Rights : approved UN General Assembly of December 10, 1948]// <https://adilet.zan.kz/rus/docs>. 07.07.2020.

9 **Burdina, E. I., Zhomartova, A. D.** Istoricheskie predposilki stanovleniya inklusivnogo obrazovaniya v Qazaqstane [Historical prerequisites for the formation of inclusive education in Kazakhstan] // Vestnic KazNPU imeni Abaia. – 2019. – №3(63). – P. 28–34.

10 **Saloviita, T.** Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland // Scandinavian Journal of Educational Research. – 2018. – Vol. 27. – P. 1–13.

11 **Paramanik, N., Barman, P.** Attitude of Secondary School Teachers towards Inclusive Education // International Journal of Research in Social Sciences. – 2018. – Vol. 8. – Issue 7. – P. 750–765.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

*А. Д. Жомартова¹, Е. И. Бурдина², С. Д. Аубакирова³

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

³Тұран университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ПЕДАГОГТАРДЫ ШЕТЕЛДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУГЕ ДАЯРЛАУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН

Қазақстанда инклюзивті білім беру өте өзекті мәселе болып табылады. Оны жүзеге асырудың жеткілікті ұзақ кезеңінде инклюзияны реттеудің нормативтік-құқықтық базасы құрылды, біліктілікті арттырудың түрлі курстары өткізілуде, ЖОО-ларда инклюзивті білім беру бойынша пәндер енгізілді, білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін әдістемелік база құрылуда және т.б. Бірақ, шешілуі қажет көптеген мәселелер

де бар, олардың бірі – педагогтарды инклюзияға дайындау мәселесі. Бұл мақалада шет елдерде инклюзивті білім беруге педагогтарды даярлаудың теориялық талдауы ұсынылған. Мақала инклюзивті білім беруді жүзеге асыру және мұғалімдердің осы іске дайындығы туралы. Мұнда Кипр, Сербия, Италия (Венеция), АҚШ (Канзас), Ботсвана, Польша және Литва, Австралия және Жаңа Зеландияда педагогтарды даярлау тәжірибесін қарастыру ұсынылады. Тәжірибені зерделеу бойынша жүргізілген талдау жұмысы әрбір елдегі инклюзияның өзіндік проблемаларын көрсетті, сондай-ақ қазақстандық инклюзиямен салыстырылды, бұл осы проблема бойынша әлеуетті әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді. Шетелдік ғалымдардың зерттеулері негізінде инклюзивті білім беруде табысты жұмыс істеуге дайын педагог бейнесі жасалды.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, мүмкіндіктері шектеулі, ерекше білім алу қажеттілігі, педагог даярлау, педагог мамандығы.

*A. D. Zhomartova¹, E. I. Burdina², S. D. Aubakirova³

^{1,2}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³Turan University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 17.03.22.

FROM THE EXPERIENCE OF PREPARING TEACHERS FOR INCLUSIVE EDUCATION ABROAD

Inclusive education in Kazakhstan is a very urgent problem. Over an adequate period of realization, a legal framework for its regulation has been created, various refresher courses are being held, disciplines on inclusive education have been introduced in universities, a methodological framework is being created for working with children with special educational needs, and so on. But, there are quite a lot of issues that need to be addressed, and one of which is the preparation of teachers for inclusion. This article presents a theoretical analysis of the teachers' preparation for inclusive education in foreign countries. We are talking about the problems of implementing inclusive education and the teachers' readiness for this activity. The article proposes for consideration the experience of training teachers in Cyprus, Serbia, Italy (Venice), the USA (Kansas), Botswana, Poland and Lithuania, Australia and New Zealand. The conducted

analytical work on the study of experience showed the specific problems of inclusion in each country, and were also compared with Kazakhstani inclusion, which made it possible to identify potential weaknesses in this problem. Based on the research of foreign scientists, an image of a teacher who is ready to work successfully in inclusive education has been created.

Keywords: inclusive education, limited opportunities, special educational needs, teacher training, teacher profession.

SRSTI 14.15.21

<https://doi.org/10.48081/JKVR3388>***E. K. Nauryzbayeva¹, V. V. Bezhina²**^{1,2}A. Baitursynov Kostanay Regional University,
Republic of Kazakhstan, Kostanay**EDUCATIONAL PROGRAMMES FOR STUDENTS OF
HUMANITARIAN SPHERE IN VUCA WORLD VIA
FORESIGHT (INTERNATIONAL EXPERIENCE)**

The article deals with the role of foresight method in two dimensions via planned and pursued perspectives in education. The authors present trends in identifying VUCA world as the opposition and inevitable part of SPOD world penetrating into the process of training students of humanitarian sphere. The experimental work over surveys among students of the Foreign Languages Department (92 students of 2019–2020 academic year) showed the following results: Students see the potential for self-development and self-education, but do not associate it with the educational system at the university because of its weak focus on the challenges of modern times in the VUCA world; the education system in the modern period of its development should take the development of flexible skills of a universal plan for the development of sociability, readiness to change and think critically into account; the foresight method is relevant in the formation of the image of a future specialist on the basis of existing realities, making it possible to see the existing disadvantages of education. The authors suggest elaborating the modernized educational programme based on foresight method as means for developing required soft skills of students in humanitarian sphere. The article contains the existing international experience in the focus of research.

Keywords: foresight, VUCA world, soft skills, educational programme, humanitarian sphere.

Introduction

The youth environment is most susceptible to changes in all spheres of its existence. The peculiarity of the influence of the pandemic on the youth environment, as «the most unstable», is disclosed in a modern study by M. Collins,

A. Spindle-Jackson, Mengni Y. (Collins, et.al., 2021) [1], Y. Lyazina, defining youth through the prism of «social status claims» (Lyazina, 1999 : 3) [2, p. 3].

Young people, viewed from various aspects (social, psychological, etc.), are revealed in the ambiguity of the interpretation of the concept. Thus, young people can be considered in terms of age limits (ambiguous coordinates from 16 to 30 years old), social status (to a greater extent determined by professional orientation), social relations and the position between adolescence and social maturity.

The definition of the concept of youth by the scientist O.I. Belyi is viewed via connotation as «a phase of psychological development ... between childhood and maturity» (Belyi, 2012 : 117) [3, p. 117]. As is characteristic in the absolute sense of any phase, this stage of development has its own conjugate and anticipatory format – for example, the unambiguity of childhood turns into the ambiguity of youth and is brought to the level of stable maturity.

What are the characteristics of youth as a social category from the point of view of students in VUCA world?

The main common characteristics of youth include the following aspects:

- youth mobility;
- the heterogeneity of the composition of youth;
- the thesaurus character of youth representation;
- the presence of social «backlash» and the autonomy of young people

(Zagrebin, 2014) [4];

- a source of mobilization resources of society.

Students as a category stand out noticeably from the generalized concept of youth. So, in the studies of Asipova N. A., Mamyrova M. I. students are viewed as a social group characterized not only by a professional search for their place in society, but also by «ethnic self-determination» (Asipova, Mamyrova, 2018) [5].

The main characteristics of the student body as part of the youth community include the following aspects:

- the relative homogeneity of the composition of the student body;
- the presence of a certain and limiting period for the existence of students;
- a set of moral, volitional maturity;
- the broad social and moral character of the student body;

-stable motivation to get education, a shift of motive to target attitudes in the learning process.

Thus, the student body is characterized by relative stability within the youth group, which inevitably leads to the internal and external mobility of its individual representatives while maintaining the overall integrity of this social phenomenon.

In our study, we position the studentship as a relatively stable social community of young people who have flexible skills in the process of mastering

professional activities based on general group and internal specific intra-group values in the changing world.

The changing world was most fully conveyed for the first time by the acronym VUCA. According to modern research in the field of the instability of the world, there is a transformation from the SPOD of the world into an unpredictable VUCA (Pavlenko, 2018) [6]. So, the SPOD world (steady, predictable, ordinary, definite), in the recent past was replaced by VUCA world (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity).

The VUCA world is characterized by the following aspects:

- the variability of human existence;
- the unpredictability of the development of scenarios in life;
- multiple options for the development of human life;
- the instability of the world in its proportionality to large human resources;
- multi-channel digital information in the world domination of large companies;
- growth in the value of education;
- development of trajectories of human development based on the points of application in the present;
- individualization of approaches in education (student-centered approach, individualization of education);
- load on a person with information flow, requirements for a huge screening of information;
- the presence of a wide range of competencies in a general format, without a narrowly specialized approach in the professional field;
- changing the selection of tools in the search for information, combining these tools.

In general, the characteristics of the VUCA world reflect the multidimensional and variability of the requirements for mastering the professions of the present and the near future.

In studies of the variability of the world, scientists offer their own way out – in the form of VUCA response to the challenges of the world (Ryazanova, et al., 2018) [7]:

- vision («vision») – joint communication, development of common actions and efforts of the group;
- understanding («understanding») – empathy for challenges, willingness to openly accept these problems of the world;
- clarity («clarity») – the dynamics of perception, perception of the world as a system with possible deviations in development;
- agility («agility») – moderate risk, the search for non-standard approaches to solving problems, the innovative nature of the activity.

Having considered the main characteristics of the VUCA world and the answers to it, it is advisable to reveal the points of contact of the considered social phenomena – youth, students, VUCA world.

Materials and Methods

Thus, having common characteristics of young people, students are determined by their professional orientation and the relative stability of their views on getting an education. Despite the fact that students have the properties of mobility and adaptive characteristics in a changing world, the soft skills required in an unstable world are not fully developed in students.

This statement is based on the observation and results of a survey among 3–4 year students (92 students) of the specialty «Foreign language: two foreign languages» of the NJSC «Kostanay Regional University named after A. Baitursynov» (2020–2021 academic year). The anonymous survey consisted of the following aspects:

- Describe which skills any teacher needs in the future? At present?
- Do you have these skills? To what extent are they developed?
- Can the educational system at the university satisfy your needs for self-development? To which extent?
- Provide a description / portrait of the teacher of the future (2030-2040).

So, the results of this survey are presented below:

1 The teacher of the future must be flexible, stable in outlook and constantly developing, since «progress does not stand still» (taken from an anonymous survey of student X);

2 68 % of the respondents claim that they do not possess these skills or do not fully possess them (30 %), only 2 % of the respondents answered in the affirmative way that they have the skills they have mastered at full;

3 71 % of the respondents believe that the education system is not able to meet the needs for self-development, since self-development «presupposes independence in the further acquisition of knowledge» (source – anonymous survey);

4 The portrait of the future teacher consisted of an individual vision of the teacher's characteristics – high erudition, ability to work with information, high digital literacy, maturity of communication, sociability, openness to new approaches, the ability to think critically and adequately assess, self-fulfilling, having a high incentive for professional growth, able to choose information that has the skills to create their own digital resources, flexible and professionally successful (the list is not fully provided).

Based on this survey, the following conclusions can be drawn:

1 Students see the potential for self-development and self-education, but do not associate it with the educational system at the university because of its weak focus on the challenges of modern times in the VUCA world;

2 The education system in the modern period of its development should take the development of flexible skills of a universal plan for the development of sociability, readiness to change and think critically into account;

3 The portrait of the teacher of the future is built on the basis of the existing preferences of students, gaps in the development of their own professional personality, in the formation of their personalities of a professional plan;

4 The foresight method (foresight – anticipation, anticipation of events) is relevant in the formation of the image of a future specialist on the basis of existing realities, making it possible to see the existing disadvantages of education.

Discussions

Thus, these results lead to the conclusion that it is necessary to adjust the entire education system, taking into account real problems, anticipated events, images of a future specialist, flexible skills as the basis for adaptation and change in the changing VUCA world itself.

The student body is precisely the source of information, stakeholders and the direct result of the education system, which must respond to the challenges of our time in order to form a harmonious, flexible, adaptable and adaptable reality of the multidimensional VUCA world.

What technologies can help transfer students to a reflective position in order to create an image of the future in any professional activity?

The foresight method can serve as a basis in the formation of an active vision and transformation of any reality in «increasingly turbulent environments» (Buehring, 2020 : 409) [7, p.409].

So, according to the research of S.V. Kryukov, the purpose of the foresight is «to determine the possible future, to create its desired image» (Kryukov, 2010: 2) [8, p. 2]. Foresight frames help us to follow the two dimensions of the method: «1) level of perceived unpredictability and 2) level of pursued change» (Matti Minkinen, Burkhard Auffermann, Ira Ahokas, 2019 : 119) [9, p. 119].

Foresight has a number of specific characteristics in various aspects, but they can be reduced to unified indicators:

- foresight is both forecasting and strategic planning;
- foresight operates with images of a possible future;
- maps of the future are the real embodiment of foresight;
- future deployment scenarios are the essence of foresight.

Thus, foresight can act as a basis for predicting the development of education in the changing VUCA world.

The student body, as a social category, reflects the peculiarities of the challenges of the world and requires a revision of all levels of the education system.

Attempts to apply foresight technology (namely, the successive stages of foresight implementation) can be presented through the prism of developing an educational program (EP) of Tomsk state university (TSU) in comparison with Kostanay regional university named after A.Baitursynov (BKRU) using the example of the specialty «Foreign language: two foreign languages» (2021–2022 academic year), consisting of the main components – modules:

- Module of historical and philosophical knowledge and spiritual modernization;
- Language module;
- Natural science module;
- Fundamental training module;
- Technology module in inclusive education;
- Professional module and distance learning technologies;
- Additional educational module (Minor);
- Physical education.

Thus, foresight technologies can be traced both in the content of the main EP (major) and in the content of the additional EP (minor).

Having determined the main characteristics of a possible image of the future, together with stakeholders (students, teachers, employers), an educational program of an open nature and flexible format is being developed – as the positive experience of TSU (the possibility of varying optional disciplines and a whole module of an additional educational plan).

The main distinguishing feature of the new format of EP as a way to respond to the challenges of the modern VUCA world, built on the basis of foresight, certainly includes updated disciplines as follows:

- digital pedagogy / cyber pedagogy;
- digital teaching of foreign languages;
- new approaches to teaching foreign languages;
- new approaches to teaching and assessment at school;
- adaptation of program content for children with special educational needs;
- special methodology for teaching children with special educational needs in an inclusive education;
- inclusive education;
- professional guidelines of the teacher;
- information and communication technologies (in English);
- community service;
- ecology and life safety;

- the basics of leadership;
- fundamentals of economics and entrepreneurship;
- the basics of law and anti-corruption culture.

These disciplines include elements of responses to the challenges of the future from various aspects: environmental, political, philosophical, economic, informational. In the process of mastering these disciplines, students are encouraged to use various tools for deploying images of the future from the point of view of in-depth analysis of the present.

So, for example, the goal of the discipline «Ecology and life safety» is the formation of «eco-protective thinking and the ability to prevent dangerous and emergency situations in the functioning of natural ecosystems and technosphere» (Educational programme, 2021) [10].

Additional educational programs (Minor) also represent the implementation of foresight technology by displaying the features of digitalization in all professional areas. So, in the catalog of additional educational programs of the NJSC «Kostanay Regional University named after A. Baitursynov» there is the following list of disciplines:

- Minor Fundamentals of coaching in a chosen sport
- Minor Big Data in business, economy and society
- Minor Uxui-Design
- Minor Wmn Web, Multimedia, Network
- Minor Agroengineering
- Minor Business Management
- Minor Biologically Active Sources
- Minor Graphic Design Pro
- Minor Distance Education Technology
- Minor Game Therapy
- Minor Climate Change and Green Economy
- Minor Engineering Physics
- Minor Inclusive Education
- Minor Internet profession
- Minor Cyberpedagogy
- Minor Clinical and pedagogical foundations of special education
- Minor Lopedic technologies in working with neurotypical children
- Minor Machine Learning and Data Mining
- Minor Media, business and image communications
- Minor Online Learning Methodist
- Minor Tax Analyst
- Minor Scientific knowledge of the world

- Minor Stock Trading Basics
- Minor Fundamentals of Computational Linguistics
- Minor Basics of Intercultural Communication
- Minor Applied Psychology
- Minor Applied Aspects of Natural Science
- Minor Professional English
- Minor Psychology of Success
- Minor Psychology and Human Resource Management
- Minor Psychology of Personal Growth
- Minor Bees and beekeeping products
- Minor Rational nutrition is the guarantee of your health
- Minor Fish farming and fish farming products
- Minor Modern Marketing Tools
- Minor Startup idea and desire to create
- Minor Physics and Cognition of the World
- Minor Digital Public Administration
- Minor Ethology of small domestic, wild and exotic animals.

So, for example, revealing the image of a future teacher (in the survey, the results of which were considered earlier) on the basis of foresight as a planning tool in the VUCA world, it is advisable to present some excerpts from the data of additional educational programs (Minor).

For example, the results of training in the additional educational program (Minor) «Professional English» is the advancement of skills formation and advancement towards the image of a future specialist in the field of foreign languages – «the ability to carry out scientific searches in the Science Direct and Web of Science databases, write a scientific article of a survey plan for publication in collections of scientific and practical conferences or journals in English; selection of keywords and hashtags on the topic of the article; writing an abstract of an article».

Analyzing the general digital competencies that the teacher of the future should possess, we will present their representation using the example of the discipline of the additional educational program (Minor) «Cyberpedagogy» on the basis of information technologies that provide a rational, effective and comfortable educational process, with also aimed at guaranteeing the optimal achievement of the effectiveness of learning objectives in cyberpedagogy, a means of developing curricula, educational materials and types of educational activities, including through ICT, distance learning methods and by means of computer data processing».

Information on financing

This research is carried out within the framework of the RK grant project «Virtual foresight laboratory as a means for developing meta-competencies in the humanitarian profile» No. AP09057871 contract No. 100-KMU2 dated March 18, 2021.

Conclusion

Thus, the new trajectories of the educational program in the updated content reflect the foresight technologies of anticipating the image of the future teacher. Foresight technology also determines the peculiarity of the structure of Education 2030.

Updating the content of education can be built on the basis of maps of the future as well as on the results of international experience (in our case - TSU). The future map is a projection of the deployment of possible future scenarios.

Trends (trend – direction, development benchmark, flow) in the composition of maps of the future include the main trajectories of the future, its vectors. Thus, according to the opinion of researchers and creators of the global educational community Global Education Trends, future education will largely be based on youth as human future.

It is noteworthy to build maps of future education through three main trends – fear, comfort and hope. Fear is associated with the inevitability of changing the world in an unpredictable format, comfort is realized through the «locality» of solitude and the preservation of the familiar virtual world, hope is the presence of the chance for the wish. The peculiarity of a combination of trends or the implementation of one of them forms a matrix of opportunities with a variety of development scenarios and a collision with threats of their implementation.

A graduate of a pedagogical institution will certainly face a lot of difficulties on a global and local level, if the education system at a pedagogical university cannot reflect the trends of the present and promising future.

Perceiving the threats of the future as opportunities for the present, student youth will be able to apply foresight technology in an effective direction.

Thus, the trends of maps of the future and foresight technologies are necessary tools in the process of adapting the VUCA world and being inside the VUCA world.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Бондалетов, В. Д.** Русская ономастика [Текст] : учеб. пособие для пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. – М. : Флинта : Наука, 2013. – 224 с.

2 **Collins, M. E., Spindle-Jackson, A., Mengni Y.** Workforce Development Systems Efforts for System-Involved Youth : Opportunities and Challenges [Text] // Children and Youth Services Review, 2021. – P. 106–158. – <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106158>.

3 **Лязина, Ю. А.** Социальные перемещения молодежи в студенчество : автореф.дисс. на соискание канд. соц. н. по спец-ти 22.00.04 / Ю. А. Лязина [Текст] – Уфа, 1999. – 18 с.

4 **Бельий, О. И.** Определение понятия «Молодежь» // Теория и практика общественного развития [Текст] – 2012. – № 12. – С. 9–11. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-ponyatiya-molodezh> (Дата обращения 01.09.2021).

5 **Загребин, В. В.** Подходы к определению категории «Молодёжь» [Текст] // Концепт, 2014. – № 2. – С. 25–28 [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podhody-k-opredeleniyu-kategorii-molodyozh> (Дата обращения 09.10.2021).

6 **Асипова, Н. А., Мамырова, М. И.** Студенчество как особая социальная группа в контексте этнокультурной социализации [Текст] // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – № 6. – М., 2018. – С. 175–178.

7 **Павленко, К.** Что делать компаниям и брендам : на вызов VUCA – есть VUCA-ответ [Текст]. [Электронный ресурс]. – URL: <https://vc.ru/hr/116341-chto-delat-kompaniyam-i-brendam-na-vyzov-vuca-est-vuca-otvet> (Дата обращения 09.11.2021).

8 **Buehring, J., Bishop, P. C.** Foresight and Design: New Support for Strategic Decision Making [Text]. She Ji : The Journal of Design, Economics, and Innovation. – Vol. 6. – Issue 3. – 2020. – P. 408–432. – ISSN 2405-8726. – <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2020.07.002>.

9 **Крюков, С. В.** Форсайт : от прогноза к формированию будущего // Крюков С. В. Форсайт : от прогноза к формированию будущего [Текст] // Пространство экономики. – 2010. – №3–2. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/forsayt-ot-prognoza-k-formirovaniyu-buduschego> (Дата обращения 12.09.2021).

10 **Minkinen, M., Auffermann, B., Ahokas, I.** Six foresight frames: Classifying policy foresight processes in foresight systems according to perceived unpredictability and pursued change [Text]. Technological Forecasting and Social Change, Volume 149, 2019, 119753. – ISSN 0040-1625. – <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119753>

11 Образовательная программа «Иностранный язык: два иностранных языка» на 2021–2022 учебный год (бакалавриат) [Текст] / В. В. Бежина, Е. Л. Амирова, Е. В. Божко, Э. Зарипова. КРУ им. А. Байтурсынова, 2021. – 51 с.

REFERENCES

1 **Bondaletov, V. D.** Russkaya onomastika : uchebnoe posobie dlya pedagogicheskikh vuzov [Russian onomastics : a textbook for pedagogical institutions] [Text]. – Moscow : Flinta : Nauka, 2013. – 224 p.

2 **Collins, M. E, Spindle-Jackson, A., Mengni Y.** Workforce Development Systems Efforts for System-Involved Youth : Opportunities and Challenges, Children and Youth Services Review, 2021, 106158. – ISSN 0190-7409. – <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2021.106158>.

3 **Lyazina, Yu. A.** Sotsial'nyye peremeshcheniya molodezhi v studenchestvo : avtoref. diss. na soiskanie kand.soc.nauk : 22.00.04 [Social movements of youth in the student body : abstract of dis. ... candidate of sociological sciences : 22.00.04] [Text]. – Ufa, 1999. – 18 p.

4 **Belyi, O. I.** Opredeleniye ponyatiya «Molodezh'» [Definition of the concept of «Youth»] [Text]. Theory and practice of social development. – 2012. – № 12, [Electronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-ponyatiya-molodezh> (Date of application 01.09.2021).

5 **Zagrebin, V. V.** Podkhody k opredeleniyu kategorii «Molodozh'» [Approaches to the definition of the category «Youth»] [Text]. – Concept, 2014. № 2 [Electronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/podhody-k-opredeleniyu-kategorii-molodyozh> (Date of application 09.10.2021).

6 **Asipova, N. A., Mamyrova M. I.** Studenchestvo kak osobaya sotsial'naya gruppa v kontekste etnokul'turnoy sotsializatsii [Students as a special social group in the context of ethnocultural socialization] [Text]. International Journal of Applied and Fundamental Research. – Moscow, 2018. – P. 175–178.

7 **Pavlenko, K.** Chto delat' kompaniyam i brendam: na vyzov VUCA – yest' VUCA-otvet [What should companies and brands do: there is a VUCA answer to the VUCA challenge], available at: <https://vc.ru/hr/116341-chto-delat-kompaniyam-i-brendam-na-vyzov-vuca-est-vuca-otvet> (Date of application 09.11.2021).

8 **Buehring, J., Bishop, P. C.** Foresight and Design: New Support for Strategic Decision Making [Text]. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation. – Volume 6. – Issue 3. – 2020. – P. 408–432. – [Electronic resource]. – <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2020.07.002>

9 **Kryukov S. V.** Forsayt: ot prognoza k formirovaniyu budushchego [Foresight: from forecasting to shaping the future] [Text] - Space of Economics. 2010. № 3-2, [Electronic resource]. – : <https://cyberleninka.ru/article/n/forsayt-ot-prognoza-k-formirovaniyu-budushchego> (date of access: 12.09.2021).

10 **Minkkinen, M., Auffermann, B., Ahokas, I.** Six foresight frames: Classifying policy foresight processes in foresight systems according to perceived

unpredictability and pursued change [Text]. Technological Forecasting and Social Change, Volume 149, 2019, 119753. – ISSN 0040-1625. – <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119753>

11 Образовательная программа специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» на 2021–2022 учебный год (бакалавриат) [Educational program of the specialty «Foreign language: two foreign languages» for the 2021–2022 academic year (bachelor's degree)] [Text]. – KRU named after A. Baitursynov, 2021. – 51 p.

Material received on 17.03.22.

*Э. К. Наурызбаева¹, В. В. Бежина²

^{1,2}А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Материал 17.03.22 баспаға түсті.

ФОРСАЙТ НЕГІЗІНДЕГІ VUCA ӘЛЕМНІҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ (ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ)

Мақалада форсайт әдісінің ролі екі аспект бойынша қарастырылады: Білім берудегі жоспарлау және перспективаларды құру призмасы арқылы. Авторлар гуманитарлық саланың білім беру процесінде әлемге антонимдік SPOD VUCA әлемін анықтау тенденцияларын ұсынады.

Шет тілдер кафедрасының (2020–2021 оқу жылындағы 92 студент) зерттеуінің эксперименттік кезеңі (студенттер сауалнамасы) мынадай нәтижелерді көрсетті: студенттер өзін-өзі дамыту және өздігінен білім алу үшін әлеуетті көреді, бірақ VUCA әлеміндегі қазіргі заманның сын-қатерлеріне әлсіз бағдарлануына байланысты оны университеттің білім беру жүйесімен байланыстырмайды; қазіргі даму кезеңінде білім беру жүйесі тез тіл тапқыштық, өзгеруге дайын болу және сыни ойлау сияқты икемді дағдылардың (soft skills); форсайт әдісі білім берудегі кемшіліктерді көруге мүмкіндік беретін, қолданыстағы шындыққа негізделген болашақ маманның имиджін қалыптастыруда маңызды.

Авторлар гуманитарлық саладағы студенттердің қажетті икемді дағдыларын дамыту құралы ретінде форсайт әдісіне негізделген жаңартылған білім беру бағдарламасын әзірледі

ұсынады. – Бап құрамында қолданыстағы халықаралық тәжірибесі назарында зерттеу.

Кілтті сөздер: форсайт, VUCA әлемі, икемді дағдылар, білім беру бағдарламасы, гуманитарлық саласы.

*Э. К. Наурызбаева¹, В. В. Бежина²

^{1,2}Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова,

Республика Казахстан, г. Костанай.

Материал поступил в редакцию 17.03.22.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ В ГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ МИРА VUCA НА ОСНОВЕ ФОРСАЙТА (МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ)

В статье рассматривается роль метода форсайта в двух аспектах: через призму планирования и построения перспектив в образовании. Авторы представляют тенденции в определении мира VUCA антонимичного миру SPOD в образовательном процессе гуманитарной сферы.

Экспериментальный этап исследования (опрос студентов) кафедры иностранных языков (92 студента 2020–2021 учебного года) показал следующие результаты: студенты видят потенциал для саморазвития и самообразования, но не связывают его с образовательной системой университета из-за его слабой ориентации на вызовы современности в мире VUCA; система образования в современный период развития должна учитывать развитие гибких навыков (soft skills), таких как: коммуникабельности, готовности меняться и критически мыслить; метод форсайта актуален при формировании имиджа будущего специалиста на основе существующих реалий, позволяя увидеть существующие недостатки образования.

Авторы предлагают разработать модернизированную образовательную программу, основанную на методе форсайта, как средство развития необходимых гибких навыков студентов гуманитарной сферы. Статья содержит существующий международный опыт в фокусе исследования.

Ключевые слова: форсайт, мир VUCA, гибкие навыки, образовательная программа, гуманитарная сфера.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абаева Сауле Ертарғынқызы, педагогикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Қазақстан республикасы ҰҚК Шекара академиясы, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: abaevasaule@mail.ru

Абдуллаева Айнура Таировна, магистрант, «Педагогика және психология» мамандығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: abdullaeva_aynura@mail.ru

Абдыхалықова Жазира Есенкелдиевна, PhD, доцент, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Z00T7Y1, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Абилдинова Гульмира Маратовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, ассоц. профессор (доцент), «Информатика» кафедрасы, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010017, Қазақстан Республикасы, email: gulmira_2181@mail.ru

Абыкенова Дария Болатовна, PhD, қауымд. профессор, Computer Science факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: abykenova_db@mail.ru

Адилжан Камила, докторант, «Білім беру бағытындағы физика» мамандығы, Физика-техникалық факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 0500406, Қазақстан Республикасы, e-mail: Kami_adilzhan@mail.ru

Акрамова Алия Смағұловна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: akramova_@mail.ru

Албытова Назымгүл Пышакбайқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, м.а. профессоры, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nalbytova@mail.ru

Алмағамбетова Лейла Серікқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» филиалы «СҚО бойынша педагог қызметкерлерінің біліктілік арттыру институты», Петропавл қ., 150009, Қазақстан Республикасы, e-mail: leeloo4891@list.ru

Аргимбаева Айна Каиргельдыевна, педагогика ғылымдарының магистрі, «Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика» кафедрасы, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aina_argimbaeva@mail.ru

Артықбаева Гүлжан Турусбекқызы, әлеуметтану магистрі, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulzhan17@yandex.kz

Асаинова Алмагуль Жаяковна, педагогика ғылымдарының кандидаты, ассоц. профессор (доцент), Computer Science факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asal_fr@mail.ru

Асанова Жанна Сексенбаевна, аға оқытушы, «Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасы, «Жаратылыстану» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: zhan-84-84@mail.ru

Аубакирова Салтанат Советовна, PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aubakirovasaltanat19@gmail.com; e-mail: aubakur@mail.ru

Аубакирова Сауле Джамбуловна, PhD, Гуманитарлық-заң факультеті, Тұран университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: asekaa@mail.ru

Әбжекенова Бибінүр Фаниқызы, магистрант, «7M01708-Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы, Филология факультеті, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

Әсіл Аяулым Абдыбайқызы, магистрант, «7M01504-Химия педагогін даярлау» мамандығы, Жаратылыстану факультеті, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ayaulymasilova@mail.ru

Баймаганбетова Жұлдызай Турматовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, «Педагогика және оқыту әдістемесі» кафедрасы, Гуманитарлық-педагогикалық институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Ergonb9@mail.ru

Балтабаев Ержан Съездович, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sezdovich@mail.ru

Батынова Әдемі Зиятқызы, оқытушы, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: 96_ademi_96@mail.ru

Бежина Виктория Валерьевна, PhD, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Шетел тілдері» кафедрасы, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: vukvuk85@mail.ru

Бисенбаева Жадыра Қалыбайқызы, аға оқытушы, «Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасы, «Жаратылыстану» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhadira22@mail.ru

Божевольная Наталья Витальевна, жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Қашықтықтан оқыту және қосымша білім беру институты директорының орынбасары, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bogevnata@mail.ru

Борисенко Вера Игоревна, магистрант, «Шетел филологиясы» мамандығы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: yourteacher.golova@gmail.com

Бурдина Елена Ивановна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Гюльмамедова Ширин Гурбангызы, магистрант, «7M01504-Химия педагогін даярлау» мамандығы, Жаратылыстану факультеті, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: shirin.gyulmamedova@mail.ru

Дәуенов Ернұр Нұрланұлы, докторант, «Педагогика және психология» мамандығы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы

Демесинова Галина Хатиповна, филология ғылымдарының кандидаты, Шет тілдер: екі шет тілдері білім беру бағдарламасының доценті, Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі, Павлодар педагогика университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: demessinova@mail.ru

Елубай Мадениет Азаматұлы, химия ғылымдарының кандидаты, кафедра меңгерушісі, «Химия және химиялық технологиялар» кафедрасы, Жаратылыстану ғылымдары факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: madik_chimik@mail.ru

Жамансариева Лаззат Дауревна, педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, «Педагогикалық-психологиялық білім беру және оқыту әдістемесі» кафедрасы, «Гуманитарлық- педагогикалық» институты,

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан республикасы, e-mail: Lazzat231165@list.ru

Жарлықасов Бахтияр Жумалыевич, жаратылыстану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Информатика» кафедрасы, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bakhtiyarzbj@gmail.com

Жаябаева Рамиля Генадьевна, әлеуметтану магистрі, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aguarius2020@mail.ru

Жетпісбай Әлия Қожамұратқызы, филология ғылымдарының кандидаты, Шет тілдер: екі шет тілдері білім беру бағдарламасының доценті, Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі, Павлодар педагогика университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: a_kanzhygaly@mail.ru

Жиенбаева Аида Аманжолқызы, техника және технологиялар магистрі, Персоналды басқару және құжаттармен қамтамасыз ету қызметінің референті, Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық қ., 110300, Қазақстан Республикасы, e-mail: aida.zhiyenbayeva@api.kz

Жолдыбай Жәнерке Мұратқызы, оқытушы, Медицина факультеті, Талғар медициналық колледжі, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zhzhanerke@mail.ru

Жомартова Айсулу Далеловна, педагогика магистрі, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

Жумабекова Гаухар Айтбекқызы, PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhumabekova.gaukhar@mail.ru

Жуматаева Еңлік Өсербаевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Жумаханова Анаргүль Жумахановна, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: anargulja80@mail.ru

Жумашева Анара Шариповна, филология ғылымдарының докторы, «Педагогика» мамандығы бойынша доцент, профессор, «Шетел филологиясы» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anara-zhash@mail.ru

Зубко Наталья Николаевна, Директордың орынбасары, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Қостанай қаласы білім бөлімінің балалар және жасөспірімдер техникалық шығармашылық мектебі» КММ, Қостанай қ., 110000, Республика Қазақстан, e-mail: kst_gshtt@mail.ru

Зулкарнаева Жамила Амангельдиновна, педагогика ғылымдарының магистрі, «Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика» кафедрасы, Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhamilya1972@mail.ru

Иватова Ляйля Мурзалиновна, саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Әлихан Бөкейхан университеті, e-mail: Livatova54@mail.ru

Исинова Кунслу Сериковна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасы, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: issinovak@mail.ru

Кажикенова Гульнар Муратовна, докторант, «Педагогика және психология» мамандығы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnara709@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, педагогика ғылымдарының кандидаты, бағдарлама көшбасшысы, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім» кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Кенжебекова Рабига Ибрахимовна, педагогика ғылымының кандидаты, профессор, «Бастауыш білім беру технологиясы мен әдістемесі» кафедрасы, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., 160006, Қазақстан Республикасы, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Керейбаева Анар Умирзаковна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Гуманитарлық-педагогикалық институты, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Кирхмаер Артур Альбертович, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Unternehmensberatung» консалтингтік компаниясының басшысы, Вислох қ., 69168, Германия, e-mail: info@kirchmaer.de, www.kirchmaer.de

Кистаубаев Ержан Амангельдинович, дене шынықтыру магистрі, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: erzhan85k@mail.ru

Кожамжарова Майра Жанайдаровна, философия ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), кафедра меңгерушісі, «Әлеуметтік

пәндер, журналистика және ақпарат» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: mauga_29@mail.ru

Комарова Ирина Анатольевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Балалық шақ педагогикасы және психологиясы факультетінің деканы, А. А. Кулешов атындағы Могилев мемлекеттік университеті, Могилев қ., 212022, Беларусь Республикасы

Куватов Аскар Жолдасбекович, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Кульбеков Адле Маулетович, ғылыми қызметкер, «Ертіс» инновациялық-технологиялық паркі, Жаратылыстану ғылымдары факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: adlet.kam@mail.ru

Курманбаева Шынар Капантайқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: shkarantaykizi@mail.ru

Курманова Айнаш Курмановна, докторант, «Қазақ тілі мен әдебиетінің педагогтерін даярлау» білім беру бағдарламасы, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: k_ainash_k@mail.ru

Кусаинова Арнагуль Жаксылыковна, педагогика және психология магистрі, «Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика» кафедрасы, Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы, e-mail: arnagul.raimbekova@mail.ru

Құсайынов Асқарбек Қабыкенұлы, педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы Педагогика ғылымдары академиясының академигі, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы

Масталир Яромир, PhD, Оломоуцтағы Палацкий Университеті, Оломоуц қ., 140008, Чех Республикасы, e-mail: jaroimir.mastalir@upol.cz

Маусумбаев Рысбек Сапарбекович, докторант, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: rusbek0605199@mail.ru

Махмұтова Зульфия Алмазовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, подполковник, Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара академиясының (Шет тілдері) 13 арнайы кафедрасы бастығының орынбасары, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Mahmutova_zulfiya@mail.ru

Мәлік Үміт Берікболқызы, докторант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Z00T7Y1, Қазақстан Республикасы, e-mail: malik.umit@mail.ru

Мейрбеков Ақылбек Кайратбекұлы, PhD, доцент м.а., Филология факультеті, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: ph-doctor@mail.ru

Молдабек Құлахмет, педагогика ғылымының докторы, профессор, «Бастауыш білім беру технологиясы мен әдістемесі» кафедрасы, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., 160006, Қазақстан Республикасы, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Мукатаева Кундыз Боранбаевна, PhD, аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kundyz.mukatayeva@gmail.com

Мурзатаева Алтынай Канатовна, докторант, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100026, Қазақстан Республикасы, e-mail: zolotce_kz@mail.ru

Мухтарқызы Каусар, докторант, «Информатика» кафедрасы, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010017, Қазақстан Республикасы, e-mail: kausar_m94@mail.ru

Мырзалинова Алма Жакимқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Педагогикалық факультеті, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ., 150009, Қазақстан Республикасы, e-mail: amurzalinova@orley-edu.kz

Накыпова Гулнур Кабылтаевна, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Педагогикалық-психологиялық білім беру және оқыту әдістемесі» кафедрасы, «Гуманитарлық-педагогикалық» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnur_8220@mail.ru

Наурызбаева Эльмира Кенжеғалиевна, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Оқу жұмысы бөлімінің бастығы, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: elmira_kn@mail.ru

Нишанова Каракоз Сапархановна, магистр, «Бастауыш білім беру технологиясы мен әдістемесі» кафедрасы, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., 160006, Қазақстан Республикасы, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Нурмагамбетова Ботагоз Амангельдиновна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: botagoz_2211@mail.ru

Нұрмағамбетов Амантай Әбілхайырұлы, саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы директорының кеңесшісі, e-mail: anurmag@mail.ru

Нұрмағамбетов Жанат Амантайұлы, докторант, Халықаралық құқық магистрі (Данди университеті, Шотландия), Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: njanat@gmail.com

Омаров Төлеген Серікбаевич, психология ғылымдарының магистрі, аға оқытушысы. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: tulegen.1983@mail.ru

Попандопуло Михаил Павлович, PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: mihkostas@mail.ru

Садықов Еркін Токмухамедович, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ ректоры, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы

Саметова Фаузия Төлеушайховна, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Педагогикалық ғылымдар Академиясының оқулықтану орталығының директоры, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: 180710@mail.ru

Сапажанов Ершат Сәулетұлы, PhD, Нархоз университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: yerшат.sapazhanov@gmail.com

Сармурзин Ербол Жанбырбайұлы, Білім саласын басқару магистрі, Сулейман Демирель университеті, Қаскелең қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: yerbol.sarmurzin@gmail.com

Сейдраманова Сауле Ильясқызы, «Физика» мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі, Физика-техникалық факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, физика пәнінің мұғалімі, № 180 ЖББМ, Алматы қ., 0500406, Қазақстан Республикасы, e-mail: saule_seydramanova@mail.ru

Сулейменов Амантай Кенесович, педагогика ғылымдарының магистрі, Тәрбие және идеологиялық жұмыс кафедрасы, С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты, Алматы қ., 050030, Қазақстан Республикасы, e-mail: amantay2006@inbox.ru

Сыдыхов Бахыт Дикамбайұлы, педагогика ғылымдарының докторы, Сулейман Демирель университеті, Қаскелең қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bakhyt.sydykhov@sdu.edu.kz

Тамаева Биғат Гайсақызы, филология ғылымдарының кандидаты, ЖАК доценті, «Мемлекеттік тіл» кафедрасы, С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты, Алматы қ., 050030, Қазақстан Республикасы, e-mail: tamaeva_bigat@mail.ru

Таш Мехмет, докторант, Сулейман Демирель университеті, Қаскелең қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mehmet.tas@sdu.edu.kz

Ташкеева Гүлмира Қанатбековна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Физика-техникалық факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: tgk2512@gmail.com

Тилеубай Сарсенкул Шайкамаловна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, «Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасы, Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: sarsen-00@mail.ru

Токсанова Света Куптилеуовна, аға оқытушы, «Информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» кафедрасы, «Жаратылыстану» институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: sv_tok_65@mail.ru

Төлеубекова Рымшаш Камешевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: toleubekova@mail.ru

Тулкина Райхан Жанибековна, оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Уайсова Сания Куанышбаевна, педагогикалық ғылымдарының магистрі, М. Жұмабаев атындағы Жоғары колледж жанындағы жалпы білім беретін мектеп-лицейі, Петропавл қ., 150010, Қазақстан Республикасы, e-mail: saniya_uaisova@mail.ru

Уалиева Назым Төлеубекқызы, PhD, Педагогикалық факультеті, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ., 150009, Қазақстан Республикасы, e-mail: nazym.85.kz@mail.ru

Уалиева Римма Мейрамовна, PhD, қауымд. профессор, «Биология және экология» кафедрасы, Жаратылыстану ғылымдары факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ualiev_a_rimma@mail.ru

Уразбаева Гүлсара Тундебайқызы, педагогика ғылымдарының докторы, м.а. профессоры, доцент, «Әлеуметтік педагогика және өзін-

өзі тану» кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ugulsara@rambler.ru

Ускенбаева Сымбат Тулегеновна, педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: symbat_uskenbaev@mail.ru

Цой Валерий Иванович, техника ғылымдарының кандидаты, доцент, Жүйелік талдау және модельдеу академиясының директоры, Нұр-Сұлтан қ., 010005, Қазақстан Республикасы, e-mail: ipkm@mail.ru

Шертаева Нәйлә Тұрдығалиевна, химия ғылымдарының кандидаты, доцент, Жаратылыстану факультеті, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nailaximik@mail.ru

Шубаева Нургуль Мейрамовна, педагогика ғылымдарының магистрі, «Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика» кафедрасы, Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., 020000, Қазақстан Республикасы, e-mail: telnur@mail.ru

Шумейко Татьяна Степановна, Педагогикалық ғылымдар кандидаты, қауымд. профессор, профессоры, «Информатика» кафедрасы, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., 110000, Қазақстан Республикасы, e-mail: T.Shoomeyko@mail.ru

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Абаева Сауле Ертаргиновна, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, Пограничная академия КНБ Республики Казахстан, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: abaevasaule@mail.ru

Абдуллаева Айнура Таировна, магистрант, специальность «Педагогика и психология» Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: abdullaeva_aynura@mail.ru

Абдыхалыкова Жазира Есенкелдиевна, PhD, доцент, кафедра "Социальной педагогики и самопознания", Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Z00T7Y1, Республика Казахстан, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Абжеkenова Бибинур Ганиевна, магистрант, специальность «7M01708-Иностранный язык: два иностранных языка», Филологический факультет, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

Абильдинова Гульмира Маратовна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010017, Республика Казахстан, e-mail: gulmira_2181@mail.ru

Абыкенова Дария Болатовна, PhD, ассоц. профессор, Факультет Computer Science, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: abykenova_db@mail.ru

Адилжан Камила, докторант, специальность «Физика образования», Физико-технический факультет, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: Kami_adilzhan@mail.ru

Акрамова Алия Смагуловна, кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: akramova_@mail.ru

Албытова Назымгуль Пышакбаевна, кандидат педагогических наук, доцент, и.о. профессора, кафедра «Социальная педагогика и самопознание», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: nalbytova@mail.ru

Альмагамбетова Лейла Сериковна, кандидат педагогических наук, филиал АО «НЦПК Орлеу» по Северо-Казахстанской области, г. Петропавловск, 150009, Республика Казахстан; e-mail: leeloo4891@list.ru

Аргимбаева Айна Каиргельдыевна, магистр педагогических наук, Кафедра социальной и возрастной педагогики, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000, Республика Казахстан, aina_argimbaeva@mail.ru

Артыкбаева Гульжан Турусбекқызы, магистр социологии, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: gulzhan17@yandex.kz

Асаинова Алмагуль Жаяковна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет Computer Science, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asal_fr@mail.ru

Асанова Жанна Сексенбаевна, ст. преподаватель, кафедра «Информатика и ИКТ», Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: zhan-84-84@mail.ru

Асил Аяулым Абдыбайқызы, магистрант, специальность «7М01504-Подготовка педагога по химии», Факультет естествознания, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: ayaulymasilova@mail.ru

Аубакирова Салтанат Советовна, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: aubakur@mail.ru

Аубакирова Сауле Джамбуловна, PhD, Факультет бизнеса и информационных технологий, Университет Туран, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: asekaa@mail.ru

Баймаганбетова Жұлдызай Турматовна, кандидат педагогических наук, ст. преподаватель, кафедра «Педагогика и методика обучения», Гуманитарно-педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Республика Казахстан, e-mail: Erkon69@mail.ru

Балтабаев Ержан Съездович, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sezdovich@mail.ru

Батынова Адеми Зиятқызы, преподаватель, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: 96_ademi_96@mail.ru

Бежина Виктория Валерьевна, PhD, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, кафедра «Иностранных языков», Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: vukvuk85@mail.ru

Бисенбаева Жадыра Қалыбайқызы, ст. преподаватель, кафедра «Информатика и ИКТ», Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: zhadira22@mail.ru

Божевольная Наталья Витальевна, магистр естественных наук, заместитель директора Института дистанционного обучения и дополнительного образования, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: bogevnata@mail.ru

Борисенко Вера Игоревна, магистрант, специальность «Иностранная филология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: yourteacher.golova@gmail.com

Бурдина Елена Ивановна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Гюльмамедова Ширин Гурбангызы, магистрант, специальность «7М01504-Подготовка педагога по химии», Факультет естествознания, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: shirin.gyulmamedova@mail.ru

Дауенов Ернур Нурланович, докторант, специальность «Педагогика и психология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

Демесинова Галина Хатиповна, кандидат филологических наук, доцент, ОП «Иностранный язык: два иностранных языка», Высшая школа гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: demessinova@mail.ru

Елубай Мадениет Азаматұлы, кандидат химических наук, заведующий кафедрой, кафедра «Химия и химические технологии», Факультет естественных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: madik_chimik@mail.ru

Жамансариева Лаззат Дауревна, кандидат педагогических наук, ст. преподаватель, кафедра «Психолого-педагогическое образование и методика обучения», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Гуманитарно-педагогический институт, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: Lazzat231165@list.ru

Жарлыкасов Бахтияр Жумалыевич, магистр естественных наук, ст. преподаватель, кафедра «Информатики», Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: bakhtiyarzbj@gmail.com

Жаябаева Рамиля Генадьевна, магистр социологии, ст.преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет», г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aguarius2020@mail.ru

Жетпісбай Әлия Қожамұратқызы, кандидат филологических наук, доцент, ОП «Иностранный язык: два иностранных языка», Высшая школа гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: a_kanzhygaly@mail.ru

Жиенбаева Аида Аманжолқызы, магистр техники и технологий, референт, Служба управления персоналом и документообеспечения, Аркалыкский педагогический институт имени И. Алтынсарина, г. Аркалык, 110300, Республика Казахстан, e-mail: aida.zhiyenbayeva@api.kz

Жолдыбай Жанерке Муратовна, учитель, Медицинский факультет, Талгарский медицинский колледж, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: Zhzhanerke@mail.ru

Жомартова Айсулу Далеловна, магистр педагогики, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

Жумабекова Гаухар Айтбекқызы, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhumabekova.gaukhar@mail.ru

Жуматаева Енгилика, доктор педагогических наук, профессор. Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Жумаханова Анаргүль Жумахановна, ст. преподаватель, Филологический факультет, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: anargulja80@mail.ru

Жумашева Анара Шариповна, доктор филологических наук, доцент, специальность «Педагогика», профессор, кафедра «Иностранная филология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anaga-zhash@mail.ru

Зубко Наталья Николаевна, заместитель директора, КГУ «Школа технического творчества детей и юношества отдела образования города Костаная» управления образования акимата Костанайской области, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: kst_gshtt@mail.ru

Зулкарнаева Жамила Амангельдиновна, магистр педагогических наук, кафедра «Социальной и возрастной педагогики», Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000, Республика Казахстан, e-mail: zhamilya1972@mail.ru

Иватова Ляйля Мурзалиновна, доктор политических наук, профессор, Университет Алихана Бокейхана, e-mail: Livatova54@mail.ru

Исинова Кунслу Сериковна, кандидат педагогических наук, доцент, Библиотека Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: issinovak@mail.ru

Кажикенова Гульнар Муратовна, докторант, специальность «Педагогика и психология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: gulnara709@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, кандидат педагогических наук, программный лидер, кафедра «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Кенжебекова Рабига Ибрагимовна, кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Технология и методика начального образования», Центрально-Азиатский инновационный университет, г. Шымкент, 160006, Республика Казахстан, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Керейбаева Анар Умирзаковна, магистр педагогических наук, преподаватель, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, «Гуманитарно-педагогический институт», г. Кызылорда, 120000, Республики Казахстан, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Кирхмаер Артур Альбертович, кандидат педагогических наук, руководитель консалтинговой компании «Unternehmensberatung», г. Вислох, 69168, Германия, e-mail: info@kirchmaer.de, www.kirchmaer.de

Кистаубаев Ержан Амангельдинович, магистр физической культуры, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: erzhan85k@mail.ru

Кожамжарова Майра Жанайдаровна, кандидат философских наук, ассоц. профессор (доцент), заведующая кафедрой, кафедра «Социальные науки, журналистики и информация», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: maura_29@mail.ru

Комарова Ирина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент, кафедра «Педагогики детства и семьи», декан Факультета педагогики и психологии детства, Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова, г. Могилев, 212022, Республика Беларусь

Куватов Аскар Жолдасбекович, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров

университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Кульбеков Адлет Маулетович, научный сотрудник, Инновационно-технологический парк «Ертіс», Факультет естественных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: adlet.kam@mail.ru

Курманбаева Шынар Капантайқызы, доктор педагогических наук, профессор, Факультет филологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: shkapantaykizi@mail.ru

Курманова Айнаш Курмановна, докторант, образовательная программа «Подготовка педагогов по казахскому языку и литературе», Факультет филологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: k_ainash_k@mail.ru

Кусаинов Аскарбек Кабыкенович, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук РК, г. Алматы, Республика Казахстан

Кусаинова Арнагуль Жаксылыковна, магистр педагогики и психологии, кафедра «Социальной и возрастной педагогики», Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000, Республика Казахстан, e-mail: arnagul.raimbekova@mail.ru

Масталир Яромир, PhD, Университет Палацкого в Оломоуц, г. Оломоуц, 140008, Чешская Республика, e-mail: jaromir.mastalir@upol.cz

Маусумбаев Рысбек Сапарбекович, докторант, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gysbek06051990@mail.ru

Махмутова Зульфия Алмазовна, кандидат педагогических наук, подполковник, заместитель начальника 13 специальной кафедры (иностранных языков) Пограничной академии КНБ Республики Казахстан, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: Mahmutova_zulfiya@mail.ru

Мәлік Үміт Берікболқызы, докторант, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Z00T7Y1, Республика Казахстан, e-mail: malik.umit@mail.ru

Мейрбеков Ақылбек Қайратбекович, PhD, и.о. доцента, Филологический факультет, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: ph-doctor@mail.ru

Молдабек Кулахмет, доктор педагогических наук, профессор, кафедра «Технология и методика начального образования», Центрально-Азиатский

инновационный университет, г. Шымкент, 160006, Республика Казахстан, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Мукатаева Кундыз Боранбаевна, PhD, ст. преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kundyz.mukatayeva@gmail.com

Мурзалинова Алма Жакимовна, доктор педагогических наук, профессор, Педагогический факультет, Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, г. Петропавловск, 150009, Республика Казахстан, e-mail: amurzalinova@orley-edu.kz

Мурзатаева Алтынай Канатовна, докторант, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100026, Республика Казахстан, e-mail: zolotce_kz@mail.ru

Мухтарқызы Каусар, докторант, Факультет информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010017, Республика Казахстан, e-mail: kausar_m94@mail.ru

Накыпова Гулнур Кабылтаевна, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, кафедра «Психолого-педагогическое образование и методика обучения», Гуманитарно-педагогический институт, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: gulnur_8220@mail.ru

Наурызбаева Эльмира Кенжегалиевна, кандидат исторических наук, ассоц. профессор, руководитель Управления по академической работе, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: elmira_kn@mail.ru

Нишанова Каракоз Сапархановна, магистр, кафедра «Технология и методика начального образования», Центрально-Азиатский инновационный университет, г. Шымкент, 160006, Республика Казахстан, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Нурмагамбетов Амантай Абилхаирович, доктор политических наук, профессор, Советник Директора Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, e-mail: anurmag@mail.ru

Нурмагамбетов Жанат Амантаевич, магистр Международного права (Университет Данди, Шотландия), докторант, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: njanat@gmail.com

Нурмагамбетова Ботагоз Амангельдиновна, кандидат педагогических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: botagoz_2211@mail.ru

Омаров Тулеген Серикбаевич, магистр психологии, ст. преподаватель. Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: tulegen.1983@mail.ru

Попандопуло Михаил Павлович, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: mihkostas@mail.ru

Садыков Еркин Токмухамедович, доктор экономических наук, профессор, ректор НАО «Торайғыров университет», г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

Саметова Фаузия Толеушайховна, кандидат филологических наук, профессор, директор центра учебниковедения Академии педагогических наук, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: 180710@mail.ru

Сапажанов Ершат Саулетулы, PhD, Университет Нархоз, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: yershat.sapazhanov@gmail.com

Сармурзин Ербол Жанбырбаевич, магистр управления образованием, Университет Сулеймана Демиреля, г. Каскелен, 050000, Республика Казахстан, e-mail: yerbol.sarmurzin@gmail.com

Сейдраманова Сауле Ильяскызы, магистр педагогических наук по специальности «Физика», Физико-технический факультет, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, учитель физики, Общеобразовательная школа № 180, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: saule_seydramanova@mail.ru

Сулейменов Амантай Кенесович, магистр педагогических наук, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагмабетова, кафедра воспитательной и идеологической работы, г. Алматы, 050030, Республика Казахстан, e-mail: amantay2006@inbox.ru

Сыдыхов Бахыт Дикамбаевич, доктор педагогических наук, Университет Сулейман Демиреля, г. Каскелен, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bakhyt.sydykhov@sdu.edu.kz

Тамаева Бигат Гайсақызы, кандидат филологических наук, доцент ВАК, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагмабетова, кафедра государственного языка, г. Алматы, 050030, Республика Казахстан, e-mail: tamaeva_bigat@mail.ru

Таш Мехмет, докторант, Университет Сулейман Демиреля, г. 050000, Каскелен, Республика Казахстан, e-mail: mehmet.tas@sdu.edu.kz

Ташкеева Гульмира Канатбековна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор (доцент), Физико-технический факультет, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: tgk2512@gmail.com

Тилеубай Сарсенкул Шайкамаловна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, кафедра «Информатика и ИКТ», Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: sarsen-00@mail.ru

Токсанова Света Куптилеуовна, ст. преподаватель, кафедра «Информатика и ИКТ», Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: sv_tok_65@mail.ru

Толеубекова Римшаш Камешевна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: toleubekova@mail.ru

Тулкина Райхан Жанибековна, преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Уайсова Сания Куанышбаевна, магистр педагогических наук, Общеобразовательная школа-лицей при Высшем колледже имени М. Жумабаева, г. Петропавловск, 150010, Республика Казахстан, e-mail: saniya_uaisova@mail.ru

Уалиева Назым Толеубековна, PhD, Педагогический факультет, Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, г. Петропавловск, 150009, Республика Казахстан, e-mail: Nazym_85@mail.ru

Уалиева Римма Мейрамовна, PhD, ассоц. профессор, кафедра «Биология и экология», Факультет естественных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ualieva_gimma@mail.ru

Уразбаева Гульсара Тундебаевна, доктор педагогических наук, доцент, и.о. профессора кафедры «Социальная педагогика и самопознание», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: ugulsara@rambler.ru

Ускенбаева Сымбат Тулегеновна, кандидат педагогических наук, Факультет прикладных наук, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: symbat_uskenbaev@mail.ru

Цой Валерий Иванович, кандидат технических наук, доцент, директор Академии системной аналитики и моделирования, г. Нур-Султан, 010005, Республика Казахстан, e-mail: ipkm@mail.ru

Шертаева Найля Турдығалиевна, кандидат химических наук, доцент, Факультет естествознания, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: Nailaximik@mail.ru

Шубаева Нургуль Мейрамовна, магистр педагогических наук, Кафедра социальной и возрастной педагогики, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000, Республика Казахстан, e-mail: telnur@mail.ru

Шумейко Татьяна Степановна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, профессор, кафедра «Информатики», Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, г. Костанай, 110000, Республика Казахстан, e-mail: T.Shoomeyko@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abayeva Saule, Master of Pedagogy, senior lecturer, Border Academy of National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: abaevasaule@mail.ru

Abdullayeva Ainura Tairovna, undergraduate student of Pedagogy and Psychology, 2nd year, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: abdullaeva_aynura@mail.ru

Abdykhalykova Zhazira Esenkeldievna, PhD, docent, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Z00T7Y1, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhazkenti@mail.ru

Abildinova Gulmira Maratovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Department of Computer Science, Faculty of Information Technology, Nur-Sultan, 010017, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmira_2181@mail.ru

Abykenova Darya Bolatovna, PhD, associate professor, Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: abykenova_db@mail.ru

Abzhekenova Bibinur Ganikyzy, undergraduate student, specialty «7M01708-Foreign language: two foreign languages», Philology Faculty, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: bibinur.abzhekenova@ayu.edu.kz

Adilzhan Kamila, doctoral student in «Physics of education», Physics-Technical Faculty, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: Kami_adilzhan@mail.ru

Akramova Aliya Smagulova, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: akramova_@mail.ru

Albytova Nazymgul Pychakbayevna, Candidate of Pedagogical Sciences PhD, associate professor at «Social Pedagogy and Self-Knowledge», Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nalbytova@mail.ru

Almagambetova Leyla, Candidate of Pedagogical Sciences, Branch of the National Center for Advanced Studies «Orleu» «Institute for Advanced Training of Teachers in North Kazakhstan», Petropavlovsk, 150009, Republic of Kazakhstan, e-mail: leeloo4891@list.ru

Argimbayeva Aina Kairgeldyevna, Master of Pedagogical Sciences, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau University named after

Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aina_argimbaeva@mail.ru

Artur A. Kirchmaier, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the consulting company «Unternehmensberatung», Wisloh, 69168, Germany, e-mail: info@kirchmaer.de, www.kirchmaer.de

Artykbaeva Gulzhan Turuspekkyzy, Master of Sociology, senior lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulzhan17@yandex.kz

Asil Ayaulym Abdybaikyzy, undergraduate student, specialty «7M01504-Teacher training in chemistry», Faculty of Natural Sciences, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ayaulymasilova@mail.ru

Assainova Almagul Zhajakovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asal_fr@mail.ru

Assanova Zhanna Seksenbayevna, senior lecturer, Department «Computer science and information and communication technologies», Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhan-84-84@mail.ru

Aubakirova Saltanat Sovetovna, PhD, associate professor (docent), Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aubakur@mail.ru

Aubakirova Saule, PhD, Humanities and Law Faculty, Turan University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: asekkaa@mail.ru

Baimaganbetova Zhuldyzai Turmatovna, Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Department of Pedagogy and Teaching Methods, Kyzylorda Humanitarian Pedagogical Institute, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Erkon69@mail.ru

Baltabaev Yerzhan, senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sezdovich@mail.ru

Batynova Ademi Ziyatkyzy, teacher, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 96_ademi_96@mail.ru

Bezhina Viktoriya Valerievna, PhD, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Foreign Languages Department, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, e-mail: vukvuk85@mail.ru

Bissenbayeva Zhadira Kalybailyzy, senior lecturer, Department «Computer science and information and communication technologies», Institute of Natural

Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhadira22@mail.ru

Borissenko Vera, undergraduate student in «Foreign Philology», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: yourteacher.golova@gmail.com

Bozhevornaya Natalya Vitalyevna, Master of Natural Sciences, Deputy director of the Institute of distance learning and additional education, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bogevnata@mail.ru

Burdina Elena, Doctor of Pedagogic Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Dauenov Yernur Nurlanovich, doctoral student in «Pedagogy and psychology», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan

Demessinova Galina Khatipovna, Candidate of Philology, associate professor of «Foreign Language: Two Foreign Languages» Educational Program, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: demessinova@mail.ru

Gyulmamedova Shirin Gurbangyzy, undergraduate student, specialty «7M01504 - Teacher training in chemistry», South Kazakhstan State Pedagogical University, Faculty of Natural Sciences, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: shirin.gyulmamedova@mail.ru

Ivatova Layla Murzalinovna, Doctor of Political Sciences, professor, Alikhan Bokeikhan University, e-mail: Livatova54@mail.ru

Issinova Kunslu Serikovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, The library of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbassy, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: issinovak@mail.ru

Kariyev Adlet, Candidate of Pedagogical Sciences, Program Leader of Preschool and Primary Education Department, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: adlet.kari@mail.ru

Kazhikenova Gulnar Muratovna, doctoral student in «Pedagogy and psychology», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnara709@mail.ru

Kenzhebekova Rabiga Ibrahimovna, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Department of «Technology and methods of Primary Education», Central Asian Innovation University, Shymkent, 160006, Republic of Kazakhstan, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Kereibayeva Anar Umirzakovna, Master of Pedagogical Sciences, teacher, Department of «Pedagogy and Teaching Methods», Candidate of Philological Sciences, Humanitarian and Pedagogical Institute, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Kereybaeva86@mail.ru

Komarova Irina Anatolyevna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor of the Department of Pedagogy of Childhood and Family, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of Childhood, Mogilev State University named after A. A. Kuleshov, Mogilev, 212022, Republic of Belarus

Kozhamzharova Maira, Candidate of Philosophical Sciences, associate professor (docent), Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: mayra_29@mail.ru

Kulbekov Adlet Mauletovich, Researcher of the Innovation and Technology Park «Ertis», Faculty of Natural Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: adlet.kam@mail.ru

Kurmanbayeva Shynar, doctorate of pedagogical sciences, professor, Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: shkapantaykizi@mail.ru

Kurmanova Ainash, doctoral student in the educational program «Training of teachers in the Kazakh language and literature», Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: k_ainash_k@mail.ru

Kussainov Asgarbek Kabykenuly, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan

Kuvatov Askar Zholdasbekovich, Master of Pedagogical Sciences, Senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, NJSC «Toraighyrov University», Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Kussainova Arnagul Zhaksylykovna, Master of Pedagogy and Psychology, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau University named after Sh.Ualikhanov, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: arnagul.raimbekova@mail.ru

Kystaubayev Yerzhan, Master of Physical Culture, senior lecturer. Faculty of Humanities and Social Sciences, NAO "Toraighyrov University", Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: erzhan85k@mail.ru

Makhmutova Zulfiya, Candidate of Pedagogical Sciences, Lieutenant Colonel, Deputy Head of the 13th Special Department (Foreign Languages) Border Academy of the National Security Committee of the Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Mahmutova_zulfiya@mail.ru

Malik Umit Berikbolkyzy, Doctoral student, Eurasian National University n. a. L. N. Gumilev, Nur-Sultan, Z00T7Y1, Republic of Kazakhstan, e-mail: malik.umit@mail.ru

Mastalir Jaromir, PhD, Palacky University Olomouc, Olomouc, 140008, Czech Republic, e-mail: jaromir.mastalir@upol.cz

Mausumbayev Rysbek Saparbekovich, PhD student at the faculty of social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian national University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: rysbek0605199@mail.ru

Meirbekov Akylbek Kairatbekovich, PhD, acting associate professor, Philology faculty, International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yassawi. Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: ph-doctor@mail.ru

Moldabek Kulakhmet, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of «Technology and methods of Primary Education», Central Asian innovative university, Shymkent, 160006, Republic of Kazakhstan, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Mukatayeva Kundyz Boranbayevna, Senior teacher, PhD, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kundyz.mukatayeva@gmail.com

Mukhtarkyzy Kaussar, PhD student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Information Technology, department of Computer Science, Nur-Sultan, 010017, Republic of Kazakhstan, e-mail: kausar_m94@mail.ru

Murzalinova Alma Zhakimovna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Education, M. Kozybaev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, 150009, Republic of Kazakhstan, e-mail: murzalinova@orley-edu.kz

Murzataeva Altynay Kanatovna, PhD student, Karaganda University named after academician E. A. Buketova, Karaganda, 100026, Republic of Kazakhstan, e-mail: zolotce_kz@mail.ru

Nakypova Gulnur Kabyldaevna, senior lecturer of the department «Psychological and pedagogical education and teaching methods», master of pedagogical sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, «Humanitarian and pedagogical», Kyzylorda, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnur_8220@mail.ru

Nauryzbayeva Elmira Kenzhegalievna, Candidate of historical Sciences, Associate Professor, the Head of the Department for Academic Work, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, e-mail: elmira_kn@mail.ru

Nishanova Karakoz Saparkhanovna, Master of the Department of «Technology and Methodology of Primary Education», Central Asian Innovation University, Shymkent, 160006, Republic of Kazakhstan, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Nurmagambetov Amantai Abilkhairovich, Doctor of Political Sciences, Professor, Advisor to the Director of the Center for the Bologna Process and Academic Mobility of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, e-mail: anurmag@mail.ru

Nurmagambetov Zhanat Amantayevich, Master of International Law (University of Dundee, Scotland), PhD student of L. Gumilev Eurasian National University, e-mail: njanat@gmail.com

Nurmagambetova Botagoz Amangeldinovna, Candidate of pedagogical sciences, Professor, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: botagoz_2211@mail.ru

Omarov Tulegen, Master of Psychology, senior lecturer. Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: tulegen.1983@mail.ru

Popandopulo Michael, PhD, associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: mihkostas@mail.ru

Sadykov Yerkin Tokmukhamedovich, Doctor of Economics, professor, Rector, NJSC «Toraighyrov University», Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan

Sametova Fauziya Toleushaikhovna, Candidate of Philological Sciences, Professor, Director of the Center for Textbook Studies of the Academy of Pedagogical Sciences Republic of Kazakhstan, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 180710@mail.ru

Sapazhanov Yerшат, PhD, Narxoz University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: yerшат.sapazhanov@gmail.com

Sarmurzin Yerbol, MA Educational Leadership, Suleyman Demirel University, Kaskelen, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: yerbol.sarmurzin@gmail.com

Seydramanova Saule Ilyaskizi, Master of Pedagogic Sciences in «Physics», Physics-Technical Faculty, al-Farabi Kazakh National University, physics teacher, High school №180, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: saule_seydramanova@mail.ru

Shertayeva Nailya Turdygalievna, PhD, associate professor, Faculty of Natural Sciences, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nailiyaximik@mail.ru

Shubayeva NurgulMeyramovna, Master of Pedagogical Sciences, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: telnur@mail.ru

Shumeiko Tatyana Stepanovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, professor, Department of Computer Science, A. Baitursynov

Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, e-mail: T.Shoomeyko@mail.ru

Suleimenov Amantay Kenesovich, Master of Pedagogical Sciences, Department of Educational and Ideological Work, S. Nurmagambetov Military Institute of Land Forces, Almaty, 050030, Republic of Kazakhstan, e-mail: amantay2006@inbox.ru

Sydykhov Bakhyt, Doctor Pedagogical Science, Suleyman Demirel University, Kaskelen, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bakhyt.sydykhov@sdu.edu.kz

Tamayeva Bigat Gaysakyzy, Candidate of Philological Sciences, associate professor of the Higher Attestation Commission, S. Nurmagambetov Military Institute of Land Forces, Department of the State Language, Almaty, 050030, Republic of Kazakhstan, e-mail: tamaeva_bigat@mail.ru

Tas Mehmet, PhD student, Suleyman Demirel University, Kaskelen, Republic of Kazakhstan, e-mail: mehmet.tas@sdu.edu.kz

Tashkeyeva Gulmira Kanatbekovna, Candidate of pedagogic sciences, associate professor, faculty of Physics – technical, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: tgk2512@gmail.com

Tileubay Sarsenkul Shaikamalovna, candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department «Informatics and Information and Communication Technologies», Korkyt Ata Kyzylorda University, «Institute of Natural Sciences, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan, e-mail: sarsen-00@mail.ru

Toleubekova Rymshash Kameshevna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: toleubekova@mail.ru

Toxanova Sveta Kuptileuovna, senior lecturer, department «Computer science and information and communication technologyinologys», Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sv_tok_65@mail.ru

Tsoi Valery Ivanovich, Candidate of Technical Sciences, associate professor, Director of the Academy of System Analytics and Modeling, Nur-Sultan, 010005, Republic of Kazakhstan, e-mail: ipkm@mail.ru

Tulkina Raikhan Zhanibekovna, lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Uaisova Saniya Kuanyshbaevna, Master of Pedagogical Sciences, Secondary school-lyceum at the Higher College named after M. Zhumabayeva, Petropavlovsk, 150010, Republic of Kazakhstan, e-mail: saniya_uaisova@mail.ru

Ualieva Nazym Tolezbekovna, PhD in Pedagogy and Psychology, Faculty of Education, M. Kozybaev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, 150009, Republic of Kazakhstan, e-mail: nazym.85.kz@mail.ru

Ualiyeva Rimma Meyramovna, PhD, Associate Professor of the Department of Biology and Ecology, Faculty of Natural Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ualieva_rimma@mail.ru

Urazbaeva Gulsara Tundebayevna, doctor of pedagogical sciences, associate professor at «Social pedagogy and self-knowledge», Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ugulsara@rambler.ru

Uskenbayeva Symbat, candidate of pedagogical science, The Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: symbat_uskenbaev@mail.ru

Yelubay Madeniyet Azamatylu, Candidate of Chemical Sciences, Head of the Department «Chemistry and Chemical Technologies», Faculty of Natural Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: madik_chimik@mail.ru

Zhamansariyeva Lazzat Daurevna, senior lecturer of the department «Psychological and pedagogical education and teaching methods», candidate of pedagogical sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, «Humanitarian and pedagogical», Kyzylorda, Republic of Kazakhstan, e-mail: Lazzat231165@list.ru

Zharlykassov Bakhtiyar Jumalyevich, Senior lecturer of the department of computer science, master of natural sciences, A. Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, bakhtiyarzbj@gmail.com

Zhayabayeva Ramilya, master of Sociology, Senior Lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aguarius2020@mail.ru

ZhetpisbayAliya Kozhamuratkyzy, Candidate of Philology, associate professor, «Foreign Language: Two Foreign Languages» Educational Program, Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: a_kanzhygaly@mail.ru

Zhiyenbayeva Aida Amanzholkyzy, Master of Technics and Technologies, HR and document management service assistant, I. Altynsarin Arkalyk Pedagogical Institute, Arkalyk, 110300, Republic of Kazakhstan, e-mail: aida.zhiyenbayeva@api.kz

Zholdybai Zh. M., teacher in Talgar Medical College, NCJSC, Faculty of Medical, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: Zhzhanerke@mail.ru

Zhomartova Aisulu, Master of Pedagogy, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

Zhumabekova Gaukhar Aitbekkyzy, PhD, associate professor (docent), Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e-mail: zhumabekova.gaukhar@mail.ru

Zhumakhanova Anargul, senior teacher, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: anargulja80@mail.ru

Zhumasheva Anara Sharipovna, Doctor of Philology, associate professor of Pedagogy, professor, Department of Foreign Philology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anara-zhash@mail.ru

Zhumatayeva Engilika, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Zubko Natalya Nicolaevna, Deputy director MPI «School of technical creativity for children and youth of the education department of the city of Kostanay» of the Education Department of the Akimat of Kostanay region, Kostanay, 110000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kst_gshtt@mail.ru

Zulkarnaeva Zhamila Amangeldinovna, Master of Pedagogical Sciences, Department of Social and Age Pedagogy, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhamilya1972@mail.ru

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
«ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

* В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

* Количество соавторов одной статьи не более 5.

* Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

* Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

* Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

* Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

* Квитанция об оплате предоставляется после принятия статей к публикации. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге.

* докторантам НАО «Торайғыров университет» и иностранным авторам (без казахстанских соавторов) публикация в журнале бесплатно.

* Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Периодичность издания журналов – 4 раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Журнал «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- первый номер выпускается до 30 марта текущего года;
- второй номер – до 30 июня;
- третий номер – до 30 сентября;
- четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайт: <https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/>.

Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – без указания личных данных. При нарушении принципа слепого рецензирования статья не рассматривается.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, в электронном варианте со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows» (в форматах .doc, .docx, .rtf).

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы должен составлять **не менее 5 и не более 12 страниц печатного текста**. Поля страниц – 30 мм со всех сторон листа; Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Структура научной статьи включает название, аннотация, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список использованных источников (литературы) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Инициалы (имя, отчество) Фамилия автора (-ов)** – на казахском, русском и английском языках (*жирным шрифтом, по центру*);

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

4 **Аффилиация** (организация (место работы (учебы)), страна, город) – на казахском, русском и английском языках. *Полные данные об аффилиации авторов представляются в конце журнала;*

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации на языке публикации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество

ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

10 **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

- **Выводы** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников** (*жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре*).

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые

параллельно. Объем не менее 10, не более чем 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки), преимущественно за последние 10-15 лет.

В случае наличия в списке использованных источников работ на кириллице (на казахском и русском языках), необходимо представить список литературы в двух вариантах: 1) в оригинале (указываются источники на русском, казахском и английском либо немецком языках); 2) романизированный вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках), то есть транслитерация латинским алфавитом. см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Онлайн сервис Транслитерация по ГОСТу – <https://transliteration-online.ru/>

Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация либо англоязычный вариант при его наличии) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название при его наличии) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

• **Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним** представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

• **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся *полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail* (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,

НАО «Торайғыров университет»,

Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,

кафедра «Психология и педагогика»

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147, 1139).

E-mail: touscientificjournal@bk.ru

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspi.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

**ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ
ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 Дахин, А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogisches modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogu. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovanii i vospitanii (Na materiale selskikh shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertatsiya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraiyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

С. К. Антикеева, С. К. Ксембаева*

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛКІТІЛКІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КҮЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби күзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби күзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде

құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikayeva*, S. K. Ksembaeva

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our

country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Авторлар туралы ақпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00
Ксембаева Сауле Камалиденовна, п.ғ.к., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Ксембаева Сауле Камалиденовна, к.п.н., профессор, НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Saule Ksembaeva, Candidate of pedagogic sciences, professor «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Члены редакционной коллегии научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм Публикационной этики научных журналов НАО «Торайғыров университет». Публикационная этика разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), Кодекса академической честности НАО «Торайғыров университет».

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, незитичного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждения источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности членов редакционной коллегии научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» определены СО СМК 8.12.3-20 Управление научно-издательской деятельностью.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» обязаны руководствоваться принципу *объективности*.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должна способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, предоставленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора(-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором(-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы

обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(-ы), в письме при наличии конфликта интересов, могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичное поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторства, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Инструкция по отзыву или исправлению статей

Отзыв, исправление статей, извинения, опровержения осуществляется в соответствии с публикационной этикой.

Отзыв текста от публикации – механизм исправления опубликованной информации и оповещения читателей о том, что публикация содержит серьезные недостатки или ошибочные данные, которым нельзя доверять. Недостоверность данных может являться результатом добросовестного заблуждения или осознанных нарушений. Основной целью отзыва является исправление опубликованной информации, и обеспечить её цельность, а не наказать авторов, совершивших нарушения.

Теруге 17.03.2022 ж. жіберілді. Басуға 31.03.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

6,83 Мб RAM

Шартты баспа табағы 28,7.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3882

Сдано в набор 17.03.2022 г. Подписано в печать 31.03.2020 г.

Электронное издание

6,83 Мб RAM

Усл.п.л. 28,7. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3882

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

<https://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/>